

FRANTIŠEK ŠTÍCHA a kol.

Velká akademická gramatika spisovné češtiny III.
Syntax: Syntagma / Věta / Souvětí

Část 2

ODDÍL V: SKLADBA ÚTVARŮ POLOVĚTNÝCH: NOMINALIZACE

1. Nominalizace pomocí infinitivu

Obsah:

- 1.1 Definice
- 1.2 Nominalizace podmětových klauzí
- 1.3 Nominalizace předmětových klauzí
 - 1.3.1 Obecná charakteristika
 - 1.3.2 Přehled sloves s alternativní vazbou na infinitiv
 - 1.3.2.1 Slovesa s uzuální infinitivní vazbou
 - 1.3.2.2 Slovesa s okazionální infinitivní vazbou
 - 1.3.3 Závislost vedlejší věty i infinitivu na tvarech trpného participia
 - 1.3.4 Konkurence vedlejší věty a infinitivu
 - 1.3.4.1 Ke konkurenci vedlejší věty a infinitivu obecně
 - 1.3.4.2 Ke konkurenci vedlejší věty a infinitivu speciálně
- 1.4 Nominalizace účelových klauzí
- 1.5 Nominalizace podmínkových klauzí
- 1.6 Nominalizace doplňkových klauzí

1.1 Definice

O nominalizaci pomocí infinitivu mluvíme tehdy, jestliže za základní strukturu určitého typu věty pokládáme souvětí se závislou klauzí uvozenou spojkou – obvykle spojkou *že* nebo spojkou *aby* – a tuto závislou klauzi, resp. její predikát, lze nahradit infinitivem. Např.:

- (1a) **Rozhodli se, že založí** vlastní firmu.
- (1b) **Rozhodli se založit** vlastní firmu.

- (2a) Otec **se uvolil, že mě bude** rok finančně **podporovat**. (ČNK, zkráceno)
- (2b) Otec **se uvolil** rok mě finančně **podporovat**.

Srov.:

Proto **se** ten starší tak ochotně **uvolil podporovat** tu známost. (překlad: G. K. Chesterton, přel. A. Přidal)

O větách typu (b) říkáme, že obsah závislých klauzí ve větách typu (a) je v nich nominalizován pomocí infinitivu.

1.2 Nominalizace podmětových klauzí

K nominalizaci podmětových klauzí běžně nedochází. Obsazovat syntaktickou pozici podmětu infinitivem je sice u mnoha sloves obvyklé (viz oddíl III. 11.1.1), avšak infinitiv je u těchto sloves většinou první nebo jedinou volbou. Srov. větu (1a) a jejího konkurenta (1b):

(1a) **Fascinuje mě pozorovat** kohokoli, kdo svojí práci skutečně rozumí. (ČNK)

(1b) **Fascinuje mě, když pozoruji** kohokoli, kdo svojí práci skutečně rozumí.

Podměťová věta uvozená spojkou *když* obsahuje někdy **modální sloveso**, zatímco věta s infinitivem je bez tohoto slovesa:

Valerii vždycky **fascinovalo, když mohla** na vlastní oči **vidět** část francouzské historie, o které se dozvíдалa hlavně od své matky a babičky.

Vždycky mě hrozně **fascinovalo vidět**, jak je skvělé, když se člověk necítí jako doma jen v jedné zemi, ale když zakotví i jinde, když se vyzná v cizí kultuře," říká maďarská diplomatka [...]

Podměťová věta a jí konkurující infinitiv mohou být užívány komplementárně s různými slovesy, v závislosti na jejich sémantice:

"**Hnusí se mi, když vidím** smažky na ulici. Asi je to pokrytecký, protože jsem byla stejná. Ale možná právě proto mám takový pocity," říká Adéla, která byla na drogách závislá.

"**Hnusí se mi pomyslet**, k jakým nemravnostem se už tahle ústa propůjčila!"

Neotravuje vás, když dostáváte už takové završující ceny?

Neotravovalo vás jezdit na představení kvůli jednomu číslu?

Neotravuje vás už někdy pořád **opakovat** v ordinaci a do časopisů stejné rady?

1.3 Nominalizace předmětových klauzí

1.3.1 Obecná charakteristika

Předmětový infinitiv (věta 1b) chápeme jako **nominalizaci předmětové klauze**, pokud je souvětí s touto klauzí (1a) běžným výrazem a lze je pokládat za základní způsob jazykového vyjádření:

(1a) **Rozhodli se, že založí** kroužek mladých hasičů. (ČNK)

(1b) **Rozhodli se založit** kroužek mladých hasičů.

Předpokládáme, že konkurence tohoto typu, kdy sloveso předmětové klauze (*založí*) je totožné s předmětovým infinitivem (*založit*), principiálně znamená **synonymii** daných konstrukcí.

Zda mluvčí/pisatel vnímá za formálním rozdílem mezi větným typem, jaký demonstruje věta (1a) a větným typem, jaký reprezentuje věta (1b) nějaký významový rozdíl, nelze metodami současné lingvistiky zjistit. Nicméně se zdá přirozené, že „**infinitiv vyjadřuje myšlenkovou složku méně výrazně a méně**

samostatně než věta“ (K. Svoboda, 1962, s. 14) a že mluvčí/pisatel užije spíše infinitivu, „**rozvíví-li se jeho myšlenka rychle**“ a že naopak „užije spíše věty vedlejší [...] **rozvíví-li se pomaleji**.“ (K. Svoboda, 1962, s. 15).

Infinitivní a větné doplnění se však nezřídka (v různé míře) liší významem; např.:

- (2a) **Bojím se mu něco říct.**
- (2b) **Bojím se, že můj návrh odmítne.**
- (2c) **Bojím se, aby neonemocněla.**

Rozdílný význam vět (2a -c) se projevuje v rozdílné vazbě slovesa *bát se* buď na infinitiv (2a), nebo na jednu (2b) či druhou (2c) spojku.

Tato kapitola je zaměřena na konkurence, resp. alternativy typu (1a) : (1b).

U některých sloves je infinitiv jejich běžným a frekventovaným doplněním (3a, 4a), které má alternativu ve vedlejší klauzi (3b, 4b) a/nebo v doplnění nominálním (3c, 4c):

- (3a) **Donutil ji lehnout si na zem.** (ČNK, zkráceno)
- (3b) **Donutil ji, aby si lehla na zem.** (ČNK)
- (3c) **Donutil ji k drastické redukční dietě.** (ČNK, zkráceno)

- (4a) **Odhodlal se navštívit psychiatra.**
- (4b) **Odhodlal se, že navštíví psychiatra.**
- (4c) **Odhodlal se k návštěvě psychiatra.** (ČNK)

Doplnění větou je někdy **výrazně méně obvyklé** (5b) než doplnění infinitivem (5a):

- (5a) **Podařilo se nám získat grant.**
- (5b) **Podařilo se nám, že jsme získali grant.**

U některých sloves má předmětový infinitiv (6a) běžnou alternativu pouze v doplnění nominálním (6b), nikoli v **doplnění větou**, které **je extrémně řídké**, nicméně vyskytne se i ve standardním textu (6c):

- (6a) Pokoušela se **uniknout**.
- (6b) Pokoušela se **o únik**.
- (6c) Pokoušela se, **aby unikla**.

V korpusu SYN v6 (stav z r. 2018) je více než **85 000** dokladů závislosti infinitivu na slovese *pokoušet se*, avšak pouhých **89** dokladů, v nichž na slovese *pokoušet se* závisí věta uvozená spojkou *aby*; ve velké většině těchto dokladů je subjekt přísudku vedlejší věty jiný než subjekt věty řídicí; výjimkou jsou tyto věty: *Snází se nečekat na pomoc ostatních a pokoušejí se, aby udělaly něco samy pro sebe.* – *Marně se pokoušeli, aby se s ním setkali u východu pro účinkující.* – *Jeho slova jí vrtala hlavou, ale marně se pokoušela, aby pochopila jejich obsah.* – *Znovu a znovu se pokouší, aby byl vpuštěn [...]* – „*Pokud budou investoři a spekulanti vědět, od jaké hladiny Evropská centrální banka zasáhne, nebudou se pokoušet, aby tuto metu zdolávali,*“ říkají experti. – *Kráner se marně pokoušel, aby několika slavnými historkami [...]* *rozveselil ostatní [...]* – *Už jsem dospěl do let, kdy jiní byli dávno ženatí, měli děti a důležité postavení a s rozhodnou energií se museli pokoušet, aby ze sebe vydali maximum [...]* – *A Svoboda se bude ještě měsíc pokoušet, aby sehnal v horní komoře širší podporu.* – *[...] a když se někdo pokoušel, aby otevřel dveře, musel zavolat druhá na pomoc.*

Jaká je motivace pro náhradu velmi frekventovaného infinitivu vedlejší větou – tedy např. pro užití věty typu (7c) místo věty typu (7a), není snadné říci a veškeré interpretace tu musejí zůstat pouhou spekulací.

Zatímco doplnění větou je u některého slovesa vyloučeno (7c), doplnění infinitivem nebo jménem u tohoto slovesa je závislé na tom, má-li objekt dějovou (7a) nebo entitativní (7b) povahu:

- (7a) Odmítá o tom **hovořit**.
- (7b) Odmítla jeho **nabídku**.
- (7c) *Odmítá, **aby** o tom hovořila.

Doplnění vedlejší větou je u některých sloves možné jen tehdy, pokud subjekt přísudku závislé věty je jiný než subjekt věty řídicí:

- (7d) Francie **odmítá, aby** Německo **snížilo** příspěvky do rozpočtu EU. (ČNK, zkráceno)

Některá slovesa mají vazbu na infinitiv pouze či převážně ve **tvarech záporných**: *neváhal přijet, neopomněl zdůraznit, neodpustil si připomenout, nerozpakoval se loupit, nepřál si zveřejnit.*

1.3.2 Přehled sloves s alternativní vazbou na infinitiv

U některých z těchto sloves je infinitivní vazba velmi běžná a je u nich vazbou základní, u jiných sloves je její frekvence vyrovnaná s frekvencí vazby na vedlejší větu a/nebo s frekvencí vazby nominální a ještě u jiných je méně obvyklá až okazionální.

1.3.2.1 Slovesa s uzuální infinitivní vazbou

Ke slovesům s víceméně frekventovanou **vazbou na předmětovou klauzi**, která má reálnou **alternativu ve vazbě infinitivní**, patří (abecedně):

bát se, bránit, děsit se, dohodnout se, dokázat, doporučit/doporučovat, dopřát, dopustit, dovolit/dovolovat, dychtit, hledět, chystat se, namáhat se, nařídit/nařizovat, naučit (se), navrhnout/navrhovat, nechat/nechávat, (do/při)nutit, obávat se, odhodlat se, odmítnout/odmítat, opravňovat, plánovat, pokusit se/pokoušet se, potřebovat, pověřit, povolit, požadovat, přát si, předsevzít si, přikázat, přimět, přislíbit, (po)radit, rozhodnout se, rozmýšlet se, rozpakovat se, slíbit/slibovat, snažit se, strachovat se, stydět se, svolit, toužit, učit (se), uložit/ukládat, umožnit/umožňovat, usilovat, usnadnit, usnést se, uvolit se, váhat, vyzvat, vyžadovat, vzpírat se, zabránit, zakázat/zakazovat, zamítnout/zamítat, zapomenout/zapomínat, zaručit se, zavázat/zavazovat se, zdráhat se, zkoušet, znemožnit/znemožňovat, zpěčovat se, zvažovat.

Srov.:

- (8a) Něco však Pilátovi Pontskému **bránilo, aby se zachoval** tímto nejpřirozenějším způsobem. (překlad: Č. Ajtmatov, Popraviště - ČNK)
- (8b) Něco však Pilátovi Pontskému **bránilo zachovat se** tímto nejpřirozenějším způsobem.
- (9a) Ostych mu **brání, aby** naplno **vyslovil** něco tak choulostivého.
- (9b) Ostych mu **brání vyslovit** naplno něco tak choulostivého. (ČNK)
- (10a) Právě v té chvíli **se odhodlala, že** celý svůj příběh **zveřejní**. (ČNK)
- (10b) Právě v té chvíli **se odhodlala** celý svůj příběh **zveřejnit**.

Srov. dále:

Znalost přístupových hesel mu **umožňovala, aby se dostal** i dostal i do těch nejdlejších částí washingtonského fondu.
Tito vůdci důvěřují své vlastní vůdcovské identitě, což jim **umožňuje dostat se** psychologicky blízko k následovníkům.

Jinak si vůbec nelze představit nic, co **by** Frídu **přimělo, aby se vzdala** svého místa [...] (překlad: F. Kafka, *Zámek* – ČNK)

Tehdy neexistovalo nic, co by Ulriku **přimělo vzdát se** takového vítězství. (překlad beletrie)

Letos poprvé **se** zastupitelé **usnesli, že** nám kino **neposkytnou**.
Úspěšná činnost Masarykova měla vděčnou odezvu u československé vlády v Londýně, která **se** 30. ledna jednomyslně **usnesla poděkovat** mu za velkou práci, kterou ve Spojených státech vykonal.

Vláda v Berlíně **zvažuje, že zruší** omezení, která zavedla po vstupu Česka a dalších zemí do unie před třemi lety.
Vedení města **zvažuje změnit** systém vytápění městských domů především kvůli stále se zvyšujícím cenám plynu.

U slovesa *hrozit*, pokud označuje děj s neživým subjektem, je infinitiv zapojen do jiné syntaktické struktury než vedlejší věta:

Hrozilo, že voda zaplaví centrum města.

Jeden z největších zásahů předvedli strážníci letos na jaře, kdy velká **voda hrozila utrhnout** desetitonovou jachtu Carmen kotvící na hlavním proudu Vltavy.

1.3.2.2 Slovesa s okazionální infinitivní vazbou

Velká část doložených sloves s předmětovým infinitivem jsou okazionalismy, pro něž máme v korpusu jen několik dokladů nebo doklad jediný. Někdy jde jen o to, že namísto obvyklého slovesného přísudku závislé předmětové klauze uvozené spojkou (*souhlasila, že zváží, nutí k tomu, aby platili, přispěly k tomu, že jsme se dostali*) se dosadí infinitiv, a to buď bez korelativa,¹ nebo s korelativem, a to navzdory tomu, že **infinitiv je tu velmi vzácný a předmětová věta naopak velmi frekventovaná**:

Premiér Sergej Kirijenko se dal v sobotu slyšet, že Světová banka **souhlasila zvážit** novou půjčku Rusku na pomoc při restrukturalizaci jeho uhelného průmyslu a na nákup nového, modernějšího vybavení.

Ted' víme moc dobře, které naše chyby **přispěly dostat se** do této situace.

Respekt k obvyklosti a uzuálnosti formy by tu vyžadoval užít předmětové věty:

*Světová banka **souhlasila** (s tím), že **zváží** ...; Naše chyby **přispěly k tomu, že jsme se dostali do této situace.***

Někteří pisatelé zřejmě nejsou příliš citliví k některým gramatickým normám a i ve standardním textu pak použijí výraz, který je protinoremní. Lingvisté, kteří byli dříve často odkázáni jen na svou vlastní řečovou zkušenost a svou introspekci, se pak mohli domnívat, že takový výraz „nelze použít“. Např. K. Svoboda (1963, s. 16-17) píše, že nelze říci *souhlasil s ním jít* či *vybídl ho přisednout*. Z korpusu však máme po slovese *vybídnout* doloženo 26 výskytů infinitivu (např. *vybídl respektovat / založit*) a po slovese *souhlasit* dokonce zhruba 200 (viz tabulka 1 níže).

1.3.3 Závislost vedlejší věty i infinitivu na tvarech trpného participia

Některé infinitivy (věty (b) a (c)) konkurující vedlejší větě (často s korelativem) (věty (a)) jsou závislé častěji, převážně či výlučně na tvarech trpných participií; korelativum se někdy užívá i v konstrukcích s infinitivem (věty (c)); naopak vedlejší klauze se někdy užívá bez korelativa (věty (d)) (vše ČNK):

(11a) Výbory ovšem nejsou **oprávněné k tomu, aby vyslovovaly** nedůvěru členům vlády.

(11b) Bohužel nejsem **oprávněn podávat** bližší informace.

(11c) Nejsem **oprávněn k tomu** cokoli říci.

(11d) Nejsem **oprávněn, abych posuzoval** to, co se týká trhu a dalšího vývoje ekonomiky.

¹ K pojmu korelativa viz oddíl VI., kap..2.1.3)

- (12a) Primátor není **zmocněn k tomu, aby** nějakým způsobem **trestal** členy rady, zastupitele či občany.
- (12b) Žádná vláda není **zmocněna soudit** občanovy myšlenky.
- (12c) Nejsem **zmocněn k tomu přerušovat** schůzku guvernéra.
- (12d) Ministerstvo financí **bylo zmocněno, aby** společně s Českou národní bankou a FNM ihned **zahájilo** výběr poradců.
- (13a) Východ je asi **odsouzen k tomu, aby zůstal** hodně dlouho rudý.
- (13b) Tanečníci **jsou** v tomto muzikálovém mumraji **odsouzeni hrát** po většinu času druhé housle
- (13c) Opravdu jsme svým nezájmem **odsouzeni k tomu, prožít si** minulost znovu?
- (13d) Praha je nyní **odsouzena, aby** pouze **přihlížela** k aktivitám Němců, Francouzů, Španělů, Finů či Řeků. (zkráceno)
- (14a) Byl jsem **pověřen tím, abych** až do vypsání výběrového řízení na nového primáře **vedl** havlíčkobrodskou záchranku.
- (14b) Severoatlantická aliance **bude pověřena provést** letecké útoky proti srbským pozicím.
- (14c) NEDOLOŽENO
- (14d) Režisér Jan Svěrák byl **pověřen, aby vybral** deset českých filmů pro zvláštní program Sametová generace. (NEJČASTĚJŠÍ STRUKTURA)
- (15a) Ani křesťané nejsou **povoláni k tomu, aby** utrpení na světě **množili**, spíše aby proti němu všemi prostředky bojovali.
- (15b) Nejsme **povoláni rozhodovat** o něčí vině. (NEJČASTĚJŠÍ STRUKTURA)
- (15c) Žijeme v nedokonalosti a jsme **povoláni k tomu se vyvíjet**. (MÁLO DOLOŽENÁ STRUKTURA)
- (15d) Duchovní je **povolán, aby učil** věřícího pokoře před jeho problémy, před jeho smrtí.²
- (16a) Muži jsou téměř **předurčeni k tomu, aby byli** nadměrně zastoupeni na dně i na špici.
- (16b) Kde vzali Američané jistotu, že oni jsou **předurčeni rozhodovat**?
- (16c) Svým vlastním evolučním vývojem jsme **předurčeni k tomu, učit se** z papíru.

² Vzhledem k homonymii výrazu 'být povolán' (dějový nebo stavový význam) je v tomto případě vhodnější užívat korelativa.

(16d) Jako florentskému sochaři, k jehož žákům patřil i Leonardo da Vinci, mu bylo **předurčeno, aby** ve Florencii **dovedl** italské sochařství quattrocenta k jeho vrcholu.

Sloveso *dopřát* má vazbu na infinitiv převážně u neuterního participiálního tvaru *dopřáno* a tento tvar má i běžnou vazbu na vedlejší větu (obě věty ČNK):

(17a) Ludmile Formanové zatím **není dopřáno, aby** doma **porazila** svou největší konkurentku

(17b) "Doufám, že jí **bude dopřáno žít** dál normálním životem [...]"

1.3.4 Konkurence vedlejší věty a infinitivu

1.3.4.1 Ke konkurenci vedlejší věty a infinitivu obecně

Konkurence předmětové věty a předmětového infinitivu je širokou oblastí jevů, které není snadné definovat a uvést v nějaký přehledný systém. Ve hře je jednak množství podmiňujících jevů, jednak jistá míra chaotičnosti a nepředvídatelnosti jazykového chování i u standardních uživatelů češtiny.

Tato konkurence neznamena, že kterákoli klauze uvozená některou z předmětových spojek (*aby, že, zda*) je v kterémkoli větném kontextu (beze změny významu) zaměnitelná s infinitivem, ani to, že korelativum je vždy možno užit, či neužit. Tato konkurence znamená pouze to, že **u daného slovesa se – v závislosti na té či oné okolnosti či komplexu okolností – uplatňuje určitá množina vazeb**. Tyto množiny vazeb u čtyřiceti vybraných sloves zachycuje tabulka 1.³

(K užívání korelativ a ke konkurenci spojek *aby* a *že* viz oddíl VI. kap. 2.1.)

Tab. 1: Konkurence infinitivu a vedlejší věty uvozené spojkou *aby, že* nebo *zda* u vybraných 40 sloves

Uvedené počty se týkají pouze bezprostřední posloupnosti verba finita a na něm závislých elementů v relevantní struktuře (např. *se bojí + infinitiv*, *se bojí, aby; si přeje, aby; se přesvědčil o tom, že; usilují o to, aby*; zahrnutý nejsou struktury typu *bojí se + infinitiv*, *preje si, aby, přesvědčil se o tom, že*; apod.). RM *se, si* může bezprostředně předcházet před tvarem VF, ale může být od něj i více vzdálen vlevo. Kolonky bez čísla, označené -, znamenají, že o existenci této struktury se neuvažuje. Tučně zvýrazněny jsou v rámci daného slovesa **nejvyšší počty doloženosti daného typu struktury**. Čísla zakončená nulou jsou zpravidla zaokrouhlena (na stovky nebo tisíce), a to častěji směrem dolů.

Značky: I = infinitiv, k = korelativum (např. *toho, že k tomu, aby*)

Sloveso	I bez k	I s k	<i>aby</i> bez k	<i>aby</i> s k	<i>že</i> bez k	<i>že</i> s k	<i>zda</i> bez k	<i>zda</i> s k
---------	---------	-------	------------------	----------------	-----------------	---------------	------------------	----------------

³ Tato tabulka si nečiní nárok na úplnost; u některých z těchto sloves mohou být v úzu vazby ještě jiného druhu; např. místo spojky *zda* připadá v úvahu s ní synonymní *jestli*.

<i>bát se</i>	50 000	3	9 000	209	47 000	1 900	550	8
<i>doporučit</i>	15 000	0	18 300	-	703	-	100	-
<i>dovolit (si)</i>	89 000	0	18 600	10 ⁴	450	14	-	-
<i>nabádat</i>	280	18	5 400	880	600	70	3	-
<i>nabídnout</i>	1 700	0	4 300	-	13 800	-	400	-
<i>navrhovat</i>	19 000	0	22 000	-	2 200	-	42	-
<i>naznačit</i>	4	0	880	0	59 000	7	560	1
<i>nutit</i>	71 000	14	8 900	1 300	60	58	1	-
<i>odradit</i>	90	15	267	530	300	90	-	-
<i>odsoudit</i>	900⁵	100 ⁶	100	400	-	-	-	-
<i>opravňovat</i>	1 900	18	160	640	7	51	-	-
<i>ostýchat se</i>	1 600	0	3	-	4	-	2	-
<i>pokusit se</i>	163 000	9	400	220	-	-	6	1
<i>poradit</i>	610	0	5 000	2	800	1	500	-
<i>pověřit</i>	1 100 ⁷	0	2 500	174	12	9	-	-
<i>požadovat</i>	5 300	0	37 800	-	-	-	12	-
<i>přát (si)</i>	51 000	0	67 700	28	-	-	-	-
<i>předepisovat</i>	145	0	100	-	280	-	-	-
<i>předpokládat</i>	1 600	0	140	-	249 000	-	-	-
<i>přesvědčit (se)</i>	250	2	14 000	180	217 000⁸	24 000	2 900 ⁹	160
<i>přilákat</i>	16	0	50	8	-	-	-	-
<i>přimět</i>	7 500	58	5 600	2 900	125	579	-	-
<i>přizvat</i>	20	0	270	14	-	-	1	-
<i>snažit se</i>	677 000	59	34 000	3 900	-	-	3	-
<i>souhlasit</i>	179	23	4 000	8 300	12 000	16 000	-	-

⁴ U osmi z těchto deseti dokladů je infinitiv s korelativem *to* závislý na reflexivu *dovolit si*, které je závislé na slovesu *nemůže*, např. *Žádná vláda si nemůže dovolit to, aby premiér či ministr zneužíval sociální dávky [...]*

⁵ Téměř všechny infinitivy jsou závislé na tvaru trpného participia (*je odsouzen žít*)

⁶ S výjimkou dvou dokladů jde o závislost na trpném participiu (*jsou odsouzeni k tomu, opakovat chyby*); v polovině dokladů mezi participiem a závislým infinitivem není čárka.

⁷ Většina infinitivů je závislá na tvaru trpného participia (*je pověřen řešit*).

⁸ Nadpoloviční většina vět uvozených spojkou *že* je závislá na tvaru trpného participia a tvaru reflexivním: *je přesvědčen, že; se přesvědčil, že*.

⁹ Věty uvozené spojkou *zda* jsou závislé na reflexivní formě: *se přesvědčil, zda*.

<i>umožnit</i>	88 000	0	12 000	50	1 200	70	-	-
<i>usilovat</i>	1 400	456	2 700	15 500	-	9	-	2
<i>usnadnit</i>	440	-	59	-	-	-	-	-
<i>usněst se</i>	600	4	160	23	4 100	380	12	6
<i>uvolit se</i>	1 200	1 ¹⁰	3	2	253	22	-	-
<i>vybídnout</i>	26	0	730	66	-	-	11	1
<i>vybrat (si)</i>	95	0	1 500 ¹¹	70	290	10	3 700	
<i>vyzvat</i>	197	0	21 000	860	170	12	100	3
<i>vyžadovat</i>	2 900	0	9 300	7	160	4	-	-
<i>zabránit</i>	4 000	9	6 400	12 500	80	800	-	-
<i>zakázat</i>	22 000	0	1 800	-	23	-	-	-
<i>zasloužit si</i>	12 000	0	3 300	-	-	-	-	-
<i>znemožnit</i>	4 000	0	770	2	2	-	-	
<i>zvažovat</i>	2 900	0	-	-	17 000	53	11 800	13
<i>zvyknout si</i>	8 300	19	-	-	8 700	3 300	-	-

Pokud jde o užívání předmětového infinitivu a jeho konkurenci s vedlejší větou, z této tabulky lze vyčíst:

- (a) **předmětový infinitiv je nejčastější vazbou pouze u 13 z vybraných 40 sloves;** infinitiv jako vazebné doplnění předmětových sloves je tedy nejčastější volbou pravděpodobně méně často než věta;
- (b) **velmi nízký počet dokladů předmětového infinitivu** u určitého slovesa stojí někdy proti **vysoké frekvenci předmětové věty** uvozené spojkou – 4 doklady infinitivního předmětu u slovesa *naznačit* stojí proti 59 000 dokladů předmětové věty uvozené spojkou *že*;
- (c) **předmětový infinitiv se příliš nesnáší s korelativem;** korelativum k infinitivu je doloženo pouze u 15 z vybraných 40 sloves a navíc obvykle **ve velmi nízkých frekvencích;** naproti tomu korelativum u spojky *aby* je doloženo u 27 ze 40 sloves a u

¹⁰ Mezi korelativem a infinitivem není čárka.

¹¹ Je to jen hrubý odhad, neboť by bylo třeba velmi pečlivě přecíst kontexty všech 1 577 dokladů na daný dotaz, aby byly vyselektovány infinitivy účelové. Objektových infinitivů je však rozhodně více než 1 000.

tří z vybraných sloves (*odradit, usilovat a zabránit*) jde o **nejfrekventovanější z konkurenčních struktur;**

- (d) **korelativum je výrazně častějším jevem u spojky *aby* než u spojky *že*;**
- (e) **předmětový infinitiv ve struktuře s korelativem není nikdy nejčastější vazbou slovesa;**
- (f) významnější podíl struktur s předmětovým infinitivem a korelativem mají z vybraných 40 sloves pouze slovesa *odsoudit* a *usilovat*. Přitom zhruba v polovině případů mezi korelativem a infinitivem není čárka; srov.: *Mocní a bohatí jsou prostě odsouzeni k tomu, hledat si neustále nějaké vymezení vůči nám ostatním. – Jsou odsouzeni k tomu být náchylní k násilí. – Taneční sport usiluje o to, stát se olympijskou disciplínou. Nenapadlo vás usilovat o to stát se profesionálními herci?;*
- (g) u sloves *usilovat* (o něco) a *zabránit* (něčemu) je **nejčastějším typem závislosti vedlejší věta s korelativem** ve větě řídící;
- (h) stejně jako v řadě jiných jazykových jevů (např. v konkurenci pádových koncovek) ani vysoká frekvence předmětového infinitivu bez korelativa – např. 50 000 výskytů infinitivu závislého na slovesu *bát se* – nezabrání **ojedinělému proniknutí korelativa** do této struktury **i ve standardních textech**; srov.: *Ale na rozdíl od některých kolegů v Parlamentu se nebojím toho, nechat občany vyslovit svůj názor.*

Jak konkurence předmětového infinitivu a předmětové věty konkrétně vypadá ve větých kontextech, ilustrujeme na pěti z těchto 40 sloves; nejfrekventovanější vazbu přitom uvádíme na prvním místě, nejméně frekventovanou na místě posledním (vše ČNK):

bát se:

- (1) Scorsese měl vždycky zálibu v žánrových filmech a nikdy **se nebál vyzkoušet** nějaký nový.
- (2) Dva ze tří Evropanů **se bojí, že** jejich děti na tom budou mnohem hůře než oni sami.
- (3) Zemědělci **se bojí, aby** zima nebyla příliš dlouhá.
- (4) Lidé **se ovšem bojí toho, že** unie chce všechno regulovat.
- (5) Britský tisk **se bojí, zda** "umělé" spermie neučiní muže nadbytečnými.
- (6) Někteří lidé **se bojí toho, aby** zraněnému ještě více neublížili.
- (7) Více než konkurence **se bojím toho, zda** zvládneme splnit vysoká očekávání zákazníků.

- (8) Samozřejmě bych **se** někdy v budoucnu **nebál toho, vyzkoušet si** fotbal na profesionální úrovni.

Zatímco vět typu (1) je doloženo zhruba 50 000, věty typu (8) jsou doloženy pouze dvě. Přesto věta (8) nezní nepřirozeně a není důvodu k tomu, pokládat ji za negramatickou.

usnést se:

- (1) Mezinárodní zoologické koncilium **se usneslo, že** vypíše soutěž o nejlepší vědecké dílo o slonech.
- (2) A právě na Krymu **se "velká trojka" usnesla svolat** na 25. dubna 1945 do San Franciska konferenci Spojených národů, aby připravila Chartu OSN.
- (3) Senátoři **se** včera na návrh Daniela Kroupy **usnesli na tom, že** "Václav Havel **se** zasloužil o stát".
- (4) Radní prvního obvodu **se usnesli, aby** Švermův most dostal původní název, tedy most Milana Rastislava Štefánika.
- (5) Nakonec **se** zastupitelé **usnesli na tom, aby** o vítězi rozhodla soutěž.
- (6) Sněmovna **se** teprve musí **usnést, zda** bude volit tajně.
- (7) „Musíme **se** všichni **usnést na tom, zda** máme sílu shodnout se v závěru výběrového řízení na jméno generálního ředitele," dodal.
- (8) "Vláda **se** jednomyslně **usnesla na tom, dát** Poslanecké sněmovně zcela negativní stanovisko k této poslanecké iniciativě," dodal

nabádat:

- (1) I český prezident **nabádá, aby se** tím, co bude za 100 let, zabývali spisovatelé sci-fi.
- (2) Kramář **nabádal, že** Masaryk a Beneš mají svou autoritou uklidnit "kandidáty" bolševismu.
- (3) O přestávce **jsem** hráče **nabádal k tomu, aby** za tohoto stavu soupeře nepodcenili.
- (4) Odmítněte naslouchat temnému hlasu, který vás **nabádá žít** s údělem oběti.
- (5) Trenér nás všechny **nabádá k tomu, že** zápasy v evropských pohárech jsou hlavně o sebedůvěře.
- (6) Můj pokročilý sportovní věk mě **nabádá k tomu, najít** pro mladé lidi nějaký důvod, proč dělat sport.
- (7) Starší kamarádi mě **nabádali, zda** bych si nechtěla vymyslet vlastní projekt.

uvolit se:

- (1) Trvalo téměř pět let, než **se** americký prezident George Bush **uvolil setkat** s nejvyšším představitelem Palestiny.
- (2) Otec **se uvolil, že** bude přicházet co nejčastěji.
- (3) Poprvé v historii **se** Česká filharmonie **uvolila k tomu, že** udělá něco takového.
- (4) Veterinářka [...] Využila pomoci majitelky labradora, která **se uvolila, aby** její pes, jako pravděpodobný nositel stejné krve, vzácnou tekutinu „daroval“ postižené kočce.
- (5) Turečtí politici **se uvolili k tomu, aby** soukromé televize mohly vysílat pořady v menšinových jazycích.
- (6) A jen hrstka lidí z této zvláštní skupiny **se** během desítek let **uvolila k tomu vyprávět** svůj příběh.

doporučit:

- (1) Komise vládě **doporučila, aby** počítala se vzestupem hladiny nejméně o 1,3 metru.
- (2) Při výběru jazykové školy **bych doporučila navštívit** ukázkovou hodinu.
- (3) "Po vyšetření magnetickou rezonancí mi doktoři **doporučili, že** bude lepší nechat koleno v klidu," vysvětlila Williamsová.
- (4) Studie **doporučí, zda** je vhodnější rekonstruovat nynější nádraží, či jej přesunout asi o 800 metrů jižněji k autobusovému nádraží Zvonařka.

usnadnit:

- (1) Američtí vědci testují vakcínu, která by měla kuřákům **usnadnit vzdát se** jejich zlovyku.
- (2) Ve druhé půli jsme po hřišti jen pobíhali a soupeři **usnadnili, aby** nám nasázel další góly.

(Ke konstrukcím typu *dávat tušit* viz oddíl III., kap. 5.2)

1.3.4.2 Ke konkurenci vedlejší věty a infinitivu speciálně

I. Klad nebo zápor závislého slovesa

Konkurence předmětového infinitivu a vedlejší věty může být ovlivněna řadou faktorů, které dosud neznáme, ale (z části) **může být** také **náhodná**. Jedním z faktorů ovlivňujících volbu infinitivu nebo vedlejší věty může být **klad nebo zápor závislého slovesa**; ukazují to tabulky 2 a 3:

Tab. 2: Konkurence infinitivu a vedlejší věty závislých na přísudkovém slovesu *Snažím se*, po němž bezprostředně následuje kladný infinitiv nebo spojka *abych* bezprostředně následovaná kladným slovesným tvarem

<i>Snažím se</i>	infinitiv	Počet dokladů	<i>abych</i>	Počet dokladů
1.	být	2 154	byl(a)	37
2.	dělat	698	dělal(a)	2
3.	hrát	600	hrál	1
4.	žít	428	žil(a)	0
5.	mít	373	měl(a)	33
6.	jíst	355	jedla	1
7.	najít	346	našel	1
8.	jezdit	264	jezdil(a)	0
9.	držet	229	držel(a)	0
10.	chodit	221	chodil(a)	0
11.	jít	218	šel/šla	0
12.	pracovat	196	pracoval	1
13.	dodržovat	190	dodržoval	1
14.	pomáhat	175	pomáhal(a)	0
15.	soustředit	167	se soustředil(a)	0
16.	dát	161	dal(a)	0
17.	udržovat	158	udržoval(a)	0
18.	pochopit	155	pochopil(a)	0
19.	myslet	149	myslel(a)	0
20.	hledat	147	hledal(a)	0
21.	sledovat	146	sledoval(a)	0
22.	dávat	135	dával(a)	0
23.	vybírat	130	vybíral(a)	0
24.	trénovat	127	trénoval(a)	0
25.	zachytit	127	zachytil(a)	0
26.	dostat	125	dostal(a)	0
27.	udržet	122	udržel	1
28.	brát	121	bral(a)	0
29.	psát	120	psal(a)	0
30.	udělat	117	dělal(a)	0
31.	zjistit	114	zjistil(a)	0
32.	chovat	111	se chovala	1
33.	zůstat	104	zůstal(a)	0
34.	mluvit	98	mluvil(a)	0
35.	dívat	93	díval(a)	0
36.	využít	93	využil(a)	0
37.	získat	91	získal(a)	0
38.	vyhýbat	91	vyhýbal(a)	0
39.	makat	88	makal(a)	0
40.	představit (si)	87	si představil(a)	0
Celkem		9 624		79 = 0, 8%

Tab. 3: Konkurence infinitivu a vedlejší věty závislých na přísudkovém slovesu *Snažím se*, po němž bezprostředně následuje záporný infinitiv nebo spojka *abych* bezprostředně následovaná záporným slovesným tvarem

<i>Snažím se</i>	infinitiv	Počet dokladů	<i>abych</i>	Počet dokladů
1.	nebýt	100	nebyl(a)	13
2.	nepřipouštět si	71	si nepřipouštěl(a)	0
3.	nedělat	68	nedělala	2
4.	nemyslet	67	nemyslel	1
5.	nemít	38	neměl(a)	4

6.	nevynechat	30	nevynechal(a)	1
7.	nebrat	26	nebral(a)	0
8.	nevnímat	26	nevnímal(a)	0
9.	nejíst	24	nejedl(a)	0
9.	nenechat	22	nenechal(a)	0
10.	nedávat	19	nedával(a)	0
11.	nepřemýšlet	15	nepřemýšlel(a)	0
12.	nechodit	15	nechodil(a)	0
13.	nepodléhat	14	nepodléhal(a)	0
14.	nerozčilovat	13	se nerozčiloval(a)	0
15.	nedívat	13	se nedíval(a)	1
16.	neztratit	11	se neztratil(a)	0
17.	neopakovat	10	(se) neopakovat	0
18.	nekoukat	10	(se) nekoukal	0
19.	nekupovat	9	nekupoval(a)	0
20.	nezabývat	8	se nezabýval(a)	0
21.	neplýtvat	8	neplýtvál(a)	0
22.	nevšímat	8	nevšímal(a)	0
23.	nenechávat	8	nenechával	0
24.	neřešit	8	neřešil(a)	0
25.	nehrát	7	nehrál(a)	0
26.	nepanikařit	7	nepanikařil(a)	0
27.	neusnout	7	neusnul(a)	0
28.	nebrečet	7	nebrečel(a)	0
29.	nezklamat	7	nezklamal	1
30.	nepřejídat	7	nepřejídal(a)	0
31.	nedat	7	nedala	1
32.	nesledovat	7	nesledoval(a)	0
33.	nebát	6	se nebál	1
34.	nezanedbávat	6	nezanedbávala	1
35.	neubližovat	6	neubližoval(a)	0
36.	nehledat	6	nehledal(a)	0
37.	neriskovat	6	neriskoval(a)	0
38.	nestresovat	6	nestresoval(a)	0
39.	nejezdit	6	nejezdil(a)	0
40.	neztrácet	6	neztrácel(a)	0
Celkem		745		26 = 3,4%

Z této tabulky vyplývá, že pokud je předmětový komplement závislý na přísudkovém slovese *Snažím se* ve tvaru záporném (*Snažím se **nebýt** ... vs. abych **nebyl**...*), pak je větší pravděpodobnost, že tento komplement bude mít **formu věty** (*Snažím se, **abych nebyl** ...*), než pokud je závislý komplement ve tvaru kladném (*Snažím se, **abych byl** ...*). Praktičtěji řečeno, struktura typu ‚*Snažím se, **abych** + záporný tvar slovesa*‘ (*Snažím se, **abych nedělala**...*) je spíše očekávatelná než struktura typu ‚*Snažím se, **abych** + kladný tvar slovesa*‘ (*Snažím se, **abych dělala**...*).

II. Poloha výrazu závislého na infinitivu

Pokud je výraz závislý na předmětovém komplementu umístěn na začátek věty, čímž vzniká zvláštní druh tzv. slovosledné neprojektivity, při němž determinovaný infinitiv a jej determinující výraz **nestojí vedle sebe**, je nutno užít infinitivu. Srov.:

- (1) **Tento dluh se zavázal uhradit** během několika měsíčních splátek. (ČNK)
 - (1a) **Zavázal se uhradit tento dluh** během několika měsíčních splátek.
 - (1b) **Zavázal se, že uhradí tento dluh** během několika měsíčních splátek.

- (2) **Psy doporučují** veterináři **venčit** pouze ráno a večer. (ČNK)
 - (2a) Lidem **doporučujeme psy venčit** pouze ráno a večer.
 - (2b) Lidem **doporučujeme, aby psy venčili** na vodítku a měli je neustále pod kontrolou. (ČNK)

- (3) Památkáři **objekt navrhují prohlásit** kulturní památkou. (ČNK)
 - (3a) Památkáři **navrhují prohlásit objekt** kulturní památkou.
 - (3b) Památkáři **navrhují, aby byl objekt prohlášen** kulturní památkou.

- (4) **Tyto služby se odhodlaly využít** již dva kraje. (ČNK, zkráceno)
 - (4a) Již dva kraje **se odhodlaly využít tyto služby**.
 - (4b) Již dva kraje **se odhodlaly, že využijí tyto služby**.

- (5) Stejnou **dohodu se zavázali dodržovat** také Lesy České republiky. (ČNK)
 - (5a) Noví poslanci ANO **se zavázali dodržovat** etický **kodex**. (ČNK)
 - (5b) Poslanci **se zavázali, že budou dodržovat ústavu**. (ČNK)

- (6) Humanitární **akci se rozhodla podpořit** také Liga proti rakovině. (ČNK, zkráceno)
 - (6a) Proč jste **se rozhodla podpořit tuto akci**? (ČNK)
 - (6b) Poslanecký klub TOP 09 **se rozhodl, že podpoří předčasné volby**. (ČNK)

Stejný typ konkurence infinitivu a vedlejší věty zakládají dále např. slovesa *plánovat, požadovat, předpokládat, přislíbit, slíbit, snažit se, zvažovat, žádat*.

1.4 Nominalizace účelových klauzí

Nominalizovat infinitivem lze pouze takovou účelovou klauzí, která **je závislá na slovese pohybu** (obě věty ČNK):

(1a) Moll **odběhl, aby obstaral** spací vůz.

(1b) Alice **odběhla uvařit** kávu.

Obě tyto struktury ovšem plně synonymní nejsou: intonační předěl mezi řídicí a závislou klauzí v souvětí (1a) způsobuje, že děj řídicí klauze je zde jakoby výpovědně osamostatněn, **a teprve následně je tomuto ději přisouzen účel**. Naproti tomu ve struktuře s účelovým infinitivem (1b) je výchozí děj a jeho účel jakoby „amalgamován“ v jeden celek.

Tento rozdíl ovšem může být v určitých případech (téměř) zanedbán, a lze pak hovořit o plné synonymii:

(2a) A vždycky **si odskočily, aby nakojily**. (ČNK)

(2b) A vždycky **si odskočily nakojit**.

(3a) Pavla **si při té příležitosti odskočila, aby naházela** prádlo do pračky a zapnula program.

(3b) Pavla **si při té příležitosti odskočila naházet** prádlo do pračky a zapnout program. (ČNK)

(4a) Pak **se znovu vrátil, aby dopil** kávu.

(4b) Pak **se znovu vrátil dopít** kávu. (ČNK)

(5a) Za měsíc **se kapela do pivovaru vrátí, aby ochutnala** svůj výtvar. (ČNK)

(5b) Za měsíc **se kapela do pivovaru vrátí ochutnat** svůj výtvar.

(6a) Kolumbus **nevyplul (proto), aby objevil** nějakou konkrétní zemi.

(6a) "Ale Kolumbus **nevyplul objevit** nějakou konkrétní zemi!" protestovala slečna Mitnicková. (ČNK)

(7a) Ryby jsou tu proto občas nuceny **vyplout k hladině, aby se nadechly**. (ČNK)

(7b) A pak máte tak 3 až 4 vteřiny ji zkusit vyfotit, když **vypluje na hladinu se nadechnout**. (ČNK)

Jindy tento rozdíl naopak vystupuje natolik do popředí, že záměna jedné struktury druhou by nebyla vhodná nebo by byla dokonce na hranici přijatelnosti, ne-li přímo za ní:

- (8a) Stovky diváků podél trati **se prchaly skrýt** pod arkýře. (ČNK)
(8b) Stovky diváků podél trati **prchaly, aby se skryly** pod arkýře. (méně vhodné)
- (9a) Obyvatelé ze země **prchají, aby unikli** krvavým nepokojům. (ČNK)
(9b) *Obyvatelé ze země **prchají uniknout** krvavým nepokojům.
- (10a) Jen na okamžik **jsem se sklonila, abych si přečetla** nějakou cenovku, a taška byla pryč
(10b) Jen na okamžik **jsem se sklonila přečíst si** nějakou cenovku a taška byla pryč. (ČNK)

Zdá se, že jednou z podmínek vhodnosti nominalizace infinitivem je kromě identity subjektu obou dějů také to, aby děj označený infinitivem měl povahu činnosti (*skrýt se* = ‚něco učinit‘ vs. *uniknout*).

Slovesa *jít, jet, běžet, letět* a některá další jako přísudky řídící věty mohou být určeny účelovou klauzí nebo jí odpovídajícím infinitivem jen tehdy, jsou-li determinovány určením místa:

- (11a) Maudie odložila sluchátko a **šla do kuchyně, aby se něčeho napila**. (ČNK)
(11b) Maudie odložila sluchátko a **šla do kuchyně něčeho se napít**.
- (12a) Pak **jsem šel** jednou v noci **do kuchyně, abych se napil** mléka.
(12b) Pak **jsem se** jednou v noci **šel do kuchyně napít** mléka. (ČNK)
- (13a) **Letěla do Vegas, aby smazala** nedorozumění, které mezi nimi bylo. (ČNK)
(13b) **Letěla do Vegas smazat** nedorozumění, které mezi nimi bylo.
- (14a) Před dvanácti lety **jsem letěla do Iráku, abych (tam) hledala** sama sebe.
(14b) Před dvanácti lety **jsem letěla do Iráku hledat** sama sebe. (ČNK)

Avšak:

- (15a) Jdu se koupat.
 (15b) *Jdu, abych se koupal.
- (16a) Šel jsem si zaběhat.
 (16b) *Šel jsem, abych si zaběhal.
- (17a) Letím nakoupit. (letím = pospíchám)
 (17b) *Letím, abych nakoupila.¹²

Ke slovesům pohybu, která zakládají struktury s účelovou klauzí i účelovým infinitivem, dále patří:

odcházet, odjet, odjíždět, odletět, odlétat, odlétnout, odnést, odtáhnout, odvézt, povolát, přejít, přicestovat, přicházet, přijet, přijít, přijíždět, přiletět, přilétat, přilétnout, přinést, připlouvat, rozejít se, rozjet se, seběhnout, sejít se, spěchat, utéci, utíkat, vézt, vozit, vrátit se, vyběhnout, vybíhat, vydat se, vycházet, vyrazit, zajít, zajet, zajíždět, zaletět, zastavit se, zavítat.

1.5 Nominalizace podmínkových klauzí

Typicky se infinitivem vyjadřují obsahy podmínkových klauzí jako:

- (1a) **Kdybych byl bohatý**, koupil bych si obraz od Emila Filly.
 (1b) **Být bohatý**, koupil bych si obraz od Emila Filly.
- (2a) „**Kdybych věděl**, že mám dvě miliardy na výkup pozemků pro metro, hned se mi bude líp jednat s jejich vlastníky,“ říká.
 (2b) „**Vědět**, že mám dvě miliardy na výkup pozemků pro metro, hned se mi bude líp jednat s jejich vlastníky,“ říká. (ČNK)
- (3a) **Kdyby Ondřej žil** v Americe, byl by věhlasným světovým hudebníkem. (ČNK)
 (3b) **Žít** Ondřej v Americe, byl by věhlasným světovým hudebníkem.

Jak ukazují věty (1) až (3), infinitivem se vyjadřuje obsah podmínky nereálné, tj. takové, která poukazuje k neexistenci, nepřítomnosti určité okolnosti jako nesplněné (byť

¹² Tato věta by byla přijatelná, pokud by zdůvodňovala, proč ona žena právě někam letí, tj. pospíchá.

třeba i splnitelné) podmínky něčeho žádoucího, přiměřeného. Tento podmínkový význam se vyjadřuje spojkou *kdyby*.

Nereálnost se týká i hypotetických soudů o tom, co by mohlo nebo nemohlo nastat, **kdyby nebyly splněny současné podmínky**; v záporu bývá i predikátové sloveso ve větě řídicí, ten však implikuje stav kladný.

(4a) **Kdybych neměla** auto, tak nic samozřejmě nestíhám. (ČNK)

(4b) **Nemít** auto, tak jsme ztraceni. (ČNK)

(5a) **Kdybych neměl** takové spolupracovníky, nikdy bych se do tohoto projektu nepouštěl.

(5b) **Nemít** takové spolupracovníky, nikdy **bych se** do tohoto projektu **nepouštěl**.

Srov. dále:

Kanada na imigraci vyrostla a **nemít** ji, postupně **by zahynula**, protože přírůstek její kmenové komunity je mizivý.

Mám dvě chůvy. Z devadesáti procent je to na jedné a **nemít** ji, tak **by to bylo nezvládnutelné**.

Velmi časté jsou věty začínající **záporným infinitivem *nebýt***:

(6a) **Kdyby nebylo** turistů, Starbucks **se neuživí**. (ČNK) (implikace: turisté jsou, proto se Starbucks uživí)

(6b) **Nebýt** turistů, tak **by** na český jazz nikdo **nechodil**. (ČNK)

Jde-li o podmínku reálnou, tj. takovou, která za daných okolností nejen může nastat, ale s jejímž nastáním se počítá, pak užít infinitivu nelze:

(7a) **Jestliže získáme** hypotéku, koupíme si nový dům.

(7b) ***Získat** hypotéku, koupíme si nový dům.

(8a) **Pokud** tento názor **projde**, zdraží se celkově pojistné pro všechny. (ČNK)

(8b) ***Projít** tento názor, zdraží se celkově pojistné pro všechny.

Věta (7b) bude gramatická, pokud budeme předpokládat, že hypotéku nezískáme – v takovém případě ale věta (7b) bude synonymní s větou (7c), nikoli s větou (7a):

(7c) **Kdybychom získali** hypotéku, koupili bychom si nový dům. (implikace pro nominalizaci infinitivem: Ale nejspíš ji nezískáme.)

Podobně bude gramatická i věta (8b), pokud bude transformátem věty (8c) s příslušnou implikací:

(8c) **Kdyby** tento názor **prošel, zdraží se/zdražilo by se** pojistné celkově pro všechny. (implikace pro nominalizaci infinitivem: Ale neprojde.)

Z doložených vět a jejich transformátů mj. vidíme, že reálnost nebo nereálnost podmínky může být relativní a závislá na subjektivním vidění.

Nereálné podmiňování infinitivem se týká i dějů přírodních:

(9a) **Kdyby hořelo** o víkendu v noci někde na trati, drážní hasiči z pražské Záběhlické by nevyjeli.

(9b) **Hořet** o víkendu v noci někde na trati, drážní hasiči z pražské Záběhlické ulice by nevyjeli. (ČNK)

Naproti tomu při reálném podmiňování infinitivu užít nelze:

(10a) **Když hoří**, volej číslo 155. (ČNK)

(10b) ***Hořet**, volej číslo 155.

1.6 Nominalizace doplňkových klauzí

Přísudkovými slovesy v řídicí větě jsou zejména slovesa vnímání – *vidět/uvidět, slyšet/uslyšet, spatřit, zahlédnout* a několik málo dalších. Doplňkové věty jsou typicky uvozeny spojkou *jak* ve větách jako (vše ČNK):

(1a) Konečně **jsem ji uviděla, jak sedí** na schodech venku před školou. (ČNK)

(2a) Gábi stojí tak těsně u mě, že ji **slyším, jak dýchá**.

(3a) Asi za tři týdny [...] **jsem ji spatřil, jak kráčí** hbitě a energicky na opačném konci tržiště.

- (4a) Podruhé [...] ji **zahlédl, jak vychází** z domu zavěšená do nějakého zruděně se tvářícího muže v tvídovém saku.

VF závislé věty spolu se spojkou *jak* může být u těchto sloves obvykle nahrazeno infinitivem:

- (1b) Ani mě nepřekvapilo, když **jsem ji uviděla sedět** vedle Christiana. (ČNK)
(2b) Neřekla ani slovo, sotva **jsem ji slyšel dýchat**.
(3b) Pak **jsem ji spatřil tančit** v altánu v zahradě Šlechtovy restaurace.
(4b) Už jsem ztratil veškerou naději [...], když vtom **jsem ji zahlédl vycházet** z metra.

Infinitiv je u některých sloves méně obvyklý než doplňková klauze. Např. fráze ‚*pozorovat, sledovat někoho, jak + VF*‘ (věty (a)) je **mnohem frekventovanější** než fráze ‚*pozorovat, sledovat někoho + infinitiv*‘ (věty (b)).:

- (5a) S úsměvem na rtech **jsem ji pozoroval, jak zuří** a opouští klubový bar.
(5b) Stačí, když **je pozorujete zápasit** s ohněm.
(6a) Jerry **je sledoval, jak odcházejí** k parketu, a spokojeně se usmíval.
(6b) Její tanečník i já jsme **ji sledovali odcházet**.

Doplňkový infinitiv konkurující vedlejší klauzi máme **vzácně doložen** u sloves *zastihnout* a *přistihnout*:

- (7a) Častokrát **jsem ji zastihl, jak sedí** u okna s vlhkýma očima.
(7b) V pátek mě překvapilo, když **jsem ji zastihla balit** věci do kufru.
(8a) Jednou **jsem ji přistihl, jak si** v zrcadle přes rameno **prohlíží** nohy. (překlad: E. Kazan, *Tichá dohoda*)
(8b) Policisté **ji přistihli řídit** auto s 2,2 promile.

Se slovesem *chytit* je vzácně doložen jak doplňkový infinitiv, tak doplňková klauze:

- (9a) Jednou **jsem je chytil, jak nesou** od vody kbelík plný chráněných raků.

(9b) Chodila za školu a hrála na automatech, kradla otcí peníze a pak ji **chytili plížit se z** obchodu s nezaplaceným párem bot.

Doložená věta (9b) je však již na hranici přijatelnosti, ne-li za ní.

2. Nominalizace pomocí přechodníků a participií

Obsah

2.1 Úvodní charakteristika

2.2 Nominalizace pomocí přechodníků

2.2.1 Obecná charakteristika

2.2.2 Nominalizace pomocí přechodníku přítomného

2.2.3 Nominalizace pomocí přechodníku minulého

2.3 Nominalizace pomocí participií

2.3.1 Úvodní charakteristika

2.3.2 Nominalizace pomocí participia minulého činného na *-lý*

2.3.3 Nominalizace pomocí participia přítomného činného

2.3.4 Nominalizace pomocí participia minulého činného na *-vší*

2.3.5 Nominalizace pomocí participia trpného

2.1 Úvodní charakteristika

Přechodníky (viz 2. díl, oddíl I, B. 5.5., oddíl IV, B. 1.2.1., 1.3.2.) a participia (viz 2. díl, oddíl I, C. 1.1.) mají společné to, že jde o neurčité (infinitní) slovesné tvary, to znamená že se sice tvoří paradigmaticky od slovesa, ale že nevyjadřují kategorii osoby. Tuto vlastnost sdílí s infinitivem. Přechodníky a participia se liší ve svých tvarech a syntaktických funkcích: zatímco přechodníky stojí v adverbiální, resp. doplňkové pozici a vztahují se vždy k subjektu (a tudíž nemají kategorii pádu, ačkoliv v češtině vykazují nominální kategorie čísla a rodu), participia mohou stát v atributivní pozici a mají celé skloňovací tvarosloví adjektiv:

PŘECHODNÍKY:

- (1a) Couval zpět, **drže** si ruce před sebou. (přechodník přítomný)
- (2a) **Zjistiv**, že má u vařiče kousek cibule a tuku, rozhodl se, že dnes udělá kaši. (přechodník minulý)

PARTICIPIA:

- (3a) Peníze použijete na projekty **související** s vlnou nové digitalizace. (participium přítomné činné)
- (4a) Výsledky nebyly na čerstvě **sestoupivší** tým špatné. (participium minulé činné na *-vší*)
- (5a) Také již **odkvetlé** květiny působí podobně. (participium minulé činné na *-lý*)
- (6a) Dvě největší hutě v Ostravě se nedohodly na cenách **dodávaného** železa. (participium trpné)

Vzhledem k formální a historické souvislosti, zejm. mezi mezi přechodníky a činnými participií, lze přechodníky a participia shrnout do skupiny participiálních tvarů v širším smyslu.

O nominalizaci (viz 1.1. v tomto oddíle) pomocí těchto tvarů mluvíme tehdy, jestliže za **základní strukturu určitého typu věty pokládáme souvětí** s další predikací. Jde většinou o závislou klauzi uvedenou spojkou (u přechodníku většinou temporální spojkou jako *když*, *zatímco* nebo *poté co*, ale někdy i jinou, pokud nejde jen o vztah časový), nebo zájmenem (u participií vztažným zájmenem *který*, popř. *jenž*), a tuto další větu/klauzi, resp. její predikát, lze nahradit přechodníkem, resp. participiem.

V celé této kapitole jsou doklady participiálních tvarů převzaty z ČNK (korpus SYVN v9), pokud není uvedeno jinak; konkurence s vedlejšími větami se ilustruje buď autorskou reformulací, jako níže ve větách (1b) až (6b), nebo pomocí sémanticky vhodného analogického dokladu ze stejného korpusu, např. (23b) až /36b).

- (1b) Couval zpět, **zatímco / a přitom si držel** ruce před sebou
- (2b) **Poté co zjistil**, že má u vařiče kousek cibule a tuku, rozhodl se, že dnes udělá kaši.
- (3b) Peníze použijete na projekty, **které souvisejí** s vlnou nové digitalizace.
- (4b) Výsledky nebyly na tým, **který** čerstvě **sestoupil**, špatné.
- (5b) Také květiny, **které** již **odkvetly**, působí podobně.
- (6b) Dvě největší hutě v Ostravě se nedohodly na cenách železa, **které je / bude dodáváno / které se dodává / které se má dodávat**.

Podle tradiční kodifikace je implikovaným subjektem přechodníku subjekt syntakticky nadřazeného slovesa. Nominální kategorie přechodníku, rod a číslo, se tudíž vztahují na tento subjekt (ve větách níže je podtržen):

- (7) Zástup se ihned rozestupoval, **dělaje** místo, takže jsme mohli pohodlně dorazit až ke kostelu. (singulár, rod mužský)
- (8) Slečna Andělová, **dělajíc**, že to nevidí, mu nalévala kávu z donesené obecní termosky. (singulár, rod ženský)
- (9) Další dva chlapci, **dělajíce** jako by nic neviděli, se vydali na druhou stranu. (plurál)

Vzhledem k jeho primárně atributivní povaze jsou nominální kategorie participia závislé na substantivu, jehož je participium atributem. Můžeme ho tudíž najít **ve všech nominálních pádových a číslových tvarech**:

- (10) Nedávno **proběhnuvší** seminář asociace POPaI přinesl několik zajímavých přednášek. (Nsg)
- (11) **Odstoupivší** členové rady přešli do opozice. (Npl)
- (12) Vzestup net tabletů by mohl omezit růst **rodícího se** trhu elektronických čteček (Gsg)
- (13) Muž (...) zmizel v davech lidí **vcházejících** do obchodního domu Harrods. (Gpl)
- (14) [...] proti **bránícímu** soupeři hráli trpělivě (Dsg)
- (15) Svou ordinaci v poliklinice dočasně uzavřela kvůli **blížícím se** mateřským povinnostem Renata Pejchalová. (Dpl)
- (16) Lidé mezi sebou méně komunikují a pozorují každého nově **přistoupivšího**. (Asg)
- (17) Některé kompetence úřadů se však naopak vzdálí z okresních na právě **vzniknuvší** krajská zastupitelstva (Apl)
- (18) Ve třetím díle **pojmenovaném** Případ dvou manželek se hlavním hybatelem děje stane Horác. (Lsg)
- (19) Celá operace [...] je součástí přípravy zákona o **podporovaných** zdrojích energie. (Lpl)
- (20) 1317 - 20 vrcholí a končí domácí válka české šlechty soupeřící s "**přišlým**" králem o mocenskou převahu. (Isg)
- (21) Zato v Mongolsku převládá udusaný jíl nebo písek, občas jsme museli jet **vyschlými** koryty řek. (Ipl)
- (22) [...]; malé rodinné hádky se končily **napuchlými** očima a tragickým mlčením; (...) (Ipl)

Participia přitom nestojí jen v atributivní pozici, mohou – jako adjektiva – vystupovat i v pozici substantiva; doklady s participiem prezentujeme níže s v kontrastu se sémanticky analogickou konstrukcí se zájmenem a s atributivní větou:

- (23a) Všichni Poláci [...] se šokováni shromažďovali na ulicích a náměstích, aby **zahynuvším** vzdali poctu.
- (23b) Ale vyhnanci tady nemají pomník. Jsou pomníky **těm, kteří zahynuli**.
- (24a) V početném poli **startujících** na závodech Běžce Vysočiny je žen poskrovnu.
- (24b) Prý **ti, kteří startují**, nemohou za to, že je tak málo krasobruslařů.

- (25a) Dříve **přišli** obvykle nabízejí nově přistěhovalým morální, psychickou, ale i materiální podporu [...]
- (25b) „Modlím se, abychom našli a postavili vládu, kterou si zasloužíme, a doufám, že s mexickými imigranty se bude v této zemi zacházet se stejnou důstojností jako s **těmi, kteří přišli dříve.**“
- (26) Z **uvedeného** je tedy zřejmé, že již tehdy produktivita práce hrála významnou roli.
- (26b) [...] z **toho, co bylo uvedeno**, je, myslím, jasné, že (...)

V tomto oddíle se nebude diskutovat funkce participií jako součástí verbonominálního predikátu se sponovými slovesy *být* a *mít* (srov. oddíl III, 2.3.3, 6.2, 6.6), kde vystupují zejm. participium minulé činné na *-lý* (*Některé z rostlin jsou již odkvetlé*) a participium trpné (*Dveře jsou zamčeny/zamčené*). V těchto případech nelze mluvit o nominalizaci, protože participium je částí hlavního (popř. jediného) predikátu, netvoří závislý (sekundární) predikát.

Frekvence jednotlivých participiálních tvarů jsou v dnešní psané spisovné češtině značně různé: v pětimiliardovém korpusu SYN v9 ČNK je obsaženo více než **41 milionů** složených tvarů participia trpného, k tomu téměř **21 milionů** tvarů jmenných, téměř **12 milionů** tvarů participia přítomného činného, necelých **252 000** tvarů přechodníku přítomného, necelých **45 000** tvarů participia minulého činného na *-vší*, a necelých **11 000** tvarů přechodníku minulého. Frekvenci participia minulého činného na *-lý* nelze beze všeho určit, protože nemá v ČNK zvláštní značku (srov. 2. díl, C. 1.4.). Relativní frekvence jednotlivých tvarů v základních žánrech zastoupených v ČNK se v dalším uvádějí a popř. komentují na konci jednotlivých odstavců.

2.2 Nominalizace pomocí přechodníků

2.2.1 Obecná charakteristika

Přechodník slouží k nominalizaci sekundární predikace stojící v adverbialním vztahu k predikaci hlavní, resp. nadřazené. Chápe se často jako subjektivý doplněk (kopredikát). Podmínkou je přitom podle tradiční kodifikace, aby podmět nadřazené predikace a implikovaný (nevyjadřovaný) podmět přechodníku byly referenčně totožné (Kopečný 1958, MČ 3, Grepl/Karlík 1998). Ostatní verbální doplnění se u přechodníku zachovávají a vyjadřují standardním způsobem (Kocková 2022).

Adverbialní vztah mezi nadřazenou predikací a přechodníkem je primárně **temporální** (předčasný nebo současný), mohou se však vyskytovat i jiné aspekty, např. **kauzální** nebo **přípustkový**.

2.2.2 Nominalizace pomocí přechodníku přítomného

Adverbialní vztah mezi nadřazenou predikací a přechodníkem přítomným je vzhledem k jeho tvoření téměř výlučně od sloves **nedokonavých** skoro vždy současný, mohou se však

vyskytnout navíc i jiné sémantické aspekty. V následujících dokladech uvádíme za lomítkem odpovídající klauzi a v závorce typ vztahu:

- (1) **Čta** poprvé Váš dopis, četl jsem místo stupidní povinnost, studijní povinnost. / **Když jsem četl...** (časový vztah, současnost)
- (2) Vzpomeňme na chalupáře z filmu Na samotě u lesa, který se o víkendech stylizoval do mlynářského „pana otce“ a rozšafně bafal z fajfky **opíraje se** o vycpaného čápa natřeného bezbarvým lakem. / ... **zatímco se opíral** ... (časový vztah, současnost)
- (3) Mnozí na své Facebooky (ač nejsou světoznámými celebritami ani důležitými politiky) dávají o sobě informace téměř z operačního sálu **upadajíce** do spánku, jen aby byli „in“. / (ještě) **když upadají** do spánku (časový vztah, současnost)
- (4) Pozorovala prý, jak se blíží lidé, jak dítě bylo zachráněno, a **obávajíc** se, aby jí nebylo vráceno, rychle uprchla. / **protože se obávala** ... (současnost, navíc kauzální vztah)
- (5) Také dnes máme jurodivé kazatele a hlasatele chiliastických pravd, kteří nám předkládají alternativní pohledy na svět, často provázené alternativními fakty majícími k pravdě daleko. Také dnes jim lidé věří **nemajíce** dostatek zkušeností s novou, dosud nepoznanou realitou. / ... **protože nemají** dostatek zkušeností... (současnost, navíc kauzální vztah)
- (6) V ideově-vývojové linii reprezentovatelné trojici jmen Rousseau – Herder – Jungmann je kategorie národa kategorií v témže smyslu metafyzickou, jako může být kategorie hmoty či přírody, **implikujíc** principiální možnost nekonečného trvání národa [...] / ... **takže implikuje** ... / ... **a tudíž implikuje** ... (současnost, navíc konsekutivní vztah)
- (7) **Jsa** pragmatik, i přesto jsem byl mírně zaskočen, když se mi nedávno dostal do rukou jeden seznamovací inzerát [...] / **Ačkoliv jsem** pragmatik, ... (současnost, navíc přípustkový vztah, zdůrazněný u hlavní predikace příslovcem *přesto*)

Vyjadřování předčasnosti pomocí přechodníku přítomného je zcela okrajové:

- (8) Až na to, že Karel Kryl mezitím navždy odešel, **neskrýváje předtím** bolestné znechucení z polistopadového vývoje. / **aniž by předtím skrýval**

„Stejný subjekt“ nadřazené predikace a přechodníku může být i zprostředkovaný:

- (9) Za svítání toho dne ale něco zpomalilo její kroky a donutilo ji se uprostřed té divné ulice zastavit, opřít se zády o fasádu a zůstat stát němě **zírajíc** do té známé zdi.

(podmětem hlavních predikací *zpomalilo* a *donutilo* je *něco*, ale implikovaný podmět infinitivů *opřít se* a *zůstat stát* je ve větě zastoupen tvary *její* a *ji*, a ten je pak i podmětem přechodníku)

V důsledku **archaičnosti** a značné knižnosti volně tvořených přechodníků lze najít řadu nepravidelností v jejich užívání. Týká se to např. shody s podmětem (v dokladech níže je podtržen), nejčastěji vystupuje v případě **kodifikačně nenáležitě shody** morfologicky výraznější **tvar na -c** ve shodě se subjektem mužského rodu, popř. se subjektem plurálovým (Macurová 2021):

- (10) Mickey Haller (Matthew McConaughey) je evidentně člověk, řekněme, „morálně flexibilní“. Prohání se po Los Angeles, **úřadujíc** ze zadního sedadla nablýskaného lincolnu [...] (**kodifikovaný tvar by byl úřaduje**)
- (11) S trochou nadsázky se dá říct, že o jeho směřování rozhodla recitační soutěž na Nerudově gymnáziu, kam chodil. „Po ní ke mně přišel porotce Karel Höger a **kouříc** cigaretu se mě zeptal, co budu dělat. (**kodifikovaný tvar by byl kouře**)

Tento jev vede i k řadě metajazykových **diskusí v médiích**, které se odrážejí i v elektronických korpusech:

- (12) Mne by v této oblasti zajímalo používání přechodníků. Nejde o nejživější prvek jazyka, ale přesto se, alespoň v přítomné formě, celkem často objevuje. A to prakticky vždy, bez ohledu na rod či číslo, tvar rodu ženského. Příklad: „**Pracujíc** na projektu, neměl jsem vůbec čas myslet na něco jiného.“ Nebo: „**Jdouc** po hřebeni Fagaraše, měli jsme báječný výhled.“ Lze předpokládat, že se tahle neznalost postupně stane normou a jediný tvar zvítězí? (Magazín Práva, 2016)

Vzhledem k tomu, že **frekvence přechodníků** v dnešních textech je **nízká**, hrají při jejich užívání úlohu i různé **citáty historizujících nebo historických textů**, které rovněž nemusejí dodržet současnou kodifikaci tvarosloví přechodníků:

- (13) „Lidé, pro něž se holdování vodce stalo běžnou normou, museli přísahat před oltářem nebo celou vsí, že už nebudou pít. Kněží neohlášeně přicházeli do hospod a vyháněli z nich opilce, **kropíc** je hojně svěcenou vodou,“ píše autor publikace. (**kodifikovaný tvar by byl kropíce**)

Ojedinele se nachází přechodník přítomný na místě participia přítomného činného:

- (14) Jedna z nejméně úspěšných propagandistických akcí: ze šumavského jezera byly vyloveny podvržené nacistické materiály **dokazujíc**, že západní Německo je pokračovatelem třetí říše.

(zřejmě by tu mělo stát *dokazující*, je zde spíše atributivní než adverbialní vztah, navíc je subjekt plurálový, takže kodifikovaný tvar přechodníku by byl *dokazujícíe*)

Přechodníky mohou vystupovat v **koordinaci**, většinou s jinými přechodníky, někdy i s jinými tvary; spojky jdou *a*, *i* nebo *ale*:

- (15) Mladík si ji nadhodil na záda a odnesl k bílému motorovému člunu, v kaskádě pěny vyrazil mocným obloukem přes řeku, jen krátkým, vprostřed toku člun ztichl a zmrtvěl **houpage se a klouzaje** po drobných vlnkách [...]
- (16) Zvedl ruku a já po něm opět skočil; spadli jsme na zem a převalovali se jeden přes druhého, **kousající, škrábající i kopající** jak jen to šlo.
- (17) [...] abychom tedy znovu a lépe, **poučení** chybami minulosti **a rozvíjejíce** moderní technologii, zvládli nejnáročnější úkoly ve službách našeho konečného cíle, osvobození člověka..." kafral do mikrofonu bledej chlap, (...). (spojení participia trpného ve jmenném tvaru a přechodníku)
- (18) Fatima, zlostí **se chvějíc, ale krotíc se**, aby nedostala na kožíšek, jala se vířivým, plačtivým skoro hlasem mluvit: [...]
- (19) **Chvatně a předbíhaje** sám sebe, protože jsem něco očekával, listoval jsem v časopisech čtenářského klubu Domov. (spojení adverbia a přechodníků)
- (20) Po mnohém zdráhání a teprve když K. naléhal, odpověděla **zevrubněji, ale neustávajíc** v práci, což nečinila ani tak z pilnosti, neboť práce při tom přece vůbec nepostupovala, nýbrž jen proto, aby se nemusela dívat na K. (spojení adverbia a přechodníků)
- (21) Pocit bezpečí tu mají navozovat všudypřítomní policisté. **Na koních, na čtyřkolkách, se zbraní na hrudi, chytající** lelky i případné zločince. (asyndetické spojení tří předložkových výrazů a přechodníku)

Přechodník přítomný slovesa být – jsa, jsouc, jsouce – má v korpusu SYN v9 přes 4 400 dokladů, z toho stojí v 270 případech po jmenném tvaru participia trpného, v téměř 1 000 případech před ním, ve 12 případech po participiu trpném ve složeném tvaru a v 51 případech před ním, dohromady tedy kolem 1330 případů přímé kontaktní pozice přechodníku přítomného slovesa *být* s participiem trpným, které však nejsou všechny reprezentanty přechodníku trpného (srov. *jsa rozhodnut, jsouc odhodlána, jsouce v sebe pohroužení* – význam je zde subjektivně-rezultativní):

- (22) Pokud sahala jejich paměť", vídali vesničané, jak se na jejich cestách objevují znenadání, v nepravidelných přestávkách, průvody těchto nomádů, **jsouce poháněny** pudy nebo zvyky právě tak nevyzpytatelnými jako pudy zvířat nebo stěhovavých ptáků (přechodník trpný se jmenným tvarem, nedokonavý vid)

- (23) Liška, **jsouc postavena** před stejný úkol, chytila za nejbližším plotem slepici, dala ji do hrnce, vynechala nudle a nesla králi. (přechodník trpný se jmenným tvarem, dokonavý vid)
- (24) Bohužel, naši politici, představitelé měst, jsou většinou k našim požadavkům nevšímaví. Naopak se snaží zahrádkáře vytlačit, **jsouce podporovaní** různými lobistickými skupinami, které upřednostňují stavby supermarketů, benzinových pump a jiných pro ně lukrativních staveb. (přechodník trpný se složeným tvarem, nedokonavý vid)

Hlavní predikace může být jak prezentní, tak i préteritální. Vzhledem k frekvenci je přechodník trpný už značně okrajový (Macurová 2021, srov. i 6.2.2.2 a níže k tvarům minulým *byv*, *byvši*, *byvše*).

Zcela výjimečně se spojuje přechodník přítomný s **hypotaktickou spojkou**:

- (25) Usedneme ke kávě a Jana, **ač tušice**, přesto položí otázku. "Tak co chcete vědět?" (Spojka *ač* vyjadřuje přípustkový vztah mezi přechodníkem a hlavní predikací *položí*; přípustkovost se zdůrazňuje navíc adverbiem *přesto* u hlavní predikace; **kodifikovaný tvar by byl ve femininu singuláru *tušíc***)

Rovněž jen zcela výjimečně vystupuje **přechodník přítomný slovesa dokonavého vidu**, tradičně nazvaný v bohemistice „přechodník budoucí“, ačkoliv **ve starších textech běžně stál i v kontextu minulém**, takže mohl mít stejnou funkci jako přechodník minulý slovesa dokonavého vidu (Šmilauer 1972):

- (26) **Přijda** domů, zaslechl jsem zprávu, že prý nás chtějí ussurijští bolševici odzbrojit. (přechodník přítomný dokonavého vidu vyjadřuje předčasnost k minulému času *zaslechl jsem*)

Postulovaný sémantický rozdíl (Grepel/Karlík 1998) v tom smyslu, že přechodník minulý dokonavého slovesa odkazuje na předčasnost vůči okamžiku promluvy, tedy k časovému úseku, v němž hlavní predikace platí (*Naobědvavše se, objednáme si kávu* = Poté, co jsme se naobědvali, objednáme si kávu), zatímco přechodník přítomný dokonavého slovesa odkazuje jako „přechodník budoucí“ na následnost vůči okamžiku promluvy (*Naobědvajíce se, objednáme si kávu* = Až se naobědváme, objednáme si kávu), se v textech jednoznačně doložit nedá, a to zřejmě nejen v dnešních, kde je „přechodník budoucí“ v podstatě obsoletní (Macurová 2021), ale ani v dřívějších.

Výskyt přechodníku přítomného je v češtině relativně silně vázán na **beletristické texty**: v korpusu SYN v9 je obsaženo v beletrii 185 dokladů na milion pozic, kdežto v oborové literatuře 68 a v publicistice pouze 37 (srov. i Macurová 2021 s částečně různými čísly pro různé dílčí korpusy).

(Zdánlivě) relativně značná frekvence přechodníku přítomného v psaných textech (viz citovaných přes 250 000 anotovaných dokladů v korpusu SYN v9) je podstatnou měrou dána **tvary ustrnulými** (adverbializovanými a prepozicionalizovanými).

Tvar *nemluvě* se vyskytuje přes 44 000x, *nehledě* přes 28 000x, *nechtě/nechtíc* přes 22 000x, *soudě/soudíc* přes 17 000x, *nevyjímaje/nevyjímajíc* 15 500x, *konče/končíc* přes 10 000x, *(tak) říkajíc* skoro 4800x, *počínaje/počínajíc* přes 4500x. Potvrzuje se tedy, že jasnou většinu dokladů přechodníku přítomného tvoří lexikalizované tvary, které už přešly k jiným slovním druhům (Macurová 2021, Kocková 2022).

Ani zbývajících přes 100 000 dokladů v korpusu SYN v9 není úplně přesné číslo, protože jsou v něm zahrnuty některé omyly a překlepy, např. vlastní jméno omylem interpretované jako přechodník přítomný (*Po roce 1945 se konečně začal učit zpívat u profesora Vytyče*), chybějící písmeno (*prodávajíc* místo *prodávající*) nebo v textu špatně rozdělený tvar (*prše lo*).

Kvantitativní okrajovost přechodníku přítomného si lze ilustrovat např. i srovnáním frekvence přechodníku s frekvencí finitní vedlejší predikace:

Přechodník *odcházeje/odcházejíc/odcházejíce* má v korpusu SYN v9 179 dokladů, zatímco spojení spojky *když* s přímo následujícím finitním tvarem slovesa *odcházet* má přes 4 600 dokladů.

Spojení spojky s tvary minulého času typu *když jsem/jsi odcházel/-a* má dalších téměř 1 600 dokladů a spojení spojky *když* se substantivem a následujícím tvarem slovesa *odcházet* typu *když Petr odchází/odcházel* má dalších 700 dokladů atd.

Přechodník slovesa *prodávat* má ve stejném korpusu 23 dokladů, spojení spojky *když* s přímo následujícím finitním tvarem tohoto slovesa má přes 750 dokladů.

Spojení spojky s tvary minulého času typu *když jsem/jsi prodával/-a* má dalších 150 a spojení spojky *když* se substantivem a následujícím tvarem slovesa *odcházet* typu *když Petr prodává/prodával* dalších 230 dokladů.

I když obě čísla nejsou přímo srovnatelná – přechodník lze užít jen při totožnosti podmětů hlavní a vedlejší predikace, vedlejší věta této podmínce nepodléhá (na druhé straně lze vedlejší větu uvést i jinými spojkami jako *zatímco*) – mohou zprostředkovat představu toho, jak kvantitativně **okrajový** přechodník přítomný v současné psané češtině je.

2.2.3 Nominalizace pomocí přechodníku minulého

Adverbiální vztah mezi nadřazenou predikací a přechodníkem minulým je vzhledem k jeho tvoření prakticky výlučně od sloves **dokonavých** většinou předčasný, leckdy ale i k hlavní predikaci v dokonavém vidu současný, a ani následnost vůči nadřazené predikaci není vyloučena. Kromě toho se mohou vyskytnout i jiné aspekty, zejm. **kauzální**. V dokladech níže uvádíme za lomítkem odpovídající klauzi:

- (1) Madda tedy odhodila červený župan na zem a **vyzkouševši** důkladně oba ostatní, zvolila nakonec modrý a upjala si jej až ke krku. / a **když** si **vyzkoušela** / a **potom co** si **vyzkoušela** (předčasnost přechodníku minulého k hlavní predikaci *zvolila*)
- (2) Minulý týden ve středu v noci prokopali neznámí pachatelé hráz obecního rybníka, a **vypustivše** všechnu vodu, ukradli za několik set korun kaprů. / a **když vypustili** / a **poté co vypustili** (předčasnost přechodníku minulého k hlavní predikaci *ukradli*)
- (3) Zřejmě nepůsobil jako slaboch, neboť protivníci se zalekli a „v strachu rozešli do svých domovů, a **pocítivše** ráznou sílu svatého vévody, odložili z donucení zpupnou nadutost svých srdcí a přestali strojiti, byť jen na krátký čas, obvyklé úklady.“ / **když pocítili** / **protože pocítili** (předčasnost, navíc kauzální vztah)
- (4) Ceny nosičů rostly přímo hanebně, takže i ten nejvytrvalejší obdivovatel popové šmíry se nakonec buď přeorientoval na ping-pong, **zjistiv**, že jej esteticky obohacuje zhruba stejně a přijde levněji, anebo se poohlédl po sice ilegálním, ale skvělém řešení. / **když zjistil** / **poněvadž zjistil** (předčasnost, navíc kauzální vztah)
- (5) Vychrlil ty nejsprostší nadávky, jaké jen znal, a zmizel pak v domě, **bouchnuv** za sebou dveřmi. / **bouchnul** za sebou dveřmi a **zmizel** v domě
(dokonavá hlavní predikace *zmizel* a přechodník minulý vyjadřují prakticky současně probíhající děje)
- (6) Zalhal bych **zamlčev**, že si v lednu pod sebou zvrtnul bednu a spáchal sebevraždu. / **kdybych zamlčel**
(dokonavá hlavní predikace *zalhal bych* a přechodník minulý vyjadřují prakticky současně probíhající děje, navíc podmínkový vztah)
- (7) Jeden velice věhlasný učenec sestrojil přístroj autoklauthmní deplorátor. Avšak tento název se neujal, **byv** později **nahrazen** jinými výrazy, například self-crier, Selbstweiner, llora mismo, anebo piange-stesso a u nás novým slovem samopláč.
(následnost přechodníku k hlavní predikaci *neujal se*, lexikálně označena adverbiem *později*, předčasnost k okamžiku promluvy)
- (8) Muž otevřel dveře a vyšel na chodbu **zabouchnuv** za sebou. / vyšel na chodbu a **zabouchl** za sebou
(těsná následnost přechodníku k hlavní predikaci *vyšel*, předčasnost k okamžiku promluvy)
- (9) Pak zašel do hostince, **ztráviv**(!) tam v blažené náladě asi půl druhé hodiny.
(následnost přechodníku minulého k hlavní predikaci *zašel*, předčasnost k okamžiku promluvy)

V důsledku značné archaičnosti a knižnosti volně tvořených přechodníků lze v jejich užívání najít řadu **nepravidelností porušujících dosavadní platnou kodifikaci i v rámci**

spisovných textů. Týká se to např. shody, ale i podmětu přímo u přechodníku a požadované referenční totožnosti mezi (kodifikačně náležitě) nevyjadřovaným podmětem přechodníku a podmětem nadřazené predikace (podměty jsou podtrženy):

- (10) **Byvše** lingvista, hudební publicista a „svobodný mládenec“, nepatřím asi mezi cílený tržní segment vašeho čtenářstva.

(podmět je v mužském rodu sg. **kodifikovaný tvar** by byl *byv*, popř. *jsa*)

- (11) Lana Stepinač, **nastoupivše** poslední, byla na soupisku dopsána ráno před zápasem.

(podmět je v ženském rodu sg., **kodifikovaný tvar** by byl *nastoupivši*)

- (12) **Uslyšev** to jeden had, vylezl úplně z koše (...).

(podmět přechodníku a hlavní predikace je sice totožný, stojí však kodifikačně nenáležitě u přechodníku)

- (13) **Zpozorovav** to můj Otec, vzal mne domů, právě když byli Francouzové léta 1809 do Rakouska se vtiskli.

(podmět přechodníku a hlavní predikace je sice totožný, stojí však kodifikačně nenáležitě u přechodníku)

- (14) Jeden z lékařů líčil hrůzný porod: "**Vstoupiv** do světnice, v níž rodička ležela, obraz, jaký mi bylo spatřiti, byl nevšední. [...]"

(podmět přechodníku je zřejmě 1. os. sg., zastoupená ve větě v dativu *mi* ve vedlejší větě k hlavní predikaci *obraz byl nevšední*)

- (15) **Byvše** jeho ego poníženo, vezme nuž a spravedlnost do svých rukou.

(přechodník má vlastní podmět *ego*, hlavní predikace má jako podmět jinou – zřejmě lidskou – 3. os. sg., kodifikovaný tvar k podmětu ve středním rodu singuláru by byl *byvši*)

I přechodníky minulé mohou vystupovat v koordinaci, převážně s jinými přechodníky, někdy i s jiným doplňkem podmětovým:

- (16) **Vztyčiv** kříž v jedné ruce **a opřev** se o hůl, vystupoval po schodech, které se tvořily po každém zasazení hole do skal. (koordinace dvou přechodníků minulých)

- (17) A vypráví, jak Lucrezia, **vidouc** poprvé býčí zápas **a zvědění**, že býk musí zemřít, prosila otce Rodriga, aby mu dopřál ještě potěšit se s jalovicí. (koordinace přechodníku přítomného a přechodníku minulého)
- (18) Protože i když **vybavení** modrou krví **a byvše** ztělesněním boží vůle na zemi, panovníci svými tituly přírodu neošálili. (spojení přičestí trpného ve jmenném tvaru a přechodníku minulého, celé spojení je uvedeno přípusťkovou spojkou *i když*)

Sloveso *být* tvoří vedle přechodníku přítomného *jsa, jsouc, jsouce* i přechodník minulý *byv, byvši, byvše*. Tento tvar má v korpusu SYN v9 přes 800 dokladů, spojuje se hlavně s participiem trpným (Macurová 2021), s nímž tvoří pasivum (srov. kap. 6.2.2.2), a to ve jmenném tvaru, výjimečně v tvaru složeném, může ale nadále mít i funkci spony (viz *byvše ztělesněním boží vůle na zemi* v dokladu 18):

- (19) Připomněl jsem si humornou příhodu ještě z Čech, když v hospodě Na Výhledech, nedaleko domažlického Klenčí, jsem jen tak prohodil u stolu, **byv tázán**, co zde pohledávám, mým neznámým spolustolovníkem, že se chystám přejít hranici stejnou cestou, jakou se vracel otec mé ženy z německého koncentráku, já ovšem směrem opačným. (přechodník trpný se jmenným tvarem, nedokonavý vid)
- (20) **Byvši vyvolána**, chopila se reportérka mikrofonu: „Thank you, Madam Secretary...“ a už to jelo. (přechodník trpný se jmenným tvarem, dokonavý vid)
- (21) Rudí, **byvše již přestrašení** z hrozných bojů, kde vždy dostali "nátěr", nevydrželi již žádný úder a jako z dob husitských válek u Domažlic křižáci utíkali při uslyšení zpěvů [...]. (přechodník trpný se složeným tvarem, dokonavý vid)

Hlavní predikace může být jak prezentní, tak i préteritální. Jak přítomné tvary *jsa, jsouc, jsouce*, tak i minulé tvary *byv, byvši, byvše* se tedy spojují s participii trpnými obou vidů a jak se jmennými, tak (omezeně) i se složenými tvary a mohou tedy mít dějově-pasivní i rezultativní význam (srov. oddíl III, 6.2.2.2 a Kocková 2022).

Naprosto **výjimečný** je – kromě přechodníku minulého slovesa *být*, který má nadále jistou frekvenci – **přechodník minulý od sloves nedokonavého vidu**: v korpusu SYN v9 lze najít 5 dokladů, po dvou od sloves *cítit* a *následovat* a jeden od slovesa *pracovat*:

- (22) [...] což jsem však prozatím vylučoval, **cítiv** se předurčen k dalším tvůrčím úkolům. (P. Kohout – ČNK) (spíše současnost mezi hlavní a vedlejší predikací; **kodifikovaný tvar by byl *cítě***)

- (23) „**Pracovav** tam sedm roků, řídil jsem se radou otcovou, s poctivostí nejdál dojdeš ‘a baťovským, majetek firmy buď ti svatým‘,“ poukazuje na svůj morální profil Patrman. (spíše současnost mezi hlavní a vedlejší predikací, předčasnost však není vyloučena)
- (24) **Následovav** jej, mohl Miroslav Hroch konstatovat u národních hnutí malých (nevládnoucích) národů tři fáze: (...). (spíše předčasnost mezi hlavní a vedlejší predikací, současnost však není vyloučena)

Výskyt přechodníku minulého je v češtině relativně silně vázán na **beletristické texty**: v korpusu SYN v9 je zaznamenáno v beletrii 15 dokladů na milion pozic, kdežto v oborové literatuře 5 a v publicistice pouze 1,2.

Frekvence přechodníku minulého v korpusu SYN v9 je reálně o něco nižší než v kap. 2.1 výše uvedených necelých 11 000 označených tvarů, protože jsou mezi nimi mechanické seznamy tvarů, gramatická cvičení, překlady jako *odjed* místo *odjed'* nebo *odjet*, *spřed Kristem* nebo i chybně oddělené tvary jako *včet-ně*, *odstartovav ších*, *uměv* (místo *u mě v*) apod. Nicméně rozdíl mezi počtem anotovaných a reálných tvarů není – při celkově velmi nízké frekvenci – tak výrazný jako u přechodníku přítomného, korpus SYN v9 obsahuje přes 9 000 dokladů přechodníku minulého použitých v textech.

Výraznou kvantitativní **okrajovost přechodníku minulého** si lze ilustrovat např. i srovnáním frekvence přechodníku s frekvencí finitní vedlejší predikace: přechodník *zjistiv/zjistivší/zjistivše* má v korpusu SYN v9 **56 dokladů**, zatímco spojení spojky *když* s přímo následujícím finitním tvarem slovesa *zjistit* má přes **19 000 dokladů**, spojení spojky s tvary minulého času typu *když jsem/jsi zjistil/-a* dalších necelých 4 200 dokladů a spojení spojky *když* se substantivem a následujícím tvarem slovesa *zjistit* typu *když Petr zjistil/zjistil* dalších 1400 dokladů atd. I když obě čísla nejsou přímo srovnatelná – přechodník lze používat jen při totožnosti podmětů hlavní a vedlejší predikace, vedlejší věta této podmínce nepodléhá (na druhé straně lze vedlejší větu zavést i jinými spojkami jako *poté co*) – mohou zprostředkovat dojem toho, jak kvantitativně okrajový přechodník minulý v současné psané češtině je.

2.3 Nominalizace pomocí participií

2.3.1 Úvodní charakteristika

Participia jakožto atributivní slovesné tvary slouží nominalizaci atributivních vedlejších vět se zájmeny *který*, resp. *jenž*:

usmívající se dívka	–	dívka, která se usmívá
navráťivší se hráč	–	hráč, který se navrátil
host přišlý z dálky	–	host, který přišel z dálky
dostavěný stadion	–	stadion, který byl dostavěn / který je dostavěný

Implikovaným podmínkem (v dokladech níže je podtržen) vedlejší predikace je přítom vždy řídící substantivum nominální skupiny, jehož je participium součástí:

Peníze použijete na projekty **související** s vlnou nové digitalizace : Projekty **souvisejí** s vlnou nové digitalizace.

Výsledky nebyly na čerstvě **sestoupivší** tým špatné. : Tým čerstvě **sestoupil**.

Také již **odkvětlé** květiny působí podobně. : Květiny již **odkvetly**.

Dvě největší hutě v Ostravě se nedohodly na cenách **dodávaného železa**. : Železo je/bylo dodáváno.

Nominalizovat pomocí participia lze tedy takovou atributivní vedlejší predikaci, v níž vztažné zájmeno zastupující řídicí substantivum má syntaktickou úlohu podmětu:

- (1) Předvedl také stařenku **kupující** vázanku pro vnuka / stařenku, **kteřá kupovala** vázanku pro vnuka.
- (2) [...] když se krajem potulovaly desítky koňů **přišlých** s vojskem bůhvíodkud, [...] / desítky koňů, **kteřé přišly** s vojskem
- (3) Shodou okolností vypadá Garfield přesně jako královská kočka **zdědivší** nádherný zámek. / kočka, **kteřá zdělila** nádherný zámek

Ostatní doplnění slovesa (objekty, adverbialia; v dokladech níže jsou podtržena) zůstávají v participiální klauzi principiálně v té podobě, v jaké vystupují i s určitým (finitním) slovesem (u trpného participia s tvarem pasiva). Nicméně jen málokdy vystupuje participium se všemi slovesnými objekty a k tomu ještě adverbialii, většinou jsou participiální klauze různě redukovány.

V nahodilém vzorku 500 dokladů participia přítomného činného je přes 270 bez dalšího doplnění, ve vzorku 500 dokladů participia minulého činného na -vší je bez dalšího doplnění přes 300, ve vzorku 500 dokladů participia trpného z korpusu SYN v9 je to přes 340. Lexikalizace hrající velkou úlohu zejm. u participia přítomného činného a participia trpného v těchto počtech ovšem zohledněny nejsou.

Nerozvitá participia stojí prakticky vždy před určovaným substantivem, participia s doplněním většinou za ním:

antepozice participia (určované substantivum je podtrženo):

- (4) Za **stínící překážky** jsou považovány všechny objekty, které brání přístupu denního světla do interiéru. (nerozvité participium přítomné činné)
- (5) Tři **zadržení účastníci** spiknutí jsou zajedno v tom, že byl jeho duší. (nerozvité participium trpné)
- (6) **Oněmělý Panov** na Alexandra Conklina zíral (nerozvité participium minulé činné na -lý).

postpozice participia (určované substantivum je podtrženo, doplnění participia je kurzívou):

- (7) Futuristickému duchu modelu odpovídají i ostře řezané tvary lamp nesoucích aerodynamickou odtrhovou hranu. (participium přítomné činné rozšířené o objekt v akuzativu)
- (8) Záštitu a jablko meče, okrášlené pletencovým ornamentem severského rázu, vyřezal mečíř z mrožího klu, dodávaného v oné době na evropské trhy obchodníky skandinávskými a také anglosaskými a irskými. (participium trpné rozšířené o dvě adverbialia s předložkou a o údaj původce děje v instrumentálu)
- (9) Wang Kung-tao stále oněmělý zklamáním jen zavrtěl hlavou (participium minulé činné na -lý rozšířené o adverbium a určení příčiny v instrumentálu)

Principiálně však mohou i rozvitá participia stát před substantivem, zejm. v případě krátkých doplnění v podobě adverbia to není nijak vzácné:

- (10) Policisté pověřeni vyhledáváním opilých pobudů totiž hromadně "zatýkali" a odváděli do "polepšovny" zcela střízlivé a solidně vyhlížející občany [...].
- (11) Poté [...] byl odvolán náhle se vzbouřivší koalicí.

Složitější anteponované participiální skupiny jsou možné, ale relativně **vzácné**, někdy i dost knižní (což ovšem platí pro složitější participiální konstrukce obecně):

- (12) Všechny tyto rostliny koření ve vodou nasycených nebo alespoň přechodně vodou zaplavených půdách. (adverbium jako doplnění a doplnění v instrumentálu)
- (13) Také Pekař přijal základní stanovisko Gollovo (kterému se dostávalo rozmanité posily i tím, že v podstatě bylo shodně tlumočeno i některými jinými současnými teoretiky uvažujícími o vědě historické, jako byl Ernst Bernheim, jehož známá a naši historiografii velmi ovlivnivší Lehrbuch der historischen Methode vyšla právě v témže roce jako Gollova stat' Dějiny a dějepis [...]) (doplnění v akuzativu a adverbium jako doplnění)
- (14) Takto formulovaný problém totiž sugeruje dvě neodbytné myšlenky: Jednak údiv nad přesvědčením přírodovědce, že jediné vědecké obory jsou ty tzv. exaktní a z toho zákonitě plynoucí názor, že např. Lexikon české literatury či Slovník českých spisovatelů ap. si bohemista může jen tak stříhnout mezi seminářem a přednáškou. (doplnění s předložkou a adverbium jako doplnění)

Vyskytují se i věty, které obsahují **anteponované i postponované participium**, výjimečně dokonce obě rozvitá:

- (15) A tak v záři slunce a v záplavě listů na **rozpukajících stromech, vyrůstajících jako ve zrychleném filmu**, zmocnilo se mě ono známé přesvědčení, že s létem začíná život znovu.

(participium přítomné činné stojící před řídícím substantivem není rozvité, postponedé participium je rozvité adverbially)

- (16) V ulici Hrádek půjdou k zemi tři nevhodně vysázené, **vzájemně se tísnící jedle, zasahující do ochranného pásma venkovního elektrického vedení**.

(obě participia jsou rozvitá adverbiallym výrazem)

- (17) Do mísy vložíme **oprané a osušené jahody, zbavené všech nečistot včetně stopek a lístků**.

(participia trpná dokonavého vidu stojící před substantivem nejsou rozvitá, postponedé dokonavé participium trpné je rozvité objektem v genitivu)

- (18) Bauhaus bylo **internacionálně vnímané centrum založené na radikálních školních osnovách**.

(participium trpné nedokonavého vidu stojící před substantivem je rozvité adverbiallym, postponedé dokonavé participium trpné je rozvité předložkovým spojením)

Nerozvitá participia se někdy dají jen stěží nahradit vztažnou vedlejší větou:

- (19) Dobrý večer, Dito Saxová," řekl tiše a nakonec měl pocit, jako by byl vystoupil z **jedoucího vlaku** / ?měl pocit, jako by vystoupil z vlaku, který jel.

Naopak se vedlejší věty atributivní sotva dají nominalizovat pomocí participia, pokud jejich finitní predikace stojí v kondicionálu:

- (20) Uchopí aktovku, štít své hvězdy, neuchopí však klobouk, **kteřý by mu dnes osudně překážel** [...] (L. Fuks – ČNK) / klobouk, **překážející mu dnes osudně**) (srov. Panevová 2011).

2.3.2 Nominalizace pomocí participia minulého činného na -lý

Participium minulé činné na *-lý* je jako typ ze všech participiálních tvarů češtiny **nejméně produktivní** (viz 2. díl, C. 1.4.). Tvoří se jen od několika typů sloves, téměř výlučně intranzitivních, vždy nereflexivních.

Tradičně je považováno za **adjektivum**, není v ČNK nijak značkováno, a tudíž není možné ho systematicky vyhledat ani odhadnout jeho celkovou frekvenci (na rovině textu je tvar celkem produktivní, údaje k několika jednotlivým tvarům viz 2. díl, C. 1.4.). Nicméně jeho vztahy synonymie a konkurence s participiem minulým činným na *-vší* u několika typů sloves a u řady jednotlivých sloves jsou známé od 19. stol. Na rovině textu participium minulé činné na *-lý* svůj protějšek na *-vší* co do frekvence značně překonává.

Vzhledem k tomu, že se participium minulé činné na *-lý* tvoří od sloves intranzitivních, je toto **participium** velmi často **nerozvité**:

- (1) Právý původ se přísně tajil, návštěvy rodičů byly zakázané, **příšlé** dopisy vychovatelé ničili.
- (2) Vyšlo najevo, že **vyhořelá** ves je Vasjovo rodiště Veretěnniky.
- (3) Konečně přešly stopy na druhý břeh **vyschlého** řečiště.

Participium minulé činné na *-lý* se obvykle nespojuje s objektem v akuzativu a nominalizace vedlejších predikací obsahujících objekt jsou u něj obecně vzácné.

Níže prezentujeme doklady s participiem (věty (a)) rozvitým objektovým doplněním (toto doplnění je podtrženo) a v kontrastu se sémanticky analogickou konstrukcí s atributivní větou (věty (b)):

- (4a) Tuto částku rozdělili organizátoři burzy rovným dílem mezi zdravotně postižené občany Prahy 5 a studenta FAMU **onemocnělého leukémií**.
- (4b) Na záchranu Romanova života, **který onemocněl leukémií**, vyhlásili jeho spolužáci sbírku [...]. (doplnění v instrumentálu mající funkci nepřímého objektu)
- (5a) Vyjadřuje se jako poměr počtu zemřelých na dané onemocnění k celkovému počtu **onemocnělých na tuto chorobu**.
- (5b) Přesný počet dětí, **které onemocněly na neštovice**, neznám. (doplnění s předložkou, které má funkci nepřímého objektu)

Mnohem častější jsou různá **adverbiální doplnění**, zejména **doplnění času** (věty (b)) jsou doklady konkurenční atributivní věty; adverbiální doplnění jsou podtržena):

- (6a) Právě tehdy byli v Doriathu nedávno **přišli** velcí řemeslníci (!) z Nogrodu; [...].
- (6b) Copak může nepřipravená, samotná mladá žena, **kteřa přišla** nedávno z Anglie, přežít v africké buši?
- (7a) Od první chvíle byl obdivován, což se okamžitě projevilo tím, že ředitel národní scény svěřil sotva **přišlému** Hružovi výpravu Ibsenovy hry Stavitel Solness [...]
- (7b) To jste dopadl podobně jako René Bolf v Karviné, **kteřý sotva** **přišel** do týmu, už byl určen kapitánem.
- (8a) Zjistil jsem, že dílo se také skládá z několika vrstev, **vzniklých** v různých dobách a napsaných na různých strojích a porůznu včleňovaných do děje, (...).
- (8b) Ačkoliv se jedná o díla, **kteřa vznikla** v různých dobách a různými technikami, nepůsobí nijak protikladně.
- (9a) Do areálu bývalého zámku, **vyhořelého** v roce 1858, vcházíme dochovanou branou, školka je nalevo od ní [...].
- (9b) Po staletí sloužil jako sídlo místních monarchů a je vybudován na místě starého paláce, **kteřý vyhořel** v roce 1697.

Typickými spojeními s participiém daného typu jsou **nově přišlý/vzniklý, čerstvě přišlý/vzniklý**, která vyjadřují krátkou dobu mezi předcházející nominalizovanou predikací a predikací hlavní (resp. okamžikem promluvy).

Spojení *nově vzniklý* má v korpusu SYN v9 téměř 30 000 dokladů. U nich je nápadné, že slovosled je téměř pevný (opačný slovosled typu *vzniklý nově* se vyskytuje minimálně) a že nenominalizovaná predikace je výrazně vzácnější (vedlejší věta *kteřý vznikl nově/kteřý nově vznikl* má v korpusu SYN v9 jenom o něco málo přes 170 dokladů). Jde tedy evidentně o proces **frazeologizace**.

V návaznosti na význam slovesa se ve spojení s participiém minulým činným na *-lý* užívají často také adverbialní **doplnění místa, příčiny** aj. (v dokladech níže jsou podtržena):

- (10a) O oblasti Moravských Kopic (...) už bylo napsáno mnoho, včetně několika diplomových prací **vzniklých** na Filozofické fakultě Univerzity J . E . Purkyně v Brně nebo Univerzity Karlovy v Praze.

- (10b) Úplnou novinkou je pro letošní rok prezentace prací studentů Technického designu - oboru, **který vznikl na fakultě** teprve před dvěma lety. (adverbiální doplnění místa - *kde*)
- (11a) Byla to generace **přišla na svět** už v době, kdy třídní nepřátelé dávno uprchli za hranice (...).
- (11b) Dorůstají generace, **které přišly na svět** po pádu komunismu. (adverbiální doplnění směru - *kam*)
- (12a) Připadám si jak moucha **spadlá do vody**.
- (12b) Zachraňoval mouchy a hmyz, **který spadl do vody** a nemohl se dostat ven [...]. (adverbiální doplnění směru - *kam*)
- (13a) [...] i dobíjeli zuřivě kopími koně **spadlé do příkopů** i Chetity **spadlé z vozů** a snažící se zmizet za balvany. (překlad: M. Waltari, *Egyptan Sinuhet* – ČNK)
- (13b) Nedávno jsem vyšetřoval chlapíka, **který spadl z kola**. (adverbiální doplnění směru - *odkud*)
- (14a) Po celém papíře bylo plno mastných skvrn, **vzniklých gumováním**.
- (14b) Více než polovinu Ukrajiny pokrývají lány úrodných polí, **které vznikly rozoráním** stepí. (adverbiální doplnění způsobu)
- (15a) Jenže on se trápil a začal zívat - otevřel ústa od ucha k uchu, takže jsem v nich spatřil i stoličky **zežloutlé od kouření** [...].
- (15b) Nehty, **které mu zežloutly od kouření** (upraveno) (adverbiální doplnění příčiny)
- (16a) Při použití materiálu **vyschlého jen částečně** [...] postačí spáry 5–7 mm.
- (16b) Luboš Štencl z Fulneku-Jílovce u své třináct metrů hluboké studny, **která úplně vyschla**. (adverbiální doplnění míry)

Někdy stojí participium minulé činné na *-lý* v **koordinaci s jiným participiem**, srov výše (13a) a níže (17):

- (17) Zbývají tedy ty další možnosti, zrno zaseté podle cesty, spadnuvší na skálu a **dopadlé** do trní. (koordinace s participiém trpným a s participiém minulým činným na -vší)

Participia minulé činná na -lý mají poměrně často také **pasivní význam**. V dokladech níže uvádíme paralelní doklady s atributivní větou (věty (b)):

- (18a) Drama středověku – snad největší drama posledních dvou tisíc let – končí symbolicky v plamenech **zažehlých** na rýnském břehu, v nichž umírají ti, jimž osud církve jakožto radikální alternativy světa nebyl lhostejný.
- (18b) Ještě před začátkem her se z podnětu hlavního organizátora Carla Diema uskutečnil běh s olympijským ohněm, **který byl zažehnut** při obřadu v Diově chrámu v Olympii.
- (19a) Olověné ostrovy mraků s okraji **zažehlými** bledým sluncem.
- (19b) Pochodeň, **která byla** slavnostně **zažehnuta** slunečními paprsky (upraveno)
- (20a) Frýdlantsko je uzavřená část Libereckého kraje, oddělená hranicí s Polskem a od vnitrozemí **odřízlá** hřebenem Jizerských hor.
- (20b) Záměr na vybudování sportovní a rekreační oblasti počítá mimo jiné se zlepšením přístupu od centra města, **které je odříznuto** silniční magistrálou.
- (21a) Ve vzduchu pořád visel obrovský mrak, kolem našeho domu neustále odvážely kamiony něco ze sutin, jdete po ulici a mívá vás tahač s hasičským autem **zmáčklým** na placku.
- (21b) [...] najednou začali vyrábět kelímek, **který byl zmáčknutý** [...]
- (22a) Jsou to dopravně odřízlá místa.
- (22b) Dnes je Znojmo mezi srovnatelně velkými městy v českých zemích jediným, **které je zcela odříznuto** od dálkové osobní železniční dopravy.

Jako participium minulé odvozené od dokonavých sloves vyjadřuje participium minulé činné na -lý **předčasnost** vedlejší predikace k jinému časovému bodu, většinou k hlavní (finitní) predikaci ve větě, někdy však i k okamžiku promluvy:

- (23) Parlament světových náboženství v Chicagu v roce 1993 navázal na podobné aktivity, **vzniklé** o sto let dříve tamtéž.

(predikace vyjádřená participiemi *vzniklý* je předčasná k hlavní predikaci *navázal* i k okamžiku promluvy)

- (24) Obnovené sympozium hledalo před pěti lety vhodné místo pro výtvary, které přetrvaly likvidační razii normalizátorů v sedmdesátých letech, a další nová díla **vzniklá** o dvacet pět let později.

(predikace vyjádřená participiemi *vzniklý* je předčasná k hlavní predikaci *hledalo před pěti lety* i k okamžiku promluvy, ale zároveň následná k vedlejší predikaci *které přetrvaly likvidační razii normalizátorů v sedmdesátých letech*)

Zda se předčasnost participia minulého činného na *-lý* vztahuje k hlavní predikaci nebo (i) k okamžiku promluvy, nemusí někdy bez znalosti kontextu být jednoznačné:

- (25) Zlepšením procesů bude možné **vzniklé** volné kapacity pracovníků využít na jiné projekty. (*volné kapacity, které vznikly* nebo *které vzniknou*)

Někdy stojí participium minulé činné na *-lý* v jiné než atributivní pozici. Může třeba vystupovat jako **doplněk** nebo jako jméno substantivizované:

- (26) Zdála se jako **příšlá** z obrazů. (v pozici podmětového doplňku)
(27) [...] zpíváme jak **příšlí** o hlavu. (v pozici podmětového doplňku)
(28) Strangwaysův bungalov jsme našli **vyhořelý**. (v pozici předmětového doplňku)
(29) Ten **příšlý**, který byl ukřižován, přijde a království, které hlásal, začne. (substantivováno)

2.3.3 Nominalizace pomocí participia přítomného činného

Participium přítomné činné má ve spisovné češtině v rámci nedokonavého vidu vysokou produktivitu na rovině typu. Zároveň se vyskytuje se značnou frekvencí v textech. Podléhá různě lexikalizacím, srov. např. adjektivum *vynikající* ‚výborný‘ nebo substantivum *vedoucí* ‚kdo je pověřen vedením něčeho‘. Používá se ve stylisticky různých typech textů; pokud je participium přítomné činné rozšířené o různé objekty a/nebo adverbialní určení, mohou vzniknout relativně **knižní konstrukce**.

Nominalizují se atributivní vedlejší věty s různými pádovými, předložkovými nebo adverbialními doplněními, ale i s infinitivní klauzí nebo s vedlejší větou.

(Doklady s participiemi – věty (a) se prezentují v kontrastu se sémanticky analogickou konstrukcí s atributivní větou – věty (b); doplnění je podtrženo.):

- (1a) Kromě toho nabízí reportáže ze setkání leteckých nadšenců či zprávy ze sportovních událostí **týkajících se letectví**.
- (1b) Tak zní jedna ze zpráv, **kteřá se týká hvězdného cyklistického týmu Sky**.
(doplnění v genitivu)
- (2a) Cítil, jak mu tluče srdce, a instinktivně se napřimil, se vši důstojností **odpovídající jeho věku**.
- (2b) Žák respektuje ustanovení školního řádu, osvojil si a dodržuje základní pravidla společenského chování, **kteřé odpovídají jeho věku** a možnostem. (doplnění v dativu)
- (3a) Souvisí s ní veterinární a fytosanitární předpisy, normy **regulující mezinárodní obchod**, pohyb kapitálu a služeb, sociální zákony či takové široké oblasti, jako je označení původu a informace o složení či kvalitě zboží.
- (3b) Občanský zákoník na celé řadě míst pracuje s určitými normami, **kteřé regulují práva a povinnosti** pouze vlastníka pozemku. (doplnění v akuzativu)
- (4a) Architekt a manažer firmy **zabývající se stavbami** rekreačních oblastí zatím dorazili [...].
- (4b) Nejprve oslovil středně velkou stavební firmu, **kteřá se zabývá stavbami** na klíč.
(doplnění v instrumentálu)
- (5a) V roce 1778 v Époques de la Nature - což byl dodatek Histoire naturelle **spočívající ve velmi důkladné revizi** Histoire et théorie de la Terre - Buffon jasně vyjádřil svůj nesouhlas s doslovnou interpretací biblického líčení.
- (5b) Zvýšená bezpečnostní opatření, **kteřá spočívají v důkladnější kontrole** všech cestujících **a větším počtu policistů** v hale, zůstávají i nadále v platnosti.
(doplnění předložkovou vazbou s významem původně lokálním, nyní už spíše jen vazebním)
- (6a) Typičtí zájemci o miniauto raději ušetří koupí méně okázalé Škody Citigo a bonitní zákazníci **toužící po prémiové stylovce** zase obvykle zvolí Mini Cooper.
- (6b) Na koho tedy Audi s novým vozem míří? Na ty movité zákazníky, **kteří touží po módním SUV**, ale zároveň nechtějí vlastnit mastodonta, [...]
(doplnění předložkovou vazbou s funkcí čistě vazební)

- (7a) Muž v tmavém obleku upustil telefon, vyběhl z budky, prokličkoval hustou dopravou na Brompton Road a zmizel v davech lidí **vcházejících** do obchodního domu Harrods.
- (7b) Ve dveřích se potkal s mužem, **kteřý vcházel** do banky
(doplnění předložkovou vazbou s významem určení směru)
- (8a) Že to jde i v našich střeoevropských podmínkách, dokazují četné příklady už existujících solárních zařízení na vytápění či přitápění budov a užitkové vody v obytných domech, provozovnách či plaveckých bazénech apod.
- (8b) „Proč by se kvůli likvidaci kontaminovaných olejů měla stavět spalovna, když se ty oleje mohou spálit v zařízení, **kteřé už existuje** a které ke své funkci samo olej potřebuje?“ (doplnění adverbium)
- (9a) V letech 1995-1999 však podstatně narostla víra v náhodný, osudový původ chudoby i mezi lidmi praviceově smýšlejícími, kteří byli v předchozím období vůči takovým myšlenkám velmi imunní.
- (9b) Pro lidi, **kteří smýšlejí** praviceově, ale odvrátili se od ODS, by mohlo být rozhodnutí výkonné rady světélkem naděje, že někdy se možná budou moci k této straně vrátit, aniž by trpěli pocitem, že podporují to horší, co lze v politice najít.
(doplnění adverbium)
- (10a) Prohlíželi si je všichni, šerif, seržanti i měšťané **pomáhající** hledat.
- (10b) V tuto dobu k lomu přijeli další dva potápěči, **kteří pomáhali** hledat
(doplnění v podobě nerozvitého infinitivu)
- (11a) Zákon, **zapovídající** vyplácet z běžných účtů úroky, je velice výhodný, pakliže jste náhodou majitelem banky.
- (11b) Pro vyhlášku, **kteřá zapovídá** žebrať v centru metropole, na nádražích či před mateřskými a základními školami, zvedla ruku naprostá většina zastupitelů; [...]
(doplnění v podobě rozvitě infinitivní klauze)
- (12a) Reklama na počáteční kojeneckou výživu musí obsahovat zřetelný text: „Důležité upozornění“ poukazující na přednost kojení a **doporučující**, aby výrobek byl užíván jen na radu odborníků.

(12b) Americká akademie spánkové medicíny v roce 2014 přijala stanovisko, **které doporučuje, aby** dospělí lidé spali průměrně sedm hodin.

(doplnění v podobě vedlejší věty se spojkou)

(13a) Minulý týden se ale objevily dokumenty **naznačující, že** poslancovy vazby na kruhy blízké ruské vládě mohou být daleko silnější a pravidelnější.

(13b) Byl to nižší důstojník v jednotkách, které nemají čisté svědomí, ale nikdy jsem neobjevil jediný dokument, **který naznačoval, že** on spáchal nějaký zločin.

(doplnění v podobě vedlejší věty se spojkou)

Na participiu přítomném činném jakožto vedlejší predikaci mohou tedy někdy být závislé další vedlejší predikace. K nim patří i paradigmatické substantivum verbální (viz v tomto oddíle kap. 3.), které může být objektem slovesa stojícího ve formě participia přítomného činného:

(14a) Z Kongresu se dokonce ozvaly hlasy **požadující odstoupení** ministra obrany Lese Aspina či ministra zahraničí Warrena Christophera.

Celá konstrukce by tedy v nenominalizované podobě obsahovala atributivní vedlejší větu, na niž by byla závislá vedlejší věta objektová:

(14b) Z Kongresu se dokonce ozvaly hlasy, **které požadují/požadovaly, aby** odstoupil ministr obrany Les Aspin či ministr zahraničí Warren Christopher.

Někdy vystupuje participium přítomné činné v **koordinaci**, např. s **jinými participii** nebo s adjektivy:

(15) Na jakýkoliv subjekt, **vykazující** známky umístění reálné provozovny na území EU **a** v souvislosti s touto provozovnou **zpracovávající** osobní údaje, bude Nařízení dopadat.

(koordinace s jiným participiem přítomným činným)

(16) Že nezůstane, ukázala novela Křepelice, **vydaná** slovenským nakladatelstvím Fragment v roce 1993 **a tvořící** první polovinu knihy Když milujete muže

(koordinace s participiem trpným)

- (17) Ti totiž prokazatelně [...] bili obušky a kopali na zemi **ležící**, **bezbranné** lidi [...] (koordinace s adjektivem)
- (18) [...] je říjen, starý melancholický říjen, **něžný a milující a smutný** [...] (koordinace se dvěma adjektivy)

Vzhledem k četným **adjektivizacím** není predikativní pozice pro tvary anotované v korpusech jako participium přítomné činné výjimečná (*Dr. Weisbart, ten je nový a je vynikající, řekla jsem, Ta proměna byla zarážející, Údaje byly zdrcující!*), nicméně samotná predikativní pozice může být náznakem probíhající nebo už proběhlé **adjektivizace**. V SSJC jsou např. **vynikající** a **zdrcující** uvedeny v samostatných heslech jako **adjektiva**; *zarážející* sice takto uvedeno není, ale zároveň vykazuje tendence ke stupňování jako *víc/nejvíce* *zarážející* nebo ztrátu schopnosti vyjadřovat v predikativní pozici verbální doplnění, srov. negramatické **Ta proměna byla mě/nás zarážející*. Participia přítomná činná spjatá sémanticky i funkčně úzce se slovesem obvykle nestojí v predikativní pozici, pokud nejsou aktuálně **substantivizována**, srov. *Slavnostní akt se odehrál přímo u hrací plochy turnaje a podepisujícími byli Pavel Nedvěd, viceprezident Juventusu a Martin Krob, předseda Odboru přátel* – z internetu).

Někdy vystupuje participium přítomné činné v pozici doplňku – viz věty (19) a (20) (včetně členy, k nimž se doplněk vztahuje, jsou podtrženy; ve větě (19) je podmět vyjádřitelný zájmenem on):

- (19) Zhnusen všemi lidskými tvory, prázdný a bezmocně **zuřící se vrátil** na svůj hrad Champtocé-sur-Loire. (doplněk *zuřící se* vztahuje k přísudku a k nevyjádřenému **podmětu**)
- (20) Sešla do kuchyně, kde našla Mášu snící nad otevřenou knihou u velkého dřevěného stolu. (doplněk *snící* se vztahuje k přísudku a k **předmětu Mášu**)

Principiální funkce participia přítomného činného kromě nominalizace je **vyjadřování současnosti**. To vyplývá z **nedokonavého vidu**, z něhož je tvořeno téměř výlučně (srov. 2. díl, C. 1.3. a také konec této podkapitoly). Význam dějové současnosti a nedokonavý vid nejsou ovšem nutnou podmínkou užívání tohoto typu participia. Může jít i o jiný vztah, než je současnost, např. v kontextu s **adverbiem** vyjadřujícím **předčasnost** (*dříve* aj.). Výjimečně se toto participium užije i u slovesa **dokonavého** vidu (srov. Štícha 2008, Giger/Kocková, 2024). Současnost se může týkat hlavní (finitní) predikace, ale také okamžiku promluvy:

- (21) V r. 1825 uveřejnil Purkyně (**působící v té době** ve Vratislavi) práci "Symbolae ad ovi avium historiam ante incubationem" – o vývoji ptačího vejce. (současnost vedlejší predikace *působící* k hlavní predikaci *uveřejnil* je zdůrazněna adverbialním určením *v té době*, vůči okamžiku promluvy jde o **předčasnost**)
- (22) Lodě přivázely posilu: úředníky, služebnictvo a vojáky – samé Švédy, kteří měli nahradit Holanďany, **sloužící dříve** v pevnosti - a nové kolonisty.

(**předčasnost** vedlejší predikace *sloužící* vůči nadřazeným predikacím *měli nahradit a přivázely* – stojícím mezi sebou v hierarchickém vztahu v hlavní a vedlejší větě – je vyjádřena adverbium *dříve*; vůči okamžiku promluvy jde o předčasnost)

- (23) Muzeum založené přičiněním Rakouského krkonošského spolku **usilujícího kdysi** o turistické zpřístupnění Krkonoš a jejich hlubší odborné poznání představuje nejstarší podobnou instituci v regionu.

(**předčasnost** vedlejší predikace *usilujícího* vůči hlavní predikaci *představuje* je vyjádřena adverbium *kdysi*; zároveň jde o implicitní současnost k jiné participiálně vyjádřené vedlejší predikaci *založené*; vůči okamžiku promluvy jde o předčasnost)

- (24) Vpád Seldžuků byl tehdy chápán jako hrozba křesťanské Evropě a stal se impulsem pro křižácké výpravy, **mající posléze** pro další dějiny Blízkého východu velký význam.

(**následnost** vedlejší predikace *mající* vůči hlavní predikaci *byl chápán* je vyjádřena adverbium *posléze* a také adverbium *tehdy* spojeným s hlavní predikací; časový **vztah k okamžiku promluvy je neurčitý**, může být současný, ale také nemusí)

- (25) Spolu s ním oblékali dres tehdejšího ČSFR například Martin Straka, Martin Ručinský, Žigmund Pálffy, Jozef Stümpel, Roman Čechmánek nebo Milan Hnilička, **zářící později** v NHL.

(**následnost** vedlejší predikace *zářící* vůči hlavní predikaci *oblékali* je vyjádřena adverbium *později*; časový **vztah k okamžiku promluvy je neurčitý**, ale implicitně spíše **předčasný** – jinak by se dalo očekávat adverbium typu *dnes, dodnes, stále* apod.)

- (26) Zároveň jsou v souladu s vizí Futuremotion, kterou Skupina ČEZ deklaruje záměr investovat do nových technologií **umožňujících v budoucnosti** vyrábět, distribuovat a spotřebovávat elektřinu efektivněji a šetrněji.

(**následnost** vedlejší predikace *umožňujících* vůči hlavní predikaci *deklaruje* a její nadřazené predikaci *jsou v souladu* je vyjádřena adverbium *v budoucnosti*; časový vztah k okamžiku promluvy je rovněž následný)

Pokud není participium přítomné doplněno adverbialním údajem, nemusí bez znalosti situace být jednoznačné, zda vyjadřuje aktuální současnost vůči hlavní predikaci nebo (popř. neaktuální) současnost i vůči okamžiku promluvy (Panevová 2011):

- (27) Jediným vlastníkem Vydavatelství Impuls, **produkujícího** stejnojmenný deník, se stal Ivan Kaufmann. (= *které produkovalo stejnojmenný deník* nebo *které produkuje stejnojmenný deník.*)

- (28) Těšili se, že budou spát vedle **hořícího** krbu. (= *vedle krbu, který hoří* nebo *vedle krbu, který bude hořet*)

Rozmanité časové funkce participia přítomného činného souvisejí částečně s tím, že participium minulé činné na *-vší* se tvoří dnes téměř výlučně od sloves dokonavých, což značně omezuje participiální vyjadřování předčasnosti nedokonavého děje.

Místo téměř obsoletního *slouživší* (v korpusu SYN v9 je 13 dokladů) nebo *působivší* (14 dokladů v korpusu SYN v9) se užívá *sloužící dříve/kdysi/předtím* apod. (přes 140 dokladů v korpusu SYN v9), resp. *působící dříve/kdysi/předtím* apod. (přes 100 dokladů v korpusu SYN v9), místo zastaralého *měvší* (**bez dokladů** v korpusu SYN v9) se užívá *mající dříve/kdysi/předtím* apod. (10 dokladů v korpusu SYN v9).

Futurální participium v nedokonavém vidu neexistuje vůbec.

Okrajově se někdy v textech vyskytují **participia** přítomná činná odvozená od sloves **dokonavého vidu** (Štícha 2008, Giger/Kocková 2024). Jde částečně o slovesa **perfektiva tantum** vyjadřující zejm. schopnost nebo kapacitu (*vydržet, vměstnat se, vejít se, zasloužit si něco* aj.), částečně o případy, kde ze sémantických důvodů je dána přednost vidu dokonavému (např. kvůli vyjádření uzavřenosti děje, potenciálnímu významu nebo následnosti vůči hlavní predikaci a/anebo okamžiku promluvy). Srov.:

- (29) Od dnešního dne ale budou nabírat fyzické síly s tím, že zásadní objem práce je čeká na týdenním krkonošském soustředění, na které odjíždějí v sobotu. Příprava se postupně přesune do herní fáze **vyvrcholící** soustředěním na turecké Riviére. (**následnost** vedlejší predikace *vyvrcholící* vůči hlavní predikaci *přesune se* i vůči okamžiku promluvy)
- (30) Zatím se prosazují dvě základní vývojové linie: vrtulníky, většinou čtyřmotorové kvadrokoptéry, **dokážíci** přesně manévrovat a vznášet se nad konkrétním místem [...] (perfektivum tantum, potenciální význam dokonavého vidu)
- (31) Ano, Snyder jako Američan vychází z více než dvoustletých zkušeností, kdy se u vládního vesla střídá strana **zvítězící** ve volbách s tou poraženou, což v USA funguje od konce 18. století. (uzavřenost opakujícího se děje)

Předpoklad sémantické následnosti dokonavého participia přítomného činného se někdy pomocí adverbialního určení zruší: *Před pár dny skončící rok přinesl také řadu kuriózních událostí*. Adverbiále *před pár dny* vyjadřuje předčasnost k okamžiku promluvy,

skončící by se dalo nahradit participiém minulým činným na -vší **skončivší**. Takové případy jsou zcela **výjimečné**, vysvětlit je lze patrně tím, že vid je principiálně časově neurčitý, dokonavý vid sám o sobě může vystupovat jak v minulém, tak i v budoucím čase a zejména v češtině také v neaktuálním přítomném čase (viz druhý díl, oddíl I, B., 6.2).

Zvratné tvary participií přítomných činných mohou mít ojedinele deagentizační význam (Kocková, 2024; k deagentním strukturám viz oddíl III, kap. 6):

(32) Nejlevnější povrchovou úpravu nabízí fólie, **vyrábějící se** dnes v bohaté škále barevných odstín [...]

(33) Kominictví je profesí **dědící se** z otce na syna.

Tyto konstrukce jsou nominalizací klauzí s deagentním predikátem. Obvykle se za nominalizaci reflexivního deagentivu považují trpná participia (Panevová, 2011): *vyrábějí se* : *vyráběné*; *staví se* : *stavěné*. Reflexivní tvary jsou nominalizací analogickou reflexivnímu deagentivu a v některých případech tak konkurují trpným participiím:

(34) [...] fólie, **vyrábějící se** dnes v bohaté škále barevných odstínů [...]

(= fólie, **vyráběná** dnes v bohaté škále barevných odstínů / fólie, **která se** dnes **vyrábí** v bohaté škále barevných odstínů)

(35) Kominictví je profesí **dědící se** z otce na syna.

(= Kominictví je profesí **děděnou** z otce na syna. / Kominictví je profesí, **která se dědí** z otce na syna.)

(36) Krásno zahájilo tradici této slavnosti **pořádající se** vždy poslední srpnovou sobotu.

(= Krásno zahájilo tradici této slavnosti **pořádané** vždy poslední srpnovou sobotu. / Krásno zahájilo tradici této slavnosti, **která se pořádá** vždy poslední srpnovou sobotu.)

Reflexivní participia s deagentizačním významem se využívají ve stejných případech, jako reflexivní deagentiv, tedy především v případě, že se děj vztahuje k všeobecnému, dekonkretizovanému činiteli (*ti, kteří staví*), případně jde o obecně pojatou skupinu osob (*kdokoli konzumuje*), nebo pokud se děj vztahuje k určitému, ale anonymizovanému personickému činiteli (*poslanci, právníci atd., kteří připravují zákony*) (k reflexivnímu deagentivu viz oddíl III, 6.4 v tomto díle). K následujícím dokladům participií v dané funkci (věty (a)) přiřazujeme jejich možné varianty (věty (b)):

(37a) Lákavou možností jsou pro ně zřejmě nové luxusní byty **stavící se** v krajské metropoli.

- (37b) Lákavou možností jsou pro ně zřejmě nové luxusní byty, **které se staví** v krajské metropoli.
- (38a) [...] pomůže v parlamentu prosadit devět let **se připravující** zákon.
- (38b) [...] pomůže v parlamentu prosadit zákon, **který se připravuje** devět let.
- (39a) A právě takové malé, jednoduše **se konzumující** dobrůtky je vhodné na piknik připravit.
- (39b) A právě takové malé dobrůtky, **které se dobře konzumují**, je vhodné na piknik připravit.
- (40a) Vladimíra Šťastného propagoval jím vyráběný bylinný likér Vírský vánek, **vyvázející se** i do Vídně.
- (40b) Vladimíra Šťastného propagoval jím vyráběný bylinný likér Vírský vánek, **který se vyvážel** i do Vídně

Reflexivní participia jsou často homonymní: mají buď význam deagentní (věta (41)), nebo význam samovolného intransitivního děje (věta (42)) (srov. oddíl VI. druhého dílu o reflexivních slovesech):

- (41) S pracovníky, kteří jsou zaměstnáni v **rušících se** prodejních místech, už nepočítáme [...]
 (= S pracovníky, kteří jsou zaměstnáni v prodejních místech, **která jsou rušena / se ruší**, už nepočítáme [...])
- (42) **Rušící se** gravitační a elektrické síly, nekonají žádnou práci [...]
 (= Gravitační a elektrické síly, **které se** (navzájem) **ruší**, nekonají žádnou práci [...])

Analogicky k finitním tvarům reflexivního deagentivu se neužívají ani odpovídající reflexivní participia s deagentizačním významem v případě, že je nutné nebo žádoucí uvést lexikální **subjekt děje**:

- (43a) Rychlost odbavení u pokladen pokládá naše firma za jeden z nejdůležitějších faktorů, který ovlivňuje komfort **vnímaný zákazníkem**.
- (43b) [...] který ovlivňuje komfort ***vnímající se zákazníkem**.

Frekvence reflexivního participia činného s deagentizačním významem je **velmi nízká**: v korpusu SYN v9 má např. *vyrábějící se* 25 dokladů (*vyráběný* oproti tomu téměř 46 000). Kvůli homonymii s jinými funkcemi reflexivního tvaru nelze deagentní tvary v korpusu automaticky najít.

Výskyt participia přítomného činného celkově je v češtině žánrově relativně vyrovnan: v korpusu SYN v9 je zaznamenáno v oborové literatuře 3100 dokladů na milion pozic, v publicistice 2000, v beletrii 1900.

2.3.4 Nominalizace pomocí participia minulého činného na -vší

Participium minulé činné na -vší je ve spisovné češtině sice zásadně v rámci dokonavého vidu téměř neomezeně produktivní, prakticky je však **v textech relativně vzácné** (srov. 2. díl, oddíl I, C. 1.3). Zároveň podléhá jen velmi málo lexikalizaci v tom smyslu, že by se z něho vyvinuly samostatné lexémy (výjimkami jsou substantivum *přeživší* a adjektivum *byvší* ‚bývalý‘). V souvislosti se svým **knížním** charakterem stojí participium minulé činné na -vší někdy v syntakticky relativně komplexních participiálních konstrukcích.

Knížnost tvaru vyvolá někdy dokonce metajazykové komentáře, které se odrážejí i v elektronickém korpusu: *Bylo zavřeno, ale z rozpaků nás vysvobodila milá žena náhle se objevivší (to je tvar, co?) vedle nás.*

Probíhá nominalizace atributivních vedlejších vět s různými pádovými, předložkovými nebo adverbiálními doplněními, ale i s infinitivní klauzí nebo s vedlejší větou (v dokladech jsou podtrženy).

Následující doklady s participiem minulým činným na -vší (věty (a)) se prezentují v kontrastu s doklady se sémanticky analogickou konstrukcí s atributivní větou (věty (b)):

- (1a) Na tomto místě jsme pravidelně jmenovitě blahopřáli občanům **dosáhnuvším věku** 80 a více let, kteří v daném měsíci slavili své narozeniny.
- (1b) Služby jsou určeny pro občany, **kterí dosáhli věku** pro přiznání starobního či invalidního důchodu. (doplnění v genitivu)
- (2a) Případ advokáta Miloše Vlasáka, který vloni v létě zpronevěřil ze svého účtu úschov přes 63 milionů Kč [...], by sotva stál za trvalejší pozornost, kdyby šlo jen o obyčejného nenechavce **podlehnuvšího pokušení** sáhnout si do cizího.
- (2b) Dobrá, selhání jednotlivce, **který podlehne pokušení** zneužít informace, které se mu dostanou do ruky, asi vyloučit nelze. (doplnění v dativu)

- (3a) Po vítězné bitvě u San Romano, **ukončivší válku** proti Lucce – trvala od roku 1429 –, využil vůdce vládnoucí konzervativní strany Rinaldo degli Albizzi příležitosti k odstranění politického protivníka Cosima de' Medici [...]
- (3b) Tudjman i Milošević řekli, že aténská schůzka podpoří i daytonskou dohodu, **která ukončila válku** v Bosně. (doplnění v akuzativu)
- (4a) Demonstrují je detailní záběry z momentu vraždy – mikroskopické poškození tkání nebo mnohonásobně zmenšený detail kulky **prolétnuvší mozkem** –, které jdou mnohem dál, než je pouhému oku patrné.
- (4b) Chirurgové v pražské nemocnici ve Střešovicích mu operativně vyjmuli kulku, **která prolétla břichem** a skončila u páteře. (doplnění v instrumentálu)
- (5a) Dříve zastával funkci zástupce náčelníka Zvláštního oddílu, teď se z něho stal velitel oddílu, zpola složeného z bývalých milicionářů, **přeběhnuvších k** nám.
- (5b) České legie sestávaly převážně z vojáků, **kterí přeběhli k** nepříteli nebo se dostali do zajetí. (doplnění s předložkou)
- (6a) Krutosti a surovosti národnostních konfliktů **propuknuvších po** rozpadu sovětského impéria a zvláště zběsilost národnostních válek v bývalé Jugoslávii nám snad znova připomenuly, jak ošidné je adjektivum národní.
- (6b) Na etnický a nábožensky motivované války, **které propukly po** rozpadu Titovy Jugoslávie, Evropa nedokázala reagovat. (adverbiální doplnění s předložkou)
- (7a) I když se nemusíme shodnout s odpověďmi, které dobyl při své – tak **podivně skončivší** – výpravě, přece nesmíme přeslechnout alespoň otázky, které ho k ní přiměly.
- (7b) Několik svědků potvrdilo, že Philip organizoval a vedl celý podnik, **který skončil tak neslavně** (doplnění adverbem)
- (8a) Přesto je jejich mírně chaotický, leč nadšený přístup sympatičtější než systém, kde o výsledku rozhoduje zejména počet voličů **rozhodnuvších se** znuděně **odjet** místo hlasování raději na víkend na chalupu.

- (8b) Mladých lidí, **kterí se rozhodnou odjet** v době léta z Česka, je podle něho rok od roku více. (doplnění v podobě infinitivní klauze)
- (9a) Ale v otázce jeho vnější sebe prezentace by jiné, starší ideologické systémy neměly pouštět ze zřetele onu příslovečnou kočku, **zapomenuvší**, že sama byla taky kotětem
- (9b) Ale snažím se, takže když pánbůh dá, nebudu za pár let protivný starý dědek, **který zapomněl**, že byl taky někdy mladý. (doplnění v podobě vedlejší věty se spojkou)

Spojení participia minulého činného na *-vší* se dvěma a více doplňkami jsou vzácné:

- (10) Takovými úkony se rozumějí úkony, **způsobivší druhé straně zbytečné náklady** na opatření v řízení, která nebyla nutná, zejména okolnostmi neodůvodněného protahování řízení. (doplnění v dativu a doplnění v akuzativu)
- (11) Příbramský starosta Josef Vacek, svým jménem nahradivší letos absentujícího tenistu, vylosoval za dnes zahajujícího hráče Petra Kordu. (doplnění v instrumentálu a doplnění v akuzativu)

Poslední příklad se také vyznačuje tím, že objekt závislý na participiu minulém činném na *-vší* obsahuje další nominalizaci, participium přítomné činné, doplněné samo o adverbium *letos*. Celá konstrukce by tedy v nenominalizované podobě obsahovala atributivní vedlejší větu závislé na atributivní vedlejší větě: *Josef Vacek, který svým jménem nahradil tenistu, který letos absentoval*.

Ojedinele lze participium minulého činného na *-vší* najít i v **koordinaci**, např. s jinými participii (jsou podtržena):

- (12) Město je zajisté i středobodem přitahujícím lidi práce se štítící, **ztroskotavší**, ohrožené i ohrožující druhé
(koordinace se dvěma participii přítomnými činnými i s participiem trpným; pozoruhodné je v tomto případě, že řídicí predikace těchto čtyř participii je další participium přítomné činné *přitahující*)
- (13) Tradiční představa moderní lidské populace vzniklé v Africe a poté **obsadivší** celou planetu se tedy musí vyrovnat s faktem dlouhodobé koexistence moderního člověka s archaickými formami v Africe i v Eurasii (koordinace s participiem minulým činným na *-lý*).

Výjimečná je koordinace s adjektivem (je podtrženo):

- (14) Zatímco U2 přijdou s novým albem v březnu, noví a přitvrdivší "Depešáci" vyjdou o měsíc později

Výjimečně lze participium minulé činné na -vší najít v jiné syntaktické pozici než je antepoňovaný nebo postpoňovaný atribut, např. jako **doplňk** (takové konstrukce se vyznačují výraznou knižností):

- (15) K tomu jen tolik, že ioachimské učení bylo všudypřítomné (jeho prvky jsem, jak víte, zahlédl už před časem jako **podepsavší** se na ikonografii cyklu Vyšebrodského oltáře [...])

Všechny rozvítené nominalizace s participiem minulým činným na -vší jsou **vzácné**. Tak najdeme v korpusu SYN v9 např. 47x spojení *který/-á/kteří se rozhodne/-nou/rozhodli odjet*, ale jen 1x konstrukci s participiem (věta (8a) výše). Rovněž lze ve stejném korpusu najít jen 18x spojení participia **ukončivší** s přímo následujícím akuzativním objektem, ale více než 7 300x spojení s konkurenční atributivní větou *který/-á/kteří/-é ukončí/ukončili* s přímo následujícím akuzativním objektem. Participium minulé činné **slíbivší** má **jediný výskyt** (*Kuvajt, slíbivší 13 miliónů Maledivám, zatím nedodal nic*), ale odpovídající atributivní věta *který/-á/kteří slíbí/slíbil* má více než 4 700 výskytů atd.

Participium minulé činné tvořené od reflexivního slovesa obvykle zachovává reflexivní zájmeno, i když ojediněle vystupuje i bez něj:

- (16) Největší šanci domácích nevyužil po zranění **vrátivší se** Král, který nedal samostatný nájezd.
- (17) Téměř okamžitě se z mešity vyřítila rozhněvaná skupinka čerstvě **se navrátivších** vojáků a napadla nás.
- (18) Od soustruhu, kam se dostal coby čerstvě **navrátivší** voják, ho vyvázal vedoucí jednoho z pražských OPBH.

V korpusu SYN v9 má tvar **vynořivší** 234 dokladů, všechny jsou spojené s tvarem **se** v antepozici nebo postpozici. Nicméně, z téměř 2 300 dokladů na participium **navrátivší** jich přes 120 se zájmenem *se* spojeno není. U participií *vrátivší* a *navrátivší* lze pozorovat jistou korelaci vynechání reflexivního zájmena *se* substantivizací (*Syndrom navrátivšího mě zasáhl nepřipravenou a pořádně si mě vychutnal*). Z 500 nahodilých dokladů na participium minulé činné na -vší je 65 reflexivních.

Principiální funkcí participia minulého činného na -vší kromě nominalizace je **vyjadřování předčasnosti**. To vyplývá z **dokonavého vidu**, z něhož je tvořeno téměř výlučně (srov. 2. díl, C. 1.3. a také konec tohoto odstavce). Avšak v odpovídajícím kontextu se tento předpoklad nemusí realizovat, např. s adverbium vyjadřujícím jiný časový vztah než

předčasnost nebo – výjimečně – u slovesa nedokonavého vidu (srov. Ocelák 2010, Giger 2021).

Kromě toho může být předčasnost vyjadřována ve vztahu k hlavní (finitní) predikaci, ale také k okamžiku promluvy (výrazy indikující časový vztah jsou podtrženy):

- (19) Avšak jed se dále dostával až k ústům nejneočekávanějšími cestami. Jednoho dne se s ním osm členů rodiny Du Périguy setkalo v soudku s moštem, který vlastníma rukama vynesli z podpalubí lodi právě zakotvivší.

(adverbium *právě* signalizuje předčasnost oproti hlavní predikaci *setkalo*, předčasnost je ale i vůči okamžiku promluvy)

- (20) Skladbu, kterou tvůrce věnoval Zdeňku Bruderhansovi, zakotvivšímu později v Austrálii, sólista často interpretoval a také ji vydal na CD [...]

(adverbium *později* signalizuje **následnost** oproti hlavní predikaci *věnoval*, **předčasnost** je jen vůči okamžiku promluvy)

- (21) Jana Fialu, exstarostu Znojma, odstoupivšího poté, kdy se provalily jeho statisícové dluhy, má nahradit Jan Blaha.

(predikace vyjádřená participiem *odstoupivší* je **předčasná** k hlavní predikaci *má nahradit* a k okamžiku promluvy, zároveň je **následná** ke své vlastní vedlejší predikaci *provalily se*, tento vztah se signalizuje lexikálně kataforickým výkazem *poté*)

- (22) Za tuto stáj závodil celý nedávno skončivší ročník Huleš a není vyloučeno, že by ho mohl pro ten nadcházející nahradit právě Kaláb.

(adverbium *nedávno* signalizuje **předčasnost** oproti okamžiku promluvy, děj *závodil* se však musí odehrát před dějem vyjadřovaným participiem *skončivší*)

- (23) Proto, po před několika týdny skončivší soutěžní sezóně dostanou nejprve příležitost k prezentaci ti mediálně méně frekventovaní.

(adverbiále *před několika týdny* signalizuje předčasnost oproti okamžiku promluvy, je zde však i předčasnost vůči hlavní predikaci *dostanou*)

- (24) Dnes je z něj hrdina, kterého v roce 2009 posléze tragicky **zahynuvší** prezident Lech Kaczyński povýšil in memoriam na brigádního generála.

(predikace vyjádřená participiem *zahynuvší* je **předčasná** k predikaci hlavní věty *dnes je* a k okamžiku promluvy, ale **následná** ke své vlastní hlavní predikaci *povýšil* uvnitř vedlejší atributivní věty; to je lexikálně signalizováno příslovcem *posléze* doplňujícím participium)

- (25) Tento poslední důvod se stal čtenějším zejména kvůli ve stejné době propuknuvšímu skandálu - úniku údajů z České spořitelny.

(predikace vyjádřená participiem *propuknuvší* je **předčasná** k hlavní predikaci *se stal četnějším*, adverbialé *ve stejné době* přitom signalizuje současnost k nějakému blíže neurčenému časovému úseku, v němž se občané vyjadřovali, proč mají výhrady vůči sčítání lidu)

V případě dvou dokonavých zároveň se odehrávajících dějů zřejmě ani současnost mezi hlavní predikací a predikací vyjadřovanou dokonavým participiem minulým činným na *-vší* není vyloučená (*Ten člověk kopnuvší do kamene si zlomil nohu.* (Ocelák 2010)), i když v textech asi takové případy nebudou časté (snadněji se dají doložit – v rámci jeho celkově velmi nízké frekvence – u přechodníku minulého, viz 2.2.3).

Ve spojení s futurální hlavní predikací může vzniknout nejednoznačnost, zda participium minulé činné na *-vší* vyjadřuje předčasnost jen vůči této hlavní predikaci nebo i vůči okamžiku promluvy (Panevová 2011):

(26) Zde se se zjevnou zálibou líčí budoucí neštěstí a utrpení, jemuž budou **pochybivší** lidé vystaveni. (= *lidé, kteří pochybili* nebo *lidé, kteří pochybí*)

Zcela okrajově se někdy v textech vyskytují participia minulé činná na *-vší* odvozená od sloves **nedokonavého vidu** (Giger, 2021). Jde částečně o slovesa imperfektiva tantum vyjadřující stavy nebo časově neomezené činnosti/stavy (*obývat, působit, patřit* aj.), částečně o případy, kde ze sémantických důvodů je dána přednost vidu nedokonavému (např. kvůli opakování nebo trvání děje):

(27) Archeologové z nich našli jen úlomek kosti prstu ruky a dva zuby. Z těch izolovali DNA a zjistili, že se tito lidé, **obývavší** zřejmě rozsáhlá území Asie, liší dědičnou informací jak od pravěkých lidí Homo sapiens, tak od neandertálců. (imperfektivum tantum)

(28) Slovo, zvláště často se **vyskytovavší** ve spojení Sudetští Němci v letošním předvolebním boji, má skutečně poněkud zvláštní osud. (opakování)

(29) Konkrétní částka finanční satisfakce pro rodiče, **vychovávavší** po deset měsíců cizí dítě, však nezazněla. (trvání, proces je nezakončený)

Ve všech uvedených případech lze spatřovat vztah předčasnosti nedokonavého děje vyjadřovaného participiem vůči hlavní predikaci a okamžiku promluvy. Někdy se však ukazuje i současnost k hlavní predikaci (která odpovídá nedokonavému vidu), předčasnost pak zbývá jen k okamžiku promluvy:

- (30) Opuštěná žena seděla na zemi vedle uzlů a dětských kočárků s peřinami. Poblíž si hrálo dítě **nepatřivší** zřejmě ani k ní, ani k nikomu jinému.

Častější byla participia minulá činná na *-vší* od sloves nedokonavých v **jazyce 19. stol.**

Výjimečně se vyskytují **zvrtné tvary participií** minulých na *-vší* s deagentizačním významem:

- (31) Pestrá dramaturgie s důrazem na world music a areál **proměnivší se** v obrovitou open air hospodu přilákaly návštěvníky nejrozličnějšího vkusu i věku.
- (32) Šotola a Šiktanc neučinili nic jiného, než že vylepšili a pokud možno zživotnili kodex požadavků na poezii, **utvořivší se** po roce 1948.

Výskyt participia minulého činného na *-vší* je v češtině žánrově relativně vyrovnan: v korpusu SYN v9 je zaznamenáno v beletrii 10,5 dokladů na milion pozic, v oborové literatuře 8,4 a v publicistice 7,8.

2.3.5 Nominalizace pomocí participia trpného

Participium trpné má ve spisovné češtině **nejvyšší frekvenci** ze všech participiálních tvarů v textu. Zároveň je vysoce produktivní i v rámci typů, protože se tvoří od sloves nedokonavých i dokonavých, tranzitivních a částečně i intranzitivních.

Vedle složených tvarů používaných v atributivní i predikativní pozici má i specializované predikativní tvary jmenné. Podléhá různě lexikalizacím, srov. např. adjektiva *nečekaný* ‚nenadálý, náhlý‘, *vzdálený* ‚nacházející se v jisté, popř. velké vzdálenosti‘, *tečkovaný* ‚pokrytý, ozdobený tečkami‘ nebo substantivum *obžalovaný* ‚kdo stojí jako obviněný před soudem‘. (Adjektivum *talentovaný* má podobu participia trpného, ale není jím, protože neexistuje odpovídající sloveso).

Participium trpné se užívá v žánrově různých typech textů včetně **hovorových**, ale pokud je rozšířeno o různé objekty a/nebo adverbialní určení, mohou vzniknout i relativně **knižní** konstrukce.

Nominalizují se atributivní vedlejší věty s (některými) pádovými, s předložkovými nebo adverbialními doplněními, ale i s infinitivní klauzí nebo s vedlejší větou.

Substantivum tvořící jádro nominální skupiny, na němž je participium trpné závislé, je buď akuzativním objektem aktivního slovesa (*trhat hrušky* – **trhané hrušky**, *dopsat knihu* – **dopsaná kniha** nebo v případě tvoření od intranzitivního slovesa jeho subjekt (*dívka se zamilovala* – **zamilovaná dívka**).

Spojení participia trpného se slovesnými objekty je omezeno: **objekty v genitivu nebo v instrumentálu se ve spojení s ním nevyskytují**, protože slovesa spojující se s genitivem, instrumentálem nebo předložkovými pády jako pády objektu (*bát se, dotknout se, vzdát se, ptát se* atd., *zabývat se, kochat se* atd., *myslet na, uvažovat o, blahopřát k se* atd.) **participium trpné** buď **netvoří** vůbec nebo ho nelze odpovídajícím způsobem užívat, tedy existuje např. sice „neosobní“ pasivum (pasivum předmětových sloves s pádem neakuzativním, srov. oddíl III, 6.2.3.3) *Bylo dosaženo pozoruhodných úspěchů, Je uvažováno o jednotném systému*, ale v těchto případech trpné participium je prostředkem nikoli nominalizace, nýbrž deagentizace. **Atributivní participium trpné k takovým slovesům neexistuje.**

Předměty v dativu se mohou vyskytnout u participií od sloves tranzitivních (spojujících se tedy kromě dativu i s akuzativem), nikoliv však od sloves spojujících se pouze s dativem jako *pomáhat* nebo *rozumět*; totéž platí pro případná další doplnění tranzitivního slovesa.

U participií trpných od **dokonavých sloves se při nominalizaci často stírá protiklad** předchozí **dějové** a následné **rezultativní** interpretace

zavřené okno = okno, které bylo (dříve) (někým) zavřeno / okno, které je nyní zavřené / okno, které někdo (dříve) zavřel

V následujících dokladech podáváme v první závorce jejich interpretaci, ve druhé závorce typ doplnění)

- (1) Když jsem začal sepsovat Dějiny smrti, ani ve snu mě nenapadlo, že by moje analytická studie mohla obávané říši smrti napomoci získat trochu **ztraceného** území.
(= území, **které bylo ztracené** / území, **které ztratila**) (bez doplnění)
- (2) Je pravda, že nově bude mít možnost uplatnit odečitatelnou položku na dítě ve výši třináct tisíc korun, ale to by musel být opravdu hodně plodný, aby mu to vykompenzovalo **zvýšené** zdanění.
(= zdanění, **které bylo zvýšeno** / zdanění, **které je zvýšené** / zdanění, **které se zvýšilo** / zdanění, **které někdo zvýšil**) (bez doplnění)
- (3) Finanční problémy budou pokračovat, pokud Korea nezrychlí reformy **slíbené Mezinárodnímu měnovému fondu** (MMF)
(= reformy, **které byly slíbeny Mezinárodnímu měnovému fondu** / reformy, **které Korea slíbila Mezinárodnímu měnovému fondu**) (doplnění v dativu)
- (4) Mezi práce **zakázané těhotným ženám** patří např. práce spojené s psychickou zátěží.
(= práce, **které byly** (někým) (dříve) **zakázány těhotným ženám** / práce, **které jsou zakázané těhotným ženám** / práce, **které někdo (dříve) zakázal těhotným ženám**) (doplnění v dativu)
- (5) [...] bude to vítězství **ozářené slunci** všech galaxií [...]
(= vítězství, **které bude ozářeno/-é slunci** všech galaxií / vítězství, **které ozáří slunce** všech galaxií) (doplnění v instrumentálu s funkcí původce děje)

- (6) To bylo Gatsbyho sídlo. Nebo spíš, jelikož jsem pana Gatsbyho ještě neznal, bylo to sídlo **obývané pánem** onoho jména.
(= sídlo, **které bylo obýváno/obývané pánem** onoho jména / sídlo, **které obýval pán** onoho jména)
(doplnění v instrumentálu s funkcí původce děje)
- (7) Přiveďte k varu a do zeleninového základu zašlehejte mléko **promíchané s 3 až 4 lžícemi** hladké mouky.
(= mléko, **které bylo promícháno / je promíchané s 3 až 4 lžícemi** hladké mouky / mléko, **které (předtím) promícháte s 3 až 4 lžícemi** hladké mouky) (doplnění s předložkou ve funkci objektu)
- (8) Když jsem se vrátil, tak byla u nás paní Štichauerová a chovala Mančinku **zabalenou v peřince**.
(= Mančinku, **která byla zabalená v peřince** / Mančinku, **kterou někdo zabalil do peřinky**) (doplnění s předložkou ve funkci určení místa)
- (9) Navrhl Johnu Wolfovi zvláštní vydání, knihu "Penzión Grillparzer" **ilustrovanou od** Duncana.
(knihu, **která byla ilustrována od** Duncana / knihu, **kterou Duncan ilustroval**) (doplnění s předložkou ve funkci původce děje)
- (10) Obsah dvou lahví putoval do velkého kontejneru, ale do obou lahví jsem přelil **nedávno otevřené** víno.
(= víno, **které bylo nedávno otevřeno** / víno, **které nedávno někdo** otevřel) (doplnění v podobě adverbia)
- (11) Hodnocení české vědy **zaváděné postupně** od roku 2001 vykazovalo několik specifik, ve své kombinaci ve světě nevídaných.
(hodnocení české vědy, **které bylo zaváděno postupně** / hodnocení české vědy, **které postupně někdo zaváděl**) (doplnění v podobě adverbia)
- (12) Neduživí hosté, **připravení hájit** čest Jelizavety Alexejevny, srazili se do houfu jak ovce za nepohody [...])
(= hosté, **kteří byli připravení hájit** čest Jelizavety (doplnění v podobě infinitivní klauze)
- (13) Tím na chvíli umlčí studenty **naučené respektovat** zvláštnosti nekanadských národů.
(= studenty, **kteří byli naučení respektovat** zvláštnosti) (doplnění v podobě infinitivní klauze)
- (14) Místním funkcionářům **pověřeným, aby** pro něho shromažďovali informace, striktně nařídil, že je nesmějí přikrašlovat.

(= Místním funkcionářům, **kterí byli pověřeni**, aby ... (doplnění v podobě vedlejší věty)

- (15) Mike absolutně neuměl zacházet s penězi, nemyslel na zítřek a utrácel s bezstarostností člověka **přesvědčeného**, že Bůh mu vždycky nějak pomůže.

(= člověka, **který je přesvědčený**, že ...) (doplnění v podobě vedlejší věty)

Doplnění atributivně užitých participií trpných v podobě vedlejších vět jsou **relativně vzácná** (mnohem častější jsou při predikativně použitém participii, tedy v rezultativu a v pasivu), protože tato vedlejší věta má často ve větě funkci přímého doplnění tranzitivního slovesa, tím je pak blokována ve spojení se substantivem, které má v aktivní větě stejnou funkci a v pasivní funkci subjektu (*nařídít někomu úkol / úkol, který byl nařízen / nařídít někomu, aby... / bylo mu nařízeno, aby / *úkol nařízený, aby...*).

Někdy stojí participium trpné v pozici **doplňku** a zastupuje tak vlastně **pasivní přechodník**, který vystupuje jen zřídka a je stylisticky značně příznakový (viz v tomto oddílu 2.2.2 a 2.2.3, dále v oddílu III 6.2.2.2 a také druhý díl, oddíl II, B. 1.2.2):

- (16) Vyjel jsem za Ernou **přesvědčený**, že s ní už chodím [...] (= **jsa přesvědčený**...).

Může zde stát **jmenný tvar participia**:

- (17) **Opřen** zády o zeď dílny, stranou slavicího davu, hleděl šéfmontér Stěpa lhostejně na konstrukci obrovité haly [...] (V. Páral – ČNK)
- (18) **Zhnusen** všemi lidskými tvory, prázdný a bezmocně zuřící se vrátil na svůj hrad Champtocé-sur-Loire.

Participium trpné stojí často v **koordinaci** s jinými atributivními tvary, zejm. s adjektivy a jinými participii, jak ukazují doklady (17) v 2.2.2, (18) ve 2.2.3 aj.

Vzhledem ke své vysoké produktivitě v obou videch vyjadřuje participium trpné běžně jak **předčasnost**, tak i **současnost** vedlejší predikace vůči predikaci hlavní. Předčasnost u nedokonavého participia a následnost obecně se vyjadřuje pomocí adverbálních lexikálních doplnění (v dokladech níže jsou podtržena):

- (19) Spotřebitelé by si měli **kupované** zboží prohlédnout vždy na místě, aby zjistili případné vady. (současnost, nedokonavý vid)

- (20) Jeho postoj se tak odlišuje od názoru prezidenta George Bushe, pro kterého jsou osoby nyní zadržované v Afghánistánu a na základně Guantánamo na Kubě "bojovníci proti zákonu". (současnost, nedokonavý vid)
- (21) Soud v Bejrútu propustil na svobodu Libanonce Alího Fajáda, až do února zadržovaného v Česku. (předčasnost, nedokonavý vid)
- (22) Kdybych měl porovnat spalovny **stavěné dříve a nyní**, tak je to asi jako brambora a pomeranč. (předčasnost i současnost, nedokonavý vid)
- (23) V tomto případě bylo Československo spojeneckým státem a nebylo možné s ním zacházet jako s poraženým. [...] Nejkřiklavějším případem ovšem byl vítkovický Jižní závod (Südwerk), umístěný na části později stavěné Nové huti v Kunčicích,
(predikace vyjádřená nedokonavým participiem *stavěné* je **následná** oproti nadřazenému participiu trpnému dokonavého vidu *umístěný* a vůči hlavní predikaci *nejkřiklavějším případem byl*, ale **předčasná** vzhledem okamžiku promluvy)
- (24) Výsledkem jsou vnitřní dluhy států z dnes vyplácených a v budoucnosti nárokovanych penzí, které dosahují až několikanásobku hrubého domácího produktu.
(z internetu)
(následnost oproti hlavní predikaci *výsledkem jsou* i vzhledem okamžiku promluvy, nedokonavý vid)
- (25) Muž zíral dlouho s **otevřenými** ústy na zeď před sebou, a potom si oběma rukama zakryl uši [...] (současnost rezultativního stavu, dokonavý vid)
- (26) Smuteční síň v Polici nad Metují je přilehlá ke kostelu s vzácným gotickým portálem, dlouho zalděným pod zdmi pozdějšího barokního portálu. (předčasnost rezultativního stavu, dokonavý vid)
- (27) Vzhledem k tomu měli všichni návštěvníci čas na ochutnání **uvařených** brambor z opravdu širokého sortimentu odrůd. (předčasnost děje a současnost rezultativního stavu, dokonavý vid)
- (28) Nemůžeme nyní s jistotou určit, že výkon v budoucnosti ztracený dožitím některých elektráren budeme schopni spolehlivě nahradit pouze energií z obnovitelných zdrojů při současném zajištění bezpečnosti dodávek elektrické energie.
(predikace vyjádřená dokonavým participiem *ztracený* je předčasná oproti hlavní predikaci *budeme schopni*, ale následná oproti okamžiku promluvy)
- (29) Konečnou ztrátu navrhuje pravice pokrýt prostředky **získanými v budoucnosti** prodejem telekomunikačních licencí.

(následnost participia *získanými* oproti hlavní predikaci *navrhuje* i vzhledem okamžiku promluvy, dokonavý vid)

V případě participií trpných nedoplňených adverbialními údaji může dojít k **nejednoznačnosti** (Panevová, 2011):

- (30) [...] a tak nebude schopen se **navrhované** schůzky v ústavu zúčastnit. / schůzky, **která byla navrhována** / schůzky, **která je navrhována** / schůzky, **která bude navrhována**
- (31) Poskytuje doživotní záruku, v rámci níž vymění **poškozené** obroučky. / obroučky, **které byly poškozeny** / obroučky, **které jsou poškozeny** / obroučky, **které budou poškozeny**

Výskyt participia trpného se složeným tvarem je v češtině žánrově relativně vyrovnán: v korpusu SYN v9 je zaznamenáno v oborové literatuře 10 600 dokladů na milion pozic, v beletrii 7150 a v publicistice 7040.

3. Nominalizace pomocí dějového substantiva

Obsah:

- 3. Nominalizace pomocí dějového substantiva
 - 3.1 Úvodní charakteristika
 - 3.2 Paradigmatická verbální a ostatní dějová substantiva jako prostředek nominalizace
 - 3.3 Nominalizace podle druhů vedlejších klauzí
 - 3.3.1 Obecná charakteristika
 - 3.3.2 Nominalizace předmětných klauzí
 - 3.3.3 Nominalizace podmětných klauzí
 - 3.3.4 Nominalizace přívlastkových klauzí
 - 3.3.5 Nominalizace adverbálních klauzí
 - 3.3.5.1 Nominalizace adverbálních klauzí s časovým významem
 - 3.3.5.2 Nominalizace jiných adverbálních klauzí
 - 3.4 Konkurence s nominalizacemi prostřednictvím infinitivu
 - 3.5 Vid paradigmatických verbálních substantiv v nominalizacích
 - 3.5.1 Nominalizace ve spojení s fázovými slovesy
 - 3.5.2 Nominalizace ve spojení s předložkami
 - 3.6 Závislé členy

3.1 Úvodní charakteristika

Nominalizací pomocí dějových substantiv označujeme případy, kdy za základní strukturu určitého typu vět s nominální syntaktickou frází pokládáme souvětí s určitým slovesným tvarem. Jádrem nominální syntaktické fráze může v tomto případě být paradigmatické verbální substantivum, nebo dějové substantivum v širším smyslu.

Příkladové věty této kapitoly pocházejí z ČNK, není-li uvedeno jinak. Doloženým větám s nominalizací (věty (a)) přiřazujeme často jejich reformulace (věty (b) a (c)). Některé příklady byly zkráceny.

Nominalizace pomocí substantiv se vyznačuje tím, že dochází ke změně slovního druhu a v důsledku toho i ke změně celé struktury klauze: substantiva se pojí s předložkami, nikoli se spojkami – viz věty (1) a (2):

- (1a) Proto jsem doporučil další **vyšetření** srdce, i když s tím příliš nesouhlasila.
- (1b) Proto jsem doporučil, **aby se znovu vyšetřilo** srdce, i když s tím příliš nesouhlasila.

- (2a) Při **loučení** se mnozí neubránili slzám.
- (2b) **Když se loučili**, mnozí se neubránili slzám [...]

Dějová substantiva mohou být rozvíjena adjektivy a adjektivními zájmeny apod (v dokladech jsou podtržena):

- (3a) Přestože značka Radegast nemá zdaleka tradici, jakou se může pyšnit Prazdroj či Budvar, přineslo cílené oslovování zákazníka moravskému pivovaru úspěch.
- (3b) Přestože značka Radegast nemá zdaleka tradici, jakou se může pyšnit Prazdroj či Budvar, přineslo moravskému pivovaru úspěch to, **že cíleně oslovoval** zákazníka.
- (4a) Tradiční návštěvníky vinobraní více mrzí opakované uzavření mělnického zámku.
- (4b) Tradiční návštěvníky vinobraní více mrzí, **že byl** mělnický zámek opakovaně uzavřen.
- (5a) Její povolání v roce 1995 zpět do důležitého úřadu, Evropské komise, proto bylo značně překvapivé.
- (5b) To, že ji povolali v roce 1995 zpět do důležitého úřadu, Evropské komise, proto bylo značně překvapivé.

Stejně jako infinitivy, nebo participia mohou i paradigmatická verbální a v širším smyslu dějová substantiva záviset na slovesném tvaru, ale i na jiných slovních druzích, především na substantivech nebo adjektivech (v dokladech níže jsou podtržena):

- (6) [...] patrně aby čtenářům ukázala, s jakou manažerskou a podnikatelskou spodinou se český prezident v touze po **uspokojení** své "nutkavé potřeby" neváhá spojit.
- (7) Zdůraznil však, že klíčovým faktorem pro **stanovení** ceny pojištění zůstává to, zda-li řidič bourá nebo jezdí bez nehod.
- (8) Sníží poplatek za **využívání** městského pozemku pro letní zahrádky.
- (9) Zaměstnanci však příliš velký zájem o **převedení** na jinou práci v téže firmě nemají.
- (10) Stahování či škrubání ulovené [...] zvěře je povoleno pouze v takových restauracích, které jsou registrovány KVS jako maloobchodní zařízení určená pro zacházení se zvěřinou.
- (11) Značné pohyby cen nejdůležitějších titulů byly charakteristické pro včerejší **obchodování** na pražské burze.
- (12) To se hodí zejména ve sporných případech, kdy jste si jisti jeho **nespácháním**.
- (13) Tento systém je určen k poskytování družicových přenosových kapacit pro šíření signálu na území pokrytí signálem předávaným z družice a to za úplatu.
- (14) V současné chvíli nejsem schopen přesného **zhodnocení**.

3.2 Paradigmatická verbální a v širším smyslu dějová substantiva jako prostředek nominalizace

Nominalizace pomocí substantiv probíhá prostřednictvím paradigmatických verbálních substantiv a ostatních dějových substantiv. Paradigmatická verbální substantiva se paradigmaticky tvoří téměř od všech sloves (*mlčení, žehlení, vstávání*), jsou vždy středního rodu a zachovávají si nejvíce verbální charakter i význam výchozího slovesa (srov. 1. díl, sv. 1, oddíl II, B., „Názvy dějů a výsledků dějů“). Ostatní dějová substantiva se tvoří od sloves různým způsobem (*dostav-b(a), dodělav-k(a), žád-ost, tisk-Ø* apod.), mohou mít různý rod (mužský, ženský, střední), jejich tvoření není pravidelné od všech sloves, **význam se často vzdaluje od významu slovesa** a není vždy predikovatelný. Oba typy substantiv si mohou vzájemně **konkurovat**, např.:

- (1a) Je sice po sezóně, ale profesor jí naléhavě doporučil okamžité **léčení**.
- (1b) Je sice po sezóně, ale profesor jí naléhavě doporučil **léčbu**.
- (1c) Je sice po sezóně, ale profesor jí naléhavě doporučil, **aby se léčila**.
- (1d) Je sice po sezóně, ale profesor jí naléhavě doporučil **se léčit**.

Paradigmatická verbální a dějová substantiva nemohou v nominalizacích vyjádřit kategorii času a slovesného způsobu. **Časový význam** může být vyjádřen lexikálně, především pomocí adjektiv nebo předložek (v dokladech níže jsou podtrženy; v odpovídajícím souvětí jsou podtrženy časové spojky):

- (2a) Nadcházející květnové **rozšíření** Evropské unie je ve středu pozornosti nejen vlád přístupujících zemí.
- (2b) To, že se Evropská unie v květnu **rozšíří**, je ve středu pozornosti nejen vlád přístupujících zemí.
- (3a) [...] se musí v regionu po **obnovení** poptávky zvýšit míra úspor domácností.
- (3b) Až se obnoví poptávka, musí se v regionu zvýšit míra úspor domácností.
- (4a) Po odjezdu amerických vojsk si oba přátelé dopisovali.

(4b) Když americká vojska **odjela**, oba přátelé si dopisovali.

(5a) Těsně před **uplynutím** první půlhodiny hry měli šanci Brňané.

(5b) Těsně před tím, než **uplynula** první půlhodina hry, měli šanci Brňané.

Paradigmatická verbální i ostatní dějová substantiva mají stálý jmenný rod, který se nemění v závislosti na syntagmatu (srov. *čtení – čtoucí dívka, čtoucí chlapec – četl, četla, četlo*). Nemohou vyjádřit slovesnou kategorii osoby jednotného a množného čísla.

V rámci nominalizované konstrukce může být vyjádřen **původce děje** a to různými způsoby (viz 3.6); často však lexikálně vyjádřen není. Paradigmatická verbální, ani ostatní dějová substantiva nevyjadřují gramatickou kategorii slovesného rodu. Verbální substantiva mohou odpovídat aktivní, nebo pasivní (či neaktivní) větné konstrukci s určitým slovesným tvarem, význam vyplývá z kontextu, často i ze širších znalostí situace:

(6a) Přípravek se hodí do polévek, k masu, do vody **při vaření** brambor.

(6b) Přípravek se hodí do polévek, k masu, do vody, **když se vaří** brambory.

(7a) Herečka uklouzla **při vaření**.

(7b) Herečka uklouzla, **když vařila**.

(8a) Mezi již realizované kroky patří **vytvoření** tří různých parcel, na kterých by vědci měli ověřovat protierozní účinnost a schopnost infiltrace povrchové vody při pěstování čiroku.

(8b) Mezi již realizované kroky patří **to, že byly vytvořeny** tři různé parcely, na kterých by vědci měli ověřovat protierozní účinnost a schopnost infiltrace povrchové vody při pěstování čiroku.

(9a) Pokud jde o Ostravu, podílel jsem se například na **vytvoření a prosazení** koncepce státní pomoci Vítkovicím a Nové huti.

(9b) Pokud jde o Ostravu, podílel jsem se například na tom, že **byla vytvořena a prosazena** koncepce státní pomoci Vítkovicím a Nové huti.

bez kontextu je možný také význam:

(9c) Pokud jde o Ostravu, podílel jsem se například na tom, že **jsme vytvořili a prosadili** koncepci státní pomoci Vítkovicím a Nové huti.

(10a) O odmítavém postoji zástupců Prahy svědčí i fakt, že kvůli **jmenování** Červíčka ředitelem pražské policie svolali mimořádné zasedání rady!

(10b) O odmítavém postoji zástupců Prahy svědčí i fakt, že kvůli tomu, že Červíček **byl jmenován** ředitelem pražské policie, svolali mimořádné zasedání rady!

bez kontextu možný také význam:

(10c) O odmítavém postoji zástupců Prahy svědčí i fakt, že kvůli tomu, že ředitel pražské policie **jmenoval** Červíčka, svolali mimořádné zasedání rady!

Verbální substantiva také přejímají vidové charakteristiky základového slovesa (dokonavý, nebo nedokonavý vid). Vid substantiv není možné otestovat jednoznačným gramatickým testem jako slovesa (spojení s fázovými slovesy, analytický budoucí čas aj.), proto se u verbálních substantiv někdy hovoří o „dědění vidu“, nebo o „citlivosti k vidu“. I u verbálních substantiv je však možné pozorovat volbu tvarů v závislosti na vidovém významu, tato spojení však nejsou restriktivně omezena jen na jeden z vidů (viz 3.5).

Dalším z verbálních znaků verbálních substantiv je možnost spojení s **reflexivním morfémem *se/si*** (srov. díl 1, oddíl II, B., 2.2), který je v případě verbálních substantiv postfixem, tj. vyskytuje se vždy za podstatným jménem (*zasmání se, ponoření se, učení se, vyzpovídání se*). Verbální substantiva jsou jediná substantiva, která se mohou s postfixem *se/si* pojit, ovšem ne všechny slovesné konstrukce se *se/si* je možné nominalizovat při zachování *se/si* (např. *Tady se tancuje./*tancování se; Na to se lehce zapomene./*zapomenutí se*). ***Se/si*** je u substantiv vždy **fakultativní**, pravděpodobnost použití *se/si* závisí na konkrétním substantivu, **některé tvary jej silně preferují (např. *zřeknutí*), jiné nikoli (např. *ptaní, léčení*):**

(11a) Bradford si uvědomoval, jaké kouzlo, jakou přitažlivost může mít ***zřeknutí se*** samostatnosti.

(11b) Nebylo-li smluveno nic jiného, působí takové ***zřeknutí*** i proti potomkům.

(12a) Podle vyjádření řidiče jej nikdo nebude omezovat v ***krácení si*** cesty.

- (12b) Tenkrát neexistovaly ani počítačové hry, ani zoologické zahrady, a tak se kriket stal vítanou formou **krácení** dlouhé chvíle, když zrovna člověk netrpěl záškrtem nebo nehasil barák.
- (13a) Jak vybudovat dějiny, jež stojí na nekončícím vzájemném zabíjení a **zrazování se?**
- (13b) Avšak podle něj „to byly také roky zbabělosti, vzájemného **zrazování** a kolaborantského poklonkování před cizí mocí [...]“, připomněl prezident.
- (14a) Tuto praxi potvrzuje i sám státní zástupce, který v obžalobě píše, že ‘se všichni podváděli navzájem za účelem **přisvojení si** alespoň části peněz z neoprávněně navýšené hodnoty dotace’ [...]
- (14b) Wang Kung-tao si chtěl u tajemníka především šplhnout, ale Čeng Čung nemyslel na **přisvojení** zásluh [...]

Paradigmatická verbální a v širším smyslu dějová substantiva se vyznačují tím, že se vyskytují převážně v jednotném čísle, vyloučené však není ani číslo množné:

- (15) Opakovaná **natřeni** totiž neznamenají zvýšení odolnosti, ale pouze udržení té úrovně, kterou již máte!
- (16) Na některá podezřelá **zvyšování** cen upozorňuje zastupitel Radek Poláček.
- (17) [...] po několika **mytích** začnou pigmenty zesvětlených vlasů žloutnout.
- (18) [...] souhrnné příjmy oficiálních a skrytých veřejných financí, i po všech **sníženích** daní, se stále pohybovaly kolem 50 % HDP.
- (19) Asi nejúčinnější z těchto nových přípravků jsou ty, jejichž **nanášení** probíhá jako rituál.

Tvar plurálu slovesa a substantiva jsou odlišné kategorie, které vyplývají z odlišnosti slovních druhů. Množné číslo dějového substantiva označuje děje jako celek, může mít význam opakování děje, označovat různé děje apod. Množné číslo substantiva v nominalizaci tedy neodpovídá množnému číslu slovesa v odpovídající větné konstrukci:

- (20) Koalice nyní při **hlasováních** vítězí jen těsně 11 : 9. (= Když koalice nyní **hlasuje**, vítězí jen těsně 11 : 9.)

- (21) Při prvních dvou **přepadeních** v květnu roku 2009 pachatel obsluže herny v Jihlavě a čerpací stanice v Humpolci předložil lísteček s nápisem „cigarety a peníze“. (= Když pachatel poprvé a podruhé **přepadl** hernu a čerpací stanici, ...)

V řadě případů také není možné jednoznačně rozlišit singulár a plurál verbálního substantiva z důvodů tvarové **homonymie**:

- (22) Standardní epoxidové materiály nejsou vhodné pro **nanášení** a **vytvrzování** při nízkých teplotách.

Kromě toho je možné vyjádřit **mnohost dějů** vyjádřených substantivní nominalizací i lexikálně (lexikální vyjádření je podtrženo):

- (23) Po dobu šedesáti minut radar odhalil patnáctkrát **překročení** rychlosti.
(24) Muž dostal pokutu za **lepení** plakátů bez povolení.

Nominalizace pomocí substantiv mohou být realizovány buď bezpředložkovým pádem, nebo s předložkou. **Spojení s předložkami** (v dokladech níže jsou podtržena) podstatně rozšiřuje možnosti využití dějových substantiv:

- (25) Aby Jirásek s Kvapilem ospravedlnili svůj postup, rozhodli se **pro ustavení** kolektivního orgánu, Rady českých spisovatelů.
(= Aby Jirásek s Kvapilem ospravedlnili svůj postup, rozhodli se, že **ustaví** kolektivní orgán, Radu českých spisovatelů.)
- (26) Brzy začali přemýšlet o **založení** vlastní firmy [...]. (= Brzy začali přemýšlet, že **založí** vlastní firmu.)
- (27) [...] jeden z nich dokonce musely bezpečnostní složky donutit k **přistání**.
(= Jeden z nich dokonce musely bezpečnostní složky donutit, aby **přistál**.)

V některých případech si vyjádření **s přeložkou a bez předložky** významově konkurují:

(28a) Stěžovatelé napadají domnělé stranění jednomu z rodičů a **bránění styku** s rodičem druhým.

(28b) **Bránění ve styku** s dítětem je zásah do práv.

(29a) Existuje velice moudré rčení, že štěstí je **čekání neštěstí**.

(29b) A nehoda skončila jen tříhodinovým **čekáním na vyproštění** záchranou lodí.

Verbální substantiva se tvoří pravidelně, téměř od všech sloves, využití statistických údajů jejich frekvence ovšem ztěžuje jejich lexikalizace, tedy ztráta významu základového slovesa. Můžeme pozorovat souvislost mezi lexikalizovaným významem a frekvencí – **má-li substantivum i lexikalizovaný význam, má také vyšší frekvenci:**

Tab. 1: Frekvence vybraných verbálních substantiv a sloves v korpusu syn v11

substantivum	frekvence	sloveso	frekvence
čištění	107 505	čistit	77 633
vyčištění	22 599	vyčistit	81 689
podávání	53 960	podávat	29 3535
podání	350 961	podat	658 435
oddělení	739 943	oddělit	74 340
oddělování	2 747	oddělovat	31 590
zařízení	1 193 441	zařídít	181 272
zařizování	10 883	zařizovat	23 017

Zatímco ve frekvenci slovesných tvarů jsou zahrnuty i negované tvary (*nečistí, nečistil* atd.), ve frekvenci substantivních tvarů jsou zahrnuty jen tvary bez *ne-* (*nevyčištění, nečištění*), tvary s negací mají samostatné lemma.

V korpusu syn2020 je celkem 13 753 lemmat neuter končících na *-ní/-tí*, z toho 3 288 lemmat má jen jediný výskyt a jsou často okazionalně vytvořená (např. *rozkopírování, slevování, očesávání, vyčenichání*).

Tab. 2: Substantiva verbální s nejvyšší a nejnižší frekvencí

Korpus syn v11	Substantiva na <i>-ní/-tí</i> s nejvyšší frekvencí		Substantiva na <i>-ní/-tí</i> s nejnižší frekvencí	
	substantivum	frekvence	substantivum	frekvence
1	vedení	2 225 967	přiháčkávání	1
2	jednání	1 277 024	pohmatání	1
3	zařízení	1 193 441	vyzpovídávání	1
4	řízení	1 179 271	hnusení	1
5	řešení	1 040 860	pozápadňování	1
6	zranění	814 045	upízlání	1
7	sdružení	773 038	tremolování	1
8	oddělení	739 716	přemarkovičování	1
9	opatření	692 377	zcuchání	1
10	setkání	676 691	pohopsání	1

Výše uvedené charakteristiky verbálních substantiv je možné alespoň částečně doložit na frekvenci pádů, v tabulce níže je uvedena frekvence pádů substantiv na *-ní/-tí* a všech ostatních substantiv (s vyloučením substantiv na *-ní/-tí*) v korpusu syn2020. V uvedené statistice však není možné odlišit substantiva, která ztratila dějový význam (lexikalizovala se), jsou zde zahrnuty všechny tvary substantiv středního rodu na *-ní/-tí*. Je zřejmé, že se tato substantiva v tomto korpusu nevyskytují ve vokativu a na rozdíl od ostatních substantiv mají výrazně vyšší výskyt v singuláru než v plurálu. Ve frekvenci jednotlivých pádů je pak výraznější rozdíl u nominativu, který je pádem s nejvyšší frekvencí u běžných substantiv, kdežto u verbálních substantiv zásadně frekvencí nevyčívá.

Tab. 3: Frekvence pádů verbálních substantiv

Substantiva na <i>-ní/-tí</i>		Ostatní substantiva	
tvar	frekvence	tvar	frekvence
4. pád sg.	383 544	1. pád sg.	5 708 667
2. pád sg.	375 993	2. pád sg.	3 737 193
1. pád sg.	324 326	4. pád sg.	3 625 530
6. pád sg.	201 456	6. pád sg.	2 268 517
7. pád sg.	154 080	2. pád pl.	1 905 356
3. pád sg.	119 568	7. pád sg.	1 492 044
2. pád pl.	32 779	1. pád pl.	1 474 011
4. pád pl.	22 747	4. pád pl.	1 389 112
1. pád pl.	21 104	3. pád sg.	585 987
6. pád pl.	9 528	6. pád pl.	492 493
7. pád pl.	4 415	7. pád pl.	454 768
3. pád pl.	3 598	3. pád pl.	212 895
		5. pád sg.	109 869

Kromě situací, kdy jsou dějová a verbální substantiva součástí nominalizované konstrukce, mohou být také součástí hlavní predikace, velmi často v takzvaných verbonominálních spojeních (*nemít pochyb : nepochybovat, vést vyšetřování : vyšetřovat, mít financování : být financován, udělat poznámku : poznamenat (si)*), ve kterých vyjadřují význam společně s více či méně významově vyprázdněným slovesem (Radimský 2010, v tomto díle oddíl III, 2.3.4). Srov. doložené věty (a) s jejich reformulací ve větách (b):

- (30a) Nevšiml si až do té chvíle, že dědička **nemá tušení**, k čemu mohou být takové fólie dobré.
- (30b) Nevšiml si až do té chvíle, že dědička **netuší**, k čemu mohou být takové fólie dobré.
- (31a) Vyprávěl v něm, jak jednoho deštivého odpoledne v roce 1989 **došlo k zaznamenání** této téměř božské nahrávky.
- (31b) Vyprávěl v něm, jak jednoho deštivého odpoledne v roce 1989 **byla zaznamenána** tato téměř božská nahrávka.

V těchto spojeních jsou verbální substantiva součástí predikátu, proto se jimi zde blíže nezabýváme.

Dějová a verbální substantiva jsou také často homonymní se substantivy, která se již významově emancipovala od slovesného významu. Přejít od dějového významu k jiným významům (označení předmětu, instituce, výsledku děje, vlastnosti apod.) je plynulý a často je obtížné rozlišit, o který význam jde.

Verbální substantiva mají vždy možnost vyjadřovat i význam slovesa, od kterého byla odvozena: *pustil se do dláždění : ulice se starým dlážděním; osvětlení případu : koupit nové osvětlení; balení dárku : dvě balení léků*. Výjimku představuje několika slov, která v současné době již nespojujeme s konkrétním slovesem. Srov. **stavení** (budova) : **stavění** (činnost);

Ostatní deverbální substantiva často dějový význam základového slovesa nemají (*pekáč, posudek, obsah, počet, plán, smlouva* atd.).

Silnější **tendenci k lexikalizaci** mají verbální substantiva **dokonavého vidu** (*zařízení, oddělení, řešení* apod.) (viz také NomVallex 2020, Koczková 2022). Ve většině případů jde o širokou škálu významů **mezi dějovým**, blízkým slovesnému významu, **a konkrétním významem**.

Srov. doložené věty (a) s jejich reformulací ve větách (b):

(32a) [...] šokoval svět **oznámením** o ukončení své sportovní kariéry.

(32b) [...] šokoval svět tím, že **oznámil** ukončení své sportovní kariéry.

(33a) Můžeme očekávat po **oznámení** o vyhoštění 18 diplomatů zhoršení česko-ruských vztahů?

(33b) Můžeme očekávat poté, **co bylo oznámeno** vyhoštění 18 diplomatů, zhoršení česko-ruských vztahů?

(34a) Přesto prý **neučiní** trestní **oznámení**. (součást verbonominální hlavní predikace)

(34b) Přesto prý **neoznámí** trestní čin.

Srov. dále:

(35) V Irsku vedlo první **oznámení** Komise o regulačních opatřeních u několika operátorů ke zrušení roamingových poplatků pro uživatele cestující do Spojeného království. (= *komise oznámila* nebo *komise vydala dokument oznámení*)

(36) Na úřad se totiž 22. ledna [...] dostal dokument **oznámení** záměru Objekt pro plnění a skladování pramenité vody a přemostění Jizery na Malé Skále. (oznámení jako název dokumentu)

- (37) Snad jen výkladem bude nutné dovodit, že lhůta neběží od doručení **oznámení**, nýbrž až data konání valné hromady. (oznámení jako název písemnosti)

Mezi verbální substantiva a ostatní dějová substantiva tedy neřadíme ty tvary, které ztratily dějový význam slovesa a lexikalizovaly se, obvykle označují výsledek děje, předmět, produkt v širším smyslu, mají nedějový význam atd.:

- (38) U dřívějších smluv činí státní podpora až 4500 korun ročně, u **spoření** založených od ledna 2004 je podpora nejvýše tři tisíce korun.
- (39) Jediným typickým předmětem je kamenná sekerka nalezená u **oplocení**,“ uvedl Holodňák.

3.3 Nominalizace podle druhů vedlejších klauzí

3.3.1 Obecná charakteristika

Díky tomu, že jsou verbální substantiva i ostatní dějová substantiva schopna vyjádřit pád a mohou se pojít s předložkou, mají široké možnosti využití ve větě a odpovídajícím způsobem jsou rozmanité i vedlejší věty, které jim odpovídají.

Může jít o věty předmětové (1), podmětové (2), adverbiální věty účelové (3), příčinné (4), způsobové (5) nebo podmínkové (6).

Řídící sloveso *motivovat*, na němž je závislé substantivum verbální nebo vedlejší věta, je podtrženo.

- (1a) Předseda výkonné rady COGEN Czech Josef Jeleček připomněl, že v Česku nastavený systém podpory oproti jiným zemím již nyní motivuje **provozování** kogenerací pouze ve špičkách
- (1b) Předseda výkonné rady COGEN Czech Josef Jeleček připomněl, že v Česku nastavený systém podpory oproti jiným zemím již nyní motivuje k tomu, **že se** kogenerace **provozují** pouze ve špičkách.
- (2a) Nedávné **snížení** sazeb ČNB motivovalo v těchto dnech některé domácí banky k dalšímu zlevnění či jinému zatraktivnění hypotéčních úvěrů.
- (2b) To, **že** ČNB nedávno **snížila** sazby, motivovalo v těchto dnech některé domácí banky k dalšímu zlevnění či jinému zatraktivnění hypotéčních úvěrů.

- (3a) Je to otázka spíše pro ministerstvo zdravotnictví, které by mělo mladé lékaře nějakým způsobem motivovat **pro působení** na venkově,“ souhlasil Rousek.
- (3b) Je to otázka spíše pro ministerstvo zdravotnictví, které by mělo mladé lékaře nějakým způsobem motivovat, **aby působili** na venkově,“ souhlasil Rousek.
- (4a) Je správné, že promotéři americké závodní série musejí **kvůli zvýšení** atraktivity jezdce takto motivovat a závod tímto umělým způsobem drammatizovat?
- (4b) Je správné, že promotéři americké závodní série musejí jezdce takto motivovat a závod tímto umělým způsobem drammatizovat, **protože musí zvýšit** atraktivitu?
- (5a) Je dobře, že se vláda snaží **snížením** dávek lidi motivovat, aby se zapojili do pracovního procesu.
- (5b) Je dobře, že se vláda snaží **tím, že sníží** dávky, lidi motivovat, aby se zapojili do pracovního procesu.
- (6a) **Snížení** spotřební daně by motivovalo více domácích producentů k pálení v oficiálních pálenicích.
- (6b) **Pokud by se snížily** spotřební daně, motivovalo by to více domácích producentů k pálení v oficiálních pálenicích.

Především nominalizacím podmětových a předmětových klauzí konkurují i nominalizace pomocí infinitivu (viz 3.4). **Volba nominalizace** je často vedena i **stylistickými důvody**, aby se mluvčí vyhnul dvěma stejným vedlejším větám:

- (7a) [...] byl jsem to já, kdo doporučil **vytvoření** CIA, aby nás chránila před případnou hrozbou mimozemšťanů.
- (7b) [...] byl jsem to já, kdo doporučil, **aby se vytvořila** CIA, aby nás chránila před případnou hrozbou mimozemšťanů

3.3.2 Nominalizace předmětových klauzí

Nominalizace pomocí substantiva v bezpředložkovém pádě většinou odpovídají vedlejším větám **předmětovým** se spojkou *aby*, nebo *že*.

V následujících dokladech jsou věty (b) reformulací doložených vět (a):

- (8a) Vedení městského úřadu přislíbilo **přešetření** tohoto případu.
- (8b) Vedení městského úřadu slíbilo, že případ **přešetří**.
- (9a) Langdon dospěl k **rozhodnutí**.
- (9b) Langdon dospěl k tomu, že **se rozhodl**.
- (10a) Slyšela [...] **povrzávání** dveří a **prsknutí** kočky, než Alfred Neugeborn vyšel na chodbu.
- (10b) Slyšela, jak **povrzávaly** dveře a **prskla** kočka, než Alfred Neugeborn vyšel na chodbu.
- (11a) Kapitán Black byl touto zrádnou ranou do zad, kterou mu uštědřila osoba tak vysoce postavená, od níž tak důvěřivě očekával **podporu**, bolestně zaskočen.
- (11b) Kapitán Black byl touto zrádnou ranou do zad, kterou mu uštědřila osoba tak vysoce postavená, od níž tak důvěřivě očekával, že ho **podpoří**, bolestně zaskočen.

Předmětovým větám odpovídají i některé **předložkové konstrukce** s verbálním substantivem:

- (12a) S oběma stranami se bavíme o příčinách incidentu a snažíme se **o odčinění** následků.
- (12b) S oběma stranami se bavíme o příčinách incidentu a snažíme se o to, aby **se odčinily** následky.

3.3.3 Nominalizace podmětových klauzí

Stejně jako u nominalizací pomocí infinitivů jsou odpovídající podmětové klauze nejčastěji uvozeny **spojkou když**. Podmětové věty mohou obsahovat modální sloveso, které ve větě s nominalizací není vyjádřeno:

- (13a) Fascinuje mě **zkoumání** historických okamžiků, které přetvářely myšlení lidí [...]
- (13b) Fascinuje mě, když **zkoumám** historické okamžiky, které přetvářely myšlení lidí.
- (13c) Fascinuje mě, když **mohu zkoumat** historické okamžiky, které přetvářely myšlení lidí.

Substantiva mohou nominalizovat i vedlejší věty, které **nemají shodný podmět** s větou hlavní:

- (14a) Baví nás **prolínání** designu a ostatních oblastí.
- (14b) Baví nás, **když se** design a ostatní oblasti **prolínají**. (srov. *Baví nás **prolínat** design a ostatní oblasti.*)
- (15a) Právě ti se bojí **zhoršení** kvality vody, pokud přijdou suché měsíce.
- (15b) Právě ti se bojí, že **se zhorší** kvalita vody, pokud přijdou suché měsíce. (Srov. *Právě ti se bojí **zhoršit** kvalitu vody, pokud přijdou suché měsíce.*)

3.3.4 Nominalizace přívlastkových klauzí

Velmi často nominalizace rozvíjí jiné substantivum ve větě a odpovídá pak nominalizacím přívlastkových vět.

(Řídící substantivum je podtrženo.)

- (16a) Akce, která byla původně na brněnském náměstí Svobody v sobotu jako protest proti snahám některých politiků **o zavedení** názvu Czechia, se tak stala nejen odporem proti tomuto pojmenování, ale i politickým mítinkem strany Moravané.
- (16b) Akce, která byla původně na brněnském náměstí Svobody v sobotu jako protest proti snahám některých politiků **o to, aby byl zaveden** název Czechia, se tak stala nejen odporem proti tomuto pojmenování, ale i politickým mítinkem strany Moravané.
- (17a) To samé platí i o ochraně proti spále růžokvětých, která díky letošní vysoké vzdušné vlhkosti, vysokým teplotám má ideální podmínky **pro šíření**.
- (17b) To samé platí i o ochraně proti spále růžokvětých, která díky letošní vysoké vzdušné vlhkosti, vysokým teplotám má ideální podmínky, **aby se šířila**.
- (18a) [...] ukázal k němu a slíbil mi plochu k **malování**, která se co do rozsahu rovnala zahradě za čepínským pivovarem [...]
- (18b) [...] ukázal k němu a slíbil mi plochu, na kterou **bych mohla malovat**, která se co do rozsahu rovnala zahradě za čepínským pivovarem [...]

3.3.5 Nominalizace adverbálních klauzí

Dějová a verbální substantiva také mohou nominalizovat vedlejší věty příslovečné, jsou to především věty časové (často ve spojení s předložkami), způsobové, účelové a příčinné.

3.3.5.1 Nominalizace adverbialních klauzí s časovým významem

Spojení s předložkami odpovídají různým typům vět, velmi často vyjadřují předložky časové vztahy a odpovídají **časovým větám**, které vyjadřují současnost, následnost nebo předčasnost.

(K vidovým tvarům verbálních substantiv ve spojení s časovými předložkami viz 3.5.2.)

Součástí nominalizací vyjadřujících **současný děj** jsou často předložky *při, během, v průběhu*, tyto nominalizace odpovídají klauzím uvozeným například spojkami *když, zatímco*:

(19a) **Při cvičení** pijte, v těhotenství potřebujete více tekutin.

(19b) **Když cvičíte**, pijte, v těhotenství potřebujete více tekutin.

(20a) Je poskytována **při osvojování** nových pohybových dovedností [...]

(20b) Je poskytována, **když se osvojují** nové pohybové dovednosti.

(21a) [...] osobou, která toho ví o hudbě velmi málo a chce jen zazářit **při předvádění** veškerých triků, jež si byla schopna vymyslet nebo se jim naučit.

(21b) [...] osobou, která toho ví o hudbě velmi málo a chce jen zazářit, **zatímco předvádí** veškeré triky, jež si byla schopna vymyslet nebo se jim naučit.

Součástí nominalizací vyjadřující **následný děj** bývá předložka *před, do*, nominalizace odpovídají nejčastěji klauzím uvozeným spojkami *než, dokud ne*.

(22a) Jednou se jeden z nich vrátil z hlídky a **před přistáním** udělal přemet)

(22b) Jednou se jeden z nich vrátil z hlídky a, **než přistál**, udělal přemet.

(23a) Tato činnost probíhala až **do osvobození** Paříže, ale po prvních intenzivních letech podstatně zeslábla.

(23b) Tato činnost probíhala, **dokud nebyla** Paříž **osvobozena**, ale po prvních intenzivních letech podstatně zeslábla.

Součástí nominalizací vyjadřující **předcházející děj** bývá předložka *po*, nominalizace odpovídají nejčastěji klauzím uvozeným spojkami *když, až, jakmile, sotva*.

- (24a) Večer **po uzavření** volebních místností si byl Jiří Paroubek jistý triumfem.
- (24b) Večer, **když se uzavřely** volební místnosti, si byl Jiří Paroubek jistý triumfem.
- (25a) „Až **po doručení** písemného vyhotovení rozsudku zvážím svůj další postup,“ upřesnila.
- (25b) „Až mi **bude doručeno** písemné vyhotovení rozsudku, zvážím svůj další postup,“ upřesnila.
- (26a) [...] **po přihlášení** do systému mohou uživatelé získat přístup kdekoliv na tabletu či chytrém telefonu.
- (26b) [...] **jakmile se přihlásí** do systému, mohou uživatelé získat přístup kdekoliv na tabletu či chytrém telefonu.

3.3.5..2 Nominalizace jiných adverbálních klauzí

Především verbální substantiva v **instrumentálu** jsou nominalizacemi **věty způsobové**:

- (27a) Člověk by doufal, že banky si snad riziko suverénní platební neschopnosti u dluhopisů ve svých portfoliích ošetřily **uzavřením** pojištění.
- (27b) Člověk by doufal, že banky si snad riziko suverénní platební neschopnosti u dluhopisů ve svých portfoliích ošetřily **tím, že uzavřely** pojištění.
- (28a) Směšná je výzva episkopátu ke kněžím, aby z kazatelen vybízeli věřící k hlasování pro Wałęsu, protože Jan Pavel II. věnoval v Castelgandolfu dokonce dvě hodiny na to, aby příštího prezidenta doporučil svým slavnostním **pomazáním**.
- (28b) Směšná je výzva episkopátu ke kněžím, aby z kazatelen vybízeli věřící k hlasování pro Wałęsu, protože Jan Pavel II. věnoval v Castelgandolfu dokonce dvě hodiny na to, aby příštího prezidenta doporučil **tím, že ho pomazal**.

Častá je i nominalizace adverbální věty **účelové**, uvozené spojkou *aby*:

- (29a) Pro **zkapalnění** musíte vodík stlačit.

- (29b) Aby se **zkapalnil**, musíte vodík stlačit.
- (30a) Mise měla irácké vedení přimět k **plnění** rezolucí Rady bezpečnosti OSN.
- (30b) Mise měla irácké vedení přimět, aby **plnilo** rezolucí Rady bezpečnosti OSN.
- (31a) [...] společně krájeli jablíčka na **sušení** [...]
- (31b) Krájeli společně jablíčka, aby se **usušila** [...]
- (32a) Dopravní podnik využívá pro **vyztužení** pásma speciální mřížku [...]
- (32b) Aby se pásmo mezi kolejemi **vyztužilo**, využívá dopravní podnik speciální mřížku.
- (33a) Drobeninu z těchto okrajů použijeme příště na **zahuštění** těsta místo mouky.
- (33b) Drobeninu z těchto okrajů použijeme příště místo mouky, aby se těsto **zahustilo**.

Možné jsou i další nominalizace adverbialních vět: **příčinné** (věty (34) až (36)), které často odpovídají vedlejším větám s modálním slovesem, **přípustkové** (věty (37) až (39)), **účinkové** (věta (40)), **podmínkové** (věta (41)):

- (34a) ČNTS hodlá za **překročení** lhůty splatnosti soudně vymáhat pětiprocentní penále [...]
- (34b) Protože **překročili** lhůtu splatnosti, hodlá ČNTS soudně vymáhat pětiprocentní penále [...]
- (35a) BMW se spojilo s německými soupeři Audi a Mercedes-Benz kvůli **pořízení** mapové služby Nokie.
- (35b) BMW se spojilo s německými soupeři Audi a Mercedes-Benz, protože **chtěli pořídit** mapové služby Nokie.
- (36a) Navíc kvůli **ošetření** zranění jí museli v nemocnici vyholit hlavu.
- (36b) Navíc, protože jí **chtěli ošetřit**, museli jí v nemocnici vyholit hlavu.
- (37a) Já jen vím, že jste přišly do mého domu bez **pozvání** a rušíte mě v práci.
- (37b) Já jen vím, že jste přišly do mého domu, aniž jsem [vás] **pozval**, a rušíte mě v práci.

- (38a) Mladoboleslavská automobilka, která ovládá český trh, předpokládá, že i přes **zdražení** zůstane konkurenceschopná.
- (38b) Mladoboleslavská automobilka, která ovládá český trh, předpokládá, že zůstane konkurenceschopná, přestože **zdraží**.
- (39a) Doslova to ťukání slyšel, nehledě na **burácení** šíleného dělostřelectva.
- (39b) Doslova to ťukání slyšel, i když šílené dělostřelectvo **burácelo**.
- (40a) Kameloti všechn ruch překřikují až do **ochraptění**.
- (40b) Kameloti všechn ruch překřikují tak, až **ochraptí**.
- (41a) Při **snížení** poplatku o 0,7 procentního bodu by tak šlo o úsporu kolem 2,5 miliardy korun.
- (41b) Pokud by se **snížil** poplatek o 0,7 procentního bodu, tak by šlo o úsporu kolem 2,5 miliardy korun.

3.4 Konkurence s nominalizacemi prostřednictvím infinitivu

Kromě klauzí s určitým slovesným tvarem konkurují substantivním nominalizacím především infinitivní konstrukce. Řada českých sloves umožňuje **spojení s infinitivem i s dějovým substantivem**, a to buď s předložkou, nebo v bezpředložkovém pádě. U paradigmatických verbálních substantiv **může být různým způsobem vyjádřen původce děje**, často ovšem vyjádřen není a v těchto případech není vždy jednoznačně jasný, resp. vyplývá z kontextu nebo z širších znalostí.

V následujících příkladech je vždy první věta doklad z korpusu a následující věty jsou reformulace:

- (1a) CIA ho z Česka vyexpedovala, protože se bála **prozrazení** spolupráce.
- (1b) CIA ho z Česka vyexpedovala, protože se bála, že **prozradí** spolupráci.
- (1c) CIA ho z Česka vyexpedovala, protože se bála, že se spolupráce **prozradí**.
- (1d) CIA ho z Česka vyexpedovala, protože se bála **prozradit** spolupráci.
- (2a) Zakazuje jim **užívání** počítače.
- (2b) Zakazuje jim **užívat** počítač.
- (2c) Zakazuje jim, aby **užívali** počítač.

(3a) [...] zvykl si **na velení**.

(3b) [...] zvykl si **velet**.

(3c) [...] zvykl si, že **velí**.

(4a) V současné době bych doporučil k **přečtení** knihu Karla Čapka Továrna na absolutno.

(4b) V současné době bych doporučil **přečíst** (si) knihu Karla Čapka Továrna na absolutno.

Dějová substantiva konkurují infinitivům především v případech, kdy implikují okolnost (věta (5)), nebo mají modální význam (věta (6)), nebo pojmají děj jako substanci (věta (7)):

(5a) **Spojení** osobních údajů, elektroniky a biologie je dobrých obchod.

(5b) **Spojit** osobní údaje, elektroniku a biologii je dobrý obchod.

(5c) Jestliže se **spojí** osobní údaje, elektronika a biologie, je to dobrý obchod.

(6a) [...] snaží se o **získání** stále větších částek.

(6b) [...] snaží se **získat** stále větší částky.

(6c) [...] snaží se, aby **získal** stále větší zakázky.

(7a) **Pletení** jí baví [...]

(7b) **Plést** jí baví [...]

Verbální substantiva jsou přítom v češtině běžná i u sloves, která se s infinitivem pojí jen zřídka:

(8a) Domluvili se na dalším **setkání** [...].

(8b) Domluvili se, že se znovu **setkají**.

(8c) Domluvili se **setkat** znovu.

(9a) Vy jste pochopil **vysvětlení** státního zástupce?

(9b) Vy jste pochopil, co vám **vysvětlil** státní zástupce?

(9c) *Vy jste pochopil **vysvětlit** státní zástupce?

(10a) Měli bychom přítom chtít, aby pacient věřil v **uzdravení** [...].

(10b) Měli bychom přitom chtít, aby pacient věřil, že se **uzdraví**.

(10c) *Měli bychom přitom chtít, aby pacient věřil se **uzdravit**.

(11a) [...] doufal v **odpuštění** Všemohoucího [...].

(11b) [...] doufal, že mu Všemohoucí **odpustí** [...].

(11c) *Doufal Všemohoucího **odpustit**.

3.5 Vid paradigmatických verbálních substantiv v nominalizacích

Paradigmatická verbální substantiva se v naprosté většině případů tvoří od obou vidů slovesa (*rozhodnout : rozhodovat – rozhodnutí : rozhodování*). Verbální substantiva mají do určité míry schopnost vyjadřovat vidové významy podobně jako slovesa, jsou zde však určité odlišnosti plynoucí především ze slovnědruhových rozdílů.

3.5.1 Nominalizace ve spojení s fázovými slovesy

Fázová slovesa se pojí výlučně s infinitivy nedokonavých sloves (*Začal psát / *napsat první řádky*), u verbálních substantiv takové striktní omezení neexistuje (*Začal psáním/napsáním prvních řádků.*) (Kocková, 2022).

Na korpusovém materiálu se ukazuje, že **spojení s nedokonavými verbálními substantivy nicméně převládá**, a to především pokud je verbální substantivum v roli **podmětu**. V těchto případech je významově nejbližší spojení s infinitivem (MČ 3) a vyjadřuje začátek či konec děje vyjádřeného substantivem.

Z hlediska spojení s verbálními substantivy mají podobné charakteristiky jak slovesa s fázovým významem pojící se s infinitivy (*začít/začínat, přestat/přestávat*), tak i **slovesa, která se v češtině s infinitivy nepojí** (*končit/skončit*). Jsou však rozdíly ve frekvenci spojení s infinitivem a substantivem, zatímco *přestat/přestávat* se pojí se substantivy méně často, *končit/skončit* se vůbec nepojí s infinitivy:

V následujících příkladech je vždy první věta doklad z korpusu a následující věty jsou reformulace:

(1a) Od pondělka začne **vyjednávání**.

(1b) Od pondělka se začne **vyjednávat**.

(2a) V neděli od 21 hodin začne **mytí** Letenského tunelu.

(2b) V neděli od 21 hodin se začne **mýt** Letenský tunel.

- (3a) [...] každopádně byste si měli pospíšet, protože se nedočkal žádné nákupní horečky, a proto **začíná** jeho pomalé **stahování** z pultů.
- (3b) [...] každopádně byste si měli pospíšet, protože se nedočkal žádné nákupní horečky, a proto se začíná pomalu **stahovat** z pultů.
- (4a) **Pátrání** po předcích **začíná** v knihovně zítra v 17 hodin.
- (4b) **Pátrat** po předcích se **začíná** v knihovně zítra v 17 hodin.
- (5a) Ale již samotný fakt, že lidé dávají pozor a je vypsána odměna, by mohl stačit k tomu, aby toto **týrání** zvířat brzy **přestalo**.“
- (5b) Ale již samotný fakt, že lidé dávají pozor a je vypsána odměna, by mohl stačit k tomu, aby se **přestala** týrat zvířata.“
- (6a) Muselo tak například **přestat** populární **odbíhání** na záchod během testů [...]
- (6b) Muselo se tak například **přestat odbíhat** na záchod během testů...
- (7a) Protože **krváčení nepřestávalo**, nasedli jsme spolu do auta a vyrazili směrem ku Praze. (ČNK)
- (7b) Protože to **nepřestávalo krvácet**, nasedli jsme spolu do auta a vyrazili směrem ku Praze.
- (8a) Když ale **volání** o pomoc z rádia **nepřestávalo**, vydala se skupina mužů z naší vesnice v nákladním autě do hlavního města.
- (8b) Když **se** z rádia **nepřestávalo volat** o pomoc, vydala se skupina mužů z naší vesnice v nákladním autě do hlavního města.
- (9) Jestliže dnešní dramatické **zadlužování** USA přece jen **skončí** v slzách a světoví předáci nepomohou MMF splnit jeho úkol, dějiny na ně nebudou pohlížet laskavě.
- (10) [...] **působení** Paula v rozhlasové stanici **skončilo**.
- (11) Přišla válka a **létání** okamžitě **skončilo**.
- (12) **Zvedání** ceny tím **nekončí**.
- (13) **Podávání** alkoholu **končí** půl hodiny před zavírací dobou.

Nicméně i zde jsou možná spojení s **dokonavými** verbálními substantivy. Jde především o případy, kdy by nedokonavé verbální substantivum mohlo být asociováno s opakováním, dokonavé verbální substantivum naopak vyjadřuje jednorázový a často časově ohraničený děj:

- (14) **Urychlení** růstu **začalo** v prvním roce života.
- (15) Veřejné **projednání** dokumentace EIA **začne** dnes v 15:30.
- (16) **Snížení** stavů armády **začne** asi od ministerstva.
- (17) V rámci projektu revitalizace rybníka ve Štolmíři **začíná** jeho **odbahnění**.
- (18) **Příložením** stomické pomůcky **začíná** změřením velikosti stomie a upravením šablony.
- (19) [...] po výstavbě ostrovů **skončilo** mimořádné **snížení** hladiny.
- (20) Provozní **sloučení** obou fondů **skončí** v květnu příštího roku.
- (21) I jejich první **setkání** **začalo** hádkou...

I v tomto případě nominalizace často odkazují na **obecného konatele**:

- (22a) Jdu, jdu, **začalo** znovu **bubnování** [...]
- (22b) Jdu, jdu, **začalo** se znovu **bubnovat** [...]

- (23a) Nejdříve **začalo kácení** lesa a **svážení** dříví.
- (23b) Nejdříve **se začal kácet** les a **začalo se svážet** dříví.

- (24) Po devíti letech **končí vydávání** příbyslavského čtvrtletníku Příbyslav.

Ve spojení s fázovými slovesy se verbální substantiva velmi často vyskytují v **instrumentálu**:

- (25) Odpolední program **začne čtením** pro děti [...]
- (26) Samo šetření obvykle **začne zjišťováním** a **shromažďováním** údajů a důkazů od klientů i jiných zdrojů.
- (27) Sídliště se dočká regenerace zeleně, práce **začnou kácením**.
- (28) **Začaly snižováním** úrokových sazeb až na nulu a později zavedly avizování [...]

Verbální substantiva dokonavého vidu se vyskytují převážně v instrumentálu a většinou označují vymezenou část děje, která představuje fázi komplexnějšího a delšího procesu:

- (29) Proces **začíná přečtením** žaloby.
- (30) Chytrá mocenská strategie **začíná** jasným **zhodnocením** mezí.
- (31) Posloupnost nové „sanace“ předpokládané v dohodě z 12. července skutečně a vcelku předvídatelně **začíná přijetím** tvrdých daňových opatření a střednědobých fiskálních cílů [...]
- (32) **Začínají přepsáním** pravidel tržní ekonomiky tak, aby zajišťovala větší rovnost, podněcovala dlouhodobější uvažování a držela finanční trh na uzdě pomocí efektivních regulací a odpovídajících pobídkových struktur.
- (33) **Začínáme** tedy **zavedením** určité míry skutečné konkurence do oblasti hypotečních úvěrů.
- (34) **Začínala** jakýmsi hlubokým přívětivým **zamručením** jako u babiček v pohádkách [...]
- (35) Ale po všechny ty dny jsem na něj ani na chvíli nezapomínal, vlastně jsem se v myšlenkách nikomu kromě něho nevěnoval, protože pro mě jítro 11. května **začalo pročtením** dvou dokumentů.
- (36) Byla-li dána výpověď, **skončí** pracovní poměr **uplynutím** výpovědní doby.
- (37) Tvrdé souboje často **končily poškozením** závodních strojů.
- (38) Rakouská mise **skončila** bídným **selháním**.
- (39) Takže jste byli nažhavení, jak vyhraje, jenže se začalo a vy jste prohrávali, až to **skončilo odvoláním** trenéra Richtra.
- (40) Rozsáhlé pátrání **skončilo nalezením** chlapcova těla bez známek života.
- (41) Nakonec jich řešily jen 135 tisíc případů, z čehož více než 46 tisíc **skončilo odsouzením**.
- (42) Vše může v krajním případě **skončit uzavřením** těchto petrochemických provozů.
- (43) Ve své práci Česká otázka uvádí, že malost našeho národa je jen dočasná a že **přestane poznáním** našich nedostatků.
- (44) Manipulace s výsledky **nepřestane nařízením**, musí přijít plíživě se změnou morálky.

Spojení fázových sloves a verbálních substantiv v **instrumentálu s předložkou s** je významově blízko konstrukcím s infinitivem. I v tomto případě se mohou vyskytovat verbální **substantiva nedokonavého** (věty (45) až (51)) i **dokonavého vidu** (věty (52) až (57)).

- (45) [...] pokračoval ve své hráčské kariéře a **začal s funkcionářem**.
- (46) Když **začali s káčením**, obrátili jsme se na ně se žádostí o vysvětlení, ale oni neuznali za vhodné nám odpovědět.
- (47) Je nám to tak příjemné, že nevíme, kdy **s nastavováním** těla slunečním paprskům **přestat**.
- (49) Města **začala** rychle **s odklizením** zbytků rachejtli a povalujících se lahví v ulicích
- (50) Večer jsme **skončili s natáčením** a kluci už věděli, že musí postavit stany, nanosit dříví a podobně.
- (51) Podle něj je **s čištěním** zubů ideální **začínat** hned po prořezání prvních zubů do úst.
- (52) Nicméně, i agentura W & P už **s odstraněním** poutačů **začala**.
- (53) Počítá se s tím, že se bude muset na podzim **začít s přeočkováním?**
- (54) Marketingová kampaň na podporu novinky by podle Lucie Hergetové z odboru komunikace České pojišťovny měla **začínat** v těchto dnech **s využitím** nástrojů PR...
- (55) Bylo nutné uzavřít oblast kolem místa nehody a teprve po zastavení úniku plynu a prověření od pracovníků plynárenské pohotovosti mohli hasiči **začít s vyproštěním** vozidla, ...
- (56) Týž den odpoledne jsme se domluvili s kvestorem OU, že neprodleně **začneme s obnovením** unie.
- (57) Jejich sláva pohasla na sklonku padesátých let minulého století a definitivně **skončily s vybudováním** obchvatů.

U sloves *začít/začínat*, *končit/skončit*, *přestat/přestávat* vyjadřují verbální substantiva s předložkou *s* děj, který je zahajován nebo ukončován.

V některých případech jsou významově velmi blízké konstrukcím s bezpředložkovým instrumentálem (věty (58) a (59)), ale v řadě případů jsou **významy odlišné** (věty (60) až (63)), substantiva s předložkou označují činnost, která se začíná, nebo je ukončována, a bez předložky označují fázi děje.

- (58a) **Začneme s cestováním** rychlostí světla.
- (58b) **Začneme cestováním**, chcete? Samozřejmě. Jak jste se k němu dostala?

- (59a) Při příjezdu **začali** hasiči **s ochlazováním** sousedních budov.
- (59b) Můžeme **začít** třeba **ochlazováním** plochy, o níž budeme vědět, že má tvar některého z pravouhlých čtyřúhelníků.
- (60a) [...] bulimici zažívají záchvaty přejídání, které **končí zvracením** či nadměrným **užíváním** projímadel (končí tím, že užívají projímadla)
- (60b) Následně je děloha odebrána a žena **končí s užíváním** imunosupresiv (přestává léky užívat.)
- (61a) Se **lhaním jsem skončil.** (přestal jsem lhát)
- (61b) Dzurinda **začal i končí** své volební období **lhaním** [...]," tvrdí Fico (končí tím, že lže)
- (62a) [...] **skončím s** kouřením nebo **pitím** kávy (přestanu pít kávu)
- (62b) Jeho láska k heavymetalovým skupinám a neperspektivním partnerkám **skončila** nezřízeným **pitím.** (na konci nezřízeně pil)
- (63a) Pan Pilný si vezme k ruce všechny podklady a **začne s vyplňováním** přiznání. (začne vyplňovat)
- (63b) [...] **začal vyplňováním** dotazníků a formulářů, psaním eseje, pokračoval jazykovými testy a končil pohovorem na britském velvyslanectví. (vyplňování bylo první fází)

V některých případech verbální substantivum v instrumentálu, s předložkou i bez předložky, vyjadřuje **doprovázející psychický či emoční stav, nebo fyzický projev.**

V těchto případech se fázové sloveso pojí s infinitivem:

- (64) [...] že se mu začaly **překvapením** rozšiřovat oči.
- (65) Ráchel přišla blíž a začala **s funěním** hračku očuchávat.
- (66) Fanoušci přestávali **vzrušením** dýchat.
- (67) Momenty, při nichž basketbalové srdce přestávalo **nadšením** tlouci [...]
- (68) Ovšem veškeré úvahy **končí** zatím beznadějným **krčením** ramen.

Nominalizací v instrumentálu je možné vyjádřit i **okolnost děje**, tyto konstrukce jsou funkčně blízké přechodníkovým obrátům:

- (69) Ceny dluhopisů a zlata se navíc začaly s **postupným uklidňováním** situace vracet k původním hodnotám.
- (70) Pozor na nedorozumění s partnerem, které by mohlo skončit vzájemným **rozčarováním**.
- (71) Anna rychle zakroutila klikkou, a věž se začala s **tichým skřípěním** otáčet kolem své osy.
- (72) Jenže od chvíle, kdy Sulemanová prorazila do zpravodajského přívalu, začaly desítky mediálních agentur s **jistým chorobným zhnusením** přinášet novinky o každém jejím kroku.

Verbální substantiva se mohou s fázovými slovesy pojit i ve formě **akuzativu**, většinou je v tomto případě v nominativu životný původce děje, vyloučen není ani neživotný původce děje.

- (73) **Hledání** Bruno **začal** ve vinném sklepě [...]
- (74) **Zdokonalování** koordinace pohybů **začneme** základní lokomocí – chůzí.
- (75) Protože jsme ale začínali z astronomicky velkých emisí, dostali jsme se dnes na hodnoty, na kterých jiné evropské státy (např. Švédsko) svoje **snižování začínaly**.
- (76) **Přetahování** o první místo **začali** lépe hosté, když vypálil krásnou střelu exteplický Edin Džeko.
- (77) Sotva **skončil obětování** zápalné oběti, přišel Samuel.
- (78) Umlčel v sobě ten svist, **skončil** to mučivé **poškubávání**, tu hanebnou závrat' nad cárem zprzněného citu, nech mě být, já už nemohu dál!
- (79) Ostap, jenž právě **skončil své pozorování** Krosnáře, usoudil, že staroch je typická pakáž.
- (80) **Snížení** hmotnosti **začněte** třeba takzvaným odlehčovacím týdnem

Věty s fázovými slovesy se mohou pojit se substantivními nominalizacemi i prostřednictvím **jiných předložek**, např. s předložkou **od** označují počáteční část děje vyjádřeného verbálním substantivem (věty (81) až (83)), případně nominalizace s předložkou **u**

vydělují děj vyjádřený verbálními substantivy jako počáteční nebo závěrečnou fázi (věty (84 až (86)). Spojení s předložkou **po** vyjadřují podobně jako v konstrukcích s jinými slovesy předcházející děj (věty (87) a (88)).

- (81) **Začneme od školení** osob ve vedoucích funkcích.
- (82) Je nutné **začít od potírání** drobné kriminality.
- (83) Model **začíná od vyhodnocení** celkové makroekonomické situace dané země.
- (84) [...] odkazuje k příběhu spisovatelky Carson McCullers, ze které chtěla mít matka hudebnici, ale ona nakonec dílem různých náhod **skončila u psaní**.
- (85) Lidé, pojďte bojovat proti elektrárně a **začněme u podepisování** petice.
- (86) Velmi bohatá je nabídka efektů a filtrů pro zpracování obrazové složky vašeho nového filmu, která **začíná u nastavení** jasu, kontrastu a barev...
- (87) **Po zvýšení** ostrahey to **přestalo** [...]
- (88) Většina dětí **končí po vychození** osmileté školní docházky na ulici.

3.5.2 Nominalizace ve spojení s předložkami

Spojení s předložkami umožňuje substantivním nominalizacím vyjádřit celou řadu významů a podstatně rozšiřuje funkční možnosti nominalizací ve větě. Předložková spojení přitom mohou být buď řízena hlavním predikátem ve větě (věty (89) až (91)), nebo představovat volná doplnění (věty (92) a (93)).

- (89) „Podporujeme se a občas mi i **radí s veslováním**,“ podotýká mladší ze sourozeneckého dua.
- (90) Pracovníci dětem pomáhají hledat řešení obtížných situací, **radí při hledání** práce nebo brigády.
- (91) Ty budou z části pochozí a **počítá se s osázením** speciálními typy rostlin, které jsou naprosto nenáročné na údržbu.
- (92) **Při psaní** eseje o tragédii pamatujte na tyto hlavní body.
- (93) Připravujete si někdy kompozici fotky už **před focením** v pralese?

Substantivní nominalizace s předložkami mají velmi často temporální významy, které odpovídají vedlejším větám časovým. Ve většině případů se pojí předložky vyjadřující **současný děj** (*během*, *v průběhu*, *při*) s verbálními substantivy nedokonavého vidu a

předložky vyjadřující předcházející **nebo následný děj** (*od, po, před*) s verbálními substantivy dokonavého vidu.

Někteří autoři hovoří o tom, že verbální substantiva jsou vidově senzitivní ve spojeních s předložkami, tedy že se pojí s určitými předložkami v závislosti na vidu (Karlík, 2004; Veselý, 2014).

Spojení předložek typu *během, v průběhu, při* s verbálními substantivy nedokonavého vidu vyjadřuje většinou děj, který probíhá paralelně s hlavním dějem vyjádřeným hlavní predikací (věty (94) a (95)), nebo jde o jednorázovou událost během děje vyjádřeného substantivem (věty (96) a (97)), (v tomto případě je hlavní predikace často vyjádřena slovesem dokonavého vidu). Nominalizace v tomto případě odpovídají většinou vedlejším větám časovým (viz 3.2.4.1).

- (94) Co všechno během **cestování** v autě vyřizujete?
- (95) Ilegální Armija Krajowa, která již v průběhu **osvobození** Polska bojovala proti komunistům.
- (96) V průběhu svého dlouholetého **působení** v Kremlu prezident Jelcin podstoupil operaci srdce.
- (97) Při **loučení** mě Silvio políbí na tvář, jako bratr.

Pokud se pojí s těmito předložkami verbální substantivum **dokonavého vidu**, označuje nominalizace konkrétní děj, u kterého je zdůrazněna jeho jednorázovost, nebo ukončenost (věty (98 až (100)). Nominalizace s perfektivními verbálními substantivy se často vyskytují **v návodech a popisech**, kde daný děj slouží jako názorný příklad (věty (101) až (103)).

- (98) Nebylo sporu, že **při zastřelení** Anthonyho Daltona postupovala podle předpisů.
- (99) **Během pořízení** snímku ukazovaly mapy mírné sněžení.
- (100) Přesto se **v průběhu převzetí** novou firmou mohou vyskytnout ojedinělé problémy s doručením.
- (101) **Při spuštění** ohřevu vody nejdříve pracují obě čerpadla.
- (102) Sirné vody se již na dálku poznají po pachu sirovodíku, při menších koncentracích se jeho přítomnost projeví až **během ochutnání**.
- (103) Denně jich sekci navštíví na 1500 a **v průběhu vyřízení** jedné zakázky ji zhlédnou průměrně třikrát.

Kromě výše uvedených předložek může být současný děj vyjádřen i jinými předložkami:

(104) Do roztoku hlinité soli přikapáváme **za míchání** kyselinu fosforečnou.

Spojení předložek typu *od, po, před* s verbálními substantivy dokonavého vidu označují většinou konkrétní děj jako ukončenou, jednorázovou situaci (věta (105) až (108)) (srov. *po napsání dopisu odešel*), nikoli děj zevšeobecněný (*po psaní bolí děti ruce*), případně děj jako názorný příklad (věta (109) a (110)), který neoznačuje konkrétní situaci, ale situaci jako příklad pro skupinu podobných dějů.

(105) Od **napsání** a **zveřejnění** Dopisu uplynulo sedmnáct let.

(106) Čekali u bytu až do **vydání** povolení k domovní prohlídce.

(107) Od **vypálení** obce uběhlo 50 let.

(108) Před **zahájením** přednášek budeme zájemce kontaktovat.

(109) Po **vyhodnocení** soutěže skončí všechny zbylé vzorky v jediné míse.

(110) [...] do 6 minut od **zastavení** srdce nastává smrt.

Spojení předložek typu *od, po, před* s nedokonavým videm se často vyskytují **v návodech a popisech**, případně zdůrazňují více děj než výsledek děje (srov. *poprvé od stěhování* : *poprvé od přestěhování*), nebo zdůrazňují opakovaný děj.

V některých případech není při užití verbálního substantiva nedokonavého vidu zcela jasné, zda došlo k dosažení cíle děje (srov. *od zavedení reform* = reformy byly zavedeny : *od zavádění reform* = reformy byly zaváděny).

(111) **Před lepením** plochy g je potřeba opatrně provléknout krční část [...]

(112) **Před krmením** zchlaďte mlezivo asi o 4 – 5° C.

(113) [...] asi býval **před** mnohým **praním** svítivě červený.

(114) [...] poprvé **od zavádění** reform by mělo dojít k růstu průmyslové výroby.

(115) Je vhodné čistit ve stejný čas a **po** každém **čištění** zvíře odměnit [...]

(116) Řekl jsi, že si ji vezmeš, a ona **po** nezbytném **trucování** souhlasila.

(117) Tvrdí, že na ně přišel **po** dlouhém **hledání** v telavivské laboratoři jednoho antropologa a odborníka na výzkum starých kostí.

3.6 Závislé členy

U substantiv se uvádí, že většina jejich valenčních doplnění je vypustitelná, i když v některých případech podléhají lexikálním požadavkům na realizaci (NomVallex 2020).

V následujících reformulacích doložených vět jsou valenční doplnění podtržena.

- (1a) Při prvních dvou **přepadeních** v květnu roku 2009 pachatel obsluze předložil lísteček s nápisem „cigarety a peníze“. (ČNK)
- (1b) Když pachatel poprvé a podruhé **přepadl čerpací stanici** v květnu roku 2009, předložil obsluze lísteček s nápisem „cigarety a peníze“.
- (2a) „Na podobných výstavách je výborné, že můžete nechat do vozů nahlédnout i děti, nikdo vás neodhání, naopak je vidět, že majitele těší zájem, samozřejmě **obdivování**, ale i zvědavé otázky příchozích [...]
- (2b) „Na podobných výstavách je výborné, že můžete nechat do vozů nahlédnout i děti, nikdo vás neodhání, naopak je vidět, že majitele těší zájem, samozřejmě, že je příchozí **obdivují**, ale i zvědavé otázky příchozích [...]
- (3a) „Chtěl bych také posunout smysluplnou podporu sportu ze strukturálních a investičních fondů,“ slibuje s tím, že v případě **zvolení** se vzdá postu brněnského radního.
- (3b) „Chtěl bych také posunout smysluplnou podporu sportu ze strukturálních a investičních fondů,“ slibuje s tím, že v případě, že ho **zvolí**, se vzdá postu brněnského radního.

Paradigmatická verbální substantiva se vyznačují určitou pravidelností při transformaci závislých členů slovesa do nominální konstrukce. (Srov. k tomu oddíl II, kap. 1.2.2.1)

Dějová neverbální substantiva takovou pravidelnost nevykazují. Při převedení větné struktury se slovesem do konstrukce s verbálním substantivem dochází k následujícím pravidelným změnám:

Původce děje věty s určitým slovesem se mění zpravidla na **genitiv** u verbálního substantiva (*sbor zpívá : zpívání sboru*), méně často je vyjádřen pomocí **instrumentálu** (*sbor přednesl : přednesení sborem, lékař ošetřil : ošetření lékařem*), nebo **genitivu s předložkou**

od (ošetření *od lékaře*) či pomocí posesivního adjektiva nebo zájmena (*lékařovo ošetřování, jeho ošetřování*). Srov. (původce děje je podtržen):

- (4) Pro ochranu a zachování daného území a s ním spojených ochranných a jiných hodnot je rozhodující udržení vzájemného **působení člověka a přírody**.
- (5) V r. 1965 však Sacharov ukončil své působení v tajném vojenském výzkumu a vrátil se k základnímu výzkumu ve fyzice a kosmologii.
- (6) Corbynovo působení je krajně nešťastné z hlediska toho, že Labour Party pod jeho vedením nepředstavuje funkční parlamentní opozici, což je i vzhledem k jednáním o skutečném obsahu brexitu hodně špatně.

Akuzativní předmět aktivní věty s určitým slovesným tvarem se při nominalizaci mění také na genitiv (*sbor zpívá píseň : zpívání písně sborem*), případně může být vyjádřen posesivním adjektivem, nebo zájmenem (*ošetřit pacienta : pacientovo ošetření / jeho ošetření*). Nejčastěji přitom bývá vyjádřen akuzativní předmět genitivem, méně často posesivním adjektivem a nejméně často posesivním zájmenem. Srov.: (akuzativní předmět je podtržen):

- (7) **Zvolení Trumpa** za prezidenta by podle nemála Evropanů ukázalo, že USA se opravdu od Evropy nijak neliší.
- (8) Jeho zvolení místopředsedou se očekávalo.
- (9) Přesto druhé Havlovo zvolení prezidentem v polovině roku 1990 bylo ještě bezproblémové.

Ostatní závislé členy (v dokladech níže jsou podtrženy) se zpravidla nemění, předmět v dativu zůstává v dativu, genitivní předmět v genitivu. Dochází ke změně adverbii na adjektivum apod.: *sbor zpívá nadšeně písně celou noc : nadšené zpívání písní celou noc*.

- (10a) [...] veřejnost v roce 1980 v referendu posvětila **zřeknutí** se atomové energie.
- (10b) [...] veřejnost v roce 1980 v referendu posvětila to, že se **zřekli** atomové energie.
- (11a) Jeden je zaměřen na sebehodnocení, druhý staví na **dotazování** zákazníků.
- (11b) Jeden je zaměřen na sebehodnocení, druhý staví tom, že se **dotazují** zákazníků.

- (12a) Ten na vysvětlenou doplnil, že podle předběžné domluvy měla zařízení zůstat v obcích a nyní pouze krajsší radní potvrdili **darování** výše uvedeným městům a obcím.
- (12b) Ten na vysvětlenou doplnil, že podle předběžné domluvy měla zařízení zůstat v obcích a nyní pouze krajsší radní potvrdili, že budou **darovány** výše uvedeným městům a obcím.

U těchto pravidel je ovšem nutné vzít v úvahu především to, že u verbálního substantiva nebývá vyjádřen zároveň původce děje i jeho přímý objekt dvěma genitivy. Kromě toho je možné některé významy vyjádřit jinými způsoby: adjektivy, přivlastňovacími adjektivy, zájmeny (v dokladech níže jsou podtrženy) apod. Původce děje i jeho přímý objekt mohou také vyplývat z jiných členů ve větě:

- (13) Požádali nás, ať vás po **přistání** vyzvedneme z letadla [...]
- (14) Nebude chybět ani soutěž v pojídání burgerů a amatérské grilování.
- (15) Hranicí je využívání umělé inteligence pro **ovlivňování** politiky.

Ostatní členy věty s určitým slovesem zůstávají zpravidla při nominalizaci pomocí verbálního substantiva nezměněny, nebo jsou změny systémové – adverbia se mění na adjektiva:

Otce zvolili **předsedou**. : zvolení otce **předsedou**
Miluje plést **z vlny**. : Miluje pletení **z vlny**.

- (16a) Proto jsem doporučil další vyšetření srdce, i když s tím příliš nesouhlasila. (ČNK)
- (16b) Proto jsem doporučil, aby se znovu vyšetřilo srdce, i když s tím příliš nesouhlasila

Nejčastějšími členy závislými na verbálním substantivu jsou subjekt a objekt děje označeného verbálním substantivem; mohou být vyjádřeny různými způsoby:

(a) Genitivem

(aa) Genitivem je vyjádřen objekt děje (v dokladech je podtržen):

- (17) Jedinou možností parkování je pro řidiče **porušení zákazu** vjezdu do areálu lomu [...]
- (18) [...] jako by se jednalo o firmu specializovanou na sklepní práce a **vyztužování stropů**.
- (19) Roselchoznadzor Bělorusku nedávno pohrozil **omezením dovozů**.

- (20) Prodejní ceny budou oznámeny při **zahájení prodeje**.
- (21) Když slyším o **bránění občanů** a posílení ochrany, nemůžu si nevzpomenout, když jsem to slyšel poprvé.

(ab) Genitivem je vyjádřen původce děje (v dokladech je podtržen):

- (22) Jakýmsi způsobem tento proces souvisí s tendencí uctívat mimo jiné i to slabé, nemocné či defektní na těle i duchu, v **blábolení bláznů** náhle nahlédát nejvyšší moudra.
- (23) Během evoluce lidské společnosti to sloužilo dobrému důvodu – od ostatních se učit, vyvíjet se a být užitečný k **přežití skupiny**.
- (24) K tomu si povídá s krkavci a rozumí **kuňkání žab**.

Genitiv může vyjadřovat původce děje i jeho přímý objekt, a to i u stejného verbálního substantiva, **většinou však ne v jedné větě**:

- (25) V pondělí bylo na lince 156 přijato **oznámení řidiče** sanitky rychlé záchranné služby.
- (26) Okamžitě po **oznámení incidentu** začaly okolí prohledávat hlídky městské policie.
- (27) **Dle hodnocení trenérů** byli vybráni tito nejlepší hráči jednotlivých družstev.
- (28) Dalším tématem kurzu bylo sebepoznávání, **hodnocení spolužáků**, zjišťování vztahů ve třídě a spolupráce při řešení problémů.

Význam původce děje nebo jeho přímého objektu není často zřejmý bez znalosti širšího kontextu:

- (29) Rozsáhlé **zatýkání Saddámových příznivců** začalo už v minulých dnech.
- (30) Do 17.30 hodin je v plánu přehlídka a **zkoušení strašidel**, vydlabávání dýní, soutěže a hry.
- (31) Právě **hodnocení znalce** ale Úřad pro ochranu hospodářské soutěže napadl.

(b) Posesivním adjektivem nebo zájmenem před jménem (v dokladech níže jsou podtrženy)

(ba) původce děje:

- (32) Potřebuji vaši **podporu** a chci, abyste tam byli se mnou.

- (33) Jestli by bylo možné říct něco, co by změnilo Agnesino odhodlání odejít.
- (34) [...] dlouho jsem se nebránil Maxovu a Kašparovu naléhání, aby směli navštívit představení.
- (35) Takže se přetřásalo královo prohlášení, že je „velice spokojen s přijetím ve městě Tolosa“.
- (36) Zaposlouchal se do jejího vyprávění.
- (37) Bylo to moje rozhodnutí.
- (38) Sasake na ni vteřinu dvě překvapeně hleděl a ona si jeho mlčení vyložila jako důkaz, že se nemýlila.

(bb) objekt děje:

- (39) K Mariinu překvapení se Vitouš usmál.
- (40) Tehdy mělo cenu – pokud bude mít válka kdy cenu, o čemž začínají dospělí rozumní muži už pochybovat – promrhat dva roky vojáková vzdělávání výukou pochodování parádním krokem.
- (41) Tedy myšlenku sdílení kódů počítačových programů a jejich vylepšování v doslova celosvětové internetové komunitě programátorů.
- (42) Jejimi příznaky jsou nervozita, když nemáte telefon při ruce, jeho neustálé kontrolování, nutkání okamžitě na zprávy reagovat, úzkost v místech bez signálu.
- (43) Osobní údaje jsou však atributem lidské společnosti, bez jejich používání bychom nebyli společenstvím lidí.

(c) původce děje je vyjádřen instrumentálem (méně časté):

- (44) Data určující počátek obležení Jeruzaléma a zničení jeruzalémského Chrámu armádou babylonského krále Nabukadnezara roku 586 před občanským letopočtem.
- (45) V případě, že nejsou vajíčka odpozorována, sledují až následná poškození larvami z důvodu prognózy do dalšího pěstebního období.
- (46) [...] po načtení telefonem se prověří pravost ochranného prvku.
- (47) Ve stínu je navíc mnohem náchylnější k masivnímu napadení mšicemi.

(d) opisem, s pomocí *od* předložky apod.

- (48) Tyto programy byly jednou z příčin, které vedly k tomu, že se zvýšil počet **oznámení** od samotných občanů.
- (49) Ministerstvo čeká zatím na **vyjádření od** krajského úřadu, magistrátu a majitele stavby.
- (50) V tom se ovšem mýlili: pokud chtěli zůstat jako slovenští občané v České republice, potřebovali k tomu **povolení od** české cizinecké policie.
- (51) Řidič osobního auta po **ošetření od** zdravotníků skončil v uherskohradištské nemocnici.

Při nominalizaci pomocí dějových substantiv neparadigmatických dochází na rozdíl od nominalizací pomocí paradigmatických verbálních substantiv ke změnám, které nejsou pravidelné a liší se pro jednotlivá slova nebo sémantické skupiny. I když i zde je určitá pravidelnost, např. u některých substantiv se adresát vyjadřuje v dativu (Panevová, 2002):

- (52a) **Informace** dětem by měla být přiměřená jejich věku.
- (52b) **Informování** děti by mělo být přiměřené jejich věku.
- (52c) To, jak **se informují** děti, by mělo být přiměřené jejich věku.
- (53a) Jeden z uchazečů se totiž v **dotazu** ministerstvu popsal jako „výrobce a dodavatel se sídlem v členské zemi EU disponující více než čtyřicetiletou zkušeností s výrobou a dodávkami tabulek registračních značek“ [...]
- (53b) Jeden z uchazečů, když **se dotazoval** ministerstva, se totiž popsal jako „výrobce a dodavatel se sídlem v členské zemi EU disponující více než čtyřicetiletou zkušeností s výrobou a dodávkami tabulek registračních značek“ [...]

ODDÍL VI: SKLADBA SOUVĚTÍ

1. ÚVOD: PŘEHLED ZÁKLADNÍHO POJMOSLOVÍ, TERMINOLOGIE A SOUVĚTNÝCH JEVŮ

Obsah:

- 1.1 Členění textu a pojem souvětí
 - 1.1.1 Pojem textu
 - 1.1.2 Členění textu a pojem souvětí
 - 1.1.3 Obsahové vztahy mezi klauzemi a jejich formální vyjádření
- 1.2 Pojem spojka a spojovací výraz
 - 1.2.1 Obecná charakteristika
 - 1.2.2 Spojky
 - 1.2.2.1 Obecná charakteristika
 - 1.2.2.2 Spojky podřadicí
 - 1.2.2.3 Spojky souřadicí
 - 1.2.3 Relativa
 - 1.2.3.1 Vztažná zájmena
 - I. Zájmena *který, jaký, jenž*
 - II. Zájmena *kdo, co, čím*
 - III. Zájmeno *což*
 - 1.2.3.2 Vztažná příslovce
- 1.3 Synonymie a homonymie spojek
 - 1.3.1 Obecná charakteristika
 - 1.3.2 Synonymie spojek
 - 1.3.2.1 Synonymie spojek příčinných, podmínkových a přípustkových
 - 1.3.2.2 Synonymie ostatních spojek
 - 1.3.3 Homonymie spojek
- 1.4 Větosled
 - 1.4.1 Větosled v elementárním souřadném souvětí
 - 1.4.1.1 Pevný větosled
 - 1.4.1.2 Volný větosled
 - 1.4.2 Větosled v elementárním podřadném souvětí
 - 1.4.2.1 Volný větosled
 - 1.4.2.2 Pevný větosled
 - 1.4.3 Větosled ve složitém souvětí (kontaktní dvojice různovětných podřadicích výrazů)
 - 1.4.3.1 Velmi frekventované kontaktní dvojice spojek
 - 1.4.3.2 Středně frekventované kontaktní dvojice spojek
 - 1.4.3.3 Omezeně frekventované kontaktní dvojice spojek
 - 1.4.3.4 Minimálně frekventované kontaktní dvojice spojek
- 1.5 Syntaktické druhy klauzí
 - 1.5.1 Obecné vymezení
 - 1.5.2 Druhy závislých klauzí
- 1.6 Základní vztahy klauzí v rámci souvětí
 - 1.6.1 Kompletace
 - 1.6.1.1 Kompletace větou podmětovou
 - 1.6.1.2 Kompletace větou předmětovou
 - 1.6.2 Determinace
 - 1.6.3 Juxtapozice atributivní věty
- 1.7 Parataxe a hypotaxe
 - 1.7.1 Parataxe

- 1.7.2 Hypotaxe
- 1.7.3 Nepravá hypotaxe (hypotaktická koordinace)
 - 1.7.3.1 Nepravé věty vedlejší spojkové
 - 1.7.3.2 Časově navazovací věty vztažné
- 1.8 Souvětí souřadné a podřadné
 - 1.8.1 Souvětí souřadné
 - 1.8.2 Souvětí podřadné

1.1 Členění textu a pojem souvětí

1.1.1 Pojem textu

Textem v této gramatice principiálně rozumíme **text psaný** a na psaných textech, velkou měrou obsažných v Českém národním korpusu, je tato gramatika také založena.

Psaným textem principiálně rozumíme jakýkoli soudržný (koherentní) a smysluplný psaný projev, který má nějaký **sdělný**, komunikační **účel**. Může jít o novinový článek, povídku, román, dopis, deníkový záznam, text návodu atd. atp., anebo jen o část takových psaných útvarů.

1.1.2 Členění textu a pojem souvětí

Aby byl text přehledný, pochopitelný a srozumitelný, musí být obvykle členěn do nějakých dílčích úseků, které jsou formálně i obsahově soudržné a nějak formálně vymezené, ohraničené. K tomuto vymezení a ohraničení slouží v češtině (podobně jako v jiných jazycích disponujících písmem a písemnou tradicí) **interpunkce**.

Interpukcí jsou vyčleňovány **jednotky textu**, jimž obecně říkáme „věty“. Ty mohou být buď jednoduché, nesložené, pak jde o **elementární věty**, anebo složené, a pak jde o **souvětí**. Dílčí jednotky, z nichž se skládá souvětí, nazýváme **klauze**. Vzhledem k tradici, škole a povědomí široké vzdělané veřejnosti také tyto „klauze“ nazýváme někdy „větami“.

Je tedy třeba mít na vědomí, že **termín „věta“** vztahujeme – vzhledem k popisovaným jevům a souvislostem – k jednotkám trojího druhu:

Druh věty	Speciální termín
- samostatná elementární věta: <i>Psi štěkají.</i>	elementární věta
- elementární věta v rámci souvětí: <i>Psi štěkají,</i>	klauze
- elementární věta v rámci souvětí: <i>karavana táhne dál.</i>	klauze
- složená věta: <i>Psi štěkají, ale karavana táhne dál.</i>	souvětí

Termínem souvětí označujeme každý větný celek, který je formován podle syntaktických pravidel (jimž je věnován celý oddíl VI) a je složen nejméně ze dvou klauzí. Souvětí o dvou klauzích nazýváme **souvětí elementární** (věta (1)), souvětí o více než dvou klauzích nazýváme **souvětí složitá** (věta (2)) (obě věty ČNK):

- (1) **Nevím**, proč mě to **nenapadlo** hned.
- (2) **Vyčetla jsem** mu dokonce, proč ho **nenapadlo**, že na něj **čekám!**

Klauzi jako součást souvětí identifikujeme obvykle tak, že jde o syntaktický útvar obsahující **jeden určitý tvar slovesný** – ten je ve větách výše vyznačen tučně.

1.1.3 Obsahové vztahy mezi klauzemi a jejich formální vyjádření

Leckdy není nutno obsahový vztah mezi dvěma elementárními větami explicitně signalizovat souvětňou formou, neboť se lze spolehnout na to, že tento vztah bude čtenářem textu pochopen i bez explicitního vyjádření spojkou v rámci souvětí.

Dvě věty nebo více vět, mezi nimiž je nějaká víceméně zřejmá obsahová souvislost (např. příčinná, podmínková, přípustková apod.) mohou být v promluvě i v psaném textu – z těch či oněch stylizačních důvodů – položeny vedle sebe a odděleny tečkou, a jde pak z hlediska syntaxe o dvě **samostatné a formálně na sobě nezávislé věty** nebo více takových vět:

- (3a) Psi štěkají. Karavana táhne dál.

Tytéž věty mohou být – a v podobných případech obvykle bývají – formálně, jazykovými prostředky, spojeny v souvětňý celek, a to trojím způsobem:

- **asyndetickou koordinací**; v mluvené řeči je formální spojení vět vyjádřeno polokadencí, v psaném textu čárkou – věta (3b);
- **syndetickou koordinací** – věta (3c);
- **determinací** – věta (3d)

- (3b) Psi štěkají, karavana táhne dál.

- (3c) Psi štěkají, **ale** karavana táhne dál.

(3d) **Ačkoli/Přestože/I když/Třebaže** psi štěkají, karavana táhne dál.

Podobně i následující trojici a čtveřici samostatných vět v příkladech (4a) a (5a) by bylo možno spojit v **souvětný celek různého druhu**:

(4a) Vlak stál. Vedro narůstalo. Na vedlejší sedačce vřískalo dítě. (M. Klevisová, *Sněžný měsíc*)

(4b) Vlak stál, vedro narůstalo **a** na vedlejší sedačce vřískalo dítě.

(4c) **Zatímco** vlak stál, vedro narůstalo **a** na vedlejší sedačce vřískalo dítě.

(5a) Tiše usnula v mém objetí. Já usnout nemohl. Neměl jsem v sobě ani střípek spánku. Byl jsem bdělý jako vyschlá studna. (překlad: H. Murakami, *Tancuj, tancuj, tancuj*)

(5b) Tiše usnula v mém objetí, **ale** já usnout nemohl. Neměl jsem v sobě ani střípek spánku **a** byl jsem bdělý jako vyschlá studna.

(5b) Tiše usnula v mém objetí, **ale** já usnout nemohl, **neboť** jsem v sobě neměl ani střípek spánku **a** byl jsem bdělý jako vyschlá studna.

Členění textu na věty a způsob jejich usouvztažnění v rámci textu je do značné míry záležitost **individuální stylizace**, resp. **dobových literárních kánonů** či jazykových zvyklostí panujících ve společnosti dané doby hovořící daným jazykem.

Např. Friedrich Dürrenmatt na počátku své literární dráhy napsal na jedné straně minipovídku složenou z kratičkových vět (ukončených tečkou) asi o třech slovech a na druhé straně podobně krátkou minipovídku složenou z jediné, složité, ale přehledně strukturované věty s mnoha různými spojkami.

Také Bohumil Hrabal napsal své *Taneční hodiny pro starší a pokročilé* bez použití tečky ukončující větu.

Možnost určitého konkrétního ztvárnění nějaké jednotky textu je však dána **gramatickými** (syntaktickými) **pravidly** daného jazyka dané doby. O možnostech ztvárnění souvětných textových jednotek pojednává VI. oddíl 3. dílu této gramatiky.

1.2 Pojem spojka a spojovací výraz

1.2.1 Obecná charakteristika

Do souvětných celků se standardně spojují jen takové věty, mezi nimiž je nějaká významová souvislost. Významový vztah mezi nimi může být (**a**) pouze implicitní (odvoditelný, resp.

předpokládatelný na základě znalostí světa a komunikačních zkušeností), nebo **(b)** explicitně vyjádřený nějakým lexikálním výrazem s konektivní funkcí.

V případě (a) jde o tzv. **juxtapozici** nebo také **asyndetické spojení** klauzí (asyndeton), v případě (b) o tzv. **spojení syndetické**. Srov. např. souvětí (1), v němž je mezivětný vztah příčiny a následku vyjádřen výrazem *protože*, a souvětí (2), v němž je též vztah explicitně (lexikálně) nevyjádřený, ale víceméně vyplývá z kontextu.

- (1) Nikdo si ho nevšiml, **protože** byl šikovně schovaný.
- (2) Nikdo si ho nevšiml, byl šikovně schovaný.

Jazykové prostředky, které zajišťují spojení dílčích vět v rámci souvětí a umožňují porozumět významovému vztahu mezi nimi, nazýváme **spojovací výrazy**. Jsou různého druhu. Jejich funkční jádro tvoří **spojky** (konjunkce) a **relativa** (vztažná zájmena a příslovce).

Zatímco spojky samy do větných struktur nevstupují a neplní větněčlenské funkce, zájmena a zájmenná příslovce obsazují příslušné syntaktické pozice věty a plní funkce větných členů. Jsou strukturální součástí věty, kterou připojují. Srov. souvětí (3) až (6):

- (3) Jeho rodiče odjeli, **ale** on to nevěděl.
- (4) On nevěděl, **že** jeho rodiče odjeli.
- (5) On nevěděl, **kam** jeho rodiče odjeli.
- (6) On nevěděl, **co** jeho rodiče plánovali.

Zatímco spojky *ale* a *že* v souvětích (3) a (4) nevstupují do větných struktur, jejichž spojení do souvětěného celku realizují (*Jeho rodiče odjeli – On to nevěděl*), a nemají tedy platnost větných členů, vztažné příslovce *kam* a vztažné zájmeno *co* v souvětích (5) a (6) obsazují strukturální pozice připojených vět a plní v ní příslušné větněčlenské funkce: příslovce *kam* funkci okolnostního určení místa, zájmeno *co* funkci objektu děje (*Jeho rodiče **někam** odjeli – Jeho rodiče **něco** plánovali*).

1.2.2 Spojky

1.2.2.1 Obecná charakteristika

Spojky jsou **neplnovýznamová slova**, která vyjadřují jednak vztahy mezi větnými členy téže větněčlenské platnosti, jednak **vztahy mezi větami v rámci souvětí**. Fungují jako

gramatický prostředek syntagmatického rozvíjení, tj. zakládání nových syntaktických pozic (struktur) či zmnožování pozic (struktur) již existujících.

Jde o slovní druh **neohebný** (s výjimkou spojek *aby* a *kdyby*, jejichž součástí je kondicionálový tvar pomocného slovesa *být* – k tomu srov. 2.2.5.5 a 2.2.6.2).

Vedle jednoduchých (monolexémových) spojek se v jazyce uplatňují také **spojky víceslovné**, analytické, ať už jde o lexikalizované kombinace jednoduchých spojek a částic (*i když; a tak; a dokonce; ale i; a proto; přesto ale; teprve když*, apod.), nebo o víceslovné korelativní výrazy složené nejen ze spojek a částic, ale i výrazů jiného slovnědruhového původu, zejména zájmeného či substantivního (*kvůli tomu, aby; díky tomu, že; v důsledku toho, že; vzhledem k tomu, že; za tím účelem, aby; vinou toho, že* apod.).

Srov. různé typy jednoduchých a analytických spojek v následujících korpusových dokladech:

Zopakoval úvodní slova **a** čekal, **že** něco řekne, **ale** ona na něj jenom zírala vykulenýma očima. Nebojte se přiznat problém, **i když** to chce někdy hodně vnitřní odvahy. Obsluha je příjemná a rychlá, **přesto ale** počítejte s tím, že si musíte vystát frontu. Uvěřili, **teprve když** viděli záznam. Termín jsme museli posunout **kvůli tomu, že** jsme nahrazovali šestnáctidenní odstávku výroby. Zatím se k tomu nebudeme vyjadřovat **s ohledem na to, že** rozhodnutí státního zástupce ještě nenabýlo právní moci.

Od víceslovných spojek je třeba odlišovat **spojkové řetězce**, které netvoří významový a funkční celek, ale v nichž každý výraz patří k jiné klauzi a vyjadřuje vztah jiného druhu.

Srov. souvětí (7), v němž souřadící spojka *ale* připojuje k první hlavní větě (*závod se měl jet původně kolem Deštného*) druhou větu hlavní, vyjadřující neočekávanou, neplánovanou událost (*trať se musela nakonec posunout trochu výš*), spojuje tedy paratakticky dvě věty hlavní a vyjadřuje vzájemný vztah rozporu, zatímco spojka *protože* uvozuje větu vedlejší, vyjadřující příčinu (důvod) této změny (*nebylo tam dost sněhu*).

- (7) Závod se měl jet původně kolem Deštného, **ale protože** tam nebylo dost sněhu, musela se trať nakonec posunout trochu výš.

Změna větosledu od sebe různověté spojky přirozeně lineárně oddělí. Srov. souvětí (8):

- (8) Závod se měl jet původně kolem Deštného, **ale** trať se nakonec musela posunout o trochu výš, **protože** v Deštném nebylo dost sněhu.

Srov. kolokace **různovětých spojek** také v následujících korpusových dokladech:

Dřív jsem jezdil autem, **ale jakmile** udělal řidičák syn, už jsem jen do nádrže dolíval benzin. Vše jsem oznámila policii, **jenže protože** jsou nezletilí, nic se jim nestane. Z Kralic se můžeme vydat pěšky po modré značce vedoucí podél řeky Chvojnice, **nebo pokud** máme auto, dojedeme přes obec Březník až k mostu přes Oslavu. Natáčet jsme začali před třemi lety, **a když** jsme došli zhruba do tří čtvrtin, práce se kvůli financování zastavily. Rodiče věří, **že protože** se narodil v neděli, bude mít dlouhý a šťastný život.

Tradičně se rozlišují tzv. spojky podřadicí (hypotaktické) a souřadicí (parataktické).

1.2.2.2 Spojky podřadicí

Podřadicí spojky vyjadřují vztah závislosti (hypotaxe) mezi větami syntakticky nerovnocennými. Připojují vždy větu závislou (vedlejší) k větě (v rámci souvětí) hierarchicky vyšší (řídící), a to tak, že ji začleňují do struktury věty řídící jako její větný člen. O vedlejších větách připojených k větě řídící podřadicí spojkou mluvíme jako o **vedlejších větách spojkových**. Srov.:

- (9) Radil jí, **aby** se už nevracela.
- (10) Strašně jí vadilo, **že** se její kamarádce tak otevřeně posmívají.
- (11) Obálku otevřu, **až** budu sám.
- (12) Tyto látky mají velký význam pro zdravý vývoj dětí, **protože** podporují imunitu.
- (13) Mám hudbu nesmírně rád, **i když** kdovíjaký muzikant nejsem.

1.2.2.3 Spojky souřadicí

Souřadicí spojky vyjadřují vztah souřadnosti (parataxe) mezi větami syntakticky rovnocennými. Spojují buď věty hlavní (syntakticky nezávislé, srov. souvětí (14) – (16)), nebo věty vedlejší na tomtéž stupni syntaktické závislosti (tj. z hlediska větněčlenské funkce věty téhož druhu, srov. souvětí (17) – (19)).

- (14) Prostě jsem se sbalil **a** odjel jsem tisíc mil daleko.
- (15) Přiložil prst ke spoušti, **ale** nedokázal ji stisknout.
- (16) Jejich tykadla jsou osazená větším počtem čichových brv, **a proto** citlivěji reagují na vůně.
- (17) Řekl, že je darmožrout **a** že si nezaslouží ani korunu.

- (18) Použil nekvalitní tmel, který špatně odolává UV záření, **a proto** rychle zežloutl.
(19) Kdo by se o něj staral, až budeš v práci **nebo** až pojeděš na služební cestu?

Souřadící spojky se vyskytují také v podobě **dvojitých spojovacích výrazů** typu *bud'* – *nebo*; *jednak* – *jednak*; *nejen* – *ale i*, *sice* – *ale*, ad. První element dvojitě spojky je lineární součástí první věty (vyskytuje se zpravidla v její iniciační pozici). Oba prvky proto nejsou v kontaktních pozicích, ale jsou od sebe lineárně odděleny jinými výrazy. Srov. souvětí (20) – (23):

- (20) **Bud'** hodně získají, **nebo** všechno ztratí.
(21) **Sice** se na všem nedomluvíme, **ale** jsme kamarádi.
(22) **Nejenže** chybí chodník, **ale i** silnice je v katastrofálním stavu.
(23) **Jednak** bylo úmorné vedro, **jednak** se několik sekcí překážek nedalo prakticky projet.

1.2.3 Relativa

Relativa neboli **vztažná zájmena** a **vztažná zájmenná příslovce** podobně jako spojky spojují věty do souvětých celků, na rozdíl od spojek jsou ale strukturními elementy věty, kterou připojují, a plní tedy větněčlenské funkce. O vedlejších větách připojených k větě řídicí prostřednictvím relativa mluvíme jako o **vedlejších větách vztažných**.

1.2.3.1 Vztažná zájmena

Vztažná zájmena (*který*, *jaký*, *čí*, *jenž*, *kdo*, *co*, *což*) stojí typicky v iniciační pozici vedlejší věty a obsazují v ní strukturní pozice pro jmennou frázi.

I. Zájmena *který*, *jaký*, *jenž*

Strukturní pozici zájmen *který*, *jaký* a *jenž* odpovídá jejich příslušná pádová forma.

V souvětích (1) a (2) jsou vztažná zájmena *který* a *jenž* v pádovém tvaru, který jim přiděluje přísudkové sloveso věty, do níž jsou zapojeny (*požádat o koho, co*; *důvěřovat komu, čemu*), a plní funkci objektu děje.

- (1) Přinesl mi knihu, **o kterou** jsem ho požádal.
(2) Pozval všechny přátele, **jimž** důvěřoval.

Svým tvarem (kategorií čísla a rodu) zároveň signalizují **koreferenční vztah** se jménem řídicí věty (*knihu/o kterou* – singulár, ženský rod; *přátele/jimž* – plurál, mužský rod). Uvozují typicky vedlejší **věty atributivní** (přívlastkové).

Namísto vztažného zájmena *který* se hovorově užívá také nesklonného *co*. Na základě koreferenčního vztahu ke jménu řídicí věty ho chápeme jako relativum, přestože má vzhledem k morfologické neohybnosti některé gramatické vlastnosti spojek. Gramatické kategorie pádu, rodu a čísla se ve větách připojených relativem *co* namísto zájmena *který* vyjadřují (s výjimkou pozice pro první a čtvrtý pád) příslušným tvarem osobního zájmena 3. osoby. Srov. souvětí (3), v němž je koreferenční vztah k jmennému výrazu řídicí věty (*film*) spolu s pádovým významem signalizován přímo tvarem vztažného zájmena (předložkovou vazbou *o kterém*), a souvětí (4), v němž je použité relativum nesklonné, a shodové kategorie (číslo, rod) i pádová vazba jsou vyjádřeny tvarem osobního zájmena *on* (předložková vazba *o něm*).

(3) To je ten film, **o kterém** jsem ti povídala.

(4) To je ten film, **co** jsem ti **o něm** povídala.

Substandardně se v téže funkci objevuje také příslovce *jak*. Srov. souvětí (5):

(5) To je ten film, **jak** jsem ti **o něm** povídala.

Srov. následující korpusové doklady:

Neměl žádné **děvče, které** by ho rozptylovalo.

Ve městech rychle přibývají takzvané večerky, **obchůdky, v nichž** lze do pozdních hodin koupit potraviny a další zboží.

Úhrady neplatí **občan, pro kterého** je zprostředkováno zaměstnání, ale **subjekt, jemuž** byla činnost určena.

Jeho snem je **farma, jakou** dřív budovaly celé generace.

Byl to stejný způsob **vydírání, jakému** čelil táta.

Většinu informací jsme získali od jednoho **kapitána, co** sloužil u signální divize rozvědky.

Kluci chápali, že jsem **cizinec, co** přišel kvůli hokeji.

Líbili se mi pejsci. A úplně nejhezčí byl ten **německý ovčák, jak** chytal zloděje.

Ted' se mi líbil ten **festival světla, jak** byl v Liberci.

Pokud však zájmena *který* , *jaký* uvozují věty předmětové, nikoli atributivní, k substantivnímu výrazu řídicí věty se nevztahují, srov. souvětí (6) a (7).

(6) Řekni mi, **jaký** to má smysl.

(7) Nemohla se rozhodnout, **kterému** z nich dá přednost.

II. Zájmena *kdo, co, či*

Zájmena *kdo, co, či* uvozují typicky předmětové nebo podmětové věty typu (8) až (10), nevztahují se tedy (na rozdíl od zájmen *který, jaký, jenž* k žádnému substantivu řídicí věty, s kterým by měly společné gramatické rysy. Zájmena *kdo* a *co* nevyjadřují rod, vyjadřují pouze **personálnost** (vztah k osobám – *kdo*) a **nepersonálnost** (vztah k neživým předmětům – *co*).

- (8) Nevěděl, **kdo** mu to udělal.
- (9) Je zcela zřejmé, **co** bylo příčinou jejich neštěstí.
- (10) A hádejte, **či** to bylo auto.

V některých případech ale může řídicí věta obsahovat odkazovací, neurčité nebo záporné zájmeno (*ten, ta, to, někdo, něco, kdosi, cokoli, každý, všechno, nikdo* aj.), které spolu se vztažným zájmenem tvoří **korelativní spojovací výraz** typu *ten, kdo; tím, co; cokoli, čeho; kdosi, komu; nic, o čem*, apod. Srov. souvětí (11) až (14):

- (11) Vážím si **toho, kdo** umí odpouštět.
- (12) Vezmi si **cokoli, co** se ti líbí.
- (13) Po čtrnácti dnech mi do rádia volal **kdosi, komu** nikdo nerozuměl.
- (14) Neřekli mu **nic, o čem** by už dávno nevěděl.

III. Zájmeno *což*

Vztažné zájmeno *což* slouží typicky k větnému navazování, tj. odkazuje zpravidla k obsahu celé předcházející věty – viz souvětí (15) až (19)). Takové věty, vyjadřující následný děj či hodnotící či jiný komentář k obsahu předchozí věty, bývají tradičně označovány termíny *nepravá věta vztažná, vztažná věta nepřívlastková* nebo *vztažná věta navazovací*. Srov.:

- (15) Příští týden by mělo být zase vlhčí a studenější počasí, **což** by mohlo vývoj rojení kůrovce zase o něco zpomalit.
- (16) Je opravdu talentovaná, **což** je vidět i z její práce s textem.
- (17) Vzduchotechnika je v nevyhovujícím stavu, **s čímž** souvisí i problémy s vytápěním.
- (18) Krizový štáb fungoval velmi dobře, **k čemuž** přispěly i zkušenosti z povodní v létě 2002.

(19) Narazil do stromu, **po čemž** se auto vzňalo.

K jmennému navazování se zájmeno *což* užívá méně často. Jde zpravidla o věty apozičního typu. V souvětí (20) a (21) se věta uvozená zájmenem *což* vztahuje k substantivnímu výrazu věty řídicí (*Josefa, paintball*) a objasňuje nebo blíže určuje jeho význam.

(20) Na Josefa, **což** je nejmenší ze zvonů, už peníze máme.

(21) Tam se dá objednat hra zvaná paintball, **což** je taková střelka.

1.2.3.2 Vztažná příslovce

Vztažné příslovce (*kde, kudy, kam, kdy, dokdy, jak, proč* aj..) stojí podobně jako vztažné zájmeno typicky v iniciační pozici vedlejší věty a je do ní syntakticky zapojeno jako její větný člen. Obsazuje strukturní pozici pro adverbialní frázi. V souvětích (22) a (23) jsou vztažná příslovce ve funkci příslovečných určení místa (*kam*) a způsobu (*jak*).

(22) Nevím, **kam** mám jít.

(23) Snažila se zjistit, **jak** se k tomuto problému přistupuje jinde ve světě.

Stejně jako vztažná zájmena mohou být i vztažná příslovce (v kombinaci s příslovcem ukazovacím, neurčitým či záporným) součástí korelativního výrazu. Srov. souvětí (24) až (26).

(24) Půjdu **tam, kam** mě pošlou.

(25) Neproběhlo to úplně **tak, jak** doufala.

(26) Museli odjet **někam, kde** je nikdo neznal.

1.3 Synonymie a homonymie spojek

1.3.1 Obecná charakteristika

K základním pravidlům gramatiky souvětí patří také možnost (či nemožnost) záměny jedné spojky jinou z řady **spojek synonymních**.

Mezi spojkami v zásadě synonymními – v tom smyslu, že mají společný jistý specifický relační význam, např. vyjadřovat příčinu děje označeného přísudkem věty řídicí – bývá ovšem mnohdy **rozdíl v jejich stylové hodnotě a/nebo v jejich frekvenci**, event. v dobové platnosti.

Např. přípustková spojka **ačkoli** je dnes již dosti **knižní**, a proto je v některých kontextech málo frekventovaná. Přípustková spojka **třeba/třebas** je dnes již v podstatě **zastaralá**. **Archaická** je např. příčinná spojka **anžto**. Výrazný **rozdíl ve stylové hodnotě** je např. mezi příčinnými spojkami **protože** a **neboť**. Zatímco *protože* je stylově neutrální, spojka *neboť* má charakter knižní, resp. formální.

Řadou synonymních spojek se vyjadřují vztahy příčinný, podmínkový a přípustkový.

1.3.2 Synonymie spojek

1.3.2.1 Synonymie spojek příčinných, podmínkových a přípustkových

Synonymii spojek příčinných ilustrují věty (1a) až (1g) (vše ČNK):

- (1a) Musel odejít bývalý premiér Gross, **protože** nedovedl vysvětlit původ peněz, za které si koupil byt.
- (1b) Hosté zklamali střelecky, **neboť** nedovedli využít i nejvyloženější akce ke vstřelení branky.
- (1c) Byl jsem o pět měsíců starší, přesto však se mi posmíval, **poněvadž** rostl víc a rychleji než já. (překlad: G. García Márquez)
- (1d) Řezání vzrostlého smrku nebylo jednoduché, **jelikož** rostl hned mezi stěnou domku a plotem.
- (1e) A není vinou ženy, obrací - li se k jinému muži, ale vinou muže, **ježto** nedovedl dát své ženě, čeho si žádá, a také proto zasluhuje si tento muž výprask. (překlad: M. Waltari, *Egypt'an Sinuhet*)
- (1f) Rozhodnuto, že reparace skříně jest nutná, **neb** vše poškozené hrozilo býti hrazeno. (M. Fendrych)
- (1g) V hospodě bili nějakýho kluka, **anžto** se neúčastnil na senách. (M. Fendrych)*

* Ani v nejrozsáhlejším korpusu v11 (z r. 2023) nelze ke každé z uvedených spojek nalézt větu, v níž by po dané příčinné spojce následovalo totéž sloveso.

Mezi těmito spojkami jsou však rozdíly stylové a frekvenční: Spojka **protože** je stylově neutrální, spojka **neboť** je knižní, spojka **ježto** je silně knižní až archaizující, spojka **neb** a spojka **anžto** – jak ukazují věty (1f) a (1g) – se dnes užívají spíše jako jeden z prostředků **humorotvorných**. Stylový status spojek **poněvadž** a **jelikož** je nejasný.

(Podrobněji k synonymii a stylu příčinných spojek viz oddíl VI., kap. 2.2.5)

Synonymii spojek podmínkových ilustrují věty (2a) až (2f) (vše ČNK):

- (2a) **Pokud** bude hezky, budou se i opékat buřtíky.
- (2b) **Když** bude hezky, půjdeme se projít.
- (2c) **Jestli** bude hezky, mohli bychom si odpoledne vyrazit na túru.
- (2d) **Jestliže** bude hezky, není vyloučeno, že Roman Šebrle nastoupí do soutěže koulařů nebo výškařů.
- (2e) Bude-li hezky, můžeme pak jít někam ven. (K. Čapek, korespondence)
- (2f) **Pakliže** bude pršet, tak to bude náročnější na fyzičku.⁺

Spojka **pakliže** se běžně užívá v **mluvené spisovné češtině**, avšak v češtině psané je ve srovnání s ostatními podmínkovými spojkami okrajová, **málo frekventovaná** a nelze ji doporučovat, neboť vůči ostatním podmínkovým spojkám nepřináší žádnou přidanou hodnotu. Nelze však s jistotou říci, zda časem nebude v čím dál větší míře pronikat i do psané češtiny (a nějak se významově nebo stylově nespécializuje), či zda bude jen **nefunkčně koexistovat** vedle spojek, které jsou v psané češtině dnes preferovány. V ještě větší míře to platí o spojkách *pokavad* a *pokavad'*.

Uvedené podmínkové spojky se kromě stylu zčásti liší i svou funkcí a nejsou tedy volně zaměnitelné v libovolném kontextu. (K tomu viz oddíl VI., kap. 2.2.6)

Synonymii spojek přípustkových ilustrují věty (3a) až (3g) (vše ČNK):

- (3a) **Ačkoli** bylo citelně chladno, panovala všude výtečná nálada.
- (3b) **I když** bylo chladno, foukal dobrý oštěpařský vítr.
- (3c) **Přestože** bylo chladno, sníh na límci rychle tál. (překlad: L. N. Tolstoj)

⁺ V korpusu v11 není obsažena věta, v níž by po spojkce *pakliže* následoval přísudek *bude hezky*.

- (3d) **Ač** bylo horko, ve stínu se soutěžilo v různých disciplínách a děti sbíraly zasloužené body do soutěže.
- (3e) **Jakkoli** bylo úsilí velké, pokus se nezdařil.
- (3f) **Třebaže** bylo teplo, zamrazilo ho.
- (3g) **Třebas** bylo město příkopy a obránci dobře chráněno, přece se v době několika hodin Pražané zmocnili příkopů, zlezli hradby a vnikli do města.

Stylově neutrální jsou v rámci spisovné češtiny spojky *i když* a *přestože*, přičemž složená spojka *i když* je zhruba dvakrát častější než spojka *přestože*. Jednoslovná spojka *ačkoli* je **knižní** a zhruba třikrát méně frekventovaná než spojka *přestože*. Spojka *ač* je knižní a méně frekventovaná než spojka *ačkoli*. Spojky *jakkoli* a *třebaže* jsou knižní a málo frekventované. Spojka *třebas* je frekvenčně i stylově okrajová.

1.3.2.2 Synonymie ostatních spojek

Z ostatních spojek jsou synonymní běžné odporovací spojky *ale*, *avšak*, *nicméně*, *jenžel/jenomže* a *leč*. První a čtvrtá z nich je **stylově neutrální**, druhá je **knižní**, třetí je výrazem **stylizované mluvy** (ale může jít i o stylizovanost mluvenou, pátá je **vypjaté knižní** až archaická (vše ČNK):

- (4a) Nechávala se líbat, **ale** nechtěla být jeho. (překlad: J. P. Sartre)
- (4b) Ztrácela s ním trpělivost, **avšak** nechtěla se mu postavit, neboť se museli rozloučit v naprostém souladu.
- (4c) Moc jistý jsem si v tu chvíli svým vítězstvím nebyl, **nicméně** nechtěl jsem mu to dát zadarmo.
- (4d) Poláci tyto informace měli, **jenže** nechtěli je pouštět.
- (4e) Strach jsme pro vás sice tentokrát přichystali jako hlavní téma, **leč** nechtěli jsme vás vyděsit, ba právě naopak.

1.3.3 Homonymie spojek

Spojky, které mají zřetelně více různých relačních významů, není v češtině mnoho. Patří k nim jednak spojky *když* a *zatímco*, jednak spojka *jestli* a spojka *aby*.

Spojka *když*

Tato spojka je jednak spojkou **časovou** (věta (5a)), jednak spojkou **podmínkovou** (věty (5b) a (5c)) (vše ČNK):

(5a) **Když** přišla z divadla, šla se nejprve osprchovat. (L. Vaculík)

(5b) **Když** dokážete uspět v Německu, dokážete uspět všude.

(5c) **Když** se o něm moc mluví, zklame. **Když** přijede v tichosti, slavně vyhrává.

Souvětí (5c) může však mít i význam časový: *Kdykoli se o něm moc mluví, zklame, kdykoli přijede v tichosti, slavně vyhrává.*

Spojka zatímco

Tato spojka je jednak spojkou **časovou** (věta (6a)), jednak spojkou **kontrastně srovnávací** (věta (6b)) (obě věty ČNK)

(6a) **Zatímco** já jsem byl o víkendu s reprezentací, karvinští spoluhráči hráli v Rakousku.

(6b) **Zatímco** já jsem měla sluneční brýle a černé svetry, ona si oblíbila mnoho různých druhů oblečení.

Spojka jestli

Tato spojka je jednak **podmínková** (věta (7a)), jednak uvozuje větu **předmětovou** (věta (7b)):

(7a) **Jestli** dokážete sehnat lístek, musíte na to jít! (ČNK)

(7b) Nevím, **jestli** to dokážu.

Pozn.: V souvětích typu (7a) s větou podmínkovou se v **němčině** užívá spojky *wenn*, v souvětích typu (7b) se užívá spojky *ob*.

Spojka aby

Tato spojka je jednak spojkou **účelovou** (věta (8a)), jednak uvozuje větu **předmětovou** (věta (8b)):

(8a) Možná bych si přála být bohatá, **abych** mohla mít jen samé krásné věci.

(8b) Přála bych si, **aby** už byl doma.

1.4 Větosled

V souvětí existuje mnoho větosledných kombinací vět hlavních a nejrůznějších vět vedlejších. Existují tři základní druhy větosledu. Určitá věta může stát vůči druhé větě v souvětí v antepozici, postpozici, nebo interpozici.

1.4.1 Větosled v elementárním souřadném souvětí

Jde o postavení hlavních vět navzájem v jejich významových poměrech především koordinačních, řídčeji determinačních (důsledek, vysvětlení). Větosled je tu pevný, nebo volný.

1.4.1.1 Pevný větosled

Pouze v postpozici stojí věta stupňovací, věta důsledková a věta vysvětlovací (včetně příčinné věty uvozené spojkou *neboť*).

(a) poměr stupňovací:

Slovem děcko se nic nevystihuje, **ba** přímo se osobnost děcka obchází.

Souvětí s postponovanou stupňovací větou, která je uvozena odporovací spojkou (*nýbrž, ale*) má v předchozí větě výraz *nejen/nejenže* jako signál stupňování:

Do orientujícího roku 50 se však **nejen** řada christologických titulů ustavila, **nýbrž i** některé christologické tituly zanikly.

Nejenže se zásadně neshodly země uvnitř Rady bezpečnosti OSN (proti zásahu byli tři z pěti stálých členů), **ale už** v Radě NATO nepanoval jednotný názor. (P. Eichler)

(b) poměr důsledkový:

Manžel byl vůči obchodníkům podezřavý, **proto** od nich vždycky chtěl něco návdavkem. Je trochu nedoslýchavá, **a proto** možná neslyšela hluk výstřelu. Nebyl žádný sociální případ, **a tak** si to mohl dovolit.

(c) poměr vysvětlovací:

K tomuhle jezevci nechodte moc blízko, on **totiž** kouše. Nešlo mi to hned, **vždyť** jsem neměla skoro žádný svaly. Všichni směřovali k západu, **neboť** v Kalifornii propukla zlatá horečka.

1.4.1.2 Volný větosed

Je u ostatních poměrů, v nichž si věty někdy mohou vyměnit místo s větou předchozí, přičemž spojovací výrazy zůstávají na témže místě:

(a) poměr slučovací:

- (1a) Bratr četl noviny **a** sestra psala domácí úkol.
- (1b) Sestra psala domácí úkol **a** bratr četl noviny.

(b) poměr odporovací:

- (2a) Úvahy byly přesné a bystré, **ale** dedukce mi připadaly násilné a přehnané. (ČNK)
- (2b) Dedukce mi připadaly násilné a přehnané, **ale** úvahy byly přesné a bystré.

(c) poměr vylučovací:

- (3a) **Bud'** jsme se slunili u rybníka, **nebo** jsme chodili do lesa.
- (3b) **Bud'** jsme chodili do lesa, **nebo** jsme se slunili u rybníka.

V poměru slučovacím výměna pozic vět hlavních není možná, jestliže druhá, popř. třetí věta vyjadřují **následnost** (věta (4)) nebo tomu brání **odkazovací** mechanismus v souvětí (věta (5)):

- (4) Muž jí vmáčkl do ruky vizitku, vzal si z věšáku klobouk **a** odešel. (ČNK)
- (5) Tento úkon se dělá koncem měsíce **a** lesáci mu říkají uzávěrka. (ČNK)

V souvětí vylučovacím výměna pozice není možná, jestliže první věta implikuje děj, jehož realizace se chápe jako podmínka nerealizace děje věty druhé:

- (6) **Bud'** se změníš, **nebo** se rozejdeme.

U odporovacího poměru jsou nejrůznější důvody, proč výměna pozic není možná; např.:

- (7a) Martin se vztekal, **ale** vztekal se úplně špatně. (M. Šindelka)

(7b) *Vztekal se úplně špatně, ale Martin se vztekal.

(8a) Měl jsem ve voze kopie pro Lance Kinshipa, ten **ale** v Newbury nebyl. (ČNK)

(8b) *Ten v Newbury nebyl, ale měl jsem ve voze kopie pro Lance Kinshipa.

1.4.2 Větosled v elementárním podřadném souvětí

Jde o postavení vedlejší věty vzhledem k větě hlavní. Větosled je volný, nebo pevný.

1.4.2.1 Volný větosled

Volný větosled v podřadném souvětí se liší od volného větosledu v souvětí souřadném.

Zatímco v některých případech souřadného souvětí je pozice souřadnicích spojek neměnná, v podřadném souvětí **spojovací výrazy** nejsou vázány na jedno místo v souvětí, **mění svou pozici spolu s větou vedlejší.**

I. Pozice vět časových

Častěji v antepozici, řidčeji v postpozici a nejméně často v interpozici k větě hlavní jsou především některé typy vět časových:

Když sedím doma u televize, tak nejsem nikdy osamělý.

Byla jsem taky ještě malá holčička, **když** tatínek napsal tuhle skladbu. (J. Bělehrádek)

[...] zranění na hlavě, **když** se z toho dostane, bude mít pro něho trvalé následky. (L. Beran)

Kdykoli se probudím, tak naříká.

[...] odvracela jsem zraky, **kdykoli** jsem mýjela otevřené dveře.

Fišar procházel po pokoji, dívaje se přitom, **kdykoliv** šel mimo zrcadlo, na sebe (B. Březovský)

Než z téhle místnosti odejdu, musíte udělat jedno nebo druhé.

Mohu si zapálit, **než** začnu vyprávět?

A hlavně proč ten druhý muž, **než** vzal do zaječích, napsal německé slovo Rache?

Jakmile Holmes vešel, ihned jsem poznal, že neměl úspěch.

Odcválal do práce, **jakmile** prezident skončil s úvodním vstupem.

Višně se vysazují časně zjara, **jakmile** půda alespoň na povrchu oschne, nejprve do předem připravených, dostatečně velkých jam.

Sotva jsem usnul, už mne někdo nešetrně budí. (J. Pixa)

[...] skryly své tváře, **sotvaže** mě spatřily.

Avšak tehdy večer, **sotvaže** jsem s Barleym osaměl, přepnul jsem spíše ochranný rejstřík.

Jen co ale udrží rovnováhu, dá se zase do řehotu. (J. Chroustová)

Ono se nám trochu rozjasní, **jen co** se ještě na chvíli zamyslíme.

Člověk ochromený paralytickou látkou, **jen co** se po několika minutách opět zmátoří, může přece promluvit. (R. Cílek)

Častěji v antepozici jsou také časové věty vyjadřující první prvek časové posloupnosti:

Až bude tma, něco tady vyzkoušíme. (J. Bílek)

Možná z nich budou učitelé, tak jim tenhle výcvik přijde náramně k duhu, **až** budou svižně a obratně proklusávat mezi okresním inspektorem a vlastním svědomím. (I. Kříž)

II. Pozice vět podmínkových

Podmínkové věty stávají častěji v antepozici; v závislost na aktuálním členění mohou stát však i v postpozici a méně běžně i v interpozici:

Jestliže se nám podaří dokázat, že axiomatický systém splňuje předložené podmínky, pak říkáme, že je bezesporný.

Hmota může vznikat, **jestliže** současně energie zaniká.

Přijetí zákona, **jestliže** ho Klaus vrátí, je tak krajně nejisté.

III. Pozice vět příčinných

Vyrovnaně v antepozici a postpozici, zřídka v interpozici jsou věty příčinné:

Protože je to nesmírně cenné území, musíme znát hodnocení odborníků.

Prospěje to zdraví, **protože** řízky budou mnohem lépe stravitelné.

Do Evropy, tedy do Evropské unie, **protože** členy Evropské organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj jsme se už stali, vede velmi mnoho cest. (V. Schreiber, I. Budil)

IV. Pozice vět uvozených spojkou *aniž*

Častěji v postpozici než v antepozici a zřídka v interpozici jsou vedlejší věty

nerealizovaných okolnost uvozené spojkou *aniž*:

Někdy ho člověk našel u jeho sklenice, **aniž** ho předtím viděl přijít.

Aniž by se rozhlédl, rozjel se pryč.

Jeden z havířů, **aniž** mu to někdo poručil, vlezl do sklepa. (J. Marek)

V. Pozice vět kompletivních

Pozice podmětových a předmětových vět se spojkami *že* a *aby* do značné míry vyplývá z aktuálního členění textu (k pojmu aktuálního členění viz 1. díl):

Vědělo se o něm, **že** je vypočítavý.

Zdálo se, **že** to mladíka zajímá.

Že by se s jinými fanoušky nepotkali, je téměř vyloučeno.

Už jsem vám řekl, **že** to neudělám.
Pochybuji, **že** by vám mohli pomoci.
Že nejde o náhodu, zjistili na základě svých výzkumů i různí badatelé.

Snad bude dobré, **aby** si hejtman prostudoval Evropskou chartu samospráv.
Je možno, **abych** tak hluboko klesl?
Aby stavba začala letos, není možné.

Přál si, **abych** celou záležitost na místě vyšetřil.
Dovolil mi, **abych** se podíval od něho z okna.
Aby nám už nepršelo, Vám přeje Karel Hvízdála.
Aby mi bláznila holku, to jí nedovolím. (překlad: J. Steinbeck)

1.4.2.2 Pevný větosled

Pevný větosled se projevuje především v postpozici vedlejší věty vzhledem k větě řídicí a je dán syntakticky.

Jen v postpozici jsou:

(a) **časové věty se spojkou až, než a dokud**, které vyjadřují časovou hranici, do které trvá děj věty řídicí:

Počkám, **až** se vzbudí.
Tak dlouho hledají společného příbuzného či alespoň známého, **než** jej najdou. (I. Kašparová)
Hledají svůj protějšek tak dlouho, **dokud** ho nenajdou.

(b) **věty účinkové:**

Přitiskl ji k sobě tak silně, **až** vykřikla.
Tak dlouho hledal osvětlení, **až** se dostal do slepé uličky.
Zbývalo mu jen skončit celou záležitost tak dramaticky, **aby** na ni děvče do smrti nezapomnělo.

(c) **věty prostředkové:**

Pomstí se Jeanu Louisovi za všechna příkoří **tím, že** mu podstrčí za manželku právě to nežádoucí dítě. (H. M. Körnerová)

(d) **věty přirovnávací se spojkou než:**

Na čele mu vyskočily ještě větší vrásky, **než** měl normálně. (M. Buberle)
Ukazuje se přitom, že ložisko leží hlouběji, **než** se dalo čekat.

(e) **věty jedině realizovatelného děje se spojkou než aby**

Takže jí nezbývá, **než aby** se o svou zábavu starala sama.

(f) věty přívlastkové

Věty přívlastkové jsou pevně vázány postpozičně na substantivum:

Přečtu vám první **titulek, který** mi padl do oka.

Ta mu na oplátku věnovala ten nejsladší **úsměv, jakého** byla schopna

Mně také vyfoukli **chalupu, co** jsem ti **o ní** vyprávěla. (L. Macháček)

Dorazili na **planinku, kde** stály ruiny chatrče.

Jsou taky v dějinách **okamžiky, kdy** lidé usilují o změnu sami v sobě (I. Klíma)

O měsíc později mi přinesli **zprávu, že** je mrtvá.

Tomovi stačí jen sebemenší **povzbuzení, aby** spustil.

[...] reagovala mávnutím ruky a **výzvou, ať** se jí na nic neptám. (E. Boček)

1.4.3 Větosled ve složitém souvětí (kontaktní dvojice různovětných podřadicích výrazů)

Ve složitém souvětí se opakují větosledná pravidla ze souvětí elementárního. Ve složitém souvětí s řetězcovou závislostí vedlejších vět se navíc uplatňuje postavení vedlejší věty vzhledem k jiné podřadně připojené vedlejší větě jako antepozice vedlejší věty vůči řídicí vedlejší větě. Výsledným projevem této antepozice je **vznik kontaktních dvojic** různovětných spojek, které mají pět základních typů.

(O dalších typech větosledného rozvíjení v řetězcové závislosti viz podkapitola 3.2.3 v kapitole o složitém souvětí.)

1.4.3.1 Velmi frekventované kontaktní dvojice spojek

Velmi frekventované kontaktní dvojice mají **na prvním místě spojku že**, která má tu specifiku, že se někdy může **opakovat** ještě **v následující klauzi** (vše ČNK):

Naznačoval, **že když** Francie opustí své malodohodové spojence, ti mohou hledat ochranu jinde.

Ale nepraví vám, **že pokud** se týče semínek, má příroda své zvláštní zvyky. (K. Čapek)

Vy znáte tedy dobře všechny druhy psů a doufám, **že kdybych** měl psa, **že** byste ho řádně ošetřoval. (J. Hašek)

Zajímavé je, **že přestože** Slavia v minulé sezoně získala mistrovský titul, příliš branek nestřílela. Babička taky povídala, **že aby** to fungovalo, musíš trochu rozostřit oči.

[...] je nesporné, **že zatímco** Hrabal legendarizoval svého přítele s humorným odstupem, Vávra vzniklé legendě uvěřil a šíří ji s nadsázkou [...]

1.4.3.2 Středně frekventované kontaktní dvojice spojek

Středně frekventované jsou následující kontaktní dvojice (vše ČNK):

(a) se spojkou *protože* na prvním místě:

Mám pro to ale pochopení, **protože když** jsem se já kdysi učila plést ze slámy, také mi to zkraje moc nešlo.

Stejně tam budeme muset zůstat ještě jednu noc, **protože než** to tam prohledáme, už zase bude tma.

Maigret špatně spal, **protože jakmile** se začal potit, hned ho páčil obličej.

Neodvážuji se tehle drahocenný zápisník zničit, **protože kdyby** se mi něco přihodilo, můj nápad by byl tentam.

Nebylo to snadné, **protože i když** úplně napjal paži, nedokázal utáhnout steh.

(b) se spojkou *takže* na prvním místě:

Marek dělal totéž, **takže když** sešli do rovin, byl její košík skoro plný. (K. Legátová)

Do postele šla pozdě, **takže až** slečna MacNishová odejde na nákup, bude pravděpodobně ještě spát.

Dokázala si tak vehnat do očí slzy, **takže než** došla domů, nabyla opět pocitu čistoty [...] (překlad: J. Irving)

Také jsem měl vytrénovaný sluch, **takže zatímco** kolegové při různých rozborech používali noty, já jsem se řídil pouze sluchem.

Obchází hosty v dlouhé sukni složené z uzoučkých proužků různobarevného brokátu, **takže kdykoli** udělá krok, je vidět dlouhé nohy končící v kalhotkách. (J. Škvorecký)

(c) se vztažným zájmenem *kteří* na prvním místě:

Lukáš nepatřil k lidem, **kteří když** jsou na dně, vyhledávají pomoc druhých.

Zas už nás zahlcuje ten důvěrně známý odpor k tobě, k tobě, **kteří sotva** ses jen trochu vzpamatoval ze šoku, nekácíš se pod tíhou poznání [...] (Z. Frýbová)

V Detroitu byli mnozí, **kteří pokud** jde o duo Solstice, hovořili o nejlákavější vývojové koncepci přítomné na výstavě.

Šlo o nesmírně cennou informaci, **kteřou kdyby** kamarád obdržel okamžitě, mohl zaútočit daleko dřív.

Dávali mi tu za vzor sestru Luisu, **kteřá ačkoliv** opakovala každou třídu třikrát, přece nebyla nikdy vyloučena.

Jak tedy vypadá typický eurokrat, **kteří aniž** to mnohdy tuším, je stále větším pánem nad našimi osudy?

1.4.3.3 Omezeně frekventované kontaktní dvojice spojek

Omezeně frekventované jsou vedlejší věty **se spojkou aby** na prvním místě v kontaktní dvojici, kdy se mezi spojkami píše spisovně někdy čárka, komentuje-li se obsah souvětí:

[...] Grog musí být tak silný, **aby když** někdo spadne do moře, přeplaval celý kanál La Manche. (J. Hašek)

[...] žádá ho, **aby uzná-li** za vhodné, na jeho námitky odpověděl [...]

Poslanec za ODS Payne vyzval radu ČT, **aby pokud** neřeší situaci, odstoupila.

Průcha měl přes ruku přehozen kabát, a tak ho operativně přemístil před sebe, **aby kdyby** se rozsah katastrofy zvýšil, zabránil těm nejstrašnějších společenským následkům .

[...] oznámí nám až na poslední chvíli, **abychom, jak** řekla, byli jaksepatří překvapeni. (P. Kohout)

1.4.3.4 Minimálně frekventované kontaktní dvojice spojek

Minimálně frekventované jsou ostatní kontaktní dvojice; mezi spojkami někdy bývá nevhodně čárka:

Ten kostelík má fantastické průčelí, **ačkoliv když** člověk vidí Bretaň, tak se nediví ničemu. Dole u vody je mrazivá kotlina, **kam když** vejдете za chladných dnů, jako byste vkročili do ledničky.

Totéž platí o rodině s dětmi a babičkou na výletě, **kdy co** se nevešlo do vozu, je umístěno na střeše.

A levý záložník udělal něco, **co, kdyby** se toho byl dopustil před svědky v dobách své slávy, by ho bylo navždy znemožnilo na hřišti.

Jal se vykládat schválně takovým protivným způsobem, **jaký, když** chtěl, uměl navodit jedině on, Mošna.

Přemýšlí, **jestli když** řeknu pravdu, se ho aspoň zbaví.

1.5 Syntaktické druhy klauzí

1.5.1 Obecné vymezení

Terminologicky rozlišujeme věty (klauze) hlavní, věty (klauze) vedlejší, věty (klauze) řídicí a (klauze) věty závislé:

Věta hlavní je klauze, která není součástí struktury jiné klauze a není na jiné větě formálně závislá.

Věta vedlejší je klauze, která vyjadřuje determinaci, a je proto začleněna do struktury jiné klauze jako její větný člen.

Věta řídicí je klauze, na níž formálně závisí klauze jiná.

Věta závislá je klauze, která formálně závisí na klauzi řídicí.

Protože vedlejší věta může být buď jenom závislá, nebo zároveň závislá i řídicí, je třeba terminologicky odlišovat větu vedlejší od věty závislé. Ukazuje to věta (1):

- (1) Vyprávěl, **že** se venku začalo stmívat, **když** sjížděl do údolí, **ačkoli** ještě nebylo ani pět hodin.

Věta (1) je souvětím o třech klauzích: první klauze je věta hlavní a tři klauze následující jsou věty vedlejší: první z nich (předmětová) je věta závislá na větě hlavní a zároveň řídicí vůči následující vedlejší větě (časové); třetí věta vedlejší (přípustková) je závislá na první vedlejší větě předmětové.

1.5.2 Druhy závislých klauzí

Závislé vedlejší věty jsou věty vztažné a spojkové.

Vztažné věty jsou (a) atributivní (přívlastkové), jestliže pomocí podřadicího vztažného výrazu jsou ve vztahu k substantivu (věty (2) a (3)); (b) kompletivní (doplňovací) (věta (4)), jsou-li ve vztahu k přísudku řídící věty:

- (2) Přečtu si první **titulek, který** mi padl do oka.
- (3) Probral jsem všechny dějiny české literatury a **encyklopedie, co** jsme jen doma měli.
(V. Hejl)
- (4) **Kdo** nic neriskuje ve svém vývoji, nic se nenaučí.

(Vztažné věty atributivní jsou popsány v kap. 2.2.1, vztažné věty kompletivní jsou popsány v kap. 2.1.)

Spojkové věty buď (a) kompletují přísudek řídící věty, pak jsou to věty **předmětové** (věty (5) a (6)) nebo **podmětové** (věty (7), (8)), nebo (b) determinují tento přísudek, pak jsou to věty **okolnostní** (věty (9) až (11)), nebo (c) determinují substantivum, a pak jde o spojkové věty **přívlastkové** (věta (12)) (vše ČNK):

- (5) Už jsem vám řekl, **že** to neudělám.
- (6) Přál si, **abych** celou záležitost na místě vyšetřil.
- (7) Má být sděleno, **že** se Karla cítí být jako pod kuratelou.
- (8) V románech stačí, **aby** se chlap tvářil trochu nešťastně.
- (9) **Když** odcházel z obývacího pokoje, Holmes zamýšleně seděl před dohasínajícím ohněm.
- (10) Předchozí noc nebyl doma, **protože** jel domů k matce.
- (11) **Ačkoli** jsme na tom v rodině nebyli špatně, máma odmítala mě módně strojit.
- (12) Často slyším **hlasy, že** se situace důchodců u nás nezlepší nikdy.

Zvláštním druhem syntaktických klauzí jsou tradičně uváděné **nepravé věty vedlejší**. Ty nevyjadřují jako věty vedlejší determinaci, ale koordinaci, a proto nejsou začleněny do jiné klauze jako jejich větný člen. Rozlišujeme **nepravé vedlejší věty vztažné** (věty (13a) až (16a)) a **spojkové** (věty (17a), (18a)); s nimi jsou synonymní koordinační souvětí (věty (b)):

- (13a) Skryli se u živého plotu, **podél kterého** pak šli až k mezeře. (ČNK, zkráceno)
- (13b) Skryli se u živého plotu **a podle něho** pak šli až k mezeře.

- (14a) Teprve teď by se mu chtělo spát, **kdy** pro světlo už nemůže. (F. Šmahel)
- (14b) Teprve teď by se mu chtělo, spát, **ale** pro světlo už nemůže.
- (15a) Rozmlouval s pomyslným společníkem, **když vtom** uslyšel výstřel. (ČNK, zkráceno)
- (15b) Rozmlouval s pomyslným společníkem **a tu** uslyšel výstřel.
- (16a) Ti dovedou poplést hlavy lidovým masám, **což** logicky vede k úpadku státní autority.
(ČNK)
- (16b) Ti dovedou poplést hlavy lidovým masám **a to** logicky vede k úpadku státní autority.
- (17a) Lékař popíjel džin s tonikem, **zatímco** ministr Bach si ihned objednal míchanou specialitu. (I. Klíma)
- (17b) Lékař popíjel džin s tonikem, **ale** ministr Bach si ihned objednal míchanou specialitu.
- (18a) Po pauze nejprve proměnil penaltu domácí Pejša, **aby** brzy nato po sporné žluté kartě musel z trávníku sibřinský Habada. (ČNK)
- (18b) Po pauze nejprve proměnil penaltu domácí Pejša, **ale** brzy nato po sporné žluté kartě musel z trávníku sibřinský Habada.

Nepravé vedlejší věty vztahné jsou časté v **odborných textech**, protože autoři těchto textů mají silnou tendenci užívat souvětí se závislými klauzemi:

- (19a) Do menší misky dáme tvaroh, **ke kterému** přidáme zakysanou smetanu a med. (ČNK)
- (19b) Do menší misky dáme tvaroh **a** přidáme k němu zakysanou smetanu a med.
- (20a) Poté se objeví dialogové okno, **ve kterém** klikněte na Uložit. (ČNK)
- (20b) Poté se objeví dialogové okno. **V něm** klikněte na Uložit.

Konečně zvláštním druhem klauzí jsou věty, které nazýváme **věty polovedlejší**. Ty vyjadřují **parentezi**, a tak nejsou začleněny do jiné klauze jako jejich větný člen. Samostatně se jimi zabýváme v podkapitole 2.5.

1.6 Základní vztahy klauzí v rámci souvětí

1.6.1 Kompletace

Souvětnou kompletací rozumíme **doplňování přísudku** řídící klauze klauzí závislou tak, aby vznikla **úplná výpověď určité souvětí formy**. Některé přísudky lze kompletovat jak výrazem nominálním (nominální frází, jejímž základem bývá substantivum, adjektivum nebo zájmeno), tak výrazem větným.

Přísudek může vyžadovat kompletaci (doplnění) **klauzí podmětovou**, nebo **předmětovou**. Nejčastěji se kompletující věty uvozují spojkou **že** nebo spojkou **aby**.

1.6.1.1 Kompletace větou podmětovou

(Podrobně k větám podmětovým viz tento oddíl, kap. 2.1.1)

Kompletace větou podmětovou je **nutná u některých druhů přísudků**.

Např. máme-li utvořit větu na bázi přísudku vyjádřeného slovesným tvarem *stalo se*, je třeba tento tvar doplnit nějakým podmětem; ten může mít buď povahu nominální, nebo větnou:

- (1a) Stalo se **něco**?
- (1b) Stalo se, **že** jsem zvýšila hlas na svého manžela. (ČNK)
- (1c) Nestává se, **aby** filmař vydával k premiéře vlastní prohlášení. (ČNK)

Ve větách (1) **je přísudek *stalo se*** a přísudek *nestává se* **doplněn podmětem**, jímž je ve větě (1a) zájmeno, a ve větě (1b) klauze uvozená spojkou *že* a ve větě (1c) klauze uvozená spojkou *aby*.

Slovesný přísudek může kromě podmětu nominální či větné formy vyžadovat i doplnění předmětem:

- (2a) **To mě** překvapuje.
- (2b) Překvapuje **mě, že** vás tu potkávám. (ČNK)

Větnou formu – vedle formy nominální – mívá podmět i u **složených přísudků** verbonominálních:

- (3a) Stalo se **to** tradicí.
- (3b) Stalo se tradicí, **že** tu vystupují vynikající osobnosti. (ČNK)

(4a) **To** je překvapující.

(4b) Je překvapující, **že** církvi najednou turistický ruch vadí. (ČNK)

1.6.1.2 Kompletace větou předmětovou

(Podrobně k větám předmětovým viz tento oddíl, kap. 2.1.2)

Kompletace větou předmětovou je nutná nebo možná u některých druhů přísudků, které vyžadují doplnění předmětem Podoba doplnění je určována **valencí slovesa**.

Např. přísudek *řekl jsem* vyžaduje: (a) pouze doplnění **akuzativem jména nebo klauzí** místo akuzativu; (b) doplnění **akuzativem nebo lokálem a dativem jména nebo klauzí** místo akuzativu.

Ad (a):

(5a) Řekl jsem **hloupost**.

(5b) Řekl jsem, **že** je to ztráta času.

Ad (b):

(6a) Řekl jsem **jí to**.

(6b) Řekl jsem **jí o tom**.

(6c) Řekl jsem **jí, že** to chápu.

Předmětové věty jsou nejčastěji uvozovány **spojkami že; aby; jestli/zda**. Volbu spojky podmiňuje sémantika slovesa nebo význam předmětové klauze, resp. celého souvětí:

(7) Nevěděl jsem, **že** to ví.

(8) Nechci, **aby** o tom věděla.

(9) Zeptal jsem se jí, **jestli/zda** to ví.

1.6.2 Determinace

Souvětnou determinací rozumíme takový souvětný vztah, v jehož rámci se klauzí závislou na přísudku řídící věty určuje: **(a)** nějaká okolnost přísudku, zejména časová, místní, příčinná, podmínková nebo přípustková; **(b)** vlastnost či okolnost entity označované jménem, zpravidla substantivem, jež v rámci řídící věty plní funkci některého jejího větného členu – jde o determinaci větou atributivní.

Souvětná determinace se vyjadřuje některou z řady spojek (*když, až, jakmile; protože, ačkoli* aj.) nebo některým z vztažných zájmen (*který, kde, kdy* aj.).

Ad (a) (vše ČNK):

determinace okolností časovou

- (1) **Když prší**, propadá melancholii.
- (2) **Až bude pršet**, vezměte děti i babičku a vyrazte do kina.
- (3) **Jakmile zaprší**, kempy jsou všude prázdné.

determinace okolností místní:

- (4) **Kde prší**, tam je totiž obvykle i svěží pastva.

determinace okolností příčinnou (v užším smyslu):

- (5) **Protože pršelo**, všude bylo bahno.
- (6) Hladina jezera byla tentokrát výjimečně klidná, **nebot' pršelo**.

determinace okolností podmínkovou:

- (7) **Pokud bude pršet**, počkáme a pojedeme jindy.
- (8) **Jestli bude pršet** tři dny, zaplaví nás voda znovu.
- (9) **Když bude pršet**, mohou návštěvníci využít krytý bazén.

determinace okolností přípustkovou:

- (10) **Přestože pršelo**, vzduch svěže voněl.
- (11) **I když pršelo**, přišlo hodně lidí a dobře se bavili.
- (12) **Ačkoli pršelo**, přišlo mnoho lidí.
- (13) Opět se dalo do lijáku, **třebaže pršelo** již několik dní.

Ad (b) (vše ČNK)

determinace větou atributivní:

- (14) Padal studený **děšť**, **který** byl tolik podobný chladu v jejím srdci.
- (15) Přívalový **děšť**, **jaký** tehdy padal, překonává veškeré představy.
- (16) Není to zlatý červencový **liják**, **co** je jak mečem podepřená brána. (J. Skácel)
- (17) Nebál jsem se **hrozby**, **že** se chystá spiknutí.

1.6.3 Juxtapozice atributivní věty

Vzácně, patrně se záměrem stylotvorného efektu, se atributivní věta v rámci souvětí připojí nikoli vztažným zájmenem nebo spojkou, ale prostým **položením vedle věty předcházející**; souvětí celek z obou vět dělá z formálního hlediska v psaném jazyce interpunkční čárka, v mluvené řeči pak pauza a polokadence, z významového hlediska pak to, že taková juxtaponovaná věta je **nutným (restriktivním) atributem** předmětového nebo podmětového substantiva věty předchozí. Takové souvětí lze vždy transformovat na souvětí s formálně vyjádřenou determinací:

(18a) Jsou **věci, nikdo se o nich nedozví**. (I. Klíma)

(18b) Jsou **věci, o nichž se nikdo nedozví**.

(18c) *Jsou věci. Nikdo se o nich nedozví.

Srov. dále:

Jsou **ženy, laskají** kočku nebo psa, a zabijí nenáviděného manžela [...] (I. Klíma)

Jsou **matky, děti** jim **vezme** smrt. (I. Klíma)

Stanou se **věci, člověk** si je **nedovede** vysvětlit [...] (I. Klíma)

Trochu zmatena objevila jednou **složku, byly v ní** kresby ženských aktů [...] (K. Kryl – ČNK)

Máte herce, jsou to hodný, báječný lidi, ale když hrají slušného člověka, nevíte, kam se schovat. (J. Janoušek, *Jan Werich za oponou*)

Jiné jsou případy, kdy druhá věta není pro význam první věty nutná a obsah souvětí by mohl být vyjádřen dvěma samostatnými větami (19(c)):

(19a) Před sebou vidí **stezku, vine se** daleko po páteři hor. (Z. Šmíd – ČNK)

(19b) Před sebou vidí **stezku, která se vine** daleko po páteři hor.

(19c) Před sebou vidí **stezku. Vine se** daleko po páteři hor.

Srov. dále:

Dneska **jsem viděl kachny, letěly** v letce jako šipka na jih, hrozně vysoko. (překlad: J. Steinbeck – ČNK)

Na dvoře **bylo vidět číšníky, přebíhali** sem a tam přes betonový taneční parket a přenášeli židle i stoly.

Rozdíl mezi **souvětími typu (18a)** na jedné straně a **souvětími typu (19a)** na straně druhé lze vyjádřit v pojmech **aktuálního členění** věty: Zatímco rématem první věty souvětí (18a) není samotné substantivum *věci*, nýbrž celá atributivní skupina *věci, o nichž se nikdo nedozví*, rématem první věty v souvětí (19a) je samotné substantivum *stezku*.

1.7 Parataxe a hypotaxe

1.7.1 Parataxe

Parataxe je větné spojení, při kterém se žádná ze spojovaných vět nezačleňuje do struktury druhé věty jako její větný člen, tj. žádná z vět neobsazuje syntaktickou pozici druhé věty. Obě spojované věty jsou vzájemně syntakticky nezávislé. Parataktické spojení se realizuje prostřednictvím **parataktických spojek** (souřadících spojovacích výrazů), které signalizují významový vztah spojovaných vět.

Spojka stojí obvykle na začátku, případně na některé z dalších pozic druhé věty (druhé z hlediska lineárního pořadí, větosledu):

- (1a) Hráli výborně, **ale** mrzí mě, že jsme jim to vůbec neztížili
- (1b) Hráli výborně, mě **ale** mrzí, že jsme jim to vůbec neztížili. (ČNK)

Parataktická spojka nikdy nestojí v iniciální pozici souvětí celku. Srov. standardní souvětí (2a) a (2b), a proti tomu gramaticky nepřijatelné souvětí (2c):

- (2a) Chápu to, **ale** mrzí mě to.
- (2b) Mrzí mě to, **ale** chápu to.
- (2c) ***Ale** mrzí mě to, chápu to.

Není-li vztah parataxe vyjádřen žádným spojovacím výrazem, jde o tzv. **asyndeton** (asyndetické spojení). **Významový vztah mezi větami** není v takovém případě explicitně vyjádřen, **zůstává implicitní**. Srov. asyndetická souvětí (3a) až (5a), v nichž je při absenci spojovacího výrazu významový vztah mezi větami pouze implicitní, a jejich syndetické konkurenty s významovým vztahem explicitně vyjádřeným slučovací spojkou *a* (věta (3b)), důvodovou spojkou *totiž* (věta (4b)), a důsledkovou spojkou *a proto* (věta (5b)):

- (3a) Cítil se k smrti unavený, bolelo ho celé tělo.
- (3b) Cítil se k smrti unavený **a** bolelo ho celé tělo.
- (4a) Do konce května musí značkaři zkontrolovat cyklotrasy, cedule na sloupcích bývají po zimě někdy uvolněné.

(4b) Do konce května musí značkaři zkontrolovat cyklotrasy, cedule na sloupcích **totiž** bývají po zimě někdy uvolněné.

(5a) Práce má dost, dluhy jistě brzy srovná.

(5b) Práce má dost, **a proto** dluhy jistě brzy srovná.

Paratakticky mohou být spojeny buď (a) dvě věty hlavní nebo (b) dvě věty vedlejší, které závisí na jiné větě (hlavní nebo vedlejší) týmž způsobem, tj. dvě vedlejší věty na stejném stupni závislosti, které obsazují tutéž pozici ve struktuře jiné věty.

(a) dvě věty hlavní (souvětí (6) až (9)):

(6) Odvezl dceru do školky **a** rychle se vrátil domů.

(7) Oslavil sice už třiatřicáté narozeniny, **ale** neztratil nic ze své rychlosti.

(8) Město bývá večer buď vylidněné, **nebo** se tu potulují podezřele vypadající partičky.

(9) Chtěl bych pro region něco udělat, **a proto** jdu do voleb znovu.

V souvětí (6) jsou základní slučovací spojkou *a* spojeny dvě věty vyjadřující dva po sobě jdoucí děje (časovou následnost). V souvětí (7) je spojkou *ale* vyjádřen významový vztah odporovací (obsah druhé věty se vzhledem k platnosti obsahu věty první prezentuje jako nesamozřejmý, do jisté míry překvapivý), v souvětí (8) jsou vylučovací spojkou *nebo* spojeny dvě věty vyjadřující dvě možné situace chápané jako dvě vzájemně se vylučující alternativy, v souvětí (9) vyjadřuje druhá věta důsledek platnosti obsahu věty první, což je signalizováno důsledkovou spojkou *a proto*.

(b) dvě věty vedlejší

(10) Rozhodl se vrátit **tam, kde** se poznali **a kde** jim bylo dobře.

(11) Řekl, **že** je to tu hezké, **ale že** tu nemůžeme sedět věčně.

(12) Má předložit i seznam nedodělků, **které** systém vykazuje, **ale které** zatím nebrání provozu.

V souvětí (10) jsou paratakticky spojeny dvě adverbialní věty vedlejší vyjadřující místo děje, v souvětí (11) dvě vedlejší věty předmětné, vyjadřující obsah řeči, v souvětí (12)

jsou paratakticky spojeny dvě věty přívlastkové, které blíže určují (determinují) totéž substantivum hlavní věty.

V případě (b) mluvíme o tzv. **vedlejších větách několikanásobných**.

Spojovací výraz (podřadicí spojka nebo relativum), kterým jsou věty vedlejší zapojeny do struktury řídicích vět, **se nemusí nutně opakovat**, jako je tomu v souvětích (10) – (12), ale může zůstat u druhé věty nevyjádřen; srov. souvětí (13), v němž je druhý **výskyt spojky aby fakultativní**:

(13) Prezident bude mít jen několik hodin na to, **aby bud'** zákony podepsal, **nebo (aby)** je vrátil poslancům zpět k projednání.

Každá z paratakticky připojených vedlejších vět může být do věty řídicí zapojena také jiným spojovacím prostředkem. Srov. souvětí (14) s paratakticky spojenými větami přívlastkovými a souvětí (15), v němž na větě hlavní závisí dvě paratakticky spojené věty předmětné.

(14) Přesto existuje řada lidí, **pro něž** peníze nic neznamenaají, **ale kteří** mohou být svedeni mocí.

(15) Zjistěte, **kolik** peněz potřebujete **a zda** jste schopni je sehnat.

Zatímco mezi paratakticky spojenými hlavními větami musí být principiálně nějaká obsahová souvislost, která spojení vět do společného souvětí celku podmiňuje, mezi paratakticky spojenými větami vedlejšími v zásadě nemusí být žádný významový vztah. Rozhodující je pouze jejich táž větněčlenská platnost v rámci struktury společné věty řídicí. Srov. souvětí (16):

(16) V dopise mimo jiné stálo, **že** tu zkoušku zase neudělal **a že** Zuzanu už záda nebolí.

1.7.2 Hypotaxe

Hypotaxe je takové větné spojení, při kterém se jedna věta začleňuje do struktury druhé věty jako její větný člen, tj. obsazuje některou z jejích syntaktických pozic, je jejím větným členem. Jedna ze spojovaných vět má tedy platnost věty **syntakticky nadřazené**, druhá věta má platnost **věty syntakticky podřazené (závislé)**.

Při hypotaktickém spojení je závislá věta připojena k řídicí větě hypotaktickým (podřadicím) spojovacím výrazem, a to buď podřadicí spojkou, nebo vztažným zájmenem či příslovcem.

Hypotakticky mohou být spojeny buď (a) věta hlavní a vedlejší, nebo (b) dvě věty vedlejší na různém stupni podřazenosti:

(a) věta hlavní a vedlejší (souvětí (17) a (18)):

(17) Všichni říkali, **že** se mě to netýká.

(18) **Kdo** chce jezdit, musí nosit helmu.

V souvětí (17) plní druhá věta funkci předmětového komplementu věty první, do syntagmatické struktury řídicí věty je zapojena podřadicí spojkou *že*. V souvětí (18) je vztažným zájmenem *kdo* uvozena věta, která ve struktuře druhé věty zaujímá syntaktickou pozici podmětu.

(b) dvě věty vedlejší na různém stupni podřazenosti (souvětí (19) a (20)):

(19) Byl jsem rád, **že** můžu dělat práci, **která** mě baví.

(20) V návodu čteme, **že jakmile** je sběrný vak plný, přístroj se sám vypne.

V souvětí (19) je mezi větami vedlejšími (druhou a třetí větou souvětí) vztah hypotaxe: věta uvozená vztažným zájmenem *která* (třetí věta v pořadí) je větně vyjádřeným atributem substantiva věty předchozí (druhé věty v pořadí). Ta přitom sama hypotakticky závisí na první větě (větě hlavní). Také v souvětí (20) jsou druhá a třetí věta v hypotaktickém vztahu: věta připojená spojkou *jakmile* má funkci okolnostního (časového) určení přísudku věty třetí.

Ze strukturního zapojení jedné věty do druhé v případě hypotaktického spojení vět vyplývá možnost **nominalizace závislé věty** (její náhrada nevětným výrazem s toutéž syntaktickou (větněčlenskou) funkcí. **Třívětá souvětí (19) a (20)** je tak možné přeformulovat na **dvouvěté struktury (19a) a (20a)**, v nichž je vždy obsah jedné původní klauze vyjádřen nevětným výrazem. V souvětí (19a) jde o výraz atributivní (adjektivum *zajímavou*), v souvětí (20a) o časové určení (předložkovou frází *po naplnění sběrného vaku*):

(19a) Byl jsem rád, že můžu dělat **zajímavou** práci.

(20a) V návodu čteme, že **po naplnění sběrného vaku** se přístroj sám vypne.

1.7.3 Nepravá hypotaxe (hypotaktická koordinace)

V češtině existuje velmi silná tendence spojovat paratakticky věty ve významovém vztahu koordinace (klauze významově souřadné), a hypotakticky naopak věty ve vztahu kompletace nebo determinace (propozice ve významovém vztahu podřadnosti).

Spojení významově souřadných vět hypotaktickým spojovacím prostředkem (podřadící spojkou nebo relativem), jsou zpravidla **stylově příznaková**. Příkladem takové hypotaktické koordinace (nepravé hypotaxe) jsou (a) souvětí s tzv. **nepravou větou vedlejší spojkovou** a (b) souvětí s **časově navazovací (pokračovací) vztaznou větou** (v lingvistice tradičně označovanou termíny *nepravá* či *nevlastní věta vztazná*, případně *vztazná věta nepřívlastková* či *kvaziatributivní*).

1.7.3.1 Nepravé věty vedlejší spojkové

(21a) Vešel do místnosti a posadil se k prázdnému stolu, **aby** po pár minutách zase odešel.

V souvětí (21a) slouží primárně hypotaktická spojka *aby* ke konfrontaci dvou po sobě následujících dějů, které jsou z nějakého hlediska hodnoceny jako kontrastní. Časová následnost se přitom v češtině vyjadřuje primárně spojkami souřadícími.

K vyjádření **prosté časové následnosti** se užívá zpravidla spojka slučovací (souvětí (21b)), pro zdůraznění **protikladu** mezi po sobě následujícími ději pak spojka odporovací (souvětí (21c)).

(21b) Vešel do místnosti, posadil se k prázdnému stolu **a** po pár minutách zase odešel.

(21c) Vešel do místnosti a posadil se k prázdnému stolu, **ale** po pár minutách zase odešel.

Souvětí (21a), obsahující tzv. **nepravou větu účelovou** je proto méně obvyklé a stylově příznakové.

Srov. např. následující korpusové doklady:

Rytmus je chvílemi rychlý, občas zpomalí, **aby se po chvíli rozběhl v mnohem zběsilejším tempu**.

Útočnice se zarazila a poodešla, **aby se po chvíli vrátila a začala starou ženu znovu ohrožovat.**

Uličky prudce klesají, **aby se po chvíli zase zvedaly.**

V pondělí byli na zastupitelstvu odvolání tři náměstci, **aby po pár hodinách znovu vstoupili do placených funkcí.**

1.7.3.2 Časově navazovací věty vztažné

(22a) Na obrazovce se objevila zpráva, která vzápětí zase zmizela.

V souvětí (22) jsou představeny dva po sobě následující děje se společným prvkem, a tím je zpráva na obrazovce. Vedlejší věta se relativem *kteřá* k tomuto společnému prvku (substantivu zpráva) přímo vztahuje, **významově ho však nedeterminuje**. Neinformuje o tom, o jaký druh zprávy šlo, přináší jen informaci o tom, co se s toutéž zprávou stalo o chvíli později. Pro vyjádření prosté časové následnosti, jak už bylo řečeno výše, se primárně a bezpříznakově užívá spojky souřadící (slučovací – souvětí (22b), nebo odporovací – souvětí (22c)).

(22b) Na obrazovce se objevila zpráva **a** ta vzápětí zase zmizela.

(22c) Na obrazovce se objevila zpráva, **ale** vzápětí zase zmizela.

Srov. např. následující korpusové doklady:

[...] odkopávali vrstvy hornin, pod nimiž se ukrývalo uhlí, **které pak nakládali lopatami do puten a tahali nahoru na povrch.**

Bezbrankovou první část potvrdil svým zásahem mostecký Melichar, **který vzápětí výrazně vyřadil umístěnou střelu Hauera.**

Dvaadvacetiletý mladík ve Zlíně nejdříve odcizil registrační značky vozidla Škoda Superb, **které následně umístil na jiné vozidlo značky Fiat.**

1.8 Souvětí souřadné a podřadné

Tradičně se na základě formálního spojení vět rozlišuje tzv. **souvětí souřadné** (parataktické), založené na významovém vztahu koordinace, a tzv. **souvětí podřadné** (hypotaktické), založené na vztahu determinace či kompletace.

1.8.1 Souvětí souřadné

Jako souřadné se chápe takové souvětí, v němž se realizuje alespoň jedno parataktické spojení formálně nezávislých vět, tj. takové souvětí, které obsahuje alespoň dvě tzv. věty hlavní.

Souvětí souřadné může tedy obsahovat buď (a) jen dvě věty, a to obě hlavní, (b) více než dvě hlavní věty nebo (c) několik vět hlavních a několik vět vedlejších, a to v různých větosledných variantách (hlavní věty jsou v následujících příkladech podtrženy):

(a) souvětí s dvěma hlavními větami (souvětí (1))

(1) Odvezl dceru do školky a rychle se vrátil domů.

(b) souvětí s více než dvěma hlavními větami (souvětí (2)):

(2) Můj tatínek miloval koně, a dokonce mi chtěl koně koupit, ale maminka byla proti.

(c) souvětí se dvěma nebo více hlavními větami a několika větami vedlejšími (souvětí (3) a (4)):

(3) Vstal, přešel k oknu, zíral do tmy a přál si, aby už bylo ráno a mohl se vrátit do kanceláře.

(4) Bud' můžete investovat do betonových trubek, které vedou do nádrží zadržujících přívalové dešťové srážky a vodu postupně pouští do kanalizace, nebo můžete udělat retenční nádrž, která je zároveň pěkným jezírkiem s rákosem a stromy.

1.8.2 Souvětí podřadné

Jako podřadné se tradičně označuje takové souvětí, v němž není žádné parataktické spojení mezi formálně nezávislými větami, tj. takové souvětí, které obsahuje **pouze jednu tzv. větu hlavní**. Souvětí podřadné může tedy obsahovat buď (a) jednu větu hlavní a jednu větu vedlejší, nebo (b) jednu větu hlavní a více vět vedlejších, a to v různých větosledných variantách.

(a) souvětí s jednou větou hlavní a jednou větou vedlejší (souvětí (4) – (6)):

(4) Řekni mi, kdo to byl.

(5) Až budeme hotovi, zavoláme vás.

(6) Pes, který štěká, nekouše.

(b) souvětí s jednou větou hlavní a více větami vedlejšími (souvětí (7) – (9)):

(7) Tonda řekl, že až se vrátíme do klubovny, bude nám vyprávět, jak se to všechno stalo.

(8) Jakmile přišlo echo, že se bude zdražovat plyn, zařídili jsme se tak, abychom mohli poptávku klientů uspokojit do čtrnácti dnů.

(9) Tato zvláštní stavba, která se tyčí na vrcholku Montmartru a která připomíná pocukrovaný dort, byla postavena v roce 1876 v románsko-byzantském slohu.

2. SOUVĚTÍ ELEMENTÁRNÍ

2.1 SOUVĚTNÁ KOMPLETACE

2.1.1 Souvětí s větou podmětovou

Obsah:

2.1.1.1 Obecná charakteristika

2.1.1.2 Souvětí s podmětovou větou kompletující přísudek slovesný

I. Přísudek řídící věty je v RD, pasivu nebo má modální charakter

A. Přísudek řídící věty je v reflexivním deagentivu

B. Přísudek řídící věty je v pasivu nebo jeho součástí je trpné participium ve tvaru neutra

C. V přísudku věty je výraz modální

II. Sémantické funkce podmětových vět

A. Obecná charakteristika

B. Oznamování faktu: spojka *že*

C. Oznamování předpokladu faktu nebo oznamování alternativ: spojky *jestli* a *zda*

D. Oznamování podmíněnosti faktu: podmětové věty uvozené spojkou *když*, *jestliže*, *pokud*, *-li*

E. Vyslovování podmínky

F. Oznamování, k jakému ději či stavu se směřuje – spojka *aby*

III. Podmětové věty vztažné

2.1.1.3 Souvětí s podmětovou větou kompletující přísudek slovesně-jmenný

I. Souvětí se spojkou *že*

A. Souvětí s přísudkovým adjektivem

B. Souvětí s přísudkovým substantivem

II. Souvětí s ostatními spojkami

A. Přehled

B. Souvětí se spojkou *aby*

C. Souvětí se spojkou *když*

D. Souvětí se spojkami *jestliže*, *pokud*, *-li*

E. Souvětí se spojkami *jestli* a *zda*

F. Souvětí s hypotetickým obsahem – spojka *kdyby* a *pokud* s kondicionálem

III. Souvětí s větami vztažnými

Poznámka terminologická:

Místo adjektiva *podmětová* se v gramatikách češtiny někdy užívá také tvaru *podmětná*. V ČNSG se místo termínu *podmětové (podmětné) věty spojkové* užívá termínu *podmětové věty primární*. K pojmu „podmět“ viz ODDÍL I, kap. 6.2.1 a ODDÍL III, kap. 3.

2.1.1.1 Obecná charakteristika

Podmět věty je nejčastěji vyjádřen substantivem v nominativu; může však být vyjádřen kterýmkoli slovním druhem a také větou. Zda podmět věty může či musí být vyjádřen větou, závisí obvykle na charakteru a významu přísudku věty. Např. přísudek ***nastalo*** může mít podmět substantivní, anebo podmět větný – ten však musí mít u tohoto slovesného přísudku povahu **věty vztažné** uvozené vztažným zájmenem:

(1a) Nastalo **jaro**.

(1b) **Nastalo, co** každý očekával.

Věty typu (1b) se slovesným přísudkem *nastalo* a podmětovou větou jsou ovšem v textech **extrémně řídké**. V korpusu SYN v8 (2021) stojí bezprostředně po slovesném tvaru *nastalo* nejčastěji předložka *v*, po ní následuje čárka uvozující např. nějakou okolnostní větu a na třetím a čtvrtém místě jsou substantiva *období* a *ticho*. Souvětí typu (1b) mají jen **čtyři doklady**. Srov.:

Po tomto zvuku **nastalo v** místnosti hluboké ticho.
Totéž **nastalo, když** se budovaly silnice přes obydlená pásma.
Samozřejmě **nastalo, co** nastat čas od času musí: počítač se takzvaně zbořil.

Naproti tomu u významově i tvarově velmi příbuzného reflexiva *stát se* je větný podmět uvozený spojkou *že* běžný; bývá ale vyjádřen i větou vztaznou (obě věty ČNK):

(2a) **Stalo se, že** jednoho dne rytíř i s paní museli narychlo odjet.

(2b) **Stalo se, co** se někdy stává.

Zatímco tvar přísudku ve větě se substantivním podmětem je řízen rodem a číslem tohoto podmětu, přísudek ve větě s podmětem větným má vždy **tvar středního rodu** sg. (vše ČNK):

(3a) **Udivil** ji jeho přísný **hlas** a hrdlo se jí stáhlo.

(3b) **Udivila** ho její **odpověď** i autoritativní tón, jímž byla pronesená.

(3c) **Udivily** ho **npravdy** a polopravdy prezentované církví.

(3d) **Udivilo** ho, **že** nebyly vypracovány znalecké posudky.

Věta, která je podmětem věty řídicí, může kompletovat větu řídicí obsahující **přísudek slovesný** (věty (1b), (2) a (3d)) nebo **přísudek slovesně-jmenný** (verbonominální) (věty (4) až (7)) (vše ČNK):

(4) **Je zřejmé, že** se Moskva chystá na dlouhodobé zápolení s Kyjevem.

(5) **Je záhada, že** se objeví virus a téměř vzápětí je na světě vakcína.

(6) **Je otázka, kdo** bude ty milióny platit.

(7) **Není známo, kdy** a jak vesmír zase zanikne ani „co je“ za hranicemi našeho vesmíru.

Věty jako (2a), (3d), (4) a (5), které jsou uvozeny **spojkou** (zde spojkou *že*, dále též *aby*, *jestli* aj.), se v gramatikách i jinde obvykle nazývají **podmětové věty spojkové**. Věty (1b), (2b), (6) a (7) jsou naproti tomu uvozeny výrazem (*co*, *kdo*, *kdy*), který je z hlediska slovnědruhového v souvětích tohoto typu charakterizován jako **zájmeno vztazné**, resp. (vztazné) příslovce, a jím uvozená věta se proto nazývá věta vztazná; proto se tento druh podmětových vět označuje jako **podmětové věty vztazné**.

Základní spojkou uvozující větu podmětovou je spojka že.

Kromě ní se v souvětích s větou podmětovou zčásti za různých gramatických podmínek, zčásti synonymně (viz níže) užívá i spojek **aby, když, jestli, jestliže, -li, pokud, zda**, méně často i spojky **kdyby**. Spíše vzácněji lze užít všech těchto spojek v souvětích s identickým slovesným přísudkem věty řídicí (věty (8) až (14); vše ČNK):

- (8) Lidí totiž **nezajímá, že** číšník nemá náladu.
- (9) Ženské **nezajímá, jestli** je někdo mravný.
- (10) Nejvíc ho **zajímalo, zda** po cestě narazí na nějaké divoké králíky.
- (11) Mě **nezajímá, když** mi někdo vymyslí 50 důvodů, proč klesá prodej.
- (12) Mě by docela **zajímalo, kdyby** pan Topolánek řekl, s kterými odboráři jednal.
- (13) Každého **láká, aby** zrovna v takovém klubu **hrál**.
- (14) Naše poznatky ukazují, že **je ideální, pokud** vlastníci jsou současně členy top managementu.

Výjimečná je v souvětích s podmětovou větou spojka *zdali*, synonymní se spojkou *zda*: *A leckoho priťom napadne, zdali by si mohl na zahradě nějaké ty hrozny vypěstovat. – I proto mě zajímalo, zdali se ještě dnes vůbec dostane k tomu, co má nejraději – k léčení řadových pacientů.*

2.1.1.2 Souvětí s podmětovou větou kompletující přísudek slovesný

I. Prísudek řídicí věty je v reflexivním deagentivu, pasivu nebo má modální charakter

A. Prísudek řídicí věty je v reflexivním deagentivu (dále jen RD)

(K pojmu reflexivního deagentivu viz ODDÍL III, kap. 6.4)

Frekventovaná jsou v psaných textech souvětí s větou podmětovou, v jejichž větě řídicí je přísudkem reflexivní deagentiv. Podmětovou větu uvozuje **spojka že**.

- (1) Jak **se pozná, že** vaše dítě bere drogy?
- (2) Původně **se myslelo, že** protony a neutrony patří mezi elementární částice.

RD je přísudkem věty řídicí v souvětích s větou podmětovou nejčastěji u následujících sloves (abecedně):

čekat, konstatovat, myslet, očekávat, odhadovat, plánovat, povídat, poznat, pravit, prokázat, předpokládat, psát, říci/říkat, soudit (soudí se, že), šuškat, tradovat, tvrdit, udávat, uvádět, vědět, vyprávět, zdůrazňovat, zjistit.

Další doklady:

Od Němců **se nečekalo, že** by podváděli.

Obecně **se konstatuje, že** současní učitelé kvalitní psychologickou literaturu moc nečtou – psát pro učitele tedy není jednoduché.

Všeobecně **se očekává, že** letos se již sazby nezvýší.

Odhaduje se, že celosvětově se každý rok provede čtyřicet dva milionů potratů, z nichž dvacet milionů probíhá bezpečně s řádným lékařským vybavením a dohledem a dvaadvacet milionů se uskuteční pokoutně.

Často **se tvrdí, že** Velká čínská zeď je jedinou stavbou na Zemi, která je vidět z vesmíru. Není to ale pravda.

B. Přísudek řídicí věty je v pasivu nebo jeho součástí je trpné participium ve tvaru

neutra

Frekventovaná jsou v psaných textech rovněž souvětí s větou podmětovou, v jejichž větě řídicí je pasivní přísudek nebo je jeho součástí trpné participium. Podmětovou větu uvozuje **spojka že** nebo **aby** (obě věty ČNK):

- (3) **Bylo dokázáno, že** při fyzickém stresu se uvolňuje převážně noradrenalin a při psychickém převážně adrenalin.
- (4) **Je vyloučeno, aby** bankomaty vydaly padělanou bankovku.
- (5) Hospodyním **bylo doporučeno, aby** hovězí uchovávaly zmrzlé za okny.

Spojkou **že** jsou uvozovány podmětové věty po následujících participiích (abecedně):

dohodnuto, dokázáno, doloženo, domluveno, konstatováno, naznačeno, odhlasováno, ověřeno, oznámeno, potvrzeno, prokázáno, přikázáno, rozhodnuto, řečeno, sděleno, shledáno, schváleno, stanovení, ujednání, usneseno, uzákoněno, vyloučeno, vysvětleno, zajištěno, zaručeno, zdůrazněno, zjištěno, zveřejněno.

Další doklady:

V posledních desetiletích **bylo ověřeno, že** až třetina infekčních průjmů je vyvolána viry.

Bylo nám sděleno, že existují tři jiné alternativy, kudy silnice nakonec povede.

Bylo zdůrazněno, že Izrael plně respektuje všechny americké podmínky.

V médiích **bylo zveřejněno, že** Němci mají snahu u nás podnikat a kupovat nemovitosti.

U skupiny sloves vyjadřujících, co se má či nemá, může či nemůže stát, je podmětová věta uvozena **spojkou aby**; jde o následující participia:

dohodnuto, domluveno, doporučeno, dovoleno, nařízeno, navrženo, oznámeno, povoleno, požadováno, přikázáno, rozhodnuto, řečeno, sděleno, schváleno, stanovení, ujednání, uloženo, umožněno, usneseno, uzákoněno, vyloučeno, vyžadováno, zajištěno, zakázáno, zaručeno, znemožněno.

Další doklady:

Má jí být **dovoleno, aby** neustále ovlivňovala životy svobodných lidí pomocí vražd a zastrašování? Po první světové válce **bylo nařízeno, aby** každá obec měla svoji vlastní obecní kroniku.

Policii **bylo umožněno, aby** tu vykonala domovní prohlídku bez povolení.

V jakém momentě bude **vyžadováno, aby** převzal řízení auta člověk?

Musí být **zajištěno, aby** ten, kdo neplatí nájemné, poškozujíc cizí majetek a nedodržuje svobodně sepsanou nájemní smlouvu, byl během několika týdnů či měsíců z bytu nuceně vystěhován.

Novinářům **bylo zakázáno, aby** nadále komentovali situaci uvnitř Íránu.

Ve zdravotnickém systému by mělo být **zaručeno, aby** měl každý člověk bez ohledu na své finanční možnosti v rámci paliativní medicíny právo na optimální léčbu bolesti.

Fašismus je zlo a musí být **znemožněno, aby** parazitoval na demokracii.

U některých z těchto sloves dochází k významové **konkurenci mezi spojkami že a aby**:

(6a) **Bylo dohodnuto, že** celé náměstí bude vydlážděno kvalitní kamennou dlažbou. (ČNK)

(6b) **Bylo dohodnuto, aby** celé náměstí bylo vydlážděno kvalitní kamennou dlažbou.

(7a) **Bylo dohodnuto, aby** trasa vedla též místy, která určitým způsobem Žižku připomínají. (ČNK)

(7b) **Bylo dohodnuto, že** trasa povede též místy, která určitým způsobem Žižku připomínají.

(8a) Jak **bude zajištěno, že** každý dostane formulář? (ČNK)

(8b) Jak **bude zajištěno, aby** každý dostal formulář?

(9a) A jak **bude zajištěno, aby** nepřizpůsobiví občané ze slumu nevycházelí a dále neobtěžovali? (ČNK)

(9b) A jak **bude zajištěno, že** nepřizpůsobiví občané nebudou ze slumu vycházet a dále obtěžovat?

Významový rozdíl mezi větami (a) a (b) je jen nepodstatný a subjektivní: v souvětích se spojkou *že* se o tom, co se má stát v budoucnosti, hovoří jako o **jistotě** toho, co se stane, kdežto v souvětích se spojkou *aby* se o tomtéž hovoří jako o tom, co se má stát. Věty se spojkou *aby* přitom **nevylučují, že se tak nestane**, naproti tomu věty se spojkou *že* sugerují, **že se tak jistě stane**; a to i tehdy, jde-li o budoucnost i v řídicí klauzi, a celé souvětí pak má principiálně hypotetickou povahu - viz věty (8a) a (9b) výše.

C. V přísudku věty je výraz modální

Jde o přísudek typu *„se dá/nedá, lze/nelze, je možno/není možno + infinitiv“*

Spojku *že* se uvozuje konstatování toho, co lze či nelze (u)činit:

- (10) Je to velmi smutný případ, na kterém **se dá demonstrovat, že** někteří lidé pomoc prostě nechťejí.
- (11) A právě na tomto příkladu **lze demonstrovat, že** skrytá sůl je nastražena téměř všude.
- (12) Pouze velmi zblízka bylo **možno pozorovat, že** se jí třesou ruce.
- (13) Jak **je možné dokázat, že** p a b jsou v češtině dva různé fonémy?

Spojku *jestli* nebo *zda* se hovoří o jevech hypotetických:

- (14) Těžko **se dá předvídat, jestli** je Rusko do budoucna hrozbou.
- (15) Pohmatem na břicho **se dá určit, zda** jsou všechny orgány v břišní dutině na správném místě.
- (16) Podle druhu výchytky **lze zjistit, zda** proutkem pohnula voda, ruda nebo jiná energie.
- (17) Nebylo **možno říci, zda** zápasí s hněvem, nebo s pochybnostmi.
- (18) Z porovnaných údajů bude **možné vyčíst, zda** a jak ministři ve vládě zbohatli.

II. Sémantické funkce podmětových vět

A. Obecná charakteristika

Pokud **se** celým souvětím **oznamuje** nějaký **fakt**, užívá se spojky **že** (věty (44a) a (45a)).

Pokud se větou podmětovou vyslovuje pouze **předpoklad** nějakého **faktu** nebo se hovoří o možných alternativách, užívá se podmínkové spojky **jestli** (věty (33b) a (34b)) nebo **zda** (věty (33c) a (34c)); v této funkci jsou obě spojky **synonymní** a liší se jen **stylem** – spojka **zda** je **stylově vyšší** (vše ČNK):

- (19a) Dnes jen málokoho **napadne, že** tato lokalita má zajímavou historii.
- (19b) Taky mě staříka **napadá, jestli** tento oškubaný džínový svět není už jakási burka Západu.
- (19c) Když si vybíráme rostliny, asi nás málokdy **napadne, zda** tato rostlina není jedovatá.
- (20a) **Netrápilo** ho, **že** nemá auto nebo chalupu.
- (20b) Nás **netrápilo, jestli** vyhraje fotbalový zápas.

(20c) Předsedu Špidlu očividně **netrápilo, zda** o to občanský lid opravdu stojí.

Hypotetičnost obsahu závislé věty uvozené spojkou *jestli* nebo *zda* podtrhuje **alternativnost** vyjádřená spojkou *nebo* (vše ČNK):

(21a) **Nezajímá** mě, **jestli** to Freddy udělal **nebo** neudělal.

(21b) **Nezajímá** mě, **zda** jsou vaše manželky v jiném stavu **nebo** jestli máte nemocné děti.

Spojka *jestli* nebo *zda* se užije také při **reprodukcii otázky** nebo v **otázce rozvažovací (deliberativní)** (obě věty ČNK):

(22) Z publika **se** však **ozvalo, zda** budou tyto filmy vysílány také v jednu hodinu po půlnoci. (zkráceno)

(23) Na fóru rovněž **zaznělo, zda** by Česko nemělo být při záchraně Řecka a celé eurozóny aktivní.

Spojkou *jestli* může být někdy vyjadřován **předpoklad faktu, který hraničí s jistotou** o jeho existenci; pak má spojka *jestli* blízko ke spojce *že*; např. (obě věty ČNK):

(24a) **Mrzí mě, že** jsem tě zklamal, tati.

(24b) **Mrzí mě, jestli** jsem tě zklamal.

Pokud je předpoklad nějakého faktu obsahem věty řídicí a ten se vyjadřuje **kondicionálem** (*Mrzelo by*), užívá se v závislé větě podmětové spojky *kdyby*; v obou větách souvětí je tedy kondicionál; srov. **rozdílný význam vět** (25a) a (25b):

(25a) **Mrzí mě, že** nepřišla. (v obou klauzích souvětí se oznamuje fakt)

(25b) **Mrzelo by mě, kdyby** nepřišla. (v obou klauzích souvětí se vyslovuje podmínka)

Pokud se hovoří o tom, **za jakých podmínek nastává děj či stav** vyjádřený přísudkem věty řídicí, užívá se spojky *když*, *jestliže*, *pokud* nebo *-li*: (vše ČNK):

(26a) Umělcům **prospívá, když** žárí.

(26b) Organismu **prospívá, jestliže** je strava odlehčenější. (zkráceno)

(26c) Člověku **prospívá, pokud** občas zkouší hledat nové cesty. (zkráceno)

(26d) Rychlosti i kvalitě učení nesmírně **prospívá, je-li** podpořeno všemi smysly. (zkráceno)

V přísudku řídicí klauze (*prospívá*) se vyslovuje fakt, k němuž dochází za situace popisované v klauzi závislé (*když žárlí* atd.).

B. Oznamování faktu: spojka **že**

Pozn.: Spojka *že* uvozuje nejčastěji **věty předmětové** a následuje pak po předmětových slovesech (např. *Vím, že se to říká. Řekla, že nepřijde.*).

Věty uvozené spojkou *že* bývají **podmětem** nejčastěji: (a) po přísudkových slovesech označujících **psychické procesy**, méně často děje či stavy jiné; (b) po některých slovesech reflexivních:

Abecední seznam sloves, na nichž závisí věta podmětová uvozená spojkou *že* slovesa nereflexivní:

bavit, bolet/zabolet, děsit, docházet, dojít (*došlo mu, že*), dojmout/dojímat, dopálit/dopalovat, dráždit, fascinovat, frustrovat, hodit se, hrozit, hrát/zahřát, chybět, imponovat, inspirovat, iritovat, konsternovat, lákat, líbit se, lichotit/polichotit, motivovat, mrzet/zamrzet, nadchnout, napadat, naštvat, ničit, nudit, obohatit/obohacovat, ohromit/ohromovat, ohrozit/ohrožovat, oklamat, okouzlit/okouzlovat, osvěžit, otrávit/otravovat, otrást, ovlivnit/ovlivňovat, patřit, platit, plynout, pobavit, pobouřit/pobuřovat, pohoršit/pohoršovat, pokořovat, polekat, polichotit, pomáhat, ponižovat, popudit/popuzovat, posílit/posilovat, potěšit, povzbudit/povzbuzovat, prospět/prospívat, provokovat, překvapit/překvapovat, přitahovat, ranit, rmoutit/zarmoutit, rozčítit/rozčilovat, rozhněvat, rozhořčit, rozladit, rozlítit, rozlušit, rozložit, rozrušit, rozzuřit, rušit, stačit/postačit, stresovat, škodit/uškodit/poškodit/poškozovat, šokovat, štvát, těšit, trápit, učarovat, udivit/udívat, uchvátit/uchvacovat, uklidnit/uklidňovat, unavit/unavovat, urazit/urážet, uspokojit/uspokojovat, vadit, vyděsit, vyhovovat, vylekat, vyplývat/vyplýnout, vystrašit, vytočit/vytáčet, vzrušit/vzrušovat, zahanbit, zarazit/zarážet, zaskočit, zatěžovat, zaujmout, zaznít, zdrtit, zdržovat, zklamat, zlobit, zmást, znechutit/znechucovat, zneklidnit/zneklidňovat, znepokojit/znepokojovat, znervózit/znervózňovat, zranit/zraňovat.

slovesa reflexivní

hodit se, líbit se, osvědčit se, podařit se, potvrdit/potvrzovat se, prokázat se, proslýchat se, přihodit se, rozkřiknout se, stát se/stávat se, ukázat/ukazovat se, vymstít se, vyplatit se/vyplácet se, zalíbit se, zamlouvat se (často v negaci: *Nezamlouvá se mu, že*), zdát se.

Vybrané podmětové věty se spojkou *že* u sloves nereflexivních (abecedně podle přísudkového slovesa):

„Strašně **mě bolí, že** své ženě nemůžu pomoci od zlých lidí, je to velmi drásavý pocit.“

Pořád ještě **mě děsí, že** svoje dcery nemůžu uchránit před vším.

„Nějak vám **nedochází, že** tady máme skutečný stav nouze!“

Dojalo ji, **že** si udělal čas a přišel ji navštívit.

Fascinovalo nás, **že** se divadlo nestalo jen záležitostí vyšší vrstvy. (zkráceno)

Občas mě **napadá, že** nemoc číhá v každé ženě a jen čeká na vhodnou chvíli, kdy se projeví.

Prostě k ní **patří, že** je za všech okolností jako ze žurnálu.

Obecně **platí, že** každé tělo je jiné, a na rozličné potřeby a životní styly reaguje různě.

Na začátku mě **polekalo, že** jsem najednou necítila žádné zábrany.

Úžasně jí **prospělo, že** se zbavila tíhy zármutku.
Docela mě **uklidňuje, že** už dávno nejsem hezká holka!
Ani mě **nevzrušilo, že** jsem musel do vězení.
U soudu v New Yorku **zaznělo, že** skupina vlivných jihoamerických funkcionářů dostala po jednom milionu dolarů na osobu za to, že při kontroverzní volbě pořadatele mistrovství světa 2022 hlasovali pro Katar.
Režiséra Juraje Jakubiska nejvíc **zdrtilo, že** podezřelí pachatelé jsou vlastně kolegové filmaři.

Vybrané podmětové věty se spojkou že u sloves reflexivních:

Díky těmto projektům **se podařilo, že** můžeme vzdělávat neslyšící.
Tehdy **se potvrdilo, že** Slunce je tvořeno velkou většinou z vodíku.
Brzy **se rozkřiklo, že** Leonardovy obrázky mají zázračnou moc.
Architektovi **se nezamlouvá, že** Plzeň má stále ráz průmyslového města.

C. Oznamování předpokladu faktu nebo oznamování alternativ: spojky *jestli* a *zda*

Před spojkou *jestli* a/nebo *zda* uvozující větu podmětovou stávají nejčastěji následující slovesa jako přísudky věty řídicí (abecedně):

mrzet, napadnout/napadat, odvíjet se, ovlivnit/ovlivňovat, patřit, plynout, projevit se/projevovat se, prokázat se, rozhodovat, souviset, trápit, vadit, vyplývat/vyplýnout, zajímat, záviset, zaznít, znepokojovat.

Některá slovesa ve větě řídicí se užívají převážně v **záporu**, např. *z toho neplyne, zda, zde nerozhoduje, zda, vůbec mi nevdí, zda, z dokumentů nevyplývá, zda.*

Vybrané podmětové věty se spojkou *jestli* nebo *zda* (abecedně podle přísudkového slovesa):

A moc mě **mrzí, jestli** jsem vám zlomila nohu.

Muldera **napadlo, jestli** sebevražda také není hřích.
Sestru Angelu občas **napadlo, zda** si dr. Larch vůbec uvědomuje svůj sklon všechny ženy přehlížet; (překlad: J. Irving, *Pravidla moštárny*)

Na počítači **se** ihned **objeví, jestli** dítě nějakou vadu má [...]
Na displeji **se** mu **objeví, zda** hrozí nebezpečí nebo ne.

Výkon **ovlivňuje, jestli** majitel čistí od prachu a pilin průduchy ventilátoru a žebra pily.
Cenu obrazu dále pozitivně **ovlivňuje, zda** byl umělec bohém, psal si deník, měl svoji múzu, pobýval ve vězení nebo zemřel jako mladý či spáchal sebevraždu.

Z dokumentu ale **neplyne, jestli** se při tomto závěru policie opírá například o znalecké posudky.
Z nyní zveřejněné studie na webu města **neplyne, zda** přibudou nová hřiště.

Ted' se teprve začne **projevovat, jestli** má i vůli, aby se do špičky prosadil.
Již po několika dnech **se projeví, zda** jsou rostliny poškozené nebo naopak dobře rostou.

Rozhoduje, jestli váš žaludek ještě dokáže přijímat potravu a **jestli** vaše svaly vydrží.
Nerozhoduje, zda dveřník vidí věci správně, či zda se mýlí.

S tím **souvisí, jestli** se výkonem této činnosti tazatelka stane pro účely zdravotního pojištění zaměstnancem.

S touto volbou **souvisí, zda** použijeme dřeviny listnaté nebo jehličnaté a do jaké velikosti by budoucí živý plot měl vyrůst.

Pořád ho ještě **trápí, jestli** nemohl své ztrátě zabránit.

„Jedna tableta denně jim zaručuje dlouhý život,“ doplňuje profesorka Abrahámová. Problém je však její vysoká cena, proto onkology **trápí, zda** bude na léčbu dost peněz.

Nikomu a ničemu nemůže **vadit, jestli** děčko půjde do školy v šesti, nebo v sedmi letech.

Mně už v běžném životě **nevadí, zda** někdo byl před rokem 1990 v KSČ, u prezidenta mi to vadí.

Z vašeho dopisu **nevyplývá, jestli** jste i novému zaměstnavateli oznámil důvod, pro který jste nemohl nastoupit do pracovního poměru.

Ze studie by mělo také **vyplynout, zda** má v Hradci Králové vzniknout klasická průmyslová zóna.

Na rozhodnutí každého člověka však **závisí, jestli** a v kterou chvíli vyhledá lékaře.

Jako chirurg, na jehož snažení **záviselo, zda** pacientovo srdce znovu začne bít, ani jiný být nemohl.

Jde o to, aby v koncepci **zaznělo, jestli** chce Česko víc zpoplatňovat podle toho, jak vozidlo silnici zatíží, rozšiřovat mýto na silnice II. a III. třídy, nebo jestli mají poplatky spíš plnit kasu, či regulovat dopravu.

Od ředitelů mimo jiné **zaznělo, zda** je vhodné, aby se v Brně muselo zároveň pořádat 60 konkurzů na místa ředitelů základních škol a zda to nebude znamenat víc nákladů než přínosů.

Skoro se mi **zdálo, jestli** to nepřehnal.

Dodal, že **se** jim také **nezdá, zda** je tak velký počet misí pro českou armádu únosný.

V té době ji **znepokojovalo, jestli** se vůbec může cítit v bezpečí s někým, kdo váží jen o čtyři kila víc než ona.

Evropany nyní totiž víc **znepokojuje, zda** jim sjednocená Evropa zajistí stálé zaměstnání, slušný výdělek a sociální jistoty - například klidné stáří a kvalitní zdravotní péči.

Sloveso *blesknout* jako přísudek podmětové věty je součástí sousloví *blesknout*

hlavou, sloveso *stát* je v této funkci součástí sousloví *stát za zvážení*:

Hlavou mi blesklo, jestli nemám po ruce nějakou zbraň. (zkráceno)

Za zvážení rovněž **stojí, zda** musejí nadále existovat deváté třídy.

D. Oznamování podmíněnosti faktu: podmětové věty uvozené spojkou *když, jestliže, pokud, -li*

1. Synonymie těchto spojek

Synonymii těchto čtyř spojek ukazují věty (26) výše a následující věty (27) (vše ČNK):

(27a) Mně **se líbí, když** někoho něco tak vzrušuje.

(27b) Na ženách **se mi líbí, pokud** jsou sebevědomé.

(27c) Dětem **se velmi líbí, jestliže** používáme jejich vlastní jména.

(27d) Lidem **se líbí, má-li** někdo koncepci.

2. Spojka *když*

Podmětovou větu uvozenou spojkou *když* máme doloženu téměř u stejného množství sloves, jako podmětovou větu uvozenou spojkou *že*; velkou většinou jde o slovesa označující **psychické procesy**; výjimkou jsou:

- (a) sloveso *stačit/postačit*, které je v podmětových větách běžné (***Stačí, když ...***);
- (b) sloveso *škodit/uškodit* ve větách jako ***Neškodí, když umíte pár slov španělsky; Ledvinám škodí, když člověk málo pije a takzvaně je neproplachuje;***
- (c) sloveso *zdržovat* ve větách jako ***Lékaře zdržuje, když musí data stále dokola přepisovat do svých počítačů;***

Spojkou *když* je v podmětových větách v souladu s jejím lexikálním významem spoluvyjadřován časově-podmiňovací vztah.

Abecední seznam sloves, na nichž závisí věta podmětová uvozená spojkou *když*

bavit, bolet/zabolet, děsit, dojmout/dojímat, dopálit/dopalovat, dráždit, fascinovat, frustrovat, hodit se, hrát/zahřát, chybět, imponovat, inspirovat, iritovat, konsternovat, lákat, líbit se, lichotit, motivovat, mrzet/zamrzet, nadchnout, naplňovat, naštvat, ničit, nudit, obohatit/obohacovat, ohromit/ohromovat, ohrozit/ohrožovat, oklamat, okouzlit/okouzlovat, osvědčit se, osvěžit/osvěžovat, osvobozovat, otrávit/otravovat, otřást, ovlivnit/ovlivňovat, pobavit, pobouřit/pobuřovat, pohoršit/pohoršovat, pokořit/pokořovat, polekat, polichotit, pomáhat, ponižovat, popudit/popuzovat, posílit/posilovat, škodit/uškodit/poškodit/poškozovat, potěšit, povzbudit/povzbuzovat, prospět/prospívat, provokovat, překvapit/překvapovat, přitahovat, ranit, rmoutit/zarmoutit, rozčítit/rozčítovat, rozhněvat, rozhořčit, rozladit, rozlítit, rozrušit, rozzlobit, rozzuřit, rušit, stačit/postačit, stresovat, šokovat, štvát, těšit, trápit, učarovat, udivit/udívat, uchvátit/uchvacovat, uklidnit/uklidňovat, unavit/unavovat, urazit/urážet, uspokojit/uspokojovat, vadit, vyděsit, vyhovovat, vylekat, vymstít se, vyplatit se/vyplácet se, vyrušovat, vystrašit, vytočit/vytáčet, vzrušit/vzrušovat, zahanbit, zalíbit se, zaskočit, zatěžovat, zaujmout, zdrtit, zdržovat, zklamat, zmást, znechutit/znechucovat, zneklidnit/zneklidňovat, znepokojit/znepokojovat, znervózit/znervózňovat, zranit/zraňovat.

Vybrané podmětové věty se spojkou *když*:

Lidi **baví, když** někdo v tenisu mění konvence.

Děti **bolí, když** je táta zlý na mámu.

Konzervativce **děsí, když** učitelé použijí vibrátor jako školní pomůcku.

Každý den mě **dojímá, když** vidím, kolik lidí mi fandí.

14 procent lidí dokonce **dráždí, když** jim k nákupu hraje hudba, kterou si sami nevybrali.

Lidi **fascinuje, když** jim řekneme, že hmyz neobsahuje žádné toxiny ani antibiotika.

Bude **se ti hodit, když** budeš trochu umět hrát na tahací harmoniku.

Člověka **hřeje, když** vidí, že jsou lidé ve stopě spokojení, že se usmívají.

Hokej miluju a **chybělo** mi, **když** jsem nehrál.

"Ženám **imponuje, když** se muži nebojí jejich samostatnosti a naslouchají jejich názorům," myslí si spisovatelka Irena Obermannová [...]

Nejvíce mě **inspiřuje, když** si jen tak pro radost sednu ke klavíru nebo hraju chvíli na kytaru a najednou zjišťuju, že to, co hraju, je vlastně skladba.

Doslova mě **irituje, když** vidím, jaké paláce si staví třeba Všeobecná zdravotní pojišťovna, a přitom je její platební morálka vůči lékařům otřesná.

Nejvíce mě **lákalo, když** o mě nestála.

Nejvíce mě totiž **naplňuje, když** vidím, že něco, co jsem sám od nuly vytvořil, funguje, roste a stále se rozvíjí.

Nebude vás **nudit, když** budu pokračovat?

Demokracii **neohrožuje, když** svou existenci brání, nýbrž když ji nebrání.

Člověka **osvěží, když** se pořád nepatří v emocích a rolích.

Umělcům **prospívá, když** žálí.

Kongresmanku **překvapilo, když** před jednými dveřmi viděla stát na stráži příslušníka námořní pěchoty [...]

Izraelce **rozlítlo, když** jedna z vystřelených raket dopadla pouhých čtyřicet metrů od izraelské mateřské školky.

V té době mne velmi **trápilo, když** jsem něco nechápal. (překlad: S. Beckett)

Zaměstnavatele **neuchvátí, když** se mu do firmy hlásí člověk s rekvalifikačním kurzem.

Starejm chlapům **vyhovuje, když** se o ně stará ženská (překlad: T. Morrison).

Myslím, že **se** vždy **vymstí, když** se slova rozcházejí s realitou.

3. Spojka *pokud*

Podmětové věty jsou touto spojkou uvozovány u následujících sloves věty řídicí:

bavit, brzdit, děsit, hodit se, líbit se, motivovat, mrzet, nadchnout, odradit, ohrozit, omezovat, omlouvat, oslabit, osvědčit se, oživit, posílit/posilovat, posunout, potěšit, prodlužovat, prodražit (se), prospět/prospívat, překážet, překvapit/překvapovat, přispívat, stresovat, škodit, těšit, trápit, uklidnit, urážet, urychlit, usnadnit, uškodit, vadit, vyhovovat, vylepšit, vymstít se, vyplatit se, vyřešit, zabránit, znepokojovat, zpomalit

Čtenáře prostě **baví, pokud** autoři článků něco prožívají na vlastní kůži, filtrují přes sebe nejrůznější sondy do různých prostředí.

Firmu pochopitelně **brzdí, pokud** je některé informace obtížné a/nebo nemožné přehledným způsobem evidovat a tudíž použitelným způsobem vyhodnocovat.

Zejména pak mne **děsí, pokud** sklony ke stádnímu myšlení narůstají v západní Evropě.

V těžkých bitvách **se** hráčům **hodí, pokud** už mají předchozí zkušenosti.

Hodně dětí **motivuje, pokud** se učí s druhými.

Návštěvníky však určitě nejvíc **nadchne, pokud** se podaří na Vysočinu dostat elegantní sudokopytníky s dlouhými krky – žirafy.

Zloděje může **odradit, pokud** se kolem chaty něco děje.

Jestliže totalitní režimy se zhroutily i proto, že zločiny konaly, demokracii **ohroží, pokud** bude zločinům jenom bezmocně anebo dokonce cynicky přihlížet.

Rozhodně **se** vždy **osvědčí, pokud** je přejezd zabezpečen závorami.

Prestiž univerzity navíc **posiluje, pokud** se jejich absolventi výborně uplatní.

Život také **prodlužuje, pokud** se nepřejídáte.

Vypadá to jednoduše, ale obávám se, že pro českou veřejnost je pořád nepřijatelná představa absolventa základní školy, který neví, že Božena Němcová napsala Babičku. I když nikomu **nepřekáží, pokud** ji ve skutečnosti nečetl.

K duševní pohodě **přispívá, pokud** nás práce baví a máme pocit, že je užitečná.

Metody zvládnutí strachu jsou různé a každému vyhovuje něco jiného. Některé ženy **uklidní, pokud** si k porodu mohou přizvat někoho blízkého, například partnera nebo maminku.

Vaším obchodům naopak **uškodí, pokud** projevíte známky netrpělivosti.

Jako zaměstnanec vás nemusí **znepokojovat, pokud** se firma začne uskromňovat.

4. Spojka *jestliže*

Tato spojka se pro její jistou stylovou výlučnost a snad i pro její délku v souvětích

s podmínkovou větou užívá mnohem méně často než spojka *když*. Je doložena u následujících sloves věty řídicí:

bolet, dráždit, hodit se, líbit se, naplňovat, ovlivnit, pomáhat, poškodit, prospět/prospívat, překvapit/překvapovat, snášet, těšit/potěšit, udivit/udívat, usnadnit, vadit, znepokojovat

Vybrané kontexty:

Na velkém trhu jako v Německu prý tolik **nebolí, jestliže** k běžným čtyřem stům kopií vyrobíte ještě padesát [...]

A nejvíce mě **naplňuje, jestliže** vařím pro někoho.

A firmy samotné si uvědomují, že stoprocentní výkon jejich zaměstnanců a spolupracovníků **ovlivní, jestliže** dobře funguje komunikace uvnitř firmy.

Malým dětem **pomáhá, jestliže** je posilována jejich psychická a fyzická kondice.

Ale já jsem jen zastávala stanovisko, že skotské univerzity **poškodí, jestliže** budou pro nezávislost.

Demokracii **neprospívá, jestliže** jeden politik vládne tak dlouho, že vznikne dojem dědičné monarchie.

Bude nás **těšit, jestliže** kniha splní náš cíl – poskytnout podklady pro vědeckou, precizní a všestrannou diskusi o současných problémech autistického chování.

Rozpoznání onemocnění lékaři **usnadní, jestliže** žena v období do dvou týdnů před menstruací trpí následujícími potížemi [...]

Jistě mne **znepokojuje, jestliže** církev opouští její věrní členové.

E. Vyslovování podmínky

Pokud má celé souvětí hypotetickou povahu, je v řídicí klauzi souvětí **kondicionál** a podmětová věta je uvozena spojkou *kdyby* nebo spojkou *pokud* s kondicionálem.

1. Spojka *kdyby*

S touto spojkou se nejčastěji užívá kondicionálů následujících sloves věty řídicí (*kurzívou* jsou vyznačena slovesa, u nichž v souvětí daného typu převládá *zápor*; od 10 dokladů výše; abecedně):

by bavilo, bolelo, se dotklo, se hodilo, se líbilo, mrzelo, odradilo, ovlivnilo, pobavilo, podpořilo, pomohlo, posílilo, poškodilo, potěšilo, prospělo, *překvapilo*, přispělo, ranilo, slušelo, se snížilo, stačilo, šokovalo, štválo, těšilo, trápilo, trvalo, ublížilo, udivilo, uklidnilo, ulehčilo, urazilo, urychlilo, uspokojilo, uškodilo, *vadilo*, vyděsilo, se vyplatilo, vyznělo, zabilo, zabránilo, zachránilo, se zamlouvalo, zarazilo, zasáhlo, zaskočilo, zklamalo, zlepšilo, znělo, zvýšilo

Vybrané kontexty:

Možná **by se** Václava Klause víc **dotklo, kdyby** na jeho slova nikdo nereagoval.

Určitě **by** mě **odradilo, kdyby** mě zval hned k sobě domů do postele.

Zájem o zdravotnické obory **by** podle něj určitě **podpořilo, kdyby** matematika nebyla povinnou součástí maturitní zkoušky.

Odstrašující účinek **by posílilo, kdyby** tresty zaměstnavatelům byly stejné v celé EU.

Studentům **by** více **prospělo, kdyby** se dozvěděli něco o pravděpodobnosti a statistice.

Člověka **by nepřekvapilo, kdyby** se blogerka stala herečkou, ale když se renomovaná herečka rozhodne upřednostnit své internetové aktivity před těmi hereckými, za pozornost to stojí. A přesně tenhle krok nyní učinila Gwyneth Paltrow.

A nařídil, aby písaři vypočítali, jak dlouho **by trvalo, kdyby** každý člověk na světě předstoupil před faraóna Achnatona. (překlad: M. Waltari, *Egypt'an Sinuhet*)

Chod spravedlnosti **by urychlilo, kdyby** se řeklo, která rozhodnutí je třeba zdůvodňovat rozsáhle, která stručněji a která vůbec.

Podivil se také výsledku, že 48 procentům Čechů **by vadilo** či spíše vadilo, **kdyby** jejich lékař byl muslim.

Pane na nebi, copak **by** ho **zabilo, kdyby** ji políbil?

Téměř polovina občanů si myslí, že výkonnost státní správy **by zlepšilo, kdyby** se kontakt mezi úřady a občanem odehrával po internetu. (MFD, 2002)

O co sympatičtěji **by znělo, kdyby** legendární oštěpař vystoupil s myšlenkou maximálně v Česku podporovat ta nejprestižnější olympijská odvětví.

2. Spojka *pokud* s kondicionálem

Tato spojka má v rámci daného typu souvětí výrazně nižší frekvenci než spojka *kdyby*.

Nejčastěji je doložena (od 5 dokladů) u následujících přísudků v kondicionálu:

hodilo, se líbilo, mrzelo, pomohlo, potěšilo, prospělo, překvapilo, přispělo, stačilo, vadilo, vyhovovalo, vyřešilo, zlepšilo

Vybrané kontexty:

Hrozně **by** mě **mrzelo**, **pokud by** byla tato budova zdemolována.

Louňovicím **by** jedině **pomohlo**, **pokud by** probudili rytíře v hoře Blaník.

Do budoucna **by** k většímu zájmu o školní stravování **přispělo**, **pokud by** si starší děti mohly vybrat ze dvou jídel.

Hasičům **by** **vyhovovalo**, **pokud by** ve městech a obcích dohlédli od jednoho hydrantu k druhému.

Situaci **by** **zlepšilo**, **pokud by** myslivci pobírali za střelené bachyně příspěvky.

F. Oznamování, k jakému ději či stavu se směřuje – spojka *aby*

V souladu s lexikálním významem spojky *aby* podmětová věta uvozená touto spojkou vyjadřuje směřování k ději vyjadřovanému přísudkem podmětové věty.

Souvětí s podmětovou větou uvozenou spojkou *aby* máme doložena u následujících přísudkových sloves věty řídicí:

dařit se, hodit se, chybět, lákat, líbit se, ozvat se, podařit se, poštětit se, povést se, prospět, rozhodovat, scházet, slušet, stačit, stávat se, těšit, vadit, zazníť.

Vybrané kontexty:

V čem dělají řidiči chybu? Velmi **se** například **hodí**, **aby** pravidelně navštěvovali očního lékaře. Všechny oči hleděly k nebesům a tu a tam **se ozvalo**, **aby** přáníčka v pořádku doletěla tam, kam mají.

Nikomu **se** dosud **nepodařilo**, **aby** podnikatelsky žil z kultury.

Který ženě **se** kdy **poštětí**, **aby** ji někdo přirovnal k Beethovenově Devátý?

Teď při nákupu kabelky **rozhoduje**, **aby** se mi do ní vešly všechny lahvičky, dudlák a plena.

Ještě **schází**, **aby** nám zavřeli hospodu a vypnuli veřejné osvětlení, abychom plně zažili, jak se žije na vesnici [...]

Nejsem nijak náročná, **stačí**, **aby** byl hodný, milý, nelhal, aby mi pomohl s věcmi, na které doma a na zahradě fyzicky nestačím, a aby se s ním dalo o něčem mluvit.

Málokdy **se** v dnešní době **stává**, **aby** hokejista za celou kariéru nezměnil dres.

Na zasedání několikrát **zaznělo**, **aby** Řecku pomohl z nejhoršího Mezinárodní měnový fond.

Ve shodě s funkcí poukazovat k tomu, co by mohlo či mělo nastat či nenastat v budoucnosti, se některá přísudková slovesa věty řídicí užívají v **kondicionálu** a někdy převážně či pouze v **záporu**:

Ted' **by** ještě **chybělo, aby** se Indie přihlásila o některý ze tří diamantů, které má automobilka ve znaku.

Samozřejmě **by se** mi **líbilo, aby** se moje písničky hrály v rádiu.

A nikdy **by** ho **nenapadlo, aby** ji dal do domova seniorů.

Pokud **by se podařilo, aby** přestala kouřit jen tři procenta kuřáků, zemřelo by o čtyři tisíce lidí méně na rakovinu plic, koronární onemocnění cév a mozkové příhody.

Rozsudku **by prospělo, aby** se mínění soudců shodovala.

Více než šedesátitisícovému Frýdku-Místku **by slušelo, aby** tu byla vysoká škola.

Obrazy se mi hrozně zalíbily a usoudila jsem, že **by neškodilo, aby** je vidělo co nejvíc milovníků umění.

Strašně **by** mě **těšilo, aby** když běžím českou krajinou, lidi říkali: Hele, to je Saudek, ten český fotograf!

Mně **by nevadilo, aby** rentu dostávali v olympijských disciplínách i mistři světa.

Části společnosti **by vyhovovalo, aby** lidé nevyčnívali, byli bez hran a přizpůsobili se.

Obcím **by se** tak **vyplatilo, aby** lidé více třídili odpad.

"Mně **by se zamlouvalo, aby** třeba celé hlavní náměstí bylo bez aut " [...]

III. Podmětové věty vztažné

Podmětová věta vztažná může být uvozena **kterýmkoli vztažným výrazem**, pokud je jeho význam v souladu s významem přísudku podmětové věty; např. (vše ČNK):

- (28) Mrzí mě, **co** se stalo.
- (29) Nezajímá mě, **kdo** to vyprovokoval.
- (30) Líbí se mi, **jak** se k nim chováš.
- (31) Zajímalo by mě, **kdy** přestaneme spoléhat na počasí
- (32) Udivuje mě, **kde** funkcionáři na úplatky berou.
- (33) Už tě konečně napadlo, **kam** jít do kina?
- (34) A znovu člověka překvapilo, **o čem** všem může svědčit slavné vítězství.

Podmětová věta vztažná stojí většinou v postpozici za větou řídicí, může však stát – z důvodů aktuálního členění textu – i na začátku souvětí; např. (vše ČNK):

- (35) **Co** z toho ale vzejde, se teprve ukáže.
- (36) **Kdo** nic nedělá, nic nepokazí.
- (37) **Jak** k svým závěrům dospívá, sama nevěděla. (překlad: J. Steinbeck)
- (38) **Kdy** bude oprava hotová, nikdo neví.
- (39) **Kde** k tomuto názoru přišel, mi nevysvětlil.
- (40) **Kam** se trh pohne, nikdo neví.
- (41) **O čem** se radí páni z vydavatelství, mě nezajímá.

2.1.1.3 Souvětí s podmětovou větou kompletující přísudek slovesně-jmenný

Jmennou částí přísudku řídící věty bývá (nejčastěji) adjektivum, méně často substantivum nebo (řidčeji) adverbium.

I. Souvětí se spojkou *že*

Nejčastější spojkou uvozující větu podmětovou kompletující přísudek slovesně-jmenný, je – stejně jako u přísudku slovesného – **spojka *že***.

A. Souvětí s přísudkovým adjektivem

Pokud přísudek tvoří pouze spona a přísudkové adjektivum, může věta začínat sponou nebo přísudkovým adjektivem (obě věty ČNK):

(1a) **Je pozoruhodné, že** vůbec nemá strach.

(1b) **Pozoruhodné je, že** 80 % žen předpokládá, že jim muž nevěrný není. (zkráceno)

Zatím nedokážeme říci, do jaké míry je volba jedné z těchto slovosledných variant libovolná a náhodná a do jaké míry podléhá nějakým zjiřitelným pravidlům. Např. pokud na přísudkovém adjektivu *pozoruhodné* závisí nějaké doplnění, je preferován nebo je dokonce **normou slovosled typu (1b): *Pozoruhodné na tom je, že* [...] *čelí útokům médií a slovenských elit***. (Reflex, 42, 2011). - ***Pozoruhodné na tomto přátelství je i to, jak se dvojice setkala***. (ČNK)

Statistiky ukazují, že u většiny adjektiv je frekventovanější slovosled typu (1a), avšak u některých je naopak frekventovanější slovosled typu (1b).

Frekvenční poměry slovosledů typu (1a) a (1b) ukazuje následující tabulka:

Tab. 1: Antepozice nebo postpozice spony u nerozvitého adjektivního přísudku na začátku souvětí

Přísudek	Počet dokladů	Násobek
Je možné : Možné je, že	32 306 : 300	107,7
Je přirozené : Přirozené je, že	1 837 : 20	91,9
Je logické : Logické je, že	4 024 : 59	68,2
Je evidentní : Evidentní je, že	3 021 : 64	47,2
Je pravděpodobné : Pravděpodobné je, že	10 324 : 233	44,3
Je jasné : Jasně je, že	30 516 : 1 312	23,2
Je nepochybné : Nepochybné je, že	1 997 : 102	19,6
Je neuvěřitelné : Neuvěřitelné je, že	1 657 : 99	16,7
Je hezké : Hezké je, že	1 476 : 90	16,4
Je pěkné : Pěkné je, že	570 : 49	11,7
Je běžné : Běžné je, že	1 378 : 150	9,2
Je chvályhodné : Chvályhodné je, že	574 : 75	7,7
Je nesporné : Nesporné je, že	1 300 : 177	7,3
Je dobré : Dobré je, že	3 880 : 1 217	3,2
Je divné : Divné je, že	504 : 161	3,1
Je absurdní : Absurdní je, že	522 : 178	2,9
Je smutné : Smutné je, že	4 502 : 2 069	2,2
Je zvláštní : Zvláštní je, že	3 098 : 1 917	1,6
Je zarážející : Zarážející je, že	1 105 : 797	1,4

Je potěšitelné : Potěšitelné je, že	1 418 : 1 509	0,9
Je pozoruhodné : Pozoruhodné je, že	1 487 : 2 334	0,6
Je zajímavé : Zajímavé je, že	11 401 : 17 866	0,6
Je paradoxní : Paradoxní je, že	1 549 : 4 337	0,4
Je jisté : Jisté je, že	4 308 : 17 000	0,3
Je pozitivní : Pozitivní je, že	684 : 2 742	0,2
Je důležité : Důležité je, že	2 045 : 14 766	0,1

Souvětí může také začínat podmětovou větou:

(1c) **Že** mi je nesympatická, **je** vedlejší. (ČNK)

I v postponovaném verbonominálním přísudku může stát VF slovesa *být* v postpozici za adjektivem, je-li to vhodné z hlediska aktuálního členění; takové větné struktury jsou však vzácné; např.:

(1d) **Že** se tam dělo tolik zvláštních věcí, určitě **zajímavé je**. (ČNK)

Adjektivum tvořící jmennou část přísudku řídící věty je zpravidla adjektivum hodnotící; nejčastěji jde o následující adjektiva (od 500 dokladů výše, abecedně):

absurdní, běžné, divné, dobré, důležité, evidentní, fajn, hezké, chvályhodné, jasné, jisté, logické, možné, nepochybné, nesporné, neuvěřitelné, normální, obdivuhodné, paradoxní, patrné, pěkné, pochopitelné, potěšitelné, potěšující, pozitivní, pozoruhodné, pravděpodobné, příjemné, přirozené, příznačné, reálné, samozřejmé, skvělé, smutné, správné, super, úžasné, výborné, zajímavé, zarážející, zjevné, známé/známo, zřejmé, zvláštní.

Další doklady souvětí daného typu:

„**Je absurdní, že** jsme za 100 let produkce ropy neposlali ani jediný barel ropy do Karibiku, Brazílie, Argentiny či Uruguaye,“ řekl loni pro BBC venezuelský ministr ropného průmyslu [...]

Je pravděpodobné, že většina kariéristů v politice informace na své protivníky a nejen na ně soustavně vyhledává a ukládá do archivu, až přijde čas.

Je zarážející, že zdravotní péče v Louisianě, Texasu, Kalifornii a Floridě, ve státech s nejvyššími výdaji na Medicare, je na konci žebříčku v hodnocení jejích výsledků.

Je zvláštní, že Dvořák do poslední chvíle nevěděl, kterému nástroji svěří sólový part.

Prísudkovému adjektivu řídící věty konkuruje někdy **substantivum** téhož kořene; např. (vše ČNK):

(2a) **Je výhodné, že** stále více zahradního náradí je v systému skládaček.

- (2b) **Je výhoda, že** město obklopuje spousta zeleně.
- (3a) **Výhodné je, že** sedačka může být lehce přemístěna do jiného28 auta.
- (3b) **Výhoda je, že** dražitelé se nemusejí aukce fyzicky účastnit.

B. Souvětí s přísudkovým substantivem

Prísudkové **substantivum** stává v **nominativu** nebo v **instrumentálu** a může stát po sponě nebo před ní; podmětová věta může stát v postpozici nebo v antepozici (vše ČNK):

- (4a) **Je záhada, že** spolu vycházíme tak dobře.
- (4b) **Je záhadou, že** na její přemrštěný požadavek televize přistoupila.
- (4c) Jedna **záhada je, že** kromě zjevné zářící hmoty vesmíru]existuje takzvaná skrytá látka.
(zkráceno)
- (4d) **Záhadou je, že** ani jedna ze sedmnácti čelákovických koster nepatřila ženě.
- (4e) **Že** se do dražby takových objektů nikdo nepřihlásil, **je** pro mne doslova **záhadou**.

Ze **substantiv** stávají ve jmenné části přísudku v souvětích s větou podmětovou nejčastěji (abecedně; **tučně** jsou vyznačena substantiva, u nichž převládá, někdy výrazně až výlučně, **instrumentál**):

fakt, hanba, hloupost, chyba, **iluze, ironie**, lež, mýtus, náhoda, nesmysl, neštěstí, ostuda, **paradox**, pravda, **pravidlo, realita, samozřejmost, skutečnost, standard**, škoda, štěstí, **tragédie**, úspěch, výhoda, **záhada, zajímavost, zázrak, zvyk**.

Další doklady souvětí daného typu:

Je iluze, že můžete očistit jazyk a myšlení od idejí a představ, které mají znepokojivý potenciál.

Je ironií, že Bach zřejmě nejvíc miloval syna, který měl v hudbě nejmenší úspěch [...]

Je mýtus, že čím menší firmy, tím menší rizika.

Paradoxem je, že ročně přijíždí turisté z celého světa obdivovat tyto archeologické unikáty, ale místní obyvatelé je nikdy nenavštívili.

Statistiky ukazují (viz tab. 2), že u většiny přísudkových substantiv je frekventovanější slovosled s anteponovanou sponou (*Je mýtus/mýtem, že*), avšak u některých je naopak frekventovanější slovosled se sponou v postpozici (*Ironie/Ironií je, že*); oproti adjektivním přísudkům je u přísudků substantivních slovosled se sponou v postpozici frekventovanější.

Frekvenční poměry obou slovosledů ukazuje následující tabulka 2:

Tab. 2: Antepozice nebo postpozice spony u nerozvitého substantivního přísudku na začátku souvětí
(Na prvním místě je vždy uveden nominativ, nehledě na to, který z obou pádů je frekventovanější)

Prísudek	Počet dokladů	Násobek
Je hloupost : Hloupost je, že	20 : 0	-
Je nesmysl/nesmyslem : Nesmysl/Nesmyslem je, že	206 : 3	68,7
Je iluze/iluzí : Iluzí je, že	58 : 1	58,0
Je náhoda/náhodou : Náhoda/Náhodou je, že	287 : 5	57,4
Je škoda/škodou : Škoda je, že	12 650 : 311	40,7
Je zázrak/zázrakem : Zázrak/Zázrakem je, že	669 : 22	30,4
Je ostuda/ostudou : Ostuda/Ostudou je, že	520 : 28	18,6
Je hanba/hanbou, že : Hanba/Hanbou je, že	88 : 7	12,6
Je lež/lží : Lež/Lží je, že	44 : 5	8,8
Je zvyk/zvykem : Zvykem je, že	297 : 39	7,6
Je mýtus/mýtem : Mýtus/Mýtem je, že	55 : 16	3,4
Je pravda/pravdou : Pravda/Pravdou je, že	76 228 : 22 904	3,3
Je štěstí/štěstím : Štěstí/Štěstím je, že	488 : 223	2,2
Je standard/standardem : Standard/Standardem je, že	25 : 14	1,8
Je chyba/chybou : Chyba/Chybou je, že	500 : 361	1,4
Je neštěstí/neštěstím : Neštěstí je, že	52 : 44	1,2
Je pravidlo/pravidlem : Pravidlo/Pravidlem je, že	304 : 263	1,2
Je záhada/záhadou : Záhada/Záhadou je, že	37 : 34	1,1
Je fakt/faktem : Fakt/Faktem je, že	11 985 : 16 739	0,7
Je tragédie/tragédií : Tragédie/Tragédií je, že	91 : 137	0,7
Je úspěch/úspěchem : Úspěch/Úspěchem je, že	98 : 134	0,7
Je samozřejmost/samozřejmostí : Samozřejmostí je, že	361 : 558	0,6
Je ironie/ironií : Ironie/Ironií je, že	403 : 854	0,5
Je skutečnost/skutečností : Skutečnost/Skutečností je, že	702 : 1 557	0,5
Je realita/realitou : Realita/Realitou je, že	62 : 222	0,3
Je paradox/paradoxem : Paradox/Paradoxem je, že	1 052 : 4 467	0,2
Je výhoda/výhodou : Výhoda/Výhodou je, že	809 : 9 008	0,09
Je zajímavost : Zajímavost/Zajímavostí je, že	72 : 9 650	0,007

II. Souvětí s ostatními spojkami

A. Přehled

Další spojky uvozující větu podmětovou kompletující přísudek verbonominální jsou **aby**; **když**; **jestliže**, **-li**, **pokud**; **jestli**, **zda** a **kdyby**; jejich distribuce v principu odpovídá jejich relačnímu významu.

Spíše vzácněji lze kromě spojky **že** uplatnit i všechny tyto spojky nebo vícero z nich u jediného přísudkového adjektiva (vše ČNK); někdy tu jde o hraniční případy dobré stylizace a přijatelnosti dané gramatické struktury – viz věty (6c) (6e) a (6f):

- (5a) **Je výhodné, že** hrajete na klavír?
- (5b) **Je výhodné, aby** tlupa vychovávala více mláďat stejného věku.
- (5c) **Je výhodné, když** celá rodina pracuje v jedné firmě?
- (5d) **Je výhodné, jestliže** sběrací lisy jsou vybaveny přerézávacím ústrojím.
- (5e) **Je výhodné, je-li** oděv z hladkého materiálu a pokud možno světlé barvy. (zkráceno)

- (5f) **Je výhodné, pokud** onkolog úzce spolupracuje s nutričním terapeutem nebo nutricionistou.
- (5g) **Bylo by výhodné, kdyby** platy zaměstnanců určoval speciální zákon.
- (6a) **Je důležité, že** stále existuje hranice mezi běžnou a sprostou mluvou.
- (6b) **Je důležité, aby** byl pokoj světlý a prostorný.
- (6c) **"Je důležité, když** člověk přináší tomu druhému štěstí," uvedl. (nižší styl, na hranici gramatičnosti)
- (6d) **Není důležité, je-li** v čele resortu žena či muž.
- (6e) Vždycky **je důležité, pokud** se přes léto povede udržet mužstvo pohromadě. (nižší styl, na hranici gramatičnosti)
- (6f) **Je důležité, jestli** máte ve snu roli násilníka, nebo oběti. (nižší styl, na hranici gramatičnosti)
- (6g) **Je důležité, zda** dodržujeme lidská práva?

V rámci téhož souvětí lze uplatnit **různé spojky uvozující podmětovou větu:**

Je nepřijatelné, pokud stát platí nájemné v lokalitě, kde sám své plochy pronajímá, a naprosto **skandální, aby** nájemné státem placené mnohonásobně převyšovalo nájemné inkasované od soukromých subjektů.

B. Souvětí se spojkou *aby*

V souladu s účelovým významem této spojky se jí v souvětích s větou podmětovou užívá tehdy, hovoří-li se o tom, **co se má/nemá, může/nemůže stát**, resp. co by se mělo dít/nedít. Mnohdy je přitom implikováno, že se tak děje/neděje):

- (7) **Je důležité, aby** dívky byly očkovány ještě před začátkem sexuálního života. (ČNK)

Spojka *aby* se však někdy užije i tehdy, hovoří-li se o tom, co existuje, co se děje v přítomnosti či se dalo v minulosti:

- (8a) **Je legitimní, aby** vítěz voleb vládl menšinově. (ČNK)
- (9a) **Je nemorální, aby** část lidstva žila v hladu a nesvobodě. (ČNK)

Jde tu sice rovněž o zmíněnou modalitu, ta se ovšem vztahuje na přítomnost a/nebo minulost. V těchto případech lze bez většího významového rozdílu užit buď spojky *že*, nebo některé ze spojek podmíňovacích:

(8b) **Je legitimní, že** vítěz voleb vládne menšinově.

(8c) **Je legitimní, jestliže** vítěz voleb vládne menšinově.

(9b) **Je nemorální, že** část lidstva žije v hladu a nesvobodě.

(9c) **Je nemorální, jestliže** část lidstva žije v hladu a nesvobodě.

Srov.:

Je legitimní, že politiky různé organizace a spolky využívají jako lobbisty.

Je legitimní, jestliže Klausovo nazírání politiky je postaveno na modelu silného jedince, schopného postarat se o svou přítomnost i budoucnost.

Je nemorální, že tyto lidé většinou příspěvek na bydlení pobírají a přitom nájem neplatí.

Je nemorální, jestliže peníze dostávají kromě příspěvkových organizací i soukromé divadelní subjekty v Praze, a to ještě jen některé.

Nejčastěji se v souvětích s podmětovou větou uvozenou spojkou *aby* užívá adjektiv

(podle frekvence):

důležité (6 688 dokladů), nutné/nutno, možné/nemožné, nezbytné, nepřijatelné, dobré, vhodné, nepřipustné, správné, reálné/nereálné, nesmyslné, zbytečné, žádoucí, absurdní (229 dokladů).

K dalším adjektivům užívaným v souvětích s podmětovou větou uvozenou spojkou

aby patří (nad 20 dokladů, abecedně):

běžné, klíčové, legitimní, logické/nelogické, nedůstojné, nemorální, nepředstavitelné, nesmyslné, nespravedlivé, neudržitelné, neúnosné, nevhodné, nevyhnutelné, nezvyklé, normální, obvyklé/neobvyklé, podstatné, potřebné, přijatelné, přípustné, rozumné, spravedlivé, těžké, vyloučeno/vyloučené, zásadní.

Další vybrané doklady souvětí daného typu:

Je absurdní, aby každý, kdo nemá v pořádku účty, byl trestán podle zákona o organizovaném zločinu.

Je nepředstavitelné, aby v některé zemi, která je členem NATO nebo EU, povstal nový diktátor.

Je neudržitelné, aby EU vynakládala na zemědělství takové obrovské finanční prostředky.

Je zásadní, aby antimikrobiální léčba byla cílená.

Některých z těchto adjektiv se v souvětích daného typu užívá pouze nebo převážně v **otázkách** (vše ČNK):

(10) **Je normální, aby** jeden člověk stál v cestě všem?

Srov. dále:

Je běžné, aby muž takto špatně snášel fakt, že jeho manželka vydělává více než on?

Je obvyklé, aby se stromy během pěstování tvarovaly?

Je přijatelné, aby šéfredaktor seriózního listu vyjádřil tak vyhraněný politický názor?

C. Souvětí se spojkou *když*

V souladu s podmiňovacím významem této spojky se jí užívá v hypotetických kontextech, v nichž se vyslovuje **hodnocení toho, co někdy nastává či může nastat**:

(11) **Je krásné, když** ženu objímá a líbá vlastní muž. (ČNK)

Nejčastěji se v souvětích s podmětovou větou uvozenou spojkou *když* užívá následujících adjektiv (podle frekvence; počty dokladů se týkají jen souvětí začínajících nerozvitým přísudkem se sponou *Je* v antepozici)

lepší (1 697 dokladů), dobré, smutné, skvělé, příjemné, hezké, krásné, špatné, úžasné, hrozné (232 dokladů).

K dalším adjektivům užívaným v souvětích s podmětovou větou uvozenou spojkou *když* patří (od 20 dokladů, abecedně):

absurdní, báječné, bezvadné, divné, důležité, fantastické, frustrující, hloupé, chvályhodné, ideální, jednodušší, jiné, legrační, logické, milé, nádherné, nebezpečné, nehorázné, nejlepší, nepříjemné, nespravedlivé, nešťastné, neuvěřitelné, normální, ostudné, paradoxní, pěkné, podezřelé, podivné, potěšující, přirozené, skandální, směšné, správné, strašné, super, šílené, těžké, trapné, tristní, úsměvné, užitečné, vhodné, výborné, výhodné, zajímavé, zarážející, zlé, zvláštní.

Další doklady souvětí daného typu:

Je absurdní, když použití zbraně proti střilejícímu pachateli může policistovi vynést vazbu!

Je nádherné, když dva lidé v dnešní nestabilní době vydrží spolu tak dlouhou dobu.

Je ostudné, když tito lidé nedokážou ze dvou platů zabezpečit rodinu, včetně úhrady nákladů na bydlení, a zabezpečit se na stáří.

Je super, když má člověk koníček jako zaměstnání.

Je úsměvné, když národ poučuje o demokracii právě katolická církev.

D. Souvětí se spojkami *jestliže, pokud, -li*

1. Obecná charakteristika

Od spojky *když* se tyto spojky uvozující podmětovou větu liší jen stylisticky; srov. (vše ČNK, některé věty zkráceny):

- (12a) **Je krásné, když** člověk může dělat, co ho baví.
- (12b) **Je krásné, jestliže** básníci postrkávají politiky.
- (12c) **Je krásné, pokud** se vaše autorita poji s laskavostí, pochopením a lehkostí.
- (12d) **Je krásné, využije-li** se padesátých narozenin nějakého muže k tomu, aby byl osloven před vší veřejností.

Vzhledem k tomu, že spojky *jestliže*, *-li* a *pokud* jsou stylově vyšší, mají i menší rozsah použití.

2. Spojka *pokud*

Vzhledem ke spojce *když* má knižní spojka *pokud* v souvětích s podmětovou větou mnohem menší uplatnění a vyskytuje se v mnohem **nižších frekvencích** (následující počty dokladů se týkají jen souvětí s nerozvitým přísudkem v antepozici, který začíná sponou *Je* (*Je dobré, pokud*):

Nad 100 dokladů má pouze adjektivum *dobré*.

Od 54 do 10 dokladů mají adjektiva (frekvenčně)

lepší, ideální, skvělé, špatné, smutné, výhodné, možné, vhodné, správné, příjemné, zvláštní, nešťastné, výborné, nebezpečné.

Od 9 do 3 dokladů mají adjektiva:

absurdní, divné, hezké, hrozné, chvályhodné, krásné, legitimní, nepřijatelné, nepříjemné, nespravedlivé, normální, optimální, podivné, pochopitelné, pozitivní, praktické, přínosné, skandální, směšné, škodlivé, těžké, trestné, úsměvné, užitečné.

- (13) **Je normální, pokud** se cítíte nejistí a nevíte, co dělat.

Další doklady souvětí daného typu:

Je absurdní, pokud jedna pojišťovna platí a jiná ne.

Je chvályhodné, pokud firma neponechá v personální politice nic náhodě.

Je optimální, pokud se přijímací testy blíží testování studijních předpokladů.

Je pochopitelné, pokud se cítíte po vánočním kulinářském a stravovacím běsnění zralí na dietní režim.

Je přínosné, pokud se kolektiv právníků rozhodne aktivně napomáhat zaměstnávání osob, které se kvůli zdravotnímu omezení těžce uplatňují na trhu práce.

Je směšné, pokud například manažer Českých drah na třetí úrovni řízení má vyšší plat než ministr dopravy. (zkráceno)

Je škodlivé, pokud chápeme štěstí jen jako důsledek naší vnější situace nebo dokonce náhody.

Je těžké, pokud jako vzdělanec a ne populista přijdete mezi běžné lidi a ti na vás vyjedou s nesmyslnými otázkami a názory.

3. Spojka *jestliže*

Spojka *jestliže* je doložena jen u nemnoha adjektiv a s **velmi nízkou frekvencí** (následující počty dokladů se týkají jen souvětí s nerozvitým přísudkem v antepozici, který začíná sponou *Je* (*Je dobré, jestliže*):

10 dokladů: dobré, smutné
4 doklady: přijatelné, tragické
3 doklady: absurdní, ideální, normální, skvělé, trapné, výhodné, zvláštní
2 doklady: krásné, kuriózní, legitimní, naivní, nebezpečné, nekoncepční, nepřijatelné, neuvěřitelné, nezodpovědné, pochopitelné, přirozené, správné, sprosté, šokující, špatné

(14) **Je ideální, jestliže** věda a výzkum jsou přímo spojeny s výukou na vysoké škole.

E. Souvětí se spojkami *jestli* a *zda*

Spojky *jestli* a *zda* jsou v rámci souvětí daného typu doloženy jen u nemnoha adjektiv a jen s **nízkou frekvencí**. Užívá se jich v souladu s jejich podmiňovacím významem (srov. výklady výše). Spojka *zda* je o něco častější a frekventovanější, přestože je patrně pocíťována jako stylově vyšší; její vyšší frekvence může souviset s tím, že je o slabiku kratší.

V tomto typu souvětí se užívá nejčastěji následujících adjektiv:

diskutabilní, druhořadé, důležité, irelevantní, jasné/nejasné, klíčové, lhostejné, nejisté, nepodstatné, nerozhodné, odlišné, otevřené, patrné, podružné, podstatné, pochybné, problematické, rozhodující, sporné, vedlejší, zajímavé, zásadní, známo, zřejmé

Následují vybrané doklady z ČNK (stylový rozdíl mezi spojkami *jestli* a *zda* není patrný):

(15a) **Je diskutabilní, jestli** město potřebuje novou dominantu.

(15b) **Je diskutabilní, zda** je podobný postup v souladu s ústavou. (zkráceno)

(16a) Pro testy obecné relativity **je klíčové, jestli** se ve tvaru siluet objeví odchylky od čisté Kerrovy geometrie.

(16b) Pro lidi proto teď **bude klíčové, zda** jejich město či obec umí likvidovat odpad levně.

(17a) Téměř polovině obyvatel České republiky **je lhostejné, jestli** jejich nadřízeným je muž nebo žena.

(17b) **Bylo lhostejné, zda** je vladař dobrý nebo špatný.

(18a) **Je zásadní, jestli** jste si samotu vybrali, nebo jste se v ní ocitli a neměli jste na výběr.

(18b) Pro zahájení prací **bylo zásadní, zda** se obci podaří získat státní podporu.

Adjektiv *důležité, jasné, patrné, podstatné, rozhodující, známo a zřejmé* se jako jmenné části verbonominálního přísudku v souvětích s podmětovou větou uvozenou spojkou *jestli* nebo *zda* užívá převážně nebo pouze se **zápornou sponou** (vše ČNK):

- (19a) **Není důležité, jestli** úspory dokážete dát stranou každý měsíc.
- (19b) Zrovna tak pro mě **není důležité, zda** budu ministrem, nebo nebudu.

- (20a) **Není jasné, jestli** ceny ještě neklesnou.
- (20b) Potrava zmizela, ale **není jasné, zda** ji sežrali dravci, či čáp.

- (21a) **Není podstatné, jestli** nemocnice bude státní, nebo nebude.
- (21b) **Není podstatné, zda** je příjemcem daru fyzická či právnická osoba.

- (22a) Ve vědě **není rozhodující, jestli** jste muž, nebo žena.
- (22b) Pro další vývoj **bude rozhodující, zda** začne tát sníh ve středních polohách.

- (23a) **Není známo, jestli** Tomáš Masaryk do podniku svého bratra vůbec zavítal.
- (23b) **Není známo, zda** Etruskové révu pěstovali nebo používali k výrobě vína planou révu, jisté však je, že provozovali obchod vínem.

- (24a) Zatím **není zřejmé, jestli** archeologové dotáhnou svůj výzkum do konce.
- (24b) Ležící muž otevřel ústa a **nebylo zřejmé, zda** chce promluvit nebo se posměšně zašklebit.

Adjektivum *zajímavé* se vyskytuje převážně ve větách s **futurální sponou**:

- (25a) **Bude zajímavé, jestli** někdo přijde s reálným prezidentským programem.
- (25b) **Bude zajímavé, zda** se budou tyto strany s to programově sjednotit.

F. Souvětí s hypotetickým obsahem – spojka *kdyby* a *pokud* s kondicionálem

1. Spojka *kdyby*

V tomto typu souvětí se spojkou *kdyby* se užívá nejčastěji následujících adjektiv (jmenovaná adjektiva zahrnují i komparativy, event. superlativy, a tvary záporné; pokud je výrazně **frekventovanější komparativ** nebo tvar **záporný**, je uveden tento tvar; abecedně):

absurdní, báječné, bezvadné, divné, dobré, efektivnější, fajn, fantastické, hezké, hloupé, hrozné, ideální, jednoduché, komické, korektní, krásné, levnější, logické, marné, nádherné, nebezpečné, nefér, neobvyklé, nepříjemné, nezodpovědné, normální, optimální, paradoxní, pěkné, perfektní, pikantní, podivné, pochopitelné, prima, prospěšné, překvapivé, překvapující, přijatelné, příjemné, přínosné, přirozené, rozumné, skvělé, slušné, směšné, smutné, spravedlivé, strašné, špatné, těžké, tragické, trapné, účinnější, úžasné, užitečné, vhodné, výborné, výhodné, vynikající, zajímavé, zbytečné, zlé, zvláštní, žádoucí

Vybrané kontexty:

Bylo by báječné, kdyby intelektuálové mohli vstupovat do politiky.

Ale **bylo by hrozné, kdyby** investigativní pořady vymizely jen proto, že občas někomu ublíží.

Bylo by jednoduché, kdyby čest znamenala pro všechny lidi totéž.

Bylo by krásné, kdyby odpovědné chování mělo vždy konstruktivní důsledky, a naopak jednání neodpovědné důsledky destruktivní...

Proto **by bylo nebezpečné, kdyby** množství rostlin v tropických pralesích kleslo pod určitou mez, mohlo by to vážně ohrozit život na zemi.

Určitě **by nebylo příliš neobvyklé, kdyby** Mileva a Einstein figurovali jako spoluautoři.

Pro lidi obecně **by** asi **bylo optimální, kdyby** se práce a rodina mohly prolínat.

Bylo by spravedlivé, kdyby se všichni atleti mohli připravovat za stejných podmínek.

V boji proti prostituci **by** možná **bylo účinnější, kdyby** byli postihováni lidé, kteří sexuální služby vyhledávají.

2. Spojka *pokud* s kondicionálem

V tomto typu souvětí se spojkou *pokud* a kondicionálem se užívá **méně adjektiv** než v tomtéž typu souvětí se spojkou *kdyby* a tato adjektiva jsou zde i výrazně **méně frekventovaná**. Je to zřejmě důsledek jak knižnosti spojky *pokud*, tak i toho, že tento spojovací prostředek je o slabiku delší. Jde nejčastěji o následující adjektiva:

absurdní, divné, dobré, efektivnější, hezké, ideální, jednodušší, krásné, logické, nebezpečné, nespravedlivé, nešťastné, pěkné, podivné, překvapivé, přijatelné, příjemné, přínosné, skvělé, smutné, správné, špatné, vhodné, výhodné, zajímavé

Bylo by divné, pokud by Vilksovy kresby muslimy neurazily – proroka je zapovězeno zobrazovat a pes je považován za nečisté zvíře, takže efekt urážky je dokonalý.

"**Bylo by hezké, pokud by** se nám podařilo vyhrát, ale budeme to mít moc těžké. Soupeř má kvalitní kádr," konstatoval suše vedoucí mužstva [...]

Podle názoru archeologů přešel člověk z Asie přes Beringovu úžinu do Nového světa na konci pleistocénu. **Bylo by logické, pokud by** se lovci zaměřili na velká zvířata, která jim dávala hodně masa: na mamuty, velbloudy, mastodonty a podobně. Čili na druhy, které na území Severní Ameriky vyhynuly přibližně před oněmi kritickými jedenácti tisíci lety.

Podle odborníků **by bylo nebezpečné, pokud by** se virus začal přenášet z koní na psy a následně zmutoval do podoby umožňující přenos mezi psy nebo ze psa na člověka.

Spíše **by bylo překvapivé, pokud by** tahle partaj začala plnit a dodržovat své předvolební sliby.

Bylo by skvělé, pokud by pan Schwarzenberg dokázal EU v tomto směru někam postrčit.

Bylo by smutné, pokud by k eskalaci konfliktu na Srí Lance přispěla dodávka zbraní, která tam koncem minulého týdne dorazila z ČR.

Kombinace oznamování pomocí indikativu a hypotetického soudu pomocí kondicionálu v jednom souvětí, k níž výjimečně dochází, je **nevhodná**, neboť se tak nevhodně kříží různé perspektivy sdělení:

Některé děti zvládnou mít každý den nějaký kroužek a dělá jim to dobře, ale běžně by děti měly mít čas i na neorganizovanou hru, možnost neplánovaného setkání s kamarády apod. **Není vhodné, pokud by si** např. šestileté děti **musely** téměř brát diář na to, aby se domluvily, kdy mají čas jít spolu ven.

Pro žádnou zemi **není výhodné, pokud by** do ní investice **plynuly** jen nebo z velké většiny z jedné země, protože to vytvoří nerovnovážné vztahy.

V takovém případě je vhodnější zvolit buď indikativ, nebo kondicionál v obou klauzích:

Není vhodné, jestliže si např. šestileté děti **musjí** téměř brát diář na to, aby se domluvily, kdy mají čas jít spolu ven.

Nebylo by vhodné, aby/pokud by/kdyby si např. šestileté děti **musely** téměř brát diář na to, aby se domluvily, kdy mají čas jít spolu ven.

Pro žádnou zemi **není výhodné, jestliže** do ní investice **plynou** jen nebo z velké většiny z jedné země, protože to vytvoří nerovnovážné vztahy.

Pro žádnou zemi **by nebylo výhodné, aby/kdyby/pokud by** do ní investice **plynuly** jen nebo z velké většiny z jedné země, protože to vytvoří nerovnovážné vztahy.

III. Souvětí s větami vztažnými

Větu podmětovou kompletující přísudek slovesně-jmenný mohou uvozovat i vztažná zájmena či vztažné výrazy adverbialní. Např. (vše ČNK):

- (26) Není důležité, **kdo** je v jaké straně.
- (27) Není důležité, **co** zastupitel povídá u piva, ale jak hlasuje!
- (28) Není důležité, **kde** jste, ale s kým jste.
- (29) Není důležité, **kdy** se nadání dítěte projeví.
- (30) Není důležité, **jak** často a jakým způsobem se partneři milují.
- (31) Není důležité, **jakou** používáte pastu.
- (32) Není důležité, **kolik** lidí bude v zahraničí volit.

2.1.2 Souvětí s větou předmětovou

Obsah:

2.1.2.1 Obecná charakteristika

- I. Definice
- II. Přehled spojek
- III. Funkce jednotlivých spojek
- IV. Předmětové věty vztažné
- V. Pozice předmětové věty

2.1.2.2 Předmětové věty uvozené spojkou *že*

- I. Slovesa užívaná před spojkou *že*
- II. Antepozice předmětové věty
- III. Reflexivní deagentiv v řídicí větě

2.1.2.3 Předmětové věty uvozené spojkou *jestli* nebo *zda*

- I. Spojka *jestli*
- II. Spojka *zda*
- III. Konkurence spojky *jestli* se spojkou *zda*

2.1.2.4 Předmětové věty uvozené spojkou *zdali* nebo *-li*

2.1.2.5 Předmětové věty uvozené spojkou *aby* nebo *ať*

- I. Spojka *aby*
- II. Spojka *ať*
- III. Konkurence spojek *aby* a *ať*

2.1.2.6 Předmětové věty uvozené podmiňovací spojkou: *když*, *jestliže*, *pokud*, *-li*

2.1.2.7 Konkurence spojek *aby* a *že*

2.1.2.8 Předmětové věty vztažné

- I. Vztažné věty uvozené zájmenem *kdo*
- II. Vztažné věty uvozené zájmenem *co*
- III. Vztažné věty uvozené ostatními vztažnými výrazy

Terminologická poznámka

Místo adjektiva *předmětová* (*věta předmětová*) se v gramatikách a jiných popisech češtiny užívá také tvaru *předmětná* (*věta předmětná*).

2.1.2.1 Obecná charakteristika

I. Definice

Věta předmětová bývá jedním z valenčních doplnění slovesa, které je v řídicí klauzi přísudkem. Totéž sloveso mívá různou valenci, což se projevuje různým tvarem syntaktického předmětu; tím může být jméno (substantivum nebo zájmeno) v různém pádu, nebo věta; např.

(vše ČNK):

(1a) Četl jsem **knihu** o držiteli Nobelovy ceny Feynmanovi.

(1b) Četl jsem **o tom** v novinách.

(1c) Četl jsem, **že** existují paprsky, které vibrují miliónkrát za vteřinu.

Některá slovesa (např. *slíbit*) mají **primárně valenci větnou**, tj. jsou-li ve větě přísudkem, bývá věta obvykle kompletována předmětem větným (tj. předmětovou větou); např.:

(2) Slíbila mi, **že** nikomu nic neřekne. (ČNK)

Obsah vedlejší věty předmětové kompletující přísudek vyjádřený slovesy jako *řici*, *oznámit*, *slíbit* (někomu něco) je běžně zastupován odkazovacím zájmenem *to*:

(3) Slíbila, **že** sem přijde. Slíbila mi **to**. (ČNK)

Pokud je předmět slovesa *slíbit* vyjádřen substantivem, bývá to **substantivum dějové** (věta 4(a)), méně často jiné (věty (5a) a (6a)); dějovému substantivu ve funkci syntaktického předmětu (věta (4a)) může někdy konkurovat klauze se slovesem ve formálně-sémantickém vztahu k danému substantivu (věta (4b)) (vše ČNK):

(4a) Slíbil jsem jí **pomoc**.

(4b) Slíbil jsem jí, **že jí pomohu**. (vyňato z rámce souvětí)

(5a) Slíbil mi **peníze** i ubytovnu.

(6a) Čína slíbila dětem k Vánocům **hračky** bez jedovatého olova.

Věty typu (5a) a (6a) lze chápat jako **nominalizace souvětí** (věty (5b) a (6b)):

(5b) Slíbil mi, **že** mi dá peníze a zajistí ubytovnu.

(6b) Čína dětem slíbila, **že** jim k Vánocům dá/nadělí **hračky** bez jedovatého olova.

II. Přehled spojek

Předmětové věty spojkové jsou nejčastěji uvozovány **spojkami** *že*; *aby*; *jestli*, *zda*, méně často spojkami *-li*, *zdali*, synonymními se spojkami *jestli* a *zda*, a spojkami *at'* a *když*. U nemnoha sloves se užívá spojky *až* (vše ČNK):

(7) **Řekla** mi, **že** už se rozhodla.

- (8) **Řekla** mi, **abych** byl ticho a posadil se.
- (9) **Zeptal se** mě, **zda** bych nechtěla, aby mi něco koupil.
- (10) **Řekla** mi, **at'** se chovám jako doma.
- (11) **Nemám rád**, **když** se mi ženská vysmívá.
- (12) **Těšila se**, **až** budou spolu sami.

III. Funkce jednotlivých spojek

A. Spojka *že*

Spojka *že* se obvykle uvozuje věta informující o nějakém **faktu**:

- (13) Víím, **že** je tvůj přítel. (ČNK)

B. Spojky: *jestli/zda/-li/zdali*

Spojky *jestli/zda/-li/zdali* se obvykle vyjadřuje: **(a) ve větách oznamovacích informace o nejistotě či hypotetičnosti** obsahu předmětové klauze (věty (14)); **(b) ve větách tázacích dotaz na něco hypotetického** (věty (15)); **(c) ve větách imperativních výzvu ke zjištění, zda platí obsah závislé klauze** (věty (16) (vše ČNK):

- (14a) Netušila jsem, **jestli** ho ještě někdy uvidím.
- (14b) Netušila jsem, **zda** někdo bude číst mé analýzy.
- (14c) Netuším, **zdali** se tak stalo, nicméně nám tímto dovolili nahlédnout do jejich životů.
- (14d) Netušil jsem, je-**li** číšník v obraze.

- (15a) Už tušíte, **jestli** vás klub nebude chtít v zimě prodat?
- (15b) Už tušíte, **zda** v Minnesotě zůstanete i v příští sezoně?

- (16a) Zeptej se jí, **jestli** nechce kávu.
- (16b) Zeptej se jí, **zda** je se svým partnerem šťastná a **jestli** si myslí, že jste šťastné i vy dvě se sestrou.
- (16c) Zeptejte se voličů, **zdali** to chtějí!
- (16d) Otočme si tuto otázku a zeptejme se, je-**li** naše země užitečná pro Evropskou unii.

C. Spojky *aby* a *at'*

Těmito spojkami jsou uvozovány předmětové klauze vyjadřující **informaci o volném aktu** (*chtěla, přála si, aby/at'*), nebo **přímou výzvu** k nějakému jednání pomocí imperativu nebo tzv. performativních sloves (*řekni mu, zaříd', postarej se, aby/at'*; *žádám, přikazuji, aby/at'*).

Souvětí s těmito spojkami se užívají v souvětích, v jejichž řídicí větě je buď:

(a) sloveso označující vůli subjektu vyžadujícího po někom vykonání něčeho nebo, aby se něco stalo (např. *přát si, žádat, požádat, nařídít*) (vše ČNK):

(17) **Přál sem si, aby** tato noc nikdy neskončila.

(18) „Naléhavě vás **žádám, abyste** to přiznání odvolal.

(19) **Požádala jsem** odbor dopravy, **at'** to vyřeší.

nebo

(b) sloveso mluvení, které může vyjadřovat vůli subjektu vyžadující po někom vykonání něčeho (např. *řici, zavolat*) (vše ČNK)

(20) **Řekla mi, at'** se posadím, a někam volala.

(21) Frederick na ně proto **zavolal, aby** utekli, dokud to ještě jde. (překlad: G. Orwell)

anebo

(c) imperativ:

(22) "**Postarejte se, at'** se od nás z úřadu nic nevynese," nařídil Calvin.

D. Spojka *když*

Pokud se obsah předmětové věty týká podmiňování či opakování děje vyjadřovaného hodnotícími slovesy jako *milovat, nesnášet, nenávidět, odsuzovat* aj., uvozuje se spojkou *když* (obě věty ČNK):

(23) **Poznám, když** někdo lže.

(24) **Miluju, když** mám ráno čas na všechny potřebné rituály.

E. Spojka *až*

Užívá se jen u několika málo sloves, která odkazují k budoucí události, např.: *dočkat se, těšit se, číhat*:

- (25) Zřejmě **se** už nemohla **dočkat, až** odejde.
- (26) Strašně **se těším, až** postavím nějaký dům a udělám si tam svou dílnu.
- (27) Tom vstal, postavil se přímo pod kulatý otvor a **číhal, až** začne svítat.

F. Různé spojky u jednoho slovesa

Spíše výjimečně lze u jednoho slovesa uplatnit vícero z těchto spojek (vše ČNK):

- (28a) Prosila, **že** by to chtěla zkusit.
- (28b) Prosila, **aby** se o tom nedozvěděl farář.
- (28c) Prosila, **jestli** by pro něj u ní nemohla nechat vzkaz.
- (28d) Prosila, **zda** by jí nepřivezl tablet, který v Itálii ještě nebyl k sehnání.
- (28e) Prosila jsem je, **zdali** by mi nemohli tu ruku sešít.

IV. Předmětové věty vztažné

Některé slovesné přísudky řídicí věty bývají doplňovány větami vztažnými, uvozenými některým ze vztažných zájmen či adverbii (*kdo, co, kde, kam, jak, proč* aj.). Nejčastěji je tomu u slovesa *vědět/nevědět* a u sloves mluvení (vše ČNK):

- (29a) Nevím, **kdo** to je.
- (29b) Nevím, **co** ještě říci.
- (29c) Nevím, **kde** na to sehnal peníze.
- (29d) Nevím, **kam** vás zařadit.
- (29e) Nevím, **jak** bych to popsala.
- (29f) Nevím, **proč** by to tak nemohlo být.
- (30a) Aby neuvedli spolustolovníky do rozpaků, paní Radechovská jim občas **pošeptala, co** mají říct.
- (30b) „Co je s tebou?“ zeptala jsem se jí a ona mi **pošeptala, jak** je jí Zdena protivná.
- (30c) Když se chystali k odchodu, Ilsa dceři **pošeptala, kde** mají hledat vánoční dárky ukryté po domě.

V. Pozice předmětové věty

Předmětové věty stávají většinou v **postpozici**, nezřídka však také větě řídicí předcházejí; tj. jsou vůči ní v **antepozici**; např. (vše ČNK):

(31a) Neřekla jste, **jestli** to čtvrté dítě chcete, nebo ne.

(31b) **Jestli** se vrátí, neřekl.

(32a) Nevím, **proč** tomu tak je.

(32b) **Proč** tomu tak je, nevím.

VI. Náhrada předmětové věty infinitivem

Předmětová věta může být leckdy nahrazena **nominální konstrukcí s infinitivem**; např. (obě věty ČNK):

(33a) „Takového člověka nic **nedonutí, aby zaplatil**,“ řekla věcně.

(33b) Žádný úředník je **nedonutí** pokutu **zaplatit**.

(K nominalizaci předmětových vět infinitivem viz podrobně oddíl V., kap. 1.3.)

2.1.2.2. Předmětové věty uvozené spojkou *že*

I. Slovesa užívaná před spojkou *že*

Souvětí s předmětovou větou uvozenou spojkou *že* patří k nejběžnějším a nejfrekventovanějším typům souvětí:

(1) **Cítila, že** urazila jeho pýchu. (ČNK)

Nejčastější slovesa užitá před spojkou *že* v tomto typu souvětí jsou (nad 5 000 dokladů v korpusu SYN 2020):

vědět, myslet si, říci/říkat, tvrdit, zjistit, doufat, věřit, vidět, uvědomit si, předpokládat, ukázat

Velmi frekventovaná slovesa užitá před spojkou *že* uvozující předmětovou větu (1 000 až 5 000 dokladů v korpusu SYN 2020) jsou dále (abecedně):

bát se, cítit, čekat, dodat/dodávat, dokázat/dokazovat, domnívat se, dozvědět se, chápat, konstatovat, naznačit/naznačovat, obávat se, očekávat, odpovědět, oznámit, pochopit, pochybovat, pomyslet si, potvrdit, poznat, prohlásit, prokázat, představit si, předstírat, přesvědčit (se),

připomenout/připomínat, připustit, přiznat/přiznávat, psát/napsat, rozhodnout (se), sdělit, slíbit/slibovat, slyšet, soudit, tušit, ujistit, ukazovat, upozornit/upozorňovat, usoudit, uvádět, uvědomovat si, uvěřit, uvést, uznat, všimnout si, vysvětlit/vysvětlovat, zapomenout, zdůraznit/zdůrazňovat, způsobit

Vybraná slovesa v souvětném kontextu:

Naznačovala, že jste k ní byl milý.

Obávám se, že nejsem moc dobrý hostitel.

Soud v Seattlu v roce 2017 **potvrdil, že** se čínská firma protiprávně zmocnila obchodního tajemství, ale rozhodl, že tak neučinila „úmyslně a s nekalým záměrem“.

Dovedeš **si představit, že** bych to mohla udělat?

Manželka okamžitě začala **předstírat, že** šije.

Můžu tě **ujistit, že** jsme o tobě mluvili velmi něžně.

Snad ta závrať **způsobila, že** se mi to místo zdálo krásnější než kdy dosud [...] (K. Čapek, *Obyčejný život* - ČNK)

II. Antepozice předmětové věty

Antepozice předmětové věty, jíž souvětí začíná, je výrazem aktuálního členění textu a je poměrně vzácná, byť plně funkční:

(2) **Že** má téct pot, říkali sice také ti přede mnou. (V. Havel)

Další doklady:

Že jsou tady hezká města, **jsem očekával**.

Že by byly kočky nemocné, pracovnice útulku **odmítají**.

Že by však stál za takovým spiknutím, **popírá**.

Že už je tady léto, **jsem** samozřejmě **poznala**.

Že je přijatelný pro ČSSD, Švejnar již **prokázal**.

Že jsou fanoušci z Krakova brutální, už **jsem slyšel**.

Že hned na startu nebylo vše ideální, dobře **věděl**.

Že se konečně po měsíci ochladilo, moc **vítám**.

Mezi oběma větami souvětí někdy **chybně absentuje čárka**; např. *Že jsou nejdražší na světě přece nebudeme řešit. – Že by krize ovlivnila možnost sehnat brigádu si Pavlík nemyslí. – Že by nastaly významné komplikace si valtický kastelán nepřipouští.*

Pravopisně správné je: *Že jsou nejdražší na světě, přece nebudeme řešit. – Že by krize ovlivnila možnost sehnat brigádu, si Pavlík nemyslí. – Že by nastaly významné komplikace, si valtický kastelán nepřipouští.*

O něco **častější** než souvětí s kladným přísudkem jsou souvětí **s přísudkem záporným** v postponované řídicí klauzi; např.:

(3) **Že** je dívka těhotná, nikdo **nevěděl**.

Další doklady:

Že by se technika obrátila proti němu, **se nebojí**.

Že to vyjde v obou případech, asi nikdo **nečekal**.
Že chce ODS předčasné volby, **se nedivím**.
Že by si tuto bilanci vylepšil, v létě **nedoufal**.
Že by měla přijít další recese, **si ale nemyslí**.
Že bychom byli na čele tabulky, **jsme** vůbec **neočekávali**.
Že by mladík útočil z rasových důvodů, zatím **nepotvrdili**.
Že by se dopustil protiprávního jednání, vůbec **nepřipouští**.
Že by to byly vyhozené peníze, **si nikdo nestěžoval**.
Že je to tak jednoduché, **jsem netušil**.
Že by se rozpadl pomeznímu praporek, **jsem** ještě **neviděl**.

III. Reflexivní deagentiv v řídicí větě

Předmětová věta uvozená spojkou *že* bývá doplněním i některých předmětových sloves užitých v **reflexivním deagentivu**; jde o slovesa s **jinou vazbou než akuzativní**:

(4) **Věřilo se, že** dech, životní síla, obsahuje duši.

Další doklady:

Argumentuje se, že více žen by zlidštilo Poslaneckou sněmovnu.
Doufalo se, že psychologové budou objektivní ve svých soudech, ale výzkum ukázal, že tomu tak není.
Počítá se, že je na čtyři sta pirátských lodí, které se zabývají jenom lupem Mloků.
Nepochybuje se, že prezident tomuto návrhu vyhoví.
Spekulovalo se, že automobilky z Japonska vycouvají.
Zapomínalo se, že při mravnosti jsou zúčastněny všechny tři stránky duševnosti: rozum, cit i vůle.

2.1.2.3 Předmětové věty uvozené spojkou *jestli* nebo *zda*

I. Spojka *jestli*

Nejfrekventovanějším slovesem v přísudku řídicí klauze v souvětích s větou podmětovou uvozenou spojkou *jestli* je sloveso *vědět*, zejména jeho tvar *nevím*:

(1) **Nevím, jestli** je to dobře, nebo špatně. (ČNK)

Další **slovesa** v tomto typu souvětí poměrně **frekventovaná** (nad 1 000 dokladů v korpusu SYN v8) jsou:

čekat, kontrolovat/zkontrolovat, ověřit, podívat se, posoudit, poznat, přemýšlet, ptát se/zeptat se, rozhodnout (se)/rozhodovat (se), řešit, říci/říkat sledovat, tušit, ukázat, uvažovat, uvidět, váhat, vidět, vyzkoušet, zjistit/zjišťovat, zvážet/zvažovat

Vybraná slovesa v souvětích s předmětovou větou uvozenou spojkou *jestli*:

Čeká, jestli budu hodná, anebo zlá. (Eda Kriseová - ČNK)

Dozorci **kontrolují, jestli** nikdo nechybí.
Historikové **posoudí, jestli** tato strategie přinesla více dobra či zla.
Přemýšlel, jestli se mu to jen nezdá.
Soud **rozhodne, jestli** mají prokurátoři dostatek důkazů k zahájení procesu.
Chvíli pozoroval její tvář, jako by **se rozhodoval, jestli** má pokračovat.
Přestala jsem ustavičně **řešit, jestli** to a ono dělám dobře.
Pořád nedokážu **říct, jestli** někdy budu chtít děti.
Pozorně **sleduje, jestli** mu odnikud nehrozí nebezpečí.
Garp **uvažuje, jestli** vypnula troubu.
Chvíli **váhal, jestli** se k tomu má přiznat.
Když se na sportovce podívám, **vidím, jestli** něco bere.
Stála jsem před bufetem a **zvažovala, jestli** nemám zajít na kávu.

Sloveso *tušit* se v daném typu souvětí užívá převážně v **záporu**:

(2) **Netuším, jestli** mi to prospěje.

Sloveso *uvidět* se v daném typu souvětí užívá převážně ve frazeologizovaném obratu *uvidíme, jestli*:

(3) **Uvidíme, jestli** ho i teď dokážu přinutit k poslušnosti.

II. Spojka *zda*

Nejfrekventovanějšími slovesy v přísudku řídicí klauze v souvětích s větou předmětovou uvozenou spojkou *zda* jsou:

čekat, dozvědět se, kontrolovat/zkontrolovat, odhadnout, ověřit, pochybovat, posoudit/posuzovat, potvrdit, poznat, požádat, prověřit/prověřovat, přemýšlet, přesvědčit se, ptát se, rozhodnout/rozhodovat, řešit, říci, sdělit, sledovat, spekulovat, tušit, ukázat, uvidět, váhat, vybrat, vyjádřit se, vyzkoušet, zeptat se, zjistit/zjišťovat, zkoumat, zvážit/zvažovat.

III. Konkurence spojky *jestli* se spojkou *zda*

Tyto spojky se v dané funkci liší pouze **stylisticky, spojka *zda* je stylově vyšší**; to se pak odráží i v tom, se kterými slovesy se v rámci daného typu souvětí tyto spojky spojují. **Stylový rozdíl však nemusí být vždy patrný** (vše ČNK):

(4a) "Já **jsem se ho zeptala, jestli** si tě vezme."

(4b) Chvíli jsme se bavili a já **se jí zeptal, zda** s námi nechce jet večer na zábavu.

(5a) Přitiskla si jazyk k ruce a pak **zkoumala, jestli** se na vlhké kůži neobjeví stopy krve.

(5b) Vyždímala **jsem** vodu z prostěradla a **zkoumala, zda** na něm zůstaly nějaké stopy.

Další vybraná slovesa v souvětí v kontextu se spojkou *jestli* nebo *zda* (vše ČNK):

A ty **se** nikdy **nedozvíš, jestli** tě ta holka má doopravdy ráda.
Nikdy **se** už asi s jistotou **nedozvíme, zda** smrt byla nehodou, sebevraždou, či vraždou.

Nedovedla jsem **odhadnout, jestli** taková otázka nevyzní příliš netaktně
Ani odborník dnes **neodhadne, zda** se půjde cestou gelových, nebo kondenzátorových zařízení.

Jenže **jsem začal pochybovat, jestli** o tom svou ženu dokážu přesvědčit.
Začal pochybovat, zda jsou redaktoři skuteční lidé. (překlad: J. London)

Policie zatím **nepotvrdila, jestli** má krádež na svědomí organizovaná skupina.
Dozorující státní zástupkyně nechtěla **potvrdit, zda** jeho jméno figuruje na seznamu podezřelých.
(obměněno)

Pan Taunton mě **požádal, jestli** by se mnou nemohl mluvit o samotě. (překlad: E. Kazan)
Požádal, zda si může zavolat advokáta.

V nemocnici budou muset **prověřit, jestli** nemá nějaká vnitřní krvácení.
Pokud vlastníte starší domy v centru měst, **prověřte, zda** nejde o národní kulturní památku.

Řidič na něho vrhl rychlý pohled, aby **se přesvědčil, jestli** to Joad myslel ironicky. (překlad: J. Steinbeck)
Chtěl jsem **se přesvědčit, zda** mé dohady jsou správné. (J. Foglar)

Chce, abych mu **sdělil, jestli** má pravdu.
Pes zašteká a počítač **sdělí, zda** chce jít ven nebo má hlad.

Nechci **spekulovat, jestli** je to pro nás výhoda.
Číňané **spekulují, zda** chorobu nepřenášejí kromě drůbeže i jiná zvířata.

Očekávám, že příští týden **se** firma **vyjádří, jestli** bude na dohodu ochotna přistoupit.
Interpelující **se vyjádří, zda** odpověď považuje za uspokojivou.

Některá přísudková slovesa v řídicí klauzi (např. sloveso *vybrat si*) se v rámci daného typu souvětí často spojují se **slovesem modálním**:

- (6a) **Mohl jsem si vybrat, jestli** na spolupráci přistoupím, nebo ne.
- (6b) Zákazníci **si navíc budou moci vybrat, zda** chtějí reklamovaný výrobek opravit, nebo vyměnit.

2.1.2.4 Předmětové věty uvozené spojkou *zdali* nebo *-li*

Tyto spojky jsou v dnešní češtině **okrajové**. K nejčastěji doloženým slovesům před spojkou *zdali* patří *vědět, rozhodnout (se), zjistit, ptát se/zeptat se, říci, čekat*.

- (1) Někteří ministři **čekají, zdali** vláda důvěru dostane. (ČNK)

Srov. dále:

Byla to její marná ješitnost, a **nevím, zdali** tomu lidé uvěřili. (překlad: M. Waltari, Egypt'an Sinuhet)
Během května by **se měl** jihlavský celek **rozhodnout, zdali** se přihlásí do nejvyšší soutěže.

Předmětové věty uvozené spojkou *-li* jsou ještě vzácnější:

(2) Já **nevím**, zná-**li** někdo z vás případ s tím fabrikantem Gierkem. (K. Čapek – ČNK)

Srov. dále:

Harry **se** nemohl **rozhodnout**, má-**li** jít ke dveřím nebo ne. (překlad: I. B. Singer)
Slunce ještě **váhalo**, má-**li** či nemá-**li** vyjít. (překlad: A. Solženicyn, vyňato z rámce souvětí)
Můžete mu hned zatelefonovat a můžete se ho **zeptat**, mluvím-**li** pravdu. (E. Hostovský)

2.1.2.5 Předmětové věty uvozené spojkou *aby* nebo *at'*

I. Spojka *aby*

Před touto spojkou se v rámci daného typu souvětí **nejčastěji** užívá následujících sloves (nad 1 000 dokladů v korpusu SYN v8 v rámci zadání):

bát se, bránit, dbát, donutit, doporučit/doporučovat, dopustit, dovolit, chtít, modlit se, motivovat, nabídat, nabídnout, naléhat, nařídit, navrhnout/navrhovat, nutit, obávat se, poradit, potřebovat, pověřit, prosadit/prosazovat, prosit/poprosit, přát si, přemluvit/přemlouvat, přesvědčit/přesvědčovat, přikázat, přimět, přinutit, připustit, radit, říci/říkat, snažit se, souhlasit, starat se/postarat se, tlačit, uložit, umožnit/umožňovat, upozornit/upozorňovat, usilovat, varovat, vyzvat/vyzývat, vyžadovat, zabránit, zajistit, zakázat, zařídít, zasloužit si, žádat/požádat/požadovat

(1) Major Šiškin ji **pověřil, aby** tohoto vězně sledovala. (překlad: A. Solženicyn – ČNK)

Další doklady (vše ČNK):

Něco však Pilátovi Pontskému **bránilo, aby** se zachoval tímto nejpřirozenějším způsobem. (překlad: Č. Ajtmatov)

S ostříži bdělostí **dbala, aby** večeri nepotřísnil žádný buržoasní přežitek. (E. Hostovský)

Nikdy **nedopustili, aby** věda zmrzčila estetiku a krásno. (překlad: R. Bradbury)

Tommy **se modlil, aby** byl mladý Američan ve svém pokoji. (překlad: A. Christie)

Příspěvek na stravování je způsob, jak zaměstnance **motivovat, aby** pravidelně chodili na oběd.

Ostatně muž nesmí **připustit, aby** si z něho žena dělala blázný. (překlad: A. Christie)

Stín dopadne rovněž na Pákistán, který Američané **tlačí, aby** se vypořádal s Tálibánem na svém území.

Dodal ještě, že chlap, který má plné ruce revolverů, skočí na koně a vrazí mu ostruhy, aniž ho byl předtím od té verandy odvázal, je pitomec a **zaslouží, aby** si tu svoji zatracenou hlavu urazil. (Z. Jirotka)

II. Spojka *at'*

Základní funkcí spojky *at'* je vyjádřit zprostředkovanou **výzvu třetí osobě** prostřednictvím výzvy osoby druhé, např.:

(2) Řekněte mu, **at'** odejde.

Užívá se však také **téměř synonymně se spojkou *aby***, je však v rámci daného typu souvětí **výrazně méně frekventovaná**:

Výzva se spojkou *at'* je přímější a naléhavější:

(3a) Magistrát nám **odpověděl, at'** máme trpělivost. (ČNK)

(3b) Magistrát nám **odpověděl, abychom** měli trpělivost.

Nejčastější (nad 100 dokladů v korpusu SYN v8 v rámci zadání) je spojka *at'* u následujících sloves (abecedně):

doporučit/doporučovat, chtít, křičet/zakřičet, modlit se, nabádat, nabídnout/nabízet, naléhat, napsat, nařídit, navrhnout/navrhovat, naznačit, nutit, odpovědět, opakovat, oznámit, popřát, poradit, povídat, pozvat, prosit/poprosit, přát si, přemlouvat/přemluvit, přesvědčovat, přikázat, radit, říci/říkat, rvát, sdělit, tlačit, upozornit/upozorňovat, varovat, volat/zavolat, vyzvat/vyzývat, vzkázat/vzkazovat, zařvat, žádat/požádat

Další doklady (vše ČNK):

Zprvu se usmívala, potom předstírala, že si nutně musí připravit pomůcky na hodinu matematiky, a nakonec nám dost nezdvořile **doporučila, at'** si hledíme svého. (S. Rudolf, *Metráček*)

Křičela, at' jí dá pokoj, ale on nemoh. (P. Hůlová)

A tak **se** pokaždé, když **prší, modlím, at'** brzy přestane. Ne kvůli sobě. Kvůli lidem, kterým by mohla voda opět vtrhnout do obydlí.

Pokrčil rameny a vedl mě ke schodům, kde mi **naznačil, at'** si zuju boty. (překlad: J. Irving)

Neustále **opakoval, at'** řekne policii, že ho jeho manželka neoloupila.

Maminka zajásala a hned běžela Denise **oznámit, at'** se chystá na první schůzku.

Milanovi **jsem popřál, at'** dobře dojde.

Byl jsem na střední škole, měl jsem hotové přijímačky na tělovýchovný institut v Tyršově ulici a režisér ochotníků mi **povídá, at'** si dám přihlášku ještě na DAMU.

Tehdy mě Vlastimil Harapes **pozval, at'** se jdu podívat na speciální olympiádu.

Nevadí, že nám Západ nedávno **sdělil, at'** od summitu plné členství nečekáme.

Média na nás pořád **tlačí, at'** jména zveřejníme.

Byl bych ho varoval, at' se nepouští do tak riskantní dvojí hry. (překlad: G. Grass)

Když jsem zaťukala na dveře koupelny, bylo slyšet, jak vyskočila z vany, a přestože měla zamčeno, **volala, ať** nevstupuju.

Keny požádal dívky, ať svou zbabělost nemaskují ekologickými katastrofami, a Lucie ho **vyzvala, ať** svůj nedostatek soudnosti nevydává za odvalu.

Když řidička požadavek odmítla, vytáhl na ni pistoli a **zařval, ať** vypadne z auta.

III. Konkurence spojek *aby* a *ať*

Spojka *aby* uvozující předmětovou větu je v dané funkci základní; pomocí této spojky se oznamuje, jakou výzvu kdo vzhledem ke komu učinil. Pomocí spojky *ať* se pak výzva blíží výzvě přímé:

(4a) Manželka ho **nutí, aby** šel na odběry. (ČNK)

(4b) Manželka ho **nutila, ať** jde k psychiatrovi. (ČNK)

(4c) Manželka ho **nutila: Jdi** k psychiatrovi.

Srov. dále (vše ČNK):

(5a) Ministr mu **poradil, aby** si stěžoval u vedení drah.

(5b) Soudce mu ale **poradil, ať** požádá o milost prezidenta.

(6a) Několikrát jsme ho **upozorňovali, aby** dal vše do pořádku.

(6b) Organizátoři ji **upozorňovali, ať** se chová slušně.

(7a) Nějaký úředník mě **vyzval, abych** se posadil.

(7b) Polekaně mě **vyzvala, ať** jdu dál.

(8a) Za týden jí **vzkázali, aby** manželovi přinesla civilní šaty a nějaké prádlo.

(8b) Z velvyslanectví nám **vzkázali, ať** zůstaneme ve svých příbytcích.

Kontexty nenaznačují, že by mezi těmito spojkami byl nějaký stylový rozdíl.

(Naproti tomu MČ 3 (s. 513) uvádí, že užití spojky *ať* je hovorové.)

Protože užitím spojky *ať* se oznamování o výzvě blíží přímé výzvě v přímé řeči, užívá se tato spojka u některých sloves vyjadřujících expresivnější mluvení **téměř stejně často**

nebo i (o něco) častěji než spojka *aby*, přestože spojka *aby* je v daném typu souvětí celkově výrazně frekventovanější (vše ČNK):

(9a) Někdo na mě **zakřičel, abych** šla raději dělat knedlíky.

(9b) Pak nějaký policista, který mne viděl, **zakřičel, at'** položím zbraň.

(10a) Nevydržel jsem to a **zařval, at'** vypadne.

(10b) Až na mě jednou musel kdosi **zařvat, abych** se vrátil do hrobu.

Výjimečně se může stát, že ani obsah věty a její kontext neumožní rozeznat, zda jde v daném souvětí o **větu předmětovou**, nebo o **větu účelovou**:

(11) Často jste musel na některé svěřence **zakřičet, aby zabrali**.

Touto větou se může hovořit buď o tom, **co** trenér na své svěřence **musel zakřičet (Zaberte!)**, anebo **proč** tak musel učinit (protože chtěl docílit toho, aby zabrali). Pokud jde o účel, není v této větě řečeno, co trenér musel často zakřičet. Vzhledem k modálnímu slovesu *muset* se zdá, že pravděpodobnější je tu účelová interpretace.

2.1.2.6 Předmětové věty uvozené podmiňovací spojkou: *když, jestliže, pokud, -li*

Souvětí s předmětovou větou uvozenou některou z podmínkových spojek jsou spíše periferním gramatickým jevem, avšak nikoli zcela vzácným a nikoli nefunkčním. Celé souvětí se vyslovuje o tom, **co nastává za podmíněk, které se opakují**. Spojky jsou synonymní; spojky *jestliže, pokud a -li* jsou však v rámci daného typu souvětí ještě méně běžné než spojka *když* – patně proto, že u spojky *když* hraje roli i její význam časový, a také proto, že tato spojka je stylově neutrální (vše ČNK):

(1a) **Chápu, když** někdo tvrdí, že provoz záchranky je drahý.

(1b) **Chápu, jestliže** se Izrael snaží zničit teroristickou infrastrukturu.

(1c) **Chápu, pokud** na tuto otázku nebudete chtít odpovídat.

(1d) **Chápu, opravuje-li** se v létě most.

(2a) **Tolerujeme, když** okus nepřesáhne dvacet procent plochy.

(2b) Rodiče **tolerují, jestliže** se dítěti do školy nechce.

(2c) "**Netolerujeme, pokud** jsou podnapilí," dodává Vaněček."

(2d) Země však **netoleruje, přestává-li** být islám náboženstvím.

- (3a) Ne každý **vítá, když** si jeho podřízení zvyšují vzdělání.
- (3b) Společnosti **vítaly, jestliže se k takové dohodě dospělo přátelsky a diskrétně.**
- (3c) Myslivci samozřejmě **vítají, pokud** se někdo rozhodne zanést ke krmelci nějaké krmení.
- (3d) Přímí zahraniční investoři **vítají, mohou-li** uniknout jednání s vládními orgány při úředních postupech.
- (4a) Žáci nejvíc **oceňují, když** je jejich učitel přísný, ale spravedlivý.
- (4b) Mladé rodiny velmi **oceňují, pokud** zaměstnavatel provozuje firemní školku.
- (4c) **Oceňují, mají-li** důvěru a osobní svobodu a možnost realizovat se.
- (5a) **Odmítám, když** lidé říkají, že jsem protievropský.
- (5b) Část sprejerů **odmítá, pokud** se na ně hledí jako na celek.
- (5c) Světec **odmítá, je-li** označován jako světec.
- (6a) **Neodsuzuji, když** někdo "prodává tělo", ať už za účelem sexuálního, nebo reklamního využití.
- (6b) Většina Čechů považuje za normální interrupci, avšak **odsuzuje, jestliže** se matka narozeného dítěte dobrovolně vzdá. (vyňato z rámce souvětí)
- (6c) Všechny průzkumy ukázaly, že občané jednoznačně **odsuzují, pokud** jsou majetkové poměry vrcholných držitelů moci temné.

Sloves, která tvoří přísudek řídicí věty v souvětích daného typu, není mnoho; kromě těch obsažených ve větách (1) až (6) jsou se spojkou *když* uvozující předmětovou větou doložena např. slovesa *chválit, litovat, milovat, nesnášet/nenést, pochopit, poznat, uvítat, vycítit, zbožňovat*, v následujících vybraných souvětích (vše ČNK):

Velmi **chválíme, když** na SUV najdeme pořádné tažné oko.

Vždycky **lituju, když** udělám chybu.

Nejvíce **miluje, když** jí někdo řekne, že je senzačně opálená. (Z. Salivarová)

Neboť kolega Chrástek **nesnáší, když** se před ženami pronáší sprostá slova. (J. Trefulka)

Lidé **nesnesou, když** neplníte jejich představu o vás. (L. Vaculík)

Odmalička **jsem obdivoval, když** za někým zůstal kus poctivě odvedené práce.

Pochopím, když si teď ode mě budeš udržovat odstup.

Pan Pritchard ihned **poznal, když** jeho manželka sklouzla do svých denních snů v bdění. (překlad: J. Steinbeck)

Na mnohé otázky neznáme odpovědi, ale **uvítáme, když** si je budou vědci klást s námi. (Ivan M. Havel)

Vždy **vycítím, když** se v ní ten strach začne zdvíhat. (překlad: J. Steinbeck)

Chlapi **zbožňují, když** projevíš zájem o jejich práci.

2.1.2.7 Konkurence spojek *aby* a *že*

U sloves vyjadřujících vůli mluvčího/pisatele k tomu, aby někdo něco vykonal či nevykonal, konkuruje u některých sloves spojce *aby* spojka *že* v kombinaci s modálním slovesem:

- (1a) Lékař vám také **doporučí, abyste se vyhýbali** větší fyzické námaze. (ČNK)
(1b) Lékař vám také **doporučí, že se máte vyhýbat** větší fyzické námaze
- (2b) Doktor vám **doporučil, že máte pořádně odpočívat**. (ČNK)
(2b) Doktor vám **doporučil, abyste pořádně odpočíval(a)**.
- (3a) Matka mu **dovolila, aby u mne přespal**. (ČNK)
(3b) Matka mu **dovolila, že u mě smí/může přespát**.
- (4a) Po zranění kolena nemohu ještě naplno trénovat, tak mi trenér **dovolil, že se smím** individuálně **připravovat** doma. (ČNK, zkráceno)
(4b) Po zranění kolena nemohu ještě naplno trénovat, tak mi trenér **dovolil, abych se** individuálně **připravovala** doma.
- (5a) Ale hlavně začali **naléhat, že to musíme vyzkoušet**. (ČNK)
(5b) Ale hlavně začali **naléhat, abychom to vyzkoušeli**.
- (6a) Nová rodina na nás teď **naléhá, abychom koupili** velký dům. (ČNK)
(6b) Nová rodina na nás teď **naléhá, že máme/musíme koupit** velký dům.
- (7a) Radnice nám **dovolila, že si můžeme** pro dřevo **dojet** do městských lesů. (ČNK)
(7b) Radnice nám **dovolila, abychom si** pro dřevo **dojeli** do městských lesů.

Jak ukazují doklady a jejich transformace, spojku *že* lze místo spojky *aby* v souvětích tohoto typu uplatnit pouze tehdy, uijeme-li v závislé větě po spojce *že* modální sloveso *mít*, *muset*, *moci* nebo *smět*.

MČ 3 počítá s konkurencí spojek *aby* a *že* i u slovesa *zakázat*: *Zakázal jsem mu, že nesmí jít ven*. Korpusová šetření však ukazují, že u tohoto slovesa je **normou spojka *aby*** (*Nelze však lidem **zakázat, aby** chodili do supermarketů.*) a spojka *že* v předmětové větě s modálním slovesem je zcela výjimečná: na **2 157** dokladů slovního spojení *„zakázat, aby“* (kde sloveso je lemmatem, tedy ve všech tvarech) připadá jen asi **30**

dokladů **zakázat, že**, kde spojka **že** uvozuje předmětovou větu; např. *Fotr jí zakázal, že se nesmí hnout z pokoje.*
– *To mi zítra zakážou, že nesmím nosit žluté tričko?* Doložena jsou ale i souvětí se spojkou **že bez modálního slovesa**; jde tu o různé **nestandardní varianty** standardní struktury, např.: *Prostě si zakážu, že jsem Richard Krajčo, a změním se v postavu.*

2.1.2.8 Předmětové věty vztažné

Před vztažným zájmenem uvozujícím větu předmětovou stávají slovesa označující psychické procesy nebo jiné abstraktní činnosti;

I. Vztažné věty uvozené zájmenem *kdo*

A. Vztažné zájmeno v základním tvaru

(1) Oba muži chvíli **čekali, kdo** odpoví na tu nesmyslnou otázku. (E. Hostovský – ČNK)

Před základním tvarem zájmena *kdo* nejčastěji stojí slovesa (v korpusu SYN v8 v rámci zadání od 200 dokladů výše; abecedně):

čekat, dohadovat se, dohodnout se, domluvit se, dozvědět se, hádat, hádat se, hledat, chápat/pochopit, kontrolovat, napovědět, naznačit, odhadnout, odhalit, oznámit, pamatovat (si), pátrat, podívat se, poznat, prokázat, prozradit, přemýšlet, ptát se/zeptat se, rozhodnout/rozhodovat, řešit, říci/říkat, sdělit, sledovat, soutěžit, spekulovat, stanovit, tipovat, tušit, ukázat/ukazovat, určit/určovat, uvědomit si, uvést, vědět, vidět/uvidět, vybrat/vybírat, vypátrat, vysvětlit, vyšetřovat, vzpomenout si, zapomenout, zjistit/zjišťovat, zkoumat

Vybraná souvětí (vše ČNK):

Příštího rána se děti po snídani **dohadovaly, kdo** půjde dolů do města.

Soudy se nemohly dlouho **dohodnout, kdo** bude sledovaný případ řešit.

Chodil kolem dokola a **hledal, kdo** si ho všimne. (překlad: E. L. Doctorow)

Každý **chápe, kdo** tu míchá a rozdává karty.

Žádná domovnice nemůže **kontrolovat, kdo** k tobě jde na návštěvu. (Jan Zábrana)

Podle mého názoru není zákona, který by dokázal jednoznačně **napovědět, kdo** má pravdu. (M. Uhde)

Marně **jsem** po návratu **pátral, kdo** byla ta žena. (překlad: H. von Hofmannsthal)

Tři roky **jsem přemýšlela, kdo** vlastně Marta je. (překlad: Olga Tokarczuk)

Proti jejímu domu najala policie byt, aby mohla ve dne v noci **sledovat, kdo** do domu vchází. (P. Kosatík)

Nechci **spekulovat, kdo** má pravdu.

Vyhláška mj. **stanoví, kdo** se považuje za společensky nepřizpůsobeného.

B. Zájmeno *kdo* v ostatních tvarech

Stejná či podobná slovesa se uplatňují i v řídicích větách doplňovaných předmětovými větami uvozenými nepřímými tvary zájmena *kdo* (vše ČNK):

(2a) Chtěl bych **zjistit, koho** chtěl ten nebožtík vydírat. (J. Zábrana)

- (2b) Rozhlédl se, aby **zjistil, komu** hlas patří.
- (2c) Není vždy úplně jednoduché **zjistit, o kom** nebo o čem jde momentálně řeč.
- (2d) Jako by poprvé **zjistil, s kým** má tu čest.

II. Vztažné věty uvozené zájmenem *co*

A. Vztažné zájmeno v základním tvaru

- (3) Paní doktorka Fastová **splnila, co** slíbila. (J. Dietl, scénář tel. seriálu *Nemocnice na kraji města*)

Tímto zájmenem se uvozují předmětové věty doplňující většinu z těch přísudkových sloves, která jsou doplňována větami uvozenými zájmenem *kdo*.

Pouze nebo **převážně zájmenem *co*** jsou uvozovány předmětové věty doplňující následující přísudková slovesa:

dělat/udělat, divit se, dostat, hrát, najít, napsat, popsat, poradit, poslouchat, psát/napsat, sdělit, slyšet, splnit, vnímat, vyprávět, zkoušet/vyzkoušet, zvažovat

Vybraná souvětí (vše ČNK):

Myslím, že oba **dělali, co** se od nich dalo čekat. (překlad: J. Steinbeck)

Nikdo nepoznal, zda prve **slyšela, co** bylo řečeno. (A. Lustig)

A když jsem se s obrázkem pochlubil Evě Svobodové, tak ona se nafoukla a pravila, že **se diví, co** na ní mám.

Tu je záloha, chlapci, a **hrajte, co** vás napadne! (J. Voskovec – J. Werich)

Ve skutečnosti nikdy **neposlouchala, co** se vlastně povídá. (překlad: J. Steinbeck)

Obávám se, že není lehké jasně **popsat, co** mám na mysli. (překlad: K. Ishiguro)

Zkouším, co subtropické rostliny vydrží v českých podmínkách.

Tisíce lidí tu **našly, co** hledaly. (K. Čapek)

Mám co dělat, abych **vnímal, co** říkáte. (překlad: B. Pasternak)

B. Vztažné zájmeno v ostatních tvarech

Stejná či podobná slovesa se uplatňují i v řídicích větách doplňovaných předmětovými větami uvozenými nepřímými tvary zájmena *kdo* (vše ČNK):

- (4a) Chci **zjistit, čeho** jsem ještě schopen.
- (4b) Musíme tedy nejdříve **zjistit, čemu** máme oponovat.
- (4c) Ani jsem si nepřál **zjistit, o čem** si píše.
- (4d) Nelze však **zjistit, s čím** tito lidé obchodují.

III. Vztažné věty uvozené ostatními vztažnými výrazy

Z ostatních vztažných výrazů uvozujících předmětovou větu vybíráme tyto: *kde, kam, kudy, odkud, jak, jaký, proč* (vše ČNK):

- (5a) Musíme **zjistit, kde** je problém.
- (5b) Vůbec mi nedalo práci **zjistit, kam** šla.
- (5c) Hasiči také **zjistili, kudy** se had do salonu zřejmě připlazil.
- (5d) **Zjistili, odkud** telefonovala.
- (5e) Podíval se na ni, aby **zjistil, jak** na ni jeho tón účinkoval.
- (5f) Policie nyní pracuje na tom, aby **zjistila, jaký** měli útočníci motiv
- (5g) Bude zajímavé **zjistit, proč** to udělal.

2.1.3 Užívání korelativ

Obsah:

2.1.3.1 Obecná charakteristika

2.1.3.2 Fakultativní užívání korelativ v souvětích s větou spojkovou

I. Korelativní *to* (bez předložky) v pozici nominativu nebo akuzativu v souvětích s větou spojkovou

A. Obecná charakteristika

B. Korelativum *to* a omezující/vytýkací partikule

C. Souvětí bez korelativa *to* a jeho vzácné užití

II. Korelativní *to* v pádovém tvaru s předložkou

A. Obecná charakteristika

B. Frekvence struktur s korelativem

III. Korelativní *toho, tomu, tím* bez předložky

A. Korelativum u sloves s vazbou genitivní

B. Korelativum u sloves s vazbou dativní

C. Korelativum u sloves s vazbou na instrumentál

2.1.3.3 Obligatorní užívání korelativ v souvětích s větou spojkovou

I. Korelativa s předložkou

A. Obecná charakteristika

B. Korelativa u sloves s danou vazbou

II. Korelativa bez předložky (*toho, tomu, tím*)

A. Korelativum u sloves s vazbou genitivní

B. Korelativum u sloves s vazbou dativní

C. Korelativum u sloves s vazbou na instrumentál

2.1.3.4 Korelativa v souvětích s větou vztažnou

I. Struktury s větou podmětovou uvozenou zájmenem *co* nebo *kdo* v základním tvaru

A. Věta podmětová je v antepozici

B. Věta podmětová je v postpozici

II. Struktury s větou podmětovou uvozenou zájmenem *co* nebo *kdo* v nepřímých pádech

III. Struktury s větou předmětovou uvozenou zájmenem *co*

A. Věta předmětová je v antepozici

B. Věta předmětová je v postpozici

IV. Struktury s větou předmětovou uvozenou zájmenem *kdo* v nepřímých pádech

A. Vazebnost přísudkového slovesa věty řídicí

B. Přísudkové sloveso věty řídicí má vazbu na bezpředložkový akuzativ

C. Přísudkové sloveso věty řídicí má vazbu na pád předložkový

V. Struktury s větou podmětovou nebo předmětovou uvozenou vztažným adverbium (*proč, jak, kdy, kde* aj.)

VI. Nástín pravidel pro užívání korelativ v souvětích s větou vztažnou

2.1.3.5 Korelativa s předmětovým infinitivem

I. Obecná charakteristika

II. Převládají nebo jsou výlučné struktury s korelativem

III. Struktury s korelativem a bez něj jsou zhruba v rovnováze

IV. Převládají nebo jsou (téměř) výlučné struktury bez korelativa

2.1.3.1 Obecná charakteristika

Při začleňování vět podmětových a předmětových do věty řídicí se mnohdy užívá – buď fakultativně, nebo obligatorně – tzv. korelativních výrazů (korelativ). Korelativním výrazem se rozumí složený výraz, který vyjadřuje **souvztažnost odkazovacího zájmena s výrazem spojovacím** (spojkou nebo vztažným zájmenem), např. *to, že; ten, kdo; ti, kteří; to, co; tomu, kdo; na to, že; o tom, že; s tím, že; k tomu, aby* atd.:

- (1a) **To, že** mi nic neřekl, mě překvapuje.
- (2a) **To, co** jsi jí řekl, je nestoudnost.
- (3a) **Tomu, kdo** mi pomůže, budu vděčný.
- (4a) **Na to, že** nám pomůže, se nespolehám.
- (5a) **O tom, že** nám pomůže, nepochybuji.
- (6a) **S tím, že** nám pomůže, nepočítám.
- (7a) **K tomu, aby** mohl chodit do speciální školy, posloužily peníze od pojišťovny. (ČNK)

O tom, že tato korelativa stojící na začátku souvětí jsou běžné výrazy, svědčí jejich frekvence v korpusu: *To, že* má více než 139 000 dokladů (i když nejde vždy o souvětňnou strukturu s korelativem), *To, co* má více než 89 000 dokladů, *Tomu, kdo* má více než 3 000 dokladů, *Na to, že* má více než 18 000 dokladů, *O tom, že* má téměř 76 000 dokladů, *K tomu, aby* má téměř 14 000 dokladů – jde tu ovšem většinou o účelový význam.

Terminologická poznámka: Výrazem ‚korelativum‘ označujeme pro stručnost také samotné korelativní zájmeno (*to, ten*) nebo spojení korelativního zájmena s předložkou vyjadřující příslušný pád (*o tom; s tím*).

Při **antepozici** věty podmětové - (1a) a (2a) - nebo předmětové - (3a) až (7a) často stávají **odkazovací zájmeno a spojka** nebo vztažné zájmeno *co, kdo* uvozující závislou větu odděleny čárkou **vedle sebe na začátku souvětí** – (1a) až (7a); v těchto případech užíváme termínu **spojité korelativum**.

Odkazovací výraz (*to, tomu, na to, o tom* atd.) však může stát i na začátku postponované věty řídicí, a **oba korelativní výrazy jsou pak od sebe vzdáleny** - odkazovací zájmeno uvozuje větu řídicí a spojka nebo vztažné zájmeno uvozuje anteponovanou větu závislou; v těchto případech užíváme termínu **nespojité korelativum**:

- (1b) **Že** mi nic neřekl, **to** mě překvapuje.
- (2b) **Co** jsi jí řekl, **to** je nestoudnost.
- (3b) **Kdo** mi pomůže, **tomu** budu vděčný.
- (4b) **Že** nám pomůže, **na to** se nespolehám.

- (5b) **Že** nám pomůže, **o tom** nepochybuji.
- (6b) **Že** nám pomůže, **s tím** nepočítám.
- (7b) **Aby** mohl chodit do speciální školy, **k tomu** posloužily peníze od pojišťovny.

Při **postpozici závislé věty** podmětové nebo předmětové se běžně a někdy obligatorně (viz níže 2.1.3.3) užívá korelativ především u vět vztahných (věta (3c)); u vět spojkových se jich užívá (fakultativně nebo obligatorně) obvykle tehdy, má-li přísudek věty řídicí jinou vazbu než na bezpředložkový akuzativ:

- (3c) Budu vděčný **tomu, kdo** mi pomůže.
- (4c) Nespolehám se **na to, že** nám pomůže.
- (5c) Nepochybuji **o tom, že** nám pomůže.
- (6c) Nepočítám **s tím, že** nám pomůže.
- (7c) Peníze od pojišťovny posloužily **k tomu, aby** mohl chodit do speciální školy.

Korelativum bývá fakultativní a jeho užití často není nutné nebo je dokonce obvyklejší užití souvětí bez korelativa:

- (1c) **Že** mi nic neřekl, mě překvapuje.
- (2c) **Co** jsi jí řekl, je nestoudnost.

2.1.3.2 Fakultativní užívání korelativ

I. Korelativní *to* (bez předložky) v pozici nominativu nebo akuzativu v souvětích s větou spojkovou

A. Obecná charakteristika

U **anteponovaných spojkových vět podmětových** (věty (1a - c)) a **předmětových** (věty (2a - c)) bývá korelativní *to* fakultativní, tj. lze ho užít – (1a), (1b) a (2a), (2b), ale není to nutné – (1c) a (2c):

- (1a) **To, že** nám budou scházet peníze, se stát může. (ČNK)
- (1b) **Že** nám budou scházet peníze, **to** se stát může.
- (1c) **Že** nám budou scházet peníze, se stát může.

(2a) **To, že** vytváří nová místa, velmi vítáme. (ČNK)

(2b) **Že** vytváří nová místa, **to** velmi vítáme.

(2c) **Že** vytváří nová místa, velmi vítáme.

Vzhledem k užití či neužití **korelativního zájmena to** a vzhledem k **větosledu** máme k dispozici celkem **pět** více či méně obvyklých (a stylově využitelných) **variant** souvětí se spojkovou větou podmínkovou nebo předmětovou; postpozice nebo antepozice závislé věty je přitom řízena aktuálním členěním (k němu viz 4. díl) (vše ČNK):

(3a) **Vadí** mi, **že** se na nás valí zbytečně moc povinností.

(3b) **Vadí** mi **to, že** enormně narůstá silniční doprava. (vyňato z rámce souvětí)

(3c) **Že** prší, nám **nevadí**.

(3d) **Že** se Tomáš neumí milovat, **to** jí **nevadilo**.

(3e) **To, že** ministryně obrany natočila píseň, mi **nevadilo**.

(4a) **Nečekala jsem, že** vyhraju o tolik.

(4b) **Nečekala jsem to, že** ten titul obhájím.

(4c) **Že** se strhne něco takového, **jsem nečekala**.

(4d) **Že** se zasnoubíme, **to jsem nečekala!**

(4e) **To, že** na soutěži uspěji, **jsem ale nečekala**.

B. Korelativum to a omezující/vytýkací partikule

Souvětné struktury s postponovanou spojkovou větou podmínkovou nebo předmětovou a korelativním odkazovacím zájmenem **to** ve větě řídící se v současné standardní češtině využívají zpravidla jen tehdy, **je-li podmět nebo předmět zdůrazňován jako omezující výjimka** nebo jako **vytčení** toho, oč především jde. Proto také obvykle stávají před korelativním **to** partikule vyjadřující omezení, např. *jen/jenom, pouze* nebo vytčení *zvláště, zejména, především* (vše ČNK):

(5) Dnes ji může **utěšit jen to, že** je opět těhotná, a to v pátém měsíci.

(6) Vláda **riskuje jen to, že** by jí mohli poslanci vyslovit nedůvěru.

(7) Její spokojenost **kalilo pouze to, že** nic neřekla rodičům.

(8) **Vím pouze to, že** mé tělo je neklidné a neutěšitelné, když nejsem u tebe.

- (9) Nejrůznější záměry **komplikuje zvláště to, že** budovy vlastní město, pozemky však ne.
- (10) **Kritizuje zejména to, že** rizika z toxických aktiv banky ponesou daňoví poplatníci.
- (11) Na genetice mě **fascinuje především to, že** stojí za vším – za lidskými chorobami i za tím, jak se s nimi lidské tělo vyrovná.

Avšak i ve strukturách, v nichž se omezuje platnost obsahu přísudku řídicí věty, je někdy možné užít samotné omezovací, resp. vytýkací partikule **bez odkazovacího zájmena**:
(vše ČNK)

- (12a) **Oceňují především to, že** matematika děti zajímá a mají ji rády.
- (12b) **Oceňuje především, že** se v rámci skautské výchovy naučil vést lidi.
- (13a) Od veletrhu **očekáváme především to, že** se dostaneme do povědomí lidí.
- (13b) **Očekávám především, že** kolegové z KDU konkretizují své návrhy.
- (14a) Skutečně mi ovšem **vadilo především to, že** se rodilí Britové občas dívali svrchu na všechny cizince.
- (14b) Kritikům **vadí především, že** výstavba ohrozí historické sklepy a kašnu Parnas.
- (15a) Na dobových obrázcích ji **zaujalo především to, že** lidé si pod stromeček dávali mnohem méně dárků než nyní.
- (15b) Maškovou **zaujalo především, že** o zapomenuté tůni doposud téměř nikdo nevěděl.

Struktury s korelativním to jsou ovšem v souvětích s omezovacím/vytýkacím adverbium obvykle **výrazně frekventovanější**.

Např. poměr výrazů *oceňují především to, že* : *oceňují především, že* je 72 : 2, *očekávám především to, že* : *očekávám především, že* = 12 : 1, *vadí především to, že* : *vadí především, že* = 294 : 12, *zaujalo především to, že* : *zaujalo především* = 33 : 1.

Vytýkací partikule jako *především, zejména, zvláště* stávají i **na začátku souvětí** **struktury**, a pak se korelativa *to* obvykle neuzivá:

- (16a) **Především očekávám, že** se dají věci do pohybu. (ČNK)

(16b) **Především očekávám to, že** se dají věci do pohybu. (neobvyklé)

Závislost užívání korelativa *to* na postavení vytýkací partikule ve větě ukazuje následující tabulka (partikule v antepozici stojí na začátku věty a je psána s velkým písmenem; partikule v postpozici stojí uprostřed věty):

Struktura	Počet dokladů	Struktura	Počet dokladů	Struktura	Počet dokladů	Struktura	Počet dokladů
Především oceňovat, že	17	Především oceňovat to, že	6	oceňovat především, že	18	oceňovat především to, že	201
Především pochopit, že	7	Především pochopit to, že	1	pochopit především, že	0	pochopit především to, že	3
Především očekávat, že	28	Především očekávat to, že	0	očekávat především, že	24	očekávat především to, že	30
Především zjistit, že	21	Především zjistit to, že	0	zjistit především, že	4	zjistit především to, že	3
Především ukázat, že	19	Především ukázat to, že	0	ukázat především, že	8	ukázat především to, že	22
Především zdůrazňovat, že	19	Především zdůrazňovat to, že	0	zdůrazňovat především, že	12	zdůrazňovat především to, že	21
Především uvítat, že	3	Především uvítat to, že	0	uvítat především, že	2	uvítat především to, že	7

C. Souvětí bez korelativa *to* a jeho vzácné užití

Pokud řídicí věta neobsahuje omezovací/vytýkací partikuli (*jen, pouze; především, zejména* apod.), pak **postponovaná předmětová nebo podmětová věta** uvozená spojkou *že* je většinou **bez korelativa**; pokud není zřejmé, že na obsahu závislé věty je nějaký důraz, pak je **věta s korelativním *to* nefunkční a negramatická**:

(17a) **Vím, že** nejsem moc oblíbený. (ČNK)

(17b) *Vím to, že nejsem moc oblíbený.

Avšak při omezování:

(17c) **Vím jen to, že** byl odvolán z BIS, protože neuposlechl rozkaz. (ČNK)

Dále:

(18a) **Řekla, že** ji podzim nikdy nepřestává uchvacovat a povznášet. (ČNK)

(18b) ***Řekla to, že** ji podzim nikdy nepřestává uchvacovat a povznášet.

(19a) **Tvrdí, že** mu jen překážím. (ČNK)

(19b) ***Tvrdí to, že** mu jen překážím.

Souvěti začínající *Vím to, že* má v korpusu jen 24 dokladů. Ve většině z nich jde o nějaký kontrast vědění a nevědění, např. *Já nevím. Já skutečně nevím. Vím to, že Amerika musí vyhrát.* Souvěti začínající **Řekla, že** má 3 525 dokladů, začátek souvěti *Řekla to, že* nemá doklad žádný. Začátek **Tvrdí, že** má téměř 38 000 dokladů, začátek *Tvrdí to, že* nemá doklad žádný. Atd.

Srov. dále **jen bez korelativa**:

Firma **předpokládá, že** letos **vyrobí** 9,4 milionu vozů.

Tak Masaryk vstoupil do sporu. **Navrhl, aby** se postavil Husův pomník, dal peníze na to, aby se začaly vydávat Husovy spisy.

Jeho terapeut mu **poradil, aby** se nebál otevřeně vyjádřit.

Před Vánoce mi vedení TV Barrandov **nabídlo, zda** bych nechtěla moderovat nějaký pořad.

Korelativní *to* může mít **vzácně** funkci implicity odkázat k něčemu, oč v dané komunikaci jde, a zdůraznit to (obě věty ČNK):

(20) **Dokázal to, že** i malý klub může konkurovat celkům s daleko větší basketbalovou tradicí.

(21) **Potvrdil to, že** je kvalitním fotbalistou.

Srov. dále:

Existují důvody nebo situace, které **vyžadují to, že** lidé nárokují ošetřovatelskou péči?

Bez soutěže by **se** nám nikdy **nepodařilo to, aby** se naším domem naplno zabývalo sedmdesát architektonických ateliérů.

Odkazovací korelativní *to* může také **odkazovat** k něčemu jako **ke známé informaci** a hraje tak svou roli i v aktuálním členění textu (obě věty ČNK):

(22) Pro mne osobně je těžké **pochopit to, že** jsme nebyli přizváni k zahájení rozhovorů.

(23) „Podle svědků muž začal pít, když **se dozvěděl to, že** jeho bratr tragicky zahynul,“ uvedla krajská policejní mluvčí Jana Macalíková.

Korelativní *to* může implikovat **nevyjádřené omezení nebo vytčení** (věty (24a) až (26a)) **nebo kontrast dvou okolností** (věty (27) až (31)); zdá se, že v této funkci je o něco častější v souvětích s větou podmětovou:

- (24a) **Přiznal to, že** v osudný den 15. června jel z Frýdku - Místku k bývalé manželce. (ČNK, vyňato z rámce souvětí)
- (24b) **Přiznal jen to, že** v osudný den 15. června jel z Frýdku - Místku k bývalé manželce.
- (25a) To není to nejúžasnější. **Fascinuje mě to, že** v letadle jsou lidi připoutaní ke svým emocím. (ČNK)
- (25b) To není to nejúžasnější. **Fascinuje mě především to, že** v letadle jsou lidi připoutaní ke svým emocím.
- (26a) Co se vám na Garden party líbí úplně nejvíc? **Líbí se mi to, že** se lidé nestydí obléknout do dobového oblečení a hrát si na pány továrníky. (ČNK)
- (26b) Co se vám na Garden party líbí úplně nejvíc? **Líbí se mi hlavně to, že** se lidé nestydí obléknout do dobového oblečení a hrát si na pány továrníky.

V následujících větách jsou kromě korelativního *to* tučně vyznačeny výrazy, které jsou v kontrastu:

- (27) Mně takový muž imponuje, ale **ne proto, že má peníze**. Imponuje mi **to, že je dokáže vydělat**. (ČNK)
- (28) Mrzí mě **to, že** nemohu **reprezentovat**, ale **zdraví** je nejdůležitější. (ČNK)
- (29) Velmi mne **rozhodnutí soudu** zarazilo. Překvapuje mě **to, že obce nedostaly prostor** pro předložení argumentů. (ČNK)
- (30) Namísto **kulturní asimilace se** tedy od menšin vyžaduje **to, aby se integrovaly** do většinové kultury pouze v politické oblasti. (ČNK)
- (31) Místo celosvětově podporované myšlenky **vytvoření palestinského státu** podpořil **to, aby stát Izrael připojil ke svému území i palestinskou autonomii**. (ČNK)

II. Korelativní *to* v pádovém tvaru s předložkou

A. Obecná charakteristika

Korelativní výrazy typu *o to, aby; o tom, že; na to, že; s tím, aby* atd. jsou často **obligatorní**. U některých sloves však dochází ke **konkurenci** souvětne struktury s korelativem a bez něj; někdy přitom bývá **frekventovanější struktura s korelativem** (věta (32a)), jindy **struktura bez korelativa** (věty (33a) a (34a)), nebo jsou obě struktury zhruba **stejně frekventované** (věty (35) a (36)) (vše ČNK):

(32a) Sám přece **usiloval o to, abychom** se seznámili.

(32b) V tomto duchu bude vláda **usilovat, aby** rozvinula bezpečnostní aparát s ohledem na zákon.

(33a) K. je musel **požádat, aby** byli zticha, že nechce slyšet jejich mínění.

(33b) Mohl bych vás **požádat o to, abyste** se stala rozhodčí v našem sporu?

(34a) Musíme **se samozřejmě snažit, aby** byl Senát více homogenní.

(34b) Svěrákovi **se ze všech sil snažili o to, aby** čeští letci, kteří se utkávají v leteckých bojích s německým nepřítelem, vyšli na plátně jako živé postavy.

(35a) Proč **se nepokusíš, abych** na to zapoměla?

(35b) Konkurence se může **pokusit o to, aby** její produkt zaujal na trhu vůdčí pozici.

(36a) Důkladně **jsem se postaral o to, aby** nic z mého nitra neproniklo navenek.

(36b) Ředitelé by **se především měli postarat, aby** si udrželi kvalitní pracovníky," řekl ministr.

U některých sloves je **struktura s korelativem výjimečná**. Např. na zhruba 10 500 dokladů lemmatu *prosit* s bezprostředně následující spojkou *aby* připadá jen 144 dokladů tohoto slovesa s korelativem *o to*. Např. ***Prosme o to, aby*** *sílila naše víra, byla spojena s láskou a pomáhala překonávat naše pokušení v podobě sobectví, závisti, pýchy, lásky k mamonu a pod.*

B. Frekvence struktur s korelativem

1. Struktura s korelativem je frekventovanější

Struktura s korelativem je (výrazně) častější např. **u sloves** *dbát* (na něco), *debatovat* (o něčem), *diskutovat* (o něčem), *dotlačit* (někoho k něčemu), *chybovat* (v něčem), *kývnout* (na něco; v přeneseném smyslu „souhlasit“), *mstít se* (někomu za něco), *odkazovat* (na něco), *odradit* (někoho od něčeho), *odsoudit* (někoho za něco, k něčemu), *odvolávat se* (na něco), *(ne)ohlížet se* (na něco),

opravňovat (někoho k něčemu), *počítat* (s něčím), *pokutovat* (někoho za něco), *posloužit* (někomu k něčemu), *potrpět si* (na něco), *předurčit* (k něčemu; zprav. v pasivu), *snít* (o něčem), *spoléhat* (*se*) (na něco), *stíhat* (někoho za něco), *svádět* (k něčemu), *určit* (k něčemu), *utvrdit* (*se*) (v něčem), *vděčit* (někomu za něco), *zasadit se* (o něco), *zasloužit se* (o něco), *zodpovídat se* (z něčeho). Srov. (abecedně podle předložky):

k tomu, aby:

Mendela tedy **dotlačili k tomu, aby** vyučoval přírodní vědy, ale jemu se ta práce zalíbila a v létě roku 1850 bylo rozhodnuto, že podstoupí profesorskou zkoušku. Snažíme se pořadatele **dotlačit, aby** objekty byly hlukově lépe izolovány.

Přece **nej sme předurčeni k tomu, abychom** ustavičně pykali za ty samé chyby? Tento ministr a jeho úřad **jsou předurčeni, aby** byli nenáviděni.

Blížkost polštiny a češtiny obecně je totiž tou největší překážkou, neboť překladatele **svádí k tomu, aby** svůj jazyk přizpůsoboval jazyku originálu, a výsledkem je pak to, že český překlad podivně zavání polštinou, například slovosledem. V Krakově člověka všechno **svádí, aby** srovnával s Olomoucí.

na to, aby/že:

Bankovní dealeři **dbali na to, aby** tu byla pořád rovnováha. S ostříži bdělostí **dbala, aby** večeri nepotřísnil žádný buržoasní přežitek. (E. Hostovský – ČNK)

Nikdy ale **nekývnu na to, aby** většina nemocnic v České republice byla soukromých, protože by to bylo pro občany velmi nebezpečné," uzavřel Rath. Vláda totiž **kývla, aby** se poslední česká státní huť také konečně zprivatizovala.

Vůbec **se neohlížel na to, že** za sebou zanechává špinavé stopy. Vůbec **se nebude ohlížet, že** Patrik stál miliardu korun, říká trenér MARTIN PULPIT, expert na italskou kopanou. (struktura bez korelativa je doložena zejména ze sportovní publicistiky)

Ministryně však **spoléhá na to, že** nedostatky ve vztazích mezi lékaři a pacienty vyřeší spíš morální apel. Naši čtenáři **se spoléhají, že** u nás najdou pravdu.

o to, aby:

Měla byste **se zasadit o to, aby** náš výzkum pokračoval ještě rok a případně i déle, když to bude zapotřebí. Sociální demokracie prý **se zasadí, aby** byl konečně přijat zákon regulující prostituci .

o tom, že:

Je v módě **debatovat o tom, že** splývá rozdíl mezi zlem a dobrem nebo že každý má své dobro U první knihy **se hodně debatovalo, že** na ni měl velký vliv právě Jáchym Topol.

Lara **snila o tom, že** za rok, až složí státnice, se s Pašou vezmou a že oba odjedou jako profesoři chlapeckého a dívčího gymnázia do některého gubernského města na Urale. (překlad: B Pasternak, *Doktor Živago* – ČNK)
Snila, že pod křovím možná najde poklad, klenoty zabalené do ubrousku nebo plechovku s dolary. (překlad: O. Tokarczuk – ČNK)

od toho, aby:

Debussyho chování Mahlera ale **neodradilo od toho, aby** v následující newyorské koncertní sezoně nezařadil díla francouzského mistra do svých programů. Ani přítomnost hlídače zloděje **neodradila, aby** se v obchodním domě klidně pohybovali a kradli.

v tom, že:

Mnoho učitelů **chybuje v tom, že** se snaží děti s výchovnými problémy ze třídy vypudit. Všechny strany **chybovaly, že** zahájily kampaň pozdě.

za to, že:

Chodci **jsou** nejčastěji **pokutováni za to, že** nepřecházejí silnice přes přechody pro chodce. Strážníci nemohou nikoho **pokutovat, že** nemá odklizený sníh.

Policie ho **stíhá za to, že** na únorové demonstraci pravicových radikálů v Praze měl na oblečení fašistickou symboliku.

Policie ho trestně **stíhá, že** si jako člen bytové komise řekl o úplatek 170 000 korun za přidělení obecního bytu.

2. Struktury s korelativem a bez něj jsou zhruba v rovnováze

Struktury s korelativem nebo bez něj jsou zhruba v rovnováze (jedna struktura převažuje nad druhou maximálně v poměru 2 : 1; frekventovanější struktura je v dokladech na prvním místě) např. u sloves: *bránit* (někomu v něčem), *demonstrovat* (za něco), *dohlédnout* (na něco), *hledět* (na něco), *chválit* (někoho za něco), *inspirovat* (někoho k něčemu), *kritizovat* (někoho za něco), *lobovat* (za něco), *motivovat* (někoho k něčemu), *napomoci* (někomu k něčemu), *obžalovat* (někoho z něčeho; většinou v pasivu), *odhodlat se* (k něčemu), *pamatovat* (na něco), *pobízet* (někoho k něčemu), *pochybovat* (o něčem), *(po)starat se* (o něco, někoho), *přemítat* (o něčem), *přemýšlet* (o něčem), *přičinit se* (o něco), *přít se* (o něco), *přimět* (k něčemu), *shodnout se* (na něčem), *souhlasit* (s něčím), *uvažovat* (o něčem), *usvědčit* (někoho z něčeho), *vybízet* (někoho k něčemu), *vychovávat* (k něčemu), *vyprovokovat* (k něčemu), *žehrat* (na něco). Srov. (abecedně podle předložky):

k tomu, aby:

To ho přece jen **přimělo, aby** odpověděl.
Nemohu se **přimět k tomu, abych** kritizoval jeho vkus.

Paní učitelová ho naléhavě **vybízela, aby** šel dál a posadil se; kníže ji poslechl. (překlad: F. M. Dostojevskij – ČNK)
[...] paní režisérka nás **vybízela k tomu, aby** to šumělo jako francouzské šampaňské.

Rodiče ji **vychovávali k tomu, aby** byla k lidem, kteří stáli níže než ona, zdvořilá.
Muži **nejsou vychovááni, aby** byli básníky.

Snažil se mě **vyprovokovat, abych** řekl něco o tom, co píšu já.
To mě **vyprovokovalo k tomu, abych** si vymyslela příběh vlastní.

Daleko lepší strategií je **napomoci k tomu, aby** se zemědělská produkce z rozvojových zemí zpracovala a zkonsumovala přímo v místě jejího vzniku.
[...] takový podnik určitě v okolí získá vůdčí postavení a ideálním způsobem **napomůže, aby** si čtvrt zachovala politicky žádoucí ráz. (překlad: K. Ishiguro, *Malíř pomíjivého světa*)

Přesto jsem **se** několik dní nemohl **odhodlat k tomu, abych** záležitost panu Farradayovi přednesl znovu. (překlad: K. Ishiguro – ČNK)
K. položil ruku na zimník, nemohl **se** však vůbec **odhodlat, aby** si oblékl kabát. (překlad: F. Kafka - ČNK)

na to, že:

Úředníci ministerstva financí často **žehrají, že** nemají mnoho možností, jak do schodkového hospodaření obcí zasahovat.

Nemá smysl **žehrat na to, že** moderní technologie ničí pevná a krásná přátelství nebo dokonce rodinné vazby.

na tom, že:

Všichni jsme **se shodli, že** naše manželství a děti mají přednost.

Všichni **se shodli na tom, že** jedna éra nenávratně končí.

o to, aby/zda:

Kamarádky **se** skutečně ze všech sil **přičinily o to, aby** Franciska v tomto školním roce dostala stipendium

Navržená reforma **se** má **přičinit, aby** 319 přístavů Unie, přes které prochází 96 % zboží, bylo nachystáno na změny, jež budoucnost přinese.

Odborníci **se** ale dodnes **přou, zda** nalezené organismy pocházejí opravdu z jezera, nebo jde o nečistoty z vrtného zařízení.

Filozofové **se** odedávna **přou o to, zda** je člověk ve svém životě a jednání více předurčen svými vrozenými dispozicemi, či spíše situacemi a prostředím, v nichž žije.

o tom, že:

Skoro **jsem pochybovala, že** má zdravý rozum. (A. Lustig – ČNK)

Dost **jsem pochybovala o tom, že** by to přijala s humorem.

Zbývalo všeho všudy asi pět set metrů výstupu a oba muži **uvažovali o tom, že** by bylo dobře, kdyby se cesta na opačné straně průsmyku nezhoršila ... (překlad: Č. Ajtmatov, *Popraviště* - ČNK)

A ještě dále **jsem uvažoval, že** kdybych řekl pravdu, mohl bych zachránit život všem, jež los určil či určí, aby vstoupili do bohova domu [...] (překlad: M. Waltari, *Egypt'an Sinuhet* – ČNK)

Nikoho ani nenapadne **přemýšlet, že** jejich země by v Unii nebyla.

Neměl jsem žádné závazky, až když jsem se seznámil se svou budoucí ženou, začal jsem **přemýšlet o tom, že** bych měl konečně něčím být.

Pan Popel chvilinku **přemítal, že** u něho je, chválabohu, zatím všechno v pořádku; ne, necítí nic, co by jaksi ukazovalo na to nebo ono. (K. Čapek – ČNK)

Silas tupě hleděl na podlahu a **přemítal o tom, že** si vezme život.

z toho, že:

Bašta **byl** sice **usvědčen, že** Růženu zabil, ale její tělo nebo kosti nemohli nalézt; (K. Čapek – ČNK)

Miloš Zeman **byl usvědčen z toho, že** nemluvil pravdu, v 21 případech ze 160, což je zhruba stejně jako u Miroslava Kalouska.

za to, že:

Z pohledu hejtmana **chválím** vládu, **že** naslouchá hlasu regionů a podle potřeby vychází vstříc. Odbory i zaměstnavatelé **chválili** kabinet **za to, že** plánuje lákat do regionu investory.

Trump nedávno **kritizoval** Obamu, **že** vůči Číně vystupuje jako slabý politik.

Spojené státy **kritizovaly** Čínu **za to, že** dodává zbraně do krizových oblastí, i za její přezíravý postoj k dodržování lidských práv ve vlastní zemi.

3. Struktura bez korelativa je frekventovanější

Struktura bez korelativa je (výrazně) častější např. u sloves *číst* (o něčem), *dočíst se* (o něčem), *dohodnout se* (na něčem), *domluvit se* (na něčem), *(do/při)nutit* (k něčemu), *dozvědět se* (o něčem), *chybět* (k něčemu), *informovat* (o něčem), *nabádat* (k něčemu), *nařknout* (z něčeho), *obvinít*

(někoho z něčeho), *omluvit se* (za něco), *pomoci* (někomu k něčemu), *poučit (se)* (o něčem), *podezírat* (z něčeho), *použít* (k něčemu), *přesvědčit (se)* (o něčem), *přípravit* (někoho na něco) *přiznat se* (k něčemu), *radovat se* (z něčeho), *rozhodnout* (o něčem), *shodnout se* (v něčem), *stačit* (na něco), *stěžovat si* (na něco), *svěřit se* (s něčím), *svolit* (k něčemu), *tajit se* (s něčím), *těšit se* (na něco, z něčeho), *ujistit* (někoho o něčem), *upozornit* (na něco), *varovat* (někoho před něčím), *vědět* (něco/o něčem), *vymlouvat se* (na něco), *vyzvat* (někoho k něčemu), *zapomenout* (na něco), *zmínit se* (o něčem), *zvyknout si* (na něco), *zavázat se* (k něčemu), *žádat* (o něco). Struktura s korelativem se přesto vyskytuje i v dobrých textech: (abecedně podle předložky):

k tomu, aby:

Nikdo mě nemůže **donutit, abych** tu kolem tebe tancoval.
Nic mě nemohlo **donutit k tomu, abych** se Willa vzdala.

Bez vytáček **se přiznal, že** sbíral materiál pro reportáž.

Pan Povondra **se** trochu stydlivě **přiznal k tomu, že** sbírá, kde je co tištěno o Salamandrech, a ukázal panu Bondymu své krabice. (K. Čapek, *Válka s mloky* – ČNK)

na to, že:

Včera **si mu stěžovala, že** ji v podniku obtěžoval nějaký chlap.

Nesnáším ženy, které **si stěžují na to, že** s nimi musí žít jejich matky nebo matky jejich manželů.

Už tři roky **se** jako malé dítě **těším, že** válka skončí o vánocích.

Už **se těším na to, že** si zase popovídám česky.

Jinak si dovoluju **upozornit, že** kocour je prastaré posvátné zvíře.

Přestože **jsem** ho **upozornil na to, že** francouzsky neumím, začal v tom neznámém jazyce mluvit, nejspíš sám pro sebe. (překlad: I. B. Singer – ČNK)

Vyzývala ho, aby ji aspoň hryzal do řader, ale on **se vymlouval, že** má špatné dásně.

Pak už nebude možné **se vymlouvat na to, že** Vídeň či Berlín mají úplně jiné podmínky.

Pořád se mi nechce totiž věřit, že **bychom** jen tak **zapomněli, že** jsme před lety měli také zboží světové kvality.

Byli jsme všichni opilí svobodou, a tak **jsem zapomněli na to, že** s komunisty (bez výjimky) je třeba jednat opatrně, obezřetně a vždycky z pozice síly.

Už **jsem si zvykla, že** jsem ve svých snech někdo jiný.

Začala se pomalu svlékat, už **si skoro zvykla na to, že** kromě matky a milenky má v úvazku i roli modelky.

na tom, že:

Rusko a EU **se dohodly, že** zváží přechod od dolaru k euru v bilaterálních obchodních vztazích. Evropská unie a Spojené státy **se dohodly na tom, že** zahájí rozhovory o transatlantické zóně volného obchodu.

Když **se** žena a milenec **domluví, že** společně zavraždí manžela, budou na svou vinu nápadně upozorňovat tím, že mu po smrti stáhnou snubní prsten?

Například není možné, aby **se** manželé **domluvili na tom, že** po rozvodu nebude otec vyživovat své děti, i kdyby s tím žena souhlasila.

o to, aby:

Můj domácí mě **žádal, abych** uvolnil pokoj pro jeho sestru.

Já si vzpomínám jenom na to, že mě produkce **žádala o to, abych** si podzim uschoval na takzvané postsynchrony.

o tom, že:

"Pořád **čtu, že** Bush není dost zvědavý, ale když spolu mluvíme, klade mi otázek dost," říká Clinton."

Pořád **čtu o tom, že** Paul je vynikající písničkář a George filozof.

Občas **se** můžeme **dočíst, že** ten či onen sportovec či herečka si nechají pojistit nohy. Občas **se** můžeme **dočíst o tom**, že současná civilizace je zahlcena zbožím, takže také narůstá množství odpadu, což pochopitelně zhoršuje globální ekologickou krizi.

„Vzpomínáš, kdy a jak **ses dozvěděl, že** zastřelili Kennedyho?

"Poslyš, Palmu, přiznej konečně, jak **ses dozvěděl o tom, že** ty věci jsou pod tím kamenem?"

(překlad: M. Waltari – *Egypt'an Sinuhet* – ČNK)

Tamější kolegové mě **informovali, že** čínští studenti studují denně 14 i více hodin a to velice intenzívně.

Oba mě nezávisle na sobě **informovali o tom, že** se na mě chystá podraz.

Již dávno **se poučila, že** taková běžná laskavost od muže je pouze úvodem k prezírání, k odmítnutí a k rozchodu.

Dlouholetá zkušenost sestru Wilsonovou **poučila o tom, že** nové děvče na sále se musí vyzkoušet.

„Vidí mě? **Ví, že** jsem tady?" zeptal se zoufale.

"**Ví o tom, že** jsem tady?" (překlad: J. Updike - ČNK)

Na zdi dva chomouty, na dvoře kobylicce - ani **se** Polana **nezmínila, že** chová koně; ale poslyš, koně, to přece není pro ženskou. (K. Čapek, *Hordubal* – ČNK)

Ani slovem **se nezmínila o tom, že** mají na svědomí vraždu.

s tím, že:

Hitler **se netajil, že** chce Československo zlikvidovat.

Japonská značka Toyota **se netají s tím, že** chce posílit svoji pozici především na starém kontinentě.

III. Korelativní toho, tomu, tím bez předložky

A. Korelativum u sloves s vazbou genitivní

1. Převládá struktura s korelativem

Struktura s korelativem výrazně **převládá** nebo **je výlučná** např. u sloves: *cenit si, dočkat se, dopustit se, dosáhnout, dožít se, držet se, týkat se, vážit si*.

Struktura bez korelativa je u těchto sloves víceméně okrajová, přesto se vyskytuje i v dobrých textech a u dobrých autorů. Srov.:

Nejvíce si ale **cením toho, že** se mi z pedagogického sboru podařilo vytvořit skvělý kolektiv lidí, kteří jsou odborně na výši, jsou tvořiví a spolehliví, mají smysl pro humor a kromě práce se umějí také bavit.

Ženy si u nás **cení, že** jsou v blízkosti škol a školek.

Proč jsem se **dočkala toho, že** mě můj syn nemá rád?

Ó ti domýšliví Američani! Ti se stejně jednoho dne **dočkají, že** jim někdo zkolektivizuje všechny farmáře. (překlad: A. Solženicyň - ČNK)

Můžeme se **dožít toho, že** zdravotnictví bude kulhat od žaloby k žalobě, potácet se od procesu k procesu.

"Neradi bychom se **dožili, že** nám vláda bude každé dva měsíce strkat novelu nějakého zákona k projednání," řekl včera lídr KDU-ČSL [...]

Všechny **si** velmi **vážily toho, že** je královna vybrala pro tento mimořádný úkol. Nechci vás nijak klamat, lordo Wyndhame. Ať už by mě jakkoliv těšilo vidět jednu ze svých dcer jako vaši ženu, nemám prostředky k tomu, abych mohl nabídnout lepší podmínky. Přesto si velmi **vážím, že** jste oslovil mou rodinu.

2. Struktury s korelativem nebo bez něj jsou zhruba v rovnováze

Struktury s korelativem nebo bez něj jsou zhruba v rovnováze např. u sloves: *domáhat se, zaleknout se*:

Pochopitelně jsem **se** nijak **nedomáhala, aby** mě přijal, neřekla jsem, že jsem jeho žena. (překlad: B. Pasternak, *Doktor Živago* - ČNK)

Naproti tomu australští farmáři **se domáhají toho, aby** byl dovoz Mloků uvolněn, neboť jejich krmením značně stoupá odbyt domácí kukuřice a zvířecích tuků, zejména ovčího loje. (K. Čapek, *Válka s mloky* – ČNK)

Podle nich **se** Kaddáfí **zalekl, že** by mohl skončit stejně jako Saddám Husajn. Člověk **se** nemá **zaleknout toho, že** si stanovil velký cíl.

3. Převládá struktura bez korelativa

Struktura bez korelativa (výrazně) **převládá** nebo je výlučná např. u sloves: *bát se, děsit se, dožadovat se, litovat, týkat se, všimnout si, zaleknout se*,

Korelativum je však i u těchto sloves doloženo i v dobrých textech a u špičkových autorů:

[...] a hlavně se **bál toho, že** by při úředním zjišťování mohla být zkoumána jeho identita; [...] (K. Čapek, *Povětroň* – ČNK)

Mám se **děsit toho, že** ubývá příslušníků v církvi? Mám se **děsit toho, že** jsou ve školách děti vyučovány v protináboženském myšlení? (M. Kundera, *Žert* - ČNK)

Lituji toho, že jsem se nechala zmanipulovat.

Jak vysoký důchod dostanou dnešní třicátníci? Mají se **obávat toho, že** budou živořit?

Zprvé **si** můžeme **všimnout toho, že** zbarvení housenek nijak úzce nesouvisí se zbarvením dospělých jedinců. (překlad: Ch. Darwin – ČNK)

Lidé **se** proto **dožadují toho, aby** zde autobusy je zdily častěji.

B. Korelativum u sloves s vazbou dativní

1. Převládá struktura s korelativem

Struktura s korelativem převládá např. u sloves *nahrávat, nasvědčovat, zabránit*:

Zvyšující se míra odpovědnosti za vlastní osud **nahrává tomu, aby** se význam životních pojistek a penzijního připojištění stále zvyšoval.
Zkrátka za první republiky vše **nahrávalo, aby** bylo zroženo funkcionalistické Brno.

A vše **nasvědčuje tomu, že** mluvila pravdu.
Všechno **nasvědčovalo, že** mluví pravdu. (J. Zábrana – ČNK)

Nemohla **zabránit tomu, že** ji vzal za ruku a pozvedl ji k ústům.
Kreml totiž **zabránil, že** do demonstrantů na Václavském náměstí nevjely tanky.

2. Převládá struktura bez korelativa

Struktura bez korelativa (výrazně) **převládá** nebo je výlučná např. u sloves: *divit se*,
(u)věřit:

Korelativum je však i u těchto sloves doloženo i v dobrých textech a u špičkových autorů:

Způsob, jak se dostal z té pekelné situace, byl na pokraji neuvěřitelného a můžeme **se divit tomu, že** mladá novomanželka vzala vážně tak bláznivou komedii. (M. Kundera, *Nesmrtelnost* - ČNK)
Tys fakt **uvěřil tomu, že** bych jí to někdy řekl?
Nevěřím tomu, že bych byl schopen někdy někoho zabít. (překlad: A. Christie – ČNK)

C. Korelativum u sloves s vazbou na instrumentál

Instrumentál vyjadřuje často příčinu nebo způsob děje. Hranici mezi okolnostním významem a významem vazebným nelze objektivně stanovit. Fakt, že se u daného přísudkového slovesa v rámci dané souvětne struktury užívá pouze či převážně struktury s korelativem, nebo naopak struktury bez korelativa, má však svou praktickou hodnotu nehledě na to, do jaké míry jde o vazebnost, či naopak nevazebnost tohoto slovesa. Zde nicméně dokumentujeme pouze ty souvětne struktury, v nichž nejde o ryze způsobovou povahu závislé věty.

1. Převládá struktura s korelativem

Souvětne struktura s korelativem převládá, někdy velmi výrazně, např. u sloves *bavit se*, *hájit se*, *ohánět se*, *pyšnit se*, *trpět*. Struktura bez korelativa se přesto vyskytne i v dobrých textech:

Znám svého přítele dobře, často **se bavím tím, že** napodobuji jeho způsob řeči a přejímám jeho myšlenky a nápady; ale přitom mi pořád čímsi uniká. (M. Kundera, *Nesmrtelnost* – ČNK)
Lidi si tam též dávají schůzky nebo **se baví, že** koukají na perón a vlaky. (L. Fuks – ČNK))

Obviněný soused **se** ale **hájl tím, že** žena si všechno vymyslela.
Dana **se hájila, že** kráslení je v ženské přirozenosti už od pravěku [...]

Michelangelo **se oháněl tím, že** musí nejprve dokončit práce v chrámu svatého Petra, což byl úkol, jímž se opravdu cítil povinován samotnému Bohu.
Oni **se oháněli, že** to ukládá nějaká směrnice.

Pamatuju si své rodné město Salinas v době, kdy **se pyšnilo tím, že** má čtyři tisíce obyvatel.
Ministr **se** teď mohl **pyšnit, že** je otcem šesti dětí.

Sabina proto nijak **netrpí tím, že** musí tajit svou lásku. (M. Kundera - ČNK)
Muži **trpí, že** po maminkách za ně rozhodují manželky.

2. Struktury s korelativem a bez něj jsou zhruba v rovnováze

Struktury s korelativem nebo bez něj jsou zhruba v rovnováze u sloves *argumentovat, bránit se, chlubit se, obhajovat se* (něčím):

Policie tvrdí, že kmeny u cest jsou nebezpečné. Odpůrci **argumentují tím, že** za havárie mohou především nezodpovědní řidiči.

Systém částečných úvazků je určitě něco, z čeho by si mohla spousta zemí vzít příklad. Odpůrci **argumentují, že** je výdělek 400 EUR nedůstojný, avšak o kolik důstojnější je život na sociálních dávkách?

Chlapeček **se bránil tím, že** to říkala jeho maminka a že jeho maminka nelže.
U soudu **se bránila, že** to celé je komplot mužů, kteří se proti ní spikli.

Určitě **se jí chlubí, že** dvakrát běžel čtyřstovku pod třiapadesát.
Mám **se snad chlubit tím, že** jsem celé dlouhé odpoledne promrzlý nadarmo čekal u dvířek Klammových saní? (překlad: F. Kafka – ČNK)

F. Peroutka **se později obhajoval tím, že** se opíral o vzpomínky lidí, kteří Štefánika znali.
Politik **se obhajuje, že** jeho jednání bylo neúmyslné.

3. Převládá nebo je téměř výlučná struktura bez korelativa

Struktura bez korelativa převládá, někdy velmi výrazně, např. u sloves *hrozit/vyhrožovat, nadchnout se, oponovat, pověřit*. Struktura s korelativem se přesto vyskytuje i v dobrých textech:

Proti vůli USA Brusel **hrozí tím, že** tyto stroje nebudou moci přistávat na evropských letištích.
Mám dojem, že **není příliš nadšen tím, že** tu jsem. (překlad: A. Christie – ČNK)
Druhá strana **oponuje tím, že** čeští zaměstnanci zdaleka nepracují tolik jako jejich kolegové v západní Evropě.

Na konci války **byl Ripka pověřen tím, aby** likvidoval exilové instituce.
Židovští osadníci **vyhrožují tím, že** své domovy neopustí.

2.1.3.3 Obligatorní užívání korelativ v souvětích s větou spojkovou

Korelativ se užívá obligatorně (povinně) především při začleňování vět předmětových, má-li přísudek řídící věty **obligatorní neakuzativní nebo předložkovou** vazbu.

I. Korelativa s předložkou

A. Obecná charakteristika

Pokud má řídicí věta přísudek s valencí na předložkový pád (např. *poukázal na; svědčí o; pečovala o*), korelativum je často obligatorní; srov. doložené **gramatické** věty (1a) až (5a) a **negramatické** věty (1b) až (5b):

- (1a) Lidové noviny **aspirují na to, že** jsou hlasem čisté pravdy [...] (ČNK)
(1b) *Lidové noviny aspirují, **že** jsou hlasem čisté pravdy.
- (2a) Vyplatí se nám proto **pečovat o to, aby** fluktuace pracovníků byla minimální. (ČNK)
(2b) *Vyplatí se nám proto **pečovat, aby** fluktuace pracovníků byla minimální.
- (3a) Recenze **poukázaly na to, že** je před kamerou sexy a vyzývavá. (ČNK, upraveno)
(3b) *Recenze **poukázaly, že** je před kamerou sexy a vyzývavá.
- (4a) Stažené koutky úst **svědčily o tom, že** je celá napnutá. (ČNK)
(4b) *Stažené koutky úst **svědčily, že** je celá napnutá.
- (5a) **Zasloužil se o to, že** se u nás přestala ekologie chápat jako výhradně přírodovědná disciplína. (ČNK)
(5b) *Zasloužil se, **že** se u nás přestala ekologie chápat jako výhradně přírodovědná disciplína.

B. Korelativa u sloves s danou vazbou

Korelativum se obligatorně užívá:

- (a) u některých sloves s vazbou ‚**k + dativ**‘ (spojky *že, aby*): *dohnat, dojít (došlo k něčemu), dopomoci, dopracovat se, dospět, dostat se, dovést* (v abstr. významu), *hlásit se, klonit se, mířit* (ve významu „směřovat“), *odkazovat, přihlásit se, přihlédnout, příklánět se, přispět, přivést* (ve významu „motivovat“), *schylovat se, sloužit* (v abstr. významu), *směřovat, snížit se, spět, upínat se, vést* (v abstr. významu). Srov.:

Třeba je **doženeme k tomu, aby** znova zaútočili.

Sám musí **dospět k tomu, že** má jít jinou cestou.

"V současné době **se** experti **kloní k tomu, že** vliv letního času na úsporu elektřiny je minimální," dodal Kříž.

Přátelství s Adolfem Heydukem mu **dopomohlo k tomu, že** se jeho básně začaly objevovat v pražských literárních časopisech.

Člověk sedí doma v Praze v teple a za celý den **se nedostane k tomu, aby** vytočil číslo a někoho zavolal. (L. Fuks – ČNK)

Štoll **se** hrdě **hlásí k tomu, že** už tehdy ukázal světonázorová a metodická východiska formalismu jako nemarxistická a dokonce bojovně protimarxistická.

Všechny tyto naše reakce **míří k tomu, abychom** přizpůsobili stav svého okolí svým představám. Na shromáždění německé generality 26. ledna 1944 **se** Himmler **přihlásil k tomu, že** mu Vůdce dal rozkaz provést totální řešení židovské otázky, a pochlubil se, že tento Führerbefehl je splněn: Už není žádné židovské otázky.

Soud **přihlédl k tomu, že** se přiznali, činu litovali a slibovali, že nahradí škodu.

Poslední dobou **se** výzkumy **přiklání k tomu, že** pro tělo jsou nejlepší tři pravidelná jídla denně bez svačin a průběžného uzobávání, kdy žaludek stihne vše zpracovat, aniž by byl vyrušován další potravou.

Ty marné pokusy nicméně **přispěly k tomu, že** si časem vypěstovala silný nezávislý postoj, jemuž dnes vděčila za svou vědeckou kariéru.

Každá drobnost **sloužila k tomu, aby** nás ještě víc sblížila.

Docela by mě zajímalo, jestli **se** některá z těch namyšlených slečen **sníží k tomu, aby** si nás všimla? (překlad: A. Christie – ČNK)

(b) u některých sloves s vazbou ‚s + instrumentál‘: *bojovat, poradit si, potýkat se, přicházet* (v abstr. významu), *setkat se, seznámit, smířit se, souviset, spojovat, spokojit se, vypořádat se, vyrovnat se, vystačit, ztotožnit se*. Srov.:

Učitelé někdy **bojují s tím, že** rodičům se s nimi komunikovat nechce.

Jak **si** ale **poradit s tím, že** se rodí stále méně dětí?

Po celý život **jsem se potýkala s tím, že** mi chybí táta.

Nyní ministerstvo školství **přichází s tím, že** na všechny žáky půjde stejné množství peněz, takzvaný oborový normativ stanovený jen podle stupně školy.

Není také nejšťastnější **přijít s tím, že** kolega bere za stejnou práci víc než vy.

V našem daňovém systému **se** např. můžeme **setkat s tím, že** některé druhy příjmů jsou zdaněny jinou sazbou než ostatní.

Přenos choroboplodných zárodků **je spojován s tím, že** lidé konzumují nedostatečně tepelně upravené drůbeží maso.

Prostě nemohl **se** docela **vyrovnat s tím, že** je to žena už moje, a nikoli jeho. (L. Vaculík, *Sekyra* - ČNK)

Mezi strukturou s korelativem a bez ní může být významový rozdíl. Např.:

(6) **Počítáme, že** Senát návrh projedná v březnu. (= předpokládáme)

(7) **Počítáme s tím, že** se budeme dále rozrůstat (= spoléháme na to, že)

(c) u některých sloves s vazbou ‚na + lokál‘: *lpět, parazitovat, podílet se, postavit* (v abstraktním významu), *pracovat, spolupracovat, stavět* (v abstraktním významu), *trvat, usnést se, váznout, zakládat si, záležet, založit, záviset, zbohatnout, zkrachovat, ztroskotat*. Srov.:

Dokonce i někteří lidé ze Strašic **parazitovali na tom, že** dům zůstal opuštěný.

Musíš svůj život **postavit na tom, že** jsi hodný kluk.

Chci zdůraznit, že současná česká vláda energicky **pracuje na tom, aby** nahromaděné deficity a problémy zvládla.

Nějaký soukromník **trval na tom, aby** mu umyl okna právě Tomáš. (M. Kundera – ČNK)

Boj s choroboplodnými bakteriemi často **vázne na tom, že** mikrobi vyloučí kolem sebe velké množství organických molekul a vytvoří tak neprostupný val, tzv. biofilm.
Platónova teorie **ztroskotala na tom, že** filosofům se k prosazení jejich moudrosti zpravidla nedostává moci.

(d) u některých sloves s vazbou **,na + akuzativ'**: *aspirovat, doplatit, (ne)hledět, hřešit, myslet, narážet/narazit, poukázat, přistoupit, rezignovat, soustředit se, tlačit, zaměřit se.*

Srov.:

Česká republika **aspiruje na to, aby** česká ekonomika byla zdravá, založená na přísné fiskální kázní (vyrovnaný rozpočet, nízká zadluženost atd.).

Stařec **se** už také **necítil na to, aby** na sáňkách rozvezl krmení, horské svahy mu v posledních letech už dávaly pořádně do těla.

Bylo velmi rozumné, že se **nehledělo na to, že** jde o dialekt s gramatickými i významovými odlišnostmi.

[...] nebo ona přijme jeho pravidla hry a **přistoupí na to, aby** on byl pánem a všecko aby se točilo kolem něho. (K. Čapek – ČNK)

Vůbec jsem **se** nemohla **soustředit na to, co** se dělo na kluzišti.

Teoretická i praktická výuka **je zaměřena na to, aby** získané poznatky mohli absolventi uplatnit v praxi.

(e) u některých sloves s vazbou **,z + genitiv'**: *čerpat, odvodit/odvozovat, pocházet, pramenit, profitovat, těžit* (v abstr. významu), *vycházet/vyjít* (v abstr. významu), *vyplýnout/vyplývat, žít*. Srov.:

Sebevědomí **pochází z toho, že** vím, že mám schopnost, abych něčeho dosáhla.

Můj nevděk **pramení z toho, že** jsem sobecká a nevyzrálá.

Zahrady částečně **profitovaly z toho, že** naši vzdělanci považovali a dodnes považují zoologii a vůbec přírodní vědy za něco, co nepatří ke všeobecnému vzdělání.

Česká republika jako celek může **těžít z toho, že** v očích investorů je vnímána jako země se zdravou ekonomikou.

Nikdy **se nevzpamatoval z toho, že** ji ztratil.

Několik obcí třeba **žije z toho, že** mají ve svém katastru skládku komunálního odpadu.

(f) u některých sloves s vazbou **,za + akuzativ'**: *dostat, hrozit, odpovídat/zodpovídat, platit, pykat, ručit, vysloužit si* (něco za něco), *zaplatit*. Srov.:

Dvoutou podmínku pak Krejčíř **dostal za to, že** při dovozu luxusních mercedesů z Německa ošidil stát na daních a clu.

Snížená známka z mravů jim **hrozila za to, že** ve škole pili alkohol.

Záruční doba je lhůta, po kterou prodávající **odpovídá za to, že** zboží, které předal kupujícímu, bude způsobilé k určenému způsobu užívání.

Prodejce **zodpovídá za to, že** prodává zdravotně nezávadné potraviny.

Tuhle cenu **platí za to, že** není vdaná a nemá děti ani žádný pevnější vztah.

Proč mají děti **pykat za to, že** ministerstvo zemědělství si neumí poradit s mléčnými přebytky?

My máme vlastní právní firmu, která nám **ručí za to, že** co děláme, je v pořádku.

Státní zástupkyně [...] **si** obvinění **vysloužila za to, že** se pětici policistů pokoušela krýt.

(g) u některých sloves s vazbou **,o + lokál'**: *bavit se, hovořit, jednat, mlčet, mluvit, pojednávat, promluvit si*. Srov.:

Ve své knize, která **pojednává o tom, že** Leonardo byl homosexuál, má Freud za to, že úsměv i tvář Mony Lisy je vyjádřením Mistrový potlačené vzpomínky na matku, od níž byl odloučen ve věku čtyř let.

Obě strany cudně **mlčely o tom, že** za soubojem o vesmír se skrývá závod o vývoj nových zbraní - balistických střel.

U přísudkového slovesa *myslet si* je korelativum obligatorní v otázkách typu

Co si myslíte o tom, že by Bavorsko mělo začít aktivně chránit hranice?

Mezi vazbami *psát něco a psát o něčem* může být významový rozdíl: *Lena psala, že dítě má modré oči a rusé vlasy.* vs. *Sabina Slonková psala o tom, že jeden z mocných krade a lže.*

(h) u některých sloves s vazbou **,od + genitiv'**: *distancovat se, odhlédnout/odhlížet, odvíjet se, odvodit/odvozovat, oprostít se, slibovat si, upustit, ustoupit*. Srov.:

Zemědělci **se** tím chtějí i **distancovat od toho, že** vyrábí nekvalitní potraviny.

Odhlédněme od toho, že náš vstup do Unie a naše členství v ní by neměly stát na tom, kolik miliard eur k nám z Bruselu, tedy z bohatších částí EU, přiteče.

Název této choroby **je odvozen od toho, že** postižené buňky patří do tzv. myeloidní řady bílých krvinek, jejímiž normálními produkty jsou např. monocyty, makrofágy a různé typy granulocytů.

Na jevišti **se** musíte **oprostit od toho, že** spolu žijete.

A co **jste si sliboval od toho, že** půjdete do politiky?

Dohadů bylo nakonec tolik, že vědci **upustili od toho, aby** po záhadě dále pátrali.

Když v 90. letech minulého století začali muslimové v Brně plánovat stavbu první mešity v České republice, zvedla se mezi místními lidmi mohutná vlna protestů. Po nich brněnští vyznavači islámu například **ustoupili od toho, aby** měla mešita minaret.

(ch) u některých sloves s vazbou **,v + lokál'**: *lišit se, nastat, odrazit se, panovat, projevovat se, spatřovat, spočívát, tkvět, vidět, záležet*. Korelativum je u jmenovaných sloves absolutně nutné, neboť jen skrze ně získává slovesný přísudek řídicí věty vazbu na větu předmětovou.

V některých případech může být teoreticky sporné, zda závislou větu hodnotit jako

kompletivní, nebo jako větu vyjadřující místní určení (např. *hledat v něčem : někde, nastat v něčem : někde, vidět v něčem : někde*). Srov.:

Náš návrh se od návrhu paní architektky Jiřičné **liší v tom, že** je především daleko méně vzletný. Největší změna u mě **nastala v tom, že** jsem začala být trpělivější.

Vzdělání **se** totiž **odrazí v tom, že** se chovají kulturněji za volantem, v dopravních prostředcích, na sportovních utkáních, mají jiný vztah k vlastnímu zdraví nebo ke kriminalitě, jinak se chovají u voleb.

Shoda **panuje v tom, že** ekologické zemědělství je k přírodě citlivější než konvenční, založené na rostoucích dávkách průmyslových hnojiv a chemických postřiků.

Sobeckost genů se dobře **projevuje v tom, že** jim příliš nejde o jejich nositele.

Objevují se i teze, že záliba v blondýnách **spočívá v tom, že** jejich světlé vlasy signalizují něhu, měkkost, poddajnost, ochotu a mateřství, tedy hodnoty, které se mužům zamlouvají.

Zásadní problém **vidím v tom, že** gynekologové, uplacení farmaceutickými firmami, předepisují antikoncepci, jako by to byly bonbony, na nic se neptají, žádné testy nedělají, ani ty jaterní.

Sociální pokrok **záleží v tom, že** lidé chtějí víc. (L. Fuks – ČNK)

(i) od nemnoha sloves s vazbou **,o + akuzativ‘; ,do + genitiv‘; ,po + lokál‘, ,nad + instrumentál‘; ,přes + akuzativ‘**: *zasloužit se* (o něco), *stát* (o něco); *vžít se* (do něčeho); *toužit*, *volat* (v přeneseném smyslu), *dychtit*, *prahnout* (po něčem); *pozastavit se* (nad něčím); *přenést se* (přes něco):

Ester **se zasloužila o to, že** se do obce nastěhovalo v posledních pěti letech osmdesát Romů. Vytvoření ghetta vydávají za řešení romské otázky.

Nebyl si jistý, že **stojí o to, aby** měla pravdu. (O. Neff – ČNK)

Zkuste **se vžít do toho, že** ráno nevstanete a nepostavíte se na nohy!

Výtvarní kritici už několik let **volají po tom, aby** se v Praze organizovaly výtvarné výstavy, které odvážně vybočí z českého provinčního rámce a budou svou kvalitou srovnatelné s výstavními projekty konanými ve Vídni, Mnichově či Budapešti.

Ministerští analytici **se pozastavili nad tím, že** na vykázané množství vyrobených uzenin je v republice spotřebováno nápadně nízké množství masa.

Jak **se přenést přes to, že** je najednou všechno jinak, že je po probuzení místo vedle vás prázdné a není komu připravit snídani ?

I do spisovných textů však někdy pronikají **struktury bez korelativa**, v nichž užití korelativa pokládáme za obligatorní. Může se tak dít z různých důvodů, například analogií se synonymním či obsahově i formálně příbuzným slovesem. V korpusu SYN (2021) je například na **836** dokladů výrazu *poukázal/a/i/y/o, že* (bez korelativa; např. *Ministr navíc poukázal, že vítěz soutěže má více zkušeností se zaváděním informačních systémů.*) téměř **7 500** dokladů výrazu *poukázal/a/i/y/o na to, že* (s korelativem). Je pravděpodobné, že struktura *‘poukázat, že‘* je motivována analogií se strukturou *ukázat, že*.

Výraz *svědčil, že* (bez korelativa) má v abstraktním významu *svědčit o něčem* **9** dokladů (např. *Úsměv v její tváři svědčil, že se jí docela v tomto úsilí dařilo. – Pohyb rtů a úst jasně svědčil, že nahlas čte a řidič ji zaujatě poslouchá.*), avšak výraz *svědčil o tom že* (s korelativem) má **405** dokladů.

Výraz *pyká/pykají/pykat, že* má 4 doklady (např. *Soudci mohou pykat, že zdržovali katarského prince*), výraz *pykat za to, že* (kde *pykat* je za celý lexém) má 504 dokladů.

Některá výjimečná užití struktury bez korelativa nacházíme ve sportovních zpravodajstvích, např.: *Když už se schylovalo, že dáme branku na 3:2, trefil Skrbek hlavou břevno.*

Struktura bez obligatorního korelativa užitá v **umělecké próze** může mít jistý stylizační účinek: *A tichounce hovořil, že ke každému předmětu se váže jistá událost [...]* (B. Hrabal). V publicistickém stylu jde však spíše o nedostatek: *Dokonce se dá s určitou nadsázkou hovořit, že mezi nimi vypukla jakási „doba ledová“.* (LN, 28. 11. 2020)

U vět uvozených spojkou *aby* může korelativum odlišit **větu předmětovou** (8a) od **věty účelové** (8b) (ČNK):

(8a) Policie **rezignovala na to, aby** na silnicích udělala pořádek. (věta předmětová)

(8b) Nixon poté 8. srpna 1974 **rezignoval, aby** se vyhnul obžalobě. (věta účelová)

Ne vždy se však této možnosti formálně rozlišit větu předmětovou od vět účelové využívá. Věta bez korelativa pak může být homonymní. Srov. (vše ČNK):

(9) Ještě **bojuju o to, aby** si mě tady nechali [...]. (v. předmětová)

- (10) Tvrdě **bojoval, aby** si mě udržel. (v. předmětová nebo účelová)
- (11) Veškerou energii **vynaložil na to, aby** se dostal na útes [...] (v. předmětová)
- (12) Přesně věděl, kolik síly **vynaložit, aby** v ní probudil náruživost. (v. předmětová nebo účelová)

II. Korelativa bez předložky (*toho, tomu, tím*)

A. Korelativum u sloves s vazbou genitivní

Obligatorně s korelativem *toho* se užívá souvětých struktur, v jejichž řídicí větě je přísudkem např. sloveso *dopustit se, dosáhnout, držet se, týkat se, využít, vyvarovat se, zneužít* (něčeho):

Federico by **se** určitě **nedopustil toho, že** by dal paní Isabelu vítat tancem.

Chtěli byste slyšet, jak Will **dosáhl toho, že** jsem si připadala hezká?

Vždycky jsem **se držel toho, že** překladatel musí být práv jednak originálu, který samozřejmě nemůžete zkreslit, jednak své mateřštině.

Námítky opozice, ředitelů škol i představitelů obcí se nejvíc **týkaly toho, že** koncepci nemohla připomínkovat odborná veřejnost.

Slečna Terebová má totiž v úmyslu **využít toho, že** venku konečně přestalo pršet, a chce se jít podívat k řece. (Z. Jírotka, Saturnin)

Chceme **se** ale **vyvarovat toho, že** by nás obchodní inspekce navštěvovala a pokutovala opakovaně.

Nechat si složit původní hudbu by bylo asi dražší, než-li znetvořit hudbu Smetanovu, Dvořákovu, Sukovu, Vivaldiho atd., a **zneužít toho, že** se dnes už nemohou bránit.

B. Korelativum u sloves s vazbou dativní

Obligatorně s korelativem *tomu* se užívá souvětých struktur, v jejichž řídicí větě je přísudkem např. sloveso *čelit, nahrávat, napomáhat, podlehnout, předejít, přičítat, připisovat, přizpůsobit (se), věnovat (se), vyhnout se* (něčemu):

Poprvé ve svém životě jsem musela **čelit tomu, že** možná nikdy nebudu mít dítě.

Lhostejnost k bezpečnosti jen **nahrává tomu, že** se rizika neustále zvyšují.

Skupina ČEZ tak nepřímo několik let **napomáhala tomu, že** se do vodních toků na severu Čech vracel losos atlantský.

Osvětlení stolu školáka **bude odpovídat tomu, že** u něj dítě převážně píše, čte, kreslí nebo modeluje.

Někteří herci dokonce **podlehnou tomu, že** jsou dobří sami od sebe a že vůbec nepotřebují režiséra.

Taková analýza umožňuje firmám **předejít tomu, že** si konkurují jejich vlastní pobočky navzájem.

Chceme **předejít tomu, aby** manažeři rušili lůžka na nejméně vydělávajících odděleních.

Měsíc se téměř neukázala, ale **to přičítal tomu, že** se musí soustředit na dokončení diplomky.

Vinu za současnou krizi rodiny někteří lidé **připisují tomu, že** ženy nastoupily do zaměstnání.

Celý život **se věnuji tomu, že** se snažím odstraňovat rozpory mezi lidmi a hledat efektivní řešení pro lidi, kteří mají různé názory.

Žádný trenér **se** ale **nevyhne tomu, aby** měl hráče nebo skupinu hráčů, se kterými vychází hůř. .

U slovesa *říkat* s vazbou na doplnění *něco něčemu* se korelativa užívá závazně v otázkách typu:

(13) **Co říkáte tomu, že** se na nás valí ze všech stran obrovská záplava reklamy? (ČNK)

C. Korelativum u sloves s vazbou na instrumentál

(K vazebnému instrumentálu viz výše kap. III. C.)

Obligatorně s korelativem *tím* se užívá souvětých struktur, v jejichž řídicí větě je přísudkem např. sloveso *komplikovat* (něco něčím), *lišit se/odlišovat se* (od někoho/něčeho něčím), *motivovat* (někoho něčím), *odměnit se* (někomu něčím), *odůvodnit* (něco něčím), *odvděčit se* (někomu něčím), *podmínit* (něco něčím), *podpořit* (někoho/něco něčím), *pokračovat* (*něco pokračuje něčím*), *potrestat* (někoho něčím), *projevovat se*, *proslavit se*, *provinit se*, *vyvrcholit*, *vyznačovat se*, *zabývat se*, *začínat (se)* (něco (se) začíná něčím), *zaujmout* (někoho něčím), *živit se*:

Život Caesarův **se začíná tím, že** se narodil Caesar, a ne dítě svaštělé a křičící (K. Čapek - ČNK). Zkusila bych ho **motivovat tím, že** bych mu cestování zaplatila.

Komunistický režim **se** mu ale **odměnil tím, že** ho vyhodil z armády a odsoudil ho k těžké práci. Tento krok Kremle **odůvodnil tím, že** Minsk zneužívá levné ruské ropy k exportu svých ropných produktů na západní trhy, čímž připravuje Rusko o miliardy dolarů.

Stalin se mu za jeho loajalitu **odvděčil tím, že** ho nechal zavraždit při čistkách.

Altruistické chování také může **být podmíněno tím, že** bylo v minulosti nebo bude v budoucnosti opětováno.

Psychiku **podpořte tím, že** si dovolíte filozofovat, rozjímat o smyslu svého života, vytyčovat si cíle do budoucna, plánovat studium, dovolenou, pobývat s lidmi, které máte rádi a kteří jsou pro vás inspirací.

Děj **pokračuje tím, že** zmínění dva přátelé se nechají přemluvit a letí do vesmíru rozdávát pozemskou radost ze života.

Jeho láska **se** ale **projevovala tím, že** ji mučil.

Špilberk **se** ale v minulosti **proslavil tím, že** sloužil jako žalář pro politické provinilce.

Polsko, Česká republika a Velká Británie **se provinily tím, že** doposud nepodaly Evropské unii zprávu o pokroku, který dosáhly ve využívání obnovitelných zdrojů energie.

Názorové neshody nakonec **vyvrcholily tím, že** se oba partneři dohodli na rozchodu.

Dějiny Mloků **se** tedy od začátku **vyznačují tím, že** byly dobře a racionálně organizovány; [...] (K. Čapek, *Válka s mloky* – ČNK)

Už několik týdnů **se zabýval tím, že** si kreslil její tvar, rozměry a umístění. (M. Kundera – ČNK)

V létě roku 1988 tam dorazil i vysoký, pohledný, ale úplně neznámý guvernér Arkansasu, jakýsi Bill Clinton. Albrightovou **zaujal tím, že** za deset minut vyluštil křížovku v New York Times.

Podle BBC biskup své stanovisko **zdůvodnil tím, že** už nestačí jen o prostituci moralizovat.

Přední český plastický chirurg Jan Měšťák **se žíví tím, že** dělá ženy krásnějšími.

2.1.3.4 Korelativa v souvětích s větou vztaznou

I. Struktury s větou podmětovou uvozenou zájmenem *co* nebo *kdo* v základním tvaru

A. Věta podmětová je v antepozici

U **anteponovaných podmětových vět vztazných se** – principiálně a obecně viděno – užívá souvětí jak s korelativem, tak bez něj. Pokud souvětí korelativní zájmeno *to* nebo *ten*

obsahuje, může korelativum stát buď na začátku souvětí, a tvořit tak **korelativum spojité** (věty (1a) a (2a)), nebo může uvozovat postponovanou řídicí větu, a tvořit tak **korelativum nespojité** (věty (1b) a (2b)).

Celkově existují tedy **tři** základní strukturní **možnosti**, jak začlenit anteponovanou vztahnou větu podmětovou, dvě s korelativem a jedna bez korelativa (vše ČNK):

- (1a) **To, co** jsi řekl, je nepochybně pravda.
- (1b) **Co** jsem k tomuto tématu řekl, **to** platí.
- (1c) **Co** jsi řekla, má hluboký smysl;

- (2a) **Ten, kdo** chce pracovat, práci si vždycky najde.
- (2b) **Kdo** chce pracovat, **ten** práci najde.
- (2c) **Kdo** chce pracovat, práci najde.

Spíše **hovorový ráz** mají souvětí, v nichž korelativní *to* stojí na začátku souvětí a opakuje se na začátku postponované věty řídicí; toto „**zdvojené**“ **korelativum** se užívá i při začleňování vět předmětových (k nim viz níže); principiálně jde o jednu ze čtyř možností, jak ztvárnit dané souvětí:

- (3a) **To, co** Milánští promrhali, **to** se jen tak nestává. (ČNK)
- (3b) **To, co** Milánští promrhali, se jen tak nestává.
- (3c) **Co** Milánští promrhali, **to** se jen tak nestává.
- (3d) **Co** Milánští promrhali, se jen tak nestává.

Srov. dále:

To, co bylo za první republiky, **to** už nebude ani u nás ani ve světě.

To, co dokázali socialisté, **to** musí děsit každého slušného člověka v naší zemi.

To, co antibiotika imunitě vezmou, **to** laktobacily zase dodají.

To, co chtěl Masaryk tehdy jako prezident, **to** už bylo o jedno písmeno víc. (F. Peroutka – ČNK)

Vzácné je zdvojené korelativum *ten*; např. **Ten, kdo** svoji svobodu nebrání, **ten** si ji nezaslouží.– **Ten, kdo** v životě nemiluje ženy, **ten** nežije. (obě věty ČNK)

V souvětích se zájmenem **co** je **nejfrekventovanější** z těchto čtyř struktur pravděpodobně **struktura typu (1a)** se **spojitým korelativem** na začátku souvětí. Srov. dále:

To, co mu říkala o knihách, bylo zajímavé a krásné. (A. Lustig - ČNK)

To, co nám předkládají jako reformu zdravotnictví, nemá se skutečnou reformou nic společného.

To, co dělám, mě absolutně uspokojuje.

To, co napsal do telegramu, vypadalo totiž jako nějaká čínština, vůbec tomu nebylo rozumět.

Ke strukturám typu (1b) a (3c) srov. dále:

Co člověk ztratil, **to** už pomsta nevrátí.
Co jsem slíbil, **to** dodržím.
Co jsme si společně navařili, **to** jsme si také snědli.
Co jsme vydělali, **to** jsme proinvestovali.

Ke strukturám typu (1c) a (3d) srov. dále:

Co se nejprve zdálo zhola nemožné, **začalo** postupně spět k zdárnému cíli. (překlad: S. Nacume, *Kokoro*)
Co vám chci povědět, **přihodilo se** teprve dnes. (překlad: F. Kafka – ČNK)
Co člověka potkává, **vychází** z něho. (K. Čapek)

V souvětích, jejichž řídicí věta má v přísudku kvantifikátor typu *hodně, mnoho, málo*, má odkazovací zájmeno genitivní tvar:

Toho, co by měl budoucí podnikatel znát, **je moc**.
Toho, co bych chtěl stihnout, **je hodně**.
Toho, co mi nechutná, **je** bohužel čím dál tím **méně**.

V souvětích se zájmenem *kdo* je **nejfrekventovanější** z těchto tří struktur **struktura typu (2c)** bez korelativního zájmena. Srov. dále:

Kdo se chce z historie poučit, má možnost.
Kdo chce mít ženu, nemůže odmítat její oplodnění, je to žena! (L. Vaculík – ČNK)
Kdo má smysl pro historii, dovede být tolerantní (překlad: W. Styron – ČNK).
Kdo přičichne k divadlu, nechce od něj pryč.
Kdo oslavuje hvězdy pop music, oslavuje pomíjivost.

Struktura s korelativním *ten* je sice **mnohonásobně méně frekventovaná**, avšak není neobvyklá. Srov.:

Ten, kdo má horší argumenty, musí toho druhého srazit na nižší úroveň.
Ten, kdo chce v Číně uspět, musí spolupracovat s vládou.
Ten, kdo objeví jakoukoliv jeskyni, má právo ji pojmenovat.
Ten, kdo dotace dává, má podle zákona i právo kontrolovat, jak jsou využity [...]

Totéž platí o struktuře s nespojitým korelativem:

Kdo má čisté svědomí, **ten** se vždy obhájí.
Kdo chce slyšet, **ten** poslouchá [...]
Kdo objeví lidové písničky, **ten** si je zamiluje.
Kdo dává peníze, **ten** chce obvykle i o všem rozhodovat.

Speciální strukturu představují souvětí, v nichž věta uvozená zájmenem *co* tematizuje děj přisuzovaný podmětu věty řídicí: *Co mu chybělo, byl čas. Co mu vyčítám, je střelecká impotence.* (vše ČNK). Funkcí této struktury je vyjádřit, že děj či stav vyjádřený přísudkovým slovesem se týká jen té entity, která je označena substantivem řídicí věty. Tato souvětí lze proto pokládat za transformace elementárních vět typu *Chyběl mu jen čas. Vyčítám mu jen střeleckou impotenci.* V této struktuře se obvykle korelativního *to* neužívá.

Korelativního *to* se neužívá ani ve struktuře typu *Co mu hrozí, není jasné,* neboť v této struktuře, jejíž vztažná věta neobsahuje podmět, nejde o odkazování k realizovanému ději, o němž se něco vypovídá (jak je tomu např. v souvětí *Co vytvořil/To co vytvořil, je krásné*), ale jde tu jen o bezprostřední vztah přísudku a jeho podmětu.

Plurálové *ti* (zastupující substantivum *lidě*) v nominativu koreluje se vztažným *kteří* nebo se vztažným *kdo*. Avšak zatímco vztažné *kdo* uvozuje podmětovou větu bez korelativního zájmena (věta (4b)) poměrně běžně, vztažné *kteří* v obecném významu „lidé, kteří“ bez korelativa na začátku souvětí nemáme doloženo a lze je pokládat za negramatické:

(4a) **Ti, kdo milují** peníze, se dají snadno uplatit. (ČNK)

(4b) **Kdo milují**, jsou bohem vyslyšeni. (ČNK)

(5a) **Ti, kteří** mají talent, musí pečovat o svět. (ČNK)

(5b) ***Kteří** mají talent, musí pečovat o svět.

Struktura se vztažným zájmenem *kteří* bez korelativa na začátku souvětí je vzácně doložena v kontextech, kde *kteří* neznámá obecně „lidé“, ale vztahuje se na konkrétní skupinu lidí, o níž se v předchozím textu hovoří (v následujícím kontextu je vyznačena tučně); např. *Oficiální návrat **letců** po válce do vlasti se uskutečnil 13. srpna 1945. Většina sloužila u letectva i dále. Kvůli převratu v roce 1948 ilegálně odcházeli za hranice. **Kteří** neemigrovali, byli pozavíráni a souzeni v zinscenovaných procesech k mnoha letům žaláře.*

Avšak i u zájmena *kdo* je mnohem frekventovanější struktura s korelativním zájmenem *ti*. Srov. dále:

Ti, kdo Beneše vyzývali k abdikaci, netušili, že prezident ji připravil ještě před přijetím mnichovského diktátu.

Ti, kdo antikvu neznají, mají pocit, že je to nuda, že řeč zní jako modlitba, ale je v ní obrovská síla a pravdivost.

Ti, kdo chodí na Sněžku pěšky, budou chodit dál.

B. Věta podmětová je v postpozici

1. Vztažná věta je uvozena zájmenem *co*

Postponovaná podmětová věta s korelativem nebo bez něj uvozená vztažným zájmenem *co* doplňuje nejčastěji následující přísudková slovesa věty řídicí: *bavit, dařit se/podařit se, dít se, hrozit, chybět, líbit se, následovat, nastat, platit, povést se, přihodit se, stačit*. Na zjišťování

frekvenčních poměrů, v těchto strukturách obtížné, jsme rezignovali a na prvním místě vždy uvádíme strukturu bez korelativa (vše ČNK):

(6a) **Následovalo, co** následovat muselo.

(6b) **Následovalo to, co** přijít muselo.

(7a) Copak jim **nestačí, co** je postihlo v Damašku? (J. Werich)

(7b) Musí ti **stačit to, co** jsem ti řekla.

Srov. dále:

A dokud mě **baví, co** dělám, vím, že budu i úspěšný.
Vždycky mě **baví to, co** zrovna dělám.

Vedení obce **se** postupně **daří, co** si předsevzalo, navrátit do malebné vesničky zase čilý život. Sedláčkovi **se** navíc **daří to, co** českému filmu aktuálních dnů schází. Vydolovat z herců uvěřitelné emoce [...]

Každému **se děje, co** si zaslouží.
A tak **se** u policie **děje to, co** se oficiálně popírá.

Při řízení pivovarnického uskupení mu prý **nehrozí, co** po určité době zažíval v předchozích pozicích.
Neustále **bude hrozit to, co** se v mnoha případech stalo.

A proto v Evropském parlamentu **chybí, co** je doma samozřejmé - klasická opozice a koalice
Chtěla bych najít někoho, komu **chybí to, co** mně a mojí dceři. Jsou to kamarádky v pravém slova smyslu.

Odjakživa **se** mi **líbilo, co** dělají.
Vyšlo by totiž najevo, že se v literatuře nijak zvláště neorientuju a nemám svého nejoblíbenějšího spisovatele. Obvykle **se** mi **líbí to, co** zrovna čtu.

"**Nastane, co** nastat musí," řekla žena Pablova. (překlad: E. Hemingway, *Komu zvoní hrana* – ČNK)
V té době **nastalo to, co** pozdější politologové nazvou legálním nebo také ústavním převratem.

A stále **platí, co** na EU kritizují Američané, že totiž na tento nesourodý spolek není telefonní číslo.
Stále **platí to, co** řekl o svých objevech Isaac Newton: „Jestliže jsem viděl dále, bylo to proto, že jsem stál na ramenou obrů.“

Nevěděl, jestli **se** mu **podaří, co** si předsevzal. (překlad: G. Simenon – ČNK)
Když pak Soňa od něho v dubnu získala byt (za několik měsíců **se** jí **podařilo to, co** se mně nedaří dvanáct let a mamince už třicet), rozhodl jsem se odměnit ji setkáním. (V. Páral – ČNK)

Zřejmě se ti **povedlo, co** jsem já nedokázal.
Jak se té světlovlasé dáblci **povedlo to, co** dosud žádné ženě: přimět ho vážně uvažovat o manželství, a ještě víc, o záležitostech lásky?

I mně **se** tedy muselo **přihodit, co** potkává mnohé lidi: zdá se jim, že se kácí všecko, a zatím se jenom mění něco, čemu přivykli. (L. Vaculík)
Pak **se** otci **přihodilo to, co** už víte. (překlad: G. Simenon – ČNK)

2. Vztažná věta je uvozena zájmenem *kdo*

U postponovaných podmětových vět uvozených zájmenem *kdo* zpravidla v různé míře **převládá struktura s korelativem.**

- (8a) **Uspěje ten, kdo** bude mít štěstí. (frekventovanější struktura)
(8b) **Uspěje, kdo** zůstane aktivní (titulek) (méně frekventovaná struktura)
- (9a) Likvidaci černé skládky musí **zaplatit ten, kdo** ji založil. (frekventovanější struktura)
(9b) Ať to **zaplatí, kdo** to zavínil. (zkráceno) (méně frekventovaná struktura)

V souvětích s postponovanou podmětovou větou uvozenou zájmenem *kdo* se užívá např. následujících sloves ve větě řídící: *dopustit se, dostat, mýlit se, rozhodovat, stát se, vyhrát, získat, zvítězit*. Tyto souvětí jsou poměrně **málo frekventované**.

Korelativní zájmeno může být nutné, má-li být závislá věta jednoznačně pochopena tak, že subjektem děje označeného přísudkovým slovesem řídící věty je člověk:

- (10a) Ve vojenské alianci vždy **rozhoduje ten, kdo** má víc zbraní. (ČNK)
(10b) Ve vojenské alianci vždy **rozhoduje, kdo** má víc zbraní. (subjektem je buď člověk, nebo počet zbraní – viz (9c))
(10c) Ve vojenské alianci vždy **rozhoduje to, kdo** má víc zbraní

Srov. dále:

Krádeže **se dopustí ten, kdo** se zmocní cizí věci. (ve výrocích o trestní povaze jednání výrazně převládá struktura s korelativem)

Vydírání **se dopustí, kdo** jiného násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opominul či trpěl.

Praví se, že Nobelovu cenu za literaturu **dostane ten, kdo** v písemnictví něco opravdu znamená, v průměru tak jednou za pět let.

Zlatou desku **dostane, kdo** prodá více než 100 tisíc kusů alba, platinovou ten, kdo přesáhne 300 tisícovou hranici.

Velmi **se mýlí ten, kdo** se domnívá, že čínská kuchyně stojí a padá s rýží.
Velmi **se mýlí, kdo** si myslí, že běhání není žádná věda.

Prezidentem by **se měl stát ten, kdo** získá v prvním a jediném kole nejvyšší počet hlasů.
Prezidentem **se stane, kdo** ve 2. kole získá víc hlasů.

Vyhraje ten, kdo na tom bude líp psychicky.
Vyhraje, kdo skočí nejpřesněji.

Dívku v závěru filmu **získá ten, kdo** si ji nejvíc zaslouží – citlivý romantik a idealista Láďa.
Mnoho zajímavých cen **získá, kdo** daruje krev (titulek)

Tempo se bude zrychlovat a **zvítězí ten, kdo** se novým trendům co nejrychleji přizpůsobí. **Zvítězí, kdo** déle zůstane při svých mravních i fyzických silách. (F. Langer – ČNK)

Frekventovaný je daný typ struktury v souvětích, jejichž řídicí věta má verbonominální přísudek se slovesem *být*; **výrazně tu převládá struktura s korelativem:**

- (11) **Šťastný je ten, kdo** našel štěstí v rodině.
- (12) **Vítěz je ten, kdo** postřehl obecné tendence dějin a dokázal jich využít.

O něco méně frekventovaná je struktura se slovesem *mít*:

- (13) **Moc měl ten, kdo** vlastnil půdu.

Výrazně méně frekventovaná **struktura bez korelativa** však nemusí působit neobvykle (vše ČNK):

- (14a) **Přítel je ten, kdo** o vás ví úplně všechno, a přesto vás má rád.
- (14b) **Přítel je, kdo** o vás všechno ví a má vás pořád stejně rád.

- (15a) **Pravdu má ten, kdo** má za sebou silnější armádu právníků.
- (15b) **Pravdu má, kdo** říká, že 8. srpen stejně jako 11. září svědčí o podstatné změně světa.
(zkráceno)

Pokud je v závislé větě modální sloveso *chtít* vztahující se na implikovaný libovolný subjekt vyjádřitelný zájmenem *každý*, je **normou struktura bez korelativa:**

- (16a) Mohl se sem dostat, **kdo chtěl**. (ČNK)
- (16b) Mohl se sem dostat **každý, kdo chtěl**.

- (17a) Na zasedání města může přijít, **kdo chce**. (ČNK)
- (17b) Na zasedání města může přijít **každý, kdo chce**.

Pokud je však nositel vůle vyjadřované slovesem *chtít* zdůrazňován, resp. vytýkán jako představitel zvláštní skupiny lidí, může být vhodné korelativa užít – srov. doloženou větu

- (18a) s jejími možnými konkurenty:

(18a) Tomu může věřit **ten, kdo chce** věřit na zázraky. (ČNK)

(18b) Tomu může věřit, **kdo chce** věřit na zázraky.

(18c) Tomu může věřit **každý, kdo chce** věřit na zázraky.

II. Struktury s větou podmětovou uvozenou zájmenem *co* nebo *kdo* v nepřímých pádech

Také v těchto strukturách bývá korelativum fakultativní; pokud však nejde o vytčení entity reprezentované podmětem věty, korelativum se neužívá:

(19) Šokovalo mě, **o čem** přemýšlí.

(20) Velmi se mi líbilo, **s čím** nastupoval Jan Pavel II. do svého úřadu.

(21) Zajímalo mě, **o kom** mluví.

Avšak při **vytýkání** toho, o čem jde, je korelativum obvyklé:

(22) Povedlo se nám **to, čemu** nikdo nevěřil.

III. Struktury s větou předmětovou uvozenou zájmenem *co*

A. Věta předmětová je v antepozici

1. Přísludkové sloveso řídící věty má vazbu na bezpředložkový akuzativ

O těchto souvětých strukturách stejně jako o analogických strukturách s větou podmětovou platí, že se u nich užívá souvětí **jak s korelativem, tak bez něj**. Rovněž platí, že pokud souvětí korelativní zájmeno *to* obsahuje, může stát toto zájmeno buď na začátku souvětí, a tvořit tak **korelativum spojité** (věty (23a), (24a)), nebo může uvozovat postponovanou řídící větu, a tvořit tak **korelativum nespojité** (věty (23b), (24b)); souvětí může být ale i bez korelativa (věty (23c), (24c)) (vše ČNK):

(23a) **To, co** jsem slíbil, **splním**.

(23b) **Co** jsem slíbil, **to splním**.

(23c) **Co** jsem slíbil, **splním**.

(24a) **To, co** dělám, **dělám** s radostí.

(24b) **Co** dělám, **to dělám** ráda. (vyňato z rámci souvětí)

(24c) **Co** dělám, **dělám** ráda.

Srov. dále:

To, co zvládnou muži, **dokážu** také.

Co chci, **to dokážu**.

Co dokázal nejtlustší německý šoumen, **dokážu** taky.

To, co neexistuje, **hledají** celý život.

Co nabízím, **to hledám**.

Co nenašli novomanželé doma, **hledali** jinde, a tak není divu, že k nevěře docházelo v té době častěji než dnes.

To, co bych si chtěla vzít s sebou, **neunese** žádné letadlo světa. (Z. Salivarová – ČNK)

Co umožňuje střih ve filmu, **to neunese** divadelní jeviště.

Co snese žaludek a organismus domorodců, **nemusí unést** ten náš.

To, co požaduji od druhého, také **nabízím** sama.

Co nabízejí Galapágy nad hladinou, **nabízejí** i pod ní v modravé hlubině.

Co nesníme doma, **to nabízím** například sousedům v domě.

To, co viděli na místě, **popisují** jako šokující zážitek.

Co umějí bolavé zuby, **to nemusím popisovat**.

Co nazýval Benz dodávkovými vozidly, **popisoval** Daimler jako užitkové automobily.

To, co jsem na šampionátu předváděla, **jsem uměla** již před pěti lety.

Co dokážou nohejbalisté s míčem, **to neumějí** ani žongléři.

Co umí váš počítač, **umí** i smartphone.

To, co fascinovalo před pětatřiceti lety, dnes **vnímáme** jako těžkopádné a únavné.

Co přichází z Bruselu, **to často vnímáme** tak, že už zase někdo na nás něco nakládá.

Co připadá Čechovi běžné, host zdaleka **vnímá** s úžasem.

To, co dělali diváci, **jsem** ještě **nezažil**.

Co udělal hlavní rozhodčí ze zápasu, **to jsem** ještě **nezažil**.

Co dokáže promáčený svah za jeho zahradou, už **zažil** několikrát.

To, co dělám, **by zvládla** většina lidí.

Co bylo oficiálně plánováno, **to** Česká televize **zvládla**.

Co nedokázala surovost jeho přemožitelů, **zvládla** pouta. (M. Waltari – ČNK)

2. Přísudkové sloveso řídící věty má vazbu na pád předložkový

Pokud má přísudkové sloveso řídící věty vazbu na předložkový pád, **korelativum je zpravidla nutné (obligatorní)**, ať spojitě (věty (25a, 26b, 27a, 28b, 29a, 30b)), nebo nespojitě (věty (25b, 26a, 27b, 28a, 29b, 30a)); obligatornost korelativa je tu vyžadována **potřebou signalizovat vazbu**:

(25a) **O tom, co** způsobilo zaostávání Afriky, **byly napsány** již stohy knih. (ČNK)

(25b) **Co** způsobilo zaostávání Afriky, **o tom byly napsány** již stohy knih.

(25b) *Co způsobilo zaostávání Afriky, byly napsány již stohy knih.

(26a) **Co** je etnická čistka, **o tom vypovídá** její název. (ČNK)

(26b) **O tom, co** je etnická čistka, **vypovídá** její název.

(26c) *Co je etnická čistka, vypovídá její název.

(27a) **Na to, co** máš nebo nemáš udělat, musíš **přijít** sama. (ČNK)

(27b) **Co** máš nebo nemáš udělat, **na to** musíš **přijít** sama.

(27c) *Co máš nebo nemáš udělat, musíš přijít sama.

(28a) **Co** tomu bude říkat má žena Marie, **na to** radši **nemyslím**. (ČNK)

(28b) **Na to, co** tomu bude říkat má žena Marie, radši **nemyslím**.

(28c) *Co tomu bude říkat má žena Marie, radši nemyslím.

(29a) **S tím, co** nepokládal za důležité, odmítal **ztrácet čas**. (ČNK)

(29b) **Co** nepokládal za důležité, **s tím** odmítal **ztrácet čas**.

(29c) *Co nepokládal za důležité, odmítal ztrácet čas.

(30a) **Co** píše Jakub, **s tím** často **nesouhlasím**. (L. Vaculík – ČNK)

(30b) **S tím, co** píše Jakub, často **nesouhlasím**.

(30c) *Co píše Jakub, často nesouhlasím.

3. Přísudkové sloveso řídící věty má vazbu na bezpředložkový genitiv, dativ nebo instrumentál

(a) vazba genitivní

Tyto souvětne struktury se zakládají nejčastěji na slovesech *bát se*, *dosáhnout*, *chopit se*, *litovat*, *vážít si*, *všimnout si*, *využít*, *zbavit se*. Jsou poměrně vzácné, o něco častější se zdá být struktura s **korelativem spojitým**; korelativum je tu **obligatorní**:

(31a) **Toho, co** Meda Mládková pro českou kulturu udělala, **si** velice **vážím**. (ČNK)

(31b) **Co** Meda Mládková pro českou kulturu udělala, **toho si** velice **vážím**. (méně vhodné)

(31c) *Co Meda Mládková pro českou kulturu udělala, si velice vážím.

Srov. dále:

Toho, co bude s ubytovnou, **se** vážně **bojíme**.

Toho, co se jim tenkrát nepovedlo pomoci tanků, se teď pokoušejí **dosáhnout** hospodářsky.

Toho, co církev po staletí nazývala duší, **chopila se** psychologie [...]

Toho, co by mohlo být a není, nemám ve zvyku **litovat**.

Toho, co se podařilo vyfotit, **jsem si všimla** až při prohlížení fotografií [...]

Toho, co mi osud umožnil, **jsem** docela **využila**.

Toho, co bylo špatné, **jsme se zbavili**.

Struktury s **nespojitém korelativem** (31b, 32a) jsou pravděpodobně celkově ještě vzácnější; avšak častější než věty se spojitým korelativem jsou věty začínající *Co je zadarmo* (obě věty ČNK):

(32a) **Co** je zadarmo, **toho** si lidé neváží.

(32b) **Toho, co** je zadarmo, **si** lidé neváží.

Srov. dále:

Co nezaplátí pojišťovna, **toho se** poškozený pacient **nedočká**.

Teď by se asi čekalo, že odpovím: **Co** jsem si předsevzal, **toho jsem dosáhl**. Jenže největší radost mi přineslo to, oč jsem neusiloval [...]

Co nám dovoluje zákon, **toho** maximálně **využíváme**.

(b) vazba dativní

Tyto souvětňné struktury se zakládají např. na slovesech *bránit se, divit se, odolat, podřídít se, předcházet, přihlížet, rozumět, uniknout, ustupovat, (u)věřit, věnovat se, vyhnout se, zabránit*.

Korelativum spojité nebo nespojité **je obligatorní**:

(33a) **Tomu, co** hlásají, také **věří**.

(33b) **Co** hlásají, **tomu** také **věří**.

(33c) ***Co** hlásají, také **věří**.

Srov. dále souvětí se spojitým korelativem:

Tomu, co se o nás píše, **se** není jak **bránit**.

Tomu, co se kolem nás děje, **se** nepřestávám **divit**.

Tomu, co jsem udělala pak, jsem prostě nedokázala **odolat**.

Tomu, co bylo právě módní, **podléhaly** třeba i výšivky či malování maší.

Tomu, co je na jevišti vidět, **předchází** práce několika desítek lidí.

Tomu, co dříve zůstávalo skryto v uzavřené romské komunitě, **přihlíží** dnes celý národ.

Tomu, co chtějí ve Valašských Kloboukách, **rozumím**, ale zákon je postavený tak, že chrání znevýhodněné děti.

Tomu, co jsem zažila v České televizi, nebudu **ustupovat** nikdy.

Tomu, co bylo nejtěžší a co ji zraňovalo, **se** vždy **vyhnula**.

Tomu, co se stalo, nešlo **zabránit**.

Souvětí s nespojitým korelativem je pravděpodobně vzácnější:

Co připadalo Jakobovi samozřejmě, **tomu se** dědeček **divil**, a čemu se divil Jakob, to zase připadalo docela samozřejmě dědečkovi.

Co budou chtít občané místních částí, **tomu se podřídíme**.

„**Co** Berdych předvádí za tenis, **tomu** ani nemůžu **uvěřit**,“ říkal bývalý šampion John McEnroe.

Co je jednomu vášní, **tomu se** druhý snaží **vyhnout** - ať jde o sex, nebo o bouřku.

(c) vazba na instrumentál

Tyto souvětí se zakládají např. na slovesech *chlubit se, inspirovat se, lišit se, plýtvat, překvapit, rozptylovat se, řídit se, trápit se, zabývat se, zatěžovat se*. **Korelativum je obligatorní:**

Spojitě korelativum:

Tím, co dělám, **se nechlubím**, ale nestydím se za to.

Tím, co dokázal, může ostatní **inspirovat**.

Tím, co je uvnitř našich hlav, **se navzájem lišíme** stejně, jako se lišíme tím, co máme zvenčí.
(překlad: R. Fulghum)

Tím, co přinese nový rok, se rád nechám **překvapit**.

Tím, co jim připadá podružné, **se** nemusí **rozptylovat**.

Tím, co mi říkal táta, **se řídim** dodneška.

Tím, co bude za dva roky, **se netrápila**.

Tím, co BIS zjistí, **se má zabývat** policie a případně zahajovat trestní stíhání.

Tím, co je mimo jeho zorné pole, **se nezdržuje**.

Nespojitě korelativum (poměrně velmi vzácné):

Co je zadarmo, **tím se plýtvá**.

Co Kundera doporučí Gallimardovi, **tím se** Gallimard **řídí**.

Co je spouštěcím mechanismem deprese, **tím se trápí** nejen obor psychiatrie, ale často celá medicína

Co nedokážu ovlivnit, **tím** nemá cenu **se zabývat**.

B. Věta předmětová je v postpozici

1. Přísudkové sloveso řídící věty má vazbu na bezpředložkový akuzativ

V těchto souvětích strukturách je korelativum běžné, avšak nikoli nutné; struktury **bez korelativa** jsou někdy (pravděpodobně většinou) **častější** (věty (34a) a (35a)), někdy je však – obecně či za určitých podmínek – **častější struktura s korelativem** nebo jsou obě struktury ve **frekvenční rovnováze** (věty (36a) až (38a)) (vše ČNK):

(34a) "Budu **dělat, co** budete chtít," řekl. (překlad: J. Steinbeck)

(34b) Ruby byla zvyklá **dělat to, co** jí Josie řekla. (překlad: A. Christie)

- (35a) Musím **dohnat, co** jsem zanedbala.
- (35b) Pokusím se **dohnat to, co** jsem kvůli němu zameškala.
- (36a) Vždy se snažíme **dodržovat to, co** zaměstnancům slíbíme.
- (36b) Vážím si lidí, kteří **dodržují, co** slíbí.
- (37a) Kolik lidí **by dokázalo to, co** jsi dneska udělal ty?
- (37b) Věřím v sebe a **dokážu, co** chci,“ píše o sobě Gábina ve svém profilu.
- (38a) Naši kolegové **splnili to, co** jsme od nich očekávali.
- (38b) Paní doktorka Fastová **splnila, co** slíbila. (J. Dietl)

V následujících dokladech řadíme na **první místo** vždy strukturu **bez korelativa**, nehledě na frekvenci:

Že bych se moc těšil na Ježíška, to se moc netěším, protože nikdy **nedostanu, co** bych chtěl. (K. Poláček, *Bylo nás pět* – ČNK)
Moc dobře ví, že ode mne nikdy **nedostane to, co** by potřeboval.

Tisíce lidí tu **našly, co** hledaly. (K. Čapek - ČNK)
V žádné knize **nenášel to, co** doopravdy bere za srdce. (překlad: A. Solženicyn - ČNK)

Chci **nabízet, co** je v kraji stylově a historicky charakteristické.
Nabízíme to, co je na světovém trhu nejmodernější.

Pochvala kávy **napravila, co** předtím dr. Marek způsobil . (E. Hostovský – ČNK)
Snažil jsem se **napravit to, co** jsem pokazil.

Tento výjev mi **potvrdil, co** jsme všichni slyšeli o pohádkových texaských milionářích. (překlad: J. Steinbeck - ČNK)
Jeho slova jí **potvrdila to, co** si o něm myslela.

Na těžkých půdách mohou všechny stroje **předvést, co** ve skutečnosti dokážou.
Dvanáct nejmodernějších strojů **předvedlo to, co** od nich současné zemědělství požaduje, tedy rychlou sklizeň s minimem ztrát.

Taky mu svěčila v dopise, že ještě nebyla vymyšlena slova, jimiž by mohla **vyjádřit, co** k němu cítí. (A.Lustig – ČNK)
Michal nevěděl, jak **vyjádřit to, co** cítil. (překlad: O. Tokarczuk - ČNK)

2. Přísluškové sloveso řídicí věty má vazbu na pád předložkový

(a) vazba „o něčem“

U sloves jako *bavit se, hovořit, informovat, jednat, mluvit, pochybovat, přemýšlet, přesvědčit, rozhodovat, spekulovat, uvažovat, vyprávět*, vyžadujících tuto vazbu, je někdy korelativum závazné, někdy je fakultativní:

Korelativum je závazné např. u sloves *bavit se* a *hovořit* (s někým o něčem):

(39a) A pořád **se bavily o tom, co** řekl v rozhlase pan Churchill.

(39b) *A pořád se bavily, co řekl v rozhlase pan Churchill.

Hojněji doložená věta bez korelativa *Pak se budeme bavit, co dál* je idiomatizovaným výrokem. K němu se přimykají věty typu *Museli bychom se dlouho bavit, co je neřest, a co není*. Tyto věty mají speciální význam „řešit diskusí“.

(40a) **Hovořili o tom, co** se bude dít dál.

(40b) *Hovořili, co se bude dít dál.

Preferenční je struktura s korelativem u slovesa *diskutovat* (obě věty ČNK):

(41a) A potom sedíme a **diskutujeme o tom, co** bylo špatně.

(41b) Zaníceně a téměř nepřetržitě **jsme diskutovali, co** bude dál.

Fakultativní je korelativum např. u sloves *informovat*, *přemýšlet*, *rozhodovat*, *spekulovat*, *vyprávět*; struktura bez korelativa tu bývá častější a jeho absenci podporuje synonymní, resp. významově blízká vazba na bezpředložkový akuzativ (*vyprávět o něčem : něco*) (vše ČNK):

(42a) Chtěla, aby ji okamžitě **informoval o tom, co** se dozvěděl.

(42b) Šéfredaktor požadoval, abych ho denně dopředu **informovala, co** budu vysílat o Slovensku.

(43a) Na začátku roku 1999 odmítám **spekulovat o tom, co** bude v roce 2000.

(43b) Teď novináři **spekuluji, co** bude dál.

(44a) Kdekoliv se usadila, hned začala **vyprávět o tom, co** slyšela a co viděla.

(44b) Dala mu něco k pití a Sam **vyprávěl, co** se stalo.

(45a) Tiskla sluchátko v ruce a marně **přemýšlela, co** mu vlastně říci.

(45b) Renata chvíli **přemýšlela o tom, co** si má o tom všem myslet.

(46a) Ty **nerozhoduješ, co** se má udělat.

(46b) Ty **rozhoduješ o tom, co** bude.

(b) vazba „na něco“

Přítomnost či absence korelativa může rozlišit různý charakter děje reprezentovaný tímž slovesem. Např.:

(47a) **Čekali na to, co** mělo v každém okamžiku nevyhnutelně přijít. (ČNK)

(47b) *Čekali, co mělo v každém okamžiku nevyhnutelně přijít.

(48a) George se zmateně dívala na svého otce a všichni **čekali na to, co** řekne. (ČNK)

(48b) George se zmateně dívala na svého otce a všichni **čekali, co** řekne.

(49a) Nevím, jak se mám **dívat na to, co** se právě stalo. (ČNK)

(49b) *Nevím, jak se mám **dívat, co** se právě stalo.

(50a) Zadíval jsem se na ně, abych se nemusel **dívat na to, co** mi provádí Boženka. (J. Zábřana – ČNK)

(50b) Zadíval jsem se na ně, abych se nemusel **dívat, co** mi provádí Boženka.

Obligaturní je v daném významu **korelativum** u sloves *myslet, navázat, přijít* (v abstr. významu), *připravit se, reagovat, soustředit se, spoléhat (se), zaměřit se*:

Taky **myslela na to, co** bude třeba nakoupit a co připraví k večeři.

A jestli se zase jednou shledáme, **navážeme na to, co** jsem musel tak nečekaně přerušit.

Pat stále nemohla **přijít na to, co** říct.

Potřebuje **se připravit na to, co** ho čeká.

Nereagoval na to, co jsem právě řekla, a zapálil si další cigaretu [...]

Vůbec jsem **se** nemohla **soustředit na to, co** se dělo na kluzišti.

Plná čtvrtina Němců **se spoléhá na to, co** žádné bankovní průzkumy odhalit nemohou, protože nejde o žádný nabízený produkt – na dědictví po příbuzných.

Také bychom **se** měli **zaměřit na to, co** uživatele baví, tedy interaktivita a možnost okamžitě komunikovat.

Struktura s korelativem (výrazně) převládá nad strukturou bez korelativa např. u sloves: *dbát, dohlížet, pomyslet, poukázat, upozornit*

Málo jsme **dbali na to, co** leží za hranicemi naší země.

[...] neboť si zřejmě libuje v přesnosti a přísně **dbá, co** mu ukládá jeho úřední povinnost. (překlad: F. Kafka – ČNK)

Lidé tam uvnitř neustále **dohlížejí na to, co** se děje na pláži i na moři.
Rodiče v průzkumu přiznali, že **dohlíží, co** děti sledují na internetu.

Puls se jí zrychlil, když **pomyslela na to, co** se stalo mezi její přítelkyní a Markem.
Nikdy **jsem nepomyslel, co** bych asi odpověděl, kdyby se mě na tohle zeptal. (překlad: E. Kazan – ČNK)

Ve stručnosti jsme pouze chtěli **poukázat na to, co** všechno se může skrývat za tak „jednoduchou“ věcí, jako je zřizování vrtů pro tepelná čerpadla.
Táborský soud uvádí, že **jsme** správně **poukázali, co** všechno je třeba došetřit.

Chtějí **upozornit na to, co** se v oblasti děje.
Samozřejmě mi všichni začali vyčítat, že **jsem** je **neupozornila, co** se chystá .

Struktura bez korelativa převládá např. u slovesa *těšit se, vzpomínat, zapomenout*:

Již **se těší, co** zažijí zase příští rok, až oživnou pohádky a Hansem Christianem Andersenem.
Už teď **se těšíme na to, co** zažijeme v letošním školním roce.

Vzpomínala, co říkala Goldmanová za své poslední návštěvy v New Yorku. (překlad: E. L. Doctorow)
Nícméně nechci již **vzpomínat na to, co** jsem s tebou vytrpěla, ježto to lépe nedovedeš, jen když mne necháš na pokoji. (překlad: M. Waltari – ČNK)

Soudruzi již **zapomněli, co** řekl M. Gorbačov na londýnské radnici?
Prosil mne, abych **zapomněl na to, co** říkal. (M. Kundera, *Žert* – ČNK)

(c) vazba „s něčím“

Tato vazba vyžaduje obvykle **obligatorní korelativum**, např. u sloves

bojovat, hospodařit, hrát (si), korespondovat, počítat, pracovat, seznámit se, shodovat se, smířit se, souhlasit, souviset, spojit, spokojit se, srovnat, vyjít, vypořádat se, vyrovnat se, vystačit

Věřím, že můžeme **bojovat s tím, co** se zdá být naším osudem.
Drahé dítě, musíš se konečně naučit **hospodařit s tím, co** máš!
Vláda **hraje s tím, co** má a na co jí stačí rozpočtové prostředky.
Ale nemůžeme **počítat s tím, co** se ztratí, když předěláváme svět od Adama. (K. Čapek – ČNK)
Vaše výpověď **se shoduje s tím, co** víme z jiných pramenů.
Zásadně **nesouhlasím s tím, co** nám tu hodláš namluvit.
A tato vysvětlení, kterých se mu dostalo tak daleko za hranicemi města, chtěl si Jurij Andrejevič **spojit s tím, co** teď viděl zblízka, v samém středu obrazu. (překlad: B. Pasternak – ČNK)
U nás v Itálii míváme také špatné počasí, avšak nedá se **srovnat s tím, co** je tady.

Sloveso *svěřit se* je doloženo s korelativem i bez něj:

Může **se** mu **svěřit s tím, co** se jí přihodilo?
Věděla jsem to, ale proč **jsi se** mi **nesvěřil, co** se v tobě odehrává?

3. Přísudkové sloveso řídící věty má vazbu na bezpředložkový genitiv, dativ nebo instrumentál

(a) vazba genitivní

Tyto souvětňné struktury se zakládají např. na slovesech *bát se, dočkat se, dosáhnout, držet se, litovat, obávat se, týkat se, vážit si, všímat si, využít, zbavit se*. **Korelativum** není vždy nutné, jeho přítomnost či absence může souviset se **silou vazby**:

Někdy **se** sama **bojím toho, co** chci říci, a pak to přece řeknu. (překlad: F. M. Dostojevskij - ČNK)
Úplně obyčejně **jsem se bála, co** se stane teď. (Z. Salivarová - ČNK)

Je to čím dál tím romantičtější, napíná mne to až hrůza, večer **se** už nemohu **dočkat toho, co** zítra budu psát. (K. Čapek - ČNK)
Čtenář **se** skoro nemůže **dočkat, co** zas básník nachystal, kam ho zavede, čím překvapí nebo se ho pokusí napálit.

Dům byl tišší a tišší a starý muž si začínal myslet, že vlastně už **dosáhl toho, co** mohl chtít. (J. Trefulka - ČNK)
V jediném zlomku vteřiny **dosáhl, co** chtěl [...] (A. Lustig - ČNK)

Taliban **se** zjevně **obával toho, co** později skutečně přišlo, a sice odvetného vojenského útoku Spojených států.
[...] tenhle svědek **se** trochu **obává, co** se ho tu budou vyptávat, a pravdu vyklopí především z vyplašenosti.

[...] co zůstane ze života, když **se** člověk **zbaví toho, co** až dosud považoval za své poslání. (M. Kundera - ČNK)

(b) vazba dativní

Tyto souvětňné struktury se zakládají např. na slovesech *blížit se, naslouchat, odpovídat, podobat se, přiblížit se, přihlížet, přizpůsobit (se), rozumět, věnovat se, věřit, zabránit*.

Korelativum je u těchto sloves **obligatorní**:

Ceny už **se** místy **blíží tomu, co** platí lidé v rakouských Alpách.
Její oblečení **odpovídalo tomu, co** mohl v tomto domě očekávat. (překlad: J. London - ČNK)
Moje psaná azbuka **se** opravdu **podobala tomu, co** nás na gymplu neúspěšně aspoň pokud jde o mě) učil pan odborný učitel Krouský. (J. Škvorecký - ČNK)
Naštěstí se podařilo **zabránit tomu, co** je povoleno na Balkáně nebo v Itálii, tedy míchání červeného vína s bílým [...]

Fakultativní a okrajové je korelativum u slovesa *divit se*:

Divím se, co všechno stíhá přečíst, jakou hudbu si poslechnout a do kolika divadel zajít [...] Nestačil **se divit tomu, co** slyší.

U slovesa *přihlížet* jsou struktura bez korelativa a s korelativem frekvenčně vyvážené:

(51a) Se zájmem **jsem přihlížela, co** z toho bude.

(51b) Jen **jsme přihlíželi tomu, co** se na ledě děje

(c) vazba na instrumentál

Tyto souvětňné struktury se zakládají např. na slovesech *inspirovat se, řídit se, trápit se, zabývat se, žít se*. **Korelativum** je u těchto sloves **obligatorní**:

Ve všech oblastech **se** dost **inspirujeme tím, co** se děje v Evropě.
Nejsi trochu stará na to, aby **ses řídila tím, co** řekne matka?
Člověk **se** holt **žít tím, co** umí.

U slovesa *chlubit se* jsou struktura bez korelativa a s korelativem frekvenčně vyvážené (obě věty ČNK):

(52a) Děti **se chlubí, co** všechno namalovaly a vyrobily.

(52b) Jen ať **se** ženy **chlubí tím, co** je na nich krásné a co prožívají jako krásné.

Mezi strukturou bez korelativa a strukturou s korelativem je patrně jemný významový rozdíl: strukturou bez korelativa se zdůrazňuje chlubení jako řečový proces (*Děti vyprávějí, co namalovaly, chlubíce se.*), strukturou s korelativem je poukaz k řečovému procesu oslaben ve prospěch poukazu k psychicko-sociálnímu postoji.

IV. Struktury s větou předmětovou uvozenou zájmenem *kdo* v nepřímých pádech (*koho, komu; s kým, ...*)

A. Vazebnost přísudkového slovesa věty řídicí

Řídicí věta může obsahovat **sloveso s vazbou na kterýkoli z vazebných pádů**. Vazba přísudkového slovesa věty řídicí může být různá i tehdy, je-li vazba přísudkového slovesa věty předmětové táž; korelativum bývá obligatorní (vše ČNK):

(53a) Premiér se bojí **toho, koho** potřebuje (titulek)

(53b) Obchodník vždy zaplatí **tomu, koho** potřebuje. (zkráceno)

(53c) Jak mohu počítat s tím, že narazím **na toho, koho** potřebuji?

(53d) Věděl přesně, kdy a kam zajít, aby **se** setkal **s tím, koho** právě potřeboval.

(54a) Volte **toho, komu** důvěřujete.

(54b) Neváhejte se poradit **s tím, komu** důvěřujete.

(54c) Já tady všechny zastupitele znám a obrátím se **na toho, komu** důvěřuji. (zkráceno)

B. Přísudkové sloveso věty řídící má vazbu na bezpředložkový akuzativ

1. Přísudkové sloveso předmětové věty má rovněž vazbu na bezpředložkový akuzativ

S korelativem je předmětová věta doložena např. u následujících přísudkových sloves: *hledat, chtít, milovat, mít, podvádět, pokládat, potkat, potřebovat, považovat, uznat, volit, zabít, znát*.

Jde o poměrně vzácnou strukturu. **Korelativum** je často **obligatorní** nebo **preferenční** (věta (55a)), jindy je **fakultativní** (věty (56a,b) – obě ČNK):

(55a) Nelze být nevěrný a **milovat toho, koho podvádíme**. (ČNK, běžné)

(55b) Nelze být nevěrný a **milovat, koho podvádíme**. (méně obvyklé)

(56a) Zcela nepochybně **našla toho, koho hledala**.

(56b) Aidan pátrala očima v hloučku, až **našla, koho hledala**.

Další souvětí s obligatorním nebo preferenčním korelativem:

Často se mě klienti ptají, proč je člověk schopen **nenávidět toho, koho** dříve **miloval**.
[...] lidé stejně **podpoří toho, koho znají** z domu, ulice, čtvrti, toho, komu věří.
Ve válce člověk nikdy **nezabije toho, koho by chtěl zabít**, řekl si. (překlad: E. Hemingway)

Pokud je přísudkovým slovesem předmětové věty sloveso *chtít*, souvětí je bez korelativa:

(57) Královna může **jmenovat, koho chce** [...]

2. Přísudkové sloveso předmětové věty má vazbu na pád předložkový

Jde o velmi málo frekventované struktury. **Korelativum** je, jako u jiných struktur s předložkovou vazbou přísudkového slovesa závislé věty, **obligatorní** nebo silně preferenční:

(58) Pan prezident by určitě **respektoval toho, na koho by** strana jako vítěz voleb ukázala.

(59) **Volím toho, o kom** něco vím a komu věřím.

(60) Už ani nemůžeme **proklínat toho, s kým** jsme byli připraveni bojovat; (K. Čapek)

3. Přísudkové sloveso předmětové věty má vazbu na bezpředložkový genitiv, dativ nebo instrumentál

Jde o málo frekventované struktury. **Korelativum** je zpravidla **obligatorní**:

- (61) Nemůžeme **milovat toho, koho** se bojíme ani toho, kdo se bojí nás. (ČNK)
- (62) Vždy **volím toho, komu věřím.**
- (63) Média ze mě udělala **toho, kým jsem.**

C. Přísludkové sloveso věty řídicí má vazbu na pád předložkový

1. Ve větě řídicí i ve větě předmětové je přísludkové sloveso s vazbou na pád předložkový

Jde celkově o nepříliš frekventovanou strukturu, s různými pádovými tvary v obou klauzích.

Korelativum je zpravidla obligatorní (vše ČNK):

- (64) K milování přece patří i to, že **se** chci dívat **na toho, s kým** sdílím tak intimní okamžiky. (zkráceno)
- (65) Ránu do zad jsme dostali **od toho, od koho** jsme ji nejméně očekávali .
- (66) Vyraťme každý do druhého kola prezidentských voleb a hlasujme **pro toho, o kom** jsme přesvědčeni, že bude pro nás tím lepším prezidentem.
- (67) Kdybych vyhrál volby, tak bych jednal **s tím, s kým** bych měl dohromady nejvíc hlasů a vytvořil nejjednodušší koalici.
- (68) Navíc je komplikace s ověřením toho, zda mluvíte **s tím, za koho** se on vydává.
- (69) Odpovídám jim, ať si to vyřídí **s tím, od koho** to koupili.

2. Ve větě předmětové je přísludkové sloveso s vazbou na bezpředložkový genitiv nebo dativ

Jde o málo frekventované souvětne struktury, korelativum je obligatorní:

- (70) Ochrana musí být předem projednána **s tím, koho** se týká. (zkráceno)
- (71) Samozřejmě myslím **na toho, komu** píši.

V. Struktury s větou podmětovou nebo předmětovou uvozenou vztažným adverbium

(*proč, jak, kdy, kde* aj.)

1. Souvětne struktury se vztažným *Proč*

V souvětích začínajících vztažným *Proč*, v nichž takto uvozená klauze je **větou podmětovou**, bývá přísludkem verbonominální výraz s nominální složkou adjektivní, např. *být jasné, zřejmé, nepochopitelné*, nebo se složkou substantivní, např. *být záhada/záhadou, předmětem (šetření)*, méně často je přísludek slovesný (*zajímat*). Tyto souvětne struktury se obvykle užívají **bez**

korelativa, užít korelativa pro zdůraznění faktu, o němž vypovídá podmětová klauze, je však dobře možné (vše ČNK):

(72a) **Proč** automobil začal hořet, **není** dosud **jasné**.

(72b) **Proč** média přehánějí, **to je** celkem **jasné**.

(73a) **Proč** jeden z nich zaútočil, **je** opravdu **nepochopitelné**.

(73b) **Proč** někdo udělá takovou věc, **to je** prostě **nepochopitelné**.

(74a) **Proč** velryby používají "dialekty", **je** **záhada**.

(74b) **Proč** některé hvězdy takhle vyvádějí, **to byla** **záhada** po mnoho století.

(75a) **Proč** došlo k explozi, **je** **předmětem** šetření.

(75b) **Proč** se kolejnice uvolnila, **to je** zatím **předmětem** šetření.

(76a) **Proč** město nesouhlasí s úhradou, **zajímalo** i soudkyni. (zkráceno)

(76b) "**Proč** nebudujeme venku, **to by mě** také **zajímalo**," opáčil.

V souvětích s **větou předmětovou** je přísudkovým slovesem nejčastěji záporný tvar slovesa *vědět*, *chápat*, *tušit* nebo modální sloveso *moci*, *umět*, *dokázat* s infinitivem. Také zde jsou **struktury bez korelativa častější**. Srov.:

(77a) **Proč** je letos hodně candidátů, **nevím**.

(77b) **Proč** ale stavěl tak obrovský dům, **to nevím**.

(78a) „[...] **Proč** se pan Klaus tak rozčiluje, věru **nechápu**," řekl Havel.

(78b) **Proč** se jim nechce spát, **to nechápu**.

(79a) **Proč** takový mýtus vznikl, skutečně **netuším**.

(79b) **Proč** se jí tedy líbím já, **to netuším**.

Srov. dále struktury s korelativem:

Proč nás vyřadili, **to jsem** dodnes **nepochopil**.

Proč tomu ale Mečiar podlehl, **to nedokážu říci**.

Proč tak jednal, **to nedokázal vysvětlit**.

Proč máte tak nízký důchod, **to nemohu říct**.

Proč neuděláme ten rozhodující krok, **to umíme** všichni logicky **vysvětlit**.

Proč se neštěstí stalo, **to vyšetřujeme**.

Proč v bytě začalo hořet, **to zkoumali** včera experti policie a hasičů.

2. Souvětčné struktury s ostatními vztažnými adverbii

Také v souvětích s ostatními vztažnými adverbii je v převaze struktura **bez korelativa**, přičemž struktura s korelativem je rovněž dobře možná (vše ČNK):

(80a) **Jak** se nakonec Poslanecká sněmovna zachová, **je nejisté**.

(80b) **Jak** se chová k hráčům, **to je fantastické**.

(81a) **Jak** to vypadá tam, **nevíme** a ostatně ani nechceme vědět. (překlad: F. Kafka)

(81b) **Jak** to provedeš, **to nevíme** a ani nechceme vědět. (překlad: M. Waltari)

(82a) **Kdy** dálnice bude hotová, zatím **není jisté**.

(82b) **Kdy** bude technologie zralá pro trh, **to** však v současnosti **není známé**.

(83a) **Kde** jsou archivy tohoto oddělení, **není známo**.

(83b) **Kde** je v současné době, **to není jasné**.

(84a) **Odkud** ale tyto potraviny pocházejí, **tušila** jen matně.

(84b) **Odkud** kam ale kamera dohlédne, **to zveřejňovat nebudeme**. (zkráceno)

VI. Nástin pravidel pro užívání korelativ v souvětích s větou vztažnou

Přestože všechny podmínky souvětčné kompletace **při začleňování vět vztažných** s korelativy nebo bez nich nemáme dostatečně prozkoumány, lze vyslovit následující předpoklad:

Korelativního zájmena *to* nebo *ten* v příslušném pádovém tvaru **se** při začleňování věty vztažené do věty řídicí v současné standardní češtině **užívá zejména**:

(a) Má-li být zájmenem (*to*, *ten*) **zdůrazněno**, že platnost obsahu řídicí věty (např. *ponese všechny důsledky*) se týká právě takového subjektu či objektu, který je vyjádřen závislou větou vztažnou (***kdo mě zklame***):

(85) A **kdo** mne jednou zklame, **ten** ponese všechny důsledky. (M. Švandrlík – ČNK)

Srov. dále:

Kdo vyhrává, **ten** bojovat nepřestane. (překlad: E. Hemingway, *Sbohem, armádo*)

Kdo věří v demokracii, **ten** také věří, že volby pomohou najít novou cestu v době, kdy zklamala řada nadějí.

Kdo jednou tuto stavbu viděl, **ten** nemůže zapomenout.

Kdo však vytrvá do konce, **ten** bude spasen.

Kdo má rád nohejbal, **ten** u toho nemůže chybět.

Na **co** sáhl, **to** se mu dařilo. (M. Viewegh)

Politici se totiž extrémně vykrucují, takže je na ně třeba dávat velký pozor, aby řekli **to**, **co** chci vědět.

(b) Má-li být přísudkové sloveso řídící věty umístěno na konec věty jako její réma při obvyklém standardním slovosledu; tak je tomu např. v souvětích, kde by při slovesu umístěném na konci věty řídící věta začínala předložkovou vazbou (např. *na to doplatí, u toho nevydrží*):

(86a) **Kdo** se o sebe neumí postarat, **ten** na to doplatí. (M. Švandrlík – ČNK)

(86b) **Kdo** se o sebe neumí postarat, na to doplatí. (méně vhodné)

(87a) **Kdo** to jednou zkusí, **ten** u toho zůstane. (ČNK)

(87b) **Kdo** to jednou zkusí, u toho zůstane. (méně vhodné)

Srov. dále:

Kdo necítí přímo předurčení, **ten** u toho nevydrží.

Kdo dá Nedvědovi či Rosickému jen kousek prostoru, **ten** za to zaplatí.

Přítomnost či absenci korelativního *ten* může ovlivnit i malá změna slovosledu:

(88a) **Kdo** poslouchá noční show Conana O' Briena na NBC, **ten** o tom dost pochybuje.
(ČNK)

(88b) **Kdo** poslouchá noční show Conana O' Briena na NBC, dost o tom pochybuje.

Volbu jedné z obou variant tedy pravděpodobně ovlivňuje i aktuální členění věty a jinak podmíněný **slovosled**, vedle toho však zřejmě i její **rytmus** a její emotivní náboj. Srov. (obě věty ČNK):

(89a) **Kdo** to nezažil, **ten** to nepochopí.

(89b) **Kdo** tu nebydlí, nepochopí to.

V řadě případů se však zdá být užití korelativa zcela **fakultativní** a pravděpodobně náhodné, bez zřejmého komunikačního záměru; např. (obě věty ČNK):

(90a) **Kdo nerozumí** jeho znamením, snadno zabloudí.

(90b) **Ten, kdo nerozumí** mlčení svého přítele, nikdy nemůže rozumět ani jeho slovům.

Obecně ovšem nepochybně platí, že s korelativním *ten* je poukaz k dané entitě jako podmětu věty zdůrazněn; za jakých podmínek je však *ten* či *onen* mluvčí či pisatel věty veden impulsem k takovému zdůrazňování, (zatím) říci nedokážeme.

V substandardní **hovorové češtině** stává dosti běžně namísto nebo vedle korelativního zájmena *ten* zájmenné adverbium **tak**:

(91a) A **kdo** si nespíšíl, **tak** měl po večeři. (B. Hrabal – ČNK)

(91b) A **kdo** si nespíšíl, měl po večeři.

(91c) A **kdo** si nespíšíl, **ten** měl po večeři.

(92a) **Kdo** bude mít nejlepší formu, **tak** bude hrát. (ČNK)

(92b) **Kdo** bude mít nejlepší formu, bude hrát.

(92c) **Kdo** bude mít nejlepší formu, **ten** bude hrát.

(93a) **Kdo** má dnes v Itálii peníze, **tak ten** musí jezdit alespoň v BMW nebo v audi. (ČNK)

(93b) **Kdo** má dnes v Itálii peníze, musí jezdit alespoň v BMW nebo v audi.

(93c) **Kdo** má dnes v Itálii peníze, **ten** musí jezdit alespoň v BMW nebo v audi

(93d) **Kdo** má dnes v Itálii peníze, **tak** musí jezdit alespoň v BMW nebo v audi

Srov. dále:

A **kdo** to netušil, **tak** řekl po pravdě, že dneska odpoledne má volno. (B. Hrabal)

Kdo je těhotný, **tak** snad není nemocný, ne?

Kdo to nezažije, tak to nepochopí.

Kdo v tak vysokých horách nebyl, tak to nemůže posoudit.

2.1.3.5 Korelativa s předmětovým infinitivem

I. Obecná charakteristika

Předmětovému infinitivu často konkuruje předmětová věta a v obou případech lze někdy užít souvětí bez korelativa nebo s korelativem. K dispozici tak jsou celkem **čtyři souvětěné varianty** (vše ČNK):

- (1a) Je - li někdo **předurčen, aby** vyloupil banku, je to těžko jeho chyba.
- (1b) Ženy byly prostě **předurčeny k tomu, aby** napravovaly chyby mužů.
- (1c) **Jsme** biologicky **předurčeni prožít** život s jedním partnerem?
- (1d) **Byla** doslova osudem **předurčena k tomu být** modelkou.

V souvětěných strukturách s korelativem se před infinitivem za stejných podmínek někdy píše, někdy nepíše čárka (obě věty ČNK):

- (2a) Co vás **vedlo k tomu věnovat se** právě tomuto oboru?
- (2b) Co vás **vedlo k tomu, věnovat se** právě tomuto oboru?

Kromě toho, že struktury bez korelativa nebo s korelativem se často liší, někdy velmi výrazně, frekvencí, u některých přísudkových sloves může jít i o různý význam. Např.:

- (3) **Nejsem** ještě **připravena na to, mít** děti.
(= Nejsem ještě ve stavu/v situaci, kdy bych chtěla mít děti.)
- (4) **Jsem** **připravena pomáhat**, pokud to bude v mé moci. (= jsem ochotna)

II. Převládají nebo jsou výlučné struktury s korelativem

Převládající nebo výlučné jsou struktury s korelativem např. u sloves *bojovat, jít* (o něco); *inklinovat, směřovat* (k něčemu); *přijít, přistoupit, rezignovat, soustředit se, zaměřit se* (na něco); *vést* (někoho k něčemu); *spočívat, tkvět* (v něčem). Srov.:

Vy jste vždycky víc **inklinoval k tomu být** spíš grafikem než malířem.
Británie tak od okamžiku vstupu **směřovala k tomu stát se** největším čistým přispěvatelem do rozpočtu, a to ačkoli byla jedním z nejchudších členů evropského klubu.
Co vás **vedlo k tomu založit** vodácké centrum?

Překvapilo by mne, kdyby lékaři sami **přistoupili na to, rozlišovat** pacienty podle toho, co jejich nemoc pravděpodobně ovlivnilo, nebo k ní pravděpodobně přispělo.
Sociální demokracie prostě **rezignovala na to být** politickou stranou, která hájí zájmy těch méně privilegovaných.

Jak jste vlastně **přišla na to ztvárňovat** židli jako sochu?

Copak jsem mohla **bojovat o to, hrát** Shakespeara v češtině a ve verších?
Jde o to udělat správnou věc ve správný okamžik.

Pak **jsem se už soustředil na to udržet si** druhé místo.
Jak **se** dokážete **soustředit napsat** něco tak dlouhého jako román?

Víte, celé tajemství **spočívá v tom, nežít** v žádných iluzích. (L. Fuks - ČNK)
Krása je stejně jako všechno proměnlivá a nestálá a kouzlo **tkví v tom naučit se** držet krok s přítomností.

Stát **se zaměřil na to mít** zdravou mládež, ale na její intelektuální rozvoj se zapomíná [...] Někou dobu jsem žil v Americe, mám zkušenost s různými kulturami a my Češi **jme** opravdu daleko více **zaměření sledovat** to negativní.

III. Struktury s korelativem a bez něj jsou zhruba v rovnováze

Struktury s korelativem nebo bez něj jsou zhruba v rovnováze např. u sloves *stvořit*, *vychovávat* (někoho k něčemu), *usilovat* (o něco). Srov.:

Nebyli jsme vůbec **stvořeni k tomu být** námořníky.
Tato žena **je stvořena ztělesnit** vizi básníkovu.

Jako ženy **jme vychovávány k tomu být** tiché, neproblematizovat situace a často neumíme jasně dát najevo své hranice.
Američané **jsou** odmalička **vychovávání pomáhát**.

Čím upřímněji **usiloval získat** přátelství, s tím větší nenávisť se setkával. (V. Páral, *Milenci a vrazi* – ČNK)

Komunistická strana **usilovala o to, vytvořit** nový sloh života. (M. Kundera, *Žert* – ČNK)

IV. Převládají nebo jsou (téměř) výlučné struktury bez korelativa

Struktury s předmětových infinitivem bez korelativa (výrazně) převládají nebo jsou (téměř) výlučné např. u sloves: *motivovat*, *nutit*, *odsoudit*, *předurčit*, *přimět*, *svádět*, *vybízet* (někoho k něčemu); *zvyknout si* (na něco), *pokusit/pokoušet se*, *snažit se*, *stát*, *ucházet se* (o něco); *bránit* (někomu v něčem).

Srov.:

Lidé **jsou** většinou **motivováni vydělat** takové množství peněz, které jim umožní uspokojit jejich základní potřeby.

Co vás vlastně **motivovalo k tomu začít** cestovat.

Po smrti manžela **jsou** hinduistické ženy dodržující tradici **odsouzeny žít** v izolaci v domě příbuzných svého muže.

V den, kdy Max viděl svého otce shrbeného pod tíhou smutku, pochopil, že **je odsouzen k tomu žít** za dva a že se kolem něj stáhla smyčka.

Něco však ji **přimělo vzhlednout** a zahledět se do zrcátka a Ludvovi rovnou do očí [...] (překlad: J. Steinbeck - ČNK)

Co vás vlastně **přimělo k tomu změnit** obor?

Přestože zde mají řidiči dodržovat padesátku, mnohé rovná a přehledná cesta **svádí sešlápnout** plyn o něco více.

Stále ještě svítí sluníčko a **svádí k tomu sednout si** na studenou trávu.

Slunečný den přímo **vybízí vyjet** za město, kochat se příjemně zvlněnou krajinou okolo Řípu a zvolnit tempo.

Máme podzim, který **vybízí k tomu začít** lenořit u televize či u počítače.

Je to onemocnění, které postiženým **brání vykonávat** běžné denní činnosti.

Co policistům **brání v tom, být** více v ulicích?

2.1.4 Absolutní a relativní čas

Obsah:

- 2.1.4.1 Definice a obecná charakteristika
- 2.1.4.2 Kompletivní věty s typickým užitím časů
- 2.1.4.3 Zvláštní případy užívání časových forem
- 2.1.4.4 Užívání slovesných časů v souvětích se složitější stavbou

2.1.4.1 Definice a obecná charakteristika

O **čase absolutním** mluvíme tehdy, když časový tvar svým významem **vyjadřuje vztah k okamžiku promluvy**, tj. minulost, přítomnost nebo budoucnost (*včera četl knihu, dnes čte knihu, zítra bude číst knihu*).

Naproti tomu o **čas relativní** jde tehdy, jestliže časový tvar svým významem **nevyjadřuje vztah k okamžiku promluvy, ale vyjadřuje časový vztah k nějakému jinému ději/stavu**, tj. vyjadřuje **předčasnost, současnost či následnost** vzhledem k jinému ději/stavu: *Říkal, že četl / čte / bude číst knihu*.

V češtině **neexistují** (s výjimkou přechodníků) **pro relativní časy speciální tvary** – týchž časových tvarů sloves (tj. prézentu, préterita a futura) se užívá jak v platnosti časů absolutních, tak v platnosti časů relativních.

Časové formy s významem relativního času se užívají ve vedlejších větách kompletivních.

V souvětích s větou kompletivní dochází ke střetnutí dvou časových plánů – věty řídicí a věty vedlejší. Pro **časové zařazení celého souvětí** je rozhodující časový plán věty řídicí, v níž je slovesný čas volen z perspektivy mluvčího (tj. autora celého souvětí s větou obsahovou). Vzhledem k okamžiku, kdy je věta řídicí mluvčím pronesena, má souvětí platnost minulou (1a), přítomnou (1b) nebo budoucí (1c), např.:

- (1a) **Slyšel**, že někdo ve vedlejší místnosti **mluví**.
- (1b) **Slyší**, že někdo ve vedlejší místnosti **mluví**.
- (1c) **Uslyší**, že někdo ve vedlejší místnosti **mluví**.

Závislá věta vyjadřuje děj, který měl v prvotní situaci také svou samostatnou časovou platnost: *Někdo ve vedlejší místnosti mluví*. Pro původce této hypotetické původní věty užíváme označení „prvotní konatel“ (Koutová, 2019; Koutová 2021).

Označení „prvotní konatel“ se typicky vztahuje na autora původní přímé řeči, tj. konatele mluvního aktu (ve větách uvozených predikáty *řekl, podotkl, konstatoval...*). Může to být ale rovněž konatel mentální činnosti (*myslel, věděl, tušil...*), proživatel smyslového vjemu (*viděl, slyšel, cítil...*) či citového stavu (*litoval, překvapilo ho, radoval se...*), konatel hodnocení (*byl vděčný, cenil si, zdálo se mu zajímavé...*) či volní činnosti (*žádal, prosadil, přál si...*). Pro původce celého souvětí s větou kompletivní užíváme označení „mluvčí“. Prvotní konatel a mluvčí jsou buď dvě různé osoby nebo jedna osoba ve dvou různých situacích.

Jako věta vedlejší se tato hypotetická původní věta podřizuje své větě řídicí – časové tvary jejího přísudkového slovesa už nevyjadřují absolutní časové zařazení vzhledem k okamžiku promluvy, ale relativní časovou platnost vzhledem k času hlavního děje.

Jde-li o **děj současný** (tj. probíhající v době, do níž spadá děj věty řídicí), užije se v obsahové větě **prézentu**:

(2a) **Věděl, že jeho žena je** v práci.

Jde-li o děj předčasný (tj. o děj, který proběhl před dějem věty řídicí), užije se v obsahové větě **préterita**:

(2b) **Věděl, že jeho žena byla** v práci.

Jde-li o děj následný (tj. o děj, který proběhne až po ději věty řídicí), užije se **futura**, respektive **prézentu** slovesa dokonavého:

(2c) **Věděl, že jeho žena bude** v práci.

V tom **se** čeština **liší** např. od **latiny, angličtiny, němčiny** a dalších germánských a románských jazyků, ve kterých se důsledně nebo převážně uplatňuje **časová souslednost** (lat. *consecutio temporum*). To znamená, že **volba času** v závislých větách kompletivních závisí na čase jejich věty řídicí. Pokud je řídicí věta v minulém čase, musí se čas věty vedlejší posunout do minulosti, tzn. přítomný čas se mění na minulý, minulý čas se mění na předminulý atd.

2.1.4.2 Kompletivní věty s typickým užitím časů

I. Věty předmětové

A. Současnost s minulým dějem věty řídicí (řazeno abecedně podle slovesa věty řídicí):

Typicky se vyjadřuje tak, že v závislé větě je **prézens**. Srov.:

Policie tu stála a **dívala se, jak** nám dav **drancuje** obchody.

Domnívali se, že kobka **není** pod proudem, ale šeredně se zmýlili.

Při předvedení mladík stále **mumlal, že je** opilý, a proto se chová agresivně.
Napsal jsem mu esemesku, **že** taková reakce **je** výmluvná a že za ni děkuji.
Z vozu pouze **pozoroval, zda** posel **dodržuje** instrukce a zda není sledován.
Kdysi se mi **předhazovalo, že dávám** návod k nevěře.
Trenér v závěru jen nečinně **přihlížel, co** to jeho svěřenkyně na hřišti **předvádějí**.
Dick **slyšel, že si** potichu **povídají** a vůbec už se nesmějí.
Stěžovali si, že je u nás nedostatek kvalifikovaných pracovníků.
Policie navíc jen **tušila, kdo je** obětí, ale její totožností si nebyla jista.
Vtom se vrátila do lavice Andula a **vyzvídala, co mám** k svačině.
Otec ho **zrazoval, že** na chirurgii **nemá** dost fyzické síly.

B. Předčasnost vzhledem k minulému ději věty řídicí

Typicky se vyjadřuje tak, že v závislé větě je **préteritum**. Srov.:

Babička mi **líčila**, jak každé jaro **stěhovala** celou domácnost do vyšších pater.
Pomlčel, jak obrovské množství konfiskací tento stát již od roku 1948 **prováděl**.
Okamžitě **jsem si vybavil, co** mi **říkali** detektivové.

C. Následnost vzhledem k minulému ději věty řídicí

Typicky se vyjadřuje tak, že v závislé větě je **prézens slovesa dokonavého nebo futurum**.

Srov.:

Doufali, že v domě **prožijí** poklidné stáří.
Já ostatně už před utkáním **prorokoval**, že si skóre moc **nevylepšíme** a že budeme rádi za jakékoli vítězství.
Před Tour **jsem mu volal, jestli nepůjde** na pizzu.
Nezávislý uchazeč o prezidentský úřad USA, texaský miliardář Ross Perot včera **oznámil, že nebude kandidovat** na funkci šéfa Bílého domu.

II. Věty podmětové

U vět podmětových platí tytéž časové vztahy jako u vět předmětových:

A. Současnost s minulým dějem věty řídicí (řazeno abecedně podle slovesa věty řídicí):

Rodiče trochu **mrzelo, co** všechno o mně **píší** lidi na internetu.
Potvrdilo se, jak důležitou roli **hraje** psychika.
Aaronovi **vrtalo** hlavou, **co** od něho starší bratr **chce**.

B. Předčasnost vzhledem k minulému ději věty řídicí

Ale snad o to víc ho **mrzelo, že** petici **nepodepsal**.
Jenže teď **se potvrdilo, že nešlo** o přelud.
Chvilí mu **vrtalo** hlavou, **co se** vlastně všechno **stalo**.

C. Následnost vzhledem k minulému ději věty řídicí

Kromě toho ji **mrzelo, že se bude muset setkat** s onou dámou neupravená.

Otázka **byla, zda** a jak **budu schopen** pokračovat ve své činnosti vědecké.

2.1.4.3 Zvláštní případy užívání časových forem

I. V obou klauzích je obligatorně čas minulý

V některých případech se ve větách komplektivních současnost s dějem věty řídící v minulém čase **nevyjadřuje prezentem, ale nedokonavým préteritem**. Je tomu tak zejména:

- (a) u některých neosobních predikátů vyjadřujících hodnocení: *prospělo jí, obohatilo ho, pomohlo jí, zachránilo ho, ublížilo jí, vymstilo se mu, vyplatilo se jí, omlouvalo ho, že; bylo čestné/rozumné/riskantní, že; problém byl, chyba byla, že* atd.;
- (b) u predikátů s významem existence nebo změny: *stalo se (jí/mu) že; to vedlo k tomu, že; projevil se, že; způsobil, zavinil, že* atd.

Vedlejší věty závislé na těchto predikátech žádného prvotního konatele nemají, reflektuje se v nich **pouze perspektiva mluvčího**. Proto jsou i časové formy v nich užité voleny z perspektivy mluvčího a jeho okamžiku promluvy. Srov.:

Největší problém **byl, že jsme nebyli** pojištění.
Výhodné **bylo, že** rodiče matky **žili** v Praze.
Naší chybou **bylo, že jsme nedokázali** vstřelit druhý gól.
Bylo asi spravedlivé, **že** finále **hrály** dva nejlepší týmy sezony.
Vyšetřování policistům dlouho **komplikovalo, že** oběti útočnicka **popisovaly** velmi odlišně.
Naposledy v roce 1995 **se přihodilo, že** na turnaji vůbec **nepršelo**.
Dost mu **ublížilo, že** na něj lidi na stadionu **pokřikovali** nesmysly.
Její půvab ještě **zvyšovalo, že měla** jedno oko modré a druhé zelené.

II. V obou klauzích je fakultativně čas minulý

Čas volený z hlediska mluvčího někdy proniká i do závislých vět, ve kterých se jinak běžně užívají časy volené z perspektivy prvotního konatele. (Koutová, 2021) V závislé klauzi je čas minulý vyjadřující současnost v minulosti fakultativně, ve stejné časové relaci mu konkuruje čas přítomný.

Na možnost užít v češtině **nedokonavého préterita pro vyjádření současnosti s minulým dějem** věty řídící upozornil B. Ilek v článku *Vyjadřování současných dějů v ruštině a češtině* (1951). Do té doby byl tento jev považován za chybný. Např. Šmilauer ve stati *Slovesný čas* (1947) uvádí jako chybný příklad *Obvinil templáře, že byli kacíři* (správně podle Šmilauera **že jsou**). *Spatřil, že měla červené oči* (správně podle Šmilauera **že má**) (Šmilauer, 1947, s. 160).

Častý je tento jev po uvozujících predikátech s významem smyslového vnímání (*viděl, slyšel, cítil, všiml si* aj.), hodnocení a citových stavů (*líbilo se mu, překvapilo ho, vadilo mu, potěšilo ho* aj.) a také po faktových predikátech s významem myšlení (*věděl, tušil, dozvěděl se, uvědomil si* aj):

(3a) Nikdo **nepoznal, že** umělec **hrál** s horečkou. (ČNK)

(3b) Nikdo **nepoznal, že** umělec **hraje** s horečkou.

(4a) Dětem moc **imponovalo, že** s nimi nejen **trénoval**, ale i **jedl**. (ČNK)

(4b) Dětem moc **imponovalo, že** s nimi nejen **trénuje**, ale i **jí**.

Srov. dále:

Většině studentů **se líbilo, že** se **mohli** učit v pohodlí domovů.

Jen mě **mrzelo, že jsem nemohl** moc cestovat.

Sám **slyšel, že** jeho výslovnost **nebyla** zcela bezchybná.

Málokdo však **věděl, že** to **byla** u ní jen forma, za kterou **se skrývala** romantická, starostlivá a bázlivá dívčí duše.

Na vlastní oči **jsem viděl, že měl** v autě samopal s několika zásobníky plnými nábojů.

Za osm let Reaganovy prezidentské éry tisk **nepochopil, že** Reagan **byl** skutečná osobnost.

V té chvíli ještě **netušili, že** dítě už **bylo** mrtvé.

Nikdo si **nevšiml, že** Daniel **měl** uplakané oči.

Užití préteritum pro vyjádření současnosti v minulosti ovšem není možné vždy.

Existuje více faktorů, které užití préterita ovlivňují či přímo podmiňují.

Ve většině případů jde o závislé věty uvozené **faktovými predikáty**. Faktovost uvozujícího predikátu sice není absolutním faktorem pro volbu préterita, je ale důležitým třídícím hlediskem pro to, zda je daný predikát schopen uvozovat závislou větu s préteritem pro vyjádření současnosti v minulosti.

Důležitým faktorem uplatňovaným při volbě času v závislé větě je to, zda se vyjadřuje **pouhá současnost s dějem věty řídící, anebo stálá platnost, resp. platnost i v okamžiku promluvy**.

Préteritum má přednost, či je dokonce jediné možné, pokud má být vyjádřena **současnost v minulosti, ale přezens by evokoval platnost i v okamžiku promluvy** mluvčího či **stálou platnost**:

(5) Hlavně nás **překvapilo, že** Poláci naprosto dokonale **znali** naši tvorbu. (ČNK)

Srov. dále:

Později jsem v různých táborech pozoroval, že **přežívali** jen ti, **kdo měli** tuto silnou víru v život. Jemu spíš **imponovalo, že jsem byla** díky svalům jiná než ostatní ženy.

Trápilo mě, **že** cestování **byl** skutečně velký **problém**.

Jasně **jsme dokázaly, že** jsme tady **byly nejlepší** a **máme** opravdový tým, v němž není markantní rozdíl mezi hráčkami základu a z lavičky.

V některých souvětích jde o protiklad ‚vyjádření celkového pohledu vs. vyjádření průběhu děje‘. Závislá věta s préteritem ukazuje **událost jako celek, resp. výsledek události**; prézens naproti tomu spíše obrací pozornost k **průběhu události či vjemu**.

V prézentu bývají uvozujícími predikáty často **nedokonavá slovesa**, která jsou ze své podstaty vhodná k vyjádření průběhu děje, **věty v préteritu jsou zase častěji uvozeny slovesy dokonavými**.

V následujících větách je kladen důraz na **průběh** události, proto je ve vedlejší větě užito času z hlediska prvotního konatele (présentu pro vyjádření současnosti):

Zadumaně **jsem poslouchal, jak slábne** motor.
Roderick úkosem **sledoval, jak reaguju**, a naléval přitom všem campari.

V následujících větách by však náhrada préterita prézentem již nebyla vhodná – prézens by příliš obracel pozornost k průběhu děje, zde je však důležitější vyjádření celkového pohledu:

Všichni **viděli, že** to **byl** fantastický fotbal a **měli jsme** více šancí než Spartak.

Neslyšel jsi, co jsme si vyprávěli o Manfredovi?

Jednou tajně **vyslechla, jak** jsme **mluvily** o závěti.

I když vím, že festivalové publikum je trochu specifické, přesto mě **potěšilo, že** diváci **reagovali** stejně jako na premiéře v Praze.

Pokud je součástí závislé věty v minulém čase **sloveso dokonavé i nedokonavé**, čas nedokonavého slovesa se s tímto dokonavým préteritem vyrovnává, srov.

(6) Pak **cítil, že** ho kdosi **nesl** a **hodil** do sedla. (ČNK)

Srov. dále:

Slečna Simpsonová se zájmem **přihlížela, jak** kocour **kráčel** dovnitř a **zamířil** ke schodům.
Jen matně **si uvědomovala, jak** jí Craig **pomáhal** do auta a **posadil se** za volant.

Důležitým faktorem vedoucím k užití préterita pro vyjádření současnosti je **přítomnost určení času odkazujícího do minulosti**:

(7) **Slyšel jsem, jak** jste se **včera domlouvali**.

V takových souvětích je préteritem odstraněna kolize času a časového určení.

Jak ukazují následující příklady, čas v závislé větě mohou kromě časových adverbií ovlivňovat i různá předložková spojení ve funkci určení času, jako *před startem*, *při odchodu do šaten*, *při té příležitosti* apod., srov.:

- (8) Nikdy se mi **nelíbilo**, jak mnozí **za komunistů jezdili** už v pátek v poledne na chaty.
(ČNK)

Srov. dále:

Sám jsem se oknem nějaký čas díval, jak **15. května vydělávala** svým tělem peníze. Konečně jsem na hráčích viděl, že **byli při odchodu do šaten** na pokraji vyčerpání. Nervózní jsem nebyl, jen mi vadilo, že **jsme před startem museli** v autě dlouho čekat. Moje nevěřící oči zaznamenaly, že **při té příležitosti měla** tmavé punčochy a nikoli trikot.

2.1.4.4 Užívání slovesných časů v souvětích se složitější stavbou

V užívání slovesných časů v souvětích se složitější stavbou hraje opět důležitou roli **perspektiva prvotního konatele vs. perspektiva mluvčího**.

Relativní časy se neužívají jen ve větách kompletivních, ale i ve všech dalších větách, které na nich závisí. (Panevová (1971 a, b):

- (9a) Sám **věděl** nejlíp, že jeho takzvaná společenská **je** nanejvýš rozmarná mašina, která rozhodně **nenaskočí** pokaždé, a pokud ano, tak se nejdéle do dvou hodin **zadře**. (M. Viewegh, *Účastníci zájezdu* – ČNK, zkráceno)

V tomto dokladu jsou všechny vedlejší věty podávány jako **součást myšlenkového pochodu postavy** (tj. prvotního konatele). Pokud by bylo v závislých doplňovacích větách užito préteritum, šlo by o **komentář vypravěče** (tj. mluvčího):

- (9b) Sám **věděl** nejlíp, že jeho takzvaná společenská **je** nanejvýš rozmarná mašina, která rozhodně **nenaskočila** pokaždé, a pokud ano, tak se nejdéle do dvou hodin **zadřela**.

Podobně je tomu i v následujících dokladech:

Myslí na to, že někde v jejím bytě **jsou** jeho dopisy, které **může** dávat kdykoli komukoli číst. **Vyrojily se** pomluvy, že **prosazují** razantní řešení, protože sám na opravě mostu **vydělávám**.

2.1.5 Souvětí s větou přísudkovou

Obsah:

2.1.5.1 Obecná charakteristika

I. Definice přísudkové věty

II. Typy souvětých struktur s větou přísudkovou

2.1.5.2 Speciální souvěté typy

I. Typ první

II. Typ druhý

III. Typ třetí

IV. Typ čtvrtý

V. Typ pátý

VI. Typ šestý

2.1.5.1 Obecná charakteristika

I. Definice přísudkové věty

Závislá klauze, již – v souladu s tradicí – označujeme jako „věta přísudková“ (v MČ též „věta predikativní“) je klauze **závislá na auxiliáru *být*** tvořící s ním jeden **typ složeného přísudku** (k němu viz oddíl III., kap. 2.3):

(1) Stockholm už **není, co býval**. (ČNK)

Tento typ složeného přísudku je však zároveň souvětou strukturou, a proto jeho výklad zařazujeme do oddílu o souvětí.

II. Typy souvětých struktur s větou přísudkovou

Přísudková věta se do souvěté struktury zapojuje různým způsobem a v obecném rámci souvětí s větou přísudkovou tak vznikají různé **struktury speciální**; ilustrují je následující věty (**složený přísudek souvěté formy** a jeho konstitutivní členy vyznačujeme **tučně**)

(1) **Byla přesně, co jsem hledal**. (T. Etzler, *Novinářem v Číně*) - TYP PRVNÍ

(2) Ta práce **byla přesně to, co potřebovala**. (ČNK) – TYP DRUHÝ

(3) Obloha **byla, jako by ji vymetl**. (ČNK) – TYP TŘETÍ

(4) Letošní zimní příprava **byla taková, jaká odpovídala** našim podmínkám. (ČNK) – TYP ČTVRTÝ

(5) Všechno **bylo, jak má být**. – TYP PÁTÝ

(6) Její oči **byly takové, že bych byl za ní šel** pořád a kam by chtěla. (J. Škvorecký, *Zbabělci* – ČNK) – TYP ŠESTÝ

2.1.5.2 Speciální souvětňé typy

I. Typ první

Tento typ je strukturně nejjednodušší – konstitutivními prvky jsou tvar auxiliáru *být* a vztažné zájmeno, jímž je k němu připojena vztažná věta tvořící sémantické jádro predikátu:

(1) Čas **je, co** z něj **uděláte**. (ČNK)

Typ je poměrně málo frekventovaný. Srov. dále:

Byl přesně, **jak jste** ho **popsali**. Zamklý. Trochu smutný, tak jsem si to vyložila.

II. Typ druhý

Je mnohem frekventovanější než typ první. Od prvního typu se liší přítomností korelativního odkazovacího zájmena *ten, to* nebo *něco* (obě věty ČNK):

(2a) Ty **jsi ten, kdo** přežil, znělo mu v hlavě.

(2b) Richard Bach říká, že dobro **je to, co** mě dělá šťastným.

(2c) Zlo **je něco, co** působí bolest.

Přítomnost korelativního *to* nebo *něco* dělá z tohoto typu strukturu **výrazně frekventovanější**, než je struktura prvního typu. Srov.:

Vzdělání **je to, co** vám **zůstane** v hlavě, až zapomenete, co jste se učili ve škole.

Ale právě móda **je to, co zabíjí** svobodu.

Život **není to, co chceme**, ale **to, co máme**.

Pro Amelii **byla** slova **něco, co používala** jen málokdy.

Finanční zajištění **bylo něco, co** Taylor **potřeboval**.

Samota **byla něco, co** skoro **neznala**, a snažila se co nejvíc si ji užít.

Odkazovací *to* bývá determinováno adverbium *přesně*:

Ten dárek **byl přesně to, co jsem chtěla**.

Jenže Linda **byla přesně to, co** Paul McCartney vždycky **potřeboval**.

Steve si často říkal, že ta hodina samoty **byla** přesně **to, co** pastor **potřebuje**.

Nominativnímu tvaru zájmena *ten, to* nebo *něco* konkuruje za týchž syntaktických podmínek jeho tvar **instrumentálový**:

- (2d) Dylan **nebyl tím, kdo** způsobil její trápení.
(2e) Dcera **je tím, co** dává smysl mému životu.
(2f) A tvůrčí talent **je něčím, co** máme úplně všichni, o tom není sebemenších pochyb.

Srov. dále:

A přestože Anna sama **byla tím, kdo** chtěl rozchod, překvapivě ji to vzalo.
Neoficiální pomoc **byla přesně tím, co** jsem potřeboval.
Velikost stavby **byla něčím, co** začínala chápat teprve teď.

Odkazovací *ten* může v závislosti na dané syntaktické struktuře nabýt **různých jiných pádů**:

Sheila **byla z těch, co nejsou** nikdy **spokojené**.
Baronka **byla z těch, co** nás **sledovali** s největším podezřením.

III. Typ třetí

Jde o konstrukci **srovnávací**. Přísudková věta je uvozena výrazy *jaký, jako* nebo *jak*. Po něm obvykle následuje **kondicionál** nebo podmiňovací spojka **když** (vše ČNK):

- (3a) Projev **není, jaký by** měl být.
(3b) Její syn a její dcera **byli, jako by** si z oka vypadli.
(3c) Ani trénink **není, jak by** měl být.
(3d) Reklama **je, jako když** boháč žebrá o peníze.

Srov. dále:

Nezahráli jsme špatně, výsledek **není, jak** jsme si představovali, ale hráči ukázali velké nasazení.

Struktura se zájmenem *jaký* (typ (3a)) je obvykle **tautonymií** typu *Svět je, jaký je*.

Jinak je tato struktura vzácná, častější je struktura se zájmenem *jako*. Srov. dále:

Manželství **je, jako byste** spolu zamkli dva lidi, aby se učili jednu lekci, a oni ji čtou pořád dokola, až je z jejich slov čiré šílenství.
Vždycky jsem věřila, že láska **je, jako když** do tebe sestoupí ohnivý anděl.
Ten okamžik **je, jako když** zahřmí.

IV. Typ čtvrtý

Jde o konstrukci **srovnávací**, v níž je srovnávací věta přísudková uvozena výrazy *jaký, jako* nebo *jak* a **po sponě bývá obligatorní odkazovací zájmeno *takový*** (vše ČNK):

- (4a) Reakce **byla taková, jakou** očekával.
- (4b) A drama to **bylo takové, jako** by ani nebylo napsáno životem.
- (4c) Můj manžel **byl takový, jak** už manželé bývají.

Srov. dále:

Systém vlády **byl takový, jaký** se jí zrovna hodil.
A já se samozřejmě snažila, abych **byla takovou, jakou** si mě přál mít.

Zaplavovalo ji příjemné blaho, úleva z napětí **byla taková, jako** by jí někdo uvolnil utažené smyčky pout z těla. (překlad: J. Steinbeck)
Změna **byla taková, jako** když nad polem zazáří slunce.

Pokud by opravdu **byla taková, jak** se chovala, bylo by to opravdu divné.
Svět by byl určitě lepší, kdyby lidé **byli takoví, jak** se popisují v manažerské literatuře: autentičtí, skromní, pravdomluvní a starající se o dobro druhých lidí.

V. Typ pátý

Jde také o konstrukci **srovnávací**. Srovnávací přísudková věta je uvozena zájmenným adverbium *jak*. Ve větě řídicí stává odkazovací zájmenné adverbium *tak*. Častěji se tu užívá zejména výroků typu *Věci jsou tak, jak mají být*.

- (5a) Firma **byla pořád tak, jak** ji v sobotu nechal Harýk. (J. Škvorecký, *Zbabělci* – ČNK)
- (5b) Všechno v domě **bylo přesně tak, jak** se líbilo jemu.
- (5c) Hotelová postel **byla** opravdu, **jak** jsem ji v předchozí větě charakterizoval [...] (M. Kundera, *Žert* – ČNK)

Tento typ není příliš frekventovaný.

VI. Typ šestý

Je rovněž **srovnávací**, avšak srovnávací přísudková věta je uvozena **spojkou *že***, což znamená, že tato věta má význam buď **vysvětlovací**, nebo **účinkový**. Podmětem v souvětích s **přísudkovou větou vysvětlovací** jsou nejčastěji substantiva *pravda, skutečnost, situace, realita, představa, praxe a zkušenost* (nad 1 000 dokladů). Srov.:

(6a) Skutečnost **je taková, že** jsem se znelíbil a odnesl to kvůli svým politickým názorům.

(překlad: A. Christie)

(6b) Její oči **byly takové, že** bych byl za ní šel pořád a kam by chtěla. (J. Škvorecký,

Zbabělci)

Srov. dále:

význam vysvětlovací:

Pravda je taková, že šílela po mužských, byla po nich jak posedlá.

Situace je taková, že už nezvládáte ani povinnosti sluhy. (překlad: H. Murakami)

Česká **zkušenost je taková, že** kdo píše o menhirech, je vědecky takový nějaký divný.

význam účinkový:

Mráz byl takový, že kamera musela po každém záběru do autobusu, aby nezamrzla.

Horko bylo takové, že do kombinézy se nikomu nechtělo.

Rizika i mimořádný duševní stress byly takové, že mnoho dispečerů odmítalo ujmout se úkolu instruktora.

2.1.6 Souvětí s větou udávající důvod vyšší míry vlastnosti

Obsah:

2.1.6.1 Definice

2.1.6.2 Typ s kataforikem *o to*

2.1.6.3 Typ s kataforikem *tím*

2.1.6.4 Konkurence kataforik *o to* a *tím*

2.1.6.1 Definice

Jde o typ souvětí, který ilustrují věty (1) a (2):

- (1) Byla **o to krásnější, že** za její postavou prosvítalo bolestné drama její země. (M. Kundera – ČNK)
- (2) Krize byla **tím bolestnější, že** se v ní prolínaly profesní postoje, názory a stanoviska s rodinnými vazbami.

První klauze tohoto typu souvětí obsahuje přísudek tvořený **sponou** (*je, byla, bude,...*) a **komparativem** adjektiva (*krásnější, bolestnější,...*); zároveň tato klauze obsahuje srovnávací výraz **o to** nebo **tím**, který předjímá, že následující klauze kompletující souvětí udává příčinu nebo (subjektivně prezentovaný) důvod vyšší míry vlastnosti obsažené v komparativu adjektiva.

Souvětný podtyp se srovnávacím kataforickým výrazem *o to* je asi **dvacetkrát častější** než podtyp s kataforickým zájmenem *tím*.

2.1.6.2 Typ s kataforikem *o to*

Nejčastěji se v tomto souvětném podtypu vyskytují tato adjektiva v komparativu:

podle frekvence (nad 100 dokladů; u prvního a posledního adjektiva je v závorce uveden počet jeho dokladů v dané struktuře):

cennější (4 060), větší, horší, těžší, složitější, zajímavější, pikantnější, smutnější, příjemnější, důležitější, komplikovanější, překvapivější, významnější, závažnější, vážnější, náročnější, sladší, nebezpečnější, silnější, bolestnější, snadnější, pozoruhodnější, jednodušší, lepší, paradoxnější, obtížnější, tragičtější, obdivuhodnější, absurdnější, podivnější, slavnostnější, vzácnější, naléhavější, bolestivější (106).

podle abecedy:

absurdnější, bolestivější, bolestnější, cennější, důležitější, horší, jednodušší, komplikovanější, lepší, naléhavější, náročnější, nebezpečnější, obdivuhodnější, obtížnější, paradoxnější, pikantnější, podivnější, pozoruhodnější, překvapivější, příjemnější, silnější, sladší, slavnostnější, složitější,

smutnější, snadnější, těžší, tragičtější, vážnější, větší, významnější, vzácnější, zajímavější, závažnější.

Vybraná adjektiva v souvětěném kontextu:

Ten příběh je **o to absurdnější, že** Šumavu ochránila železná opona, která tam na padesát let udělala zónu nikoho.

Jejich úděl je **o to bolestivější, že** cestovali tisíce mil ze své zbídačené a válkou sužované země a zaplatili bezohledným převaděčům všechny své životní úspory.

Požár byl **o to nebezpečnější, že** nedaleko se nacházela benzinka.

Situace je **o to komplikovanější, že** lidé tu obvykle nejsou ochotni chovat se podle obecných principů demokratického soužití, které nikomu nestraní, naopak bují klientelismus a korupce.

Nehoda je **o to tragičtější, že** při ní zemřela i těhotná žena a dvouleté dítě.

Návštěva je **o to vzácnější, že** belgický monarcha cestuje jen zřídka a příliš se neangažuje v politice.

Výraz *o to cennější, že* se často vyskytuje ve **sportovních zpravodajstvích**, např.

Výsledek je pro ni o to cennější, že na trať vyjízděla s vysokými startovními čísly.

2.1.6.3 Typ s kataforikem *tím*

Nejčastěji se v tomto souvětěném podtypu vyskytují tato adjektiva v komparativu:

podle frekvence (nad 10 dokladů; u prvního a posledního adjektiva je v závorce uveden počet jeho dokladů v dané struktuře):

větší (185), horší, cennější, zajímavější, pozoruhodnější, důležitější, smutnější, složitější, těžší, jistější, příjemnější, překvapivější, zřejmější, bezpečnější, pochopitelnější, podivnější, pravděpodobnější, známější, silnější, bolestnější, vážnější významnější, závažnější, obdivuhodnější, obtížnější, naléhavější, vzácnější, jednodušší, nápadnější, snadnější, smířenější, pikantnější, hezčí, trapnější (11).

podle abecedy

bolestnější, cennější, důležitější, hezčí, horší, jednodušší, jistější, naléhavější, nápadnější, nebezpečnější, obdivuhodnější, obtížnější, pikantnější, podivnější, pochopitelnější, pověstnější, pozoruhodnější, pravděpodobnější, překvapivější, příjemnější, silnější, složitější, smířenější, smutnější, snadnější, těžší, trapnější, vážnější, větší, významnější, vzácnější, zajímavější, závažnější, známější, zřejmější.

Vybraná adjektiva v souvětěném kontextu:

Tyto otázky jsou **tím naléhavější, že** součástí doktrinálních dokumentů USA z poslední doby je odhodlání Čínu a Ruskou federaci nejen odstrašovat, ale také v případě potřeby s nimi vést války [...]

Napětí v těchto oblastech je **tím nebezpečnější, že** Blízký východ, jihovýchodní Asie a Čína patří v současné době mezi největší světové dovozce zbraní.

Situace je **tím složitější, že** numericky a statisticky zatím všechno sedí.

"Nález je **tím zajímavější, že** proces vzniku těchto meteoritů zatím nikdo nedokázal popsat," dodal Haloda a zdůraznil, že meteorit má nesmírný význam pro studium procesu vzniku sluneční soustavy.

2.1.6.4 Konkurence kataforik *o to* a *tím*

Podtyp s kataforikem *o to* je celkově mnohem častější než podtyp s kataforikem *tím*, avšak u různých adjektiv je frekvenční rozdíl odlišný. Srov. tab. 1:

Tab. 1: Rozdílný frekvenční poměr u různých adjektiv v konstrukci typu *tím / o to cennější, že*

Anaforikum	Adjektivum	Počet	Anaforikum	Adjektivum	Počet	Násobek
o to	spokojenější	29	tím	spokojenější	0	-
o to	zásadnější	24	tím	zásadnější	0	-
o to	svízelnější	24	tím	svízelnější	0	-
o to	prekérnější	22	tím	prekérnější	0	-
o to	směšnější	21	tím	směšnější	0	-
o to	komičtější	21	tím	komičtější	0	-
o to	emotivnější	20	tím	emotivnější	0	-
o to	cennější	4041	tím	cennější	88	45,9
o to	zajímavější	1300	tím	zajímavější	53	24,5
o to	větší	3516	tím	větší	181	19,4
o to	smutnější	792	tím	smutnější	44	18,0
o to	úctyhodnější	31	tím	úctyhodnější	2	15,5
o to	bolestnější	239	tím	bolestnější	20	12,0
o to	vzácnější	114	tím	vzácnější	14	8,1
o to	napínavější	24	tím	napínavější	3	8,0
o to	záhadnější	27	tím	záhadnější	4	6,8
o to	intenzivnější	26	tím	intenzivnější	4	6,5
o to	úžasnější	26	tím	úžasnější	4	6,5
o to	pozoruhodnější	219	tím	pozoruhodnější	45	4,9
o to	přitažlivější	24	tím	přitažlivější	5	4,8
o to	trapnější	50	tím	trapnější	11	4,5
o to	hlubší	29	tím	hlubší	8	3,6
o to	účinnější	21	tím	účinnější	7	3,0
o to	vítanější	9	tím	vítanější	3	3,0
o to	nápadnější	18	tím	nápadnější	12	1,5

Z tabulky nedokážeme vyčíst žádnou jasnou zákonitost nebo tendenci; nelze vyloučit, že tyto značně různé frekvenční poměry jsou dílem náhody. Srov. následující vybrané kontexty:

Cviky jsou **o to účinnější, že** při nich stojíte na špičkách, což zároveň krásně tvaruje lýtka. [...] jeho autorita byla **tím účinnější, že** ji dokázal uplatňovat mlčky.

Je to počín **o to vítanější, že** genderová problematika je jedním z problémů současné doby [...] Je to pomoc **tím vítanější, že** ze strany státu se český film žádné podpory zatím nedočkal [...]

Šero, jež uvnitř panovalo, bylo **o to nápadnější, že** ostře kontrastovalo s jasnem zbývajících prostorů domu.

Nahodilost výběru je **tím nápadnější, že** útlá knížka o sto šedesáti stranách vznikala dva roky [...]

2.2 SOUVĚTNÁ DETERMINACE

2.2.1 Souvětí s větou atributivní

Obsah:

2.2.1.1 Úvodní charakteristika

2.2.1.2 Souvětí s atributivní větou vztažnou

I. Vztažná zájmena

II. Význam atributivní věty

III. Konkurence zájmen *který* a *jaký*

A. Obecná charakteristika

B. Konkurence zájmen *který* a *jaký* po syntagmatu typu ‚superlativ + substantivum‘

C. Konkurence zájmen *který* a *jaký* po syntagmatu typu ‚ *takový* + substantivum‘

IV. Vztažná příslovce

V. Konkurence vztažné věty a nominální fráze

VI. Vztažné věty restriktivní a nerestriktivní

A. Obecná charakteristika

B. Hranice restriktivnosti

C. Substantiva s atributivní větou restriktivní

D. Explicitní vyjádření restriktivnosti

VII. Vztažné věty uvozené nesklonným zájmenem *co*

A. Obecná charakteristika

B. Konkurence zájmen *co* a *který*

C. Restriktivnost a nerestriktivnost vztažné věty

D. Struktura se superlativem adjektiva

E. Složené relativum typu ‚ *co* + osobní zájmeno v pádu vyžadovaném řídicím slovesem

F. Složené relativum typu ‚ *co tam* ‘

G. Složené relativum *co jich*

VIII. Vztažné věty uvozené sklonným zájmenem *co* nebo *kdo* nebo vztažným příslovcem

2.2.1.3 Souvětí s atributivní větou spojkovou

I. Atributivní věty uvozené spojkou *že*

II. Atributivní věty uvozené spojkou *aby*

III. Konkurence spojky *že* se spojkou *aby*

IV. Atributivní věty uvozené spojkou *zda*

V. Atributivní věty uvozené spojkou *jestli*

2.2.1.1 Úvodní charakteristika

Atributem nějaké entity označované typicky substantivem může být nejen statická vlastnost vyjadřovaná adjektivem (*krásné město; smutná zpráva*) či statická relace označovaná předložkovou vazbou substantiva (*město v údolí; zpráva o úmrtí*), ale i děj vyjadřovaný větou (*město, které se rozrůstá; zpráva, že Čapek zemřel*).

Komplexní výraz typu *město, které se rozrůstá* lze označit jako **syntagma s větným atributem**; tato syntagmata jsou jako složky výpovědi součástí souvětí s větou atributivní (obě věty ČNK):

- (1) V podpatku Itálie se nachází překrásné **město, které je plné** skvostných **památek**.
- (2) Na Hod Boží ráno přišla **zpráva, že Čapkovi je lépe**, a asi ve dvě, tři hodiny odpoledne druhá: je všechno ztraceno, Čapek umírá.

Rozlišujeme souvětí s atributivní větou vztažnou a souvětí s atributivní větou spojkovou.

2.2.1.2 Souvětí s atributivní větou vztažnou

I. Vztažná zájmena

Atributivní věty vztažné jsou nejčastěji uvozeny stylově neutrálním vztažným zájmenem **který** ; jemu konkurují dvě vztažná zájmena synonymní: jednak stylově příznakové, knižní vztažné zájmeno **jenž** , jednak hovorové a mírně substandardní vztažné zájmeno **co** (vše ČNK):

- (3) Bylo to však **město, které** leželo uprostřed rodné země. (J. Weil)
- (4) Hrdinou příběhu je **město, jež** se dělí a znovu srůstá.
- (5) Jsem přesvědčen, že Ústí je **město, co** má šanci.

Od vztažného zájmena **jenž** (a jeho pádových, rodových a číselných tvarů: **jehož, již, již** atd.), které je knižní, je třeba odlišovat **vztažně přivlastňovací zájmeno jehož, jejíž, jejichž** , které je ve standardním jazyce frekventované a nemá hovorové synonymum (vše ČNK):

- (6) Je to krásné **město, jehož** všechny ulice končí u vody. (překlad: B. MacDonaldová)
- (7) V severozápadním rohu vyúsťuje náměstí do Školní **ulice, jejíž** nároží je tvořeno okresním soudem.
- (8) Marrákeš, Fés, Rabat, Tanger, Casablanca jsou **města, jejichž** názvy voní exotickými dálkami.

II. Význam atributivní věty

Každou větu, která determinuje substantivum, sice pokládáme za atributivní, ne vždy však taková věta vypovídá něco o nějaké vlastnosti entity označené určovaným substantivem. Zatímco např. ve větách (1) a (3) až (8) jejich atributivní klauze nepochybně vypovídá něco o

vlastnostech těchto měst, atributivní klauze ve větě (9) vypovídá o tom, co se s touto ulicí děje, nikoli o nějaké její inherentní vlastnosti:

- (9) Po 22 letech od revoluce tak zmizí Fučíkova **ulice, jejíž rekonstrukce** letos končí.
(ČNK)

Formálně atributivní věta, čili věta determinující substantivum, může mít i funkci komentáře či doplňující informace různého druhu, např. (obě věty ČNK):

- (10) Myslela na Beth, upracovanou **dívku, jejíž** rodiče žili nedaleko od ní.
(11a) "Místo prohledal i policejní **pes, který** nenašel žádné stopy po cizím zavinění," uvedl mluvčí.

Atributivní klauze v souvětích typu (11a) se někdy nazývají **nepravé věty vztažné** nebo **věty navazovací**; ty lze bez podstatnější změny významu souvětěného vztahu převést na souvětí s **koordinací**:

- (11b) Místo prohledal i policejní pes, **a/ale** nenašel žádné stopy po cizím zavinění.

(O nepravých větách vztažně navazovacích viz podrobněji kap. 2.4.1.3)

III. Konkurence zájmen *který* a *jaký*

A. Obecná charakteristika

Vztažnému zájmenu *který* konkuruje také zájmeno *jaký*, avšak tato dvě zájmena **nejsou plně synonymní** a nejsou tedy vždy zcela zaměnitelná; téměř synonymní a zaměnitelná jsou zejména tehdy, determinuje-li atributivní věta **substantivum určené superlativem** (obě věty ČNK):

- (12a) Je to **nejkrásnější** město, **které** jsme kdy viděli.
(12b) Praha je zatím **nejkrásnější** město, **jaké** jsem v Evropě navštívila.

Před superlativem stává často **odkazovací zájmeno *ten***:

- (13a) Byl to pro mámu **ten nejhezčí** dárek, **který** si mohla vymyslet.

(13b) Dostala jsem **ten nejhezčí** dárek, **jaký** jsem si mohla přát.

V jiných případech se obvykle dává **přednost zájmenu *jaký***, pokud se hovoří o **kvalitě** předmětu komunikace, nikoli o jedinečném konkrétním člověku, předmětu nebo jevu:

(14a) Zaplavil ho znovu nepochopitelný **smutek, jakému** propadl ráno na kolonádě. (překlad: M. Bulgakov – ČNK; zdůrazňuje se **kvalita smutku**)

(14b) Zaplavil ho znovu nepochopitelný **smutek, kterému** propadl ráno na kolonádě. (mluví se o jednom určitém smutku, který se opakuje)

Pokud je z obsahu věty zřejmé, že jde **nikoli o jednu konkrétní entitu, nýbrž o kvalitu** a druh takové entity, **zájmeno *jaký* by mělo být bezalternativní volbou**:

(15a) Je to opravdu ideální **ředitel, jakého** by mělo muzeum mít.

(15b) *Je to opravdu ideální **ředitel, kterého** by mělo muzeum mít.

Zájmeno *který* je celkově asi patnáctkrát frekventovanější než zájmeno *jaký*. Tomu do jisté míry odpovídá i fakt, že zájmeno *který* je celkově výrazně frekventovanější než zájmeno *jaký* i v souvětích se vztažnou větou atributivní.

B. Konkurence zájmen *který* a *jaký* po syntagmatu typu ‚superlativ + substantivum‘

Nejčastějšími superlativy (nad 10 000 dokladů) v konstrukci se zájmenem *který* jsou *největší* a *nejlepší*. Dále následují (nad 1000 dokladů, abecedně):

nejbližší, nejčastější, nejdůležitější, nejhorší, nejkrásnější, nejmenší, nejmladší, nejnovější, nejruznější, nejsilnější, nejstarší, nejtěžší, nejvyšší, nejvýznamnější.

Nejčastějšími superlativy (nad 1000 dokladů) v konstrukci se zájmenem *jaký* jsou *nejlepší*, *největší*, *nejvyšší* a *nejhorší*. Následují (od 30 do 891 dokladů) tato adjektiva (abecedně):

nejbáječnější, nejbáznivější, nejčennější, nejčastější, nejčastější, nejčistší, nejdelší, nejděsivější, nejdokonalejší, nejdražší, nejdůležitější, nejfantastičtější, nejhezčí, nejhloupější, nejhlubší, nejhodnější, nejchytřejší, nejjednodušší, nejkrásnější, nejkratší, nej kvalitnější, nejlevnější, nejluxusnější, nejmenší, nejmladší, nejmodernější, nejnáročnější, nejnebezpečnější, nejničivější, nejnižší, nejobtížnější, nejodpornější, nejošklivější, nejpodivnější, nejprestižnější, nejpršnější, nejrozsáhlejší, nejrychlejší, nejsilnější, nejslabší, nejsladší, nejsložitější, nejsmutnější, nejstarší, nejstrašnější, nejsílenější, nejšťastnější, nejtěžší, nejtěžší, nejtvrdší, nejúčinnější, nejúspěšnější, nejúžasnější, nejvážnější, nejvýkonnější, nejvýznamnější, nejzajímavější, nejzvláštnější.

Přestože zájmeno *jaký* je celkově mnohonásobně méně frekventované než zájmeno *který*, v konstrukci typu ‚superlativ + substantivum‘, k níž se závislá klauze uvozená zájmenem vztahuje, je u některých adjektiv frekventovanější než zájmeno *který*. Ukazují to následující tabulky 1 a 2:

Tab. 1: Frekvence zájmen *který* a *jaký* v souvětích s atributivní větou vztažnou určující syntagma typu ‚superlativ + substantivum‘; superlativ je pouze v základním tvaru; vztažná zájmena jsou ve všech tvarech

Superlativ se zájmenem <i>který</i>	Počet dokladů	Superlativ se zájmenem <i>jaký</i>	Počet dokladů	Násobek
nejčastější S, který	2557	nejčastější S, jaký	71	36,0
nejdůležitější S, který	2624	nejdůležitější S, jaký	143	18,3
nejúspěšnější S, který	532	nejúspěšnější S, jaký	38	14,0
nejzajímavější S, který	810	nejzajímavější S, jaký	92	8,8
nejkvalitnější S, který	390	nejkvalitnější S, jaký	77	5,1
nejcennější S, který	534	nejcennější S, jaký	109	4,9
nejrychlejší S, který	461	nejrychlejší S, jaký	102	4,5
nejdražší S, který	628	nejdražší S, jaký	155	4,1
nejdelší S, který	593	ten nejdelší S, jaký	192	3,1
nejnáročnější S, který	422	nejnáročnější S, jaký	142	3,0
nejhlubší S, který	111	nejhlubší S, jaký	51	2,2
nejčistší S, který	65	nejčistší S, jaký	32	2,0
nejsložitější S, který	174	nejsložitější S, jaký	91	1,9
nejšílenější S, který	50	nejšílenější S, jaký	31	1,6
nejbláznivější S, který	45	ten nejbláznivější S, jaký	36	1,3
nejhloupější S, který	59	nejhloupější S, jaký	63	0,9
nejstrašnější S, který	85	nejstrašnější S, jaký	100	0,9
nejúžasnější S, který	131	nejúžasnější S, jaký	145	0,9
nejfantastičtější S, který	23	nejfantastičtější S, jaký	34	0,7
nejděsivější S, který	18	nejděsivější S, jaký	30	0,6
nejošklivější S, který	19	nejošklivější S, jaký	35	0,5
nejbáječnější S, který	20	nejbáječnější S, jaký	51	0,4
nejsladší S, který	15	nejsladší S, který	39	0,4
nejodpornější S, který	15	nejodpornější S, jaký	53	0,3

Tab. 2: Frekvence zájmen *který* a *jaký* v souvětích s atributivní větou vztažnou určující syntagma typu ‚ten + superlativ + substantivum‘ – zájmeno *ten* je pouze ve tvarech *ten* a *ta*; zájmena *který* a *jaký* jsou ve všech tvarech; adjektivum je pouze v základním tvaru (chybí tedy tvary plurálové kromě nom. a ak.). S = substantivum.

Superlativ se zájmenem <i>který</i>	Počet dokladů	Superlativ se zájmenem <i>jaký</i>	Počet dokladů	Násobek
ten/ta nejdůležitější S, který	149	ten/ta nejdůležitější S, jaký	13	11,5
ten/ta nejčastější S, který	52	ten/ta nejčastější S, jaký	11	4,7
ten/ta nejdražší S, který	23	ten/ta nejdražší S, jaký	5	4,6
ten/ta nejmenší S, který	63	ten/ta nejmenší S, jaký	14	4,5
ten/ta nejkvalitnější S, který	11	ten/ta nejkvalitnější S, jaký	5	2,2
ten/ta nejnáročnější S, který	11	ten/ta nejnáročnější S, jaký	6	1,8
ten/ta nejzajímavější S, který	18	ten/ta nejzajímavější S, jaký	12	1,5
ten/ta nejsložitější S, který	5	ten/ta nejsložitější S, jaký	4	1,3
ten/ta nejúžasnější S, který	45	ten/ta nejúžasnější S, jaký	35	1,3
ten/ta nejrychlejší S, který	7	ten/ta nejrychlejší S, jaký	6	1,2
ten/ta nejfantastičtější S, který	6	ten/ta nejfantastičtější S, jaký	6	1,0
ten/ta nejhloupější S, který	29	ten/ta nejhloupější S, jaký	31	0,9
ten/ta nejstrašnější S, který	15	ten/ta nejstrašnější S, jaký	25	0,6

ten/ta nejbáječnější S, který	9	ten/ta nejbáječnější S, jaký	20	0,5
ten/ta nejsladší S, který	7	ten/ta nejsladší S, jaký	13	0,5
ten/ta nejnádhernější S, který	5	ten/ta nejnádhernější S, jaký	12	0,4
ten/ta nejošklivější S, který	5	ten/ta nejošklivější S, jaký	15	0,3
ten/ta nejodpornější S, který	2	ten/ta nejodpornější S, jaký	12	0,2

Tyto tabulky přesvědčivě ukazují, že zájmeno *jaký* se užívá stejně často nebo častěji než zájmeno *který* v souvětích se superlativy těch adjektiv, která mají silný **emocionální náboj** (*děsivý, hloupý, nádherný, odporný, strašný, ošklivý, úžasný* aj.), zatímco u superlativů adjektiv stylově neutrálních převládá zájmeno *který*. To je v souladu s faktem, že zájmeno *jaký* potenciálně poukazuje ke kvalitě jevu.

I u konkurence vztažných zájmen v souvětích se superlativem lze pozorovat rozlišení reference k individuálnímu aktu pomocí zájmena *který* od reference ke kvalitě pomocí zájmena *jaký*; před superlativem může, ale nemusí stát odkazovací *ten* (vše ČNK):

- (16a) ROZPOČET města či obce bývá **to nejdůležitější** rozhodnutí, **které** zastupitelé musí učinit na přelomu roku. (jde vždy o jedno určité rozhodnutí)
- (16b) Výběr kandidáta je tedy **to nejdůležitější** rozhodnutí, **jaké** politická strana může učinit. (jde o kvalitu politického rozhodování)
- (17a) Odpoledne si zajdu do kavárny a dám si **ten nejdražší** doutník, **který** moje peněženka unese. (hovoří se o jednom určitém doutníku)
- (17b) A na paškál si tentokrát vzali **ten nejdražší** film, **jaký** kdy byl v Čechách natočen. (hovoří se o ceně filmu)
- (18a) Byla to zřejmě ta **nejmenší** starost, **která** ho teď trápila. (jde o aktuální starost)
- (18b) Byl to pravděpodobně **ten nejmenší** vůz, **jaký** kdy Langdon viděl. (jde o kvalitu, ty nejmenší vozy)

Avšak vzhledem k tomu, že zájmeno *který* je celkově mnohonásobně frekventovanější než zájmeno *jaký*, dochází tu mnohdy k neutralizaci daného protikladu – i tam, kde se hovoří o kvalitě, užije se leckdy zájmeno *který*:

- (19a) Tohle je ta **nejodpornější věc, jakou** jsme kdy viděli.
- (19b) Považuji válku za nejzlovolnější a **nejodpornější věc, kterou** může člověk člověku způsobit.

(20a) Možná to bylo **nejdůležitější rozhodnutí, jaké** jsem zatím v životě udělala.

(20b) Bylo **to nejdůležitější rozhodnutí, které** kdy udělala.

(21a) Je to ten **nejfantastičtější stroj, jaký** jsem v životě viděl.

(21b) Eau Rouge je skutečně ta **nejfantastičtější zatačka, kterou** znám.

Ve větách (19b) až (21b) a mnoha jim podobných by bylo **vhodnější užít zájmena jaký**.

C. Konkurence zájmen *který a jaký* po syntagmatu typu *,takový + substantivum‘*

Jde o strukturu, již ilustrují věty (22) a (23) (ČNK):

(22) Nejlepší je v demokraciích **takové řešení, které** je přijatelné pro většinu a není likvidační pro menšinu.

(23) Musíme žít **takový život, jaký** máme.

Tab. 3 ukazuje, že v rámci této struktury je mezi oběma zájmeny velká **polarizace** s širokým přechodným pásmem: od téměř **noremního *takový, který*** u substantiva *řešení*, po téměř **noremní *takový, jaký*** u substantiva *život*:

Tab. 3: Konkurence zájmen *který a jaký* po syntagmatu typu *,takový + S‘*

<i>Takový S, který</i>	Počet dokladů	<i>Takový S, jaký</i>	Počet dokladů	Násobek
řešení	1330	řešení	16	83,1
opatření	1295	opatření	30	43,2
návrh	206	návrh	7	29,4
zákon	397	zákon	15	26,4
pravidlo	165	pravidlo	8	20,7
člověk	1892	člověk	164	11,5
aktivita	246	aktivita	22	11,2
firma	340	firma	33	10,3
projekt	492	projekt	63	7,8
práce	365	práce	62	5,9
nabídka	216	nabídka	61	3,5
podmínka	871	podmínka	289	3,0
politika	175	politika	75	2,3
hráč	559	hráč	257	2,2
cena	240	cena	121	2,0
akce	407	akce	234	1,7
fotbal	127	fotbal	95	1,3
chyba	144	chyba	121	1,2
forma	189	forma	167	1,1

výsledek	389	výsledek	339	1,1
síla	116	síla	119	1,0
vláda	287	vláda	288	1,0
hodnota	118	hodnota	128	0,9
péče	80	péče	123	0,7
osobnost	270	osobnost	488	0,6
úroveň	300	úroveň	478	0,6
kvalita	109	kvalita	241	0,5
úspěch	40	úspěch	169	0,2
život	39	život	168	0,2
hvězda	42	hvězda	436	0,1
pozornost	23	pozornost	243	0,1

Je příznačné, že k substantivům, po nichž je preferováno zájmeno *jaký* patří *kvalita*, *péče* a *život*. Následující doklady dokumentují protiklad ,individuální entita vs. kvalita entity‘ vyjadřovaný protikladem zájmen *který* a *jaký* .

Doklady souvětí se zájmenem *který* :

"Vidíte, Švejku, jak to dopadá s **takovým člověkem, který** nectí kněze," usmál se polní kurát.

Je na společnosti, aby přijala **taková opatření, která** zabrání zneužití čehokoliv, tedy i genetiky.

Legislativa by pak měla v zájmu celé společnosti vytvořit **taková pravidla, která** by transparentnost a veřejnou kontrolu umožnila a podporovala, a která by si vynutila nápravu v případě pochybení.

Současný světový trend vede k realizaci **takových projektů, které** jsou šetrné k životnímu prostředí.

Právníci rádi říkají, že jen takové zákony mají smysl, které jsou dodržovány. A dodržovány budou jen **takové zákony, které** jsou v dané situaci považovány za správné a vymahatelné.

Doklady souvětí se zájmenem *jaký* :

Doma vládla přesně **taková atmosféra, jakou** očekávala.

Znám spoustu dobrých vědců, a bylo by výborné rozpoznat a odměnit jich více. A udělat z nich minimálně **takové hvězdy, jakými** jsou sportovci nebo herci.

To je **taková krása, jaká** roste jen v nebi!

Všem nemocným bych přál **takovou péči, jaké** se dostalo mně.

Celým tělem a duší po ní touží s **takovou silou, jakou** si nikdy dříve neuměl ani ve snu představit.

Říká se, že lidé mají **takovou vládu, jakou** si zaslouží.

D. Vztažná příslovce

Atributivní věty vztažné bývají uvozeny též **vztažnými zájmennými adverbii** (*kde, kam, odkud, kdy, dokdy, odkdy*) a jim do jisté míry **konkuruje vztažné zájmeno *který* / *jenž***

v předložkové vazbě (*ve/v/na kterém/němž/, do kterého/něž/něhož, ze/z kterého/něž/něhož; během kterého/něhož*).

1. Vztažné věty determinující substantivum, které označuje místo nebo čas

(a) Obecná charakteristika

Vztažná adverbia uvozující atributivní větu jsou někdy **jediným možným nebo vhodným prostředkem**, jak atributivní větu do souvětí začlenit. Např.:

(24a) Případ možná sahá do **minulosti**, **kdy** jste tu ještě nepracoval. (ČNK)

(24b) *Případ možná sahá do **minulosti**, **ve které** jste tu ještě nepracoval.

(25a) Vzpomínala na **dobu svého dětství**, **kdy** chůva zaháněla její dětské můry. (ČNK)

(25b) Vzpomínala na **dobu svého dětství**, **ve které** chůva zaháněla její dětské můry. (méně vhodné)

(26a) Cat se rozhodla, že projede lesem na **mýtinu**, **kde** rostlo moře zvonků a divokých hyacintů. (ČNK)

(26b) Cat se rozhodla, že projede lesem na **mýtinu**, **na které** rostlo moře zvonků a divokých hyacintů. (méně vhodné)

Výraz typu *„pohybovat se směrem, kde“* lze chápat jako elipsu výrazu *„pohybovat se směrem k místu, kde“*: *Uhnul rychle a pustil se **směrem, kde** předpokládal konec parku.* (K. Čapek)

Jindy je **adverbium**, zejména místní, stejně časté nebo jen nevýrazně méně časté než zájmeno (vše ČNK):

(27a) Dalí napsal **knihu**, **v níž** nazval Buñuela ateistou.

(27b) Americký neurolog Lawrence Katz vydal **knihu**, **ve které** popisuje, jak mozek trénovat.

(27c) Nejradši mám **knihy**, **kde** je aspoň místy nějaká psina. (překlad: J. D. Salinger)

Záleží tu pravděpodobně na sémantickém charakteru určovaného substantiva. (Srov. výklady níže.)

(b) Konkurence vztažného adverbia a vztažného zájmena

Následují vybrané doklady s konkurenčními vztažnými výrazy, jejich statistiky a komentáře:

kde vs. ve kterém/v němž (vše ČNK):

(28a) Bylo to malé **město, kde** vládla kamarádská atmosféra.

(28b) Žiji totiž na malém **městě, ve kterém** nežije mnoho milionářů.

(28c) Benešov je poměrně malé **město, v němž** jezdí jen tři autobusové linky [...]

Nejčastějšími substantivy (kromě vlastních jmen; nad 5000 dokladů; frekvence se týká pouze struktur, v nichž bezprostředně po vztažném výrazu následuje sloveso; stejně je tomu i u frekvencí níže), která jsou určována atributivní větou uvozenou výrazem **kde**, jsou (abecedně):

místo, budova, byt, centrum, dům, klub, kraj, lokalita, město, místnost, náměstí, nemocnice, obec, oblast, prostor, prostředí, republika, stát, svět, škola, ulice, země.

Jde vesměs o **názvy míst** (včetně rozprostraněných a vnitřně členěných objektů). Názvů míst, po nichž následuje vztažný výraz *v němž* nebo *ve kterém*, je mnohonásobně méně a jsou **mnohem méně frekventovaná** (nad 500 dokladů, abecedně):

auto, centrum, dům, klub, kraj, město, místo, prostor, prostředí, region, stát, svět, vůz.

Srov. dále:

Jestliže byl Vladivostok fyzickým **centrem, kde** probíhaly výměny zlata za munici, bylo San Francisko magnetem pro veškeré spojenecké úsilí zaměřené na pomoc bílé armádě.

Rád by přebudoval chátrající Nákladové nádraží Žižkov v multifunkční **centrum, ve kterém** by nově sídlil také Národní filmový archiv.

Mělo by tu vzniknout **centrum, v němž** by se spojovaly činnosti kulturní, obchodní, finanční i společenské.

Syka uvedl, že podle jeho představ by měla v metropoli existovat čtyři hlavní nemocniční **centra, v nichž** by se měly soustředit nejkvalitnější týmy a také státní dotace. (MFD, 1996)

kam vs. do kterého/nějž/něhož (vše ČNK):

(29a) Třeboň je krásné **město, kam** se ráda vracím.

(29b) Pod ní přitlumeně šumělo **město, do kterého** se vracela jako do klece.

(29c) Milovníci historie ocení zachovalé středověké Horní **město, do nějž** se vchází
Kamennou bránou.

Nejčastější substantiva označující názvy míst, která jsou určována atributivní větou uvozenou výrazem **kam**, jsou (nad 500 dokladů, abecedně):

budova, centrum, dům, dvůr, klub, lokalita, město, místnost, místo, náměstí, nemocnice, obec, oblast, prostor, restaurace, svět, škola, třída, ulice, země, zóna.

K názvům míst nebo členěných objektů (*dům, auto*), po nichž následuje vztažný výraz *v do něž* nebo *do kterého*, patří (nad 50 dokladů):

areál, auto, autobus, bazén, byt, centrum, deník, divadlo, důlek, dům, klub, kontejner, kraj, město, místo, obchod, otvor, pokoj, prostor, prostředí, sešit, stát, svět, vlak, vozidlo, vůz.

Srov. dále:

Tiše se vzdálil do předního **pokoje, kam** také vstoupilo denní světlo. (překlad: I. B. Singer)
Rozhlížel se po tom **pokoji, do kterého** vstupoval vždy jen jako lékař. (J. Dietl)
Dívčí **pokoj, do něž** se vejde z knihovny, je vybaven přísně účelově.

odkud vs. ze kterého/z něž/něhož (vše ČNK):

- (30a) Jak ale vypadal ve dnech slávy Krakov, **město, odkud** Karol Wojtyła, který se stal Janem Pavlem II., přišel do Říma?
- (30b) Aného je název přímořského **města, ze kterého** jeho prapředci pocházejí.
- (30c) Každý člověk by měl znát dějiny **města, z něž** pochází a v němž žije [...]

Substantivem označované místo se může vztahovat na přiléhající oblast nebo na jeho povrch a pak je vztažné **odkud** zaměnitelné výrazem *od kterého/něž*, i když tato záměna může být méně vhodná:

- (31a) Pěšinka vede k **moři, odkud** zaznívá násilný dívčí smích. (ČNK)
- (31b) Pěšinka vede k **moři, od kterého** zaznívá násilný dívčí smích. (možné, ale méně vhodné)

Nejčastější substantiva označující názvy míst, která jsou určována atributivní větou uvozenou výrazem **odkud**, jsou (nad 200 dokladů, abecedně):

centrum, dům, hora, kraj, letiště, město, místo, nádraží, náměstí, nemocnice, obec, oblast, prostor, region, stát, škola, ulice, vesnice, věž, země.

K názvům míst nebo členěných objektů (*dům, auto*), po nichž následuje vztažný výraz *z/ze kterého* nebo *z něž*, patří (nad 200 dokladů):

auto, automat, bod, byt, cesta, dům, kniha, kruh, město, místo, oblast, prostředí, svět, škola, věž, vozidlo, země.

Srov. dále:

Zdvíhám své oči k **horám, odkud** mi přijde pomoc. (L. Fuks – ČNK)

Přede mnou se rozprostíraly krásné **hory, ze kterých** vedla jedna sjezdovka vedle druhé.

Jinak před námi byla jen zvlněná zelená a žlutá pláň, zdvihala se do mírného kopce k hranaté **hoře, z níž** vyčnívaly šedavé hlavy pískovcových skal. (J. Škvorecký ČNK)

Jak ukazují tyto doklady, vztažné *odkud* se více hodí tam, kde se zdůrazňuje směr děje odněkud někam; naproti tomu vztažné *ze kterého/z nějž* se více hodí tam, kde se zdůrazňuje význam ‚zevnitř/zvnitřku‘.

kdy vs. v/ve kterém/v němž/během kterého/něhož/nějž (vše ČNK):

(32a) **Noc, kdy** se o tragédii dozvěděl, téměř celou probděl.

(32b) Srpnová **noc, ve které** se sovětské tanky převalily přes Československo, se pro něj stala klíčovým okamžikem.

(32c) Už zítra nás oba čeká svatební **noc, v níž** ti odhalím všechna svá tajemství! (P. Kohout)

(32d) Za zvrát označila vášnivou **noc, během které** se manželé usmířili.

Nejčastější substantiva označující názvy časových úseků nebo sám čas, která jsou určována atributivní větou uvozenou výrazem **kdy**, patří názvy měsíců, názvy dnů a dále (nad 4000 dokladů, abecedně):

čas, den, doba, fáze, hodina, chvíle, léto, měsíc, minuta, moment, období, okamžik, podzim, poločas, rok, sezona, sobota, století, termín, týden, víkend.

Substantiv s časovým obsahem, která jsou určována atributivní větou uvozenou výrazem *ve kterém/v němž*, je jen málo a jsou poměrně **málo frekventovaná** (nad 200 dokladů):

čas, den, doba, hodina, lhůta, měsíc, minuta, období, poločas, rok, sezona, století, termín, týden, věk.

Srov. dále:

Byl to ten dubnový **víkend, kdy** Inženýr pracoval se svou ženou Pavlou na zahrádce.

Kamarádi ze školy si slíbili společný **víkend, ve kterém** si odpočinou od práce i od luxusu svých životů.

Završil stylově pro něj mimořádně úspěšný víkend, **v němž** si připsal pět triumfů.

Substantiv s časovým obsahem (včetně substantiv označujících trvající procesy), která jsou určována atributivní větou uvozenou výrazem *během kterého/něž/něhož*, je jen málo a jsou poměrně **málo frekventovaná** (nad 100 dokladů struktury typu ‚N, *během kterého*‘):

cesta, čas, den, doba, hodina, kariéra, koncert, lhůta, měsíc, minuta, období, operace, pauza, přestávka, příprava, rok, sezona, turné, týden, večer, víkend, zápas.

Srov. dále:

U nás se provedly dvě významné změny. Jednak v roce 1950 se šlo **cestou, kdy** se do starých měchů nalévalo nové víno, jak říkal Klement Gottwald.

V podstatě jsem za poslední tři roky nezažila **cestu, při které** by dcerka alespoň jednou nezvracela.

Indičtí turisté preferují delší organizované skupinové **cesty, během kterých** navštíví více zemí.

dokdy vs. do kterého/něž/něhož (vše ČNK)

(33a) Máte nějaký **termín, dokdy** by se měla Akademie proměnit?

(33b) Po návratu z dovolených jim šéfredaktor oznámil další **termín, do kterého** mají odevzdat své analýzy.

(33c) Smlouva neobsahovala žádný **termín, do něhož** je třeba dům rekonstruovat?

Souvětné struktury obsahující substantiva s časovým obsahem, která jsou určována atributivní větou uvozenou výrazem *dokdy*, jsou nečetná a málo frekventovaná; kromě názvů měsíců k nim patří (nad 10 dokladů, abecedně):

čas, datum, den, doba, hodina, horizont, lhůta, limit, měsíc, období, rok, termín, týden, ultimátum, věk.

Substantiv s časovým obsahem, která jsou určována atributivní větou uvozenou výrazem *kterého/do něž/něhož*, je jen málo a jsou v dané funkci **málo frekventovaná** (nad 10 dokladů):

datum, doba, hodina, lhůta, minuta (pouze ve sportovním zpravodajství), termín, věk.

Srov. dále:

Můžete upřesnit **dobu, dokdy** komise vybere ředitele?

Je stanovena nějaká **doba, do které** se zaměstnanci dává možnost si kvalifikaci doplnit?

Spyker v pondělí večer podle agentur pouze oznámil, že dává automobilce General Motors více času. Přesné datum či **hodinu, dokdy** je ochoten na rozhodnutí General Motors čekat, ale nesdělil. Nejočekávanější pořad roku Česko Slovenská SuperStar má za sebou teprve dva díly, ale sprostými slovy se jen hemží. A to před 22. **hodinou, do které** televize nesmí vulgarismy vysílat!

Byli zdvořilí, dokonce mu poskytli **lhůtu, dokdy** měl majetek odevzdat. (příklad: O. Tokarczuk – ČNK)

Ve volebním zákonu není stanovena žádná **lhůta, do které** by předvolební plakáty měly z ulic zmizet.

Se začátkem letních prázdnin uplynula **lhůta, do níž** musely firmy přizpůsobit své stanovy zákonu o obchodních korporacích.

I u mužů totiž existuje optimální **věk, dokdy** mají šanci mít co nejzdravější potomky. Ministryně sociálních věcí Michaela Marksová z ČSSD přišla s návrhem, aby se opět let zvýšil **věk, do kterého** bude ženám umělé oplodnění hrazeno z veřejného zdravotního pojištění. Překročily **věk, do něhož** se umělé oplodnění hradí pojišťovny.

Pokud substantivum s časovým obsahem nevymezuje časovou hranici, do které něco trvá, ale je jen determinovanou entitou, vztažné zájmeno výrazem *dokdy* nelze nahradit:

(34a) Miluje každý **den, do kterého** se probouzí. (ČNK)

(34b) *Miluje každý **den, dokdy** se probouzí.

(35a) Nuska přizpůsobuje košatý jazyk **době, do níž** jsou příběhy situovány, užívá archaismů i současného slangu. (ČNK)

(35b) *Nuska přizpůsobuje košatý jazyk **době, dokdy** jsou příběhy situovány.

odkdy vs. od kterého/něž/něhož

Tato záměna je možná jen za speciálních podmínek (vše ČNK):

(36a) Znamená to, že **v příštím roce, odkdy** toto opatření bude platit, stát vydá na platbách za státní pojištěnce 69,3 miliardy korun.

(36b) Dábel je v tomto případě skryt v detailu, tedy **ve výchozím roce, od kterého** se snižování emisí měří.

(37a) Komuniké rovněž nezmiňovalo ani **termín, odkdy** bude přírážka zavedena a v jakém objemu.

(37b) Evropská komise musí stanovit pevný **termín, od kterého** budou platby pro evropské zemědělce stanoveny podle jednoho principu a ve spravedlivé výši [...]

(38a) Den daňové svobody je **hranicí, odkdy** občané takzvaně přestávají pracovat na daně.

(38b) Historicky se věková **hranice, od které** byl člověk zletilý, hodně měnila.

(39a) Stanovte pevné **datum, odkdy** začnou nová pravidla platit.

- (39b) Takzvaný den daňové svobody, tedy **datum, od kterého** občané přestávají pracovat na zaplacení daní a začínají vydělávat sami na sebe, letos připadá na 14. června.
- (39c) Den daňové svobody, tedy **datum, od něž** lidé přestávají pracovat pro stát a začnou vydělávat pro sebe, oslaví letos Češi o den později než loni.
- (39d) Zatím tak není jasné jen **datum, od něhož** se celý systém rozběhne.

2. Vztažné věty determinující substantivum s významem jiným než explicitně místním nebo časovým

(a) Obecná charakteristika a konkurence vztažných výrazů

Vztažnými zájmennými příslovci *kdy* a *kde* se v současné standardní češtině poměrně často uvozují i atributivní věty vztahující se i k jiným než časovým nebo místním substantivům, zejména k substantivům **abstraktním s dějovým významem**.

Dochází tak ke konkurenci vztažných výrazů *kde vs. při/na/v(e) kterém/němž*; *kdy vs. při/na/v(e) kterém/němž/během kterého/něhož*. Je přitom zřejmé, že vztažných příslovcí *kdy* a *kde* se užívá v souladu s orientací výpovědi na určení času nebo místa.

U některých abstrakt lze jejich implicitní obsah pojímat někdy jak časově, tak místně, a dochází pak k **vícečetné konkurenci** vztažných adverbií a vztažných zájmen (vše ČNK):

- (40a) Baron hlasitě zavzpomínal na jejich dávné **akce, kdy** s Inženýrem pořádali večírky uprostřed nocí.
- (40b) Tradiční **akce, kde** vystupovala skupina historického šermu z Chebu, začala pohádkovým příběhem plným soubojů.
- (40c) Neúspěchem skončila týdenní záchranná **akce, při které** se španělští dobrovolníci snažili dostat do moře na břeh vyvrženou velrybu.
- (40d) Jednalo se o velkolepě připravenou **akci, na které** se spousta peněz utrácela za vizuální efekty.
- (40e) Richard okamžitě zorganizoval rozsáhlou pátrací **akci, při níž** byl důkladně prohledán celý ostrov.
- (40f) To hned vyvolalo v Praze spontánní **akce, během nichž** převzal moc Národní výbor a 28. října 1918 přijal první zákon, jímž byla vyhlášena Československá republika.
- (40g) Devět měsíců trvala policejní **akce, během které** policisté postupně zatkli tři party zlodějů.

- (41a) Při vyšší tělesné **aktivitě, kdy** se člověk potí, se účinnost výrazně zkracuje.
- (41b) U některých tvůrčích **aktivit, kde** cíle nejsou stanoveny předem, si člověk musí vyvinout silný osobní smysl pro to, co hodlá vykonat.
- (42c) Jde o sexuální **aktivitu, při které** nedochází k pohlavnímu spojení.
- (42d) Jde o **aktivitu, během které** vydáme až dvanáctkrát více energie než například při aerobiku.

Je ovšem zřejmé, že tyto vztažné výrazy nelze zaměňovat zcela libovolně: Např. ve větě (40a) nelze vztažné *kdy* zaměnit vztažným *kde*, neboť se tu poukazuje k minulé době, nikoli k nějakému místu. Naopak ve větě (40b) nelze vztažné *kde* zaměnit vztažným *kdy*, neboť v této větě se implicitně poukazuje k místu, kde se akce konala. Ve větě (40d) by bylo možno vztažné *na které* zaměnit vztažným *kde*, neboť je zde implikováno, že tato akce se konala *někde*. Atd.

Speciálním případem konkurence vztažných výrazů při determinaci substantiva je substantivum *podmínka*, zejména jeho tvary plurálové. V některých kontextech implikujících jisté časové okolnosti jsou zaměnitelné výrazy *kdy* a *za kterých/nichž*, jindy to není možné:

- (43a) Obecněji jsou stanoveny **podmínky, kdy** je možno hrát a zpívat státní hymnu (§ 7 zák. č. 3/1993 Sb.). (ČNK)
- (43b) Obecněji jsou stanoveny **podmínky, za kterých** je možno hrát a zpívat státní hymnu.
- (44a) Současně se stanoví **podmínky, za kterých** lze toto oprávnění uplatňovat. (ČNK)
- (44b) Současně se stanoví **podmínky, kdy** lze toto oprávnění uplatňovat
- (45a) Fond národního majetku vyhlásí **podmínky, za kterých** tato firma bude prodána. (ČNK)
- (45b) *Fond národního majetku vyhlásí **podmínky, kdy** tato firma bude prodána.

Pokud se hovoří o podmínkách spjatých s nějakým místem (v domácích, horských podmínkách apod.) a k tomuto místu se poukazuje, je na místě užít adverbia *kde*:

- (46) Zimní přípravu jsme absolvovali v domácích **podmínkách, kde** jsme využívali tělocvičnu a venkovní terény.

(b) Vtažné adverbium *kdy*

Velmi často se vztažným adverbium *kdy* určuje substantivum *situace*, které implikuje relativní určení času:

(47) Je to úžasný velitel brigády, i v **situaci, kdy** se zdá všechno ztraceno. (překlad: E. Hemingway, *Komu zvoní hrana* – ČNK)

Ve sportovních zpravodajstvích je časté **úvod, kdy**, zatímco **úvod, ve kterém** je mnohonásobně méně frekventované (ČNK):

(48a) Oproti jiným zápasům nám nad očekávání vyšel **úvod, kdy** jsme během první pětiminutovky vedli 2:0.

(48b) Po ospalém **úvodu, ve kterém** se nemohli prosadit střelci ani na jedné straně, začalo nečekaně skóre narůstat ve prospěch hostů.

K nejčastějším abstraktům, která nemají explicitní časový význam a jsou uvozována **adverbium kdy**, patří (nad 2000 dokladů)

akce, bod, kolo, krize, model, nehoda, počasí, podmínka, pozice, práce, praxe, problém, program, projekt, příklad, příležitost, případ, režim, situace, soutěž, stadium, stav, strana, systém, šance, trend, událost, úvod, válka, varianta, výjimka, zápas, závěr, závod, zkušenost, život.

Srov.:

Zubař jí tu jistotu nedokázal dát a teď, ve druhém manželství, došla znovu do **bodu, kdy** si začala uvědomovat, že všichni chlapi, i ti nejtvrdí a zdánlivě nejspolehlivější, bývají občas nespolehlivé baby. (Z. Zapletal – ČNK)

Byl by citoval i čínsky nebo grónsky, kdyby ty dvě řeči uměl, dostal se totiž do jedné z těch **krizí, kdy** celá duše nejasně projevuje, co je v ní skryto, jako oceán, který se za bouře otevírá od pobřežních chaluh až po písek na dně hlubin. (překlad: G. Flaubert, *Paní Bovaryová* – ČNK)

Mnoho žen nemá zájem tyto funkce zastávat. Mají jiný životní cíl. Líbí se jim třeba **model, kdy** muž vydělává, dělá kariéru, žena chodí do práce bez ambicí, stará se o domácnost, nebo je dokonce doma.

On sám je zastáncem **práce, kdy** za úsilím lidí zůstává něco skutečného.

Rovněž by měla skončit **praxe, kdy** někteří pedagogové dostávají na prázdniny výpověď.

Už v bibli máme **příklad, kdy** obr Goliáš do jistého pana Davida už ani chlebem nemohl, protože byl na místě mrtev.

Vždyť víš moc dobře, že tohle je poslední **příležitost, kdy** můžeme být spolu sami, pozítří se vrátí tvoje kamarádky. (M. Kundera, *Žert* – ČNK)

V literární **soutěži, kdy** studenti měli za úkol napsat úvahu na téma Moderní české zemědělství, se sešlo dvacet prací.

Rusové třeba vymysleli **systém, kdy** se reaktor chladí sám i bez elektřiny díky cirkulaci vody přes výměníky, které jsou mimo reaktorovou budovu.

Cílem na dlouhou dobu je pak zvrátit **trend, kdy** se hovoří o kultuře primárně jako o ekonomickém činiteli.

Není **závod, kdy** bych se neodměnila nějakou sladkou dobrotou.

Dost důležitá pro mě byla **zkušenost, kdy** mě chtěli ve škole ostříhat, až do páté třídy jsem byl totiž mánička, a táta došel do školy a řekl: On se neostříhá!

Zdá se, že ve všech těchto a jim podobných užitích vztažného adverbia *kdy* hraje roli představa určité doby či časového úseku spjatá s jevem, který je daným substantivem (*bod, praxe, soutěž, zkušenost, ...*) označován.

Někdy se vztažná věta vztahuje nikoli k samotnému bezprostředně předcházejícímu substantivu, ale buď **k celé nominální frázi**, která implicitně obsahuje nějaký časový údaj, anebo k některému z výrazů takové fráze. Např.

Společnost, která si více hledí svých nemocnic a jejich kvality, je rozhodně vyspělejší. Dokumentovat to lze na **první republice, kdy** se postavila většina krajských a okresních nemocnic, které slouží dosud.

Tomu odpovídá i **situace v České republice, kdy** diplom celoživotního vzdělávání ČLK má necelých 18 % procent lékařů.

Vše vyvrcholilo v **den voleb, kdy** do tří volebních středisek vtrhli odpůrci voleb, zničili volební urny a hlasování tak v praxi ukončili.

Vztažnému adverbium *kdy* u abstrakt, která primárně neoznačují určitý časový úsek (jako *den, měsíc, pondělí, doba, lhůta* atd.), ale proces nebo stav, často konkuruje vztažný výraz **při kterém/němž** (ČNK):

(49a) Dobře pomůže nějaké tělesné **cvičení, kdy** se zároveň cvičí odreagování a soustředěnost.

(49b) Po **cvičení, při kterém** ses zpotila, se samozřejmě znovu umyj.

Je tomu tak dále u následujících substantiv: (nad 300 dokladů)

akce, aktivita, činnost, disciplína, havárie, hra, incident, jízda, kontrola, metoda, nehoda, neštěstí, onemocnění, operace, pokus, postup, práce, proces, program, prohlídka, projekt, příležitost, případ, situace, soutěž, stav, střet, šance, teplota, test, tragédie, událost, útok, zákrok, závod, zkouška.

Je přitom patrná tendence, že klauze uvozená adverbium *kdy* je **nerestriktivní**, zatímco klauze uvozená výrazem *při kterém* je **restriktivní** (k pojmu restriktivnosti viz níže):

(50a) Trochu to připomínalo automobilovou **havárii, kdy** se události počítají na desetiny sekundy.

(50b) Nikdy nedošlo k žádné **havárii, při které** by vzniklo radiační ohrožení.

Srov. dále:

Je to nádherná dámská **jízda, kdy** probíráme naše věci a vyrábíme cukroví.
Byla to báječná **jízda, při které** mi všechno vycházelo.

U žen je výjimečně prováděna **operace, kdy** se pod hrdlo močového měchýře umístí umělý svěrač močové trubice.

Tak se označuje endoskopická **operace, při které** se v narkóze odstraní prostata přes močovou trubici.

Při ještě vyšších **teplotách, kdy** vzniká elektronové plazma, dochází k posunutému projevu elektromagnetické interakce při uplatnění principu III, kdy nastává supravodivost.

Rozdíl **v teplotách, při kterých** se od sebe oddělila vlákna původní a hybridní DNA, jsou tedy hrubým změřením množství mutací, které se udály od doby, kdy se oba druhy od sebe oddělily.

Stalo se tak týden po **zákroku, kdy** byl Havlovi chirurgicky zacelen vývod stěv.

Celý svět zneklidnila podezřelá náplast pod levou paží. Nyní už víme, že zakrývá jizvu po **zákroku, při kterém** jí byl odstraněn nádor z levého prsu.

(c) Vztažné adverbium *kde*

Vztažné adverbium *kde* konkuruje vztažnému výrazu *ve/na kterém/v/na němž* (vše ČNK):

(51a) Veronika Žilková a Martin Stropnický připravují divadelní **hru, kde** si zahrají manžele.

(51b) Napsal divadelní **hru, ve které** jsem ještě na DAMU hrála.

(51c) Tehdy se v jeho hlavě zrodil nápad na divadelní **hru, v níž** budou jezdit vláčky.

(52a) Jednou ho zvala na **koncert, kde** měla hrát.

(52b) O dva roky později měl první samostatný **koncert, na kterém** údajně ohromil již8velice vospělou technikou hry.

(52c) Krátce nato navštívila Beňáková **koncert, na němž** hrál Firkušný Dvořáka.

K názvům, které neoznačují entitu, již chápeme nebo již lze chápat jako „místo“, a jsou uvozována vztažným adverbium *kde*, patří následující **dějová** či jinak abstraktní **substantiva**:

aféra, akce, atmosféra, beseda, činnost, festival, finále, hra, internet, jednání, koncert, konference, kultura, podmínka, politika, pořad, práce, program, projekt, přebor, případ, setkání, schůze, schůzka, služba, směr, smlouva, soutěž, sport, trénink, úroveň, utkání, útok, vláda, volba, zábava, zaměstnání, zápas, zpráva, život.

Srov.:

Moderoval jsem třeba **akci, kde** se sešlo hodně lidí se jménem Černý .

Sám Bém ovšem absolvoval už jednu **aféru, kde** se skloňovalo slovo korupce.

Luxor je místem s lázeňskou **atmosférou, kde** tempo života udává líně plynoucí Nil.

Jste v cizím prostředí, **kultuře, kde** se lidé chovají jinak.

Nikdy se příliš nesmířil s **politikou, kde** dobré a špatné byly očividně jen dva způsoby, jak se dívat na jednu a tutéž věc.

[...] její podvědomá nenávist vůči Kriemhildě vzrostla do té míry, že nebylo **setkání, kde** by si obě ženy nevyměňovaly ostrá slova. (překlad: A. Dumas)

Na nejvyšší **úrovni, kde** vládou peníze, neexistují žádné problémy, vše je podřízeno pouze moci peněz.

Sarkozy sestavil **vládu, kde** měl hned dvě ženy původem z Alžírsko.

Tehdy hledali únik – toužili utéct ze **života, kde** byli věčnými dlužníky, kde jim nic nepatřilo.

(překlad: T. Morrison)

V. Konkurence vztažné věty a nominální fráze

Atributivní větě vztažné často konkuruje nominální konstrukce se zpřídavněným participiem (slovesným adjektivem); např. (vše ČNK):

(53a) Vedle stojí **dům, který patří** rodině Havlových.

(53b) Určitě navštívte dva obchodní **domy, patřící** mezi nejstarší na světě – Printemps a Galerie Lafayette.

(54a) Představte si: režírovat **herečku, která hraje** královnu Alžbětu II .

(54b) Byly to potřeštěné **herečky, hrající** před potřeštěným obecnstvem. (překlad: J. Steinbeck)

(Podrobněji k tomuto typu konkurence viz oddíl V. kap. 2.3)

VI. Vztažné věty restriktivní a nerestriktivní

A. Obecná charakteristika

Atributivní klauze jsou stejně jako atributy nominální v rámci elementární věty (viz oddíl III., kap. 10) buď restriktivní, nebo nerestriktivní.

Restriktivní je taková klauze, která závažně omezuje rozsah významu určovaného substantiva, a **pro význam věty (výpovědi) je její užití nutné**: Ze souvětí (55a) nelze

odstranit atributivní klauzi, **aniž by výpověď pozbyla svého sdělného smyslu**. Naproti tomu vypuštění atributivní klauze ze souvětí (56a) by smysl výpovědi nenarušilo.

(55a) Věděla, že konečně našli **zvířata, která** přesně splňují požadavky jejího otce. (ČNK)

(55b) *Věděla, že konečně našli **zvířata**.

(56a) Žila v jeskyni se **zvířaty, která** jí dělala společnost. (ČNK)

(56b) Žila v jeskyni se **zvířaty**.

Ve větě (55a) se hovoří nikoli o zvířatech obecně, tedy o jakýchkoli zvířatech, nýbrž jen o takových, o nichž vypovídá atributivní klauze. Naproti tomu ve větě (56a) se hovoří o zvířatech obecně.

Nerestriktivní atributivní věta mívá charakter jakéhosi **připojeného komentáře**; ten lze vyjádřit i samostatnou větou. Existuje přitom více možností odpovídajících běžným způsobům odkazování:

(56c) Žila v jeskyni se **zvířaty**. **Ta** jí dělala společnost.

(56d) Žila v jeskyni se **zvířaty**. **Dělala** jí společnost.

(57a) Stále vypráví svým posluchačům o **zvířatech, která** jsou jeho velkou láskou. (ČNK)

(57b) Stále vypráví svým posluchačům o **zvířatech**. **Jsou** totiž jeho velkou láskou.

(58a) Souvisí to s aktivitou **imunitního systému, který** je nejsilnější v dětském a adolescentním věku a má největší potenciál poškozovat sám sebe. (ČNK)

(58b) Souvisí to s aktivitou **imunitního systému**; **ten** je nejsilnější v dětském a adolescentním věku a má největší potenciál poškozovat sám sebe

O tom, zda zvolíme souvětí s nerestriktivní atributivní větou, nebo jiný způsob výstavby textu, rozhodují **stylová hlediska**, neboť ta určují způsob výstavby a segmentace textu.

B. Hranice restriktivnosti

Nerestriktivní atributivní věty mají vzhledem k určovanému substantivu – podobně jako nerestriktivní atributy v rámci elementární věty – různou funkci: charakteristika entity označené určovaným substantivem může být natolik podstatná, že spolu s názvem této entity tvoří **jeden sdělný celek**, i když jde v definovaném smyslu o **atribut nerestriktivní** (obě věty ČNK):

(59) Ve vzdáleném koutě druhé místnosti spatřil **zvíře, které mu připomínalo malou gorilu nebo šimpanze**.

(60) U stolu v nejzazším temném koutě seděl úplně sám **muž, který nemluvil ani se nesmál**.

Ve větě (59) nejde o to nejprve sdělit, že někdo někde spatřil nějaké/jakékoli zvíře, a teprve dodatečně toto zvíře charakterizovat. V této větě jde o to sdělit, že někdo spatřil *zvíře připomínající malou gorilu nebo šimpanze*.

Ani ve větě (60) nejde o to primárně sdělit, že u zmíněného stolu seděl (nějaký) muž, a teprve poté o tomto muži něco dodat. Jde tu naopak o to sdělit, že u onoho stolu seděl muž chovající se tak, jak říká atributivní věta.

Protože však zároveň jde o jedno určité zvíře a jednoho určitého muže, atributivní věta je v definovaném smyslu nerestriktivní.

Pokud je substantivum určené atributivní větou zároveň určováno anteponovaným adjektivním atributem, bývá nejasné, zda atributivní věta je či není restriktivní:

(61) Případal si jako **štvané zvíře, které prchá k sobě do nory**.

V této větě může jít buď o **jakékoli štvané zvíře**, o němž se dodatečně něco sděluje atributivní větou, anebo jen o **takové štvané zvíře**, o němž se říká, že prchá do nory. Tento potenciální významový rozdíl lze ovšem zanedbat. Srov. dále:

Za úsvitu zmizel z tábora, jako **vzteklé zvíře, které** trpí strachem z vody a prchá samo před sebou.
Julian Aries je jako **raněné zvíře, které** se vrhne na každého, kdo se dostane do jeho blízkosti.

Jindy může být **rozdíl mezi restriktivností a nerestriktivností** atributivní věty v rámci daného souvětí zásadnější povahy:

Tvrdí se, že **zkrocení indičtí sloni, kteří** prošli neobyčejně trýznivým psychickým „lámáním“ a výcvikem, s nadšením pomáhají nahánět a chytat své volně žijící druhy v naději, že je uvrtnají do stejného typu průšvihů.

Pokud je atributivní klauze uvozená zájmenem *kterí nerestriktivní*, pak to znamená, že **všichni zkrocení indičtí sloni** se chovají tak, jak je v souvětí vylíčeno. Pokud je tato klauze naopak **restriktivní**, pak to znamená, že takto se chovají jen **ti zkrocení indičtí sloni**, kteří prošli oním trýznivým výcvikem.

Tato **potenciální dvojznačnost** uvedené atributivní věty má ovšem reálnou povahu jen tehdy, pokud nevíme nic o tom, jak se v Indii provádí krocení slonů.

C. Substantiva s atributivní větou restriktivní

U některých substantiv převládají atributivní věty s **funkcí restriktivní**. Jsou to zejména velmi frekventovaná substantiva jako (abecedně): *člověk, dítě, firma, místo, muž, osoba, společnost, systém, věc, žena*. Srov.:

Byl oblečený jako **člověk, který** chce stihnout letadlo.

Firma, která má problémy s likviditou, nemůže jen tak někam přijít a vzít si další půjčku.

Pokud žena potká **muže, který** ji přitahuje, začne jí stoupat testosteron.

Existuje u nás několik tisíc **společností, které** poskytují úvěry.

Na naší planetě mimo to žije 130 milionů **žen, které** byly nuceny podstoupit obřizku.

D. Explicitní vyjádření restriktivnosti

Explicitně lze restriktivnost atributivní věty vyjádřit pomocí odkazovacího zájmena *ten* v jeho plurálové podobě *ti*, které se předsouvá před nominální skupinu, již určuje atributivní věta:

(62a) Asi příliš nepřekvapí, že u veřejnosti uspějí **ti komunální politici, kteří** mají dobré vztahy s novináři. (ČNK)

Kdybychom z věty (62a) vypustili odkazovací zájmeno *ti*, jak je tomu ve větě (62b), byla by **potenciálně dvojznačná** – měla by jednak význam věty (62a), v níž se hovoří jen o jedné **podmnožině komunálních politiků**, která je vymezena atributivní větou, jednak by se v ní hovořilo o tom, že **komunální politici vůbec** mají dobré vztahy s novináři:

(62b) Asi příliš nepřekvapí, že u veřejnosti uspějí **komunální politici, kteří** mají dobré vztahy s novináři.

Smysl celého souvětí ovšem obvykle jeden ze dvou významů, daných protikladem restriktivnosti a nerestriktivnosti atributivní věty, vyloučí. Např. se zdá pravděpodobné, že většina čtenářů věty (62b) pochopí její atributivní klauzi **restriktivně**, neboť zřejmě málokdo bude předpokládat, že **komunální politici obecně** mají dobré vztahy s novináři.

Podobně větu (63b) zřejmě většina jejích recipientů pochopí tak, že ve službách okupačních mocností byli jen někteří němečtí civilisté; čili i v souvětí (63b) budeme atributivní klauzi uvozenou zájmenem *kteří*, intuitivně vnímat jako **restriktivní**:

- (63a) Tak se také stalo nezbytným, aby **ti němečtí civilisté, kteří** byli ve službách poválečných okupačních mocností, byli právními předpisy chráněni před diskriminací v důsledku kolaborace. (ČNK)
- (63b) Tak se také stalo nezbytným, aby **němečtí civilisté, kteří** byli ve službách poválečných okupačních mocností, byli právními předpisy chráněni před diskriminací v důsledku kolaborace.

Srov. dále:

Označení nigger bylo kdysi únikovým slovem, které mělo zabránit urážce citů. Brzy získalo hanlivý příděch, a záměrně se ho používalo s úmyslem urazit nějakého černocha. Dnes ho často používají **ti černí Američané, kteří** se snaží vyjádřit svou rasovou hrdost, ale pouze mezi sebou.

V širší perspektivě to znamená, že **ti tradiční tiskaři, kteří** nevsadili na digitální technologii alespoň jako na součást svých aktivit, budou pociťovat stále silnější nedostatek příležitostí.

Na trhu zůstanou jen **ti alternativní dodavatelé, kteří** jsou dostatečně kapitálově silní a zavedení a mají dobrou reputaci.

VII. Vztažné věty uvozené nesklonným zájmenem *co*

A. Obecná charakteristika

Souvětí s tímto typem atributivní klauze demonstrují věty (64) až (66) (vše ČNK):

- (64) "Jsou **lidi, co** se trápí, a **lidi, co** se netrápí. Já se nikdy moc netrápím." (překlad: E. Hemingway, *Komu zvoní hrana*)
- (65) Tenhle **člověk, co** tady stojí, paní, byl ještě včera jasnovidný. (L. Fuks, *Pan Theodor Mundstock*)
- (66) Barmani a žokejové jsou poslední **lidi, co** ještě zůstali zdvořilí. (překlad: E. Hemingway)

Souvětí se vztažnou klauzí uvozenou nesklonným *co* jsou většinou **hovorová** a slabě **expressivní**, a leží tedy obvykle **mírně pod hranicí spisovnosti**. Příznačné je však užívání těchto atributivních klauzí **ve výrazně nespisovných kontextech** (nespisovné tvary jsou vyznačeny tučnou kurzívou):

Možná to bylo tím, že Praha byla tak zatraceně malá. Jako by tam pořád vrážela do stěn **loktama**. **Lidi, co** znala. **Ulice, co jima** chodila poslepu. V **městě, co** v něm **celej** život žila, byla utahaná jako pes. **Město, co jiný** obdivovali a **celej** svět tam jezdil, bylo k nepřezítí **šedivý**. (P. Hůlová)

Ale *co* prostě nemůže, je stát jako ovce s hlavou sklopenou a nezakrvácenou a se všema **zubama**, když mu někdo tu náprsní tašku bere, poněvadž pak by se sice **moh** podívat do obličeje **přátelům, co** ho mají rádi, ale nikdy by se **nemoh** podívat do obličeje cizím **lidem, co** o něm předtím neslyšeli. (překlad: W. Faulkner)

Některé **plně spisovné kontexty** však naopak svědčí o tom, že se v nich nesklonné vztažné *co* jako substandardní nepocit'uje:

"Jsem všem **lidem, co nám pomáhají** prací nebo zasílají drobné příspěvky, za vše moc vděčný. Snad se nám tuto tradici podaří zachovat i pro další rok," dodal jednatel Ladislav Tomič.

Na **stylovou neutralitu** ukazují také kontexty, v nichž se střídá vztažné *co* se vztažným *který*:

Ági rozložila noviny, **co** jí přinesli sousedé **a které** už měsíce stohovala pod postelí.

Jak znám Mahu, tak ji vidím konečně po půl roce šťastnou, protože má vedle sebe chlapa, **co** ho nemusí živit **a který** jí pomáhá s komplikovanou výchovou malé Máni.

Jsou to obrázky lidí, **co** jsem potkal cestou **a které** jsem miloval [...]

Tak jako se na Západě nesmyslně likvidují dětské domovy, **které** dostaly nálepku napůl koncentračních táborů, tak se u nás začínají ničit školy, **které** se věnují dětem, **co** potřebují speciální přístup.

Na hlavě mu seděl černý širák, **který** mu zakrýval dobrou polovinu tváře, **co** žádnou tvář nebyla [...] (překlad: H. Murakami, *Komtureova smrt*)

Jak ukazují věty (64) až (66), atributivní klauze i v tomto typu souvětí může být **restriktivní** (věty (64) a (66)) i **nerestriktivní** (věta (65)).

K nejčastějším substantivům určovaným atributivní větou uvozenou **nesklonným** zájmenem *co* patří:

auto, člověk, den, dítě, gól, holka, hráč, chlap, chlápek, kamarád, kluk, město, místo, muž, pán, paní, peníze, strana, typ, věc, zápas, žena.

Srov.:

Zdvihnul palec na první **auto, co** jelo kolem. (překlad: K. Vonnegut)
 Už se narodilo hodně **dětí, co** nezažily válku.
 Přepážka se zvedla a za ní seděla ta nosatá odbarvená **holka, co** se střídala ve službě s Irenou.
 Taky jsem viděl **chlapy, co** se sami úmyslně zranili. (překlad: E. Hemingway, *Sbohem armádo*)
 Ale Bert měl **kamaráda, co** pracuje v jedné fabrice, kde se vyrábějí tyhlencty nové drogy [...] (překlad: A. Christie)
 Většina **mužů, co** znám, by se chlubila svými milostnými úspěchy.
 "Ty **peníze, co** bychom vydělali, by nám nebyly k ničemu dobrý," řekla. (překlad: J. Steinbeck, *Hrozny hněvu*)
 Na ulici La Fayette, z té **strany, co** jsou obchodní domy Galerie a Printemps, nastala špička. (překlad: G. Simenon)
 "Já sem si jenom vzpomněl na jednu **věc, co** se mi stala za války."
 Mám za sebou nejtěžší **zápas, co** jsem kdy sehrál.

Ustálenou formulí je výraz typu *,být typ, co‘*:

(67) Jsem **typ, co** rád závodí. (ČNK)

B. Konkurence zájmen *co* a *který*

Nesklonné zájmeno *co* je v dané funkci **výrazně méně frekventované** než stylově neutrální zájmeno *který*. Lze přitom pozorovat tendenci k souvýskytu zájmena *co* se **substandardními** substantivy běžně mluvené češtiny; to je v souladu se stylovým hodnocením vztažného nesklonného *co* výše – viz tab. 1:

Tab. 1: Konkurence zájmen *co* a *který* u vybraných substantiv (zájmeno *který* je ve všech jeho tvarech, infinitiv zastupuje všechny tvary daného slovesa)

Substantivum	Vztažné zájmeno + sloveso	Počet dokladů	Vztažné zájmeno + sloveso	Počet dokladů	Násobek
žena	který potřebovat	351	co potřebovat	2	175,5
dítě	který potřebovat	1286	co potřebovat	11	116,9
muž	který potřebovat	176	co potřebovat	2	88,0
člověk	který potřebovat	4 683	co potřebovat	58	80,7
	Celkem	6 496	Celkem	73	115,3
chlápek	který mít	160	co mít	16	10,0
holka	který mít	808	co mít	191	4,2
chlap	který dělat	57	co dělat	14	4,1
kluk	který přijít	526	co přijít	194	2,7
frajer	který mít	44	co mít	17	2,6
	Celkem	1595	Celkem	432	3,7

Pokud jde o význam, zdá se, že atributivní klauze uvozované nesklonným *co* mívají **funkci odkazovat** k dané entitě jako k tomu, o čem již byla řeč nebo *co* je zřejmé z kontextu či situace, a tuto entitu (jakoby) **připomínat**. Je však obtížné nějak objektivně a spolehlivě to prokázat. Srov.:

Luciana byla **žena, která potřebovala** být opečovávána, milována, uctívána.

To není žena pro vás. To je **žena, která potřebuje** chlapa, rozumíte ? (L. Smoljak – Z. Svěrák)
"Už jsem vám o ní říkala. **Ta mladá žena, co potřebuje** pomoci s autem." (P. Hůlová)

„Grace, jsou i jiné možnosti,“ pokračuje Tom opatrně. „Na světě je tolik **dětí, které potřebují** domov. Mohli bychom jim dopřát pěkný život. Víím, že teď o tom nejspíš nechceš uvažovat, ale třeba později ...“

Těch dětí, co potřebují pomoc druhých, je strašně moc.

„Mladí kluci na nás vlítli a **frajeři, kteří mají** víc než sto startů v lize, si nevěděli rady.“
Dříve byli v brance **frajeři, co měli** jen takové lehké masky, aby nebyli poškrabaní.

Nebyla tu ani stopa po **té staré paní, která** mu minulý týden otevřela.
Kdo je **ta stará dáma, co** dnes ráno přijela? (překlad: A. Christie)

V souladu s tímto výkladem K. Svoboda (1967; tučně FŠ) uvádí, že **nesklonné co nelze použít**, pokud se „vztahovým substantivem a větou vztahnou pojmenovávají osoby nebo věci, **na něž mluvčí nemůže nebo nechce ukázat v prostoru**, ani se“ na ně „nemůže odvolat jako na **známé z kontextu nebo ze situace**“ a uvádí pro toto své tvrzení přesvědčivé doklady. Výstižná je Svobodova formulace, že „větou s *co* je posluchač jakoby vtahován do společné znalosti.“ Svoboda dále, rovněž v souladu s výkladem této gramatiky poznamenává, že „vztahných vět s nesklonným *co* se užívá také tehdy, když nejde ani o ukazování, ani o vyjádření toho, co je známé mluvčímu a posluchači, např. *Znám závozníky, co stěhují kredence, třebaže chtěli na vysokou školu.* a poznamenává k tomu, že „Zde by bylo možné mluvit o **obecně českém**, resp. lidovém **užití vztahné věty s nesklonným co.**“

Je ale dosti pravděpodobné, že k volbě zájmena *co* někdy vede pouze jeho **hovorový potenciál** a snad i jeho **jednoslabičnost**, jež se může podílet na rytmu věty.

C. Restriktivnost a nerestriktivnost vztahné věty

(K pojmu restriktivnosti viz podrobněji oddíl III., kap. 10 a výše kap. VI.)

Vztahné atributivní věty uvozené nesklonným zájmenem *co* **jsou většinou restriktivní**, čili takové, které jsou pro význam souvětí nezbytné (obě věty ČNK):

(68) Je tu hodně **lidí, co** podporují ODS.

(69) **Žena, co** nalévala nápoje, vyšla ven, utírala si ruce do zástěry a mluvila s někým uvnitř autobusu. (překlad: E. Hemingway)

Tyto atributivní věty buď vymezují **podmnožinu** entit ze všech entit, které označuje determinované substantivum (např. podmnožinu *lidí, co podporují ODS* z množiny všech *lidí*), nebo určují jedinečnou entitu, o kterou v daném kontextu jde (*žena, co nalévala nápoje*).

Restriktivnost se může týkat i určité **jedinečné entity, např. osoby**, pokud je v daném kontextu či v dané situaci tuto osobu třeba identifikovat nějakou okolností:

(70a) Kdo je **ta stará dáma, co** dnes ráno přijela? (ČNK)

Pokud z daného kontextu či situace není zřejmé, o kterou starou dámu jde, vztažná atributivní klauze je tu nutná. Větu bez této klauze bychom mohli pronést pouze v její situační či kontextové přítomnosti:

(70b) Kdo je **ta stará dáma**?

Ani pokud se na něco ukazuje zájmenem *tento*, nemusí být pouze díky tomuto zájmenu zcela zřejmé, nač se toto zájmeno vztahuje, a vztažná věta má pak také jistou **malou míru restriktivnosti**; srov. věty (71a) a (71b):

(71a) Tož **tento kabát, co má na sobě**, musel zůstat s jeho věcmi u Hordubalů? (K. Čapek – ČNK)

(71b) Tož **tento kabát** musel zůstat s jeho věcmi u Hordubalů?

Atributivní věta uvozená nesklonným vztažným zájmenem *co* může mít však i ryze **nerestriktivní** povahu, stejně jako věty uvozované zájmenem *který*; srov.:

(72a) Slečna Saeki, která má provázet, je štíhlá **žena, co vypadá** tak na pětáctýřicet. (ČNK)

(72b) Slečna Saeki, která má provázet, je štíhlá **žena. Vypadá** tak na pětáctýřicet.

Atributivní klauze může být také v principu sice restriktivní, avšak může přitom obsahovat jen **ne zcela podstatnou specifikaci** určované entity; v takovém případě může být významový rozdíl mezi souvětím se vztažnou větou a souvětím bez této věty jen minimální:

(73a) Byla jste **hyperaktivní dítě, co potřebuje** být v záprahu? (ČNK)

(73b) Byla jste **hyperaktivní dítě**?

(74a) Napadlo mě, že **menší děti, co chodí teprve do školky**, se mohou v noci počurávat taky proto, že se bojí tmy. (ČNK)

(74b) Napadlo mě, že **menší děti** se mohou v noci počurávat taky proto, že se bojí tmy.

Věty (74) ukazují, že může dosti záležet také na celém kontextu a na tom, zda z tohoto kontextu lze či nelze vyvodit příslušnou informaci, zde tu, o jak „menší děti“ jde.

D. Struktura se superlativem adjektiva

Nesklonné zájmeno *co* konkuruje také zájmenům *který* a *jaký* vztahujícím se k nominální frázi typu ‚(ten) superlativ adjektiva + substantivum‘ (vše ČNK):

(75a) Obklopil jsem se **těmi nejlepšími lidmi, co** jsou na Slovensku.

(75b) Snažím se obklopit **těmi nejlepšími lidmi, které** znám.

(75c) Je to **ten nejlepší člověk, jakého** znám.

Kromě superlativu *nejlepší* se v této struktuře nejčastěji vyskytují superlativy: *největší*, *nejhorší*, *nejkrásnější*. Srov.

Bude to **největší Rekviem, co** se u nás kdy hrálo. (L. Fuks)
Je to **ta největší záhada, co** jsme kdy zažily.

Byla to **nejhorší sezona, co** jsem zažil.
To je **ta nejhorší prohra, co** může být.

To byla **nejkrásnější noc, co** jsem kdy zažila. (A. Lustig)
Vždyť tys **ta nejkrásnější žena, co** jsem kdy viděl!

E. Složené relativum typu ‚*co* + osobní zájmeno‘ v pádu vyžadovaném řídicím slovesem

1. Obecná charakteristika

Pokud je v atributivní klauzi přísudek, který má vazbu na některý z vazebných pádů (akuzativ, dativ, lokál, instrumentál, genitiv) a toto sloveso se vztahuje k substantivu určovanému atributivní větou, v atributivní klauzi **musí nebo může stát osobní odkazovací zájmeno**.

Jde o struktury, jaké představují věty (76a) a (77a):

(76a) Přistoupil blíž a zjistil, že je to ta **Kronerová, co ji zná** ze starých filmů. (ČNK)

(77a) A byla to taky ta nejpřímnější **žena, co znal**. (ČNK)

Zdá se, že ve větě (76a) je užití zájmena *ji* více na místě než jeho absence a že ve větě (77a) ho naopak nelze použít (k podmínkám této konkurence viz níže v bodě (c)):

(76b) ?Přistoupil blíž a zjistil, že je to ta **Kronerová, co zná** ze starých filmů.

(77b) *A byla to taky ta nejupřímnější **žena, co ji znal**.

Jindy lze odkazovací zájmeno použít, nebo nepoužít:

(78a) Měla na sobě jedny z těch šatů, **co jí dal** přednedávnem pod stromeček. (ČNK)

(78b) Měla na sobě jedny z těch šatů, **co jí je dal** přednedávnem pod stromeček.

(79a) Cítil jsem bázeň před těmi příběhy, **co mi je** duchové vyprávěli. (ČNK)

(79b) Cítil jsem bázeň před těmi příběhy, **co mi** duchové vyprávěli.

Pokud nahradíme nesklonný vztažný výraz *co* sklonným vztažným zájmenem *který* nebo *jenž*, odkazovací osobní zájmeno nelze použít:

(79c) Cítil jsem bázeň před těmi příběhy, **které/jež** mi duchové vyprávěli

(79d) *Cítil jsem bázeň před těmi příběhy, **které/jež** mi **je** duchové vyprávěli

2. Pády a rod odkazovacího osobního zájmena

AKUZATIV sg. FEMININA

co jí:

Ležel tam v obejváku přikrytej **bundou, co ji nosil** na parkovišti jako předák opravářský čety, a z ložnice, co měli s Mary, jako by Ramid slyšel vzlykání. (P. Hůlová)

Bachova **fuga, co ji hrál** soused tak, aby varhany bouřily tu nadpozemskou hudbu právě při příchodu lidí do kostela, nebyla slyšet. (T. Boučková)

Někdo je třeba astrofyzik, co ve volném čase rád maluje, no a já jsem **herečka, co ji bavila** matika a fyzika.

[...] a těšil jsem se na saxofon a na všechno a na tu neznámou **holku, co ji potkám** v Praze. (J. Škvorecký)

Pes se jmenoval Alík Mikuláš a patřil klukovi Emilovi a tlustá **kniha, co ji měla** Vivian pod paží, byl filmový scénář.

Přetáhla jsem si přes hlavu tátovu **košili, co ji mám** pod polštářem, vdechovala jsem její pach a myslela na milovníka, na toho u kůlny, co se usmívá, jako by plakal. (A. Berková)

Ve zbrojnici stojí **stříkačka, co ji vyhrály** ženské už ve dvašedesátém roce.

Pohládl jsem chomáč chlupů, který vypadal jako trs stepní **trávy, co ji** slunce **vysušilo** do běla [...]

AKUZATIV sg. MASKULINA

co ho:

Třeba Mirek Štěpán. To byl **ten bolševik, co ho** v listopadu 1989 **vypískali** dělníci z balkonu ČKD.

Víte, já jsem takový **děda, co ho nemají** rodiče moc **rádi**, jsem děda rozmazlovač.

Prostě **ten chlap, co ho mám** doma.

Jeli jsme třeba pro **kluka, co ho zadržela** policie na druhém konci republiky na útěku.

Heleďte, vy mě vážně považujete za nějakého bezbranného **poběhlíka, co ho sebrali** policajti?

Spíš se mi stávají takové milé příhody. Třeba mě někdo pozná a zeptá se, stejně jako **ten šílenec, co ho hraju** v Samotářích: "Můžu tě obejmout?"

DATIV sg. FEMININA

co jí

vazebný dativ:

Taky proto se mi líbí, že v soutěži krásy v Americe bodovala **dívka, co jí chybí** ruka.

Ano, to je ta **firma, co jí** u nás **patří** třeba Slavie i se stadionem, kus ČSA, celý pivovar apod.

Načež jsme s tou starou **paní, co jí bylo** minimálně těch sto let, chvíli kecali. (J. D. Salinger, *Kdo chytá v žitě*)

Svatava byla loutka, která se vzbouřila. Odvrhla **roli, co jí** Ludvík **přidělil**, vysmekla se a začala si žít vlastním životem.

Stála tam a poslouchala **řeč, co jí** ani slovo **nerozuměla** [...] (P. Hůlová)

nevazebný dativ:

Proplula kolem jak v kadilaku, jak v dlouhý **limuzíně, co jí počítáte** okna. (P. Hůlová)

Bean byla tak našťvaná, že vypadala jako taková ta komiksová **postavička, co jí** z uší **syčí** pára.

DATIV sg. MASKULINA

co mu:

vazebný dativ:

Před hospodu přijel trabant a **chlap, co mu** to fáro **patřilo**, ho zaparkoval v takovém mírném svahu. (P. Šabach)

nevazebný dativ:

Jsem špatný **klaun, co mu** hračky **padají** do kanálu.

INSTRUMENTÁL sg. MASKULINA nebo NEUTRA

Ten se patrně zaplet do toho nedomrlého **puče, co jím** generalita **hodlala vyjádřit** vůli lidu. (J. Škvorecký)

Charil si představoval, že věci, co patřej k cirkusu, jako plachty, tyče, provazy a krasojezdecký dresy, se schovaj někam do úložného prostoru jako do kufru Pierrova **auta, co jím** spolu **jeli** do Marseille [...] (P. Hůlová)

PŘEDLOŽKOVÝ PÁD (s vybranými předložkami)

co do ní:

"Jakže se říká těmhle... věcem?" zavrčela znovu Kyra a štítivě si od těla odtáhla kus žlutý umělý **hmoty, co do ní byla zabalená.**"

co s ní:

Ta **herečka, co s ní chodil**, se chce vdávat. (I. Dousková)

co v ní:

Ramena měl široká, a i obludně veliká aloha **košile, co v ní vypadal** spíš jak obalený půlkou prostěradla, mu byla na prsou těsná tak, že mu to div nestrhalo knoflíky.

co z ní:

Když jsme přišli do polí, tak nás Bejval zavedl k mezičce a v ní byla **d'oura, co z ní vylétaly** vosy. (K. Poláček, *Bylo nás pět*)

co do něj:

Já nejsem žádný **pes, co do něj kopnou** a on jim ještě olíže nohy!

co s ním:

„Vidělas toho **cucáka, co s ním přišla?**“ (překlad: J. Updike)

To je **Čeněk, co s ním** chodím čtyři roky," vzdychla Barborka," jenže s ním žádný chození není."

co v něm:

Hotel, co v něm Rudolf s Renatou ze začátku **bydleli**, stál na Osmý a Třiadvacátý. (P. Hůlová)

co z něj:

[...] a pak si po té meditaci lehne do postele a začne chrápat hůř než pupkatej českéj **taťka, co z něj** věčně **táhne** pivo.

AKUZATIV PLURÁLU

co je:

Ti dva **kluci, co je mám** na ošetřovně, ti stojí jako diagnostici za starou belu. (překlad: J. Heller, Hlava XXII)

Pan doktor všecko zařídil a jeho **přátelé, co je znal** z Harvardu, jí měli přijít naproti a ujmout se jí, postarat se o ni, než se tam zabydlí a podobně. (překlad: W. Faulkner)

Sedla si ven a čekala, až do jedny vyjdou všechny **hvězdy, co je učila** Ramida jménama, protože jeho otec byl věčně pryč, a tím počítáním hvězd si krátila dlouhou chvíli, než se vrátí. (P. Hůlová)

Strýček Kohn říkal, že teta Pavla nastrkala do partaje všechny **prachy, co je stržila** za prodané dědictví, a že co teď má, má většinou vypůjčené od něho. (J. Škvorecký)

Vypadá prostě jako taková ta **tyčinka** na čištění uší, **co je prodávaj** v NDR. (I. Dousková)

DATIV PLURÁLU

co jim:

"Nebo mě zařazujete mezi **lidi, co jim je** styk s gestapem **příjemný?**" (J. Zábrana)

Patřil k **lidem, co jim jde** všechno snadno, ale nesnažil se, aby dokázal, že si svůj talent zaslouží. (překlad: J. Irving)

A **pánové, co jim patří** půda, tvrdějí: 'My si pachtýře nemůžem dovolit'. (překlad: J. Steinbeck)

Ty **ženské** z krachujících fabrik, **co jim hrozí** vyhazov a tím i ztráta šestitřicetikorunového platu – ty nic neznamenají?

INSTRUMENTÁL PLURÁLU

Navíc jsem si hbitě všimla **nápisů a kresbiček, co jimi měl** sádrový hrudník přímo **posetý**. (Z. Salivarová)

Divím se, že kromě jiných středověkých **objevů, co jima** Strana **nahradila** měšťácké předsudky, nezavedli taky nějakou hygienickou variantu pásu cudnosti. (J. Škvorecký; tvar *jima* je nespisovný)

3. Obligatornost a fakultativnost odkazovacího osobního zájmena

(a) Přísudek atributivní věty má vazbu na pád neakuzativní

Odkazovací osobní zájmeno je v atributivní větě uvozené nesklonným zájmenem *co* často **nutné k signalizaci** jiného než akuzativního **pádu** přísudkového komplementu; komplexní vztažný výraz typu , *co* + osobní zájmeno‘ je synonymní s příslušným pádovým tvarem zájmena *který* – např. *co mu* = *kterému*; *co do něj* = *do kterého* atd.:

DATIV:

(80a) Psa Alíka s rukavicí nadělil Pan Tau **klukovi Emilovi, co mu** ta rukavice **patřila**.

(ČNK)

(80b) Psa Alíka s rukavicí nadělil Pan Tau **klukovi Emilovi, kterému** ta rukavice **patřila**.

(80c) *Psa Alíka s rukavicí nadělil Pan Tau **klukovi Emilovi, co** ta rukavice **patřila**.

PŘEDLOŽKOVÝ PÁD

(81a) Můj kamarád pije kvůli **holce, co s ní chodil**. (ČNK)

(81a) Můj kamarád pije kvůli **holce, s kterou chodil**.

(81c) *Můj kamarád pije kvůli **holce, co chodil**.

(82a) Já nejsem žádný **pes, co do něj kopnou** a on jim ještě olíže nohy! (ČNK)

(82b) Já nejsem žádný **pes, do kterého kopnou** a on jim ještě olíže nohy!

(82c) *Já nejsem žádný **pes, co kopnou** a on jim ještě olíže nohy!

(83a) **Hotel, co v něm** Rudolf s Renatou ze začátku **bydleli**, stál na Osmý a Třiadvacátý. (P.

Hůlová – ČNK)

(83b) **Hotel, ve kterém** Rudolf s Renatou ze začátku **bydleli**, stál na Osmý a Třiadvacátý.

(83c) ***Hotel, co** Rudolf s Renatou ze začátku **bydleli**, stál na Osmý a Třiadvacátý.

(b) Přísudek atributivní věty má vazbu na akuzativ

Často je odkazovací zájmeno nutné i u slovesa, které má vazbu na akuzativ; je tomu tak zejména u sloves, která označují **psychické nebo tělesné procesy** a jejich vazebný akuzativ se vztahuje k člověku jako jejich proživateli nebo nositeli:

(84a) Někdo je třeba astrofyzik, **co** ve volném čase rád maluje, no a já jsem **herečka, co ji bavila** matika a fyzika. (ČNK)

(84b) *Někdo je třeba astrofyzik, **co** ve volném čase rád maluje, no a já jsem **herečka, co bavila** matika a fyzika.

- (85a) Mě prostě nebaví být **důchodce, co ho loupne** v zádech, a hned myslí, že je to rakovina. (ČNK)
- (85b) *Mě prostě nebaví být **důchodce, co loupne** v zádech, a hned myslí, že je to rakovina.
- (86a) Třeba včera jsem jim vyprávěl o **tygrovi, co ho bolí** zub. (ČNK)
- (86b) *Třeba včera jsem jim vyprávěl o **tygrovi, co bolí** zub.

Odkazovací zájmeno stává pravidelně až obligatorně i v jiných případech, kdy se odkazuje k osobě, zejména pokud by určitý tvar slovesný stál hned po vztažném zájmenu a pokud je určované substantivum v singuláru maskulina:

- (87a) Jako malý **kluk, co ho chytili** u sousedů na třešních. (ČNK)
- (87b) *Jako malý **kluk, co chytili** u sousedů na třešních.
- (88a) Zpátky ji přivedl teprve **Jura, co ho prý potkala** někde v Pešti, když se vracel z vojny. (K. Tučková – ČNK)
- (88b) *Zpátky ji přivedl teprve **Jura, co prý potkala** někde v Pešti, když se vracel z vojny.
- (89a) Otočím se – a on to ten **kluk, co jsem ho potkala** na kolonádě. (ČNK)
- (89b) *Otočím se – a on to ten **kluk, co jsem potkala** na kolonádě.
- (90a) „A kdo vám zaručuje, že ten **muž, co ho viděly** dvě ženy v domě, byl skutečně vrah, aha?“ (ČNK)
- (90b) *A kdo vám zaručuje, že ten **muž, co viděly** dvě ženy v domě, byl skutečně vrah?

Pokud je určované substantivum v **plurálu**, je tendence **odkazovacího zájmena neužívat**. Např.:

Já si na **lidi, co potkám**, nikdy neberu kontakt.
 Vždyť už Sókratés v Aténách nepřednášel, on jen zahajoval debatu s **lidmi, co potkal** na ulici.
 Také **lidé, co jsme** tu **potkali**, byli vstřícní, milí a přátelští.
 Případně **ženy, co potkáte** spíš v noci.
 A měl silný pocit, že **ženy, co potkává** na pláži, jsou ty stejné, které ho před dvaceti lety udaly řediteli pro voyeurství [...] (M. Kundera)

Struktura **bez odkazovacího zájmena** převládá nebo je dokonce obligatorní také tehdy, je-li přísudkovým slovesem atributivní věty sloveso *vidět* nebo *znát*:

"To přece není to **dítě, co jsme viděli** na videu," uvažovala Jackie.
Už to není ta **dívka, co jsem viděla** v únoru 2011 na přehlídce Burberry Prorsum, kde debutovala na přehlídkovém mole.
Ale jedinej **kluk, co znám**, kterému to myslí a kterej se nebojí, je David. (překlad: E. Hemingway)

Při **odkazování k neživým** entitám (věcem) bývá odkazovací zájmeno fakultativní (vše ČNK):

- (91a) To je ten **prsten, co ho má** princ na levé ruce.
- (91b) Byla by stačila i doba kratší, nebýt toho **prstenu, co měl** Matt na ruce [...]

- (92a) Ale měla by sis pořídit takový ten drtič, **co ho ukazovali** na Nově.
- (92b) Možná si teď říkáte, dřív byli lidi menší – spali přece v těch malých **postelích, co ukazují** na hradech [...]

Zdá se, že **odkazovací zájmeno** je více na místě tam, kde **se** (jakoby) **něco** (zdůrazněně) **připomíná** (vše ČNK):

- (93a) U nás v domácnosti vznikla z původní **polévky, co ji vařila** moje babička.
- (94a) Znělo to jako něžně sklerotický **foxtrot, co ho napsal** ten Němec.
- (95a) „Vidíte ho? To je **ten jelen, co jsme ho předtím viděli**," upozorňuje revírník Bush [...]

Pokud se naopak sděluje něco aktuálního bez implicitního zdůrazněného poukazu k minulosti, je spíše vhodná **absence zájmena** (vše ČNK):

- (93b) Měli dršťkovou **polévku, co uvařila** manželka.
- (94b) Viděla jste tu **básničku, co napsala** jako úkol?
- (95b) **Tyhle koně, co vidíte**, ani nevědí, jak chutná oves.

Podobně např.

- (96a) **Světlo, co vidíme**, je z mého domu. (ČNK – překlad: W. Shakespeare, přel. M. Hilský)
- (96b) **Světlo, co ho vidíme**, je z mého domu. (méně vhodné)

4. Odkazovací zájmeno nelze použít

Odkazovací zájmeno nelze použít:

(a) pokud je substantivum určované vtažnou větou determinováno **superlativem**:

(97a) Já bych fakt řekla, že je to ten **nejbáječnější nápad, co jsme kdy dostali.** (ČNK)

(97b) *Já bych fakt řekla, že je to ten **nejbáječnější nápad, co jsme ho kdy dostali.**

(98a) Jsi ta **nejúžasnější holka, co jsem kdy potkal.** (ČNK)

(98b) *Jsi ta **nejúžasnější holka, co jsem ji kdy potkal.**

(b) pokud je substantivum určované vtažnou větou determinováno **kvantifikátorem** vyjadřujícím úplnost nebo velké množství:

(99a) Můžete to zkusit na **každou ženu, co potkáte!** (ČNK)

(99b) *Můžete to zkusit na **každou ženu, co ji potkáte!**

(100a) A **těch kamarádů, co** člověk na táboře **potkal.** (ČNK)

(100b) *A **těch kamarádů, co je** člověk na táboře **potkal.**

F. Složené relativum typu ‚*co tam*‘

Složenému relativu typu ‚*co + předložka + osobní zájmeno*‘ (*co do ní; co v něm* atd.), jímž se odkazuje k nějakému místu, konkuruje složené relativum se zájmeným adverbium *tam*; zároveň jde o konkurenci se vztažným *který/jenž* a se vztažným adverbium *kde* nebo *kam*:

(101a) "Jaká je vlastně ta **škola, co tam chodíš**, holka?" (A. Lustig – ČNK)

(101b) „Jaká je vlastně ta **škola, co do ní chodíš**, holka?"

(101c) „Jaká je vlastně ta **škola, do které chodíš**, holka?"

(101d) „Jaká je vlastně ta **škola, kam chodíš**, holka?"

(102a) Ta **továrna, co tam šijou** podprsenky? (P. Šabach – ČNK)

(102b) Ta **továrna, co v ní šijou** podprsenky?

(102c) Ta **továrna, ve které šijou** podprsenky?

(102d) Ta **továrna, kde šijou** podprsenky?

Srov. dále:

Můžu snad jít do některýho z těch lesklých **bufetů, co tam chodí** turisti a lidi z radnice?
A za tím **městem, co tam bydleli** a kde nebyly žádný jiný domy než ty smutný, tam byla taková velikánská hora, úplně holá. (J. Škvorecký – ČNK))
Vždyť ty lidi v **supermarketech, co tam pracují**, dělají za minimální mzdy [...]
Má byt v tom **věžáku, co tam** paní Highbeeová **byla** na návštěvě.
"Čechy, to je ta krásná **země, co tam prší** každý druhý den, že?!"

G. Složené relativum *co jich*

Atributivní věta uvozená tímto výrazem se vztahuje obvykle k plurálovém substantivu determinovanému **kvantifikátorem** *všechn* nebo *každý*; po vztažném výrazu stává zdůrazňovací adverbium *kdy* nebo partikule *jen*.

Souvětí s tímto typem závislé klauze vypovídá o tom, že to, co se tvrdí v závislé větě se týká „všech existujících exemplářů pojmenovaných řídicím substantivem“ (Fried, 2011), a to **bud' na udaném místě** (určeném např. výrazem *tohle město* nebo zájmeným adverbium *tu* atp.), nebo **na celé zemi**.

V prvním případě je vztažná klauze **restriktivní** a nelze ji vypustit beze změny reference:

(103a) Pomalu na **všech ostrovech, co jich tu** nebeský Bůh rozsel, měl své zájmy [...] (K. Čapek – ČNK)

(103b) Pomalu na **všech ostrovech** měl své zájmy. (věta se potenciálně týká všech ostrovů na Zemi.)

Věta (103b) potenciálně vypovídá o všech ostrovech na Zemi, kontext by ovšem mohl umožnit pochopit i takovou větu jako větu vypovídající jen o určité skupině ostrovů na daném (různě rozsáhlém) místě ve světových oceánech a mořích.

Ve druhém případě (jde o celou Zemi) je vztažná věta **nerestriktivní** a může být vypuštěna, aniž by se změnila reference syntagmatu ‚*všechny národy*‘ ‚*každý kámen*‘:

(104a) Kabroni jsou národ. A sice nejubožejší ze **všech národů, co jich kdy** země nosila. (J. Kratochvíl – ČNK)

(104b) Kabroni jsou národ. A sice nejubožejší ze **všech národů**.

(105a) Menší bůžci si hleděli každé kapičky rosy, **každého kamínku, co jich jen** na zemi bylo. (překlad: I. B. Singer – ČNK)

(105b) Menší bůžci si hleděli každé kapičky rosy, **každého kamínku.**

V závislosti na kontextu by ovšem věta (105b) mohla naopak vypovídat jen o určité oblasti, nikoli o situaci na celé Zemi, proto je tu explicitní poukaz k celé Zemi na místě.

Srov. dále:

"A hluk může navíc způsobit, že budeme mít na krku **všechny** zatracené **policajty, co jich v tomhle městě je**, a dřív než se nadějeme."

Tak vyhodíme **všecky mosty, co jich tu je**, a odtáhneme odtud.

Ať mi dá pokoj ten pan Carson, myslí si Ing. P.; nicméně na nejbližší stanici shání **všechny noviny, co jich plodí** požehnaná vlast. Bylo to ve všech, a ve všech stejně: "KRAKATIT!" (K. Čapek – ČNK)

V porovnání s většinou **militantních hnutí, co jich jen na světě je**, byl Tálibán neobvykle původní.

Jak lze z uvedených dokladů vyčíst, vztažný výraz *co jich* má speciální sémantickou funkci – poukázat na fakt, že úplnost exemplářů určitého druhu na celé Zemi nebo v dané oblasti, na niž se výrok vztažné klauze vztahuje, je „nějak pozoruhodná“, nejspíš tím, že je „neobvykle vysoká“ (Fried, 2011).

VIII. Vztažné věty uvozené sklonným zájmenem *co* nebo *kdo* nebo vztažným příslovcem *jak*

Pozn.: Ke vztažným větám, které zájmenem *co* nebo *kdo* uvozují větu podmětovou nebo větu předmětovou viz oddíl VI., kap. 2.1.1 a 2.1.2.

Nemnoho abstraktních substantiv bývá určováno atributivní větou uvozenou sklonným zájmenem *co* nebo *kdo* nebo vztažným příslovcem, event. spojením předložky a adverbia *jak* (*na jak, o jak, za jak* aj.):

(106a) Četl jsem jednu knihu, kde byla nejrůznější **doporučení, co** dělat v nebezpečných situacích.

(106b) Havel zároveň odmítl dát **doporučení, koho** mají občané volit.

(106c) To je soubor preventivních **doporučení, jak** se vyhnout pirátům a jak reagovat na střetnutí s nimi.

(106d) U každé pohádky pořadatelé uvádějí i délku představení a **doporučení, pro jak** staré děti je pohádka vhodná.

Dále jsou to např.:

dotaz, informace, možnost, námět, nápad, návrh, nejistota, obava, otázka, přehled, rada, rozhodnutí, strach, vysvětlení.

Srov.:

Chodí nám spousta mailů a **dotazů, z čeho** je co vyrobeno, jaká aditiva se tam přidávají.

Prahla jsem po **informacích, s kým** je, **co** dělá a s kým spí.

Snad každý podnikatel hledá **možnosti, jak** co nejefektivněji využít svůj čas.

Snaží se spíše předkládat **náměty, co, kdy a jak** je možné dělat a jak ke vznikajícím problémům přistupovat.

Ředitelé nemocnic zatím ještě nepřišli s **nápadem, kým** chybějící lékaře v nemocnicích nahradit. V **návrzích, co a kde** z přebujelého byrokratického balíku škrtnout, aby se ušetřilo, se Česko nepřetrhlo.

S jeho odchodem se mě zmocnila nejistota, co všechno nás ještě čeká.

Dlužníci kvůli tomu často ztrácejí **přehled, komu** zaplatit a komu už peníze vrátili.

Rozhodnutí, pro koho se toto pojištění vyplatí a pro koho budou již vhodnější podílové fondy, záleží na konkrétní situaci.

Zřejmě jsem spát nechtěl, ze **strachu, s čím** se potkám ve snech.

Existovalo dvojí možné **vysvětlení, jak** se to mohlo stát.

Lze se ale i setkat se substantivy v této souvětlné struktuře řídkými:

Pokusím se vám teď předložit **hypotézu, s čím** asi může přijít.

2.2.1.3 Souvětí s atributivní větou spojkovou

Atributivní věty determinující některá substantiva bývají také uvozovány spojkou; nejčastěji jde o spojku *že* nebo *aby*, řidčeji je to spojka *zda* nebo *jestli*.

Pozn.: Pokud je substantivum určované závislou klauzí **součástí složeného přísudku**, hodnotíme závislou klauzí jako **podmětovou** nebo **předmětovou**:

V Kremlu **bylo zvykem, že** po takovémto ponocování nechávali Stalina spát celý den. (věta podmětová)

Nebývá zvykem, aby slušné ženy kouřily na takových místech. (věta podmětová)

Neměla tušení, že prostředek obsahuje nepovolenou látku. (věta předmětová)

I. Atributivní věty uvozené spojkou *že*

Spojkou *že* bývají uvozeny atributivní věty determinující substantiva obvykle označující intelektuální, volní nebo emoční hodnotu nebo projev. Často jde o dějová substantiva zakončená na *-ní* nebo dějová substantiva jiného druhu:

(107) V jejím tónu je současně **konstatování, že** jen idiot může něco takového nechápat.

(108) Existuje **důkaz, že** jednal z nízké a podlé pohnutky: z osobní msty. (V. Páral)

K nejčastějším substantivům určeným atributivní větou uvozenou spojkou *že*, patří (abecedně):

argument, dohoda, dojem, domnění, domněnka, důkaz, fakt, hrozba, iluze, informace, jistota, konstatování, kritika, možnost, myšlenka, naděje, námitka, nápad, náznak, názor, nebezpečí, obava, obvinění, očekávání, odůvodnění, oznámení, pocit, podezření, potvrzení, poznámka, poznání, poznatek, pravděpodobnost, pravidlo, problém, prohlášení, předpoklad, představa, překvapení, přesvědčení, příslib, radost, riziko, rozhodnutí, sdělení, signál, situace, slib, spekulace, stav, strach, šance, tajemství, teorie, teze, tradice, tvrzení, ujištění, upozornění, varianta, varování, vědomí, verze, víra, výhoda, výrok, vysvětlení, záruka, zásada, závěr, zjištění, znamení, zpráva, zvyk.

Konkrétně lze hovořit o těchto kategoriálních významech:

intelektuální nebo sociální operace:

argument, dohoda, důkaz, důvod, informace, konstatování, kritika, myšlenka, námitka, nápad, náznak, názor, obvinění, odůvodnění, potvrzení, předpoklad, rozhodnutí, signál, spekulace, teorie, teze, tvrzení, úvaha, záruka, zásada, závěr, zjištění.

Srov. (vše ČNK)

Zopakoval jsem jí **argument, že** mladá žena se dvěma malými dětmi se tak snadno nevzdává.

Nakonec se podařilo uzavřít **dohodu, že** peníze z Ruska budou deponovány u Deutsche Bank.

Donesla se nám **informace, že** jste s tou dámou kdysi něco měl.

Jak reagujete na **kritiku, že** razíte politiku nenávisti?

Jen s lítostí pak poznal podle napjatého pohledu továrníka, který byl patrně připraven na všemožné **námítky, že** se v obchodní poradě musí pokračovat. (překlad: F. Kafka)

Chtěla od něho, aby si pozorně všímal všech **náznaků, že** se Eliza a já dorozumíváme telepaticky. (překlad: K. Vonnegut)

Byl to **signál, že** byla zahájena operace startu.

Ona zastávala **teorii, že** žádný mladý člověk není pro nás ztracen, pouze ho musíme vědecky makarenkovsky převychovat. (Z. Salivarová)

A já dokonce přijímám pro začátek i tvou **tezi, že** jsem tě sem přijel převychovat. (J. Dietl)

Tato odvážná kniha předkládá důležité **tvrzení, že** žena může žít plným životem, aniž naváže jakýkoli sexuální vztah [...] (překlad: J. Irving, *Svět podle Garpa*)

Z výsledku pokusu vyvodili vědci **závěr, že** snad bude jednou možno přenášet injekcemi nebo pilulkami obsah paměti z jednoho člověka na druhého. (V. Páral)

intelektuální nebo emoční stav:

dojem, domnění, domněnka, iluze, jistota, naděje, obava, očekávání, pocit, podezření, pochyba, poznání, poznatek, představa, předpoklad, překvapení, přesvědčení, radost, strach, tušení, vědomí, víra, zvyk.

Srov. (vše ČNK):

Zlá země působí **dojmem, že** lidi nemiluje a nerada je vidí. (překlad: J. Steinbeck)

Samou láskou ve mně vychovala **domnění, že** jsem něco křehoučkého, křehčího než jiné děti, něco, co se musí zvláště chránit; [...] (K. Čapek)

Podlehl už dokonale prastaré **iluzi, že** z neštěstí u jedné ženy lze se utěšit u jiné bez dalších následků. (J. Škvorecký)

A došel jsem k **jistotě, že** toto dědictví bylo určeno mně. (L. Vaculík)

Gaňa byl udiven, ale prozíravě mlčel a díval se na matku v **očekávání, že** se vyjádří jasněji. (překlad: F. M. Dostojevskij)

Páni porotci, ta souvislost je vybudována na **předpokladu, že** Polana Hordubalová měla zájem na smrti svého manžela, čili že mu byla nevěrná. (K. Čapek)

Trpěl jsem utkvělou **představou, že** ji musím oslovit, a přitom jsem se obával, že ze sebe nevypravím jediné slovo, zatímco ona zmizí a už ji nikdy neuvidím. (překlad: M. Bulgakov, *Mistr a Markétka*)

Radostné **překvapení, že** přišla, se u něho projevilo pohybem ramen. (A. Lustig)

Strach, že někomu způsobí potíže, se ztrácel, stejně tak jako stín bolesti na jemné bílé kůži v barvách nedozrálé broskve. (A. Lustig)

Uléhal jsem s **vědomím, že** se rozstůnu, a probudil jsem se nemocen. (překlad: M. A. Bulgakov, *Mistr a Markétka*)

Víš, že Američanky mají ten odporný **zvyk, že** lezou do postele v natáčkách, i když tam nelezou samy, ale s chlapem?

sociální situace, stav:

fakt, možnost, nebezpečí, pravděpodobnost, pravidlo, problém, riziko, situace, stav, šance, tajemství, tradice, varianta, verze.

Srov. (vše ČNK)

Miloval ten plášť, miloval **fakt, že** byl tak velice drahý, a velice rád v něm viděl svou ženu a poslouchal jiné ženy, jak o něm uvažují. (překlad: J. Steinbeck)

A pak tu byl i **problém, že** nikdy nepotkala nikoho, kdo by se s ní chtěl milovat.

To všechno dělá pachatel zřejmě proto, aby se vyhnul **riziku, že** bychom ho poznali podle rukopisu, což je, jak dnes většina lidí ví, pro policii hračka... (překlad: A. Christie)

Stojíme ovšem v **situaci, že** inženýr Dvořák je z vraždy své ženy obviněn a k činu se přiznal. (Z. Frýbová)

Měli jsme spolu to strašné **tajemství, že** jsem pořád ještě pannou.

Tu stalo se jakousi **tradicí, že** všechny procházející části vojsk vařily zde v kuchyni pro důstojníky. (J. Hašek)

Sebrala jsem oba jeho mobily, schovala si je do kabelky a připravila se na **variantu, že** propukne ostřejší spor.

Hodila by se i dobře propracovaná **verze, že** jí v domě trpěl jen proto, aby děti neztratily matku úplně. (Z. Frýbová)

Substantivum *stav*, jež determinuje atributivní věta, se obvykle spojuje se zájmenem *takový*:

Ted' byla právě v **takovém stavu, že** mu prostě nedokázala říkat nic než pravdu.

Substantivum *výhoda*, jež determinuje atributivní věta, se obvykle spojuje se zájmenem *ta*:

Já mám proti vám **tu výhodu, že** mně excesy revoluce neublížily. (J. Škvorecký)

verbální projev:

hrozba, oznámení, poznámka, prohlášení, příslib, sdělení, slib, tvrzení, ujištění, upozornění, varování, výrok, vysvětlení, zpráva.

Srov. (vše ČNK)

To nebyla jeho jediná veřejná **hrozba, že** Židé budou vyhlazeni.

Vylepil **oznámení, že** jeho seminář v jedenáct hodin odpadá, a šel na terapii.

Ojedinele se spojkou *že* uvozují jiná substantiva:

Víte, byly **dny, že** jsem nemohl popadnout dech. (I. Klíma, *Má veselá jitra*)

II. Atributivní věty uvozené spojkou *aby*

Některá substantiva se v daném vztahu uvozují spíše nebo jedině spojkou *aby*. U dějových substantiv je tato spojka dána vazbou odpovídající vazbě odpovídajícího slovesa; např.

doporučení, aby : *doporučit, aby*; **návrh, aby** : *navrhnout, aby*; **výzva, aby** : *vyzvat aby*.

Celkově se atributivních vět uvozených spojkou *aby* užívá méně než atributivních vět uvozených spojkou *že*. K nejčastějším substantivům určovaným atributivní větou uvozenou spojkou *aby*, patří (abecedně):

doporučení, možnost, nabídka, nápad, návrh, obava, opatření, podmínka, pokyn, požadavek, prosba, přání, předpoklad, příkaz, příležitost, rada, snaha, strach, šance, tlak, výzva, žádost.

Srov. (vše ČNK):

Jako jeden z mála umělců byl poctěn **nabídkou, aby** portrétoval Jiřího Dimitrova, tehdy šéfa Kominterny – a dokonce samotného Stalina.

Mladá paní Bovaryová projevila **obavy, aby** se manželovi nepříhodila nějaká nehoda. (překlad: G. Flaubert)

Víte, co je první **podmínkou, aby** člověk udělal kariéru na Ministerstvu spravedlnosti?

"Ale pane Mundstock, on přece..." namítla teď paní Šternová, ale babička mávla rukou. V pohybu staré paní bylo nesmlouvavé **přání, aby** byla zticha. (L. Fuks, *Pan Theodor Mundstock*)

Poslouchala ho a čekala na první **příležitost, aby** mu utekla.

Při pomýšlení, že si vzala k srdci jeho **radu, aby** se klidně stýkala s jinými muži, vyprchala z něho všechna síla. (překlad: F. S. Fitzgerald)

"Ano, mohou," řekl a šeptající hlas se mu třásl **snahou, aby** zněl přesvědčivě;

Jakou já mám **šanci, aby** se mi narodilo pěkný děťátko? (překlad: J. Steinbeck, *Hrozny hněvu.*)

Problém se Dnem díkůvzdání je ten, že člověka skličuje **tlak, aby** jídlo i konverzace byly perfektní.

III. Konkurence spojky *že se* spojkou *aby*

Pokud to různá funkce spojek dovoluje, spojce *že* konkuruje spojka *aby*. Obecně platí, že spojkou *že se* uvozují atributivní věty informující o nějakém faktu, zatímco spojkou *aby* se uvozují atributivní věty informující o tom, co by (ne)mohlo či (ne)mělo nastat; tento potenciální významový protiklad však na výběr jedné z obou spojek nemusí mít výraznější vliv:

(109a) Režisérův **nápad, že** si dívky postupně prohodí své postoje a role, je originální. (ČNK)

(109b) Režisérův **nápad, aby** si dívky postupně prohodili své postoje a role, je originální

(110a) Popadl ho bláznivý **nápad, aby** si ubrousek odnesl domů. (ČNK)

(110b) Popadl ho bláznivý **nápad, že** si ubrousek odnese domů.

Jedna z obou spojek může být u daného substantiva méně obvyklá; např. substantivum *apel* si svým významem žádá spíše spojku *aby*; přesto tu spojku *že* nemusíme pokládat za chybu:

Papežův **apel, aby** se v době Velikonoc přerušily protiletecké útoky, nikdo z generálů nevyslyšel. Zcela zásadní je i prezidentův **apel, že** politici i intelektuálové přes veškerou svou kritičnost musí "šířit kolem sebe i naději".

Různé spojky si v souladu se svou funkcí mohou vynutit různou polaritu kladu a záporu nebo jinou modifikaci větné struktury (vše ČNK):

(111a) Druzí se pak raději klidí z očí ze **strachu, že nastane** opět nepohoda.

(111b) Asi mluvil jen ze **strachu, aby nenastalo** ticho.

(112a) Více zarážející je však asymetrie celého **argumentu, že má být dlužník chráněn.**

(112b) Důležitý však byl **argument, aby byl zachován** nynější systém kvůli plynulému čerpání dotací z EU.

Srov. dále:

A vzdal jsem se **myšlenky, že má být** film inspirován jiným filmem.

Mme Dimineanu počala propagovat **myšlenku, aby** tedy Mloci **dostali** někde své svobodné území a svůj podmořský stát. (K. Čapek, *Válka s mloky*)

IV. Atributivní věty uvozené spojkou *zda*

Spojka *zda* uvozující atributivní větu se obvykle – vzhledem k jejímu významu (srov. kap. o větách předmětových) – vztahuje k abstraktním substantivům označujícím duševní či sociální procesy, které implikují otázky či problémy, jež je třeba řešit nebo které mohou nastat a k nimž tato spojka odkazuje.

Je přirozené, že nejčastěji stává po substantivem *otázka* a *dotaz*:

(113) Hovor se stočil na opevnění a na **otázku, zda** vláda může nebo nemůže přijmout Hitlerovy požadavky.

(114) Roku 1650 přišel do Říma úřední **dotaz, zda** je možné pokřtít lidi nevědomé a hloupé, kteří jsou ale ochotni uvěřit všemu, co jim církev k věření předloží.

Dále tato spojka stává nejčastěji po substantivech (abecedně):

debata, dilema, diskuse, informace, jistota, kontrola, názor, nejistota, obava, pochyba (zprav. v pl.), pochybnost, posouzení, problém, rozhodnutí/rozhodování, skutečnost, spekulace, spor, téma, úvaha, volba, zjištění.

Srov.:

Dilema, zda odejít, nevznikalo jen kvůli rodině.

Jasno není dodnes ani u klíčové **informace, zda** by stát dokázal provozovat leteckou záchranku levněji než soukromí poskytovatelé (jak tvrdí Andrej Babiš).

Až do roku 1871 se ve firmě pracovalo v průměru 13 hodin denně a stárnoucí Krupp osobně prováděl nárazové **kontroly, zda** se stanovená doba dodržuje.

V historii filosofie a matematiky se měnily **názory, zda** prostor (reálný, posléze geometrický) sám o sobě má být chápán jako absolutní prázdnota, anebo naopak jako něco dokonale vyplněného, ať již atomy (Demokritos, monádami (Leibniz), ideálními body (klasická množinová matematika) či energií vakua (kvantová teorie pol) (I. M. Havel – ČNK)

Ano, všechno je připraveno, jako bych odjížděl na cesty a čekal, až přijede vůz; náhle je člověku nějak pusto, neví, co ještě vzít do rukou, a rozhlíží se pln **nejistoty, zda** na něco nezapomněl.

Objevují se tedy **spekulace, zda** proti deflaci nezasáhne Česká národní banka.

Úvahy na **téma, zda** je bio užitečný trend, krátkodobý módní výstřelek pro bohaté, nebo jen obchodnická lest, nám neuškodí.

Je na místě i **úvaha, zda** výsledky nejsou jen určitou modifikací výchozí teorie či společenské praxe.

Přiznává, že kdyby stál i dnes před **volbou, zda** začít podnikat, rozhodl by se stejně.

U některých substantiv, která mají vazbu na předložku (např. *debata o, názor na, argument pro*) se fakultativně užívá korelativa složeného z této předložky a odkazovacího zájmena: *o tom, na to, pro to* (k užívání korelativ v souvětích s větou podmětovou a předmětovou viz podrobně oddíl VI., kap. 2.1.3):

(115a) Můžeme vést **debatu, zda** je právní úprava rozumná nebo ne, ale existuje.

(115b) Jsme však připraveni vést **debatu o tom, zda** přídavky nezvýšit i pro nejnižší příjmové kategorie.

(116a) Akce oživila **diskusi, zda** vůbec má jakékoli plošné očkování smysl.

(116b) Je pro nás téměř neuvěřitelnou skutečností, že ještě hluboko do 18. století se vedly vážné **diskuse o tom, zda** je nutné a přípustné trvalé zdanění.

(117a) Mohou se různit **názory, zda** takové úsilí stálo za to.

(117b) Stejně tak se liší **názory na to, zda** a do jaké míry je možno proces globalizace usměrňovat a ovlivňovat a do jaké míry lze korigovat jeho případné negativní dopady.

(118a) Kvantový obraz řeší starý **spor, zda** jde u světla o vlny, nebo o částice.

(118b) Můžeme vést **spor o tom, zda** lze zlo nazývat démony a zda lze démony vymítat.

Méně často až okazionalně stává spojka *zda* po substantivech, která jistě otázky či problémy implikují volněji:

Konečný **verdikt, zda** druhý pilot skutečně katastrofu způsobil, vyšetřovatelé ze Spojených států stále odkládají [...]

Na počátku byla velká **skepse, zda** se vůbec podaří dát na půdě Rady Evropy dohromady šéfy států a vlád.

Před volbami byl ve vaší straně RPR **rozkol, zda** hlasovat pro či proti Maastrichtu.

Možnost volby mezi třemi předločkami a užitím korelativa či nikoli pak vede až ke šesti možným strukturám u téhož substantiva (vše ČNK):

(119a) Jaký je tedy hlavní **argument, zda** do takové vlády vstupovat?

(119b) „A my chceme, aby lidé měli **argument pro to, zda** řeknou ano či ne," dodal.

(119c) Definitivně ztratili **argument, že** se nemohli prosadit, protože je stranici nepustili k práci.

(119d) Nevím, zda tohle je **argument pro to, že** stáří špatně rozumí mládí.

(119e) Myslím, že i to je **argument, aby** u policie bylo více Romů.

(119f) Nespokojenost veřejnosti ještě není **argument pro to, aby** bylo rozbito něco, co funguje.

V. Atributivní věty uvozené spojkou *jestli*

Přestože spojka *zda* je synonymní se spojkou *jestli*, spojka *jestli* uvozuje atributivní věty mnohem méně často než spojka *zda*. Nejčastějšími substantivy jsou tu opět *otázka* a *dotaz*.

Dále tato spojka stává nejčastěji po substantivech (abecedně):

debata, dilema, diskuse, myšlenka, nejistota, obava, pochybnost, rozhodnutí, rozhodování, strach, úvaha.

Srov.:

Před pár týdnů se znovu otevřela **debata, jestli** by měli bratři Mašínové dostat státní vyznamenání.

Probíhaly vášnivé **diskuse, jestli** mají být studenti povinně přítomni přednášce .

Ani včera nevyřešili politici **spor, jestli** si v budoucnu budou lidé u lékaře připlácet.

2.2.2 Souvětí s větou místní

Poznámka ke koncepci:

Závislá klauze, která vyjadřuje lokalizaci děje, např. *Lidé vyrazí, kam jen se dá*, bývá mnohdy nutným, tj. valenčním doplněním (aktuálního významu) přísudku věty řídicí, a jde tu tedy o souvětí kompletní. Avšak protože jednak valenční status tohoto typu větného doplnění není vždy neproblematický (srov. např. *Vyrazí obvykle za svítání.*), a proto, že mnohé lokalizační klauze jsou evidentně nevalenční, a konečně i proto, že je záhodno, **aby souvětí s větou místní bylo popsáno vcelku**, zvolili jsme jeho zařazení do méně problematické kategorie souvětí determinace.

Obsah:

2.2.2.1 Obecná charakteristika

- I. Funkce lokalizační klauze
- II. Výrazy uvozující místní klauzi
- III. Přísudková slovesa místní klauze
- IV. Korelativa
- 2.2.2.2 Souvětí s místní klauzí uvozenou výrazem *odkud* nebo *kudy*
 - I. Závislá klauze je uvozena výrazem *odkud*
 - II. Závislá klauze je uvozena výrazem *kudy*
- 2.2.2.3 Užívání korelativ
 - I. Obecná charakteristika
 - II. Obligatornost a fakultativnost korelativního zájmena *tam*
 - A. Korelativum *tam, kde*
 - B. Korelativum *tam, kam*
 - III. Korelativum *někde, kde*
 - IV. Korelativum *někam, kde*

2.2.2.1 Obecná charakteristika

I. Funkce lokalizační klauze

Souvětí se závislou místní klauzí je souvětý prostředek lokalizace děje nebo stavu ztotožněním lokalizačního obsahu přísudku věty řídící s lokalizačním obsahem přísudku věty závislé. Např. místo konkrétní a přímé **lokalizace adverbium** nebo **předložkovým pádem** substantiva, uijeme **souvětí**, jehož závislou klauzí je lokalizace vyjádřena nepřímou, „zástupně“:

- (1a) Dej ten slovník **zpátky**.
- (1b) Dej ten slovník (zpátky) **do police**.
- (1c) Dej ten slovník (tam), **kde byl**.

Kromě obecně pojaté informace o lokalizaci **přináší závislá klauze často speciální informaci** o ději, jenž lokalizaci vyjadřuje; srov. lokalizaci vyjádřenou adverbialně a lokalizaci vyjádřenou větně (vše ČNK):

- (2a) Láska je **všude kolem nás**.
- (2b) Láska je tam, **kde ji nacházíte**.
- (3a) Před několika lety **přišel z neznáma**, slíbil změny k lepšímu a Britové mu uvěřili.
- (3b) Rána **přišla, odkud ji opravdu nikdo nečekal**.

Jak ukazuje věta (3a), také adverbialní výraz může vyjadřovat lokalizaci zástupně, obecně a abstraktně.

V téže větě lze vyjádřit lokalizaci jednak přímo adverbialním výrazem, jednak nepřímo dějem:

- (4) Koně v postrojích, zapřažení do stříkačky, **leželi tam, kde je smrt dostihla, uprostřed silnice.** (překlad: E. L. Doctorow – ČNK)

II. Výrazy uvozující místní klauzi

Výrazy uvozující místní klauzi jsou zájmenná adverbia *kde, kam, odkud, kudy* (vše ČNK):

- (5) Tak jen pěkně zůstaňte, **kde** jste, a já vám donesu kafíčko. (E. Hostovský)
(6) Lidi vyrážejí, **kam** jen se dá.
(7) Domov je tam, **odkud** nemusíme utíkat.
(8) Nové chodníky vzniknou tam, **kudy** lidé skutečně chodí.

III. Přísudková slovesa místní klauze

Přísudkovým slovesem závislé věty jsou nejčastěji slovesa *chtít, mít* (ve významu modálním), *potřebovat* a *patřit*; ta vyjadřují lokalizaci nepřímo poukazem k nepojmenovanému, avšak implikovanému místu, jehož má být dosaženo nebo které je vůči někomu náležité (vše ČNK):

- (9) Konečně dorazila, **kam** chtěla.
(10) Nepodařilo se jim dojet, **kam** měli.
(11) Doveze nás, **kam** potřebujeme.
(12) Věci musí být tam, **kam** patří. (J. Škvorecký)

IV. Korelativa

V souvětích s místní klauzí se v řídicí větě často užívá **korelativního zájmenného adverbia tam** (k němu a jiným korelativním výrazům viz souhrnně níže) (obě věty ČNK):

- (13) Vlast je **tam, kde** je dobře.
(14) Domov je **tam, kam** patříš srdcem.

Pokud jde o **libovolné místo** vyhovující podmínkám, o nichž se hovoří v místní klauzi, užívá se korelativa **někde** nebo **někam, kde** (vše ČNK):

- (15) Ale nemohli bychom **se posadit někde, kde** by byl větší klid?
- (16) Můžeme **zajít někam, kde** bychom si mohli popovídat?

Korelativum **někam, kam** nebo vzácnější **někde, kam** však obvykle uvozuje místní klauzi, která hovoří nikoli o libovolném, ale obecně o určitém relačně vymezeném místě a korelativní adverbium **někde** či **někam** poukazuje k faktu, že toto místo není místo, se kterým se počítalo:

- (17) Nenadále asociace nás občas **zavedly někam, kam** jsem původně nemířila.
- (18) Zdálo se, že **se ocitla někde, kam** na ni nedosáhnu.

2.2.2.2 Souvětí s místní klauzí uvozenou výrazem *odkud* nebo *kudy*

I. Závislá klauze je uvozena výrazem *odkud*

Pozn.: Klauze uvozené výrazem *odkud* nebo *kudy* bývají většinou **předmětové**, nikoli místní, např. *První rozbory naznačují, kudy se může ubírat kampaň opozice. – Nechápala, odkud se bere ten pocit, ani jak ho vysvětlit.* Těmito souvětími se zde nezabýváme.

U klauzí uvozených výrazem *odkud* bývá **preferenční nebo obligatorní korelativum tam**.

Preferenční je korelativum tam v souvětích, jejichž přísudkovým slovesem ve větě řídící je *vrátit se*:

- (19a) Radši **se vrat' tam, odkud** jsi přišla. (ČNK)
- (19b) Radši **se vrat', odkud** jsi přišla. (méně běžné)

- (20a) A ona mi trpělivě vysvětlovala, že stromy vyrostou zase tam, kde byly vykáceny, a lidé **se vrátí, odkud** byli vyhnáni. (ČNK)
- (20b) A ona mi trpělivě vysvětlovala, že stromy vyrostou zase tam, kde byly vykáceny, a lidé **se vrátí tam, odkud** byli vyhnáni. (běžnější)

V jiných případech, zejména, pokud přísudkové sloveso řídicí klauze vyžaduje doplnění (*ocitnout se někde*), bývá **korelativní tam obligatorní**:

(21a) Ocitli se **tam, odkud** se už nedá jít nikam jinam. (M. Kundera – ČNK)

(21b) *Ocitli se, **odkud** se už nedá jít nikam jinam.

Srov. dále (řazeno abecedně podle přísudkového slovesa řídicí věty):

Já ti to říkala Francisi, **dospěli jsme tam, odkud** není návratu.

Krácěla tam, odkud slyšela šumění oceánu a pak se rozhlédla kolem.

Mířil jsem tam, odkud nás před staletími vyhnali.

"**Odved'te ji tam, odkud** jste ji přivedli!"

Prodíral se rychle **tam, odkud** zvuk přicházel, ale nic tam nenašel.

Markýz **se** tápavě **vydal tam, odkud** se hudba ozývala, až dorazil do ložnice své dcery. (překlad: G. García Márquez – ČNK)

Jak to **vypadá tam, odkud** pocházel? (překlad: E. Hemingway – ČNK)

Měli raději **zůstat tam, odkud** přišli. (J. Durych – ČNK)

Bez korelativa se užívá expresiva *táhnout*:

(22) Vypadni, **táhni, odkud** si přišla! (ČNK)

II. Závislá klauze je uvozena výrazem *kudy*

U klauzí uvozených výrazem *kudy se korelativa tam* obvykle **neužívá**:

(23) Otočil se a odcházel a já **jsem šel, kudy** mě vedl. (ČNK)

Srov. dále (řazeno abecedně podle přísudkového slovesa řídicí věty):

"Proč bychom jim měli ustupovat. Pracuju, platím daně a mám právo **chodit, kudy** chci," rozčilovala se včera jedna matka.

Cyklisté **jezdí, kudy** je napadne, a lámou při průjezdech porostem větve.

Vrtulník vozy **navigoval, kudy** nejrychleji se do nemocnice dostanou [...]

"Když voda **teče, kudy** nemá, vznikají naplaveniny," upozornil zástupce povodňové komise

Lidé vždy **utíkají, kudy** přišli, i když má budova více únikových východů.

Velká voda **se valila, kudy** to šlo.

Korelativní *tam* je zde vzácné:

(24) Myslím, že bychom měli nechat potok **téct tam, kudy** teď teče.

2.2.2.3 Užívání korelativ

I. Obecná charakteristika

1. Vymezení

Teoretickým i praktickým problémem při lokalizaci závislou klauzí je **užívání nebo neužívání korelativních zájmenných adverbíí**, zejména **korelativního *tam***. (Ke korelativům viz podrobně oddíl VI 2.1.3.)

2. Korelativní *tam*

Souvětí bez korelativa může být někdy méně vhodné, resp. může být pocíťováno jako méně obvyklé či jako stylově příznakové, event. až nepřijatelné; např.:

(25a) **Žiju** celý život **tam, kde** jsem se narodil. (obvyklé)

(25b) **Žiju** celý život, **kde** jsem se narodil. (méně vhodné)

Korelativum se neužívá v souvětích, kde přísudkem závislé věty místní je výraz vyjadřující **libovolnost místa**: *kde chce, kde se jí zachce, kde bylo třeba* apod.:

(26) A tak cyklisté jezdí, **kde se jim zachce**.

(27) V centru Prahy se parkuje, **kde se dá**.

(28) Lidé si parkují, **kde je napadne**.

(29) Neukáznění lyžaři způsobují v Jizerských horách velké potíže, lyžují, **kde se jim zlíbí**.

(30) Chovatelé dnes šetří, **kde mohou**, dokonce i na umělém oplodnění krav.

(31) Přerovnával noviny, měřil stopáže, pomáhal, **kde bylo třeba**.

Závaznost užití korelativum čili jeho obligatornost je dána i rozporem mezi dynamičností přísudku řídící věty (např. *šli*) a staticností významu vtažného adverbia *kde*, nebo naopak rozporem mezi staticností přísudku věty (např. *zůstali*) řídící a dynamičností významu vtažného adverbia *odkud*:

(32a) Šli **tam, kde** viděli připravenost a organizaci. (ČNK)

(32b) *Šli, **kde** viděli připravenost a organizaci.

(33a) Odešli **tam, kde** mají lepší podmínky.

(33b) *Odešli, **kde** mají lepší podmínky.

(34a) Stálé bydliště má **tam, odkud** se přistěhoval.

(34b) *Stálé bydliště má, **odkud** se přistěhoval.

(35a) Měli raději zůstat **tam, odkud** přišli. (ČNK)

(35b) *Měli raději zůstat, **odkud** přišli.

2. Korelativní *místo, směr*

Namísto korelativního *tam* se v ekvivalentní funkci užívá i korelativních substantiv lokalizačního významu jako *místo, směr*, např.:

(36a) Zvíře zaběhlo až do **míst, kudy** vede železniční trať. (ČNK)

(36b) Zvíře zaběhlo až **tam, kudy** vede železniční trať

(37a) Vydala se **směrem, kudy** by ty dva mohla obejít, a hledala onu stezičku s orchidejemi.
(ČNK)

(37b) Vydala se **tam, kudy** by ty dva mohla obejít, a hledala onu stezičku s orchidejemi.

Souvětí s těmito korelativy jsou však poměrně vzácná.

Srov. dále:

Korelativum: *místo, odkud*

Zamířil **do míst, odkud** pocházel jeho otec, do Žamberka.

Ale když jsme došli **k místu, odkud** vyrazila, nenašli jsme žádné další stopy. (překlad: E. Hemingway – ČNK)

Zastavujeme **na místě, odkud** je nádherný výhled na noční přístav a záliv.

Přešel **přes místo, odkud** se ozval ten zvuk.

Stojí **v místě, odkud** je krásný výhled na celé město.

Nefotografujte **z míst, odkud** to dělají všichni ostatní, nemusí to být to nejlepší.

Korelativum: *místo, kudy/směr, kudy/odkud*

Tato korelativa jsou velmi vzácná, např.:

Někdy marnil čas na špatné cestě, jindy se omylem vrátil **na místo, kudy** už šel.

Ohniska zvýšené teploty byla **v místech, kudy** do seníku proudí čerstvý vzduch, např. u otvorů ventilace i nedovřených vrat.

Naposledy se ohlédl **směrem, kudy** odletěl stíhací letoun. (O. Neff – ČNK)

Vyrazil **směrem, kudy** lupiči ujížděli.

Neomylně se vrhl do lesa a utíkal **směrem, odkud** se ozývalo volání.

II. Obligatornost a fakultativnost korelativního zájmena *tam*

A. Korelativum *tam, kde*

V souvětích s místní klauzí uvozenou zájmenným adverbium *kde* je korelativní zájmeno *tam* většinou **výrazně preferenční až obligatorní**. Je tomu tak např. u následujících sloves tvořících přísudek řídící klauze:

být, bydlet, dařit se, dát, dělat, dojít, dostat, dovést, fungovat, hrát, chodit, chybět, investovat, jít, končit, ležet, mířit, nacházet se, nakupovat, navázat, nechat, objevit se/objevovat se, ocitnout se, odejít, patřit, poslat, postavit, použít/používat, pracovat, růst, skončit, směřovat, stavět, umístit, uspět, vrátit se, vznikat/vzniknout, začínat/začít, zasáhnout/zasahovat

Srov.:

Víte, jak to bude milé, **bydlet tam, kde** jsem žil se svými rodiči a bratry? (B. Hrabal – ČNK)
Korupci **se** nejlépe **daří tam, kde** existují privilegované informace, k nimž mají přístup jen někteří, obvykle úředníci státní správy.

V minulosti **se** loutky **dělaly tam, kde** sídlil nějaký řezbář.

Došli tam, kde se přes řeku klene most. (J. Štětina – ČNK)

Dokonce **se** vznášedla **dostala tam, kde** by musely jinak zasahovat vrtulníky.

Nejlépe totiž rozkrádání **funguje tam, kde** se hlavní političtí aktéři dohodnou.

Fotbal **se nehraje tam, kde** by na něj přišly čtyři tisíce lidí, ale jinde.

Obecně platí, že společnost by měla více **investovat tam, kde** potřebuje vyniknout nebo získat či si udržet konkurenční výhodu.

Jdu tam, kde si vydělám, řeklo děvče. (A. Lustig – ČNK)

Silnice **končí tam, kde** začíná opravdová poušť, a vy pokračujete dál.

Ručník jsem nechal **ležet tam, kde** mi spadl.

Naší filosofii je: „**Nakupujeme tam, kde** stavíme.“

"Nejhorší šikanování **se** většinou **objevuje tam, kde** chybí kázeň a velitelé zanedbávají povinnosti", uvedl důstojník vojenské policie.

Někteří cestující už seděli a tvářili se jako lidé, kteří vždycky **patří tam, kde** zrovna jsou. (překlad: I. B. Singer – ČNK)

Hlavně děti **pošlete tam, kde** se bude líbit jim a ne vám . . .

Snědl to a znovu **se postavil tam, kde** předtím stál, a znovu mluvil řečí, jíž nikdo nerozuměl. (E. Kriseová – ČNK)

Ať je vaše odpovědnost jakákoli, je v zájmu společnosti, abyste **pracoval tam, kde** se vaše schopnosti nejlépe uplatní. (M. Kundera – ČNK)

Ceny **porostou tam, kde** budou chtít lidé bydlet nebo pracovat a kde už nebude možné rozšiřovat zástavbu.

Chceme kamery **umístit tam, kde** se množí vandalské činy.

Chci **uspět tam, kde** jiní selhali.

[...] já **se** chci prostě **vrátit tam, kde** se mi líbí žít, kde doopravdy žiju. (překlad: E. Hemingway – ČNK)

Dálnice **vznikají tam, kde** je nejméně námitek obyvatel.

B. Korelativum *tam, kam*

V souvětích, v nichž je místní klauze uvozena zájmenným adverbium *kam*, je situace méně přehledná. **Korelativum bývá často fakultativní** čili frekvence struktur s korelativem a bez něj bývá mnohdy vyvážená.

1. Obligatorní nebo preferenční korelativum

Obligatorní nebo preferenční je korelativní *tam, kam* např. u následujících sloves věty řídící: *být, dostat, dovést, patřit, posunout, přesunout, skončit, směřovat, vrátit/vracet se, zůstat*.

Srov.:

Ověřila si, že kazeta **je tam, kam** ji schovala.

Potřebovali bychom zákon, který by prostituci **dostal tam, kam** patří – tedy z očí veřejnosti. Jako Jihlavák však chci, aby tyto silnice **patřily tam, kam** je řadí jejich parametry. Cesta lázní bude **směřovat tam, kam** ji pustí politici. Proč **se vracet tam, kam** člověka nikdo nevolá a kde ho nepotřebují? Pianino **zůstalo tam, kam** je složili v obývacím pokoji nového bytu.

2. Fakultativní korelativum

Zhruba stejně frekventované (poměr méně než 2 : 1) jsou struktury s korelativem a bez něj u většiny sloves, např.: *dát, dojet, dojít, dopravit, dosáhnout, dovézt, chodit, jet, jít, letět, ležet, odejít, odvézt, poslat, postavit, umístit, vést, vydat se, zamířit*. Srov.:

Nepodařilo se jim **dojet, kam** měli.
Řidiči by měli problém **dojet tam, kam** potřebují.

Někdy to chce pevné nervy, aby **se** člověk **dopravil, kam** potřebuje.
Neapolské metro vás pohodlně **dopraví tam, kam** potřebujete.

Lidé jsou často jak listy ve větru, které byly odváty ze stromu a teď **letí, kam** je vítr nese.
Balon stoupá velmi rychle vzhůru, a když nabere správnou výšku, **letí tam, kam** ho vítr nese.

Cítil, jak s ním udeřili o zem, a zůstal **ležet, kam** dopadl, až se ho zmocnily černé sny.
Arthur dosud **ležel tam, kam** dopadl.

Nejspíš **odešla, kam** ji srdce táhlo.
Každá jsme **odešla tam, kam** nás to táhlo.

Policisté jej před několika dny zadrželi a **poslali, kam** patří.
A soudce neváhal, muže **poslal tam, kam** patří, tedy do vězení.

Potom **se** každý **vydá, kam** se mu bude chtít a kde bude místo.
Odvážila **se vydat tam, kam** by se devadesát devět novinářů ze sta nikdy vydat neodvážilo.

Rychle jsem vyběhl z budovy a téměř úprkem **jsem zamířil, kam** mě nohy nesly.
Ale většinou zamířím tam, kam chtějí děti.

3. Převládá struktura bez korelativa

Struktura bez korelativa převládá u slovesa *dívat se/podívat se*:

Když **se podívala, kam** se díval Jeroným, hned ho uviděla.
Místokrál **se podíval tam, kam** biskup ukazoval [...] (překlad: G. García Márquez – ČNK)

III. Korelativum *někde, kde*

Na rozdíl od korelativního *tam* zájmeno *někde* korelativně uijeme pokud (a) **představa místa**, k němuž relačně referuje místní věta, je **méně určitá** nebo jde o **libovolné místo** vyhovující podmínkám, o nichž se hovoří v místní klauzi; (b) pokud se k danému místu, vzhledem k okolnostem, jež popisuje místní klauze, stavíme **odmítavě**. Srov.:

(38a) Chci **hrát tam, kde** budu opravdu spokojený.

(38b) Chtěl bych **hrát někde, kde** mají jasný cíl a budou o mé služby stát.

(39a) Člověk by měl prostě **žít tam, kde** se narodil a vyrostl.

(39b) Já **nechci žít někde, kde** nebudu nikomu rozumět.

(40a) Člověk musí **pracovat tam, kde** je práce.

(40b) Jaké to je, **pracovat někde, kde** vás nechtějí?

IV. Korelativum *někam, kde*

Toto korelativum vyjadřuje zpravidla libovolnost místa, jež rámcově vymezuje místní klauze.

Srov.:

Požádal mě, abych ho zavedl **někam, kde** nás nikdo nemůže vidět. (J. Škvorecký – ČNK))

Nejradši bych utekla **někam, kde** bych byla samostatná a nikdo mi nemohl mluvit do mých věcí.

Odjedeme **někam, kde** je teplo, kde nebude živobytí moc drahé, kde najdu práci a kde si budeme moci dovolit mít děcko [...]. (překlad: W. Faulkner - ČNK)

2.2.3 Souvětí s větou časovou

Obsah:

2.2.3.1 Definice a úvodní charakteristika

2.2.3.2 Současnost dějů

I. Nespecifická současnost dějů

A. Spojka *když*

B. Spojka *až*

C. Spojka *zatímco*

D. Spojka *mezitím, co*

E. Korelativum *během toho, co*

F. Spojka *co*

G. Spojka *jak*

II. Specifická současnost dějů

A. Spojky *kdykoli; pokaždé když; vždy/vždycky když*

B. Spojka *právě/zrovna když*

C. Korelativa

D. Spojka *dokud*

E. Spojky *ještě když; už když*

2.2.3.3 Posloupnost dějů

I. Nespecifická posloupnost dějů (*když; poté, co; poté, kdy/když; až*)

II. Specifická posloupnost dějů

A. Spojky *jakmile, jak, sotva a sotvaže*

B. Spojky *jen; hned jak a jen co*

C. Spojky *až když; teprve když; teprve až když; až poté, co/když; teprve poté, co/když*

D. Spojka *než*

2.2.3.4 Časová hranice

I. Začátek trvání děje: spojka *od té doby, co*

II. Vymezení časového úseku: spojka *za tu dobu, co*

III. Konec trvání děje

2.2.3.5 Spojka *kdy*

2.2.3.6 Implicitní vyjadřování časových vztahů

I. Parataktické vyjadřování posloupnosti dějů

II. Konstrukce s trpným participiem

2.2.3.1 Definice a úvodní charakteristika

Větou časovou rozumíme závislou klauzi uvozenou spojovacím výrazem časového významu; jde jednak o **časové spojky** jednoduché (jednoslovné, nesložené): ***až, dokud, jakmile, když, než, sotva, zatímco***, jednak o složené spojovací výrazy s korelativem (k pojmu korelativa viz oddíl VI. kap. 2.1.3), které nazýváme **časové spojky složené** (*poté, co; v době, kdy; do té doby, než* aj.).

Časová klauze vyjadřuje časový vztah dvou dějů (věta (1)), nebo vymezuje dobu, během které se něco dalo či něco trvalo (věty (2) a (3)) (vše ČNK):

- (1) **Když jsme odjížděli**, ještě **jsem se ohlédla** za temným, přízračným močálem.
- (2) **Když jsem byl malý**, byl tu jen les a žádné cesty
- (3) **Když jí bylo pět**, bavila nás svými tanečky.

Časová klauze může stát – v závislosti na aktuálním členění (k němu viz 4. díl) – v **antepozici** (věty (4) a (5)), nebo v **postpozici** (věty (6) a (7)) (vše ČNK):

- (4) **Až doroste**, chce být lékařkou, aby mohla pomáhat ostatním.
- (5) **Když spal**, držela ho za ruku a šeptala mu, že ji tu nemůže nechat samotnou.
- (6) A co vás čeká, **až doroste**, ani nevíte.
- (7) Pavouk ho prý kousl, **když spal**.

Časové věty – jako i jiné věty okolnostní – mohou stát i osamoceně, **mimo rámeček souvětí**, a to buď po tečce (věty (8) a (9)), nebo méně často též po pomlčce (věty (10) a (11)) (vše ČNK):

- (8) Otázkou tak zůstává, co vlastně budeme dělat bez Harryho Pottera. **Až doroste.**
- (9) "A pak [...] někdo přišel a převrátil ho na záda. **Když spal.** Hluboce spal!"
- (10) Ten dům ho inspiroval k nápadu, že se ožení s mojí dcerou – **až doroste.**
- (11) U lékaře prý byla jen třikrát v životě – a **když** rodila.

Časová věta je jen jedním z **jazykových způsobů časového určení děje.**

Potřebujeme-li nějaký děj (či trvající stav) vymezit z hlediska časového momentu či úseku, kdy se stal či trval, nebo z hlediska doby, během které se stal či trval, můžeme užít označení daného časového momentu či úseku (*ve 13.30, v pondělí, roce 1990; o prázdninách, o dovolené, na Vánoce; dva dny před Vánocemi* atd.), anebo můžeme daný děj časově usouvztažnit s jiným dějem, který probíhal či proběhl *ve stejné době*; např. (vše ČNK):

- (12a) Stalo se to přesně **na Nový rok 1990.**
- (12b) Stalo se to **dva dny před začátkem turnaje.**
- (12c) Stalo se to **během noci.**
- (12d) Stalo se to **při zatýkání** nebezpečného Albánce.
- (12e) Stalo se to, **když** jsem na chvílku usnula.
- (12f) Stalo se to **ve chvíli, kdy** řidič Renaultu právě velkou rychlostí předjížděl škodovku.

Základní časové vztahy, které se vyjadřují časovou větou, jsou **současnost** dvou dějů nebo **posloupnost** dvou dějů. Protiklad dějové současnosti či posloupnosti je v češtině do značné míry vázán na slovesný vid: **nedokonavý tvar** přísudku závislé klauze podmiňuje **význam současnosti** (věty (13a) až (15a)), kdežto **tvar dokonavý** podmiňuje **význam časové posloupnosti** (věty (13b) až (15b)):

- (13a) **Když** jsme se **koupali**, strhla se bouře. (nedokonavý vid – současnost dějů)
- (13b) **Když** jsme se **vykoupali**, strhla se bouře. (dokonavý vid – posloupnost dějů).
- (14a) **Když pršelo**, seděli jsme, topili a četli. (L. Vaculík – ČNK) (současnost dějů)
- (14b) **Když zapršelo**, splavila voda na silnici kamení a hlínu. (ČNK) (posloupnost dějů)
- (15a) **Až bude zapadat** slunce, budeme odjíždět. (nedokonavý vid – současnost dějů)
- (15b) **Až zapadne** slunce, půjdeme domů. (dokonavý vid – posloupnost dějů).

V hovorové (méně často i ve standardní psané) češtině se někdy v časovém souvětí s anteponovanou větou časovou užívá podpůrné částice *tak*, např.:

- (16) **Když** ho pustili, **tak** šel k nám. (I. Klíma)
- (17) **Až** dostavíme, **tak** si chceme pořídit miminko [...] (ČNK)
- (18) **Než** se stačil prostorově zorientovat, **tak** jsme mu ujeli. (ČNK)

Časovou větu lze někdy nahradit nominálním předložkovým výrazem a ze souvětí (věty (19a) a (20a)) tak lze učinit větu elementární; v postponované řídicí větě je někdy třeba upravit **slovosled** (věty (19b) a (20b)):

- (19a) **Když** vstoupíte do jeho interiéru, **všude na vás** dýchne hodně vzdálená historie.
(ČNK)
- (19b) **Po vstupu** do jeho interiéru **na vás všude** dýchne hodně vzdálená historie.
- (20a) **Když** jsem vstoupil do budovy, **rozjasnila mi** mysl nástěnka s portrétem Jaroslava Vrchlického, mého oblíbeného autora.
- (20b) **Po vstupu** do budovy **mi rozjasnila** mysl nástěnka s portrétem Jaroslava Vrchlického, mého oblíbeného autora. (ČNK)

Pokud řídicí i závislá klauze mají **různý podměť**, lze provést nominalizaci věty časové jen tehdy, spojíme-li nominalizující dějové substantivum (např. *vstup*) s posesivním zájmenem; např.:

- (20a) **Když** vstoupila do místnosti, **všichni** se otočili. (ČNK)
- (20b) *Po vstupu do místnosti se všichni otočili.
- (20c) **Po jejím vstupu** do místnosti se všichni otočili.

Pozn.: Věta (20b) bude gramatická, pokud bude mít málo pravděpodobný význam: *Všichni, kdo vstoupili do místnosti, se otočili.*

2.2.3.2 Současnost dějů

Terminologická poznámka: Pro zjednodušení výkladů budeme nadále „dějem“ rozumět každý obsah slovesa, tedy i sloves vyjadřujících stavy jako *obsahovat*, *vyčnívat*, *být* atd.

I. Nespecifická současnost dějů

A. Spojka *když*

Nejčastěji se v češtině vyjadřuje současnost dvou dějů v rámci souvětí implicitně spojkou *když*; přitom z hlediska vztahu obou dějů mohou nastat dva případy časové relace: 1. během jednoho děje nastane děj jiný; 2. oba děje probíhají současně.

1. Během jednoho děje nastane děj jiný

(a) Děj nastává během děje vyjadřovaného v klauzi časové

V časové klauzi je vid nedokonavý, v řídicí klauzi je vid dokonavý; časová věta může být v antepozici i v postpozici (obě věty ČNK):

- (1) **Když vstupoval** Tony Blair do sněmovny, **ozval se** potlesk.
- (2) Janoušek do ní svým vozem **narazil, když odcházela**.

Další doklady:

Časová věta je v antepozici:

Když Burns lék **připravoval, zamořil** ho virem z opice.

Když se Věra před třemi lety **rozváděla, navrhl** jí manžel, aby sehnala, koupila a zadaptovala chalupu.

Když jste román **psala, napadlo** vás, že téma je bezpochyby velmi vhodné pro překlad do němčiny?

Když Tesla reportérům **odpovídal, zablesklo se** mu v očích: "Úspěch je jistý. Přenos elektřiny je jedním z těch nejjednodušších problémů. Je to pouhá aplikace již vyslovených a přijatých pravidel, jež jsou tak jistá jako sám vzduch."

Časová věta v postpozici:

Navštívila jsem ho, **když jsem** pořad **připravovala**.

Těžko někdo **opustí** klub, **když vyhrává**.

Já jsem se **narodil, když se** rodiče **rozváděli**.

Inspektor si ji důkladně **prohlédl, když jí odpovídal**.

Současnost se může týkat i dějů neaktuálních, **opakovaných**:

Chodívala tvá matka do stáje, **když tam byl** Štěpán? (K. Čapek – ČNK)

(b) Děj nastává během děje vyjadřovaného v klauzi řídicí:

V časové klauzi je vid dokonavý, v řídicí klauzi je vid nedokonavý; časová klauze je obvykle v antepozici (tato struktura je poměrně málo frekventovaná):

- (3) **Když se narodila, jezdily** fiakry, svítilo se petrolejem a dámy nosily korzety.

Další doklad:

Když jsem procitl, svítalo již do okna, obráceného k moři, zapadající slunce a barvilo je do ruda.

Pokud stojí **časová klauze v postpozici**, jde o časové souvětí „s obráceným poměrem vět“ (MČ 3, s. 473); znamená to, že časová klauze **nevyjadřuje, kdy** došlo k ději vyjádřenému v klauzi řídicí, ani kdy takový děj trval, ale vyjadřuje, **co se stalo během děje vyjadřovaného řídicí klauzí**:

(4a) Zrovna **jsem koupala** dítě, **kdýž jsem** zvenku **uslyšela** dvě rány. (ČNK)

Sdělovaný obsah tohoto souvětí lze vyjádřit také tak, že řídicí klauzi transformujeme na klauzi časovou:

(4b) **Zrovna kdýž jsem koupala** dítě, uslyšela jsem zvenku dvě rány.

Další doklad:

Do okna vytrvale **bubnoval** déšť, **kdýž vstal** a oblékal si džínsy a tričko;

Mezi strukturami typu (4a) a typu (4b) je však významový rozdíl: pouze v souvětích typu (4a) je východiskem sdělení děj, který v dané době trval, aniž je tento děj prezentován jako časová okolnost – tak je tomu v souvětích typu (4b).

Že dokonání děje nastalo v průběhu děje vyjadřovaného řídicí klauzí, lze zdůraznit adverbium *právě* nebo *zrovna* (obě věty ČNK):

(5) **Kdýž dorazili** na zastávku, vlak **právě přijížděl**.

(6) **Kdýž dorazil, zrovna lilo**.

2. Oba děje probíhají současně

V obou klauzích bývá vid **nedokonavý**; časová věta může být v antepozici i v postpozici.

(a) Současně probíhající děje jsou aktuální děje minulé

Pokud se hovoří o minulosti, jde nejčastěji o určité děje, které současně probíhaly v určité minulosti a jen v této minulosti: (obě věty ČNK):

- (7) **Když to říkala, usmívala se.**
- (8) V Edmontonu **jsem vyrůstal, když tam táta hrál.**

Další doklady:

Když vcházela do dveří, **předpokládala**, že tady zůstane přes noc, ne-li celý víkend.
Když vstupovali do makety, **zakoušel** téměř klukovské vzrušení a nedočkavost.

(b) Současně probíhající děje jsou děje, které se opakovaly nebo opakují

Děje vyjadřované přísudky obou klauzí mohou vypovídat o tom, že za určitých dějových okolností pravidelně docházelo nebo dochází k určitému ději; jde o tzv. děje neaktuální.

(ba) Opakující se děje jsou děje minulé

Opakovanost minulých dějů lze vyjádřit: **(baa) iterativem** buď jen v klauzi časové, nebo jen v klauzi řídicí, nebo v obou klauzích (věty (9) až (11)); **(bab) neiterativním imperfektivem** některých sloves (věty (12) a (13)); věta (9) ukazuje, že opakovanost může vyjádřit i perfektivum, zejména pokud je v řídicí klauzi časové adverbium, které opakovanost vyjadřuje (*podívala jsem se vždycky*); věta (12) ukazuje, že opakovanost se může týkat jen jednoho z dějů (*navštěvovala jsem*) (vše ČNK):

- (9) **Když jsem se vracívala** do domu, **podívala jsem se** vždycky do schránky na dopisy a položila jsem je na stolek v hale. (překlad: A Christie)
- (10) **Když jsem ležela** ve vaně, **mívala jsem** někdy pocit, že tátu slyším, jak v předsíni něco vypravuje mámě. (M. Viewegh)
- (11) **Když jsem učívala** tělocvik, **jezdívala jsem** s dětmi na cyklistické výlety.
- (12) **Navštěvovala jsem** ho, **když jsem** pořad **připravovala**.
- (13) **Potkávala jsem** ho na zastávce, **když se vracel** do Prahy.

(bb) Opakující se děje jsou děje přítomné

Jsou-li obě přísudková slovesa v přítomnosti, poukazuje souvětí často k dějům neaktuálním, opakujícím se (vše ČNK):

- (14) **Když Giulia čte, nevnímá**, jak plyne čas.
- (15) **Když zažívám** stres, **ovládají** mě násilné pudy, které si vybíjím na sobě.
- (16) **Když fíky dozrávají, šíří se** už z listů jemně nasládlá medová vůně.

V prozaických textech však nejsou výjimečné případy, kdy prezentní tvary obou klauzí poukazují k líčené aktuální situaci:

Když přicházím, potřásá si rukou s vrchním, ale ani ho nenapadne nás seznámit.

Když Erik **odchází, leží** Josef s úsměvem na lůžku.

Když detektiv **platí, vrtí** barman hlavou: „Ten žvaní, až se hory zelenají! [...]"

(c) Současně probíhající děje jsou děje budoucí

Pro budoucí děje, ať posloupné, či současně probíhající, se užívá hlavně a primárně spojka *až*.

Spojka *když* je tu vzácná; plně funkční je tehdy, **implikuje-li podmiňování** (obě věty ČNK):

(17) Bude jí naslouchat, **když bude mluvit**, a nikdy ji nebude přerušovat.

(18) Původně jsem plánovala, že **ted', když bude** Maya **ve školce** od devíti do šesti, budu pracovat častěji, ale na volné noze.

V jiných případech je vhodnější užít spojky *až*:

(19a) Nejprve si mumlal slova, která **řekne, když jí bude** svou odměnu odevzdávat. (překlad: P. Rankov)

(19b) Nejprve si mumlal slova, která **řekne, až jí bude** svou odměnu odevzdávat

(20a) Paul nejdříve uvažoval o tom, že pro své věci **zajde, když bude** Simone v práci. (ČNK, zkráceno)

(20b) Paul nejdříve uvažoval o tom, že pro své věci **zajde, až bude** Simone v práci.

B. Spojka *až*

Tuto spojku užíváme, hovoříme-li o budoucnosti. Jde-li o související budoucí děje, které budou probíhat současně, **v obou klauzích je nedokonavé futurum**. Souvětná struktura tohoto významu je poměrně **vzácná** (obě věty ČNK):

(21) Napadlo mě, že **budu pozorovat** bachaře, **až bude vydávat** jídlo.

Další doklady:

Až budu stavět další dům, určitě **budu zase spolupracovat** s firmami My Light, Dolpa a Němec.

Až budeme pracovat na projektové dokumentaci, **budeme jednat** i se správou a údržbou silnic, jakým způsobem bude řešena příjezdová komunikace na náměstí.

Hrozně moc se opiju a asi budu potřebovat někoho, kdo mi **bude přidržovat** vlasy, **až budu zvracet**.

Až budete projíždět na Letné cílem, **nebudete pociťovat** nostalgii nad koncem své kariéry?

Obvyklejší je souvětňá struktura s tvary typu *půjdu, pojedu*; časová klauze se vztahuje na událost chůze, během které dojde k jiné události:

(22) **Až pojeděš** do Winchesteru, **zajdu** na večerní bohoslužbu.

(23) **Až půjdeš** zítra z kostela, **zastav se** ve škole!

Spojkou *až* se běžně vyjadřuje, ve které době a/nebo za jaké situace v budoucnosti nastane děj s touto situací spjatý; budoucí doba se udává relativně vzhledem k nějaké vlastnosti či okolnosti (*být velký, starý, dospělý, bohatý; potřebovat něco, jít kolem* atp.) (vše ČNK):

(24) **Až budu velká**, bude ze mě malířka, to Ti slibuju.

V řídicí klauzi pak často bývá **vid dokonavý**:

(25) **Až budu potřebovat** psychiatra, **vyberu si** ho sama.

(26) **Až budu** něco **potřebovat**, **ozvu se**. (P. Dvořáková)

Je-li v časové klauzi přítomný tvar *půjdu, půjdeš*, ... s futurálním významem, v souvětí **dochází často k sémantickému zkratu**: *až půjdete* se nevztahuje na dobu chůze či dobu směřování někam, ale na stav či místo, jehož se směřováním někam dosáhne:

(27a) **Až půjdete do obchodu**, kupujte jen to nejnutnější. (ČNK)

(28a) **Až půjdu do důchodu**, budu mít více času a začnu pátrat po svých předcích. (ČNK)

Význam souvětí (27a) a (28a) by při požadavku přesného a nevágního vyjadřování musel být formulován např. takto:

(27b) **Až budete v obchodě (nakupovat)**, kupujte jen to nejnutnější.

(28b) **Až budu v důchodu**, budu mít více času a začnu pátrat po svých předcích.

C. Spojka *zatímco*

1. Obecná charakteristika

Spojka *zatímco* vyjadřuje – na rozdíl od spojky *když* – současný průběh dvou dějů jednoznačně; ve srovnání se spojkou *když* je však poněkud formálnější či mírně knižní, a patrně i proto je v současné češtině méně častá než spojka *když*. V čistě časovém významu se užívá poměrně vzácně. Závazný je po ní **nedokonavý vid**. Srov. konkurenci spojek *když* a *zatímco* v následujících dokladech z ČNK:

(29a) **Když spala**, hovořil jsem k ní a snažil se jí vsugerovat, aby se uvolnila a dovolila si dýchat bez námahy.

(29b) **Zatímco spala**, tiše jsem seděl a upíral pohled na zrcadlo.

(30a) **Když to říkal**, díval se mi kamsi přes rameno.

(30b) **Zatímco to říkal**, vládlo v místnosti hluboké ticho.

V minulosti, patrně ještě v 60. letech 20. stol., se užívalo výrazu *zatím co* s mezerou mezi oběma komponenty spojky: *Zatím co se jeden z nás informoval o možnostech ubytování, druhý hlídal vůz.* (J. Hanzelka – M. Zikmund) – *Sem se také vracela o víkendech, zatím co já hrál biliár v secesní herně městského hotelu se soudruhem Ponyklem nebo popíjel whisky v Gellenově elegantní dáčce.* (J. Škvorecký)

2. Frekvence

Poměr frekvence spojky *zatímco* a frekvence spojky *když* je různá u různých sloves, patrně v závislosti na charakteru děje, který označují.

V následující tab. 1 je počet dokladů souvětí začínajících spojkou *Když* nebo spojkou *Zatímco*, po níž bezprostředně následuje kterýkoli z tvarů daného intransitivního (či intransitivně užitého) slovesa uvedeného v infinitivu a po něm bezprostředně následuje čárka (oddělující časovou klauzi od zbytku souvětí); (seřazeno podle vzrůstajícího podílu spojky *zatímco*):

Tab. 1: Poměr frekvencí spojky *když* a spojky *zatímco* na začátku souvětí; bezprostředně po spojce následuje intransitivní sloveso v kterémkoli z jeho tvarů a po něm čárka

Když pršet, : Zatímco pršet,	=	1467 : 1
Když odcházet, : Zatímco odcházet,	=	1131 : 1
Když vařit, : Zatímco vařit,	=	132 : 4
Když psát, : Zatímco psát	=	485 : 18
Když zpívat, : Zatímco zpívat,	=	238 : 10
Když pracovat, : Zatímco pracovat,	=	493 : 36
Když odpočívat : Zatímco odpočívat,	=	76 : 12

Když mluvit, : Zatímco mluvit,	=	560 : 143
Když probíhat, : Zatímco probíhat,	=	329 : 112
Když spát, : Zatímco spát,	=	269 : 104

V následující tab. 2 je počet dokladů souvětí začínajících spojkou *Když* nebo spojkou *Zatímco*, po níž následuje jakékoli sloveso a zbytek věty je libovolný (seřazeno podle vzrůstajícího podílu spojky *zatímco*):

Tab. 2: Poměr frekvencí spojky *když* a spojky *zatímco* na začátku souvětí; bezprostředně po spojce následuje jakékoli sloveso a zbytek věty je libovolný

Když otevírat : Zatímco otevírat	=	137 : 3
Když sledovat : Zatímco sledovat	=	1278 : 45
Když pozorovat : Zatímco pozorovat	=	440 : 18
Když hledat : Zatímco hledat	=	796 : 45
Když vybírat : Zatímco vybírat	=	303 : 18
Když držet : Zatímco držet	=	266 : 16
Když zkoumat : Zatímco zkoumat	=	124 : 10
Když řešit : Zatímco řešit	=	210 : 21
Když vykládat : Zatímco vykládat	=	78 : 13
Když čekat : Zatímco čekat	=	522 : 345

Srov.:

Když čekala o samotě v Rebečině obýváku, její počáteční údiv rychle vystřídaly výčitky, načež ji začal přepadat ještě nečekanější pocit.

Zatímco čekala v restauraci na Idu, dala si u baru skotskou. (překlad: I. Shaw – ČNK)

Když pozoroval odjíždějící auto, své poslední věty litoval.

Zatímco pozoroval odjíždějící automobil, uslyšel Viktor kovové cvaknutí zámku.

Když vykládali Štěpánovi, jak se jim dařilo, domlouvali se u nálevního pultu v Laňkově restauraci Hugo Železný a Vilém Pork s panem Rajchem.

Zatímco vykládala, jak funguje paměť a jak umírají zvířata, já hovořil, oddělený od ní sotva decimetrou cihlovou přepážkou, o bozích a hrdinech nebo úskalích aoristu [...]

Frekvenční poměr spojek *zatímco* a *když* se může u téhož slovesa měnit v závislosti na jeho významu. Např. ve všech 112 dokladech souvětí začátku *Když probíhat* (infinitiv je za kterýkoli tvar tohoto slovesa) má sloveso *probíhat* abstraktní význam „uskutečňovat se“, zatímco ve významu „běžet někudy“ je doložena pouze spojka *když*:

(31a) **Když probíhala obývákem** a kuchyní, matně slyšela, jak táta volá: „Co se děje?“

(31b) **Zatímco probíhaly** rámcové závody, připravovali se v šatnách.

3. Pozice časové klauze

Antepozice časové klauze uvozené spojkou *zatímco* je patrně o něco **častější** než její

postpozice – ta však není nijak výlučná (obě věty ČNK):

(32) **Zatímco pozoroval** odjíždějící automobil, uslyšel Viktor kovové cvaknutí zámku.

(33) O tom všem uvažoval, **zatímco** ty dva **pozoroval**.

Srov. další doklady **postpozice**:

Lidi v Africe umírají, **zatímco** se je Evropa snaží hermeticky odříznout.

Byly to nevinné zvyky. Rozkoš, s jakou se dloubal v nose. Věčnost, jakou trávil v koupelně, **zatímco** já na něj čekala v posteli.

Neslyšel jste, že by se ve městě něco povídalo, **zatímco** jsem spal?

4. Restrikce

Spojka *zatímco* se neužívá, pokud se hovoří o **neaktuálním, opakujícím se ději**:

(34a) **Když pozorujete**, jak něco končí, **bývá** to vždy smutné. (ČNK)

(34b) *Zatímco pozorujete, jak něco končí, **bývá** to vždy smutné

(35a) **Když přichází** jaro či podzim, **bývají** tyto stesky ještě častější. (ČNK)

(35b) *Zatímco přichází jaro či podzim, **bývají** tyto stesky ještě častější.

Spojka *zatímco* se v češtině obvykle neužívá také tehdy, pokud se hovoří o ději jako o situaci trvající delší čas (třeba několik let):

(36a) **Když studoval** v Plzni, **učil se** čtyři cizí jazyky.

(36b) *Zatímco studoval v Plzni, **učil se** čtyři cizí jazyky.

Jde-li o aktuálně probíhající děj, spojka *zatímco* může mít své funkční oprávnění a naopak spojka *když* může být méně vhodná či zcela nevhodná:

(37a) **Zatímco mluvil** o víně, **pustil se** do předkrmu. (ČNK)

(37b) ?Když mluvil o víně, **pustil se** do předkrmu.

Srov. dále:

Zatímco mluvil do sluchátka, **rovnal si** hromádky papírů na psacím stole.

Zatímco plavala ke břehu, **uklidňovala se** myšlenkou, že voda by jí sahala tak půl metru nad hlavu.

Zatímco mířila ke dveřím, **polkla** slzy.

D. Spojka *meztím, co/meztím co/meztímco*

Tato spojka ve třech pravopisných variantách, z nichž nejčastější je varianta první s čárkou mezi oběma komponenty a nejméně častá varianta třetí prezentující se jako spojka jednoslovná, je synonymní se spojkou *zatímco*; užívá se častěji v antepozici:

- (38a) **Meztím, co** Reiko **stlala** pohovku, **stála** Naoko v kuchyni a **vařila** snídani. (překlad: H. Murakami – ČNK)
- (38b) **Zatímco** Reiko **stlala** pohovku, **stála** Naoko v kuchyni a **vařila** snídani

Všechny tři varianty této spojky jsou **velmi málo frekventovaná**, vyskytují se však i v kvalitních textech.

Další doklady:

A **meztím, co** Mary **upravovala** křídla, aby na tácku pěkně ležely, Charil usazená v křesle vedle Ramida **leštil** dva zahnutý čapský nože, co vytáhnul z pouzdra a myslel, že by ho mohly zajímat. (P. Hůlová)

Neoponoval jsem a **meztím, co jsem skládal** malířské náčiní a stojan, doktor věcně **oznámil**, že jezdím každý den do hutí na Kladno, vstávám před čtvrtou hodinou ráno a odpoledne opět jedu zpět do Prahy. (V. Boudník)

Varianta *meztímco* jako jednoslovná spojka obdobná spojce *zatímco* je spíše výjimečná.

Užita je několikrát v Haškově románu o Švejkovi a několikrát v románu Ch. Dickense *Oliver Twist* v překladu E. Tilsche a E. Tilschové, vydaném naposledy v r. 2021 nakl. Dobrovský. Srov. např.:

Meztímco nápoj pořádku, správce panu Bumblovi oznámila, že stařena zemřela.

Meztímco takto pacienta pozoroval, mladší dáma tichounce proklouzla kolem [...]

Meztímco jí je Blathers podával, vyklouzl dokrot z pokoje.

Pravidelně se užívá v překladu románu *Tom Jones* od H. Fieldiga, vydaném naposledy v r. 2016 nakl. Dobrovský; např.:

Meztímco Jones vyslychal čeledína, vyptával se Patrik druhého průvdce [...]

Meztímco s ním vyjednával, kdosi k němu přistoupil [...]

Meztímco Jones líbal knížku, vypadl z ní na zem lístek [...]

Srov. též:

Meztímco se přijímala tato opatření, šly ale věci svou vlastní cestou a velení tábora nestačilo reagovat na jejich spád. (překlad – B. Pasternak, *Doktor Živago*)

E. Korelativum *během toho, co*

Tento složený výraz je v současné standardní češtině velmi málo frekventovaný a patří proto na periferii gramatického systému; přesto může být funkční:

- (39) Až příliš často **během toho, co** druhý mluví, se věnujeme sami sobě, svým argumentům, a druhou stranu prakticky nevnímáme.

Vzdor perifernosti tohoto spojovacího výrazu ho Petra Hůlová v románu *Stanice tajga* dokonce užila několikrát:

Během toho, co Tamara mluvila, párkrát dokonce usnul.

Během toho, co čekali na psy, se Hablund belhal kolem tábořiště [...]

A nepřestal, ani když už byli doma, a mluvil, i zatímco Elvíra ohřívala hovězí s kolínky, a i **během toho, co** jedli, tak mluvil.

F. Spojka *co*

Tuto spojku lze ze synchronního hlediska pokládat za zkrácenou variantu spojky *zatímco*, s níž je synonymní, má však spíše hovorový ráz, byť se může vyskytnout i v plně spisovné autorské řeči prozaické:

Co byla zavřená v koupelně, málem usnul. (překlad: G. Simenon)

Co spal, tak jsme my děcka s tátou dojedli tu kejtú. (překlad: J. Steinbeck – ČNK)

Co takto uvažuje, ozve se zaklepání a do místnosti vstupuje Nealcé. (J. Loukotová, *Není římského lidu*)

G. Spojka *jak*

Kromě časového významu může konotovat jistou způsobovost, charakter děje nebo může připomínat minulou událost (viz větu I. Klímy níže); má spíše hovorový ráz:

Jak zastrkávala pouzdro nazpět, vyklouzl kus krajkového prádla. (A. Lustig – ČNK)

Jak jsem tak ležel, zaklepá zničehonic někdo na dveře. (překlad: J. D. Salinger – ČNK)

Jak běžela kolem mě, napřáhla proti mně ruku, jako kdyby si mě chtěla udržet od těla. (překlad: R. Chandler – ČNK)

Jak jsem tamtudy projížděl, objevoval jsem, že stále více lidí prahne po Floridě a že se tam už přestěhovaly tisíce lidí a další tisíce po tom touží a udělají to. (překlad: J. Steinbeck – ČNK)

Jak mě nevzali na školu, chtěla jsem zůstat doma a malovat si [...] (I. Klíma, *Soudce z milosti*)

II. Specifická současnost dějů

A. Spojky *kdykoli; pokaždé když; vždy/vždycky, když*

Tyto spojky explicitně vyjadřují, že děj časové klauze nastává opakovaně a při každém opakování tohoto děje nastává děj věty řídicí. V přísudku časové i řídicí klauze stává nejčastěji tvar přítomný nebo tvar minulého času v obou videch (obě věty ČNK):

- (40) **Vždy když vyslovuji** tuto větu nebo její nepatrnou obměnu, **cítím** zvláštní chvění.

- (41) **Vždycky když se** po obloze **proháněl** vítr, **sedával** s rodinkou v kamenné chýši a ohřívali si ruce nad plápolajícími poleny. (překlad: R. Bradbury)

Spojky *kdykoli*, *pokaždé když* a *vždy/vždycky když* jsou synonymní a vzájemně zaměnitelné (vše ČNK):

- (42a) **Kdykoli** ji **zahlédl**, ucítil jakési jemné píchnutí v hrudi.
(42b) **Pokaždé když** ho **spatřila**, její tvář **se rozzářila** štěstím. (zkráceno)
(42c) **Vždycky když** ho **zahlédla**, měla pocit, že někoho hledá.

V přísudku obou klauzí může být sloveso nedokonavé i dokonavé. **Z hlediska vidu** existují tedy u souvětí tohoto typu čtyři varianty:

- (43a) Kdykoli jsem ji **líbal**, **přejížděla** mi rukou po páteři nahoru a dolů. (ČNK)
(43b) Kdykoli jsem ji **líbal**, **přejela** mi rukou po páteři nahoru a dolů.
(43c) Kdykoli jsem ji **políbil**, **přejela** mi rukou po páteři nahoru a dolů.
(43d) Kdykoli jsem ji **políbil**, **přejížděla** mi rukou po páteři nahoru a dolů.

Výběr vidu je patrně podřízen jeho obecným funkcím, nikoli struktuře souvětího vztahu, a určitá vidová konstelace může být proto v daném textu vhodnější než jiná.

Opakovanost děje lze v řídicí nebo časové klauzi vyjádřit tvarem **iterativním** (obě věty ČNK):

- (44) **Kdykoli** byl pryč, **sedávala** u svého okna a plakala.
(45) **Kdykoli se** pak Věra **vracovala** z Prahy, odcházela jsem schválně ven.

Pokud je v časové klauzi **vid dokonavý**, může souvětí implikovat, že děj věty řídicí nastává až po ději klauze časové, jde tedy o **posloupnost, nikoli současnost dějů** (vše ČNK):

- (46) **Pokaždé, když** sem **přijedu**, se tu cítím opravdu dobře.
(47) **Pokaždé, když odejde** takovýhle hokejista, tak to s mužstvem hne.
(48) **Pokaždé, když byly** tyto hodnoty **narušeny**, vznikl evropský konflikt.
(49) **Vždy, když je** mi **učiněna** nabídka, ji velice důkladně zvážím.

O posloupanost dějů může jít výjimečně i tehdy, je-li v časové klauzi imperfektivum:

(50) **Pokaždé, když se tatínek vracel z trhu, přivezl nám spoustu dárků.**

Zatímco **nedokonavý vid** v časové klauzi vyjadřuje souběžnost dějů vyjadřovaných oběma klauzemi, **dokonavý vid** v časové klauzi může vyjadřovat **děj, který nastává zároveň s dějem vyjadřovaným v klauzi řídicí** (vše ČNK)

(51) **Kdykoli je plyn stlačen, vznikají hvězdy.**

(52) **Kdykoli prošel** kolem příborníku s porcelánem, **uslyšel** příznačné zadrnčení.

(53) **Kdykoli zažijete** s partnerem něco pěkného, mozek **si ho spojí** s něčím příjemným.

(54) **Pokaždé, když prošla** kolem obří Picassovy fotografie na stěně, **pozvedla** zrak, pozdravila a zeptala se, jak se Monseigneurovi daří.

Z významu věty (52) plyne, že „uslyšení zvuku“ proběhlo nejspíš zároveň s „projitím kolem“, nikoli až po něm, i když ani to nelze vyloučit. Z významu věty (54) naproti tomu jednoznačně vyplývá, že „pozvednutí zraku“ proběhlo zároveň s „projitím kolem fotografie“, nikoli až po něm.

V omezené míře se tato časová souvztažnost uplatňuje i u časových vět s **nedokonavým tvarem času budoucího**; např (obě věty ČNK).:

(55) **Kdykoli budeš mít** tuto kravatu na sobě, **budu vědět**, že jsem blízko tvého srdce.

(56) **Kdykoli budu pít** minerálku, **vzpomenu si** rád na ten příběh [...]

Kontaminací spojky *kdykoli(v)* se spojkou *pokaždé/vždy když* vznikne spojka *kdykoli(v), když*, kterou pro její nefunkčnost nelze doporučit: *Mám vztek kdykoliv, když slyším Jiřího Paroubka.* (H. Pawlovská)

B. Spojka *právě/zrovna když*

Složenou spojkou *právě/zrovna když* se zdůrazňuje časová shoda, synchronizace dvou dějů (obě věty ČNK):

(57) Karlíkovi **přišli, právě když jsem odkládal** do dřezu nádobí od večere.

(58) Jednou **jsem za ním přišel, zrovna když řešili** problém, že jeden herec nemůže hrát.

Implikovány přitom bývají jisté **sociální okolnosti této shody**, např. nevhodnost takové shody:

(59) **Zrovna když** se Bella chystala do postele, zazvonil telefon.

Současnost dvou dějů se tu ovšem často pragmaticky stýká s jejich bezprostřední posloupností; o posloupnost dějů může jít tehdy, je-li v obou klauzích **perfektivum**:

(60) Proč **jste odešel** z Liberce, **právě když postoupil** do ligy?

(61) **Zrovna když jsem usnul, přišel** znovu vedoucí lékař.

(62) Na včelí biofarmu do Rokytníka **jsme přijeli, zrovna když rozkvetly** maliníky .

Otázka, zda děje nastávají bezprostředně po sobě, nebo zda probíhají či proběhnou v přesně téže době, však obvykle není relevantní. Např. smyslem věty (61) patrně není sdělit, že usnutí a příchod proběhly přesně v tutéž dobu. Srov. dále:

V pětadvaceti letech přišla při nehodě o nohu, **právě když** začala mít úspěchy jako modelka.

Právě když se politici zprava i zleva po dlouhé pouti ideologiemi 19. století sešli na platformě sociálně tržní ekonomiky, dává jim trh najevo, že se obejde docela klidně i bez nich, zatímco stav sociální jim naznačuje, že mu stěží mohou nějak výrazněji pomoci.

Zrovna když cítila, že se s ní svět točí, ohromená mocí jeho polibku, odtrhl své rty.

Lidi jsou většinou žhaví do debaty, **zrovna když** vy nejste.

Ve složené spojení *právě když* se mnohem méně často mezi oba komponenty klade čárka; např. *Právě, když jsem zpomalil, abych ho nemusel předejít, zastavil se a začal se kabalit do výkladu nějakého klenotnictví. – Z nádraží jsem si vzal taxík, přijel jsem na hřbitov právě, když strýček Venhoda a maličký houfec z Černé Hory vcházeli do kaple.* (ČNK – J. Škvorecký) Považujeme za vhodnější tuto čárku zde neklást.

C. Korelativa

Spojka *když* uvozující časovou klauzi, jejíž přísudek vyjadřuje děj současný s dějem vyjadřovaným přísudkem klauze řídicí, se někdy spojuje s korelativním **časovým adverbium** – pro přítomnost *ted'*, pro minulost *tenkrát/tehdy, dřív/dříve, kdysi, jednou*. Vzniká tak složená spojka (složený konektor), jehož součástí je adverbialní komponent.

S **časovými substantivy** (*doba, chvíle, okamžik* apod.) se spojuje korelativní *kdy*.

1. Korelativum *ted' když*

Souběh přítomných dějů je jednoznačně vyjadřován takovým souvětím s tímto korelativem, jehož oba přísudky nebo jen přísudek časové klauze jsou **imperfektiva**. Lze přítom říci, že

časová klauze vymezuje trvání děje jako „moment, od něhož nastává výrazná změna situace, nové stadium ve vývoji děje“ (Hoffmannová – Kolářová, 2011) (obě věty ČNK):

(63) **Ted' když miluju**, žádné proč neexistuje!

(64) **Ted' když Cat spala**, myšlenky se mu volně rozutekly.

Mezi adverbium a spojku se však mnohem častěji klade **čárka**, což oslabuje status výrazu jako složené spojky:

(65) **Ted', když** bydlím v Praze, mi chybějí procházky po lese.

Pokud je v časové klauzi **perfektivum**, souvětí může implikovat dějovou posloupnost:

(66) **Ted' když dosáhl** svého, ztratil Baumann náraz náladu. (J. Trefulka – ČNK)

Ted', když mládí mé **odkvetlo**, co je ze mne? (L. Klíma)

Pokud obě klauze obsahují **imperfektivum v přítomtu**, bývá vyjadřována **neaktuální opakovanost dějů**; časové adverbium *ted'* se pak vztahuje na přítomnost, která trvá již delší dobu a je nějak vymezena vůči předchozí době minulé (obě věty ČNK):

(67) **Ted' když jedu** kolem, **bolí** mě u srdce.

(68) **Ted' když jezdím** vlakem, **vozím** takový kufřík.

MČ 3 tvrdí: „Mají-li mít děje v souvětí **význam aktuální přítomnosti**, je třeba spojku ještě doplnit příslušným adverbium: **Ted' když o tom přemýšlím, zdá se mi, že...**“ (s. 474, tučně FŠ). Avšak, jak ukazujeme v této gramatice, že jde o vyjádření aktuální přítomnosti, adverbium *ted'* samo o sobě nezaručuje; toto tvrzení MČ je tedy mylné.

Pokud stojí adverbium *ted'* po spojce *když*, chápeme ho spíše jako samostatné časové adverbium, které není součástí spojky:

(69) **Když ted'** zavřu oči, slyším odvedle to dítě. (A. Lustig – ČNK)

2. Korelativa *jednou, když; dřív/dříve, když; tehdy/tenkrát, když; kdysi, když*

Korelativa *tehdy/tenkrát, když* a *kdysi, když* jsou poměrně vzácná; mezi adverbium a spojkou stává **častěji čárka**; ta posiluje mimospojkovou platnost adverbiální složky konektoru. Může tu jít o **souběh**, ale i o **posloupnost** dějů:

Jednou, když jsem omylem **spáchal** v továrně sabotáž a dostal jsem strach, že mě lízne gestapo, **uvědomil jsem si** najednou, že ji mám rád. (J. Škvorecký, *Zbabělci* – ČNK) (souběh nebo posloupnost dějů)

Dříve, když jste poslouchali nějakou skladbu, **mohli jste** říci, to hrají Berlínští filharmonici, tohle Česká filharmonie, tohle zase Newyorští. (časový souběh)

Dříve když nastaly nějaké problémy, **zašli** spolu do hospody na pivo a pobavili se o věci. (časová posloupnost)

Tehdy, když jsem začínala, jsem netušila, jaké mi tahle moje úzká specializace přinese výhody. (časový souběh)

Tenkrát, když byla moje dcera **malá, se** na základní škole všichni **učili** povinně ruštinu. (časový souběh)

Kdysi, když bývala zdravá, krčívala ráda rameny. (překlad: J. P. Sartre- ČNK) (časový souběh)

Korelativní adverbium může stát i za spojkou; pak ho lze výrazněji chápat jako samostatný větný člen, nikoli jako součást spojky:

Když tehdy seděla na pohovce s bradou na kolenou, měla na sobě modrý župan.

Když tenkrát u nich zatýkali faráře, šla ho bránit celá ves.

Když jednou těsně míjeli nákladní auto s vojáky a světla zazářila, spatřil Andrés v tom náhlém přísvitu strnulé a smutné obličej vojáků.

Když kdysi Ludvík Vaculík nevěděl, co psát, poradil mu Jiří Kolář, ať si píše deník, a tak vzniklo jedno z nejznámějších Vaculíkových děl, Český snář.

V časové klauzi se běžně užívá i **perfektivum**, a souvětí pak může implikovat nikoli souběh dějů, nýbrž jejich **posloupnost**:

Tehdy když se Ojuna **narodila**, se stalo [...] (P. Hůlová – ČNK))

Tehdy, když se ve zlém **rozešel** s rodinou, myslel si, že má před sebou už jen cestu do budoucnosti, cestu revoluce.

Tehdy, když se upřeně **zadívala** kluzkým třpytem jeho brýlí hluboko do bažiny zelenavých očí, pochopila, že dosáhla svého, že je úplně připraven, dokonale dozrál a že je čas jednat. (překlad: V. Nabokov – ČNK)

Když tenkrát utekla a vzala si toho hazardního hráče, zlomila jim tím srdce.

3. Korelativní časová substantiva

(a) v době, kdy

Toto korelativum je dosti frekventované. Častější je v postpozici. Obvykle **je nahraditelné spojkou když**:

(70a) Pobývají venku hlavně přes poledne nebo **v době, kdy** svítí slunce, takže je tepleji.

(ČNK)

(70b) Pobývají venku hlavně přes poledne, nebo **když** svítí slunce, takže je tepleji.

Toto korelativum se užívá obvykle tehdy, vychází-li sdělení nikoli jen ze souběhu dějů, ale z jisté **charakteristické doby**, v níž k tomuto souběhu docházelo či dochází; srov. následující věty (a) a (b) z ČNK:

(71a) **V době, kdy se** tyto projekty **projednávaly**, bylo skladování odpadu starostí vlády.

(71b) **Když se** tento projekt **spouštěl**, tak jsme s nedostatky počítali.

Poukaz k charakteristické době, která přesahuje aktuální souběh dějů, může být natolik silným motivem sdělení, že spojka *když* by v takovém kontextu byla nenáležitá. Užití spojky *když* může bránit i význam podmiňování:

(72a) **V době, kdy** auta jezdí skoro na volnoběh, málokdy řadí pod 1400 otáček. (ČNK, zkráceno)

Výraz *v době, kdy* by zde bylo možno nahradit spojkou *jestliže* a mírným přestylováním věty, nikoli však spojkou *když*:

(72b) **Jestliže v dnešní době** auta jezdí skoro na volnoběh, málokdy řadí pod 1400 otáček.

(72c) ***Když** auta jezdí skoro na volnoběh, málokdy řadí pod 1400 otáček.

Jindy by výraz *v době, kdy* bylo možno nahradit spojkou *zatímco*, nikoli však spojkou *když*:

(73a) **V době, kdy** devět nápadníků klečelo v kruhu kolem ní, střežila úzkostlivě svoji nahotu. (M. Kundera – ČNK)

(73b) **Zatímco** devět nápadníků klečelo v kruhu kolem ní, střežila úzkostlivě svoji nahotu.

(73c) ***Když** devět nápadníků klečelo v kruhu kolem ní, střežila úzkostlivě svoji nahotu.

(b) ve chvíli, kdy

Toto korelativum je zhruba dvakrát méně časté než korelativum *v době, kdy*. Častější je rovněž v postpozici a může mu předcházet partikule *právě*; pak je zaměnitelné spojkou *právě když*:

- (74a) Vešla do jídelny **právě ve chvíli, kdy** Crump přinášel konvici s kávou. (překlad: A. Christie – ČNK)
- (74b) Vešla do jídelny, **právě když** Crump přinášel konvici s kávou.

Pokud souvětí neimplikuje nevhodnost souběhu obou dějů, korelativum spojkou *právě/zrovna když* zaměnitelné není, resp. tato záměna by byla nevhodná:

- (75a) **Ve chvíli, kdy** hráz začala přetékat, už deště ustávaly. (ČNK)
- (75b) *Právě když hráz začala přetékat, už deště ustávaly.

Souvětí s tímto korelativum může také vyjadřovat **dějovou posloupnost**, a pak může být zaměnitelné spojkou *jakmile*:

- (76a) **Ve chvíli, kdy** jsme se vzali, začali jsme řešit bydlení. (ČNK)
- (76b) **Jakmile** jsme se vzali, začali jsme řešit bydlení.

Výjimečné a substandardní je užití souvztažného *ve chvíli, co*:

Každé večer, přesně **ve chvíli, co** jsme zavřeli dveře za posledním zaměstnancem, se pan Gruss vrhl po služebním telefonu a volal svému bratrovi. (P. Šabach)

Pohoršovat jsem se začala přesně **ve chvíli, co** za mnou zaklaply domovní dveře.

(c) *v okamžiku, kdy*

Toto korelativum je zhruba dvakrát méně časté než korelativum *ve chvíli, kdy*. Častější je rovněž v postpozici; může mu předcházet partikule *právě* nebo *zrovna*, a je pak zaměnitelné spojkou *právě/zrovna když*:

- (77a) K parkovišti před věžáky se přihnal **právě v okamžiku, kdy** otec zamykal svou škodovku. (ČNK)
- (77b) K parkovišti před věžáky se přihnal, **právě když** otec zamykal svou škodovku

(78a) **V okamžiku, kdy** vjížděli do lesa, vysvitlo slunce. (ČNK)

(78b) **Právě když** vjížděli do lesa, vysvitlo slunce.

Souvětí s tímto korelativem může vyjadřovat také bezprostřední posloupnost dějů, a korelativum je pak zaměnitelné spojkou *jakmile*:

(79a) **V okamžiku, kdy** jsem zhasl motor a vypnul světla, byla v garáži tma jako v ranci.
(ČNK)

(79b) **Jakmile** jsem zhasl motor a vypnul světla, byla v garáži tma jako v ranci.

(d) v momentě, kdy

Toto korelativum je asi dvakrát méně časté než korelativum *v okamžiku, kdy*. Je rovněž častější v postpozici:

(80a) Jednou začal na koncertu sám tleskat **v momentě, kdy** se ještě netleská. (J. S. Kupka – ČNK)

(81a) Člověk by měl nejlepší věc života určitě udělat **v momentě, kdy** jeho dobré a špatné vlastnosti jsou v optimálním poměru. (L. Vaculík – ČNK)

Ve větách (80a) a (81a) odkazuje korelativum *v momentě* k určité charakteristické době a nevyjadřuje tedy pouhý časový souběh, proto ho nelze zaměnit spojkou *právě když*:

(80b) *Jednou začal na koncertu sám tleskat, **právě když** se ještě netleská.

(81b) *Člověk by měl nejlepší věc života určitě udělat, **právě když** jeho dobré a špatné vlastnosti jsou v optimálním poměru.

V jiných případech je korelativum spojkou *právě když* zaměnitelné:

(82a) **V momentě, kdy** jsem ji spatřil, však zase zmizela. (ČNK)

(82b) **Právě když** jsem ji spatřil, však zase zmizela.

Toto korelativum může implikovat **podmiňování**, a je pak zaměnitelné některou z podmínkových spojek, ovšem s obráceným poměrem vztahu „doba – podmínka“:

- (83a) **V momentě, kdy** nesdělujeme negativní emoce, uzavíráme se do sebe, izolujeme se a přicházíme o blízkost. (ČNK) (převažuje důraz na době)
- (83b) **Pokud** nesdělujeme negativní emoce, uzavíráme se do sebe, izolujeme se a přicházíme o blízkost. (převažuje důraz na podmínce)

Pokud ze smyslu souvětí vyplývá **dějová posloupnost**, korelativum je zaměnitelné spojkou *jakmile*:

- (84a) **V momentě, kdy** auto zastavilo, vyskočil ven a dal se do běhu. (ČNK)
- (84b) **Jakmile** auto zastavilo, vyskočil ven a dal se do běhu.

Korelativní substantivum *moment* se někdy spojuje s odkazovacím *ten*:

- (85) **V tom momentě, kdy** Oskar uviděl babičku sedět za jejím zbožím, ucítil rovnou na kůži pod pláštěm, pulovrem a tričkem skatovou kartu. (překlad: G. Grass – ČNK)

(e) *v čase, kdy*

Toto korelativum je nejméně časté, několikanásobně častější je v postpozici. Vyjadřuje-li souběh dějů, může být zaměnitelné samotnou spojkou *když*:

- (86a) To vše se odehrávalo **v čase, kdy** ty s Kokkim jste se cpali slanečkama. (překlad: M. Waltari – ČNK)
- (86b) To vše se odehrávalo, **když** ty s Kokkim jste se cpali slanečkama

Korelativní substantivum může být doplněno o partikuli *právě* a/nebo odkazovací zájmeno; celý korelativní výraz je pak zaměnitelný spojkou *právě/zrovna když*:

- (87a) Člověk si nikdy neváží nesmrtelných okamžiků **právě v tom čase, kdy** se odehrávají. (překlad: E. Kazan – ČNK)
- (87b) Člověk si nikdy neváží nesmrtelných okamžiků, **právě když** se odehrávají.

Pokud souvětí vyjadřuje, že v průběhu prvního děje dochází k souvisejícímu ději druhému, je toto korelativum obvykle zaměnitelné spojkou *zatímco*:

(88a) **V čase, kdy** čekali, až jim přinesou jídlo, přednesla Andrea svůj návrh. (Z. Zapletal – ČNK)

(88b) **Zatímco** čekali, až jim přinesou jídlo, přednesla Andrea svůj návrh.

D. Spojka *dokud*

1. Obecná charakteristika

Tato spojka v jednom ze svých významů vyjadřuje, že **jeden děj trvá pouze či právě takovou dobu, po kterou trvá děj druhý**, probíhající či trvající současně s dějem prvním. Přísudkem časové klauze může být v tomto významu souvětí vztahu obvykle pouze sloveso **nedokonavé**.

(89) **Dokud** četl noviny, mlčel.

Přísudkové sloveso v časové klauzi může být ve všech časech (minulém, přítomném i budoucím (vše ČNK):

(90) **Dokud byl** Klaus premiérem, měl se Zeman do koho trefovat.

(91) **Dokud bydlíš** v našem domě, budeš poslouchat.

(92) **Dokud bude žít** jeden z nás, budeme žít oba.

Další doklady:

Dokud je člověk zvědavý na své bližní, sama zvědavost ho drží při životě.

Dokud existovala svatá říše římská s jejím křesťanským universalismem, nikomu se nepodařilo ji plně ovládnout.

2. Speciální užití

Po spojce *dokud* může stát v souvětí vyjadřujícím současnost dvou dějů **dokonavý** prezens nebo dokonavý čas minulý tehdy, má-li tzv. „dispoziční“ význam. Jde však o málo frekventovanou strukturu:

(93a) **Dokud uzvednu** v benčpresu 90 kg, budu se cítit mladý.

(94a) **Dokud udržela** fotoaparát, fotila každého, kdo za ní přišel. (ČNK)

Výraz ‚dokud + perfektivum‘ vyjadřuje schopnost k dané činnosti a lze ho proto opsat pomocí adjektiva *schopný*:

(93b) **Dokud budu schopný uzvednout** v benčpresu 90 kg, budu se cítit mladý.

(94b) **Dokud byla schopná udržet fotoaparát**, fotila každého, kdo za ní přišel. (ČNK)

Srov. dále:

Dokud dokážu lidi potěšit, dává mi to sílu jít ještě dál a dál.

Je mi jasné, že nebudu závodit věčně, ale **dokud zvládnou** jezdit s nejlepšími a nepřestanu si věřit, že mohu vyhrávat, tak budu závodit dál.

E. Spojky *ještě když*; *už když*

Složená spojka *ještě když* obvykle vyjadřuje, že **děj** věty řídící už **trvá** nějaký čas a **až do okamžiku**, kdy začíná platit děj klauze časové, tj. **déle, než se čekalo**;

(95) **Ještě když** nalévala kávu, cítila jeho doteky.

(96) Mlčela, **ještě když** jsem odcházel.

Další doklady:

Ještě když jsem se nadechoval, neměl jsem ponětí, co řeknu.

Ještě když se strojila k večeři, cítila určitou melancholii a stísněnost.

Naproti tomu spojka *už když* vyjadřuje, že děj věty řídící se uskutečňuje **již od okamžiku**, v němž děj časové klauze začal platit, tj. **dříve, než se očekávalo** (vše ČNK):

(97) **Už když** jsem byl v plenkách, dělal mi přednášky.

(98) Nadávali nám do zrádců, **už když** jsme po volbách tolerovali vládu.

Další doklady:

Už když se k Jimmieho obchodu s vakem blížil, měl neblahý tušení. (P. Hůlová – ČNK)

Už když se zákon o půdě přijímal, bylo zřejmé, že některé paragrafy si pravděpodobně vyžádají novelu.

Zřejmě z formálních důvodů zvukových se namísto adverbia *už* ve složené spojení užívá knižního *již* jen ojedinele; např. *Již když jsme vstupovali do Unie, vyslovovali jsme se proti její zemědělské politice*. Zatímco slovo *již* je v psaných textech zhruba jen třikrát méně časté než slovo *už*, spojka *již když* je přibližně stoosmdesátkrát méně častá než spojka *už když*.

Těmito složenými spojkami se ale vyjadřují i časové vztahy speciálnější (srov. Hoffmannová – Kolářová, 2011, s. 1098nn.):

(a) nějaký děj (vyjádřený řídicí klauzí) nastane během dlouhodobějšího trvání jiného děje (vyjádřeného časovou klauzí); komponent *ještě* přitom vyjadřuje, že k nastání děje došlo **dříve, než by se mohlo očekávat**:

(99) **Napsal jsem** o tom příspěvek, **ještě když jsem pracoval** u mikrobiologů.

(b) Někaký děj (vyjádřený řídicí klauzí) trvá i poté, co dojde k jinému ději (vyjádřenému časovou klauzí), u nějž lze očekávat, že děj vyjádřený řídicí klauzí zruší:

(100) **Ještě když vstoupil** do NHL, **rozdával** rány a často pykal na trestné.

Srov. dále:

Že je to cena pro mě, jsem se dozvěděl až před kamerami v televizi, když jsem otevřel Obálku [...]. **Ještě když jsem přišel do studia** a ptal se, komu tu cenu budu předávat, jestli je to on nebo ona, **všichni záhadně mlčeli**.

(c) svým trváním, resp. částí svého trvání se překrývají dva dlouhodobější děje či stavy; komponent *ještě* přitom vyjadřuje, že děj či stav vyjádřený časovou klauzí (*Ještě když jsem studoval ...*) byl jistou **mezní a zároveň pozdní dobou**, po kterou trval děj či stav vyjádřený klauzí řídicí:

(101) **Ještě když jsem studoval**, nebylo na viry takřka nic. Zatímco antibiotik a chemoterapeutik, která zneškodňují bakterie, přibývalo, léky blokující životní procesy virů neexistovaly.

Srov. dále:

V dobovém kontextu 60. let stály však v popředí jiné tituly těch let: Žert Milana Kundery a Sekyra Ludvíka Vaculíka. **Ještě když jsem začínal** v roce 1969 studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, **patřily** ve výkladech literatury **k ikonickým knihám** [...]

Pokud stojí komponent *ještě* za spojkou, vztahuje se bezprostředně pouze k době trvání děje vyjadřovaného časovou klauzí, nikoli k obsahu celého souvětí, a nepovažujeme ho proto za součást spojky: **Když ještě fungoval cukrovar, tak byla Haná stoka**.

2.2.3.3 Posloupnost dějů

I. Nespecifická posloupnost dějů (*když; poté, co; až*)

A. Obecná charakteristika

Že děj A časové klauze nastal před dějem B klauze řídící, čili děj B nastal po ději A, se v současné češtině vyjadřuje implicitně spojkou *když* a explicitně spojkami *až* a *poté, co* (vše ČNK):

- (1) **Když se zotavil**, usmálo se na něj štěstí.
- (2) **Poté co se zotavil**, začal se věnovat malování.
- (3) **Až se zotaví**, chce začít s přípravou na letní sezonu.

Zatímco spojky *když* a *až* jsou stylově neutrální, spojka *poté, co* se vyskytuje převážně v textech formálních, zejména v publicistice. Je to spojka, která se utvořila (patrně pod vlivem slovenštiny, němčiny a angličtiny) a vešla v běžný úzus až ke konci 20. a začátkem 21. století. Karel Čapek tuto spojku užil jedenkrát v celém svém díle včetně korespondence. Spojka *poté, co* se vzhledem ke své relativní stylové výlučnosti dosud příliš nehodí do stylově neutrálních textů a do textů běžně mluvené češtiny. Není proto přiměřené, abychom např. ve větě (4a) jednoduchou spojkou *když* nahrazovali složenou spojkou *poté, co*:

- (4a) **Když** mu to řekla, jen se smál. (ČNK) (obvyklé)
(4b) **Poté, co** mu to řekla, jen se smál. (neobvyklé)

V méně formálních, resp. **neformálních textech hovorového charakteru** se užívá variantní spojky *potom, co*; v psaných textech se jí užívá mnohem méně často než spojky *poté, co*. Srov.:

Zavolal mi hned **potom, cos** odešel, a za pár hodin byl tady.
Hned když se vrátil domů, hned **potom, co** odstavil auto do garáže, zfackoval svého staršího syna.

Spojka *až* se užívá pouze o dějích budoucích; věta (5b) je tedy negramatická:

- (5a) **Až** mu to řeknu, bude se divit.
(5b) ***Až** jsem mu to řekl, divil se.

Spojka *když* se v časovém významu vztahuje obvykle k **minulosti**, méně často k přítomnosti; ve spojení s přítomným tvarem dokonavým může vyjadřovat opakovanost děje (viz níže) nebo má **význam podmiňovací**:

- (6a) **Když** jí to řekl, podivila se. (vztah časový)
(6b) **Když** mu to řekne, bude se divit. (vztah podmínkový)

B. Jednotlivé spojky

1. Spojka *když*

(a) Antepozice a postpozice časové klauze

Časová klauze uvozená spojkou *když* stojí častěji v **antepozici** (věty (1) a (4a) výše a věta (7)); **postpozice** časové klauze je méně obvyklá (věta (8)):

- (7) **Když pochopila**, jak to myslí, cynicky **se zasmála**.
(8) „Moc se omlouvám,“ **řekla, když dotelefonovala**.

(b) Vid

V časové klauzi je zpravidla **vid dokonavý**, v řídicí klauzi je obvykle také vid dokonavý:

- (9) **Když domluvil, zavěsil** sluchátko a dlouhou chvíli jen seděl a přemýšlel.
(10) "Jdi k čertu, Carlosi!" **vykřikla, když vešla** do obývacího pokoje.

Za vhodných sémantických okolností však v řídicí klauzi může stát i **vid nedokonavý**:

- (11) "Mami, ty víš, co pan Secký chtěl?" **ptala jsem se, když odešel**.
(12) „Vy se se mnou chcete sejít? A proč vás zajímám?“ **divila se, když jsem jí zavolala**.

V časové klauzi se užívá např. následujících dokonavých sloves (včetně dokonavě užitého *vidět*), vyjadřujících posloupnost dějů:

domluvit, dorazit, dospět, nastoupit, odejít, odjet, pochopit, poznat, prohrát, promluvit, přijet, přijít, říci, skončit, umřít, uvážit, uvidět, vstát, vyjít, vystoupit, vzít, zaplatit, zastavit, zemřít, zjistit, zmizet

Další doklady:

Když odešla, měl jsem poprvé **pocit**, že mi někdo v přesnou chvíli s něčím pomohl. (L. Vaculík – ČNK)

Když viděl, jak nás vosy zřídily, tak **se zasmál** neobyčejně silně a pravil: "I heleme se!" (K. Poláček – ČNK)

Když zjistil, že čtu ze zadní stránky jeho novin, **složil** je. (překlad: E. Hemingway – ČNK)

(c) Aktuální a neaktuální děj

Předčasnost děje vyjadřovaného přísudkem časové klauze se může týkat jak děje aktuálně probíhajícího v dané době, k níž se referuje (věty (13a) a (14a)), tak děje neaktuálního, takového, který se v určitých souvislostech a situacích opakuje (věty (13b) a (14b)); neaktuální děje vyjadřují často slovesa v **prézentu** (vše ČNK):

(13a) **Když** konečně Šárka **přišla**, Baron **vyletěl** z křesla a hned mezi dveřmi ji políbil na ústa.

(13b) **Když přijdu** do knihkupectví, z té záplavy **je mi až úzko**.

(14a) **Když dospěla**, **stala se** z ní spisovatelka.

(14b) **Když** člověk **dospěje**, **uvědomí si**, co hledá, a zklidní se.

Neaktuální děj může být ale vyjádřen i minulým časem. Opakovanost děje v minulosti lze vyjádřit adverbium *vždy/vždycky* užitým v řídicí větě nebo ve spojení se spojkou *když* ve větě časové nebo pomocí spojky *kdykoli*:

(15a) **Když** za ním Patricia **přišla**, **vždycky** ji **pohladil** po vlasech a sliboval, že ji vezme na ryby. (ČNK, zkráceno)

(15b) **Vždycky když** za ním Patricia **přišla**, **pohladil** ji po vlasech a sliboval, že ji vezme na ryby.

(15c) **Kdykoli** za ním Patricia **přišla**, **pohladil** ji po vlasech a sliboval, že ji vezme na ryby.

Opakovanost děje v minulosti může být také vyjádřena lexikálně adverbii jako *někdy*, *občas* (obě věty ČNK):

(15d) **Když někdy** výjimečně **přišla**, vykládala mu o radách z Praktické ženy.

(15e) **Když jsem tam občas** dopoledne **přišla**, musela jsem nejdříve do pytlíku posbírat psi bobky, které tam zůstaly po ranním venčení.

Opakovanost děje v minulosti může být také pouze implikována kontextem:

(15f) Jezdím často, a to i v noci, a nikdy jsem neměl větší problémy s únavou. Zatímco posádka spala, já vytrvale řídil. **Když** únava přece jenom **přišla**, stačilo na pár minut zastavit a projít se.

(d) Líčení aktuální posloupnosti dějů pomocí prezntních tvarů dokonavých.

V prozaických textech nejsou výjimečné případy, kdy prezntní dokonavé tvary obou klauzí poukazují k líčené aktuální situaci, při níž dochází k posloupnosti aktuálních dějů:

(16) **Když dojde** k jezírku, **lehne si** na záda do veslice a dívá se do nebe. (ČNK)

Tento typ prezntu bychom mohli označovat jako **prezens narativní**.

Další doklady:

Když vysloví mé jméno, **začnu** okamžitě něco blábolit a doufám, že si ho Owen nevším. Vik vyčkává. Nakonec se znovu pohne. **Když dojde** na místo, **spatří** novou mršinu. **Když dojde** k potoku, **zjistím**, že most z rozlomeného buku lesního už je pryč.

2. Spojka *poté(,) co*

(a) Aspekty časové a lexikální

Tento dvouslovný spojovací výraz na rozdíl od spojky *když* vyjadřuje **jednoznačně posloupnost** dějů označených přísudky obou klauzí souvětí; užívá se zpravidla u sloves **dokonavých**; nejčastěji se bezprostředně po spojce vyskytují následující slovesa (abecedně):

absolvovat, dát, dojít, dokončit, dorazit, dosáhnout, dostat, narazit, nastoupit, navštívit, obdržet, odejít, odmítnout, odstoupit, opustit, oznámit, padnout, podepsat, porazit, proběhnout, prohrát, projít, překonat, přestat, převzít, přijet, přijít, přijmout, rozbít, skončit, spadnout, strávit, ukončit, upadnout, uspět, utrpět, vejít, vidět, vstoupit, vyhrát, vyjít, vypáčit, vypadnout, vypít, vypršet, vystoupit, vzniknout, začít, zaplatit, zemřít, získat, zjistit, zkrachovat, zmizet, ztratit, ztroskotat.

Tuto spojkou je vhodné užít, je-li žádoucí vyjádřit explicitně posloupnost dějů a v souvětí se hovoří o společensky významných událostech (byť může jít o vyjádření metaforické):

(17a) Jejich křesla se nezakývala ani **poté, co absolvovali** už třetí komunální volby. (ČNK)

(17b) Jejich křesla se nezakývala, ani když **absolvovali** už třetí komunální volby.

Hovoří-li se o běžných dějích, explicitní vyjadřování jejich posloupnosti se nemusí jevit jako přiměřené:

(18a) [...] bolestivě **vykřikl poté, co** se mu koleno zaklínilo pod soupeřovu hokejku. (ČNK)

(18b) [...] bolestivě **vykřikl, když** se mu koleno zaklínilo pod soupeřovu hokejku.

Výhodou spojky *poté(,) co* je, že její pomocí lze – přesně nebo přibližně – stanovit, **za jak dlouho** po nastání jednoho děje nastal děj druhý (vše ČNK):

(19) Ranní bohoslužba začala **několik minut poté, co** jsme vstoupili do synagogy.

Srov. dále:

Pacient tak využívá lázeňských procedur **bezprostředně poté, co** opustí lůžko na kardiouchirurgii.

Brzy poté, co opustil své ministerské křeslo, se však stal terčem zájmu tisku a dalších médií.

Hned poté, co opustil věznici, se vrátil do domku své bývalé manželky, aby ji a děti pozdravil.

Autobus se totiž **ihned poté, co** opustil silnici, převrátil na střechu.

V novém tisíciletí jsem spatřil své další dvě děti **okamžitě poté, co** opustily lůno matky.

Chvilí poté, co opustil kabinu svého vozu, na ni spadl náklad železných nosníků, který se utrhł z ramene jeřábu.

Krátce poté, co dokončila bakalářské studium psychologie na Harvardově univerzitě, si zahrála ve snímku Na dotek.

Vzápětí poté, co opustil ODA, po něm sáhla Unie svobody a dosadila ho do čela své severočeské kandidátky.

Přesně sedm minut a třináct vteřin poté, co Uršula vstoupila dovnitř, se domem rozlehl její výkřik.

Den poté, co postupimská konference schválila „organizovaný odsun německé populace“ z východní Evropy, prezident Beneš podepsal dekret č. 33 [...]

Tři roky poté, co trojnásobný mistr světa formule 1 Ayrton Senna zahynul při Velké ceně San Marina v Imole, se tisíce fanoušků sešly u Brazilcova hrobu v Sao Paulu.

Spojky *poté(,) co* (resp. *potom, co*) je nutné užít, pokud chceme sdělit, že nějaký děj trvá navzdory tomu, že nastal děj, který za obvyklých okolností ruší platnost děje prvního; užívá se zde složeného spojovacího výrazu *i poté, co*; pokud bychom tuto složenou spojku nahradili spojkou *i když* souvětí by mělo význam podmiňovací:

(20a) Agresivní byl **i poté, co** dostal pouta. (ČNK) (děje jsou ve vztahu časovém)

(20b) Agresivní byl, **i když** dostal pouta. (děje jsou ve vztahu podmiňovacím)

Srov. dále:

Ceny rostou **i poté, co** někteří světoví těžaři o víkendu oznámili zvýšení produkce černého zlata. Jimmy byl na terase se sestrou a zůstal tam **i poté, co** odešla, seděl a kouřil.

Spojka *poté(,) co* se vztahuje nejen na minulost, ale i na **budoucnost**, a je tedy **zčásti synonymní se spojkou až**:

(21a) **Poté, co bude** celý rybník odbahněn a zrekonstruován, poputují trofejní kusy zpátky.

(ČNK)

(21b) **Až bude** celý rybník odbahněn a zrekonstruován, poputují trofejní kusy zpátky.

Srov. dále:

Poté, co bude tento systém **zformován**, je možné reorganizovat světový bezpečnostní systém i světovou ekonomiku.

Poté, co dojde k úspěšnému rozmnožení, je z hlediska přírody další přežívání organismu bezvýznamné.

Nedokonavý vid je v časové klauzi užit výjimečně:

Svůj první román Zbabělci jsem napsal **poté, co jsem** s vášní znovu a znovu **pročítal** Hemingwayovo Sbohem, armádo, nikoli na základě profesorských universitních lekcí.

(b) Aspekty pravopisné

Mezi komponenty spojky *poté(,) co* se někdy nepíše čárka; tuto pravopisnou podobu spojky nepokládáme za chybu, přestože je asi dvacetkrát méně častá; např.:

Poté co jsem paní Džaju obvinil, krádeže přestaly. (překlad: S. Rushdie – ČNK)

(c) Pozice časové klauze

Časová věta se spojkou *poté(,) co* může stát stejně jako spojky *když* a *až* také v postpozici; pořadí vět v souvětí závisí zpravidla na aktuálním členění daného textu:

Španělskou Sevillu zachvátila nová vlna nadšení, **poté co** na místním letišti **přistál** Diego Maradona.

Chtěl dívce vrátit zrak, nasadit jí na půvabný nos brýle, jimiž by uviděla taky jeho svět, k němuž, zdálo se mu, je slepá. I on, uvědomoval si, jej uviděl teprve **poté, co se** v něm **objevila** ona.

(d) Frekvence

Jak ukazují následující tabulky, frekvence spojky *poté, co* vzhledem ke spojce *když* silně kolísá v závislosti na jednotlivých slovesech a s tím zčásti i na žánru textu:

Tab. 3: Poměr frekvencí spojky *když* a spojky *poté, co* (pouze s čárkou mezi oběma komponenty) bezprostředně následované slovesem; **spojka je psána velkým písmenem**, a ve většině případů stojí tedy na začátku souvětí; infinitiv slovesa v tabulce zastupuje všechny jeho doložené tvary; spojka *když* může ale i v těchto kontextech mít **význam podmiňovací**, v němž není spojkou *poté, co* zaměnitelná – je tomu tak zejména v prezntních tvarech, např. *Když odmítne, pak ...*

Spojka <i>když</i>	Spojka <i>poté, co</i>	Poměr	Násobek
Když rozbít	: Poté, co rozbít	= 77 : 151	0,5
Když překonat	: Poté, co překonat	= 227 : 125	1,8
Když opustit	: Poté, co opustit	= 457 : 191	2,4
Když dokončit	: Poté, co dokončit	= 360 : 84	4,3
Když odmítnout	: Poté, co odmítnout	= 1123 : 125	9,0
Když vypít	: Poté, co vypít	= 365 : 27	13,5
Když dosáhnout	: Poté, co dosáhnout	= 706 : 50	14,1
Když zjistit	: Poté, co zjistit	= 6794 : 266	25,5
Když zemřít	: Poté, co zemřít	= 2017 : 73	27,6
Když nastoupit	: Poté, co nastoupit	= 1794 : 41	43,8
Když přijít	: Poté, co přijít	= 23306 : 255	91,4
Když přijet	: Poté, co přijet	= 9458 : 62	152,5

Tab. 4: Poměr frekvencí spojky *když* a spojky *poté, co* (pouze s čárkou mezi oběma komponenty) bezprostředně následované slovesem; **spojka je psána malým písmenem**, a stojí tedy buď uprostřed časové klauze v antepozici, nebo na začátku časové klauze v postpozici; infinitiv slovesa v tabulce zastupuje všechny jeho doložené tvary. Spojka *když* však ani v těchto kontextech neuvozuje vždy časovou klauzi, v níž je tato spojka zaměnitelná spojkou *poté, co*. Podíl spojky *poté, co* na vyjadřování dané časové relace je tedy pravděpodobně ještě o něco vyšší, než poměr, který udává tato tabulka.

Spojka <i>když</i>	Spojka <i>poté, co</i>	Poměr	Násobek
když rozbít	: poté, co rozbít	= 382 : 693	0,6
když opustit	: poté, co opustit	= 1090 : 1216	0,9
když dokončit	: poté, co dokončit	= 579 : 379	1,5
když vypít	: poté, co vypít	= 365 : 214	1,7
když překonat	: poté, co překonat	= 1187 : 347	3,4
když zemřít	: poté, co zemřít	= 2414 : 444	5,4
když odmítnout	: poté, co odmítnout	= 2800 : 493	5,7
když zjistit	: poté, co zjistit	= 14385 : 1687	8,5
když dosáhnout	: poté, co dosáhnout	= 2735 : 297	9,2
když nastoupit	: poté, co nastoupit	= 3696 : 336	11,0
když přijít	: poté, co přijít	= 36777 : 1121	32,8
když přijet	: poté, co přijet	= 10781 : 247	43,6

Vyšší podíl spojky *poté, co*, která nestojí na začátku souvětí, je dán zejména tím, že před ní stávají výrazy **udávající, jak dlouho po jedné události nastala událost druhá**. Např. ve **více než třetině dokladů** spojky *poté, co* bezprostředně následované některým z tvarů slovesa *opustit*, stojí některý z těchto časových údajů (viz doklady výše).

Spojka *poté, co* bývá u některých sloves preferována v novinových zprávách o kriminálních činech:

Poté, co překonal oplocení objektu, chtěl odcizit barevné kovy.

Poté, co rozbil okno, se ale spustil alarm a zloděj uprchl, aniž cokoli odnesl.
Do objektu se dostal **poté, co překonal** dřevěnou petlici zajišťující vstupní dveře.
Do kanceláře kina se dostal **poté, co rozbil** větrací okno.

(e) Variantní spojka *potom, co*

Tato varianta je v psaných textech asi třicetkrát méně frekventovaná než základní podoba spojky *poté, co*. Přesto se vyskytuje i v kvalitních textech:

Potom, co jsme se rozešli, jsem objevila lásku.
Potom, co s ním ztratila kontakt, jí zůstala spousta jeho fotografií.

3. Spojky *poté, kdy* a *poté, když*

Asi **dvacetkrát méně častá** než spojka *poté, co* je s ní synonymní složená spojka *poté, kdy*:

Co bude tato vláda dělat **poté, kdy** prošla penzijní reforma a církevní restituce?
Známou výtvarnicí Emmou Srncovou se stala až **poté, kdy** ji manžel opustil.

Asi **stokrát méně častá** než spojka *poté, co* je složená spojka *poté, když*:

Poznal jsem ho **poté, když** se přiznal do rodiny bydlící v našem paneláku.
Poté, když Rusové neměli čím platit, přerušili jsme dodávky.

4. Spojka *až*

Tato spojka se vztahuje primárně na **budoucí děje**. Uvozuje nejčastěji časovou klauzi, jejíž přísudkové sloveso označuje budoucí děj, který se odehraje předtím, než nastane jiný děj; v souvětích s posloupností dějů stojí zpravidla sloveso **dokonavé**, časová klauze je (častěji) v **antepozici** nebo (méně často) v **postpozici** (vše ČNK):

- (22) **Až odjedeš**, Hanku, tohle městečko umře nudou.
- (23) Co si počnu, **až odjedeš**?
- (24) **Až opustíte** prales, dojdete na dno sladkovodní tropické tůně.
- (25) Koho zajímá, co vězni budou dělat, **až opustí** brány věznice?

Prísudek řídicí klauze může vyjadřovat dispozici k ději:

- (26) **Až přejdou** mláďata na tuhou stravu, **bude možné** je umístit do venkovní voliéry.
(ČNK)

Prísudek řídicí klauze může vyjadřovat výzvu vyjádřenou **imperativem** (obě věty ČNK):

(27) "Až uslyšíš střelbu," řekl, " **přived'** ty koně.

(28) **Nedělej** si starosti, **až uslyšíš** střelbu.

Neobvyklé je časové souvětí se spojkou *až* vztahující se na neaktuální, **opakující se děje**:

(29a) Mám tam i studio a do Prahy **se vracím, až roztaje** poslední sníh. (ČNK)

Obvyklejší by tu bylo užít spojky *když* nebo *až když*:

(29b) Mám tam i studio a do Prahy **se vracím, když roztaje** poslední sníh.

(29c) Mám tam i studio a do Prahy **se vracím, až když roztaje** poslední sníh.

Neobvyklé je rovněž časové souvětí se spojkou *až* vztahující se na **minulost**:

(30a) Chvilku **jsem počkal, až vychladl**, a pak jsem ho začal pít. (J. Škvorecký, *Zbabělci* - ČNK)

Srov. dále:

Mladý Duša **počkal, až odešly**, poklekl na schodek přede dveřmi a řekl potichu: "Tato, slyšíte mě? (J. Trefulka – ČNK))

Johny Cohen **počkal, až vyšly**. (A. Lustig - ČNK)

Obvyklejší by tu bylo užít spojky *až* s *prézentem*, event. spojky *než* s *prézentem* nebo *časem minulým*:

(30b) Chvilku **jsem počkal, až vychladne**, a pak jsem ho začal pít.

(30c) Chvilku **jsem počkal, než vychladne**, a pak jsem ho začal pít.

(30c) Chvilku **jsem počkal, než vychladl**, a pak jsem ho začal pít.

Spojka *až* se někdy spojuje s adverbium *tehdy* nebo s výrazem *teprve tehdy* (obě věty ČNK):

- (31) Odejdu **tehdy**, **až** poznám, že mě premiér a jeho strana nepodporují, nebo už nemohou podporovat.
- (32) Dokumentem se takový papír stává **teprve tehdy**, **až** projde hlavou školeného historika.

V časové klauzi stojí nejčastěji tato slovesa:

dát, doběhnout, dodělat, dojet, dojít, dokončit, dorazit, dorůst, dosáhnout, dosloužit, dospět, dostat, dostudovat, dozrát, nabrat, nadejít, najít, napadnout, napršet, nastat, nastoupit, obdržet, odejít, odjet, opadnout, opustit, otevřít, padnout, podepsat, pochopit, pominout, postoupit, potkat, postavit, povyrůst, poznat, proběhnout, projít, přejít, přestat, přijet, přijít, přiletět, přinést, přistát, roztát, říci, sehnat, skončit, splnit, udělat, ukončit, umřít, upadnout, uplynout, usednout, uslyšet, uvidět, vstoupit, vyhrát, vyjet, vyjít, vypadnout, vypršet, vypuknout, vyrazit, vyrůst, vyzrálivět, vzniknout, začít, zaplatit, zemřít, zestárnout, zhubnout, získat, zjistit, zmizet

Další doklady:

časová klauze je v antepozici:

Až proběhne druhé kolo voleb, pan prezident **se vyjádří**.

Až přistaneme v Itálii, **předáme** vás tamním úřadům.

Až roztaje sníh, **pustíme se** do oprav.

A **až usednete** po takovém výkonu do křesla, **vychutnáte** štedrovečerní večeři daleko více, než kdybyste se od rána nepohnuli.

časová klauze je v postpozici:

Do práce **se vrátím**, **až zhubnu**.

Dítě **si pořídím**, **až poznám** kvalitního člověka, který se o mě postará v době mé mateřské.

Novináře tam **pustí**, **až projdou** kontrolou přes rentgen a bezpečnostním rámem.

„**Vysvětlím** ti to, **až přinesu** noviny,“ vyhnula se Karolina přímé odpovědi a znovu vykročila.

Ale jak na tom budu opravdu, to **zjistím**, **až vypuknou** závody.

II. Specifická posloupnost dějů

Při specifické posloupnosti dvou dějů vyjadřované v rámci časového souvětí nejde jen o to, že děj A předchází ději B, čili že děj B následuje po ději A. Jde o časové vztahy speciálnější, vyjadřované zejména jednoduchými spojkami *jakmile*, *sotva*, *než* a některými spojkami složenými.

A. Spojky *jakmile*, *jak*, *sotva* a *sotvaže*

1. Spojka *jakmile*

Touto spojkou se vyjadřuje, že děj **věty řídicí nastává bezprostředně po ději časové klauze**.

Časová klauze může stát v antepozici nebo v postpozici (obě věty ČNK):

- (33) **Jakmile** se octl za brankou domku, byl v bezpečí. (M. Kundera)
- (34) Útočníci uprchli, **jakmile** na místo dorazila bezpečnost.

Bezprostředně po spojce *jakmile* stojící na začátku souvětí se nejčastěji užívají slovesa: *začít, mít, přijít skončit, zjistit, dostat, dojít*. Další nejčastější slovesa jsou (abecedně):

cítit, dát, dokončit, dorazit, dosáhnout, chtít, jít, klesnout, najít, napadnout, nastat, nastoupit, obdržet, odejít, opustit, otevřít, padnout, pochopit, projít, překročit, přestat, přijet, říci, slyšet, spatřit, ucítit, uslyšet, uvidět, vejít, vidět, vstoupit, vyjet, vyjít, vystoupit, vzniknout, zaslechnout, zaznít, získat, zmizet

Jsou to **slovesa dokonavá, s výjimkou** sloves *mít, cítit, chtít, jít, slyšet* a *vidět*. Souvětí se spojkou *jakmile* se může vztahovat i na neaktuální, **opakované děje**; zejména tehdy, je-li přísudkové sloveso časové klauze v prezentu; spojka *jakmile* je pak zaměnitelná spojkou *kdykoli*:

(35a) **Jakmile mají** s manželem volno, **vyrázejí** se syny na výlety. (ČNK)

(35b) **Kdykoli mají** s manželem volno, **vyrázejí** se syny na výlety.

(36a) **Jakmile cítí** křivdu, **exploduje** z něj gejzír spravedlivého hněvu. (ČNK)

(36b) **Kdykoli cítí** křivdu, **exploduje** z něj gejzír spravedlivého hněvu.

Spojka *jakmile* se běžně vztahuje i k budoucnosti:

(37) **Jakmile začne** útok, vyhodíš most. (překlad: E. Hemingway – ČNK)

(38) **Jakmile zjistím**, že nehrozí žádné nebezpečí, zavolám vás. (překlad: U. Eco – ČNK)

Souvětí se spojkou *jakmile* může implikovat **podmiňování**; spojka *jakmile* je pak zaměnitelná některou ze spojek podmiňovacích:

(39a) **Jakmile jdete** do politiky, vždycky osobnostně utrpíte. (ČNK)

(39b) **Pokud jdete** do politiky, vždycky osobnostně utrpíte.

Výjimečně se se spojkou *jakmile* vyskytne opěrné korelativní časové substantivum:

(40) Spatřila ho **v okamžiku, jakmile** vstoupil. (překlad: L. N. Tolstoj, *Anna Kareninová*)

2. Spojka *jak*

Tuto spojku lze pokládat za hovorovou variantu spojky *jakmile* nebo spojky *hned jak*; nelze však vyloučit, že se užívá i v nespécifickém významu spojky *když*. V psaných textech je výrazně méně frekventovaná:

(41a) **Jak** vstoupila do předsíně, zamrazilo ji. (ČNK)

(41b) **Jakmile** vstoupila do předsíně, zamrazilo ji.

(41c) **Hned jak** vstoupila do předsíně, zamrazilo ji.

(41d) **Když** vstoupila do předsíně, zamrazilo ji.

Další doklady:

Jak domluvila, otočila se, zamávala na rikšu, nastoupila a byla pryč.

Jak uviděl v dárkovém koši klobásy, rozzářily se Pavlovi oči.
„[...] Přijdu, **jak** nakrmím dobytek.“ (W. Faulkner, *Srpnové světlo*)

Stejně jako spojka *jakmile* i spojka *jak* se může vztahovat na **opakované děje**, v nichž je nahraditelná spojkou *kdykoli*:

(42a) **Jak** uviděl tužku, počmáral kdejaký papír. (ČNK)

(42b) **Kdykoli** uviděl tužku, počmáral kdejaký papír.

Srov. dále:

Jak dostane gól, **tak** se rozčiluje.

Jak vlez na led, **tak** je hned vyloučený.

V některých užitích nad významem časové posloupnosti převládá význam způsobovosti:
Jak zdvihl oběma rukama hrnek k ústům, vyhrnuly se mu rukávy.

3. Spojka *sotva*

Až na některá omezení (viz níže) je synonymní se spojkou *jakmile*, je však zhruba **čtyřikrát méně frekventovaná**. Nejčastější ji následující slovesa jsou (abecedně): *doznít, přijít, skončit, utichnout, vejít, vstoupit, vyjít, začít*. Velkou většinou se v časové i řídicí klauzi užívá přísudkového slovesa v **minulém čase**:

(43) **Sotva dozněly** dotazy, **roztočil se** klasický parlamentní kolotoč.

(44) **Sotva přišel, dal si** ohřát vodu na grog.

Srov. dále:

„Tak co?“ **vybafl, sotva** Pernica **vstoupil**. (M. Švandrlík)

Sotva se skončila rozmluva a **sotva** hrabě biskupovi **poděkoval**, již **se roznesla** neblahá novina. (V. Vančura)

Sotva si koruna **oddechla** z otřesů na mezinárodních finančních trzích, **dopadly** na ni další nepříznivé zprávy.

Dokonavý **prézens** přísudkového slovesa se užívá buď v líčení aktuálních dějů, anebo ve významu opakování:

(45) **Sotva zazní** zvonek, **vyřítí se** třída na chodbu.

(46) **Sotva dopíšu** jeden příběh, **začínám** v duchu dychtivě spřádat další dobrodružství.

Na rozdíl od spojky *jakmile* se spojka *sotva* obvykle neužívá o posloupnosti dvou konkrétních dějů, resp. stavu a děje vztažených k budoucnosti; srov.:

(47a) **Jakmile** rozhovory **poběží**, poroste politický tlak na jejich zdárné dokončení. (ČNK)

(47b) ***Sotva** rozhovory poběží, poroste politický tlak na jejich zdárné dokončení.

(48a) **Jakmile bude** dostatečný počet přihlášených, kurz zahájíme. (ČNK)

(48b) ***Sotva** bude dostatečný počet přihlášených, kurz zahájíme.

Spojka *sotva* může uvozovat časovou klauzi obsahující přísudek přítomného dokonavého vidu, vztahující se k budoucnosti, zpravidla jen tehdy, jde-li o posloupnost dějů, které se opakují; např.:

(49) **Sotva přijde** jedna novinka, už ji vytlačí jiná. (ČNK)

Pokud souvětí se spojkou *jakmile* implikuje **podmiňování**, je tato spojka zaměnitelná některou ze spojek podmiňovacích, avšak **není zaměnitelná spojkou sotva**:

(50a) **Jakmile jdete** do politiky, vždycky osobnostně utrpíte. (ČNK)

(50b) **Pokud jdete** do politiky, vždycky osobnostně utrpíte.

(50c) ***Sotva jdete** do politiky, vždycky osobnostně utrpíte

Výjimečně se spojka *sotva* spojuje s partikulí *jen*:

[...] dostával opět bolesti hlavy, **sotva jen** spatřil Haremheba přicházet. (překlad: M. Waltari – ČNK)

Výjimečná je také dvojitá spojka *sotva – když*, *sotva – a už*; jde tu spíše o **kontaminace** než o funkční užití:

Sotva se s ní dal do řeči, **když** za dveřmi zašustil šat, [...] (překlad: L. N. Tolstoj, *Anna Kareninová*)

Sotva se před jeho zraky dokonalo tajemství smrti, jež zůstalo neodhaleno, **a už** povstalo tajemství jiné [...] (překlad: L. N. Tolstoj, *Anna Kareninová*)

4. Spojka *sotvaže*

Tato složená spojka je synonymní se spojkou *sotva*, avšak je v soudobé češtině **velmi málo frekventovaná**. Srov.:

(51) **Sotvaže jsem ho uložil, usnul**, sahaje marně po poháru vedle sebe. (překlad: M. Waltari – ČNK)

Další doklady:

Sotvaže si ráno trochu **protřel** oči, **cítil se** unavený a neměl žádný rozumný důvod, aby se této únavě bránil. (J. Trefulka – ČNK)

Sotvaže udeří předvánoční čas, **propuká** společenská metamorfóza, lišící se rok od roku pouze mírou své intenzity.

Sotvaže kůň **dojel** na ploché místo na konci srázného výběžku, **sklouzl** a zřítel se i s jezdcem do propasti.

Ale **sotvaže** kočár vyjel na ulici a Levin cítil, jak se kymácí na hrbolaté dlažbě, **sotvaže** uslyšel zlostný pokřik drožkáře [...], **sotvaže** uviděl [...] (překlad: L. N. Tolstoj, *Anna Kareninová*)

Zalykal se rozpaky, **sotvaže otevřel** ústa, aby promluvil. (překlad: K. Vonnegut – ČNK)

5. Synonymní spojky v témže souvětí

S vědomím jedné ze základních školských stylistických pouček neopakovat tentýž výraz v jedné větě či v rámci kratšího textového úseku, lze-li užít výrazu synonymního, využijí někdy autoři textu možnosti užít v témže souvětí např. spojky *jakmile* a spojky *sotva* jako výrazů synonymních:

Sotva jsem vešel na jeviště a spatřil tu vroucí arénu nabitou energií, **jakmile** jsem ji uviděl na vlastní oči, [...] strhlo mě to žhavé balábile, jako kdyby mě hodili do emocemi planoucího kotle. (Karel Gott, *Má cesta za štěstím*)

Jakmile se Lena ubytovala v hotelu a **sotva** se stihla vysprchovat, už jí volal Svíteckého asistent, milý a sympatický človíček jménem Petr Kosa, kouzelný, až pohádkově maličký chlapík, že už si pro ni jde.

B. Spojky *jen*; *hned jak*; *hned když*; *jen co a jak jen*

Tyto spojky jsou synonymní s jednoslovnými spojkami *jakmile* a *sotva*, mají však **hovorový** charakter a příliš se proto nehodí do formálního a oficiálního jazyka spisovného. Užity v **publicistice**, mají mírně **expresivní** povahu. V časové klauzi se v souladu s funkcí těchto spojek užívá převážně až výlučně **vid dokonavý**.

1. Spojka *jen*

Užívá se převážně až výlučně v **antepozici**:

(52) **Jen** zavřela dveře, otrásl třídou výbuch smíchu.

Další doklady:

Jen jsem vlezla pod deku, zazvonil telefon.

Jen odjeli, pozvala si domů spolužáka a byla ráda, že Jůlie vypadla. (I. Dousková – ČNK)

Jen jsem ji spatřil, zamiloval jsem se do ní. (překlad: E. Hemingway, *Sbohem armádo*)

V postponované řídicí klauzi stává adverbium **už**:

Jen dostali křeslo, **už** nevěděli, co slíbili. (*Blesk* – ČNK)

[...] a **jen** se osprchovala, **už** spala jako dřevo. (překlad: H. Murakami)

2. Spojka *hned jak*

Užívá se v antepozici i postpozici o dějích minulých i budoucích, aktuálních i opakovaných; v obou klauzích je většinou sloveso dokonavé (vše ČNK):

(53) **Hned jak** se mlha **rozplynula**, **zazářily** na hladině květy. (upraveno)

(54) **Zavolej** mi, **hned jak** dorazíš.

(55) Já ale sny většinou **zapomenu**, **hned jak** se **probudím**. (zkráceno)

Další doklady:

Hned jak potrápila mozek, vrhla se na mučidla v posilovně a trénink svého svůdného těla.

Odhadl jsem ho na pašeráka alkoholu, **hned jak** jsem ho uviděl, a moc jsem se nemýlil. (F. S. Fitzgerald – ČNK)

„Co to děláte?“ rozhorlila se Sarah, **hned jak** vstoupila do místnosti.

Hned jak se vrátím z Mnichova, zaskočíme na byták a vyřídíme všechny záležitosti.

V řídicí klauzi však může být i sloveso **nedokonavé** (obě věty ČNK):

- (56) Nabídky **litoval, hned jak** ji vyslovil. (zkráceno)
(57) **Hned jak** jsem otevřela, **tušila jsem**, že je tady něco jinak.

Další doklady:

Někdo mu **telefonoval, hned jak** jste skončili dopolední sezení.

První, po čem **se** letušky **vrhají, hned jak** přijdou na palubu, je tzv. crew cart, kde je uložené jídlo pro posádku.

Imperfektivum v časové klauzi je neobvyklé, ale může být funkční; jde tu však spíše o děje souběžné než posloupné:

Pohlédl té plavovlásce do obličeje, **hned jak vstupovala** do jídelny, a byl teď plný příjemného vzrušení. (překlad: J. Steinbeck – ČNK)

Rovněž neobvyklé, i když funkční, je vyjadřování **opakovaného děje** pomocí imperfektiva v obou klauzích:

Potom vysíláme zvláštní zprávy, když začne ledovka, bouřka, **hned jak slyšíme** hrom, **posíláme** extra zprávu.

Méně často se mezi oba komponenty spojky klade čárka:

Hned, jak to vysloví, kousne se do rtu a podívá se na Mary.

Hned, jak se vrátím, to musíme oslavit.

Spatřil ji **hned, jak** vešel do salónku.

3. Spojka *hned když*

Vztahuje se většinou k **minulosti**. Může stát v antepozici i v postpozici; pokud stojí v postpozici, mezi oběma komponenty se častěji píše čárka, což oslabuje status tohoto výrazu jako složené spojky (vše ČNK):

- (58) **Hned když dostal** od předsedy družstva telegram, nasedl na motocykl a přijel. (M. Kundera)
(59) Zamilovala jsem se do tebe, **hned když jsem** tě poprvé **uviděla**. (překlad: O. Tokarczuk)
(60) Za večeri jsem zaplatil **hned, když** nám ji **přinesli** nahoru do pokoje. (překlad: E. Hemingway)

Pokud se spojuje s **prézentem** přísudkového slovesa, které je zpravidla **dokonavé**, vyjadřuje neaktuální **opakovanost** nebo líčení děje:

- (61) **Hned když zaprší**, sbíráme na zahradě desítky plžů, kteří ničí, co se dá.
- (62) Neoblékejte se tak, aby vám bylo teplo, **hned když vyjdete** z domu.
- (63) Pocit tajemství mě opustí **hned, když přejdu** silnici do parku Kitanomaru. (zkráceno)

Vzácná je spojka *hned co*:

Hned co přišel do svého pokoje, lehl si do postele a klidně a tiše usnul jako dítě. (překlad: J. London – ČNK)

Hned co nás oba Monika představila, mihlo se mi hlavou, že bych rád tuto mladou ženu poznal blíže. (K. Gott, *Má cesta za štěstím*)

Také ty se snažíš každého zákazníka odhadnout, **hned co** se objeví v čekárně.

4. Spojka *jen co*

Užívá se v antepozici i postpozici a vztahuje se na minulost i budoucnost (vše ČNK):

- (64) **Jen co zavřela** dveře, uslyšeli jsme obrovskou ránu.
- (65) Petr se rozhovořil, **jen co usedl**. (M. Zgustová)
- (66) Přijdu, **jen co dojíme** večeři.
- (67) **Jen co dojím**, odjíždím do hor. (překlad: Č. Ajtmatov)

Prísudek obou klauzí bývá dokonavý, **imperfektivum** v řídicí klauzi je neobvyklé, ale může být funkční:

- (68) **Jen co** zavěsil sluchátko, **vyčítal si**, že jí neřekl, ať přijde hned. (M. Kundera – ČNK)

Další doklady:

Jen co Agnes **zemřela**, klavír ožil a zvučel celé dny. (M. Kundera – ČNK)

Jen co zavěsila, uvědomila si, jaká hloupost byla říct mu předem, co udělá, kdyby šlo do tuhého. (překlad: Ed McBain – ČNK)

Jen co se čas volby **přiblížil**, začaly se dít prazvláštní věci.

Ztónujeme taky ty vlasy, zlatíčko, **jen co se usadíme**. (překlad: J. Steinbeck – ČNK)

Rozvedu se s ní, **jen co skončí** válka. (J. Zábřana – ČNK)

C. Spojky *až když; teprve když; teprve až když; až poté, co/když; teprve poté, co/když*

Tyto složené spojky vyjadřují, že děj řídicí klauze nastal později než událost vyjádřená klauzí časovou a **později, než se čekalo** nebo **než lze očekávat**.

1. Spojky *až když; teprve když; teprve až když*

Stejně jako jednoduchá spojka *když* se v časovém významu vztahují obvykle na minulost; vztaženy na budoucnost, mají tyto spojky zpravidla význam (časově) podmiňovací. Časová klauze může stát v postpozici i v antepozici (vše ČNK):

- (69) Lidé sbíhali do sklepů a krytů, **až když začaly** padat první bomby. (L. Fuks)
- (70) **Až když se** mě manželka **zeptala**, proč se neraduji, tak mi to došlo.
- (71) **Teprve když** byl Němci odstraněn, stával se z Háchy postupně zlomený stařec.
- (72) Zaúpěla, **teprve když** se narovнала. (F. Koukolík, *O nemocech a lidech*)

Často se přitom implikuje, že k očekávanému ději došlo **příliš pozdě** (Hoffmannová – Kolářová, 2011):

- (73) Jeho kvality poznala, **až když** ji pustil k vodě. (ČNK, upraveno)

Kontaminací spojky *až když* a spojky *teprve když* vzniká třísložková spojka *teprve až když* – je však velmi málo frekventovaná a užívá se častěji v antepozici (obě věty ČNK):

- (74) **Teprve až když** jsem byla přichystaná do postele, jsem si uvědomila, že v mém pokoji někdo byl.
- (75) Překvapení nastalo, **teprve až když** lidé ráno spatřili jen holé dřevěné krovky.

Prézens bývá v časové klauzi uvozené spojkami *až když* a *teprve (až) když* pouze tehdy, hovoří-li se o tom, **za jakých mezních podmínkách** obvykle nastává nějaký děj; ukazují to následující doklady:

Až když si člověk **sáhne** na dno, tak najednou zjistí, v čem jsou pravé hodnoty.

Až když máte vodu v sousedství a slyšíte její šplouchání přímo z okna, uvědomíte si, jak veliká míra takový centimetr je.

Teprve když se rozední, vidí člověk všechny ty barvy.

Mnohdy to rodič **pochopí teprve až když** jeho dítě neudělá přijímací zkoušky na střední školu.

Pravdu **se dozvíte, teprve až když** vás Romové poznají.

Méně často se mezi obě složky spojky *teprve když* klade čárka (obě věty ČNK):

- (76) **Teprve, když** dostanou signál, můžou raketu odpálit.
- (77) Nikdo z nás o tom nevěděl a poplach se strhl **teprve, když** dědeček chyběl u oběda. (Z. Jirotko)

Hovoří-li se o minulosti nebo o opakovaných dějích, užívá se někdy navíc korelativního časového adverbia *tehdy* (obě věty ČNK):

- (78) **Teprve tehdy, když** jim nasadili pouta, je mohli prohledat.
- (79) **Teprve tehdy, když** chování a prožívání těchto dětí porozumíme, můžeme odpovědně zvážít, co pro ně můžeme udělat, abychom jim ulevili.

Korelativní *tehdy* výjimečně pronikne i k tročlenné spojce *teprve až když*: [...] *Julián viděl, že se trochu uklidnil **teprve tehdy, až když** se mu podařilo pronést několik štiplavých duchaplností.* (Stendhal, *Červený a černý*)

2. Spojky *až poté, co/když; teprve poté, co/když*

Tyto složené spojky, zejména ty, které obsahují spojku *když* nebo adverbium *kdy*, jsou méně častými variantami pro danou funkci. V časové klauzi stojí zpravidla sloveso dokonavé v minulém čase nebo v přítomku:

- (80) Správce prolomil mlčení **až poté, co objednal** kávu a dvě porce čerstvé pečené ryby.
- (81) Jak velkou věc jste dokázali, vám dojde **až poté, co zjistíte**, jak utěšeně vám narostlo bankovní konto.
- (82) A zdá se že zhoubné nádory začaly lidstvo sužovat **teprve poté, co opustilo** onen "přírodní" způsob života.
- (83) Silnice bude znovu otevřená **teprve poté, co opadne** voda.

Další doklady:

Velké monumentální budovy v Římě se nakonec zřítily **až poté, kdy byly** během nové okupace v 6. století za císaře Justiniána **zbaveny** svých železných podpěr a skob. Vysvětlení našli vědci **až poté, když přečetli** genetickou výbavu čerstvého úlovku. V Rakousku smějí nastoupit na zdravotní školu studenti **teprve poté, kdy dosáhnou** plnoletosti. A tak peníze našli **teprve poté, když prohledali** říční dno v okolí břehu [...]

D. Spojka *než*

1. Samotná spojka *než*

Časová klauze se spojkou *než* označuje děj, který nastal nebo nastane po ději označeném větou řídící. Zatímco souvětí se spojkou *když* může označovat dva po sobě následující děje, které se v jednom časovém momentu stýkají (83a), souvětí se spojkou *než* označuje vždy pouze takové dva po sobě následující **děje, které se časově nestýkají** (84b).

(84a) **Když** přišel, (tak) usnula.

(84b) **Než** přišel, (tak) usnula.

Souvětný vztah vyjadřovaný spojkou *než* v rámci vztahu časového mnohdy implikuje jistou **sociální souvislost mezi oběma ději**, resp. jistá očekávání mluvčího (presupozice); ta se týkají zejména **délky trvání děje** vyjádřeného časovou větou (věty (85) až (87)) nebo **povinností** z něj plynoucích (věta (88)). Celé souvětí se může vztahovat na minulost i budoucnost (vše ČNK):

(85) **Než** policisté **dorazili**, všichni zmizeli.

(86) **Než** strom **doroste**, trvá to padesát let. (zkráceno)

(87) **Než** krása **zmizí** úplně ze světa, bude ještě chvíli existovat jako omyl. (M. Kundera)

(88) **Než odešla**, dala na dvůr vyvětrat peřiny.

Sociální implikace však v souvětí se spojkou *než* nemusejí být nutně přítomny. Např. na otázku *Kdy přišel?* lze určit dobu příchodu relativně časovým souvětím se spojkou *než* bez jakýchkoli sociálních implikací jako v souvětí (89). Časová klauze může stát v antepozici (viz výše) i v postpozici:

(89) Přišel, **než** začalo pršet.

(90) Chtěl byste se něčeho napít, **než** odejdete? (překlad: Ch. Dickens – ČNK)

Méně často je časová klauze uvozená spojkou *než* **interponována** do klauze řídící:

(91) Bergmann rychle, **než** se auto objeví za zatáčkou, vyfotil i tělo. (M. Klevisová, *Zmizela v mlze*)

2. Spojky složené

Se spojkou *než* se mnohdy spojují podpůrné explicitní výrazy *dřív(e)*, *ještě*, *předtím*, *ještě předtím*, *ještě dřív(e)*, a vznikají tak složené spojky *dříve než*, *ještě než*, *předtím než*, *ještě dříve než*, *ještě předtím než*.

(a) Spojka *dříve*, *než/dřív než*

Při postpozici časové věty **se** mezi komponenty složené spojky *dřív(e) než* velkou většinou **klade čárka**; tím se ovšem přísně vzato réma (k tomuto pojmu/termínu viz 4. díl) řídící věty posouvá z přísudku či jiného prvku uvnitř věty na adverbialní komponent *dříve*, což může způsobit lehkou změnu významu celého souvětí:

(92a) Pacienta nikdy nezačne léčit **dříve, než** zkontroluje stav jeho duše. (ČNK)

(92b) Pacienta nikdy nezačne léčit, **dříve než** zkontroluje stav jeho duše.

Pokud je zřejmé, že jádro (réma) sdělení představuje samo adverbium *dříve/dřív*, ztrácí toto adverbium charakter komponentu spojky, a psát čárku před ně by bylo nevhodné:

(93a) Jako by najednou jeho nohy jednaly **dřív, než** dostaly příkaz z mozku. (ČNK)

(93b) *Jako by najednou jeho nohy jednaly, **dřív než** dostaly příkaz z mozku.

Psaní bez čárky mezi oběma komponenty spojky je asi třicetkrát méně časté; pokládáme ho však za náležité a plně funkční, neboť posiluje soudržnost komponentů tvořících celek spojky; v tomto případě musí stát čárka oddělující obě klauze souvětí před dvojčlennou spojkou:

(94) Craig po něm skočil, **dříve než** stačil vystřelit. (ČNK)

(95) Váš otec zemřel, **dřív než** se mu podařilo finančně zruinovat celý podnik. (překlad: A Christie – ČNK)

Souvětí bez čárky je **pravopisně chybné**:

(96a) *Porodila **dříve než** přijela sanitka (ČNK, titulek – chybné)

(96b) Porodila **dříve, než** přijela sanitka

(96c) Porodila, **dříve než** přijela sanitka

Při antepozici časové věty, kdy spojka stojí na začátku souvětí, převládá psaní výrazu *dříve než* bez čárky:

(97) **Dříve než** budeme zapomenuti, budeme proměněni v kýč. (M. Kundera – ČNK)

(b) Spojka *ještě než*

Tato složená spojka je jen zčásti synonymní se spojkou *dříve než*; na rozdíl od komponentu *dříve* komponent *ještě* zdůrazňuje, že děj označený přísudkem řídicí klauze nastává **dříve, než lze/se mohlo očekávat**.

(98a) Přání svých hostů plní, **ještě než** jsou vyřčena. (ČNK)

(98b) Přání svých hostů plní, **dříve než** jsou vyřčena

(99a) **Ještě než** dostudovala gymnázium, emigrovala celá rodina do Spojených států. (ČNK)

(99b) **Dříve než** dostudovala gymnázium, emigrovala celá rodina do Spojených států.

Kontaminací spojek *dříve než* a *ještě než* vzniká trojčlenná spojka *ještě dříve než*:

Ještě dříve než ho učili vykládat Písmo, poslouchal přednášky z etiky, dialektiky, rétoriky, latiny, řečtiny a hebrejštiny, astronomie a fyziky.
Vycítil, že se policista blíží, **ještě dříve než** ho uslyšel.

(c) Spojka *předtím, než*

Mezi oběma komponenty této spojky se obvykle píše čárka:

(100) **Předtím, než** akvárium postavíme do stojanu nebo na podložku, vymyjeme ho vlažnou vodou.

Adverbiální komponent *předtím* jen zdůrazňuje časovou posloupnost, kterou vyjadřuje již samotná spojka *než*, a – pokud mu nepředchází časový údaj jako *dlouho*, *dávno*, *těsně* aj. – je vypustitelný bez citelné změny významu; je také nahraditelný adverbiálním komponentem *dříve*; není však nahraditelný částicovým komponentem *ještě* implikujícím význam ‚dříve, než lze/se mohlo očekávat‘:

- (101a) **Předtím než** změnila účes, budila dojem nesebevědomé a plaché ženy, protože jí vlasy zakrývaly tvář. (ČNK)
- (101b) **Než** změnila účes, budila dojem nesebevědomé a plaché ženy, protože jí vlasy zakrývaly tvář.
- (101c) **Dříve než** změnila účes, budila dojem nesebevědomé a plaché ženy, protože jí vlasy zakrývaly tvář.
- (101d) ***Ještě než** změnila účes, budila dojem nesebevědomé a plaché ženy, protože jí vlasy zakrývaly tvář.

Komponent *předtím* je nutný, pokud je děj přísudku řídicí věty zařazen do minulosti pomocí adverbii jako *dávno*, *dlouho*, *těsně*:

- (102) Probudil jsem se **těsně předtím, než** začali zvonit k večeři. (překlad: U. Eco – ČNK)
- (103) Má cesta začala **dávno předtím, než** jsem vyjel, a skončila dříve, než jsem se vrátil. (překlad: J. Steinbeck – ČNK)

Kontaminací spojek *ještě než* a *předtím, než* vzniká spojka *ještě předtím, než*; tyto složené spojky mohou eliminovat implicitní význam příliš dlouhého trvání, které často implikuje samotná spojka *než*:

- (104a) **Ještě než** sestra kávu uvařila, **ještě předtím, než** pozvala prvního pacienta dovnitř, zazvonil telefon. (Z. Zapletal – ČNK, zkráceno) (vyjadřuje se pouhá posloupnost dějů)
- (104b) **Než** sestra kávu uvařila, **než** pozvala prvního pacienta dovnitř, zazvonil telefon. (může být implikováno, že uvaření kávy a pozvání prvního pacienta trvalo příliš dlouho)

2.2.3.4. Časová hranice

Kromě současnosti nebo posloupnosti dějů se v rámci časového souvětí vyjadřuje také mezní hranice pro nastání nebo skončení děje nebo pro trvání děje.

I. Začátek trvání děje: spojka *od té doby, co*

Pozn.

V **němčině** a **angličtině** odpovídá české spojce *od té doby, co*, složené ze čtyř slov, jednoslovná elementární spojka *seit* a *since*. Tato funkční analogie svědčí pro to, abychom český výraz 'od té doby, co' pokládali za jednu spojku. Kompaktnost spojky *od té doby, co* posiluje odkazovací zájmeno *té*, které z čistě sémantických důvodů je zde nadbytečné.

Tato spojka udává, odkdy platí obsah věty řídicí; časová klauze může stát v antepozici i v postpozici. V časové klauzi stává nejčastěji **minulý čas dokonavého slovesa**; hranicí je tu počátek minulého děje (obě věty ČNK):

- (1) **Od té doby, co poznal** Sabinu, Franz žije ve lži. (M. Kundera – ČNK)
- (2) Neřekla ani slovo **od té doby, co** před dobrou půlhodinkou **nastoupila** do auta.

Nejčastěji stojí v takto uvozené časové klauzi následující slovesa v minulém čase: *začít, přijít, odejít, zemřít/umřít, skončit, přestat, opustit, vyjít, vzniknout, nastoupit, přijet.*

Méně často stojí v časové klauzi **prézens nedokonavého slovesa**; hranicí je tu počátek trvání minulého děje:

- (3) Jen mám pocit, že **od té doby, co běží** reality show, jde novinářina za hranici etiky. (ČNK)

Asi dvakrát méně častá je spojka **od doby, co** s elidovaným odkazovacím zájmenem *té*, pokud spojka nestojí na začátku souvětí:

- (4) S Jeho Lordstvem tak ještě nikdo nemluvil **od doby, co** dospěl v muže. (ČNK)

Pokud spojka stojí na začátku souvětí, je spojka s elizí odkazovacího zájmena *té* asi čtyřikrát méně častá než spojka s tímto zájmenem:

- (5) **Od doby, co** zemřela Marie, si připadal skutečně sám. (ČNK)

Namísto vztažného *co* se méně často užívá vztažné *kdy*.

Od té doby, kdy jsem se vrátila, míváme se na malém prostoru, v němž žijeme. (E. Kriseová – ČNK).

Od té doby, kdy jsem ho viděl naposledy, ubylo mu něco vlasů a přibylo něco váhy. (I. Klíma)

Hovorově se v daném významu užívá též vztažného zájmena *co* ve funkci spojky:

Co nemáš tátu, na lesní strýčky kašleš. (M. Klevisová)

Co dovršil osmdesátku, prodělal několik nemocí a úrazů, ale ze všeho se vykřesal.

Co začala válka, ztratili jsme ve světě důležitost.

Co zemřela Leona, byl Rob tím jediným, co měl, a chtěl ho mít u sebe.

II. Vymezení časového úseku: spojka *za tu dobu, co*

Tato složená spojka je poměrně málo frekventovaná. Týká se obvykle časového úseku vymezeného trváním děje označeného přísudkem časové klauze. Spojka stává stejně často v postpozici jako v antepozici. V souladu s funkcí tohoto typu souvětí bývá **přísudek** časové klauze **verbonominální** nebo obsahuje **stavové sloveso** nebo sloveso označující dlouhodobý opakovaný děj, který lze pojímat také jako jistý dlouhodobý stav (vše ČNK):

- (6) Jak se změnila extraliga **za tu dobu, co jste byl v NHL?**
- (7) **Za tu dobu, co jsem byla v Sydney**, hrozně zhubl.
- (8) **Za tu dobu, co chodil do měšťanky**, se zde vystříдалo několik řídících.

Pokud je v časové klauzi přezens, děj sahá od minulosti relačně vymezené přísudkem této klauze do přítomnosti (vše ČNK):

- (9) Co se pro vás změnilo **za tu dobu, co jste v čele** Nejvyššího soudu?
- (10) **Za tu dobu, co jsi nemocný**, se toho ve městě tolik změnilo! (překlad: B. Pasternak)
- (11) **Za tu dobu, co zde žiju**, se tu povedlo hodně dobrého.

III. Konec trvání děje

A. Spojka *dokud*

Časová klauze uvozená touto spojkou v dané funkci má vždy **záporný přísudek**:

- (12) Počkám, **dokud nepřijde**.

(K jinému časovému významu spojky *dokud*, po níž se užívá **přísudek kladný** viz výše 2.2.3.2 II. D.)

Časová klauze udává, **dokdy trval** nebo **bude trvat nebo** děj označený větou řídicí. Spojka *dokud* v daném vztahu vyjadřuje, že děj věty řídicí trval či bude trvat dosti dlouho, a sice tak dlouho, až nastane/dokud nenastane děj či stav vyjádřený závislou klauzí časovou. Přísudek věty řídicí může mít kladnou i zápornou formu obou vidů; celé souvětí se obvykle vztahuje k minulosti nebo budoucnosti (vše ČNK):

časová klauze je v postpozici:

- (13) **Čekal jsem, dokud** vlak neodjel. (zkráceno)
- (14) **Počkal jsem, dokud** se jelen bezpečně nevzdálil.
- (15) **Neodešla, dokud** se neujistila, že je Robin v dobrých rukách.
- (16) **Neodejdu, dokud** neusne.
- (17) **Neodcházej, dokud** si pro tebe nepřijdu.

časová klauze je v antepozici na začátku souvětí:

- (18) **Dokud** neusnul, **pozoroval** obrysy jejího pravého ramene.
- (19) **Dokud** nová vilová čtvrť nestála, nikomu **nechyběla**.
- (20) **Dokud** mi nepovíš, co tě trápí, **neodejdu**.

V anteponované větě řídicí stává často podpůrný explicitní výraz *tak dlouho*:

- (21) Budu je hledat **tak dlouho, dokud** je nenajdu. (ČNK)

B. Spojka *do té doby, než/dokud*

Stejně jako elementární spojka *dokud* udává tato složená spojka, dokdy trval nebo bude trvat děj označený přísudkem řídicí klauze; na rozdíl od spojky *dokud* je však přísudek časové klauze kladný. Srov.:

- (22a) Tentokrát jsme hledali **do té doby, než jsme našli** pro nás nejvýhodnější dům. (ČNK)
- (22b) Tentokrát jsme hledali (tak dlouho), **dokud jsme nenašli** pro nás nejvýhodnější dům.

- (23a) "To triko na sobě budete mít **do té doby, než vám sundám** sádru," řekl doktor. (ČNK)
- (23b) "To triko na sobě budete mít (tak dlouho), **dokud vám nesundám** sádru," řekl doktor.

Složená spojka *do té doby, dokud* je asi čtyřikrát méně častá než spojka *do té doby, než*. Srov.:

Myslím ale, že byste tu měli zůstat všichni, aspoň **do té doby, dokud** nebude jasnější, na čem jsme." (překlad: A. C. Doyle - ČNK)

Rozhodl jsem se tu zůstat **do té doby, dokud** mi nedáš zprávu o tom, o čem jsi mi psal v posledním dopise, totiž že po volbách se o mně má jednat v senátu. (překlad: M. T. Cicero, *Výbor z korespondence I*)

Krizový štáb bude fungovat **do té doby, dokud** bude existovat reálné nebezpečí destrukce nemocniční sítě, jež je páteří celého našeho zdravotnictví. (Zdravotnické noviny, 2012 - ČNK)

C. Spojka až

Tato spojka nachází speciální uplatnění v časových souvětích, v nichž se hovoří o ději, který směřuje k nějakému cíli a jehož trvání a/nebo jehož intenzita vedou k očekávanému cíli nebo k cíli nějak pro daný děj významnému.

Charakteristicky se v prozaických textech užívá koordinátu se zdvojeným přísudkovým slovesem typu *běžel a běžel* v anteponované řídicí klauzi, po níž následuje časová klauze uvozená spojkou *až* (vše ČNK):

- (24) Damet **běžel a běžel, až doběhl** na místo, kde žily velké kobylky.
- (25) Mladík **utíkal a utíkal, až doběhl** k místu, kde potkal ptáčka kulíka [...]

V řídicí klauzi stává sloveso vyjadřující vysokou intenzitu děje nebo zvyšování či snižování jeho intenzity, zrychlování nebo zpomalování děje nebo jakékoli sloveso označující děj, který může být završen nějakým úspěchem nebo efektem (vše ČNK):

- (26) Maruška **uháněla**, co jí síly stačily, **až** doběhla před brány Smečna.
- (27) **Nabírali rychlost, až** dopadli s žuchnutím na hladinu.
- (28) **Kopal** ještě tři dny, **až** narazil na betonovou desku.
- (29) Chvilí **dusíme** šťávu, **až zhoustne**.

Srov. dále:

Člun **se blížil** k tajemnému škuneru, **až přistál** u jeho boku.

Chvilí **si** nenuceně **povídali, až dojeli** k osamělému místečku u jezera, kde zastavil auto a otočil se k ní.

Vteřiny **odtikávaly, až uplynula** celá minuta.

Psí skučení **sláblo, až ustalo** úplně.

Avšak i jeho hlas časem **umlkal, až zanikl** docela. (E. Kriseová – ČNK)

Odmítli jej v sedmi ústavech akademie věd, **až zakotvil** jako programátor ve Výzkumném ústavu matematických strojů.

Tato speciální časová funkce spojky *až* souvisí s její intenzifikační měrovou funkcí v souvětích typu *Smála se, až se za břicho popadala*, a lze tu proto hovořit o významu časově-účinkovém.

IV. Časovou hranicí je určitý čas nebo doba trvání děje

První, řídicí věta souvětí udává určitý čas nebo délku trvání děje jako moment, kdy se něco stane; v závislé klauzi se proto užívá vid dokonavý:

- (30) Bylo **ke čtvrté hodině**, **když se ozvalo** trojí zaklepání na dveře.
- (31) Točím **asi hodinu**, **když se** na tabuli nad vstupem na jedno nástupiště **objeví** číslo našeho vlaku. (T. Etzler, *Novinářem v Číně*)

Spojovací výraz *když* tu nemá charakter (typické) spojky, jak bývá definována a je definována i v této gramatice (viz oddíl VI, kap. 1.2), neboť závislá klauze tu časově nedeterminuje větu řídicí.

2.2.3.5 Spojovací výraz *kdy*

Tento spojovací výraz se užívá zejména v souvětích, v jejichž řídicí klauzi je časové určení typu ‚v roce XY‘ nebo nějaký jiný časový výraz, který není substantivem (vše ČNK):

- (32) Ekonomiky většiny zemí „nastartovaly“ až po **roce 1850**, **kdy** dochází k trvalému rozvoji nových průmyslových odvětví.
- (33) Pro pátera Urbance skončil ten krásný čas asi o rok **později**, **kdy** ho zatkli a po nějaké době i odsoudili na dvacet let nucených prací.
- (34) Situace je dnes zcela jiná než **tenkrát**, **kdy** Gross zastával funkci předsedy vlády.

Relativum *kdy* lze často **zaměnit i v témže kontextu** spojkou *když*, avšak jejich význam není zcela identický (vše ČNK):

- (35a) Změnil se vám život **po roce 2000**, **když jste dostal** Nobelovu cenu?
- (35b) Zadostiučinění jste se dočkal **po roce 1989**, **kdy jste dostal** státní vyznamenání a byl povýšen do hodnosti generála.

- (36a) Situace se změnila **po roce 2000, když se otevřel** trh s hypotečními úvěry.
(36b) U nás se svátek zabydlel **po roce 1989, kdy se otevřely** hranice se Západem.

Zatímco spojkou *když* se děj vztahuje nejen k době (*po roce 2000*) uvedené v řídicí klauzi, ale i k přísudkovém ději této klauze (*změnil se*), relativem *kdy* se děj vztahuje pouze k časovému údaji (*po roce 1989*); proto relativum *kdy*, jestliže se nevztahuje k substantivu či nominální skupině, nelze užít v souvětí, kde nějaký časový údaj, k němuž se musí vztahovat, chybí:

- (35aa) Změnil se vám život, **když** jste dostal Nobelovu cenu?
(36aa) Situace se změnila, **když** se otevřel trh s hypotečními úvěry.
(35ba) *Zadostiučinění jste se dočkal, **kdy** jste dostal státní vyznamenání a byl povýšen do hodnosti generála.
(36ba) *U nás se svátek zabydlel, **kdy se otevřely** hranice se Západem.

Srov. dále:

Reputace města se radikálně změnila **v roce 1909, kdy** se místní rozhodli rázně skoncovat s životem v neustálém strachu.

Pak je tu samozřejmě Čína, kde investuji už **od roku 1984, kdy** o tom seriózně snad nikdo ještě ani nepřemýšlel.

Jeho nabídky jsem využil **o pár let později, kdy** jsem si po velmi náročném roce plném koncertů a cest potřeboval vyčistit hlavu a vychutnat konečně trochu samoty. (Karel Gott, *Má cesta za štěstím*)

2.2.3.6 Implicitní vyjadřování časových vztahů

Časová posloupnost dějů se dá vyjádřit také implicitně, **bez časové spojky**.

I. Paratactické vyjadřování posloupnosti dějů

A. Prostá posloupnost dějů

Časovou posloupnost lze vyjádřit syndetickou či asyndetickou parataxí; takové souvětí lze přeformulovat tak, aby byl implikovaný časový vztah vyjádřen explicitně:

- (1a) **Vstala jsem**, je to asi půl hodiny, **a udělalo se** mi mdlo. (překlad: J. Towles, *Sběratel*)
(1b) **Když jsem** asi před půl hodinou **vstala, udělalo se** mi mdlo.

- (2a) **Probudil se a** oheň jen **doutnal**. (překlad: K. Ishiguro, *Pohřbený obr*)
- (2b) **Když se probudil**, oheň jen doutnal.
- (3a) „Čí je tahle dýka?!“ **vyštěkl** na něho Nero, ještě za ním dveře **nezapadly**. (J. Loukotová, *Není římského lidu*)
- (3b) „Čí je tahle dýka?!“ vyštěkl na něho Nero **ještě dřív, než** za ním **zapadly** dveře.

B. Význam časově-přípustkový (*Ještě ... a už*)

Speciálním spojovacím výrazem *Ještě ... a už*, kdy komponent *Ještě* stojí na začátku souvětí a komponenty *a už* stojí na začátku časové klauze, se vyjadřuje, že nějaký **děj nastává přesto, že**: (a) ještě nenastal děj, který by mu měl předcházet (věty (4) a (5)); (b) ještě neskončil děj předcházející (věty (6) a (7)) (vše ČNK):

- (4) **Ještě** jsme nevyjeli, **a už** jsem vypadal ucestovaně. (L. Vaculík)
- (5) **Ještě** jsme nepřistály, **a už** si narazí chlapa.
- (6) "**Ještě** jsme se nezabydleli, **a už** balíme," řekl jiný z ministrů.
- (7) **Ještě** se nestačil ani pořádně vydýchat, **a už** bude muset myslet na další závody.

II. Konstrukce s trpným participiem

Na začátku souvětí stojí buď samotné trpné participium, nebo pasivum ve tvaru minulého přechodníku (obě věty ČNK):

- (8) **Dotázán**, zda také může říct o Clintonovi něco pěkného, nadechl se Havel k proslovu.
- (9) **Byv dotázán** na název kapely tvrdil, že je s ním spojena zajímavá příhoda, ale ukázalo se, že není.

Spolu s významem časové posloupnosti bývá implikován vztah příčinný nebo podmínkový (obě věty ČNK):

- (10) **Pokárán** pro otisky mokrých tlapek nebo pro jinou pitomost **zalézal** do své skrýše za kamny a truchlil. (K. Legátová, *Jozova Hanule*) (vztah časově-příčinný)

- (11) Pucheř byl náramný spáč. **Ponechán** sám sobě, dokázal prospat skoro všechnen čas. (J. Steinbeck – ČNK) (vztah časově-podmínkový)

2.2.4 Souvětí s větou způsobovou

Obsah:

2.2.4.1 Úvodní charakteristika

2.2.4.2 Souvětí s přímým určením způsobu děje způsobovou klauzí

I. Spojka *tak, že*

II. Spojka *tak, aby*

III. Spojka *tím, že*

IV. Spojka *jak*

2.2.4.3 Souvětí se způsobovou větou srovnávací

2.2.4.1 Úvodní charakteristika

Způsobová klauze determinuje děj věty řídící buď jeho usouvztažením, anebo (v širokém smyslu) ztotožněním s dějem této klauze. Jednodušeji a prakticky lze říci, že **věta způsobová** v rámci souvětí **určuje způsob děje věty řídící**.

Základním výrazovým prostředkem tohoto souvětí jsou složené spojky *tak, že*; *tak, aby* a *tím, že* (vše ČNK):

- (1) Scenário **se dělá tak, že** se treatment rozbije na samé malé kousky. (K. Čapek)
- (2) Snažíme se prostředí **upravit tak, aby** v něm bylo co nejméně alergenů.
- (3) Neřešitelná otázka **se vyřešila tím, že** přestala být otázkou. (M. Ajvaz)

Pokud se hovoří o neaktuálních, trvalých či opakovaných dějích, lze někdy spojky *že* a *aby* zaměnit bez výraznějšího významového rozdílu; v souvětích se spojkou *aby* je ovšem vždy přítomen její **účelový význam**, a tím je i omezena možnost záměny spojek *že* a *aby*:

- (4a) Mozek člověka **funguje tak, že** se snaží pojmout co největší množství informací.
(ČNK)
- (4b) Mozek člověka **funguje tak, aby** pojal co největší množství informací.
- (5a) Datová centra **jsou postavena tak, aby** uměla odolat třeba i přírodním katastrofám nebo pádu letadla. (ČNK)

- (5b) Datová centra **jsou postavena tak, že** umí odolat třeba i přírodním katastrofám nebo pádu letadla.

Způsob děje se v rámci souvětí vyjadřuje také **srovnáním**:

- (6) Transplantační budoucnost se nejeví **tak, jak** by si lékaři i pacienti přáli.

Spojku *tím, že* nebo *tak, aby* se někdy vyjadřuje způsob realizace děje, který vede k určitému **důsledku**:

- (7) **Hrál by tak, že** těm malým žabkám by narostla křídla a ony by létaly. (I. Klíma)

- (8) Snad aspoň o psech by ještě mohli **psát tak, aby** člověka neponižovali. (I. Klíma)

2.2.4.2 Souvětí s přímým určením způsobu děje způsobovou klauzí

Způsobová klauze určující způsob děje řídící věty přímo vyjadřuje dějovou okolnost, již je děj řídící věty charakterizován či kvalifikován. Způsob děje vyjadřovaný závislou klauzí je v tomto případě jednou z možností jeho realizace. Jde o souvětí vyjadřování toho, **jak/jakým způsobem** něco uděláme či něčeho dosáhneme.

I. Spojka *tak, že*

Tato spojka složená z korelativního *tak* a spojky *že* je základním výrazovým prostředkem pro souvětí vyjadřování způsobu děje.

U některých z nejfrekventovanějších přísudkových sloves v řídící klauzi tohoto typu souvětí převládá **pasivum** nebo rezultativum.

Nejčastějšími přísudkovými slovesy v řídící klauzi jsou (nad 1000 dokladů, abecedně):

dělat/udělat, dopadnout, dostat, fungovat, nastavit (většinou v pasivu, resp. rezultativu), postavit (většinou v pasivu, resp. rezultativu), postupovat, poznat, probíhat, připravit, působit, reagovat, řešit/vyřešit, skončit, upravit (téměř polovina dokladů v pasivu, resp. rezultativu), vzniknout

Doklady souvětí daného typu s frekventovaným přísudkem řídící klauze:

K filmu **se** prý **dostal tak, že** v malém letadle přistál na pólovém hřišti herce Douglase Fairbankse.

Celosvětová ekonomika **je nastavena tak, že** investoři raději zamíří do pronájmů, než by stavěli na zelené louce.

Postel **byla postavena tak, že** z ní bylo možno přehlédnout celou kuchyň a dohlížet na práci.
(překlad: F. Kafka, *Zámek*)

Život **nepostupuje tak, že** by se z dítěte povlovně a skoro neznatelně stával muž [...] (K. Čapek, *Obyčejný život* – ČNK)

Chytrou knížku já **poznám tak, že** ji většinou nepochopím. (P. Šabach – ČNK)

Máme pocit, že naše rozhodování **probíhá tak, že** se v naší mysli nějak pod naší kontrolou řetězí důvody, které vycházejí z našich stávajících přesvědčení a přání, a ty pak ústí v jednání. Mnoho autorů empirických výzkumů z posledních desetiletí však ukazuje, že tohle není nic než čistá iluze [...]

Některé firmy na to **reagují tak, že** investují do vlastního výzkumu.

Prameny **bývaly upraveny tak, že** z kameny vyskládané studánky byla voda vedena do jímky, kde byla odebírána pitná voda.

Víme, že mnoho nejen barokních skladeb **vzniklo tak, že** byly nejprve hrány a teprve později zaznamenány.

K méně běžným slovesům užívaným v rámci dané souvětne struktury patří např.

usínat:

Už když jí bylo osm let, **usínala tak, že** si tiskla jednu ruku druhou a představovala si, že drží muže, kterého miluje. (M. Kundera – ČNK)

U několika frekventovaných sloves v rámci souvětí se spojkou *tak, že* **nejde o způsob provádění děje**, ale o to, **že něco chápeme, vidíme, vnímáme atp. jako nějaké:**

(9) **Beru to tak, že** je to levicový akademik z USA.

Srov. dále:

Jsem spisovatel a vždycky jsem své poslání **chápal tak, že** musím říkat pravdu o světě, kde žiju... Já to **vidím tak, že** ten vrah musí být šílenec. (překlad: A. Christie)
Tátu **jsem vnímala tak, že** hodně pracuje, ale moc jsem nevěděla, co konkrétně dělá.
Útěk dobytka **si vysvětluje tak, že** někdo z turistů, kteří si cestu přes hranice zkracují přes pastviny, otevřel propust v ohradě a už ji za sebou nezavřel.
Mám tomu **rozumět tak, že** letíme na Sibiř?

II. Spojka *tak, aby*

U některých z nejméně frekventovaných přísudkových sloves v řídicí klauzi tohoto typu souvětí převládá **pasivum** nebo **rezultativum**.

Nejčastějšími přísudkovými slovesy v řídicí klauzi jsou (nad 1000 dokladů, abecedně):

dělat/udělat, hrát, chovat se, koncipovat (většinou v pasivu nebo rezultativu), konstruovat (většinou v pasivu nebo rezultativu), naplánovat (zhruba polovina dokladů v pasivu nebo rezultativu), nastavit (většinou v pasivu nebo rezultativu), navrhnout (většinou v pasivu nebo rezultativu), postavit (většinou v pasivu nebo rezultativu), pracovat, připravit (téměř polovina dokladů v pasivu nebo v rezultativu), řešit (většinou v pasivu nebo rezultativu),

sestavit (většinou v pasivu nebo rezultativu), umístit (většinou v pasivu nebo rezultativu), upravit, volit (zhruba polovina dokladů v pasivu nebo rezultativu), vybrat/vybírat, změnit

Doklady souvětí daného typu s frekventovaným přísudkem řídicí klauze:

„ [...] Musím **hrát tak, aby** se to divákům líbilo,“ řekla bývalá naše tenistka, která získala v roce 1981 americké občanství.

Prostor jídelny **byl koncipován tak, aby** se odlišil od zbytku obývacího pokoje.

Současně vyvíjené roboty **jsou však konstruovány tak, aby** vykonávaly práci a rozhodnutí činili lidé.

Systém **je připraven tak, aby** dal místním úřadům, co nejvíc flexibility.

Všechno **je řešeno tak, aby** to bylo co nejúčelnější a aby to moc nestálo. (J. Suchý – ČNK)

Oba památníky **jsou umístěny tak, aby** je všichni mohli vidět a nikdy nezapomněli.

Své oběti **si pečlivě vybírá tak, aby** vyhovovaly jeho sexuálním zájmům.

Někdy zkrátka nedokážeme věci **změnit tak, aby** byly podle našeho přání.

III. Spojka *tím, že*

Spojkou *tím, že* se vyjadřuje, že děj závislé klauze funguje jako **prostředek realizace děje** věty řídicí. Pokud lze tento prostředek chápat zároveň jako způsob děje, korelativum *tím* bývá zaměnitelné s korelativem *tak*; rozdíl je jen ve zdůraznění způsobovosti (*tak, že*) nebo prostředkovosti (*tím, že*):

(10a) Maminka **si usmířovala** tatínka **tím, že** stála s ním pod cinglárky veliké lampy. (B.

Hrabal – ČNK, upraveno)

(10b) Maminka **si usmířovala** tatínka **tak, že** stála s ním pod cinglárky veliké lampy.

(11a) A primář mě **vyšetřoval tím, že** mi strkal prst do zadnice. (ČNK)

(11b) A primář mě **vyšetřoval tak, že** mi strkal prst do zadnice.

(12a) Na její emoce **reagoval tím, že** ty své měnil v kámen. (ČNK)

(12b) Na její emoce **reagoval tak, že** ty své měnil v kámen.

(13a) Život **trávila tím, že** sela, plela a sklízela zeleninu, kterou pak vařila a jedla [...] (M.

Viewegh – ČNK)

(13b) Život **trávila tak, že** sela, plela a sklízela zeleninu, kterou pak vařila a jedla.

(14a) Pavla se ho snažila **uklidnit tím, že** mu ve všem vyhovovala. (L. Vaculík – ČNK)

(14b) Pavla se ho snažila **uklidnit tak, že** mu ve všem vyhovovala.

Spojka *tím, že* je u mnohých frekventovaných sloves (např. *hájit se, vysvětlovat, zdůvodňovat, provinit se, podmiňovat* a řady jiných) formálním výrazem jejich **vazebnosti** (valence). Závislou větu pak obvykle nebudeme chápat jako vyjádření způsobu děje.

Spojku *tím, že* se někdy vyjadřuje, že **způsob realizace děje je zároveň příčinou** jeho realizace; tato souvětí lze proměnit (transformovat) na souvětí s příčinnou větou uvozenou **příčinnou spojkou**:

(15a) Zabraňme tomu, abychom sympatie světa, které jsme tak rychle získali, stejně rychle **ztratili tím, že se zapleteme** do houštiny mocenských šarvátek. (V. Havel – ČNK)

(15b) Zabraňme tomu, abychom sympatie světa, které jsme tak rychle získali, stejně rychle **ztratili proto, že se zapleteme** do houštiny mocenských šarvátek.

(16a) Člověk může vlastnit velice málo, ale **tím, že** věci **miluje** víc než lidi a slouží jim víc než samému Pánu, **uzavírá si** cestu do království božího. (I. Klíma)

(16b) Člověk může vlastnit velice málo, ale **protože** věci **miluje** víc než lidi a slouží jim víc než samému Pánu, **uzavírá si** cestu do království božího.

IV. Spojka *jak*

Způsobové klauze jsou uvozovány také vztažným příslovcem *jak*. Je tomu tak v souvětích, jejichž závislá klauze vyjadřuje, že děj řídicí klauze odpovídá vůli, představám či schopnostem jeho subjektu nebo objektivní možnosti či nutnosti (vše ČNK):

(17) Ona **si žije, jak chce**, a já si žiju, jak chci.

(18) Do Anglie jsme přijeli **hrát, jak nejlépe umíme**.

(19) Od toho dne **jsem ji hlídala, jak jsem nejlíp mohla**.

(20) Přesto parádníci existují a každý **se** s outfitem a vlastní kreativitou **pere, jak dokáže**.

(21) Když šel kolem první pár, **křičela, jak nejhlasitěji byla schopná**.

Pokud souvětí vyjadřuje, že děj věty řídicí nesplňuje požadavky na způsob děje relačně vymezený závislou klauzí (věty (22) a (23)), nebo naopak takové požadavky splňuje (věta (24)), v řídicí klauzi fakultativně stává **korelativní *tak*** (vše ČNK):

(22a) Každý, kdo **se nechoval, jak mu bylo předepsáno**, věděl, že bude králem potrestán podle zákona.

(22b) Teď už ví, že lidé **se nechovají tak, jak by si ona přála**.

(23a) Štve mě, že to **nefungovalo, jak jsem si představoval**.

(23b) Několik projektů **nefungovalo tak, jak by mělo**.

(24a) Zdá se, že tělo **reaguje, jak má**.

(24b) Nigerijská vláda zatím **reaguje tak, jak je** v Africe **obvyklé**.

2.2.4.3 Souvětí se způsobovou větou srovnávací

Obecně lze říci, že způsob jednoho děje se v rámci souvětí přirovnává ke způsobu děje jiného. Toto přirovnávání/srovnávání/porovnávání má však různá **významová i výrazová specifika** (všechny doklady níže ČNK):

(a) ztotožňují se dva způsoby realizace téhož děje vyjádřeného **týmž slovesem**; spojkou je obvykle *tak, jak* nebo *jak..., tak*:

(25) Snažím se své tři děti **vychovávat tak, jak vychovávala** moje maminka Drahuška mě.

(26) **Jak vychovával** otec mě, **tak vychovávám** děti i já.

Další doklady:

Šla by za ním kamkoli a **milovala** ho **tak, jak** on **miluje** ji. (I. Binar)

Každý soudce chce přece **být malován tak, jak byli malováni** staří velcí soudcové, a to dovedu jen já. (překlad: F. Kafka, *Proces*)

Vidím kolem dokola jen samé zdánlivé křesťany, kteří **žijí** přesně **tak, jak žijí** nevěrci. (M. Kundera)

Jak hraje celé mužstvo, **tak hraje** obrana.

Jak zhrubla společnost, **tak zhrubli** fanoušci.

(b) způsob realizace jednoho děje se přirovnává ke způsobu realizace jiného děje; spojkou je obvykle rovněž *tak, jak* nebo *jak..., tak*:

(27) **Mysleli tak, jak jiní zpívají**. (překlad: B. Pasternak, *Doktor Živago*)

(28) **Jak** vnímal okolí, **tak** je zachycoval v kresbě na papír.

Další doklady:

Tu postavu **jste namaloval tak, jak** skutečně **trůní** na stolci. (překlad: F. Kafka, *Proces*)
Nejlepší by bylo **potrestat** ho **tak, jak** on **trápil** koně – zimou a hladem.
Jak rostla Jordanova popularita, **tak** se šířila i sláva firmy Nike.

(c) děj řídicí klauze se přirovnává k jinému ději; spojkou je obvykle *jako když*:

(29) Sedí ve tmě, šňupá tabák a potom hlučně **kýchá, jako když vybuchne** kapsle. (K. Poláček)

Další doklady:

Motory jednotvárně **bzučely, jako když letí** nějaká tučná, líná masařka. (J. Heller, *Hlava XXII*)

Kola vlaku vydávala zvuky, **skřípělo to a hučelo, jako když vlak jede** těsně kolem vás. (I. Binar)

Nakonec se ten největší prapodivně zatvářil a **zakvičel, jako když dodělává** prase. (překlad: E. Hemingway)

Přesně o půlnoci v prvním sále cosi zarachotilo, poskočilo a **zařinčelo, jako když padá nábytek a sype se sklo**. (překlad: M. Bulgakov, *Mistr a Markétka*)

(d) děj řídicí klauze se přirovnává k důsledku děje, který by mohl nastat, ale nenastal – spojkou je obvykle *jako* ve spojení s kondicionálem:

(30) Rty se jí **křivily, jako by polkla** pelyněk. (A. Lustig)

(31) Všichni řidiči **jeli, jako kdyby hořelo**. (překlad: B. MacDonaldová; vyňato z rámce souvětí)

Další doklady:

Chodí, **jako by měla** mezi nohama vemeno. (B. Hrabal)

Vrhl se na ni, **jako kdyby** ji zachraňoval před utopením. (M. Kundera)

(e) o způsobu děje řídicí klauze se říká, že je nebo by mohl být jiný, než je způsob děje klauze závislé; spojkou je obvykle *jinak, než (jak)*:

(32) Matka, která žije v hrůze o dítě, **vypadá jinak, než jste vypadala** vy. (Z. Frýbová)

Další doklady:

Nic mě netáhlo a nelákalo **jednat jinak, než jsem jednal**.

Řekněme tedy, že myšlenka věčného návratu znamená jistou perspektivu, z níž se věci **jeví jinak, než jak** je známe. (M. Kundera)

Nemohu jednat **jinak, než** cítím. (M. Kundera)

Najednou pochopil, že ho ostatní **vidí jinak, než jak se vidí** on sám anebo jak si myslí, že ho vidí jiní.

2.2.5 Souvětí se vztahem příčinným

Obsah:

2.2.5.1 Obecná charakteristika

2.2.5.2 Souvětí s větou příčinnou

I. Spojka *protože*

II. Spojka *nebot'*

III. Spojky *jelikož* a *poněvadž*

IV. Spojky *neb* a *ježto*

V. Konkurence příčinných spojek

2.2.5.3 Souvětí s větou důsledkovou

2.2.5.4 Souvětí s větou zdůvodňovací a vyvozovací

2.2.5.5 Souvětí s větou účelovou

I. Spojka *aby*

II. Spojka *ať*

III. Nepravá věta účelová

2.2.5.1 Obecná charakteristika

Jako příčinná souvětí v širokém slova smyslu chápeme spojení dvou vět, mezi nimiž je logickosémantický vztah příčiny / důvodu a následku / důsledku. **Příčina (důvod)** je jev, který vyvolá jev jiný. **Následek (důsledek)** je jev vyvolaný jiným jevem, nebo logický závěr (v procesu usuzování). Platí, že pokud (v čase t) nastane jev A (příčina), pak (v čase t^1) nastane jev B (následek): $A \rightarrow B$. Mezi jevy A a B je přitom časová následnost, tj. časový okamžik t časovému okamžiku t^1 předchází.

O **příčině** mluvíme zpravidla tehdy, pokud jde o vztah nutný a nevyhnutelný, tedy zejména tehdy, jedná-li se o fyzikální děje, které člověk nemůže ovlivnit svou vůlí. (srov. souvětí (1) – (3)):

- (1) **Protože** bylo jeden den minus pět a půl (jev A, čas t – **příčina**), květy meruněk zmrzly (jev B, čas t^1 – **následek**).
- (2) Horečka mu klesla (jev B, čas t^1 – **následek**), **nebot'** začal brát antipyretika (jev A, čas t – **příčina**).
- (3) Praskla žárovka (jev A, čas t – **příčina**), **a proto** lampička nesvítí (jev B, čas t^1 – **následek**).

Pokud nějaký jev vyvolá určité jednání člověka, které je výsledkem jeho uvažování a vědomého rozhodování, mluvíme zpravidla o **důvodu** takového jednání (srov. souvětí (4) – (6)):

- (4) **Protože** jsem zmeškal autobus (jev A, čas t – **důvod**), jel jsem stopem (jev B, čas t^1 – **důsledek**).
- (5) Se svým mužem se po patnáctiletém manželství rozvedla (jev B, čas t^1 – **důsledek**), **nebot'** ji podváděl (jev A, čas t – **důvod**).
- (6) Báł se setkání se svými spolužáky (jev A, čas t – **důvod**), **a proto** se ze školního srazu omluvil (jev B, čas t^1 – **důsledek**).

Ve způsobech, jakými se v jazyce prezentují vztahy (objektivní) **kauzace** a (subjektivní) **motivace**, tedy způsoby, jakými se prostřednictvím jazykových prostředků vyjadřují příčina a důvod, nejsou velké rozdíly. Jednoznačně rozlišit příčinu a důvod je často problematické a sami mluvčí si tento rozdíl většinou ani neuvědomují. Snažíme-li se dozvědět, co vyvolalo určitý jev, událost, změnu stavu apod., ať už jde o fyzikálně podmíněný proces, nebo vědomé rozhodnutí člověka, ptáme se toutéž otázkou, a to *Proč?* V odpovědích pak užíváme zpravidla týchž spojek bez významového rozlišení. Srov. příklady (7) – (8):

- (7) **Proč** je tady taková zima? – **Protože** nejde proud a kotel netopí. (**příčina**)
- (8) **Proč** jdeš v neděli do práce? – **Protože** doma máme zimu. (**důvod**)

O obou typech vztahu – příčinně-následkovém i důvodově-důsledkovém – proto pojednáme společně v rámci kategorie **vět příčinných** (vyjadřujících jev A realizovaný v čase t – příčinu nebo důvod) a **vět důsledkových** (vyjadřujících jev B realizovaný v čase t^1 – následek nebo důsledek).

Kauzální souvislosti mohou být jazykově ztvárněny různým způsobem, v závislosti na východisku jejich prezentace, na jejich pragmatickém hodnocení a na perspektivě mluvčího. Tím, že je jev A prezentován jako příčina jevu B, se zároveň jev B prezentuje (ač nepřímou) jako důsledek jevu A, a naopak. To, kterou z kauzálních souvislostí mluvčí upřednostní a na které své tvrzení postaví, záleží na smyslu sdělení, na perspektivě mluvčího a na (tematicko-rematické) výstavbě textu (na jeho struktuře). Tvrzení o příčině / důvodu lze proto obvykle přeformulovat ve tvrzení o následku / důsledku, a naopak. Srov. souvětí (9) a (10):

- (9) Studentka se nemohla dostat na zkoušku, **nebot' onemocněla**.
- (10) Studentka onemocněla, **a proto se nemohla dostat na zkoušku**.

V souvětí (9) je rématem (jádrém sdělení) skutečnost, která způsobila, že se studentka nemohla dostavit na zkoušku, tj. její onemocnění. Souvětí typu (9) budeme označovat jako **souvětí s větou příčinnou (důvodovou)**.

V souvětí (10) je při obráceném větosledu rématem sdělení naopak skutečnost, která byla studentčíným onemocněním vyvolána, tj. její absence na zkoušce. Souvětí typu (10) budeme proto označovat jako **souvětí s větou důsledkovou**.

Modifikací příčinně-následkového, resp. důvodově-důsledkového vztahu je vztah **závěr – důvod**, resp. **tvrzení – argument**. Srov. souvětí (11) a (12):

- (11) Květy meruněk zmrzly (jev B – následek), **protože v noci bylo hodně pod nulou** (jev A – příčina).
- (12) V noci muselo být hodně pod nulou (jev A – tvrzení / závěr), **protože květy meruněk zmrzly** (jev B – argument).

V souvětí (12) mluvčí **zdůvodňuje svůj předpoklad**, že byl v noci mráz, tím, že květy stromů jsou zmrzlé: Pozorování jevu B (zmrzlých květů) vede mluvčího k závěru A (že byl v noci mráz). Kauzální implikace je v takových konstrukcích obrácená. Na rozdíl od souvětí (11) zde věta příčinná (uvozená příčinou spojkou) nevyjadřuje jev A realizovaný v čase t (příčinu), ale naopak (pozorovaný) jev B realizovaný v čase t¹ (následek). Důvodová věta tedy neodpovídá na otázku *Proč se to stalo?*, ale na otázku *Proč si myslíš, že se to stalo?* (*Co tě vede k závěru / Na základě čeho usuzuješ, že se to stalo?*). Taková souvětí budeme označovat jako **souvětí s větou zdůvodňovací**.

Totéž úsudkové schéma jako v souvětí (12) může být jazykově vyjádřeno i v opačném větěném pořadí, srov. souvětí (13):

- (13) Květy meruněk zmrzly, **takže v noci muselo být hodně pod nulou**.

Souvětí (13) začíná tvrzením o pozorovaném jevu (zmrzlých květech), z něhož je na základě zkušeností a znalostí světa vyvozen závěr o jeho příčině (v noci mrzlo). Taková souvětí budeme označovat termínem **souvětí s větou vyvozovací**.

Další specifickou modifikací základního kauzálního vztahu příčina/důvod – následek/důsledek je vztah účelový. Jako **větu účelovou** budeme chápat takovou větu, která

vyjadřuje **cíl děje věty řídící**, tj. okolnost, ke které záměrně a cíleně směřuje činnost, jednání člověka. Srov. souvětí (14):

- (14) Sadaři zapalovali ohně v blízkosti ovocných stromů (jev A – účelné jednání), **aby** je ochránili před nočními mrazy (jev B – účel).

Věta účelová v souvětí (14) vyjadřuje cíl sadařů (ochránit kvetoucí stromy před mrazem), který je motivací k záměrné, účelné činnosti (zapalování ohňů v sadu). Účelová věta však na rozdíl od věty důsledkové vyjadřuje pouze záměr, cíl, ke kterému činnost směřuje, nikoli uskutečněný děj. Srov. souvětí (15) s větou účelovou a souvětí (16) s větou důsledkovou:

- (15) Sadaři zapalovali ohně v blízkosti ovocných stromů, **aby je ochránili před nočními mrazy**.
- (16) Sadaři zapalovali ohně v blízkosti ovocných stromů, **a stromy proto nezmrzly**.

V případě, že se nejedná o vědomou a záměrnou zaměřenost k cíli, ale o proces neuvědomělý a nekontrolovaný, mluví se zpravidla o **účelnosti**. Účelnost se vyjadřuje týmiž jazykovými prostředky jako účel, tj. primárně větou uvozenou spojkou *aby*. Srov. souvětí (17) a (18):

- (17) Během tohoto procesu některé toxiny vytvářejí póry, **aby umožnily jiným toxinům s enzymatickou aktivitou proniknout do buňky**.
- (18) Adrenalin zrychluje tep a působí na játra, která produkují více glukózy, **aby svaly lépe fungovaly**.

Kauzální vztahy se v češtině vyjadřují primárně **větně** (resp. souvětěně). Členské vyjádření (v rámci struktury jednoduché věty) je sekundární (k němu viz oddíl III., kap. 9.3.2.4). Časovou nebo místní okolnost vyjadřujeme nejčastěji jmennou frází nebo adverbialně (srov. věty (19) a (20)):

- (19) Sadaři zapalovali ohně **v sadu**. (místo)
- (20) Sadaři zapalovali ohně **včera v noci**. (čas)

V případě příčinné okolnosti preferujeme naopak vyjádření větné, resp. souvětí. Pro vyjádření příčiny, důvodu, účelu a důsledku jakožto relativně složitých okolností událostní (dějové) povahy je větná forma výhodnější. Příčinné spojky jsou funkčně vyhraněné a specifický charakter daného vztahu vyjadřují jednoznačně a přesně.

V rámci tzv. **příčinných souvětí** rozlišujeme následující výše popsané typy:

I. Souvětí s větou příčinnou (důvodovou):

(21) Meruňky zmrzly, **protože v noci bylo hodně pod nulou. (příčina)**

II. Souvětí s větou důsledkovou:

(22) V noci bylo hodně pod nulou, **takže meruňky zmrzly. (důsledek)**

III. Souvětí s větou zdůvodňovací:

(23) V noci muselo být hodně pod nulou, **protože meruňky zmrzly. (argument)**

IV. Souvětí s větou vyvozovací:

(24) Meruňky v noci zmrzly, **takže muselo být hodně pod nulou. (závěr)**

V. Souvětí s větou účelovou:

(25) Sadaři kropili stromy vodou, **aby je ochránili před nočním mrazem. (účel)**

2.2.5.2 Souvětí s větou příčinnou (důvodovou)

Věta vyjadřující příčinu nebo důvod nějakého jevu nebo události se v češtině připojuje primárně spojkami *protože, neboť, jelikož* a *poněvadž*.

I. Spojka *protože*

Nejvyšší frekvenci v současných českých textech má spojka *protože*. Je stylově neutrální a užívá se k vyjádření příčinného vztahu v psaných i mluvených textech všech stylových oblastí. Z tohoto hlediska ji můžeme považovat za spojku základní.

Mám velká ramena, **protože** dvacet let závodně plavu.
Znám jeho jméno, **protože** se mnohokrát podepsal na hotelových dopisních papírech.
Ve vojenském muzeu ho nevzali, **protože** měl modrou knížku.
Musel jsem přivírat oči, **protože** vítr foukal proti nám.

Vedle základní spojky *protože* lze v rámci příčinného souvětí použít také korelativní výraz *proto, že* (srov. souvětí (1) a (2)).

(1) Robert nepřišel, **protože** mu nebylo dobře.

(2) Robert nepřišel **proto, že** mu nebylo dobře.

Rozdíl mezi oběma typy spojení je v aktuálním členění souvětí. Příčinná věta v souvětí (2) je vždy restriktivní, tzn. je rématem (informačním jádrem) výpovědi a potenciální odpovědi na potenciální otázku *Proč Robert nepřišel?* Jinými slovy, sděluje **důvod nějaké již známé skutečnosti** (v našem případě důvod Robertovy nepřítomnosti).

Příčinná věta v souvětí (1) může být podle kontextu buď **restriktivní** jako v dialogické sekvenci (3), kde je povinnou součástí odpovědi a nelze ji vynechat, nebo **nerestriktivní** jako v dialogické sekvenci (4), kde je fakultativní částí odpovědi (jejím rématem je věta hlavní):

(3)

Proč Robert nepřišel?

*Robert nepřišel.

Robert nepřišel, protože mu nebylo dobře.

(4)

Přišel Robert?

Robert nepřišel.

Robert nepřišel, protože mu nebylo dobře.

Srov. následující korpusové doklady:

Práce v nakladatelství si váží, **protože** je pro ni prý velkou školou.

Své práce si váží také **proto, že** je různorodá.

Uvedenou citaci jsem použil, **protože** jsem v ní neviděl, a dosud nevidím, nic škodlivého.

Příměr o vojně jste použil **proto, že** jste aktivní voják v záloze?

O práci jsem přišel, **protože** firma, kde jsem byl sedmnáct let zaměstnán, na konci roku zkrachovala.

O práci přišel **proto, že** jeho nasazení a pracovitost se pohybovaly spíše v minusových hodnotách.

Nerestriktivní význam příčinné věty při využití korelativního výrazu se signalizuje jejím vyčleněním do samostatného grafického a zvukového celku. Srov. souvětí (5) a (6):

- (5) Robert nepřišel. Proto, že mu, nebylo dobře.
- (6) Robert nepřišel, proto, že mu nebylo dobře.

Jako výhodné se jeví užití korelativního výrazu tehdy, uvádí-li příčinná věta pouze **jednu z několika spolupůsobících příčinných okolností** (korelativnímu výrazu v takovém případě často předchází aktualizační **vymezovací částice** typu *zejména, především, hlavně, v první řadě, také, mimo jiné* ad.) nebo tehdy, pokud chce mluvčí explicitně vyjádřit **míru jistoty**, s jakou tvrdí, že daný kauzativní vztah platí (v takovém případě předchází zpravidla nějaký jistotně modalitní výraz typu *možná, asi, snad, zřejmě, pravděpodobně, jistě, určitě, bezpochyby, bezesporu* aj.) Srov.:

Stát se rozhodl cenu léčiv regulovat **zejména proto, že** užívání léků není autonomním rozhodnutím člověka (pacienta, zákazníka).

Projekt nás zaujal **hlavně proto, že** jeho prostřednictvím můžeme přispět na charitativní projekty.

Město by se domů rádo zbavilo **především proto, že** už do nich nechce investovat.

Jednoznačně vedly velkoformátové prodejny, **mimo jiné proto, že** nabízely velmi široký sortiment.

Řidič nezvládl řízení vozu **zřejmě proto, že** měl v dechu 2,28 promile alkoholu.

Městský soud v Praze [...] povolil letos v červnu obnovu trestního řízení, **jistě proto, že** tu byly nové důkazy.

Po prohlídce mě propustili, **pravděpodobně proto, že** mám na starosti dvě malé děti.

Korelativní spojovací výraz se užívá často také tehdy, pokud mluvčí uvádí **dvě spolupůsobící příčiny** (*nejen proto, že ..., ale také / zejména / především proto, že...*).

Na rozdíl od koordinačního spojení dvou příčinných vět uvozených spojkou *protože* (srov. souvětí (7)) se v souvětí s korelativním spojovacím výrazem dva spolupůsobící příčinné faktory hierarchizují. První se prezentuje jako zjevný, na první pohled patrný, předpokládaný apod., zatímco druhý vyznívá jako méně zjevný, skrytý, ale (díky rematickému postavení) často významnější (srov. souvětí (8)):

- (7) Skoro ho neslyšela, **protože** mluvil potichu **a protože** měl nahlas puštěné rádio.

(8) Skoro ho neslyšela **nejen proto, že** mluvil potichu, **ale i proto, že** měl nahlas puštěné rádio.

Srov. následující korpusové doklady:

Všichni si Anny všimli. **Nejen proto, že** byla skoro o půl hlavy vyšší než ostatní dívky, **ale také proto, že** měla delší, vlnitější a lesklejší vlasy.

Ke zvuku má blízko **nejen proto, že** studuje zvukovou tvorbu na FAMU, **ale i proto, že** se odjakživa věnuje muzice.

Korelativní výraz se uplatňuje také tehdy, pokud mluvčí platnost některé z potenciálních příčinných okolností explicitně popírá (*ne / nikoli proto, že / že by..., ale / nýbrž proto, že...*). Srov. následující korpusové doklady:

Roztřásla se mi kolena, a určitě **ne proto, že** bych byla z cukru.
Žáci často selžou **ne proto, že** by nebyli chytří, **ale proto, že** je zadání a typ otázek zaskočí.
Porota pro ni hlasovala **nikoli proto, že** je žena, ale protože je talentovaná.

Podobné uplatnění jako korelativní výraz *proto, že* mají víceslovné spojovací výrazy typu *kvůli tomu, že* nebo *z toho důvodu, že*. Srov.:

Dělám herectví **i kvůli tomu, že** se za ty svoje postavy můžu schovat.

Udělal jsem to **hlavně z toho důvodu, že** se mi tím strašně ulevilo.

Tyto letouny jsme vybrali **nejenom z toho důvodu, že** jsou daleko úspornější a větší než současná generace osmistovek, **ale také kvůli tomu, že** dále doletí.

Banka zkrachovala **ne kvůli tomu, že** by měla špatnou bilanci, **ale proto, že** její financování bylo založeno na krátkodobých úvěrech.

II. Spojka *neboť*

Druhou nejužívanější příčinnou spojkou v současných psaných textech je spojka *neboť*. Tu lze v jakémkoli kontextu nahradit základní spojkou *protože*, nikoli však naopak. Spojka *neboť* má omezenou distribuci, a to ze dvou důvodů:

1. Na rozdíl od stylově neutrálního *protože* jde o spojku **knižní**, rezervovanou spíše pro texty psané a texty formálního charakteru.

2. Z hlediska formálněsyntaktického jde o spojku parataktickou (souřadící) a z hlediska významového o spojku vysvětlovací, explicitně zdůvodňovací. Noremně se *protože* užívá jen v souvětích s postponovanou větou příčinnou, tj. na rozdíl od spojky *protože* a dalších hypotaktických spojek **nestojí nikdy v iniciační pozici souvětí**. Srov.:

(9a) Bylo by škoda chodit po vyznačených cestách, **protože život je krátký**.

(9b) Bylo by škoda chodit po vyznačených cestách, **neboť život je krátký**.

(10a) **Protože nemám vlastní bydlení**, bydlím u rodičů.

(10b) ***Neboť nemám vlastní bydlení**, bydlím u rodičů.

Srov. následující korpusové doklady:

Rozsudek není dosud pravomocný, **neboť** obžalovaný i státní zástupkyně si ponechali lhůtu na rozmyšlenou.

Pobyt se vydařil, **neboť** jsme se setkali ze strany personálu s pochopením a ochotou.

Modré majáčky skutečně už používat nesmíme, **neboť** zákon naše vozy jako oprávněné neuvádí.

Hasiči nabádají řidiče k opatrnosti, **neboť** nehod za minulý týden výrazně přibýlo.

Výjimečně lze i ve standardním spisovném textu nalézt souvěti, v němž stojí spojka *neboť* v antepozici, což svědčí o tom, že někteří mluvčí již rozdíl mezi souřadící spojkou *neboť* a podřadící spojkou *protože* nepocítují. Srov. např.: **Neboť** si pana Hesse vážíme, nemůžeme odmítnout informovat naše čtenářky a čtenáře o této akci. – **Neboť** kostel nebyl nikdy odsvěcen, plánuje farnost v Jablonném obnovení bohoslužeb minimálně dvakrát ročně. – **Neboť** císaře je třeba řádně přivítat, bylo na hradě připraveno na tisíce lákadel pro obveselení každého z návštěvníků.

III. Spojky *jelikož* a *poněvadž*

Knižní charakter mají také spojky *jelikož* a *poněvadž*, které však mají v současných textech výrazně nižší frekvenci než spojky *protože* a *neboť*.

Škoda zatím nebyla přesně vyčíslena, **jelikož** majitel je v zahraničí.

Já jsem těch zápasů v lize za poslední dobu moc neodehrál, **jelikož** jsem byl zraněný.

Jelikož oko je s nosem spojeno kanálky, při pláči se nám nos ucpává slzami.

Jelikož byl požár včas nahlášen, měli jsme ho velice rychle pod kontrolou.

Jelikož byl stav hráze vyhodnocen jako havarijní, není nutné vypisovat na zhotovitele oprav výběrové řízení.

Pro funkci ministra je zcela nevhodný, **poněvadž** jeho zkušenost s českým prostředím je nulová. On si to nemohl pamatovat, **poněvadž** byl opilý.

Tuhle univerzitu jsem si vybrala, **poněvadž** sem od nás ze školy už nikdo další nešel.

Poněvadž konkurence byla silná, o úspěchu vedle výtvarných schopností jistě rozhodovala i originalita nápadu.

Musel se vzdát svého hereckého a dabérského povolání, **poněvadž** ztratil hlas.

Zdá se však, že spojkou *jelikož* si někteří současní mluvčí oblíbili a dávají jí (oproti obecnému trendu) ve spisovné mluvené řeči přednost před spojkou *protože*. Jiní mluvčí zas zřejmě preferují – v mluvě spisovné i nespisovné – spojkou *poněvadž*.

IV. Spojky *neb*, *ježto* a *anžto*

Dnes již **zastaralé** spojky *neb, ježto* a *anžto* stojí na **periferii jazykového systému** a jsou dokladem starších fází vývoje češtiny. Srov. např. následující texty z 19. století:

Vůkolní lid se jí z daleka vyhýbá, **neb** na koho prý promluví, tomu jistě neštěstí nastává. (Karel Hynek Mácha: *Cikáni*, vznik 1835, 1. vydání 1857).

Byla to zacházka aspoň dvou hodin, a **ježto** se večer už chýlil, průvodcové jeho mu domlouvali, aby přenocoval u nich. (Karel Klostermann: *V ráji šumavském*, 1893).

A v tom má nový spisovatel veseloher věru těžké postavení, **anžto** neustále upadá v podezření, že buď docela kopíruje nebo dokonce dělá šablony. (Národní listy, 28.7. 1861).

V současných textech slouží spojky *neb, ježto* a *anžto* jako prostředek **záměrné archaizace** a intelektualizace jazyka nebo jako prostředek **ironie** a jazykové **komiky** (nezřídka v kombinaci s jazykovými prostředky jiných stylových hodnot). Srov.:

V letošních ročnících prakticky nenajdete připomínky a dotazy spoluobčanů, **neb** se všeobecně ví, že občané našeho města jsou moudří, uvážliví a na každém kroku nacházíme příklady báječné pospolitosti, proto není takové rubriky třeba! (Deníky Bohemia, 2006)

Včera byl pátek třináctého a je zvláštní, jak už dopředu je člověk ovlivněn pověrou, že je to den, kdy je lepší sedět doma na sedínce a nedělat nic. Jenže ono to nejde, **neb** jsme lapeni do sítí konzumu a je potřeba vydělávat bankovky na hypotéku. (Deníky Bohemia, 2016)

Jeho námitkám bylo postupně vyhověno, a **ježto** soudy v té době nespíchaly, byl případ přidělen jinému obvodnímu soudu až o více než dva roky později. (Lidové noviny, 2011)

Soutěžící čerpají zásadně z veselého košíku nezapomenutelných osmdesátých let. To je poněkud smutné, ale **ježto** celý český pidishowbyznys se už pěkně dlouho motá v začarovaném kruhu, vlastně jde jenom o logický důsledek všeho. (ForMen 2011)

Anžto nemám tu patřičnou drzost, odvalu, sebevědomí a já nevím co ještě, ponechal jsem věci v klidu.

Zde podepsaný sloupkař se v sobotním vydání rozloučil se čtenáři, **anžto** počátkem týdne hodlal zmizet z dosahu všech sítí a signálů. (Lidové noviny, 2020)

Nalézáme se v situaci, kdy prakticky jediným zřídlem peněz budou jen a jen úspory. Nikdo nám nic nedá, **anžto** nemá. (Zdravotnické noviny, 2013)

V. Konkurence příčinných spojek

Jak ukazuje tabulka 1, jsou frekvenční rozdíly u jednotlivých příčinných spojek velmi výrazné. V korpusu SYN v 9 z roku 2021 připadá na každý milion textových slov 664 výskytů spojky *protože*, 112 výskytů spojky *neboť*, 42 výskytů spojky *jelikož* a pouze 8 výskytů spojky *poněvadž*.

Tabulka 1: Frekvence příčinných spojek v korpusu Syn v9

	Absolutní frekvence	Relativní frekvence (ipm)
--	---------------------	---------------------------

	(počet výskytů v korpusu SYN v9)	(počet výskytů na 1 milion slov)
<i>protože</i>	3 785 121	664
<i>neboť</i>	638 343	112
<i>jelikož</i>	239 679	42
<i>poněvadž</i>	43 655	8

Volnou zaměnitelnost příčinných spojek (s výjimkou již zmíněné obligatorní postpozice věty se spojkou *neboť*) ukazuje následující čtveřice dokladů z korpusu SYN v9:

Při zadržení musely být použity donucovací prostředky, **protože** podezřelý nereagoval na opakované výzvy policistů.

Proti muži byly použity donucovací prostředky, **neboť** dotyčný kladl odpor a fyzicky napadl policistu.

Jelikož byl pachatel agresivní, museli ho strážníci zneškodnit za použití donucovacích prostředků.

„**Poněvadž** se vzpouzel, kolegové proti němu použili donucovací prostředky,“ přiznal ředitel městské policie.

Implicitně lze příčinný vztah vyjádřit také **asyndeticky** (bez použití spojky). Srov. následující korpusové doklady:

Všechno kromě karimatky jsem zabalila do větší cestovní tašky, krosnu jsem zavrhla, **špatně se v ní hledá**.

Erich ani nedutal, **bál se promluvit**.

Dvojčata nechala u sestry, **nechtěla, aby byla u toho, co mělo přijít**.

Natáhl si košili, svetr, manšestráky a bundu, **venku bylo chladno**.

2.2.5.3 Souvětí s větou důsledkovou

Věta vyjadřující následek /důsledek nějakého jevu nebo logický závěr jako výsledek usuzování se v češtině připojuje primárně spojkami (*a*) *proto*, (*a*) *tedy*, *a tak*, *takže*, (*a*) *tudíž*.

Výrazy *proto*, *tedy*, *tak* a *tudíž* jsou výrazy adverbialní povahy, jejich lineární postavení ve větě je pohyblivé, tj. mohou, ale nemusí stát na začátku důsledkové klauze. Vzhledem ke spojce *a*, se kterou často tvoří složený spojovací výraz, mohou být i v distanční pozici. Srov.:

- (1) Od rána nejedl, **a proto** už měl hlad.
- (2) Od rána nejedl, **a** měl už **proto** hlad.
- (3) Při pádu si otočil koleno, **a tak** opouštěl hřiště na nosítkách.
- (4) Při pádu si otočil koleno, **a** opouštěl **tak** hřiště na nosítkách.
- (5) Při pádu si poranil koleno, **a hřiště tak** opouštěl na nosítkách.

Výraz **takže** má oproti tomu čistě spojkovou povahu, vznikl kombinací zájmenného adverbia *tak* a hypotaktické spojky *že*. **Se spojkou *a* se proto nepojí a stojí vždy v iniciační pozici věty.** Srov. uzuální formulace (6) – (9) a neuzuální, agramatické formulace (10) – (11):

- (6) Pocházím ze severu, **a tudíž** jsem na nepříznivé podmínky zvyklý.
- (7) Pocházím ze severu, **a** jsem **tudíž** na nepříznivé podmínky zvyklý.
- (8) Pocházím ze severu, **a** na nepříznivé podmínky jsem **tudíž** zvyklý.
- (9) Pocházím ze severu, **takže** na nepříznivé podmínky jsem zvyklý.
- (10) *Pocházím ze severu, **a takže** na nepříznivé podmínky jsem zvyklý.
- (11) *Pocházím ze severu, na nepříznivé podmínky jsem **takže** zvyklý.

Vztah důsledkový se vyjadřuje paratakticky. Věta důsledková stojí výhradně v postpozici a její obsah nelze (na rozdíl od vět příčinných) nominalizovat (vyjádřit nevětným výrazem). Zatímco souvětí (12) lze přeformulovat ve větu jednoduchou, v níž je příčina nepřítomnosti na oslavě vyjádřena jmennou frází (*kvůli bolesti hlavy*), souvětí (13) takovou reformulaci vylučuje.

- (12) Bára na oslavu nepřišla, **protože** ji bolela hlava. – Bára nepřišla **kvůli** bolesti hlavy.
- (13) Báru bolela hlava, a proto na oslavu nepřišla. – 0

Implicitně lze důsledkový vztah vyjádřit také **spojkou *a***, případně i **asyndeticky** (bez spojky).

Učitel výtvarky zřejmě dospěl k závěru, že ve mně něco je, že mám nadání, **a rozhodl se udělat všechno proto**, aby mi pomohl.

Slyšel, že manžel dělal finančníka, **a zeptal se, co má dělat s penězi**, až se dostane do Šanghaje.

Bylo vedro, **špatně se mu dýchalo**.

Magnar není zdrav, **nemohl přijít**.

Z mého hlasu vytušil, že váhám, **a požádal mě**, abych to slíbila.

Knižní až zastaralé je vyjádření důsledkového vztahu spojkou *i*. Srov. následující korpusové doklady:

Vlasy se mu lepily k čelu potem úzkosti, **i** běžel k hydrantu a pustil si na hlavu proud studené vody. Začalo se už ovšem stmívat, **i** přidal do kroku.

Jistá významná státní budova naléhavě potřebovala nový nátěr stovek oken a dveří, **i** byla vypsána veřejná soutěž.

2.2.5.4 Souvětí s větou zdůvodňovací a vyvozovací

Jako **větu zdůvodňovací** chápeme takovou větu, která neuvádí ani (fyzikální) příčinu nějakého jevu, ani důvod jakožto impuls, motivaci způsobu lidského jednání, ale **zdůvodňuje** nějaké tvrzení, domněnku, výsledek myšlení a usuzování, myšlenkový závěr. Uvádí tedy **argument podporující nějaké tvrzení**, stanovisko mluvčího. Srov. souvětí (1):

(1) Patrikovi se ta hra zjevně nelíbila, **protože** na konci netleskal.

V souvětí (1) mluvčí zdůvodňuje svůj myšlenkový závěr (Patrikovi se hra nelíbila), ke kterému došel na základě pozorování (Patrik netleskal). Souvětí není tvrzením nějakého kauzálního vztahu, ale prezentací myšlenkového procesu (úsudku, usuzování), založeného na přímém pozorování, životních zkušenostech a znalostech světa (konkrétně na znalostech sociálních norem). Vedlejší věta neodpovídá na otázku *Proč se Patrikovi ta hra nelíbila?*, ale na otázku *Proč si myslíš, že se Patrikovi ta hra nelíbila?*

Jak už bylo výše řečeno, v souvětích s větou zdůvodňovací je kauzální vztah inverzní. O jevu vyjádřeném větou příčinnou (argumentu) se sice také mluví jako o **důvodu**, jde však o důvod odpovídající následku prezentovaného jevu (jevu B v čase t^1), nikoli jeho příčině (jevu A v čase t).

Zdůvodňovací věty se uvozují týmiž spojkami jako věty příčinné (důvodové), tj. primárně **příčinnými spojkami** *protože, neboť, jelikož a poněvadž*. Jejich užití ilustrují následující korpusové doklady:

Při vniknutí do stánku musel pachatel použít značnou sílu, **protože** stánek na různých místech poškodil.

Nedaleko věznice na něj pravděpodobně čekal vůz, **neboť** tam policejní pes ztratil stopu.

Patrik se ale zjevně nehodlal zdržet, **jelikož** na to nebyl ani oblečen.

Kocour musel také něco ucítit, **poněvadž** vyděšeně zamňoukal a uháněl pryč.

Vzhledem k tomu, že souvětí není tvrzením logické implikace, ale prezentuje kauzální vztah jen jako pravděpodobný, má mluvčí často potřebu vyjádřit míru této pravděpodobnosti (tj. míru jistoty, s jakou tvrdí, že jev vyjádřený v první větě byl vyvolán / způsoben jevem vyjádřeným v druhé větě), a součástí první věty (tvrzení, závěru) bývá proto často nějaký jistotně modalitní výraz, např. sloveso *muset* v epistémické funkci, částice *určitě, zjevně, patrně, asi* apod. Srov. následující korpusové doklady:

Určitě nás **musel** vyhlížet z okna, **protože** otevřel dveře dokořán, ještě než jsme k nim stačili dojít.

Někoho **jsme zřejmě musely** ráno naštvat, **protože** jsme našly naše auto s vypuštěnými pneumatikami.
Malá Zoe ho **asi musela** zaslechnout, **protože** přiběhla k plotu přímo k místu, kde stál.
Asi se nedovolala, **protože** nic neříkala a za chvíli zavěsila.
Byla tu **asi** krátce, **protože** lidé, kteří ji pamatují, by se dali spočítat na prstech jedné ruky.
V dospělosti už **asi** nic nenapsal, **protože** jsem se s jeho jménem už nikdy nesešel.
Šel **zřejmě** do kostela, **protože** měl na sobě oblek a tmavý kabát.
Zřejmě už nečekal sněh, **protože** jel na letních pneumatikách.
Děti **nejspíš** po obědě usnuly, **protože** je nebylo slyšet a ani si nehrály v obývací místnosti.

Totéž úsudkové schéma jako v souvětí (1) může být prezentováno i v opačném pořadí, tj. tak, že souvětí začíná tvrzením o pozorovaném jevu (Patrik netleskal, jev B), z něhož je na základě zkušeností a znalostí světa vyvozen závěr o jeho příčině / důvodu (Patrikovi se hra nelíbila, jev A). Srov. souvětí (14):

(14) Patrik na konci netleskal, takže se mu ta hra zjevně nelíbila.

V takových případech se užívá typicky spojky *takže*, méně často se užívají i další spojky primárně důsledkové. Srov. následující korpusové doklady:

Trenér i vedení mě přemlouvali, abych tam zůstal, **takže** jsem se jim asi líbil.
Stopy mířily pouze jedním směrem, **takže** je za sebou asi nezanechal ani pošťák, ani distributor letáků.
Mezi mrtvými nebyl, **takže** se asi zachránil. Rozhodčí to písl, takže to asi faul byl.
Dům vyhrál soutěž Stavba roku, **takže** se nám asi povedl.
Jisté bylo, že di Castella stálo každé číslo několik stovek, **a** musel to **tedy** být zámožný pán.
Odsouzený na poškozenou zcela jistě reagoval, **a** musel ji **tedy** vidět.

2.2.5.5 Souvětí s větou účelovou

Věta účelová vyjadřuje **cíl děje** vyjádřeného větou řídicí, tj. okolnost, ke které záměrně a cíleně směřuje lidská činnost, lidské jednání.

I. Spojka *aby*

K vyjádření účelu slouží v češtině primárně spojka *aby*. Srov.:

Učitelé ve třídách s dětmi o události hovořili, **aby** předešli nedorozuměním a fámám.
Po nanesení make-upu je třeba obličej lehce přepudrovat, **aby** se neleskl.

Součástí spojky *aby* je kondicionálový tvar pomocného slovesa *být* (*a-bych, a-bys, a-by, a-bychom, a-byste*), shodující se v kategorii osoby a čísla s podmětem věty. Srov.:

Odmlčela se, **aby** se nadechla a dodala si síly.

Moderování večera jsem vzal, **abych** si přilepšil k důchodu.
Porost plečkujeme nebo okopáváme podle potřeby, **abychom** rozrušili případný půdní škraloup a odstranili plevele.
Podstoupil jste někdy krevní transfuzi, **abyste** si zvýšil výkonnost?

Vedle základní spojky *aby* se pro vyjádření účelu užívá také korelativního výrazu *proto, aby*.

- (1) Patrik přišel, **aby** pomohl Monice s projektem.
- (2) Patrik přišel **proto, aby** pomohl Monice s projektem.

Motivace užití korelativního výrazu je podobná jako u výrazu *proto, že* v rámci souvětí s větou příčinnou.

Účelová věta v souvětí (2) je vždy restriktivní, tzn. je rématem (informačním jádrem) výpovědi a potenciální odpovědí na potenciální otázku *Proč Patrik přišel?* a je **sdělením účelu již známé skutečnosti** (Patrikova příchodu).

Účelová věta v souvětí (1) může být podle kontextu buď restriktivní jako v dialogické sekvenci (3), nebo nerestriktivní jako v dialogické sekvenci (4).

(3)

Proč přišel Patrik?

Patrik přišel, aby pomohl Monice s projektem.

*Patrik přišel.

(4)

Přišel Patrik?

Patrik přišel, aby pomohl Monice s projektem.

Patrik přišel.

Srov. následující korpusové doklady:

Dnešním návštěvníkům připomínají toto období dřevěné **červené domky** na břehu řeky, k nimž lodě připlouvaly, vyložily svůj náklad, naložily jiný a zase vyrazily na moře. **Červenou barvu prý mají proto, aby** si je námořníci nepopletli s jinými na břehu vybudovanými domky.

Cesta po stopách meteoritu zavede účastníky k historickým křížům [...] **i k božím mukám** za městem [...]. **Muka byla prý postavena proto, aby** uchránila obyvatele města od podobných pohrom, jako byl právě pád meteoritu.

Spojovacího výrazu *proto, aby* se (podobně jako příčinného *proto, že*) užívá charakteristicky v následujících případech:

- (a) uvádí-li účelová věta pouze jeden z několika souběžných cílů (korelativnímu výrazu v takovém případě často předchází aktualizační vymežovací částice typu *zejména, především, hlavně, v první řadě, také, mimo jiné* ad.);
- (b) chce-li mluvčí explicitně vyjádřit míru jistoty, s jakou tvrdí, že daný účelový vztah platí (užívají se jistotně modalitní výrazy typu *možná, asi, snad, zřejmě, pravděpodobně, jistě, určitě, bezpochyby, bezesporu* aj.);
- (c) uvádí-li mluvčí více cílů děje (*nejen proto, aby ... , ale také / zejména / především proto, aby...*);
- (d) pokud mluvčí platnost některého cíle explicitně popírá (*ne / nikoli proto, aby, ale / nýbrž proto, aby...*).

Srov. následující korpusové doklady:

Promluvila o svém problému **hlavně proto, aby** varovala ostatní.

Šla jsem do soutěže **v první řadě proto, abych** se dozvěděla pravdu od odborníků.

Nemocnice lékárnu zřizovala **mimo jiné proto, aby** pacientům ušetřila cesty za pohotovostní službou do Semil.

Její syn [...] se vyučil kuchařem – **snad proto, aby** už nikdy nezažil hlad, který míval v dětství.

Trenér zvolil slabšího soupeře **zřejmě proto, aby** si hráči mohli nacvičit některé herní varianty.

Šestkrát vyjeli pražští hasiči během uplynulého víkendu k hořícím zatravněným plochám, které někdo zapálil **možná proto, aby** se zbavil zaschlé stařiny.

Projekt Osvětím vytváříme **nejen proto, abychom** ukázali, co se stalo, **ale také**, co by se mohlo znovu stát, pokud bychom se nedokázali z této strašné historie poučit.

Chtěl jsem se učit, protože mě to bavilo, **ne proto, abych** se dostal mezi jedničkáře.

Dělal jsem to kvůli svému pocitu, **a nikoliv proto, aby** toho byly plné noviny.

Obrátili jsme se na resortní ministerstva **nikoliv proto, aby** nám kompenzovali ztrátu tržeb, **ale abychom** měli možnost čerpat výhodnější úvěry s delší splatností.

Podobné uplatnění jako korelativní výraz *proto, aby* mají víceslovné spojovací výrazy typu *za tím účelem, aby* nebo *kvůli tomu, aby*. Srov.:

Pylony jsou zde umístěny **za tím účelem, aby** zamezily vjezdu automobilů na cyklostezku. Obyvatelé sem přišli **kvůli tomu, aby** se dozvěděli, jaký mají odpovědní úředníci s územím záměr.

II. Spojka *at'*

Pro vyjádření **žádoucího** stavu nebo děje se vedle základní spojky *aby* užívá také spojka *at'*.

- (5) Dobře se najez, **abys** neměl hlad.
- (6) Dobře se najez, **at'** nemáš hlad.

Spojka *at'* se užívá zejména v souvětích s komunikační funkcí **výzvy**, typicky po větách s přísudkovým slovesem ve tvaru **imperativu**. Srov.:

Směj se, at' nemáš strnulou fotku.

Všem říkáme, **žádejte** řádně šest týdnů předem, **at'** to stihneme zúřadovat.

Voskovku průběžně **ořezávejte** do špičky, **at'** nejsou kresby příliš silné.

Prosím tě, radši **počkej, at'** nemáme další nepříjemnosti.

Méně často má řídicí věta oznamovací formu, tj. přísudkové sloveso je v indikativu nebo v kondicionálu. Srov.:

Žádné uvítací řeči se nevedou. Místní si raději honem rozebírají výpravu po jednom hostu k obědu, **at'** nejsou husy na pekáčích moc vysušené.

Na rozehrátém grilu papriky grilujeme po obou stranách a potíráme ochuceným olejem. Ne moc, **at'** nejsou papriky přesolené.

Začalo pršet a ona si vzpomněla, že jí jednou taškou ve střeše zatéká. Tak tam chtěla dát hrnec, **at'** nemá mokrý strop.

Radnice je vizitkou města. Měla by se opravit, **at'** se za ni nemusíme stydět.

Pokud už tady psi volně pobíhají, měli by mít aspoň náhubek, **at'** se nestane nějaké neštěstí.

III. Nepravá věta účelová

Od vedlejší věty účelové je třeba odlišovat větu, která ač je také vyjádřena spojkou *aby*, nevyjadřuje účel, ale pouze děj, který v čase následuje po ději věty řídicí, zpravidla v kontrastně-kontračním vztahu. Srov. souvětí (7) a (8):

- (7) Sepisovala zprávu celý víkend, **aby** šéf neměl zase nějaké výhrady.
- (8) Sepisovala zprávu celý víkend, **aby** měl šéf zase nějaké výhrady.

Vedlejší věta v souvětí (7) vyjadřuje cíl (tj. šéfovu spokojenost), ke kterému směřuje děj věty hlavní (tj. usilovná celovíkendová práce). V souvětí (8) je tedy vedlejší věta účelová.

Vedlejší věta v souvětí (8) ale **nevyjadřuje účel** děje věty řídící, ale událost, která v čase po ději věty řídící následovala a je s ním v nějakém smyslu v **rozporu**. Nesoulad mezi obsahy spojovaných vět (pracovala celý víkend – šéf měl zase výhrady) posiluje kontrastně-konfrontační interpretaci a naopak oslabuje tendenci interpretovat větné spojení jako účelové. V české lingvistice se taková souvětí tradičně označují termínem **souvětí s nepravou větou účelovou**.

Časová následnost se v češtině vyjadřuje primárně spojkami souřadícími, využití hypotaktické spojky *aby* je v takových případech považováno za příznakové. Srov. souvětí (9), kde je vztah rozporu vyjádřen parataktickou odporovací spojkou *ale*:

(9) Sepisovala zprávu celý víkend, **ale** šéf měl zase nějaké výhrady.

Konfrontované děje přitom nemusí být přímo protikladné, může jít například jen o **konfrontaci počátečního a koncového děje** v nějakém časovém řetězci, jako např. v souvětí (10).

(10) V roce 1822 se Máchovi přestěhovali na Staré Město a načas se usadili v Benediktské ulici, **aby** nakonec po roce 1826 zakotvili na Karlově náměstí.

Nepravá věta účelová obsahuje zpravidla nějaký adverbialní výraz vyjadřující časovou následnost, např. *pak*, *potom*, *nakonec*, *později* a *vzápětí* apod. Srov. následující korpusové doklady:

Stadion oněměl v úžasu, **aby po chvíli** vybuchl v nespoutané nadšení.

Domáci prohrávali 1:3, **aby nakonec** v závěru vstřelili tři branky a slavně vyhráli 4:3.

Ptačí tahy se zahušťují do úzkého koridoru mezi Oderskými vrchy a západními výběžky Beskyd, **aby se pak** jižněji znovu rozptýlily do úzkých niv řeky Moravy, Bečvy a Dyje.

Dosud firmy dávaly „nevytíženým“ pracovníkům z úsporných důvodů výpověď, **aby pak** v době krátkodobé konjunktury pracně hledaly náhradní síly.

Šumperk v průběhu hry třikrát vedl dvoubankovým rozdílem, **aby posléze** prohrál v prodloužení.

Hráčky Frýdlantu nejprve podlehly Hodonínu 3 : 6, **aby na druhý den** zdolaly celek Dubňan 6 : 1.

Housle rozpustile poskakují, **aby vzápětí** zvažněly.

2.2.6. Souvětí s větou podmínkovou

Obsah

2.2.6.1 Obecná charakteristika

- I. Spojky
- II. Pozice podmínkové věty
- III. Význam podmiňování
- IV. Podpůrné korelativní výrazy (*jen, tehdy, jen tehdy*)
- V. Korelativní *pak* v podmínkové klauzi
- VI. Přípustkově-podmínkové *i* a *ani*
- VII. Pseudopodmínka

2.2.6.2 Jednotlivé spojky

- I. Spojka *když*
- II. Spojka *jestli*
- III. Spojka *jestliže*
- IV. Spojka *pokud*
- V. Spojka *kdyby*
- VI. Spojka *pakliže*
- VII. Spojka *pokavad/pokavad'*
- VIII. Spojka *-li*
- IX. Spojka *jak*
- X. *I kdyby ..., ať*

2.2.6.3 Podpůrné korelativní výrazy

- I. Korelativní *tehdy*
- II. Korelativní *jen*
- III. Korelativní *jen tehdy*
- IV. Korelativní *i tehdy*
- V. Korelativní *ani tehdy*

2.2.6.4 Jiné způsoby vyjadřování podmínky

- I. Složené spojky *v případě, že; za podmínky/předpokladu, že; pod podmínkou, že*
- II. Podmínkový infinitiv
- III. Podmínkový imperativ

2.2.6.1 Obecná charakteristika

I. Spojky

Podmínkový vztah dvou dějů nebo stavů (resp. děje a stavu) se v rámci souvětí vyjadřuje zejména spojkami *když, jestli, jestliže, pokud, kdyby* a *-li*; méně často se užívá – zejména v mluvené spisovné češtině – spojka *pakliže* (v psaných textech je asi šestnáctkrát méně frekventovaná než spojka *jestliže*). Zcela okrajová je v publikovaných psaných textech spojka *pokavad/pokavad'*. Tyto spojky jsou zčásti **synonymní**:

- (1a) **Když** mi pomůžeš, budeme za chvíli hotovi.
- (1b) **Jestli** mi pomůžeš, budeme za chvíli hotovi.
- (1c) **Jestliže** mi pomůžeš, budeme za chvíli hotovi.

- (1d) **Pokud** mi pomůžeš, budeme za chvíli hotovi.
- (1e) **Kdybys** mi pomohl, byli bychom za chvíli hotovi.
- (1f) Pomůžeš-**li** mi, budeme za chvíli hotovi.
- (1g) **Pakliže** mi pomůžeš, budeme za chvíli hotovi.
- (1h) **Pokavad** mi pomůžeš, budeme za chvíli hotovi.

Synonymie podmínkových spojek je však jen částečná a ne vždy lze jednu zaměnit druhou. Spojky se také liší **stylem**. Spojky *když*, *jestli* a *kdyby* jsou stylově neutrální, ostatní spojky jsou stylově příznakové. Spojky *jestliže*, *pokud* a *-li* jsou příznakově spisovné, knižní, resp. formální; spojka *pakliže* má stylový status nevyhraněný (viz níže u této spojky), spojka *pokavad/pokavad'* se užívá především v mluvené češtině (podrobněji viz níže u této spojky).

II. Pozice podmínkové věty

Podmínková věta stává obvykle v antepozici, pokud to však vyžaduje či umožňuje aktuální členění textu, stává i v postpozici:

- (2a) **Když** nebudu úplně fit, nepůjdu na hřiště.
- (2b) Nepůjdu na hřiště, **když** nebudu úplně fit. (ČNK)

Další doklady postpozice:

Svoboda a tolerance budou bezpečnějšími, **když** budou lidé hluboce přesvědčeni o těchto hodnotách a o správnosti principu, že člověk nemá žádné právo vnucovat své přesvědčení jiným lidem.

Pane, já vám zaplatím, co chcete, **když** mi prozradíte, jakými prostředky se udělá tak dokonalý, tak zelený, tak hustý, tak bezvadný, tak sametový, tak stejnoměrný, tak svěží, tak nezníčitelný, zkrátka tak anglický trávník, jako je ten váš. (K. Čapek – ČNK)

III. Význam podmiňování

V rámci souvětného podmínkového vztahu lze rozlišit tři základní speciální případy tohoto vztahu:

- konstatování podmínkového vztahu (věta (3));
- předpoklad podmínkového vztahu (věta (4));
- kladení podmínky (věta (5)):

- (3) **Jestliže** rostlina nemá dostatek vody, stěny buněk ochabují. (ČNK)

- (4) Odnaučíme-**li** se bát a krást, pak všechno dobře dopadne. (V. Havel)
- (5) Dál s vámi budu mluvit, **jen pokud** neprozradíte zdroj informace. (ČNK)

Kladením podmínky se rozumí, že mluvčí sděluje, že je ochoten něco udělat jen za určité podmínky.

Konstatováním podmínkového vztahu se rozumí, že mluvčí konstatuje, že **kdykoli objektivně nastává nějaký děj** nebo stav, nastává objektivně a nutně **jiný děj** nebo stav, který **je jeho důsledkem**. Jde z jazykového (i logického) hlediska o centrální podmínkový vztah, jehož primárním a základním výrazem jsou spojky *jestliže*, *-li* a *pokud*. **V tomto významu nelze použít spojky *jestli***. Spíše ze stylového hlediska zde není zcela vhodná ani spojka *když*.

Předpokladem podmínkového vztahu se rozumí, že mluvčí vzhledem ke svým zkušenostem či ze své vůle tvrdí jako svůj předpoklad, že jedna událost (jeden stav) vyplývá z druhé(ho), je jejím/jeho důsledkem (následkem). V rámci tohoto způsobu podmiňování lze rozlišit podmiňování kladené spíše jako reálná možnost – jeho výrazem je kterákoli ze spojek kromě spojky *kdyby* – a podmiňování kladené jako potenciálně méně reálné (avšak nikoli zcela nereálné) – jeho výrazem je spojka *kdyby*, obsahující podmiňovací morfém *by* (k formám a funkcím kondicionálu viz 2. díl, oddíl I. B. kap. 7.3):

- (4a) Odnaučíme-**li** se bát a krást, pak všechno dobře dopadne. (V. Havel)
- (4b) **Kdybychom** se odnaučili bát se a krást, pak by všechno dobře dopadlo.

P. Karlík (1995a) v případě konstatování podmínkového vztahu hovoří o „otevřené podmínce reálné“ (*Jestliže dáme do vody cukr, tak se rozpustí*), v případě předpokladu podmínkového vztahu hovoří o „otevřené podmínce možné“.

P. Karlík zde dále upozorňuje, že některá podmínková souvětí obsahující v závislé klauzi futurum, mají ilokuční **funkci rady** nebo **varování**: *Jestliže budeš pít mléko, budeš zdravý a silný. – Jestliže budeš pít studenou vodu, dostaneš zápal plic*. Korpus však ukazuje, že souvětí, která začínají spojkou *jestliže* následovanou futurálním *budeš* jsou ve spisovných publikovaných textech extrémně vzácná; častější, i když rovněž poměrně vzácná, jsou souvětí tohoto typu s plurálovým tvarem *budete*. Např. ***Jestliže budete* cvičit a upravíte své dietetické návyky, dostanete se na menší velikost oblečení během jednoho měsíce. (rada) – Jestliže budete pravidelně pít [rozumí se alkoholické nápoje – FŠ], vaše tělo bude trpět nedostatkem důležitých živin, jako jsou proteiny, minerální látky, vitaminy a vláknina. (varování)**.

IV. Podpůrné korelativní výrazy (*jen, tehdy, jen tehdy*)

Že něco nastane **jen za určitých podmínek a ne za jiných** se explicitně vyjadřuje a zdůrazňuje partikulí *jen*, adverbium *tehdy* nebo kumulativním *jen tehdy* ve spojení s některou z podmínkových spojek (obě věty ČNK):

- (6) Tam se toxikomany zabývají, **jen pokud** jsou ochotní spolupracovat.
- (7) Tyto možnosti se však naplní **jen tehdy, pokud** budeme schopni vidět sebe a své partnery jako stále mladé.

(Podrobněji k podpůrným korelativním výrazům viz níže 2.2.6.3)

V. Korelativní *pak* v podmínkové klauzi

Zejména po spojkách *pokud, jestliže a jestli* se v postponované řídicí větě často užívá korelativního výrazu *pak*:

- (8) **Pokud** jsi mě chtěl přesvědčit, **pak** se ti to nepovedlo. (překlad: U. Eco – ČNK)
- (9) **Jestliže** je Bůh fantazie, touha, **pak** je teologie jenom studium pošetilé lidské pověřivosti.
- (10) **Jestli** zamýšlela svými slovy detektiva šokovat, **pak** tedy neuspěla. (překlad: A. Hailey)

Protože mezi jednotlivými podmínkovými spojkami jsou rozdíly **významové a stylové**, následují významové a stylové charakteristiky jednotlivých podmínkových spojek:

VI. Přípustkově-podmínkové *i a ani*

Pokud chceme vyjádřit, že něco nastává i za okolností, které se mohou jevit jako pro daný děj nevhodné či nepříznivé, resp. tento děj neumožňující, užívá se složené spojky *i když/pokud/kdyby*. Pokud chceme vyjádřit, že něco nenastává ani za okolností tomuto ději příznivých, lze užít složené spojky *ani když/pokud/kdyby*:

K těhotenství může dojít, **i když** žena nedosáhla vyvrcholení (neměla orgasmus).
Obdobné podmínky budou platit, **i pokud** solární zařízení pořídíte na leasing.
K tlaku na mzdy a platy dojde, **i kdyby** se lékaři a ostatní zdravotnický personál nijak nebouřili.
Nedokázal vyhrát, **ani když** švindloval, protože hráči, které se snažil podvést, dovedli vždycky sami švindlovat líp než on.
Cena elektřiny navíc neklesne, **ani pokud** by tuzemské elektrárny vyráběly elektřinu levněji.

VII. Pseudopodmínka

Jako pseudopodmínku označujeme souvětňý vztah, v němž nejde o pravé podmiňování.

Pokud je v závislé klauzi **minulý čas**, může jít o různé významové nuance, v nichž je podmiňování jakousi subjektivní významovou nadstavbou nad existujícím vztahem příčinným:

(11a) **Jestliže dal** v přípravě takřka polovinu všech našich branek, **měl by** dostat šanci, aby to potvrdil i v mistrovských zápasech.

V takových souvětích lze spojku *jestliže* někdy nahradit příčinnou spojkou *protože*, pochopitelně ovšem s poněkud odlišným jazykovým významem a jiným stylem:

(11b) **Protože dal** v přípravě takřka polovinu všech našich branek, měl by dostat šanci, aby to potvrdil i v mistrovských zápasech.

Jindy záměna spojky *jestliže* za spojku *protože* není možná;

(12) **Jestliže existovala** žena, která by byla ztělesněním opory a nezlomné věrnosti svému manželovi, byla to Jelena Bonnerová.

Význam tu sahá od pravého podmiňování (pokud taková žena vskutku existovala) ke konstatování faktu: taková žena existovala a byla to žena XY.

Srov. dále:

Jestliže dokázal vylomit zámek na Berelově krámkou, jistě si poradí také s tím na gorškovské bráně. (překlad I. B. Singer – ČNK)

K pseudopodmínkovým souvětím lze přiřadit také formálně podmínková souvětí s frazeologizovaným začátkem typu **Jestli se nemýlím**, ... **Když jinak nedáš** ... **Když myslíš**, **tak** ... a souvětí, v nichž **se mluví obrací na svého partnera s nějakou výzvou** nebo dotazem: **Jestli chceš**, ... **jestli ti to nevádí**, ... **Jestli mohu**, ... atp. Srov. (vše ČNK):

Jestli se nemýlím, řekla jsem mu, že jsem těhotná, někdy ve čtvrtek.

"**Jestli vám to nevádí**, pane," odpověděla Kris, "zůstanu zde a zahraju si s pány poker."

Jestli mohu, trochu bych vaši otázku posunula.

"**Jestli dovolíte**, musím s vámi nesouhlasit," vzkypěl druhý úředník. (překlad: E. Hemingway, *Sbohem armádo*)

"Tak dobře. **Jestli chceš**, půjdu s tebou, mami."

Když myslíte, klidně se rozvedte, ale mě do toho netahejte.

Když jinak nedáte, dejte mi tedy padesát lir. (překlad: E. Hemingway, *Sbohem armádo*)

K pseudopodmínkovým souvětím lze přiřadit také výroky typu (obě věty ČNK):

- (13) **Jestli on je** socialista, **já jsem** Margaret Thatcherová.
(14) **Jestli tohle** je liverpoolskej přízvuk, **tak já** jsem vévodkyně z Devonshiru.

Těmito souvětími výroky se vyslovuje krajní nedůvěra ve fakt, který je implikován pseudopodmínkovou klauzí a jeho vysoká nepravděpodobnost se srovnává s něčím, co neexistuje a nemůže existovat.

2.2.6.2 Jednotlivé spojky

I. Spojka *když*

A. Různý význam spojky *když*

Tato spojka má především význam časový (viz výše 2.2.3), ale má také význam čistě podmínkový; mnohdy se oba tyto významy spojují v komplexní **význam časově-podmínkový**:

- (15) **Když dostane** filmař v USA Oscara, vzápětí je zahrnut spoustou nabídek.

V souvětí (15) lze determinaci závislou klauzí chápat zároveň jako determinaci časovou (tj. *v době, kdy filmař dostane*, resp. *poté, co filmař dostane*) i jako určení podmínky (tj. *pokud filmař dostane*).

Srov. dále:

Když jede náš mozek – v podobě vědomí – po vzorcích hlavní dálnice, neuvědomujeme si možné zkratky, protože jejich existence byla dočasně zatlačena do pozadí dominantní trasou dálnice (toto je jednoduché a přirozené chování nervové sítě, jež vysvětlím později).

Když klikneš na některou z těchto nabídek hlavního menu, rozvine se obvykle okno s podnabídkami, jemuž se říká roletové menu.

Když dostane pacient psychiatrické léčebny záchvat, vypomůže si personál tím, že ho zavře do "klece".

Zda se spojkou *když* vyjadřuje **pouze vztah časový nebo pouze vztah podmínkový nebo komplexní vztah časově-podmínkový**, není obvykle nijak formálně signalizováno a typ vztahu se vyrozumívá z **pragmatických souvislostí** (obě věty ČNK):

- (16) **Když dostane** nevinná žena anonymní dopis obsahující lži, zasměje se a dopis zahodí.
(překlad: A Christie)
- (17) **Když dostane** německé hospodářství chřipku, my chytíme zápal plic. (Respekt, 1993)

Je zřejmé, že v souvětí (17) se hovoří o tom, **co se stane tehdy, jestliže** nevinná žena dostane anonymní dopis, **nikoli o tom, kdy** se taková žena zasměje a dopis zahodí. Naproti tomu z obsahu souvětí (18) spíše plyne, že se v něm hovoří o tom, **kdy** naše hospodářství utrpí citelnou ránu; význam ***Pokud dostane** německé hospodářství chřipku, my chytíme zápal plic* však nelze zcela vyloučit. Jde tu tedy o významovou vágnost, rozprostírající se od čistě časového významu přes komplexní význam časově-podmínkový až k významu čistě podmínkovému.

B. Čistě podmínkový význam spojky *když*

Čistě podmínkový význam mívá spojka *když* v souvětích, jejichž závislá klauze má přísudek (a) s opisným futurem; (b) se slovesem dokonavým v přítomném tvaru; (c) v záporu (vše ČNK):

- (18) **Když bude pršet**, akce se nekoná.
- (19) „**Když začneme** snižovat sociální odvody, tak ohrozíme zdravotnictví nebo důchody,“ argumentoval Středula.
- (20) **Když nezajistíme**, abychom nevymírali, tak se peníze nevyřeší.

Srov. dále:

Když budeme držet pospolu, tak ty peníze seženeme.

Když bude běžné, že ženy zastávají vysoké posty, odrazí se to pozitivně na sebevědomí ostatních.

Když budou jenom napadat druhé, tak se nikam neposunou.

Když přeříznete šlachy ostře, tak se lépe napojuje, protože má dva jasné konce.

Když nepřistoupíme na jejich podmínky, tak nás můžou z tohoto města všechny vyhnat.

Avšak i za těchto podmínek může mít souvětí se spojkou *když* význam pouze časový:
Hvězdy nežijí věčně. Když vyčerpají svou jadernou energii, tak umírají.

C. Speciální podmínkový význam spojky *když*

1. V závislé větě je čas minulý: pseudopodmínka

Čistě podmínkový (tj. nikoli časový) význam mívá spojka *když* také v anteponované klauzi s **minulým časem**, pokud je ve větě řídicí opisné futurum nebo přítomný tvar slovesa dokonavého, odkazující k budoucnosti; v řídicí větě stává obvykle **korelativní *tak*** (věty (21) až (23) – ČNK); tato souvětí mají blízko k souvětím **pseudopodmínkovým** nebo je lze za taková pokládat:

(21a) **Když** si to Klaus začal, **tak** ať si to dokončí.

(22a) „**Když** to slíbila, **tak** určitě dorazí,“ ujistil nás její bratr Daniel.

(23a) „**Když** už do toho trenér Ščasný šel, **tak** bude chtít určitě uspět,“ říká bývalý trenér Sparty. (zkráceno)

Podmínková věta uvozená spojkou *když* v klauzi s minulým časem má specifický význam: mluvčí o ději vyjádřeném touto klauzí ví, že nastal, nepochybuje o něm a vyvozuje z něj nějaký důsledek. V tomto významu **lze spojku *když* nahradit spojkou *jestliže*** (event. i spojkou *pokud*), nikoli však spojkou *jestli*. Kdybychom zde spojku *když* nahradili spojkou *jestli*, souvětí by mělo jiný smysl, nebo by bylo **negramatické**:

(21b) **Jestliže** si to Klaus začal, **tak** ať si to dokončí.

(21c) ***Jestli** si to Klaus začal, **tak** ať si to dokončí. (pokud mluvčí ví, že obsah závislé klauze platí.)

(22b) **Jestliže** to slíbila, **tak** určitě dorazí.

(22c) ***Jestli** to slíbila, **tak** určitě dorazí. (pokud mluvčí ví, že obsah závislé klauze platí.)

(23b) **Jestliže** už do toho trenér Ščasný šel, **tak** bude chtít určitě uspět.

(23c) ***Jestli** už do toho trenér Ščasný šel, **tak** bude chtít určitě uspět. (pokud mluvčí ví, že obsah závislé klauze platí.)

Užití spojky *jestli* podobná jejímu užití ve větách (21c) až (23c) se mohou vyskytovat v nářečích či v nepřilíhově pečlivě běžné mluvě. Do spisovných projevů se však nehodí. Mj. i proto, že takové užití připomíná aplikaci německé spojky *wenn*, která v němčině standardně znamená jak *jestli*, tak *jestliže*.

2. Souvětí se spojkou *když* je otázkou

O speciální podmínkový vztah jde v souvětích **otázkové formy**, jimiž se implikuje, že za podmínky, o níž hovoří závislá věta uvozená spojkou *když*, nebude moci být něco uskutečněno nebo by takové uskutečnění nemělo (dobrý) smysl:

- (24) A kdo starým lidem v elděenkách jednou umyje zadek, **když** nebudeme mít dost dětí?
 (25) Proč bychom měli přejímat některé nové normy EU, **když** nebudeme u jejich zrodu?

Srov. dále:

Za co si koupíme olej a sůl, **když** nebudeme prodávat vejce?

K čemu nám budou peníze, **když** nebudeme mít koho nakoupit? (Jde o nákup hráče sportovním oddílem)

K čemu nám bude sebelepší vyhláška, **když** nebudeme mít v parcích hlídače?

D. Styl

Spojka *když* stylově osciluje mezi hovorovostí a neutralitou, nehodí se však příliš do odborných textů, v nichž se konstatuje podmínková závislost jednoho děje na jiném (v této komunikativní platnosti se nejlépe uplatňuje spojka *jestliže*, event. *pokud*). Že se spojka *když* v podmiňovací funkci lépe uplatní v běžném, neoborném jazyce, naznačuje následující tabulka s vybranými slovesy, která bezprostředně následují po spojce *Když* stojící na začátku věty:

Tab. 1: Konkurence spojky *když* se spojkami *pokud* a *jestliže* na začátku souvětí

<i>Když mi</i>	Počet dokladů	<i>Pokud mi</i>	Počet dokladů	<i>Jestliže mi</i>	Počet dokladů
zavoláte	18	zavoláte	1	zavoláte	0
pomůžješ	21	pomůžješ	2	pomůžješ	0
řeknete	58	řeknete	6	řeknete	2
dáte	90	dáte	22	dáte	0
Celkem	187	Celkem	31	Celkem	2

Přesto ani v ryze odborném textu nemusí působit spojka *když* nepřiměřeně:

Oční svaly mění tvar čočky, a v důsledku toho zaostřují obraz na sítnici. **Když nedokážou** oční čočku dostatečně vyklenout a paprsky jsou zaostřeny za sítnicí, je člověk dalekozraký.

E. Modus

Po spojce *když* uvozující podmínkovou větu se užívá **zpravidla indikativ**, výjimečně též kondicionál; srov. následující tabulku:

Tab. 2: Konkurence spojky *když* s kondicionálem se spojkou *kdyby* a spojkou *pokud* s kondicionálem

<i>Když by</i>	Počet dokladů	<i>Kdyby</i>	Počet dokladů	<i>Pokud by</i>	Počet dokladů
chtěl	32	chtěl	1674	chtěl	1562
došlo	27	došlo	1488	došlo	2990
přišla	18	přišla	919	přišla	331
hrozilo	17	hrozilo	64	hrozilo	134
vznikla	5	vznikla	72	vznikla	113
přijel	5	přijel	147	přijel	23
nastala	4	nastala	201	nastala	291
odmítl	4	odmítl	32	odmítl	45
trénoval	3	trénoval	31	trénoval	9
Celkem	104	Celkem	4628	Celkem	5498
<i>Když by + V</i>	919	<i>Kdyby + V</i>	86 835		

Z tabulky vidíme, že užívání kondicionálu po spojce *když* je téměř zanedbatelné, přesto se však vyskytne i v dobrém textu. Srov.:

Apateista s náboženstvím nebojuje, ono ho totiž už vůbec nezajímá. Militantnímu ateismu se přiblíží jen tehdy, ***když by hrozilo***, že jej někdo z jeho klidu vyruší, když cítí potřebu bránit se před něčím, co by mohlo zpochybnit jeho jistotu, že náboženství je odbytá, nezajímavá a nedůležitá věc.

Užívání kondicionálu po spojce *když* je z hlediska **gramatické korektnosti** sporné. (Stejně či ještě více problematické je užívání kondicionálu po spojce *jestli* - viz níže.) Spojku *když* s kondicionálem (*když by*) lze totiž téměř vždy bez patrnější změny významu nahradit spojkou *kdyby* - ta je přitom v daném významu noremní. Ani z **hlediska stylového** nepřináší spojka *když* s kondicionálem obvykle **žádné pozitivum**, spíše naopak. V současnosti nelze tedy shledat téměř žádný evidentní důvod pro funkčnost užívání podmínkové spojky *když* s kondicionálem ve významu podmínkové spojky *kdyby*.

Jediným evidentně validním argumentem pro gramatičnost spojení spojky *když* s kondicionálem (*když by*) ve významu spojky *kdyby* je fakt, že u jiných podmínkových spojek (*pokud*, *jestliže*) se kondicionál běžněji užívá (*pokud by*, *jestliže by*). V některých speciálních případech může jít navíc o jistou (spíše pozitivní) **kontaminaci perspektivy čistě časové (*když*) s perspektivou podmiňování (*by*)**. Proto bychom případy typu (26a) a (27a) spíše kategoricky neodmítali:

(26a) ***Když by*** se objevil student s handicapem, tak ho neodmítneme. (ČNK)

(26b) ***Pokud by*** se objevil student s handicapem, tak ho neodmítneme.

(26c) ***Jestliže by*** se objevil student s handicapem, tak ho neodmítneme.

- (27a) **Když by** se voda do lesů pustila začátkem dubna, další tři týdny se tam s technikou nedostaneme. (ČNK)
- (27b) **Pokud by** se voda do lesů pustila začátkem dubna, další tři týdny se tam s technikou nedostaneme
- (27c) **Jestliže by** se voda do lesů pustila začátkem dubna, další tři týdny se tam s technikou nedostaneme.

Jako nejvhodnější volba se tu jeví věty typu (b).

Existují však zvláštní případy, kdy podmínkově užitá spojka *když* spojená s kondicionálem má **speciální podmiňovací význam**, který podmiňovacím *kdyby* nelze vyjádřit; výraz *když by* je pak synonymní s výrazem *pokud by*, od něhož se však liší stylově. Srov.:

- (28a) Jak toho mohu nechat, **když by** to znamenalo porušit přísahu a rozejít se s kamarády?
(překlad: A. C. Doyle – ČNK)
- (28b) Jak toho mohu nechat, **pokud by** to znamenalo porušit přísahu a rozejít se s kamarády?

Spojka *když* ve větě s kondicionálem může mít i význam časový; srov.: *Mládí často mluví, když by mělo být zticha.* (ČNK)

II. Spojka *jestli*

Spojka *jestli* stylově osciluje mezi hovorovostí a neutralitou. Stylově se tak výrazně liší od spojek *pokud* a *jestliže*, které mají výrazně formální povahu. Spojka *jestli* je vhodná zejména pro **běžnou stylově neutrální komunikaci**, ale je vhodná i pro standardní komunikaci veřejnou (médiá, parlament). Spojka *jestli* se často užívá tehdy, hovoříme-li o události či situaci, ze které vyplyne událost či situace jiná:

- (29) **Jestli** dostaneme práci, všechno bude v pořádku. (překlad: J. Steinbeck – ČNK)

Protože spojkou *jestli* se tematizuje situace, z níž plyne nějaký důsledek, stává většinou v antepozici, postpozice je spíše vzácná a musí vyhovovat podmínkám aktuálního členění textu:

- (30) Můžeme jít dolů, **jestli** to půjde. (ČNK; zesílený větný přízvuk je na adverbium *dolů*; podmínka je zde samozřejmá, a připomíná se proto jen dodatečně)

Spojku *jestli* lze vždy zaměnit (nehledíme-li na aspekty stylové) spojkou *pokud*, *jestliže* nebo *-li*, ne vždy ji však lze zaměnit spojkou *když*.

Pokud závislá klauze odkazuje ke skutečnosti, o níž mluvčí neví, zda (již) reálně existuje (platí), spojky *když* neužíváme; té užíváme naopak v případě opačném:

- (31a) **Jestli** nemáš hlad, tak nejz. (Mluvčí neví, zda obsah podmínkové klauze platí.)
(31b) **Když** nemáš hlad, tak nejz. (Mluvčí předpokládá nebo ví, že obsah podmínkové klauze platí.)

Další doklady:

Jestli dneska **zastřelíš** ještě jednu laň, tak za trest budeš sedět doma a nebudeš s námi smět už vůbec lovit!

Jestli byl vrah, tak bych v jeho autě asi neměla šanci.

Jestli bude slunce ještě pár dnů takhle pálit, rozkvetou zvonky.

Jestli nemáte prsa větší než 3B, tak můžete mít šaty bez ramínek i podprsenky.

Jestli nemůžete mluvit, stačí, když kývnete.

Jestli dostanu podobné informace o jiném ministerstvu, budu interpelovat bez ohledu na stranickou příslušnost ministra.

Spojka *jestli* se zpravidla neužívá s kondicionálem; za běžných komunikačních okolností se namísto *jestli by* ve spisovné češtině závazně užívá *kdyby*; větu (32b) pokládáme za negramatickou:

- (32a) **Kdybys** přijel v neděli, mohl jsi mít vstup zadarmo.
(32b) ***Jestli bys** přijel v neděli, mohl jsi mít vstup zadarmo.

Pozn.

Užívání spojky *jestli* ve větách s kondicionálovým přísudkem (typ 30b), lze předpokládat např. u Němců, kteří dobře ovládají češtinu, avšak mnohdy za německou spojku *wenn* užijí českou spojku *jestli*, i když to odporuje normě současné standardní češtiny.

Setkáme-li se s kondicionálem po spojce *jestli* ve starší české próze z prvních desetiletí 20. století, jde pravděpodobně o **germanismus**; např. ***Jestli by se vdala, vzala by si jedině venkovského člověka, ale až po válce.*** (J. Hašek - ČNK)

Pokud se po spojce *jestli* vyskytne kondicionálové *by*, většinou nejde o podmiňování; např. ***Jestli by se mi to líbilo! Pánové! – Řekl jsem Evě, že ona je ta silnější. Že ona je ta hlavní. Jestli by se za daných okolností nemohla ovládat.***

III. Spojka *jestliže*

A. Obecná charakteristika

Jde o typicky podmiňovací spojku formální stylové hodnoty; užívá se zejména ve formálních textech publicistických, administrativních a odborných. Její význam by bylo možno explikovat jako 'stane-li se/pokud se stane, že' či 'platí-li/pokud platí, že'. Stává obvykle v **antepozici**. V přísudku podmínkové klauze stojí velkou většinou **dokonavý nebo nedokonavý indikativ přítentu**:

- (33) **Jestliže** cena **vzroste**, poptávka klesne.
- (34) **Jestliže milujete** knihy pro samotný zážitek z prožívání cizích příběhů, vaše děravá paměť vás přece nemusí trápit.
- (35) **Jestliže** bradavky **bolí**, důkladně je prohlédněte.

Srov. dále:

Jestliže během užívání přípravku Rivotril **otěhotníte** nebo začnete kojít, oznamte to ihned svému lékaři.

Jestliže biskup nebo kněz **žije** ve stavu smrtelného hříchu, pak nemůže ani platně světit nebo proměňovat, ani udělovat svátosti nebo křtít.

Jestliže naše myšlení **má být** něčím víc než pouhou téměř automatickou reakcí, musíme mít způsob, jak zaměřovat pozornost na jednu stránku problému po druhé.

Bezprostředně po spojce *jestliže* stojící na začátku věty stojí kromě tvarů sloves *být*, *mít* a sloves modálních nejčastěji tato slovesa (nad 50 dokladů, abecedně):

bydlet, cítit, dát/dávat, dělat/udělat, docházet/dojít, dokázat, dostat, existovat, hledat, hodlat, hovořit, hrát, jet, jít, milovat, mluvit, najít, nastat, nechat, odmítnout, patřit, plánovat, platit, potřebovat, použít/používat, pracovat, přijít, přijmout, připustit, říci/říkat, souhlasit, stát, toužit, trpět, tvrdit, umět, uspět, uvažovat, vědět, věřit, vidět, vlastnit, vyhrát, vyjít, vzít, vzniknout, začít, zemřít, získat, zjistit, znát, zůstat, zvítězit, zvolit, žít.

U některých z těchto sloves má výraznou převahu tvar 2. os. pl. nebo tvar 1. os. pl.:

- **tvar 2. os. pl.** výrazně převládá u sloves: *bydlet*, *dávat*, *hledat*, *milovat*, *patřit*, *plánovat*, *potřebovat*, *používat*, *pracovat*, *toužit*, *trpět*, *uvažovat*, *vlastnit*;

Jde tu často o výzvy k tomu, co je náležité, vhodné, žádoucí nebo možné dělat/udělat za daných podmínek/okolností. Srov.:

Jestliže bydlíte v domě s pěknou zahradou, **udělejte** vše proto, aby hlavní vchod vedl rovnou do ní a potom do té části zahrady nevysazujte stromy ani příliš mnoho rostlin.

Jestliže hledáte klidné místo mimo turistická centra a umíte hledat na internetu, **můžete** si dovolenou napláňovat sami.

Jestliže vlastníte sklep vhodný k vytvoření domácí vinotéky, **stačí** si nakoupit stojany, do nich umístit láhve, jednou za rok je obrátit (jak doporučují vinaři) a pak už si jen vychutnávat ušlechtilý nápoj.

- tvar 1. os. pl. výrazně převládá u sloves: *hovořit, mluvit, připustit, vzít* (většinou ve spojení *vzít v úvahu*).

Srov.:

Jestliže připustíme, že božský vládce všehomíra urovnal chaos a dal svůj tvar vesmíru, pak tento vesmír je dokonalý a nic v něm není náhodné, ani komety.

Jestliže vezmeme v úvahu statistické rozložení, pak by u nás měly téměř dva miliony domácností disponovat částkou kolem půl milionu korun.

Minulý čas je vzácný a kromě speciálních případů popsaných níže v oddílu B. se vztahuje na **minulý fakt, z něž se něco vyvozuje**:

(36) **Jestliže mluvil** otevřeně o svých kancléřských ambicích, **pak to udělal** přinejmenším s tichým souhlasem Kohla.

Srov. dále:

Jsou lidé, a je jich velmi mnoho, kteří jsou více či méně obráceni do minulosti a odmítají vzdát se čehokoliv z doby svého mládí. **Jestliže milovali** Katapult a Abbu, **dál milují** Katapult a Abbu.

Kondicionál je po spojce *jestliže* opodstatněný vždy, má-li celé souvětí podmiňovací význam; výraz *jestliže by* je pak synonymní s *kdyby* a *pokud by*. Rozdíly jsou tu jen stylové. Např.

(37a) **Jestliže by** regenerace nebyla provedena, kaly **by se** po poklesu teploty znovu **objevily**. (ČNK)

(37b) **Pokud by** regenerace nebyla provedena, kaly **by se** po poklesu teploty znovu **objevily**.

(37c) **Kdyby** regenerace nebyla provedena, kaly **by se** po poklesu teploty znovu **objevily**.

Srov. dále:

Jestliže by byla hmota nepřítelem světla, **pak by** pro zbožného **bylo** tělo nevyhnutelně vězením ducha a poutem duše, zdrženlivosti, překonání a umrtvení žádostí.

Jestliže by lidská mysl byla skutečně tak proměnlivá, že bychom, jak tvrdí extrémní zastánci historismu, nemohli přímo chápat to, co lidé jiných věků mínili určitým tvrzením, pak by nám dějiny byly nepřístupné.

B. Minulý čas

Minulý čas je v podmínkové klauzi se spojkou *jestliže* ve výrazné menšině. Často má svou **specifickou funkci**:

1. Pravděpodobnost

Minulým časem se implikuje (presuponuje), **že tomu bylo tak**, jak říká podmínková klauze, **avšak nikoli se stoprocentní jistotou**, i když i s tou je třeba či možno počítat; stupeň jistoty musí vyplynout z kontextu (ten zde neuvádíme), do něž je výrok zařazen:

(38a) **Jestliže cítil** politické vměšování do vyšetřování, měl ho hned jednoznačně pojmenovat. (ČNK)

Explicitně lze takový komplexní význam podmínkového souvětí vyjádřit např. takto:

(38b) **Jestliže/Pokud opravdu cítil** politické vměšování do vyšetřování, měl ho hned jednoznačně pojmenovat.

(38c) **Pokud je tomu opravdu tak, že cítil** politické vměšování do vyšetřování, měl ho hned jednoznačně pojmenovat.

Podobně:

(39a) **Jestliže dělali** jen imunologické testy a pak sledováním třeba na CT zjistili, že se nádor dál rozvíjí, negativní výsledky mě nepřekvapují. (ČNK)

(39b) **Jestliže/Pokud opravdu dělali** jen imunologické testy a pak sledováním třeba na CT zjistili, že se nádor dál rozvíjí, negativní výsledky mě nepřekvapují.

*V těchto případech je však výrazně frekventovanější spojka **pokud**: **Pokud opravdu jde o záměrné šíření patologických bakterií, musejí odněkud pocházet, a mikrobiologická laborka by byla docela vhodné místo, kde začít.***

2. Opakující se děje

Minulý čas stává také ve výrocích o neaktuálních dějích, které se opakují. Může přitom jít buď o uzavřenou minulost, anebo o minulý děj, který svými důsledky sahá do přítomnosti – pak je za vhodných kontextových okolností nahraditelný prezentem:

(40) Uchazeč měl přitom povinnost přijmout práci, kterou mu nabídly veřejná nebo odborová zprostředkovatelna. **Jestliže odmítl**, ztratil nárok na podporu. (ČNK)

- (41a) **Jestliže došlo** k závadě na strojním zařízení nebo podobným provozním poruchám, náleží vám náhrada mzdy ve výši 80 procent průměrného výdělku. (ČNK)
- (41b) **Jestliže dojde** k závadě na strojním zařízení nebo podobným provozním poruchám, náleží vám náhrada mzdy ve výši 80 procent průměrného výdělku.

Kontext tu ovšem obvykle bude vyžadovat jen jeden z obou časů.

IV. Spojka *pokud*

Spojka *pokud* je v současné psané standardní češtině **univerzální podmínkovou spojkou**. Je zhruba čtrnáctkrát častější než spojka *jestliže* (v publicistice je ještě častější), je téměř stejně obvyklá a frekventovaná v antepozici i v postpozici, užívá se v klauzi s indikativem i kondicionálem a lze ji použít ve všech podmínkových významech všech časů. Její užívání je omezeno pouze stylisticky, neboť má (slabě) formální charakter (obě věty ČNK):

- (42) **Pokud** rostlina **nemůže žít** podle své přirozenosti, zajde, a stejně je tomu u lidí.
- (43) Určitě vám zavolá, **pokud bude mít** čas.

Následující doklady jsou uspořádány podle pozice podmínkové klauze a podle slovesného způsobu a času:

ANTEPOZICE

Indikativ přítomnosti:

Kantharidin je kapalná jedovatá látka, kterou ze svého těla brouk začne vylučovat při pocitu ohrožení. **Pokud dojde** ke kontaktu látky s lidskou kůží, vznikají na ní velmi rychle bolavé hnisající puchýře.

Pokud akceptujeme názor, že lidská společnost není schopna vyvíjet se jinak než neustálým rozšiřováním spotřeby, je expanze do vesmíru jediným možným řešením.

Indikativ minulého času:

"Je to tragédie, která se musí pečlivě vyšetřit. **Pokud selhal** lidský faktor nebo technika, budeme se z toho muset poučit," řekl zástupce ředitele URNA.

Turistické chaty v příjemném horském stylu stavěly spolky českých a německých turistů vesměs na hřebenech a v několika obcích. **Pokud přežily** do dneška, patří k ozdobám Beskyd.

Indikativ futura:

Pokud bude do rána **mrznout**, alespoň trochu oschnou silnice a ten lepkavý povlak se rozpadne na bílý prach.

Kondicionál:

Pokud by byla vina techniků prokázána, hrozilo by jim až desetileté vězení.

POSTPOZICE

Indikativ přítomny:

Při intenzivním užívání dokážou tyto drogy udělat šílené změny v mozku a v nervové soustavě. Kromě toho může člověk umřít na dehydrataci organismu, **pokud** tyto drogy **bere** a třeba osm hodin tančí.

Jaké potraviny bychom měli jíst, **pokud potřebujeme** povzbudit imunitu a bojovat s únavou a vyčerpáním?

Indikativ minulého času:

Ale někdy jsem zastavil a pohovořil s kontrolními úředníky, **pokud neměli** moc práce. (překlad: J. Steinbeck – ČNK)

Indikativ futura:

Nejsme proti sociální reformě, **pokud bude tlačit** lidi k tomu, aby si aktivněji hledali práci.

Kondicionál:

Takový byl svět, ve kterém se odehrávala má skutečnost: nikdy mě nenapadlo, že by lidé mohli být dobří, že by se člověk dokázal změnit, že by se svět mohl stát lepším, **pokud by** lidé **dokázali** mít radost z pocitů, pohledů, gest, **pokud by přijali** něčí lásku či laskavost.

Podpořil byste svého otce, **pokud by se rozhodl** kandidovat?

Jako součást korelativa *pokud – potud* má spojka *pokud* – méně často – také **význam časový**, resp. **časově-podmiňovací**, zejména v jazyce literárním:

Pokud bude člověk člověkem, **pokud** bude touha po majetku, vášeň, strach a nenávisť, **pokud** budou rozličné barvy pleti, rozličné jazyky a rozličné národy, *potud* bude bohatý bohatým a chudý chudým a silný bude ovládat slabého a chytrý silného. (překlad: M. Waltari – ČNK)

Spojka *pokud* je zde nahraditelná spojkou *dokud*: ***Dokud* bude člověk člověkem ...**

Význam spojky *pokud* někdy osciluje mezi významem podmínkovým a vyjadřováním jistých pochybností mluvčího, resp. je výrazem jeho jisté vyhýbavé komunikační strategie.

Např.:

Pokud dostal ještě nějaký malý kšeftík z arcibiskupského paláce, bylo to spíše z milosti a ne natolik účinné, aby zabrzdlilo jeho nezadržitelný pád.

V mluvené češtině se vedle formy *pokud* užívá často její varianty s měkkým 'd': *pokud'*; Ve standardní psané spisovné češtině se tato varianta vyskytne jen vzácně; např.:

Bodnutí žihadlem nám samozřejmě neublíží (**pokud'** nejsme alergičtí, či neoteče nevhodná část těla).

V. Spojka *kdyby*

Spojka *kdyby* (*kdybych, kdybys, kdybychom, kdybyste*) vyjadřuje různé způsoby hypotetického podmiňování. Ukazují to následující příklady:

- (44) **Kdybych** to věděl, řekl bych ti to.
- (45) **Kdybych** to (byl/býval/byl býval) věděl, byl bych ti to řekl.
- (46) **Kdybys** ho viděl, pozdravuj ho.
- (47) **Kdybys** tu nepřekážel, byli bychom dříve hotovi.

Věty (44) a (45) vyjadřují tzv. podmínku nereálnou. Věta (44) hovoří o podmíněnosti realizace děje v přítomnosti dějem závislé klauze, který **v současnosti neplatí** (a v tomto smyslu je nereálný). Věta (45) hovoří o podmíněnosti realizace děje v minulosti dějem závislé klauze, který **v minulosti neplatil** (a v tomto smyslu je nereálný). Věta (46) hovoří o podmíněnosti realizace budoucího děje dějem závislé klauze, který **by mohl platit v budoucnosti** (a v tomto smyslu je reálný). Věta (47) hovoří o podmíněnosti realizace děje v přítomnosti možností, že by nenastal děj, který mohl nastat (a v tomto smyslu je reálný), avšak nastal (tj. *mohl jsi nepřekážet, ale překážel jsi*).

Hypotetické podmiňování budoucích dějů pomocí spojky *kdyby* je velmi příbuzné reálnému podmiňování pomocí spojky *jestli* a indikativu (obě věty ČNK):

- (48a) **Kdybys ho viděl**, pohlad' ho ode mne za všechny ty hrůzy, co mi nahnal. (z korespondence J. Wericha a J. Voskovce)
- (48b) Poslechni, **jestli ho uvidíš**, řekni mu, ať mi zatelefonuje.

Podmínková věta se spojkou *kdyby* stává v antepozici i v postpozici. V postpozici často stojí ve **větech tázacích**:

Jak dlouho myslíte, že by tenhle svět existoval, **kdyby** kdekdo říkal pravdu?
Jak by se však mohly objevit jakékoliv nové tělní stavby nebo nové fyziologie, **kdyby** omezení působila stoprocentně?
Vyměnila bych život za nějaké bizarní sexuální hrátky, **kdyby** to vyžadoval?

Podmiňování děje, který v minulosti mohl nastat, dějem, který nenastal, se v češtině běžně mluvené i v češtině spisovné obvykle vyjadřuje implicitně tzv. kondicionálem přítomným, méně často se užívá explicitního kondicionálu minulého (který má různé varianty):

Blízký východ by dnes možná vypadal úplně jinak, **kdyby se** Jásir Arafat **rozhodl** v roce 1949 jinak.

Kdyby se byl prezident Beneš **obrátil** na armádu, požadoval by od ní jednání, které by se nám dnes – zpětně – mohlo zdát účelné, ale bylo by to porušení zákonů.

Jihlavský starosta František Dohnal (nezávislý) to zdůvodnil tím, že Hofhanzl se neumí slušně chovat. "**Kdyby se byl býval zeptal**, zda se pracovní schůzky může zúčastnit, nikdo by ho nevyhodil," podotkl.

VI. Spojka *pakliže*

Tato podmínková spojka má v současné češtině dosti zvláštní a z hlediska stylově-žánrového nevyhraněný status. Ve veřejné mluvené i v psané češtině se pravděpodobně začala šířit až koncem 20. století. V celém publikovaném díle Karla Čapka tuto spojku nenalezneme a není zaznamenána ani ve *Slovníku Bohumila Hrabala*. Je však dobře doložena už v prozaické češtině 80. let 20. století (obě věty ČNK):

(49) **Pakliže** jste nevinná, ten přístroj to dokáže. (překlad: A. Hailey)

(50) Přišla chvíličku po dvanácté, jen co to k nám stihla z kostela, **pakliže** tam byla.

(překlad: W. Faulkner)

Vyskytne se i v textu populárně naučném:

I v případě, že variabilita bude v populaci vznikat neustále znovu a znovu, evoluci to nijak nepomůže, **pakliže** bude pouze vznikat omezený počet stále se opakujících variant. (J. Flegl, Zamrzlá evoluce)

V současné psané publikované češtině je zhruba **dvěstěkrát méně častá než spojka *pokud***, již je vždy plně nahraditelná, a její potřebnost je proto sporná. V **mluvené češtině** je však pravděpodobně výrazně frekventovanější než v češtině psané a nelze vyloučit, že mnozí mluvčí, autoři knih či překladatelé si tuto spojku oblíbili a preferují ji.

O nestandardnosti spojky *pakliže* ve spisovné češtině podává zajímavé svědectví překladatel románu *Život Klíma Samgina* od Maxima Gorkého ve vydání z r. 1957. Píše se tu:

„**Pakliže** se nenaučíme...“ – *Neumí správně mluvit, zaznamenal Samgin, měl říci, nenaučíme-li se – a ne: pakliže...* (tučně FŠ)

Vedle spojky *pakliže* se spíše jen okazionalmente a zcela vzácně užije její kratší varianta ***pakli***. Vyskytne se však i u L. Fukse, J. Škvoreckého a E. Kriseové (vše ČNK); bývá však součástí vysokého či archaizujícího stylu:

Pakli chce, abych se soužil, budiž rovněž vždycky veleben. (L. Fuks)

Chci být toliko v obraze, **pakli** znáš toto lidové rčení? (J. Škvorecký)

Pakli se Tvé Milosti nezdá, rač ke mně Rúsa poslati, ať mé bydlo ohlédá. (E. Kriseová)

Pozn.

Ve starší češtině je doložena – ve speciálních významech – vedle složené spojky *pakli* (z *pak li*) ještě komplexnější spojka *pakliž/pakliže* **jen vzácně**. Slovník spisovného jazyka českého dokládá spojku *pakliže* jediným dokladem z J. Š. Baara. Slovník Jungmannův uvádí jako podheslo slova *pak* spojku *pakli* a *pakli že* (*pakli* a *že* psáno zvlášť), avšak v dokladech je pouze spojka *pakli*. K podrobnější historii spojky *pakliže* dosud chybí výzkum.

VII. Spojka *pokavad/pokavad'*

V psaných publikovaných textech je tato spojka zcela výjimečná (pouhých 46 dokladů varianty *pokavad* a 67 dokladů varianty *pokavad'* v celém obrovském korpusu syn v8!), vyskytuje se převážně v **mluvené češtině** a pravděpodobně patří k idiolektu některých mluvčích. Pokud se vyskytne v literárním textu, např. u J. Škvoreckého nebo v překladu W. Faulknera, jde obvykle o napodobení běžně mluvené nespisovné češtiny (vše ČNK):

[...] jenom usiluje vo spasení mý duše, **pokavad'** ňákou mám [...] (J. Škvorecký)

A povídali jsme si opravdu hezky, **pokavad'** člověk monologu, kterej vede s Flemem Snopesem, říká rozmluva. (překlad: W. Faulkner)

"Bejt prostě zdvořilej, jasný? Dojdete k němu, ukloníte se a pak čekáte. **Pokavad** se vám taky ukloní, smíte se ho dotknout. **Pokavad'** se ale neukloní, tak koukejte honem rychle zmizet, protože koupit jednu těmadle pařátama, to teda bolí. (překlad: J. K. Rowlingová)

Zdá se, že varianta *pokavad* tíhne méně k substandardní expresivní mluvě než varianta *pokavad'*; varianta s tvrdým zakončením je v korpusu doložena např. z překladu F. Villona od O. Fischera a vyskytne se i v současném spisovném textu:

Chci věrně poroben mu býti, **pokavad** bije srdce mé. (překlad. F. Villon)

Je zcela logické, že tento stav je neudržitelný, **pokavad** by měl současný primátor zastávat plnohodnotně i funkci poslance.

Naproti tomu nestandardnost a stylovou příznakovost spojky *pokavad'* dobře ilustruje následující doklad plný expresivního substandardního výraziva:

Dřepěla sem a kušovala. Když mě drbou za ušima, držim jak čokl. Dokud si někdo nekopne. Ale to se stane, **pokavad'** to neukočíruju.

VIII. Spojka *-li*

Tato spojka nemá povahu slova; je to morfém příklánějící se k slovesnému tvaru jakožto přísudku podmínkové klauze a v písmu se od tohoto tvaru odděluje spojovníkem. Je asi **čtyřikrát méně frekventovaná než spojka *pokud* a třikrát frekventovanější než spojka *jestliže***. Nejčastěji se příklání ke tvaru *je* jako tvaru slovesa *být* ať v platnosti plnovýznamového slovesa synonymního se slovesem *existovat*, nebo ve funkci slovesa pomocného; jde o výraz **příznakově spisovný**, a v běžně mluvené češtině se proto neuzívá:

- (51) **Je-li** něco, co mě ve výuce matematiky v České republice fascinuje nejvíce, je to geometrie.
- (52) **Je-li** naše slinivka **zdravá**, reaguje správně – vyloučením vyššího množství inzulínu.

Kromě slovesa *být* jsou nejčastějšími slovesy (nad 5 000 dokladů) vyskytujícími se bezprostředně před spojkou *-li* na začátku souvětí slovesa (abecedně) *dát, dojit, chtít, jít, mít, podívat se, vzít* (obě věty ČNK):

- (53) **Má-li** se kultura udržet, musí být vzdělaností všech. (K. Čapek)
- (54) **Vzeme-li** v úvahu okolnosti, je to dobré. (J. Zábřana)

Další doklady:

Dá-li se opravdu tak působit na soudce osobními styky, jak to líčil advokát, pak jsou malířovy styky s těmi ješitnými soudci zvláště důležité a rozhodně je nelze podceňovat. (překlad: F. Kafka, *Proces* – ČNK)

Dojde-li kdy po mé smrti k tomu, že oním usedlým starým domem poblíž Parku v Richmondu bude obcházet strašidlo, pak tím strašidlem bude dozajista můj přízrak. (překlad: Ch. Dickens – ČNK)

Václav Havel se cítí povolán k tomu, aby řešil problémy sám. To by pak ale bylo lepší opustit volby a zavést osvícenou monarchii. Proč ne. **Chceme-li** ale demokratickou společnost, musíme přijmout i nepříjemné věci, které plynou z toho, že lidé, které můžeme pokládat za pitomce nebo jimž nemusíme věřit, zvolí něco, co se nám nelíbí. (Respekt, 1998 – ČNK)

Zaměstnavatel je povinen uzavřít pracovní smlouvu písemně. **Jde-li** však o sjednání pracovního poměru na dobu kratší než jeden měsíc, je povinen tak učinit, jen *jestliže* o to zaměstnanec požádá nebo **jde-li** o zaměstnance, který byl rozhodnutím soudu zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo jehož způsobilost k právním úkonům byla rozhodnutím soudu omezena.

Podíváme-li se zpět na uplynulá staletí, zjistíme, že se vedle mnoha věcí, které se v průběhu času změnily, pozměnil i postoj k času a věčnosti.

IX. Spojka *jak*

Tato spojka je jako spojka uvozující podmínkovou klauzi charakteristická pro mluvenou a spíše substandardní češtinu; je zaměnitelná stylově neutrální spojkou *když*. V řídicí klauzi stává korelativní *tak*:

(55a) **Jak** přidám plyn, **tak** mi to chcípne. (J. Hubáč – ČNK)

(55b) **Když** přidám plyn, **tak** mi to chcípne

Srov. dále:

Jak nedáte Rusům gól, **tak** musíte počítat, že oni nějaké dají.

JITUŠ: To máte, mladá pani, recht. **Jak** nevyjde počasí, **tak** to není žádná dovolená zvlášť u moře. (M. Viewegh)

„Chybějí branky. **Jak** budeme šance proměňovat, **tak** ty body budou,“ doplnil.

Jak budou hrozit rampouchy, **tak** uličku uzavřou.

X. *I kdyby ..., at'*

Velmi speciální a málo frekventovaná je souvětňná konstrukce, v níž podmínková věta uvozená spojkou *I kdyby* vyjadřuje málo pravděpodobný děj a postponovaná věta řídicí uvozená částicí *at'* je výzvou k něčemu, co by se mělo za těchto nepravděpodobných okolností stát; tato výzva může být míněna ironicky (vyzývá se k něčemu, co podle autora věty nelze provést):

(56) **I kdyby** mě poznali, **at'** dokážou, že jsem to byla já. (*Sari gelin. Antologie povídek z Ázerbájdžánu*)

Srov. dále:

I kdyby přesto doma všechno vyžvanila, **at'** si ten její Jožín klidně vříská po dispečinku či na vedení [...] (Z. Frýbová – ČNK)

I kdyby měli zrovna výjezd, **at'** se otočí a jedou k nám.

I kdyby se nepodařilo domy zachránit, **at'** tedy přežije alespoň jejich příběh.

2.2.6.3 Podpůrné korelativní výrazy

K explicitnímu vyjádření a zdůraznění faktu, že něco nastává jen za určitých podmínek/okolností a ne za jiných, se v řídicí nebo závislé klauzi poměrně často užívá některého z následujících korelativních výrazů: (a) adverbia *tehdy* v řídicí klauzi, (b) partikule *jen* v závislé klauzi; (c) kombinace adverbia *tehdy* s partikulí *jen* v řídicí klauzi

S adverbium *tehdy* se poměrně často spojuje partikule *i* a u záporných přísudků partikule *ani* (*i tehdy*; *ani tehdy*), které mají význam přípustkový.

(Všechny následující číslované věty kap. 2.2.6.3 jsou z ČNK.)

I. Korelativní *tehdy*

A. *tehdy, když*

Spojka *když* má především význam časový; proto také korelativum *tehdy, když* mívá i význam čistě časový, zejména pokud je sloveso v řídicí klauzi v **minulém čase**: *Vždyť větší část své práce vykonal **tehdy, když** byl na počátku 70. let propuštěn z vědeckého ústavu a pracoval jako hlídač garáží.*

Ve většině užití má však toto korelativum význam časově-podmiňovací (věta (57)) nebo čistě podmiňovací (věta (58)).

(57) **Hrajeme tehdy, když** je o nás zájem.

(58) Těhotenství rozhodně nelze **doporučit tehdy, když** by gravidita ohrožovala zdraví, či dokonce život ženy.

B. *tehdy, pokud*

Z čistě podmiňovacích spojek se s korelativním *tehdy* spojuje nejčastěji spojka *pokud*; toto korelativum se vyskytuje **převážně v publicistice**, méně často v odborné literatuře a výjimečně v beletrii.

(59) Ke zdravotním poruchám **dochází tehdy, pokud** dojde k překročení detoxikační kapacity organismu.

C. *tehdy, jestliže*

Toto korelativum je asi třikrát méně časté než korelativum *tehdy, pokud* a vyskytuje se rovným dílem v **publicistice a literatuře odborné**.

(60) O inbreedingu **hovoříme tehdy, jestliže** statisticky častěji dochází k rozmnožování mezi příbuznými jedinci.

D. *tehdy, kdyby*

Samotné toto korelativum bez dalších specifikačních adverbíí či partikulí je **jen** málo frekventované; užívá se v souvětích, jejichž řídicí klauze je v **kondicionálu**; užívá se převážně v publicistice.

(61) „Skutečná rovnoprávnost **by nastala tehdy, kdyby** ženy řídily polovinu našich zemí a společností a muži řídili polovinu našich domácností,“ píše Sheryl Sandbergová ve své knize Lean in.

II. Korelativní *jen*

Místo *jen* se méně často užívá synonymního *pouze, jedině, jenom*. Uvádíme jen doklady s korelativním *jen*, neboť užití některého s ním synonymních výrazů nemá vliv na význam podmiňování.

A. *jen, když*

Toto korelativum se užívá převážně v publicistice, výrazně méně často v beletrii a v odborné literatuře.

(62) **Odpovídal, jen když** jsem se ho na něco ptal. (L. Vaculík – ČNK)

B. *jen, pokud*

Toto korelativum se užívá převážně v **publicistice**, méně často v odborné literatuře a výjimečně v beletrii; v obou klauzích stává **kondicionál**:

(63) Nabídku být ve vládě **bych přijal, jen pokud by** si to přál Jan Fischer i Mirek Topolánek.

C. *jen, kdyby*

Toto korelativum je poměrně málo frekventované; užívá se převážně v publicistice; v řídicí klauzi stojí zpravidla kondicionál:

(64) Zůstat **bych mohla, jen kdyby** odtud odešel někdo jiný.

III. Korelativní *jen tehdy*

A. *jen tehdy, když*

Toto korelativum se vyskytuje převážně v publicistice, méně často v odborné literatuře a nejméně v beletrii. Může mít význam časově-podmínkový, nebo čistě podmiňovací:

- (65) Doba rozmrazování se zkrátila **jen tehdy, když** desku předem na pět minut namočili do horké vody.
- (66) Tváře ztrácely svou nehybnost, ústa se otevírala **jen tehdy, když** chtěl malíř postihnout zlo. (M. Kundera)

B. *jen tehdy, pokud*

Toto korelativum se vyskytuje převážně v publicistice. V obou klauzích stává **kondicionál**:

- (67) Ze seznamu památek **bychom** zámek **vyjmuli jen tehdy, pokud by** z něj zbyl pouze půdorys nebo rozvaliny. (zkráceno)

C. *jen tehdy, kdyby*

Toto korelativum je málo frekventované. V řídicí klauzi je zpravidla **kondicionál**:

- (68) Superba **bych si koupil jen tehdy, kdyby** byl levnější než Passat.

IV. Korelativní *i tehdy*

Na význam podmiňování vyjadřovaný podmiňovací spojkou se partikulí *i* navrstvuje **význam přípustkový**.

Po tomto korelativním výrazu se nejčastěji užívá spojka *když* (korelativum *i tehdy, když* má však často význam časový), méně frekventované jsou spojky *pokud, jestliže* a *kdyby*.

- (69) Tento druh vědomí může existovat **i tehdy, když** jsou odstraněny všechny opory smyslového uvědomování.
- (70) Infekce může vzniknout **i tehdy, pokud** se plíseň, která se nachází v pochvě, ústech a ve střevě, příliš přemnoží.
- (71) Nárok na minimální mzdu vzniká **i tehdy, jestliže** zaměstnanec uzavřel několik pracovních poměrů. (zkráceno)
- (72) Pokles cen by patrně nastal **i tehdy, kdyby** krize nebyla.

V. Korelativní *ani tehdy*

Partikule *ani* má rovněž význam přípustkový, jenže se užívá u záporného přísudku řídicí klauze:

- (73) Nedokázal jsem mlčet **ani tehdy, když** se dělo příkoří druhým.
- (74) Rizika však nelze vyloučit **ani tehdy, pokud** by k žádné podobné změně nedošlo.
- (75) Předávkování vitamínem E nehrozí **ani tehdy, jestliže** jej užíváme ve formě doplňku.

2.2.6.4 Jiné způsoby vyjadřování podmínky

I. Složené spojky *v případě, že; za podmínky/předpokladu, že; pod podmínkou, že*

Všechny tyto složené spojkové výrazy jsou víceméně explicitním vyjádřením podmínkového vztahu; ten je zároveň zdůrazněn. Těmto složeným spojkám může navíc předcházet zdůrazňovací partikule *jen, jedině, pouze, toliko* (vše ČNK):

- (76) Lacinou ubytovnu by sehnala **pouze v případě, že** by byla ochotna pracovat někde ve výrobě. (M. Viewegh)
- (77) Já bych ráda hrála, ale **za podmínky, že** všichni budou respektovat pravidla hry.
- (78) Integrace je možná **jen za podmínky, že** úroveň se bude vyrovnávat směrem nahoru.
- (79) Samozřejmě ti ze všech sil pomohu, ale **pouze za předpokladu, že** se nedotkneš drog.
- (80) "Vzala jsem si svého muže před 27 lety **jedině pod podmínkou, že** nebudu muset nikdy pronést žádný politický projev."

Jak ukazuje doklad (75) a doklady níže, užívá se těchto složených spojek nejen ve stylu administrativním či odborném, ale i v próze či ve stylu prostě sdělovacím.

Další doklady:

za podmínky, že:

Měnová unie může do budoucna fungovat **jen za podmínky, že** se všechny země, které jsou její součástí, zřeknou své svrchovanosti a zamíří k jakési formě federace.

Moje knížky se prodávají čím dál lépe a vlastně už bych se pouhým psaním i užívala, ale **jedině za podmínky, že** bych vydala každý rok jednu knihu.

Tak dobrá, vyplní ten dotazník, ale **pouze za podmínky, že** si k tomu otevřeme sedmičku vína aby to prý bylo stylové. (M. Viewegh)

za předpokladu, že:

Mohla by se pak snad tím pevněji přimknout ke K-ovi a **za předpokladu, že** je toho schopna, mohla by si ho opravdu zamilovat? (překlad: F. Kafka)

Helena měla ráda sebevědomé muže, **za předpokladu, že** své sebevědomí nezaměřovali absurdně nežádoucím směrem. (překlad: J. Irving, *Svět podle Garpa*)

pod podmínkou, že:

V újezdni čece, kam se přišel kát a nabídnout tak své služby, byli ochotni odpustit mu všechny hříchy **pod podmínkou, že** jim někoho významného udá. (překlad: B. Pasternak)

Představ si, že máš volit mezi dvěma možnostmi. Prožít milostnou noc se světoznámou kráskou, třeba s Brigitte Bardotovou nebo s Gretou Garbo, ale **pod podmínkou, že** se o tom nikdo nedoví. Anebo ji držet důvěrně kolem ramene a procházet se s ní po hlavní ulici svého města, ale **pod podmínkou, že** s ní nebudeš smět nikdy spát. (M. Kundera, *Nesmrtelnost*)

II. Podmínkový infinitiv

Podmínkovou klauzi uvozenou spojkou *kdyby* může nahradit infinitiv:

(81a) **Kdybych měla** dnešní rozum, děti bych si pořídila už kolem 25 let. (ČNK, zkráceno)

(81b) **Mít** dnešní rozum, děti bych si pořídila už kolem 25 let.

(82a) **Mít** dnešní zkušenosti, řešila bych to jinak. (ČNK)

(82b) **Kdybych měla** dnešní zkušenosti, **řešila bych** to jinak.

(K podmínkovému infinitivu viz podrobněji oddíl III., kap. 11.1.8)

III. Podmínkový imperativ

Podmínku vyjadřuje i imperativ, který je v rámci souvětí souřadně spojen s určitým tvarem slovesným spojkou *a*; tento imperativ lze převést na podmínkovou klauzi uvozenou některou z podmínkových spojek:

(83a) **Oblečte** ho do obleku **a můžete** ho klidně posadit ke stolu s prezidentem, básníkem i králem. (překlad: S. Levy, *Paul Newman*)

(83b) Obléknete-**li** ho do obleku, **můžete** ho klidně posadit ke stolu s prezidentem, básníkem i králem.

Srov. dále:

Dej jim šálek vyčichlé kávy **a** víckrát do podniku nepáchnou. (překlad: J. Steinbeck, *Hrozny hněvu* – ČNK)

Odstraňte tyto výtvary obrazotvornosti **a** takové otázky budou bezdůvodné a směšné. (překlad: J. Locke, *Esej o lidském chápání*)

Petr by to neudělal, copak by mně to mohl udělat, **řekni** to ještě jednou, **a** uškrtním tě jako hada [...] (J. Trefulka – ČNK)

„**Začni si** něco se Samem Adamsem **a** já tě přerazím. (překlad: D. H. Lawrence)

Zkus jednoho z nich propustit, **a** hned vyhlašují stávkovou pohotovost. (I. Klíma, *Premiér a anděl*)

Vzhledem k tomu, že podmínkový imperativ není vázán na nějakou speciální syntaktickou strukturu, ani není podmíněn lexikálně, lze jen obtížně zjišťovat jeho **frekvenci** v textech.

Podmínkový imperativ se užívá i v **angličtině**. Srov. *Live there long enough and you would probably get used to the smell* (H. Murakami, překlad z japonštiny): **Žijte tam dostatečně dlouho a pravděpodobně si na ten zápach zvyknete.** – *And human bodies are fragile, easily damaged. Cut them, and they bleed. : A těla lidí jsou křehká. Řízněte je, a krvácejí.* (H. Murakami, překlad z japonštiny)

2.2.7 Souvětí s větou účinkovou

Obsah:

2.2.7.1 Vymezení a obecná charakteristika

2.2.7.2 Účinkové souvětí se spojkou *že*

I. Spojka *že* a samotné adverbium *tak*

II. Spojka *že* a adverbium *tak* s měrovým příslovcem

III. Spojka *že*, jíž předchází syntagma typu *,tak + adjektivum (+ substantivum)‘*

IV. Spojka *že* s adverbiem *natolik*

V. Spojka *že* s korelativem *do té míry*

VI. Spojka *že* se zájmeným adjektivem *takový* a substantivem *míra*

VII. Konstrukce *,takový + substantivum, že‘*

2.2.7.3 Účinkové souvětí se spojkou *až*

I. Spojka *až* a samotné adverbium *tak*:

II. Spojka *až* a adverbium *tak* s měrovým příslovcem

III. Spojka *až*, jíž předchází syntagma typu *,tak + adjektivum (+ substantivum)‘*

IV. Konstrukce *,takový + substantivum, až‘*

V. Spojka *až* s adverbiem *natolik*

VI. Spojka *až* s korelativem *do té míry*

VII. Spojka *až* se zájmeným adjektivem *takový* a substantivem *míra*

2.2.7.4 Konkurence spojky *že* se spojkou *až*

2.2.7.1 Vymezení a obecná charakteristika

V tomto souvětí vztahu přísudek první věty (explicitně nebo implicitně) vyjadřuje **velkou míru děje nebo vlastnosti** a přísudek druhé věty poukazuje na **účinek této míry**. Jinak řečeno: příčinou nastalého děje, popř. vlastnosti, je velká míra (intenzita) děje jiného.

Přesnější termín než *věta účinková* by tedy byl termín **věta měrově-účinková**.

Základním prostředkem souvětného spojení přísudků v účinkovém souvětí je korelativní spojkový výraz typu **tak (silně), že** a výraz typu **tak krásná (žena), že**.

Spojkový výraz *tak, že* ovšem většinou vyjadřuje způsob děje: *Podlaha v dětském pokoji byla sestavena tak, že se podobala svěží úrodné louce*. Zda jde o způsob, nebo o míru, je třeba vyvozovat z obsahu souvětí a z našich znalostí světa.

Důrazem na velkou míru děje se liší účinkový vztah od vztahu důsledkového (viz výše 2.2.5.3). Např. (všechny následující doklady této kapitoly jsou z ČNK):

- (1) Pršelo **tak, že** jsme absolutně nic neviděli. (vztah účinkový)
- (2) Pršelo, **takže** jsem moc neviděla, kam jdu. (vztah důsledkový)

Protože v účinkovém souvětí jde o souvětý vztah jednak v širokém smyslu příčinný (*Protože hustě pršelo, nic jsme neviděli*), jednak způsobový (*pršelo silně, hustě*) bývá souvětý vztah účinkový tradičně v mluvnicih vykládán buď jako poddruh určení příčiny, nebo určení způsobu. Na druhé straně i vztah důsledkový v sobě zahrnuje účinek. I vzhledem k těmto okolnostem je vhodnější popsat souvětý vztah účinkový v samostatné kapitole.

Po komponentu *tak* stává často **adverbium vyjadřující intenzitu děje**, není ale v rámci dané souvětné struktury nutné:

- (3a) Sněžilo **tak, že** chvílemi nebylo závodníky ani vidět.
- (3b) Sněžilo **tak hustě, že** se sníh držel i na sloupcích verandy a kmenech stromů.

Méně často a stylově příznakově se komponent *tak* nahrazuje adverbiálními výrazy *natolik, do té míry*:

- (4) Rozzuřilo ji to **natolik, že** se jí chtělo vybuchnout.
- (5) Trápily ho výčitky svědomí **do té míry, že** to nemohl vydržet.

Hovoří-li se o **míře vlastnosti**, užívá se výrazu typu *,tak + adjektivum (+substantivum)‘*:

- (6) Děcko bylo své matce **tak podobné, že** to vyvolávalo smích. (A. Lustig)
- (7) Charley měl **tak divoký sen, že** mě probudil. (překlad: J. Steinbeck)

Účinek se v rámci souvětí vyjadřuje také výrazem *,takový + substantivum, že‘*:

- (8) Měla **takovou radost, že** nebyla schopna slova. (*takovou = tak velkou*)

Účinková věta stojí, jak vyplývá z jejího významu, pravidelně v postpozici. Adverbium *tak* může stát buď těsně před spojkou *že*, nebo uprostřed řídicí klauze před slovesem označujícím děj, o jehož účinek v souvětí jde. Např.:

- (9a) Nakonec **se** její problémy **zhoršily tak, že** se musela podrobit operaci.
(9b) Podmínky pro práci ambulantních lékařů **se tak zhoršily, že** jsou za hranou udržitelnosti.

Rozdíl mezi oběma slovosledy je jen v subjektivním důrazu buď na míru účinku, anebo na děj vedoucí k účinku.

Jako účinková spojka funguje také spojka *až*:

- (10) Hajný se smál, **až** mu obroučky brýlí poskakovaly na nose.

2.2.7.2 Účinkové souvětí se spojkou *že*

I. Spojka *že* a samotné adverbium *tak*

1. Výraz *tak* stojí mezi slovesem a spojkou *že*

Tento slovosled je častější než slovosled, který mu konkuruje (viz níže bod 2.)

- (11) Ta představa mě **tak rozlítostnila, že** jsem skoro celou noc nespal. (I. Klíma – ČNK)

V řídicí klauzi účinkového souvětí se před adverbiem *tak* užívá např. následujících sloves:

bát se, bavit, dojmout, fascinovat, leknout se, líbit se, milovat, nadchnout, naštvat, oblíbit si, ohromit, okouzlit, opít, otrást, pohlit, rozčítit, rozhodit, rozlítit, rozrušit, rozzlobit, rozzuřit, šokovat, těšit, učarovat, uchvátit, unavit, vyčerpat, vyděsit se, zalíbit se, zamilovat se, zamotat, zaskočit, zaujmout, změnit, znechutit, zvyknout si.

Vybraná slovesa v souvětí v kontextu:

Moje slova účasti ho **tak dojala, že** se dal do hlasitého pláče.

Co vás na politice **tak fascinuje, že** jste jí obětoval mládí?

Stejnou cestu projela již vlakem a krajina ji **tak okouzila, že** se rozhodla ji poznat blíže. (V. Páral)

O ucho přišel jeden indický žáček, protože si zapomněl doma učebnici. Jeho učitele to **tak rozlítilo, že** mu utrl boltec.

Náhlá myšlenka jej **tak pohltila, že** nesnesla odkladu.
 Prokop **byl tak vyčerpán, že** si musel sednout na patník. (K. Čapek)
 Hašek a Kundera vás **tak zaujali, že** jste se rozhodl studovat český jazyk?

2. Výraz *tak, že* následuje po slovesu

(12) Noha mne **bolela tak, že** jsem stěží potlačoval zaúpění. (Z. Jirotko, *Saturnin*)

V řídicí klauzi účinkového souvětí, v němž výraz *tak, že* následuje po slovesu, se užívá např. následujících sloves:

bavit, bolet, dařit se, chrápat, křičet, milovat, mrznout, nadchnout, naštvat, opít/opít se, poškodit, pršet, rozčítit, rozrůst se, řvát, sněžit, třást se, vyděsit, vyhrotit se, zalíbit se, zamilovat se, zapůsobit, zaujmout, zbit, zhoršit se, zmlátit, zranit, zvyknout si.

Vybraná slovesa v souvětěném kontextu:

Stále vás hokej **baví tak, že** jste ochoten pro něj tvrdě pracovat?
 Konvent byl osazen členy řádu benediktýnů a těm **se tam dařilo tak, že** se klášter už ve 13. století stal nejbohatším v Čechách a vlastnil více než 120 vesnic a tři městečka.
 V noci **chrápala tak, že** zvuk motorové pily je proti tomu ukolébavka.
Lilo a mrzlo tak, že patrně dojde k vyhubení škůdců.
 Helena baští stále víc, Tom ji ale **miluje tak, že** ho ani nenapadne protestovat.
 Při stavbách se ovšem často dřeviny **poškodí tak, že** odumřou.
 Rostlina **se často rozroste tak, že** začíná v bytě překážet.
 A hle! Babičce **se to zalíbilo tak, že** si řekla, že v tom děvčeti něco vězí, a dala je na modistství. (J. Durych)
 Nedávno přepadli v parku před hlavním nádražím jednoho básníka, okradli ho a **zbili tak, že** má otřes mozku. (J. Škvorecký)
 Po čase **si však na to zvykla tak, že** sama vyslovovala své jméno Mme Zimmermann. (K. Čapek, *Válka s mlouky*)

3. Konkurence slovosledných struktur

Konkurenci slovosledných struktur typu ‚*tak V, že'* vs. *V tak, že'* ukazuje následující tab. 1:

Tab. 1: Konkurence slovosledných struktur v účinkovém souvětí s adverbem *tak* a spojkou *že*

Výraz	Počet dokladů	Výraz	Počet dokladů	Násobek
tak ohromit, že	119	ohromit tak, že	10	11,9
tak zaskočit, že	266	zaskočit tak, že	40	6,7
tak uchvátit, že	163	uchvátit tak, že	27	6,0
tak šokovat, že	133	šokovat tak, že	25	5,3
tak okouzlit, že	239	okouzlit tak, že	46	5,2
tak unavit, že	237	unavit tak, že	46	5,2
se tak otrást, že	120	se otrást tak, že	27	4,4
tak fascinovat, že	116	fascinovat tak, že	27	4,3
tak vyčerpat, že	210	vyčerpat tak, že	50	4,2
tak nadchnout, že	852	nadchnout tak, že	209	4,1
tak dojmout, že	159	dojmout tak, že	43	3,7
tak učarovat, že	106	učarovat tak, že	37	2,9
tak pohltit, že	130	pohltit tak, že	53	2,5

tak zaujmout, že	586	zaujmout tak, že	239	2,5
tak milovat, že	188	milovat tak, že	152	1,2
se tak opít, že	196	se opít tak, že	553	0,4

Tabulka ukazuje, že různý slovosled je zčásti podmíněn lexikálně. Různá slovesa se v rámci této souvětné struktury patrně liší tím, do jaké míry bývá děj, který označují, jedním z východisek pro realizaci výpovědi. U sloves *milovat* a *opít se* se zřejmě častěji vychází z faktu, že někdo někoho miluje nebo že se někdo opil, a měrově-účinkovým souvětím **se** jen **zdůrazňuje míra** té lásky či míra té opilosti. Naopak u slovesa *ohromit* bývá **důraz na tomto ději** a ne na jeho míře patrně proto, že samo toto sloveso označuje velmi velkou míru údivu.

II. Spojka *že* a adverbium *tak* s měrovým příslovcem

V pozici před slovesem stojí nejčastěji tato adverbia: *dobře, strašně, silně, dokonale, špatně*:

(13) Jeskyně **byla tak dobře utajena, že** ji nenašli ani sovětští okupanti v srpnu 1968.

Srov. dále (vše ČNK):

Dozvíte se, že Michelangelo **tak strašně páchl, že** s ním jeho pomocníci nevydrželi pracovat, že Vincent van Gogh někdy vycucával barvu z tuby a že Georgia O'Keeffeová ráda malovala nahá.

Ostatně v té chvíli **se tak silně rozkašlal, že** potřásl svůj kapesník krví. (překlad: F. M. Dostojevskij)

Herečka s touto rolí **tak dokonale splynula, že** na dlouhá léta nemohl být její výkon překonán.

Ruská armáda **je tak špatně vyzbrojena, že** by nebyla s to vést ofenzivní válku. (Právo, 2003)

III. Spojka *že*, již předchází syntagma typu *,tak + adjektivum (+ substantivum)*

Nejčastějším adjektivem (nad 10 000 dokladů) v této souvětné struktuře je adjektivum *velký*. Na druhé místě je adjektivum *silný* (8 500 dokladů):

(14) Exploze byla **tak velká, že** se tank prakticky rozpadl.

(15) Odpoledne byl **tak silný vítr, že** se nedalo jít ven. (E. Kriseová)

Dále následují (nad 1 000 dokladů, abecedně):

dobrý, dokonalý, drahý, důležitý, malý, nízký, obrovský, opilý, rychlý, složitý, špatný, unavený, vážný, vyrovnaný, vysoký.

Srov.:

Považoval jsem tuto skutečnost za **tak důležitou, že** jsem se ihned rozhodl vyplnit dotazník ještě jednou [...] (J. Gruša)

Bylo to v lese jako předešlý den, v dřevařské chatrči. Stěny měla slaměné a střecha byla **tak nízká, že** se tam dalo stát jen sehnutě. (překlad: G. Flaubert)

Vyrobil mi draka z modrého papíru na balení sešitů, drak byl **tak obrovský, že** jsme se s ním nevešli do tramvaje. (Z. Salivarová)

"To byli **tak opilí, že** toho černocho upálili?" (překlad: E. Hemingway, *Komu zvoní hrana*)

Život lidský, poslušně hlásím, pane obrlajntant, je **tak složitý, že** samotnej život člověka je proti tomu hadr. (J. Hašek)

Soupeři byli totiž **tak vyrovnaní, že** najít vítěze nebylo vůbec jednoduché.

IV. Spojka *že* s adverbium *natolik*

Po adverbium *natolik* stojí v měrově-účinkovém souvětí nejčastěji tato slovesa (nad 100 dokladů, abecedně):

fascinovat, líbit se, nadchnout, oblíbit si, okouzlit, oslabit, oslovit, osvědčit se, otrást, ovlivnit, pohltit, poškodit, překvapit, rozčítit, rozlítit, učarovat, uchvátit, věřit, vyčerpát, vyděsit, zalíbit se, zaskočit, zaujmout, zhoršit se, zlepšit se, změnit, znechutit, zvyknout si.

(16) Atmosféra závodu **se jim natolik líbila, že** pravděpodobně neběželi naposled. (ČNK)

Srov dále:

O rok později jel na motorce podél hranice s Mexikem a často zastavoval, aby fotografoval kovboje. Jejich život ho **natolik fascinoval, že** dalších deset let strávil jeho zachycováním.

Teprve když stoupne podíl včel nakažených roztočem nad 15%, **jsou** včely **natolik oslabeny, že** už nedokážou nákaze vzdorovat.

Herectví její pohádkovou duši **natolik oslovilo, že** se rozhodla věnovat se mu celý život.

Rok 1917 však přinesl zajímavější zakázku. Firma byla pověřena vývojem a výrobou nového vojenského motocyklu. Tyto stroje **se natolik osvědčily, že** je po skončení války převzala také československá armáda.

Výrobce svým kabelům **natolik věří, že** na ně poskytuje doživotní záruku.

Opoziční smlouva mezi ODS a ČSSD mne **natolik znechutila, že** mne politika přestává zajímat.

Před adverbium *natolik* stávají v měrově-účinkovém souvětí kromě sloves

uvedených výše nejčastěji (nad 100 dokladů, abecedně) slovesa:

bavit, cenit si, dařit se, chytout, inspirovat, klesnout, milovat, poklesnout, pokročit, poznamenat, propadnout (něčemu), přesvědčit, přiblížit se, rozhodit, rozrůst se, rozšířit se, sblížit se, snížit se, stoupnout, uklidnit, upoutat, vadit, vážit si, vyhrotit se, vzrůst, vžít se, zaměstnávat, zamilovat si, zapůsobit, zasáhnout, zesílit, zchátrat, zmást, znát, zotavit se, zvýšit se.

(17) Stavba už ale **pokročila natolik, že** ji půjde jen těžko zastavit. (ČNK)

Srov. dále:

Po maturitě jsem si pohrávala s myšlenkou, že chci studovat něco, co nemá vůbec nic společného s politikou, a biologie mě **chytila natolik, že** jsem se rozhodla jak být nepoliticky užitečná.

Když je prales vykácen a vypálen, z popela a rozložené vegetace prosákne do půdy tolik živin, že to umožní na dva nebo tři roky bohatý růst nových bylin a křovin. Pak obsah živin **klesne natolik, že** již nestačí k růstu zdravých plodin a pícein.

Časté přerušování hibernace může menší savce **vyčerpát natolik, že** se již jara nedočkají.

Konkurenci slovosledných struktur s adverbium *natolik* ukazuje následující tabulka:

Tab. 2: Konkurence slovosledných struktur v účinkovém souvětí s adverbium *natolik* a spojkou *že*

Výraz	Počet dokladů	Výraz	Počet dokladů	Násobek
klesnout natolik, že	244	natolik klesnout, že	17	14,4
stoupnout natolik, že	152	natolik stoupnout, že	19	8,0
vadit natolik, že	165	natolik vadit, že	24	6,9
propadnout natolik, že	173	natolik propadnout, že	26	6,7
si cenit natolik, že	134	si natolik cenit, že	25	5,4 ¹³
se snížit natolik, že	163	se natolik snížit, že	32	5,1
se rozrůst natolik, že	223	se natolik rozrůst, že	48	4,6
pokročit natolik, že	319	natolik pokročit, že	76	4,2
bavit natolik, že	193	natolik bavit, že	55	3,5
poznámenat natolik, že	131	natolik poznámenat, že	48	2,7
se sblížit natolik, že	118	se natolik sblížit, že	49	2,4
inspirovat natolik, že	194	natolik inspirovat, že	85	2,3
zasáhnout natolik, že	133	natolik zasáhnout, že	72	1,8
přesvědčit natolik, že	124	natolik přesvědčit, že	91 ¹⁴	1,4
vyčerpát natolik, že	132	natolik vyčerpát, že	146	0,9

Rozdíl ve slovosledu je tu pravděpodobně opět důsledkem různého aktuálního členění textu.

V. Spojka *že* s korelativem *do té míry*

Tento spojovací prostředek je **málo frekventovaný**. Výrazně častěji se užívá v pozici po slovesu:

- (18) Situace na dráze **se vyhrotila do té míry, že** se o ni údajně začaly zajímat i tajné služby. (ČNK)

Srov. dále:

Napětí mezi oběma muži **se vystupňovalo do té míry, že** spolu přestali mluvit.

¹³ Do tohoto počtu nejsou zahrnuty pasívní tvary (*je natolik ceněn* aj.)

¹⁴ Většina tvarů slovesa *přesvědčit* je v pasivu.

Ale jeho odpor k nespravedlnosti, i když se netýkala jeho osobně, **vzrostl do té míry, že** se mu už ani nechtělo žít. (překlad: A. Solženicyn)

VI. Spojka *že* se zájmeným adjektivem *takový* a substantivem *míra*

Syntagma *taková míra* se vyskytuje s různými předložkami a v různých pádových tvarech: *do takové míry, že; v takové míře, že; takovou měrou, že*:

- (19) Bolavé tělo mi mezitím ztuhlo **do takové míry, že** jsem se bál, že bych se mohl utopit.
(překlad: Ch. Bukowski)
- (20) Lovíme ryby **v takové míře, že** jsme některé druhy dohnali na pokraj vyhynutí.
- (21) Alkohol ji totiž přemohl **takovou měrou, že** už nebyla schopna ujit ani krok.

VII. Konstrukce *‘takový + substantivum, že’*

Velká intenzita děje nebo velké množství něčeho mající jistý účinek se v rámci souvětí vyjadřuje také touto konstrukcí; zájmené adjektivum *takový* implikuje význam „velký“ či „vysoký“ apod.

- (22) Logistický problém dosáhl **takových rozměrů, že** klinika musela být uzavřena.

Po zájmeném adjektivu *takový* stávají v účinkovém souvětí se spojkou *že* nejčastěji (nad 1 000 dokladů) tato substantiva: *úroveň, síla, zájem, rozměr, úspěch*. Srov. dále:

Akustika sálu je údajně na **takové úrovni, že** v případě klidu v hledišti by dobrý řečník teoreticky vůbec nepotřeboval mikrofon.

Odstrčil ji **takovou silou, že** klopýtala po palubě a nakonec ztratila rovnováhu.

Prohlížel si lékařské nástroje v zasklené skříni s **takovým zájmem, že** mne to poněkud znepokojovalo. (Z. Jirotko, Saturnin)

Hra měla **takový úspěch, že** jsem si loutkařinu postupně zamiloval.

K dalším nejčastějším substantivům (nad 300 dokladů) v rámci této struktury patří (abecedně):

fáze, forma, intenzita, kvalita, množství, náskok, ohlas, problémy, radost, rána, razance, rozsah, rychlost, strach, stupeň, šok, tempo, tlak, verva, výše, zima.

Srov.:

Technický vývoj již dospěl do **takové fáze, že** rozdíl mezi diesellovým a benzínovým motorem je takřka vymazán. (Reflex, 1998)

Bouře na Slunci dosahuje **takové intenzity, že** neexistují přístroje, které by ji dokázaly změřit.

Jeho televizní vystoupení vzbudilo **takový ohlas, že** se rázem stal na výsost populární a oslavovanou osobností.

A poté, co otec zemřel, byly doma **takové problémy, že** jsem se tam cítila jako cizí člověk.

Pokud se hlava rodiny nevrátila do deseti hodin, mohli jít spát, protože věděli, že otcova opilost dosáhne **takového stupně, že** se oblečený svalí na postel a okamžitě usne. (A. Mornštajnová)

V noci byla **taková zima, že** se nedala vystrčit ani ruka zpod peřiny, aby neumrzla. (E. Kriseová)

2.2.7.3. Účinkové souvětí se spojkou *až*

Účinkově se spojky *až* užívá v týchž strukturách jako spojky *že*, struktury s těmito spojkami se však liší frekvencí a do jisté míry i významem; významový rozdíl však není snadné postihnout, i když obě spojky nebývají zaměnitelné.

I. Spojka *až* a samotné adverbium *tak*:

Struktura se spojkou *až* je **mnohem méně frekventovaná** než struktura se spojkou *že*. Srov.:

(23) Sen ho **tak poděsil, až** se vzbudil. (překlad: E. L. Doctorow)

(24) Jednou Terežka **zlobila tak, až** se máma rozplakala. (E. Kriseová, zkráceno)

V účinkovém souvětí se strukturou *,tak V, až'* stojí nejčastěji (10 dokladů a více) slovesa *smát se, křičet, leknout se, líbit se, opít, rozesmát, řvát, udeřit, zbit, zmlátit*. Srov.:

Muž **se tak lekl, až** spadl z lavičky, a pak zažil další šok z tisícovky pokuty.

Ty jeho průpovídky **se mně tak líbily, až** se mně z toho chtělo brečet.

Ten všivák Žid **řval tak, až** zburcoval nám dóžete a hnal ho do přístavu. (překlad: W.

Shakespeare)

Strýček Ben **se tak smál, až** mu po ovázané tváři stékaly slzy.

Pak značně opilý Karel Blanku Matějů **udeřil tak, až** upadla na zem.

II. Spojka *až* a adverbium *tak* s měrovým příslovcem

Nejčastějším adverbiem v této struktuře je *dlouho* (nad 10 000 dokladů):

(25) Terežka se vždycky hádala **tak dlouho, až** ji máma popadla a zavřela do pokoje. (E. Kriseová)

K dalším nejčastějším adverbium (100 a více dokladů) patří:

blízko, často, daleko, dobře, důkladně, hlasitě, intenzivně, mocně, pevně, prudce, rychle, silně, usilovně, vehementně.

Srov.:

Ve výtahu bylo těsno; komisař se tísnil vedle Florentina, jejich oči si byly **tak blízko, až** mu to bylo nepříjemné. (překlad: G. Simenon)

Musíš si představit tvář milovaného člověka **tak silně, tak intenzivně, až** budeš mít pocit, že sama nosíš jeho tvář, že je to tvá vlastní tvář. (překlad: O. Tokarczuk)

Mladý muž se usmíval **tak usilovně, až se zdálo**, že mu tvář každým okamžikem exploduje.

III. Spojka *až*, již předchází syntagma typu *,tak + adjektivum (+ substantivum)‘*

(26) Budu **tak věrná, až** ti z toho bude nanic. (překlad: E. Hemingway, *Sbohem armádo*)

Nejčastějšími adjektivy v této struktuře (nad 50 dokladů) jsou *silný, ošklivý, krásný, velký, jednoduchý, dokonalý, špatný*:

Pocit osudovosti byl **tak silný, až** se zachvěla [...] (překlad: M. Waltari)

Bylo to **tak jednoduché, až** to bylo elegantní.

Jeho rysy byly **tak dokonalé, až** byl skoro hezký.

Text je **tak špatný, až** je roztomilý, ale vřelá, napůl lkavá a napůl kvílivá melodie má svůj styl a řád. (překlad: W. Saroyan)

IV. Konstrukce *,takový + substantivum, až‘*

(27) Vyzařovala z něho **taková sebejistota, až** to zaráželo.

Jde o porně málo frekventovanou strukturu. Nejčastější substantiva (nad 20 dokladů) v této struktuře jsou: *síla, verva, facka, rána, razance, rychlost, intenzita, radost, množství, nadšení*:

Uchopila ho za obě zápěstí a stiskla **takovou silou, až** to bolelo. (překlad: I. B. Singer)

Pustila jsem se do toho s **takovou vervou, až** mě manžel musel krotit, abych to nepřeháněla. Nato jí María hřbetem ruky zasadila **takovou ránu, až** odletěla na sousední postel. (překlad: G. García Márquez)

V jedné chvíli se rozohnil natolik, že přehlédl blížící se vlnu a slaná voda mu natekla do úst v **takovém množství, až** se málem pozvracel. (M. Viewegh)

V. Spojka *až* s adverbium *natolik*

Tato struktura je jen málo frekventovaná:

- (28) Jejich příhody jsou často **natolik jiné, až** se ptám, jsou-li to příhody z jedné chalupy.
(L. Vaculík)

Srov. dále:

Krajina vypadala **natolik opuštěně, až** jsem si nebyl jistý, zda tu vůbec nějakou regionální stanici mají. (L. Zibura, *Prázdniny v Česku*)

VI. Spojka *až* s korelativem *do té míry*

Tento výraz je velmi málo frekventovaný, spíše ojedinělý:

- (29) Poptávka posílila měnu alpské republiky **do té míry, až** musela zakročit centrální banka.

Ve struktuře s adjektivem máme doloženy jen dva výskyty, citujeme jeden z nich:

Byli **do té míry neústupní, až** se už žádným žoldnéřům nechtělo umírat v zasněžených alpských průsmycích ranami zbraní, které měl každý muž doma.

VII. Spojka *až* se zájmeným adjektivem *takový* a substantivem *míra*

Tento výraz je zcela ojedinělý:

- (30) Její nenávist dosáhla **takové míry, až** na okamžik podlehla představě, že jeho křeslo je prázdné. (překlad: V. Nabokov)

VIII. Samostatně užitá spojka *až*

K vyjádření účinku někdy stačí užit samotné spojky *až*:

- (31) Ewert Grens se začal smát, smál se, **až** mu tekly slzy. (ČNK)

2.2.7.4 Konkurence spojky *že* se spojkou *až*

Za určitých podmínek je spojka *že* nahraditelná (primárně časovou) spojkou *až*; je tomu tak pravděpodobně tehdy, jestliže nastalý účinek lze chápat jako přirozený důsledek předchozího děje (vše ČNK); spojka *až* přitom implikuje sílení děje, které v důsledku dosažení určité intenzity nakonec vyvolá nějaký důsledek:

(32a) Měla jsem **takový strach, že** jsem se probudila. (K. Čapek)

(32b) Dostala jsem **takový strach, až** se mi dech zadrhl v krku.

(33a) Je to podivuhodná žena, výstřední žena, a já **se tak bojím, že** nemohu klidně spát.

(překlad: F. M. Dostojevskij)

(33b) Jeden chlapeček **se nás tak bál, až** se mu spustila krev z nosu.

(34a) Práce ho **tak bavila, že** se rozhodl začít sám farmařit na břehu Missouri.

(34b) Práce na hejtmanství ji **tak bavila, až** zapomínala na domov.

(35a) Ta představa ji **tak dojala, že** se musela vysmrkat. (A. Mornštajnová)

(35b) Tátu to **tak dojalo, až** se mu trochu zarosily oči.

(36a) Majda s mámou **se tak lekly, že** z toho Majda málem dostala psotník. (E. Kriseová)

(36b) Řidič **se tak lekl, až** havaroval a skončil na střeše.

(37a) Vzpomněl i na matku, která ho **tak milovala, že** mlčky snášela jeho zlomyslnosti.

(37b) Hlavně tuzemské publikum ho **tak miluje, až** je to někdy kontraproduktivní.

(38a) Práci **si tak oblíbili, že** by do dílny chodili nejraději každý den.

(38b) Svou práci jsem **si tak oblíbil, až** se stala mým koníčkem.

(39a) Kaplana ten pohled **tak ohromil, že** se zastavil a civěl na něj. (překlad: J. Heller)

(39b) Ta myšlenka ho **tak ohromila, až** zalapal po dechu.

(40a) Lustigova nátura vás *tak pohltí, že* vám nepřijde ani divné, že vám od začátku tyká a že je tolik bezprostřední.

(40b) Ale asi nejhorší je, že peloton člověka **tak pohltí, až** jde o život.

(41a) Karenin byl **tak rozrušen, že** upustil rohlík. (M. Kundera)

(41b) Ta fotografie mě **tak rozrušila, až** jsem málem omdlel.

(42a) Josefova myšlenka mě **tak zaujala, že** jsem přislíbil s Polskem jednat. (L. Vaculík)

(42b) Tato myšlenka ho **tak zaujala, až** začal vážně pomýšlet na to, že se usadí jinde.

(překlad: G. Flaubert, Paní Bovaryová)

Struktury typu (b) se spojkou *až* jsou však zpravidla výrazně **méně frekventované**.

Jindy, není-li nasnadě představa rostoucí intenzity vrcholící účinkem, taková záměna není možná nebo se jeví jako nevhodná či méně vhodná:

(43a) Byla jsem v **takové formě, že** jsem její náskok lehce dohnala. (ČNK)

(43b) *Byla jsem v **takové formě, až** jsem její náskok lehce dohnala.

(43a) Tahle práce mě **tak fascinovala, že** jsem nebyl dost opatrný. (ČNK)

(44b) ?Tahle práce mě **tak fascinovala, až** jsem nebyl dost opatrný.

Výjimečně se spojky *že* a *až* spojí do jedné spojky složené:

(45) Pojednou Volyncev vyskočil s křesla a s takovou silou udeřil do stolu, **že až** hrníčky a podnosy zazvonily. (překlad: I. S. Turgeněv)

2.2.8. Souvětí s větou omezovací

Obsah:

2.2.8.1 Souvětí s větou výjimkovou

I. Obecná charakteristika

II. Spojka *ledaže* s indikativem

III. Kladné sloveso v první klauzi

IV. Složené spojky *leda když/leda kdyby/leda pokud*

V. Složené spojky *leda až, leda aby*

2.2.8.2. Souvětí s větou zřetelovou

I. Zřetel ke specifické vlastnosti, složce či aspektu jevu

II. Zřetel k míře jevu

III. Relativní hodnocení vzhledem k určité okolnosti

IV. V řídicí větě se uvádí důvod, proč něco není možné

V. Zřetel k okolnosti, která něco umožňuje

Jde o souvětňý vztah, v němž je platnost obsahu první věty omezena platností obsahu věty druhé. Lze rozlišit dva specifické podtypy:

2.2.8.1 Souvětí s větou výjimkovou

I. Obecná charakteristika

Z platnosti obsahu první klauze souvětí je činěna výjimka uvedená ve větě druhé. Typickou výjimkovou spojkou je spojka **leda** a její složená varianta **ledaže**; varianta **ledaže** má i podobu dvouslovné spojky **leda že** (psáno bez čárky mezi oběma komponenty spojky). Výjimka se činí z toho, co se v první klauzi popírá, tato klauze má proto **záporný přísudek**. Protože výjimka se vztahuje na něco, co hypoteticky může nastat, je po spojnici **leda/ledaže/leda že** obvyklý **kondicionál** (vše ČNK):

- (1) **Neměl** šanci se s ní vyspat, **leda by** si ji vzal. (A. Lustig)
- (2) Zcela šťasten se **necítí** nikdo, **ledaže by** byl opilý.
- (3) **Nemohl** jsem mu v tom zabránit, **leda že bych** se s ním popral.

Srov. dále:

Od bolesti duše mi algena **nepomůže**, **leda že bych** snědla celou tubu. (M. Kundera)
Na Everest už **nepojedu**, **leda by** se dala dohromady silná výprava.

Čárka se mezi oba komponenty spojky **leda že** píše jen vzácně; např.: "*Proč se chtěl pteroforos radit s tebou*", zeptal se Theofanes. Stejnou otázku jsem si kladl i já sám. Nenapadala mě žádná odpověď, **leda, že Pachrates sice pohrdá otroky, ale moudré rady je ochoten vyslechnout od kohokoli a vůči mně patrně chová určitý respekt. (překlad: *Velká kniha egyptských detektivek*)**

Spíše jen výjimečně se v souvětí s větou výjimkovou užije **indikativu**:

- (4) Neměnilo se nic, **leda přibývalo** zimy.

Výjimková věta může být **vyňata z rámce souvětí** a osamostatněna:

- (5) Pohroma je nevyhnutelná. **Leda** by se stal zázrak.

Srov. dále:

To není žádná náhoda. **Leda** že by byla porucha na telefonní lince.

Já se svou znalostí angličtiny to číst nemohu. **Leda** velmi pracně se slovníkem.

Spojka *leda* často uvozuje **nominální skupinu** vztahující se k zápornému přísudku první klauze, avšak implicitně **mění polaritu na kladnou**; kladný přísudek je elidován a celá věta má charakter jakéhosi „polosouvětí“:

(6) Vždyť ji vůbec **neznám, leda** z vyprávění jejího bratra.

Také v těchto případech bývá výjimečná věta osamostatněna:

(7) Nikdy u mě **nebyla. Leda** tu noc, co si přijela pro pacienta.

Srov. dále:

Ten život nikdy **neexistoval, leda** pro mne.

Nerušil bych ho teď, **leda** z velmi vážného důvodu.

Nikdy u mě **nebyla. Leda** tu noc, co si přijela pro pacienta.

Spojka *leda* bývá následována partikulí *tak*:

"Běžkařům moc nedoporučujeme vyrazit na hory, protože v terénu se běhat nedá. **Leda tak** po cestách, kde těch deset centimetrů stačí," upřesňuje Cígler.

Záporný obsah první klauze může být vyjádřen i lexikálně:

(8) **Stěží** jsme spolu promluvili, **leda** služebně.

Spojku *leda* se výjimečně vyjadřuje, že to, co nenastane, vyvolá nějaký **záporný efekt**: *To jak pan Bach žaluje, leda poškozuj*e naši firmu. – *Nepřinese to efekt, leda vyvolá nevolí*. – *Lyžaři se bránit nemůžou, leda odjedou lyžovat jinam*.

Výrazu *leda* se často užívá také v rámci elementární věty; v ní je nahraditelný adverbium *jen/pouze*, ovšem s významovou příměsí výjimečnosti:

Poděkování mu mohla vyjádřit **leda** mrknutím.

Sympatie by tu ženu přiměla **leda** k novým slzám.

Párkrát jsem o něm slyšel **leda** vyprávět.

Takové věci se čtou **leda** v novinách.

II. Spojka *ledaže* s indikativem

S indikativem se výjimečných vět užívá jen vzácně, častěji pouze se spojkou *ledaže* a častěji s **prézentem** než s časem minulým nebo budoucím:

- (9) Tady si lidé vždy dovedou navzájem pomoci, ale nikdy si nemají co říci, **ledaže je** to o počasí. (K. Čapek)

Srov. dále:

To je politicky vyloučené, **ledaže připustíme** možnost vzniku postmateriálních asketických ekodiktatur v západním světě.

Zeptal jsem se ho z toho důvodu, poněvadž Ackley nedělal v sobotu nikdy nic, **ledaže byl** ve svém pokoji a mačkal si uhry nebo tak něco. (J. D. Salinger, *Kdo chytá v žitě*)

Spojka *ledaže* s indikativem přítomného času je častěji doložena pouze v **právních textech**:

Insolvenční soud do tohoto rozhodnutí nesmí zasahovat, **ledaže zkoumá**, zda bylo hlasováno řádně.

Futurum je po spojce *ledaže* zcela výjimečné:

Zavřou ho do blázince a budou ho léčit, aby byl jako oni. **Ledaže**, a už je tu zase ta myšlenka, **ledaže nebude** dost blázců ani léků, a tak se začne spíš propouštět než zavírat a všechno se vyrovná. (E. Kriseová)

III. Kladné sloveso v první klauzi

Pokud je v první klauzi kladné sloveso, toto sloveso často implikuje svůj záporný opak a výjimková věta činí výjimku z tohoto záporného tvrzení:

(10a) Vyrušit nás **můžeš, leda pokud** by se objevil Frej. (ČNK)

(10b) **Nesmíš** nás vyrušovat/vyrušit, **leda pokud** by se objevil Frej.

(11a) Skleníkový efekt **by ji zaujal, leda kdyby** to byl název kapely. (ČNK)

(11b) Skleníkový efekt **by ji nezaujal, leda kdyby** to byl název kapely.

Výjimkové souvětí s kladným slovesem v první klauzi může vypovídat také o tomto ději, který je implicity negován až výjimkovou klauzí; pokud bychom tento děj negovali, závislá klauze by byla formulována spíše pomocí podmínkové spojky *jen když*:

(12a) Pokoj **se houpal, ledaže** jsem se zadíval na nějaký pevný bod. (překlad: E. Hemingway – ČNK)

(12b) Pokoj **se nehoupal, jen když** jsem se zadíval na nějaký pevný bod. (ČNK)

(13a) Místní cenzura **bude** postupně **slábnout, ledaže** se podaří cenzurovat internet.

(13b) Místní cenzura **nebude** postupně **slábnout**, **jen když** se podaří cenzurovat internet.

Pokud je v první klauzi výraz vyjadřující nutnost, např. sloveso *muset* ve spojení s infinitivem, výjimečná klauze hovoří o tom, za jakých podmínek k takové nutnosti nedochází:

(14) I jindy **si musel vypůjčovat**, **ledaže** měl některý rok šťastnou ruku při investování.
(ČNK)

IV. Složené spojky *leđa když/leđa kdyby/leđa pokud*

Výjimka z platnosti obsahu klauze, již něco tvrdíme, je zároveň podmínkou, za které toto tvrzení neplatí. Proto se někdy výjimečná spojka *leđa* spojuje s podmínkově užitou spojkou *když* nebo s podmínkovou spojkou *pokud* nebo *kdyby* (všechny doklady v bodu IV. a V. ČNK):

(15) Ale sestra **nebyla** nikdy zdvořilá, **leđa když** měla nějakou návštěvu. (překlad: Ch. Dickens)

(16) Hra ale **nevypadá** tak dobře jako v trailerech, **leđa pokud** vlastníte velmi výkonný počítač.

(17) V Liverpoolu totiž žádná perspektiva **není**, **leđa kdyby** vyměnili trenéra.

Srov. dále:

Ostatní kouzla se dají použít, **leđa když** se setkáš přímo s nepřítelem.

Zřídka kdy víkendové schůzky zrušil, **leđa když** byl nemocný.

Roboti samozřejmě nejsou schopni lhát, **leđa pokud** k tomu mají výslovný a velmi striktní rozkaz, a i tak jim to moc nejde.

V. Složené spojky *leđa až, leđa aby*

Pomocí těchto spojek se výjimka z řečeného váže na další okolnost: u spojky *až* na čas, u spojky *aby* na účel :

(18) Říkají, že nevidí žádnou naději, **leđa až** se ten chlap hne z Bílého domu. (překlad: J. Steinbeck, *Hrozny hněvu*)

(19) Kromě paláce de Grandlieu, kde občas trávil večer, nechodil do společnosti, **leđa aby** tam udržoval obchodní známosti. (překlad: H. de Balzac)

2.2.8.2. Souvětí s větou zřetelovou

Věta zřetelová udává, **vzhledem k jaké okolnosti platí tvrzení věty hlavní**. Lze rozlišit dva podtypy:

(Všechny doklady této kap. kromě věty (9) jsou z ČNK)

I. Zřetel ke specifické vlastnosti, složce či aspektu jevu

Zřetelová věta obsahuje přísudkové sloveso *jít, jednat se* nebo *týkat se*, a je uvozena spojkami *pokud* nebo *co*. Udává, vzhledem k jaké specifické okolnosti předmětu řeči je tvrzení platné:

- (1) **Pokud jde o** těhotenství, jsem alkoholový fundamentalista!
- (2) **Pokud se jedná o agresivitu**, rozdíly mezi šimpanzem a bonobem zhruba odpovídají odlišnostem vlků a psů.
- (3) **Co se týče agresivity**, mají totiž zvířata s lidmi podle odborníků velmi mnoho společného.

Zřetelově omezovací věta může stát i v postpozici:

- (4) Veškerou soudnost, zdá se, pak ztratila většina institucí, **pokud jde o** výpočetní techniku.
- (5) Ne všechna města jsou si však rovna, **pokud se jedná o** to, kolik turisté místní ekonomice přinesou peněz.
- (6) "Já jsem ustoupila, **co se týče** obchodu. Ty ustoupíš v otázce bydlení."

Srov. dále:

[...] machnovci vynikali pro anarchistické hnutí netypickými protižidovskými pogromy, při nichž se popravovalo především jezdeckou šavlí. **Pokud jde o** brutalitu, byli předstiženi až za druhé světové války nacisty.

[...] myslím, že by ses měla snažit před nimi utajit svůj ohavný vkus, **pokud jde o** literaturu.

Výrazy *,pokud jde o/pokud se jedná o/co se týče* + nominální fráze⁴ jsou však mnohem častěji pouze **prostředkem uvozujícím následující specifické téma**; např.:

„**Pokud jde o** mě, já chci naše tradice udržet,“ říká rozhodně místní učitel Rowel.

Pokud jde o přesvědčené komunisty, nemůžeme ovšem od nich žádat něco jiného; [...] (K. Čapek)

Pokud jde o výdaje na domácnost, byly prostě nutné!

Pokud se týče ženevské Komise pro studium Mločí Otázky, vykonala velikou a záslužnou práci hlavně tím, že se pečlivě vystříhala všech ožehavých politických i hospodářských otázek. (K. Čapek)

Co se týče Karburátorů, zaručuju, pánové, dividendu stopadesátiprocentní. (K. Čapek)

II. Zřetel k míře jevu

Zřetelová klauze udává, že to, co se tvrdí v řídicí klauzi, je pravdivé nebo přiměřené jen za podmínky vyjádřené ve zřetelové klauzi; je přitom implikováno, že obsah základové klauze **platí jen do určité míry**. Zřetel k míře jevu se explicitně vyjadřuje následujícími spojovacími výrazy:

1. Korelativní spojková struktura *potud – pokud*

Před výrazem *potud* stává partikule *jen*, není ale nutná:

- (7) Zdravá společnost je zdravá **potud, pokud** může odolat svodům levicové a pravicové patologie.
- (8) Zajímal se o mne **jen pokud, pokud** mě mohl využívat.

Srov. dále:

Politika je zajímavá **potud, pokud** jim konkrétní politik pomůže řešit problémy, které není schopen občan vyřešit sám.

"Ženy bez dětí jsou pro konkurenci na trhu práce i v politice vybaveny stejně dobře jako muži. V soutěži o dobrá pracovní místa či křesla v parlamentu si nezasluhují žádné zvláštní ohledy. Jsou diskriminovány **jen pokud, pokud** se diskriminovat nechají."

Ještě před půl rokem se však funkcionáři KSČ dovolávali práva jen tam, kde se jim to hodilo, a orgány kontrolující zákonnost ji kontrolovaly jen **potud, pokud** jim to strana dovolila.

Implicitně lze omezení zřetelem vyjádřit i jen samotnou spojkou *potud* nebo spojením této spojky s omezovacím *jen*; zároveň tu však jde o specifický **význam podmiňování**:

- (9) Zajímal se o mne, (jen) **potud** mě mohl využívat.

2. Korelativní spojková struktura *do té míry, že*

Jde o explicitní způsob vyjadřování omezení zřetelem k míře jevu; zejména tehdy, předcházeli výrazu *do té míry, že* omezovací partikule *jen*:

- (10) Moravanem jsem **do té míry, že** žiju na Moravě.
- (11) Nejsem věřící, takže se mě moje židovství týká **jen do té míry, že** na mně lidé poznají, že jsem Žid.

Výraz *do té míry, že* ovšem většinou vyjadřuje **jen velkou míru** něčeho, aniž jde o omezování; např.:

Bud' naše průměrná penze klesne na necelou čtvrtinu průměrné mzdy, nebo půjdeme do důchodu až v 73 letech, anebo se Česká republika zadluží **do té míry, že** nastane kolaps veřejných financí.

V dětství jí vymyli mozek **do té míry, že** se jednoduše nedokáže přimět vůdce kritizovat, vysvětluje mladá žena.

3. Spojkový výraz v *tom ohledu, že*

Tento složený explicitní spojkový výraz je málo frekventovaný:

- (12) Sláva je pro mě důležitá jen **v tom ohledu, že** přivádí lidi na naše koncerty.

4. složená spojka *potud, že*

Tato složená zřetelově měrová spojka je málo frekventovaná:

- (13) Zájmy občanů a nové vlády se shodují **potud, že** zprofanování činitelé musí odejít.

Další doklady:

Pravda je to **potud, že** česká ekonomika ještě před čtyřmi lety nabízela naprosto nemožnou strukturu pracovních míst.

Toto poznání, tato intimní inventura osvobozuje, alespoň **potud, že** zbavuje pudu po náhradním řešení.

Demokratická politika je liberální **potud, že** zajišťuje práva menšin a umožňuje vznik nových většin v závislosti na aktuálním a přechodném stavu veřejného mínění a konstelaci moci.

III. Relativní hodnocení vzhledem k určité okolnosti

Jde o souvětňný vztah, jímž se vyslovuje, že nějaký fakt (např. *v noci je zima*) je neočekávaně v rozporu s danou okolností (např. *je léto*). Tento zřetelový vztah se obvykle vyjadřuje složeným spojovacím výrazem *na to, že*:

- (14) **Na to, že** je léto, je dneska v noci zima. (překlad: R. Chandler)

(15) **Na to, že** byl květen, polední slunce pořádně pražilo.

Srov. dále:

Na to, že byla ženou, dostalo se jí vzdělání výtečného, jaké bývalo skýtáno spíš hochům než dívkám. (L. Fuks)

Na to, že byl vousatý a mohutný, byl celkem laskavý.

Méně často po výrazu *na to* stojí spojka *jak*:

(16) **Na to, jak** je vzdorovitá, je až neuvěřitelně oblíbená.

Srov. dále:

Na to, jak jste sešlý věkem, jste pěkně neoblomný.

Na to, jak měla pevně vypracované tělo, měla poněkud pokleslá ňadra. (O. Neff)

IV. V řídicí větě se uvádí důvod, proč něco není možné

1. Zřetelová klauze je v antepozici

Souvětný vztah je vyjádřen spojkovým výrazem *Na to, aby*, jímž se souvětí začíná. Někjaká vlastnost či okolnost, resp. míra takové vlastnosti či okolnosti se takto obvykle hodnotí jako **nepříznivá tomu, co by jinak bylo žádoucí**:

(17) **Na to, aby** byl schopen něčeho mimořádného, neměl dost sebedůvěry.

Srov. dále:

"**Na to, aby** začínala v téhle profesi, je moc stará," trval na svém Alex.

Na to, aby začala péct koláč, bylo opravdu pozdě.

Na to, aby působila elegantně, byla poměrně malá a subtilní, ale nesla se s hrdě vztyčenou hlavou.

„[...] **Na to, aby** byl schopen vládnout, mu scházejí charakterní, intelektuální a politické předpoklady. Chybí mu prostě všechno," tvrdil o Kohlovi proslulý bavorský předák Franz Josef Strauss v roce 1976.

Méně často jde naopak o to, že nějaká vlastnost či okolnost se hodnotí jako natolik příznivá, že prakticky vylučuje to, co by jinak nastalo jako jev nežádoucí:

(18) **Na to, aby** se z chyby rozklepal, je příliš zkušený.

2. Zřetelová klauze je v postpozici

Také v souvětích tohoto typu jde často o to, že nějaká vlastnost či okolnost, resp. jejich míra, se obvykle hodnotí jako **nepříznivá tomu, co by jinak bylo žádoucí**.

V první klauzi stává výraz typu ‚*příliš/moc* + adjektivum‘; korelativní *na to* nemusí být ve větě přítomno:

(19a) Byla ještě **příliš mladá na to, aby** na svých bedrech mohla unést takové břemeno.

(19b) Byl ještě **příliš mlád, aby** směl ironizovat počínání dospělých.

(20a) Byl až **moc slabý na to, aby** vydržel takový tlak. (překlad: G. Grass)

(20b) Světlo měsíce bylo **příliš slabé, aby** viděl výraz jejího obličeje.

Může jít ale naopak o to, že nějaká vlastnost či okolnost, resp. jejich míra, se hodnotí jako **natolik příznivá, že prakticky vylučuje to, co by jinak nastalo jako jev nežádoucí**:

(21a) Autor je **příliš zkušený na to, aby** čtenářům cokoli vnucoval.

(21b) Soběslav byl **příliš zkušený, aby** neuměl takové výhody využít.

Srov. dále:

Jake byl **příliš unavený na to, aby** se zmožil na nějaký protest.

Byl **příliš stydlivý na to, aby** chodil do hospod a naslouchal tam hospodskému plku a historkám hostů, které by později zpracoval. (I. Kraus)

Pánové, naše společnost je **příliš malá, aby** dovedla sama exploatovat miliardy mloků; nestačíme na to finančně – ani politicky. (K. Čapek)

Kateřina Horovitzová byla **příliš mladá, aby** se vyznala ve všem, co spíše tušila, ale její strach ji přibližoval pravdě víc, než se mohlo zdát. (A. Lustig)

Méně často stává v rámci tohoto typu souvětí adverbium:

(22a) Znal ji **příliš dobře na to, aby** se mýlil. (překlad: I. B. Singer)

(22b) Všechno vypadalo **příliš dobře, aby** to byla pravda.

V. Zřetel k okolnosti, která něco umožňuje

Vyjadřuje se obvykle výrazem typu ‚*dost* + adjektivum, *aby*‘; ve zřetelové klauzi stává korelativum *na to*, ale není nutné; jak ukazuje věta (23a), nemusí jít vždy o žádoucí jev:

(23a) Zemětřesení bylo **dost silné na to, aby** řadu lidí vzbudilo.

(23b) Světlo v kabině bylo **dost silné, aby** nám oběma ozářilo obličej.

Souvětí může implikovat, že to, co vyjadřuje zřetelová klauze, je existující nežádoucí jev:

(24) Příklad jí už dost starý **na to, aby se zamiloval a choval se jak mladíček**.

V rámci souvětí s korelativním *na to* se nejčastěji (nad 100 dokladů) užívá těchto adjektiv (frekvenčně): *velký, silný, starý, chytrý, dobrý, zkušený, dlouhý, vysoký, bohatý*. Srov.:

Firma Nike je **dost bohatá na to, aby** vynakládala miliony dolarů na "obvyklé" marketingové aktivity, jako je sponzoring olympijských her a dalších sportovních akcí.

Byl to chytrý člověk, **dost chytrý na to, aby** mohl být špiónem.

"Devatenáctiletá Clijstersová je nyní **dost zkušená na to, aby** vyhrála svůj první grandslam a zaútočila na první místo ve světovém žebříčku," napsal list *Gazet Van Antwerpen*.

V rámci souvětí bez korelativa se nejčastěji (nad 100 dokladů) užívá těchto adjektiv: *silný, velký, starý, dobrý, chytrý*. Srov.:

Problém nastává, když nám iluze vytrvale brání v růstu. Například šestnáctiletá dívka, která se začne obsesivně zabývat tím, jak se stravuje a jak vypadá, může nabýt pocitu, že nikdy není dost štíhlá nebo **dost dobrá, aby** se vyrovnala ostatním děvčatům ve škole.

Byl **dost chytrý, aby** nesouhlasil s těmi nesmysly, co plácali recenzenti.

2.3 Souvětí se vztahem rozporu

Obsah:

2.3.1 Vymezení

2.3.2 Souvětí s větou přípustkovou

2.3.2.1 Definice

2.3.2.2 Souvětí prostě přípustkové

I. Přípustkové spojky, jejich synonymie a styl

A. Spojky *ačkoli, přestože, i když*

B. Spojka *ač*

C. Spojka *třebaže*

D. Spojka *třeba(s)*

E. Spojka *jakkoli*

F. Spojka *aniž*

II. Pozice přípustkových spojek

III. Zdůrazňovací partikule

IV. Elipsa spony

V. Konstrukce s trpným participiem

- VI. Přípustkově srovnávací konstrukce (*jak, ..., tak*)
- 2.3.2.3 Souvětí podmínkově přípustkové
 - I. Definice
 - II. Základní typ podmínkově-přípustkového vztahu
 - A. Podmínkově-přípustkový vztah reálný
 - B. Podmínkově-přípustkový vztah hypotetický
 - III. Spojka *at'*
 - A. Specifické struktury se spojkou *at'*
 - B. Samotná spojka *at'*
- 2.3.2.4 Souvětí se spojkou *byť*
 - I. Obecná charakteristika
 - II. Specifické struktury s výrazy typu *sebevíc* a *sebevětší*
- 2.3.3 Souvětí s větou odporovací
 - 2.3.3.1 Obecný vztah odporovací
 - I. Přehled elementárních spojek, jejich synonymie, styl a pozice ve větě
 - II. Významová specifika souvětí vztahu rozporu a spojky složené
 - A. Obecný vztah rozporu a vztah přípustkový
 - B. Spojka *přesto* a složené spojky obsahující spojku *ale, avšak* nebo *však*
 - C. Složené spojky obsahující spojku *a*
 - 2.3.3.2 Speciální vztah odporovací
 - I. Spojka *nýbrž*
 - II. Speciální vztahy rozporu s implikovanou přípustkou
 - A. Spojky *jenže; zato* a spojky složené
 - B. Spojka *aniž*
 - C. Spojky *místo, aby* a *než aby*
 - D. Konstrukce *příliš* + adjektivum/adverbium + *než aby*⁶
 - 2.3.3.3 Užívání podpůrného výrazu *sice*
- 2.3.4 Speciální typ souvětí vyjadřující irelevanci
 - 2.3.4.1 Výrazy se spojkou *at'*
 - 2.3.4.2 Výrazy typu *mráz nemráz*
- 2.3.5 Souvětí s příslovcem *jinak*
- 2.3.6 Osamostatňování klauzí vyjadřujících rozpor

2.3.1 Vymezení

Do této kategorie souvětí vztahů zařazujeme jednak tradiční souvětí typ přípustkového souvětí, který nazýváme ‚souvětí s větou přípustkovou‘, jednak jeden z tradičních typů souvětí ‚koordinačního‘, který nazýváme popisně ‚souvětí s větou odporovací‘. Vzhledem k tomu, že oba tyto souvětí vztahy se vymykají jak z typické subordinační determinace, tak z typické koordinace, přičemž mají společné významové jádro, rušíme zde protiklad subordinační koordinace a popisujeme je v rámci samostatné obecné kategorie, již jsme nazvali ‚souvětí se vztahem rozporu‘. Srov.:

- (1) **Přestože** je tak mladý, ví o dostizích všechno. (věta přípustková, ČNK)

(2) Je ještě mladý, **ale** o dostizích ví všechno. (věta odporovací)

Zatímco ve větě (1) jde primárně o to, že obsah druhé souvětňé klauze *ví o dostizích všechno* je určitým způsobem upřesňován, doplňován či určován (determinován), ve větě (2) jde o podobný případ, jenže z **obrácené perspektivy**: doplňován, upřesňován či determinován je obsah první souvětňé klauze *Je ještě mladý*.

V kapitole 2.3.4 se pojednává o některých speciálních souvětňých typech se speciální funkcí, již rovněž považujeme za jistý druh rozporu.

2.3.2 Souvětí s větou přípustkovou

2.3.2.1 Definice

Termín ‚přípustkový‘ souvisí se slovesem *připouštět*. V přípustkovém souvětí **připouštíme**, že **okolnosti sice nevyhovují obvyklým podmínkám**, za nichž nastává daný děj či stav, avšak ten se **navzdory** tomu uskutečňuje nebo platí.

P. Karlík (1995, s. 111) významový vztah klauzí v přípustkovém souvětí, resp. v jeho základním typu, vykládá jako vztah „neúčinné příčiny/důvodů“ a „neočekávaného následku“.

Přípustkový vztah dvou dějů nebo stavů se v rámci souvětí explicitně vyjadřuje řadou jednoslovných nebo složených spojek, bez korelativa nebo s korelativem, v zásadě synonymních:

- jednoslovné přípustkové spojky jsou: *ač, ačkoli(v), byť, jakkoli, přestože, třebaže, třeba(s)*;
- složené přípustkové spojky bez korelativa jsou *přesto, že; i když, i kdyby*;
- složené přípustkové spojky s korelativem jsou *navzdory tomu, že a bez ohledu na to, že*.

Od odporovacích spojek *ale, avšak, však, nicméně, leč* se přípustkové spojky liší tím, že věty, jež uvozují, mohou stát v souvětí vůči řídící větě v **postpozici i v antepozici**.

Přípustkové spojky se liší stylem, frekvencí užívání a zčásti i významem.

Z významového hlediska lze obecně pojatý přípustkový vztah rozlišit na vztah "prostě přípustkový" a vztah "podmínkově přípustkový".

2.3.2.2 Souvětí prostě přípustkové

I. Přípustkové spojky, jejich synonymie a styl

A. Spojky *ačkoli*, *přestože*, *i když*

K nejběžnějším spojkám prostě přípusťkového souvětí patří v současné standardní češtině spojky *ačkoli(v)*, *i když*, *přestože*; ty jsou pravděpodobně funkčně ekvivalentní, tj. není mezi nimi patrný významový rozdíl, ani výraznější rozdíl stylový, až na to, že spojka *ačkoli/ačkoliv* může být vnímána jako poněkud knižní. Srov. (vše ČNK):

- (1a) **Ačkoli bydlím** v New Yorku, myslím a cítím pořád jako Angličanka, protože v Anglii jsem se narodila a vyrůstala. (jde pravděpodobně o překlad z angličtiny)
- (1b) **Přestože bydlím** v centru Prahy, nerada běhám po obchodech mezi lidmi.
- (1c) **I když bydlím** v centru Prahy, společenský život není pro mě (většinou finančně) přístupný.

Nejfrekventovanější z této trojice spojek je složená spojka *i když*. Možná proto, že *ačkoli* je složena ze dvou slov, je o slabiku kratší než spojka *ačkoli* a spojka *přestože*.

Bezprostředně po této spojce stojící na začátku souvětí se kromě pomocného slovesa *být* a slovesa *mít* nejčastěji vyskytují tato slovesa (nad 100 dokladů):

bydlet, cítit, dát/dávat, dělat/udělat, dojít, dokázat, dostat, existovat, hrát, chápat, chodit, chtít, chybět, jet, jezdit, jít, mluvit, moci, muset, myslet, najít, nastoupit, odejít, padnout, patřit, platit, pocházet, pominout, používat, pracovat, prohrát/prohrávat, pršet, přijet, přijít, připouštět/připustit, přiznat/přiznávat, působit, říkat, skončit, souhlasit, stát, tušit, tvrdit, umět, uznávat, vědět, věřit, vést, vidět, vyhrát, vypadat, vzít, začít, získat, znát, zůstat, žít.

Bezprostředně po spojce *přestože* stojící na začátku souvětí se nejčastěji vyskytují tato slovesa (nad 100 dokladů):

bydlet, dát, dojít, dokázat, dostat, existovat, hrát, chtít, jet, jít, **ležet**, moci, muset, nastoupit, **panovat**, patřit, pocházet, pracovat, prohrát/prohrávat, pršet, přijít, působit, skončit, tvrdit, vědět, vést, vyhrát, vypadat, **vystudovat**, **vzniknout**, začít, získat, znát, žít

Přestože se bezprostředně po spojce *i když* stojící na začátku souvětí v daném frekvenčním pásmu vyskytuje zhruba dvakrát více sloves než po spojce *přestože*, jsou v této frekvenci po této spojce doložena čtyři slovesa (vyznačená tučně), která po spojce *i když* v dané frekvenci doložena nejsou – viz následující tab. 1:

Tab. 1: Frekvenční konkurence spojek *i když* a *přestože* u vybraných sloves

<i>I když</i>	sloveso	Počet dokladů	<i>Přestože</i>	sloveso	Počet dokladů
	<i>ležet</i>	89		<i>ležet</i>	112
	<i>panovat</i>	83		<i>panovat</i>	106

	<i>vystudovat</i>	70		<i>vystudovat</i>	105
	<i>vzniknout</i>	74		<i>vzniknout</i>	104

Srov.:

I když vystudoval matematiku na Univerzitě Karlově a oboru se dál věnuje, s letošní těžší verzí státní maturity z matematiky se Václav Klaus mladší popral jen taktak.

Přestože vystudovala matematiku a fyziku, není typ chladného počtáře.

"I když vznikl Státní program na podporu úspor energie a využívání obnovitelných zdrojů energie a existuje návrh energetické politiky, nedá se hovořit o stavu, který by vedl k vyššímu využívání obnovitelných zdrojů," konstatuje se ve zprávě speciální parlamentní komise, která se ekologickými zdroji energie zabývá.

Přestože vznikly velké knižní domy, nové velkoobchodní firmy, knižní veletrhy, Bohumil Fišer neztrácel přímý kontakt se svými čtenáři.

Bezprostředně po spojce *ačkoli/ačkoliv* stojící na začátku souvětí se v daném frekvenčním pásmu (nad 100 dokladů) vyskytuje jen několik sloves:

existovat, chtít, jít (často *jde, šlo... o...*), moci, muset, patřit, vědět, vypadat, žít.

Tab. 2: Frekvenční konkurence spojek *ačkoli* a *i když* u vybraných sloves

<i>Ačkoli</i>	sloveso	Počet dokladů	<i>I když</i>	sloveso	Počet dokladů	Násobek
	<i>patřit</i>	271		<i>patřit</i>	607	2,2
	<i>existovat</i>	213		<i>existovat</i>	664	3,1
	<i>žít</i>	142		<i>žít</i>	471	3,3
	<i>vypadat</i>	109		<i>vypadat</i>	367	3,4
	<i>moci</i>	288		<i>moci</i>	1 403	4,9
	<i>chtít</i>	126		<i>hrát</i>	743	5,9
	<i>muset</i>	143		<i>muset</i>	1 896	13,3
	<i>věřit</i>	20		<i>věřit</i>	272	13,6
	<i>vědět</i>	188		<i>vědět</i>	3 390	18,0

Tabulka 2 ukazuje, že výběr spojky je určován také jednotlivými slovesy: zatímco u slovesa *patřit* je počet dokladů se spojkou *I když* zhruba dvakrát vyšší než se spojkou *Ačkoli*, u slovesa *vědět* je tento rozdíl osmnáctinásobný. Ve hře mohou být pochopitelně i jiné faktory než ryze lexikální – ty může odhalit pozdější výzkum nebo vývoj jazyka. Srov.:

Ačkoli patří Eliška Balzerová k nejzajímavějším herečkám své generace, film jí příliš možností nenabídl.

I když patří Aspergerův syndrom mezi vážné vývojové poruchy, neznamená to, že by se děti s tímto onemocněním nebyly schopny začlenit do běžné školní docházky.

Ačkoli věří v úspěch, její šance nejsou velké.

I když věří v účinnost starých dobrých rákosek, jejich uplatňování v praxi se brání.

Ačkoli víme, že pocení je součástí fyziologických procesů našeho organismu a že bychom bez něho nepřežili, není nám příjemné u sebe samých, natožpak u našeho okolí.

I když věděl, co chce, nevěděl, jak toho dosáhnout.

Navzdory předpokládané principiální synonymii a funkční ekvivalenci těchto tří spojek lze mít někdy pocit, že nejlépe se do dané věty hodí jedna z nich. Je dosti pravděpodobné, že existují nějaké sémantické a/nebo stylové podmínky, které způsobují, že (obvykle) za daných komunikativních okolností dáváme přednost jedné z těchto spojek. Pokud takové podmínky existují, nejsou dosud známy.

B. Spojka *ač*

Spojku *ač* lze pokládat za **knižní variantu** spojky *ačkoli* (obě věty ČNK):

- (2) **Ač byla** prostá a nevědomá, její myšlenky ho občas ohromily.
- (3) Naopak Rumlův úřad se vyslovil pro privatizaci, **ač byl** původně proti ní.

Kromě sloves *být* a *mít* se bezprostředně po této spojce stojící na začátku souvětí vyskytují tato slovesa (nad 100 dokladů): *hrát, chtít, jít, moci, patřit, vypadat, žít*. Srov.:

Ač hraje v amatérských podmínkách, svůj sport miluje a hodně o něm přemýšlí.

Ač patřil k hlavním strůjcům vítězství, spokojen se svou hrou zcela nebyl.

Ač vypadám na pásku, čtu Aloise Jiráska. (J. Suchý – ČNK)

Ač žil nezdravě, dožil se devadesáti sedmi let. (výrazně zkráceno)

C. Spojka *třebaže*

Spojka *třebaže* je v současné psané publikované češtině asi **osmkrát méně častá** než spojka *ačkoli(v)*, **dvanáctkrát méně častá** než spojka *přestože* a **dvacetosmkrát méně častá** než spojka *i když*. Je proto pravděpodobně i o něco **stylizovanějším prostředkem** než spojky, *i když, přestože* a *ačkoli*:

- (4) **Třebaže** byl odliv, na pláž dorážely pomalé valivé vlny.
- (5) **Třebaže** měla trošku v hlavě, tvářila se nepřístupně

Srov. dále:

Třebaže byl už konec června, některé cesty byly ještě pro spoustu sněhu uzavřeny.

Mimořádně nadaná žákyně Leopolda Koželuha se stala slavnou pianistkou, **třebaže** byla od dětství slepá.

Byl v dámské ložnici, a **třebaže** byl už řadu let ženatý, věděl, že mu něco uniká.

Kromě sloves *být* a *mít* se bezprostředně po této spojce stojící na začátku souvětí ve frekvenčním pásmu nad 100 dokladů vyskytuje pouze sloveso *jít* ve vazbě *jít o*:

- (6) **Třebaže jde** mnohdy o díla znamenitá, čtenáři si je nenajdou a v reálu se prodá nějakých sto kusů.

D. Spojka *třeba(s)*

Spojka *třeba(s)* je v dnešní češtině vzácná; lze ji snad pokládat za relikv literární češtiny 19. stol., obvyklá snad byla ještě v 1. pol. 20. stol. (vše ČNK):

Bylo hezky chladno, **třebas** topili. (překlad A. Christie)

Ted' to odtamtud páchlo lihem a dům se zdál zanedbaný, **třebas** ještě byl pěkný. (J. Durych)

Třebas byl rybou na udici, stále se ještě podobal uvázanému lvu. (J. Durych)

Pozn.

Spojku *třeba/třebas* v jejím přípustkovém významu uvádí již Jungmann, avšak ve staré češtině ji doloženo nemáme. Jungmannovy doklady a příklady nejsou však typická přípustková souvětí.

E. Spojka *jakkoli*

Spojka *jakkoli* bývá jedním z prostředků vedoucích k dosti silné stylizovanosti věty a textu:

Jakkoli neuvěřitelným se ten fakt zdá, mohu svědecky potvrdit, že slavný luxusní hotel Evropa v Salcburku byl na delší dobu zcela pronajat anglickým nezaměstnaným, kteří díky bohaté anglické podpoře v nezaměstnanosti zde žili levněji než ve svých chudinských čtvrtích doma.

Jakkoli rozhodně a rozhodnutě jsem ráno po snídani zasedla, abych sepsala seznam povinností a činorodě se pustila do práce, když se večer Jim vrátil domů, rozplývala jsem se ve zmarené frustraci.

Blacklockovi to vadilo, to bylo až příliš jasné; cítil jistou zodpovědnost za všechny zaměstnance své manželky a nechtělo se mu je vydat na milost a nemilost policii, **jakkoli** důvěřoval, alespoň teoreticky, britské justici.

Vzácná však tato spojka není. Zejména poměrně často se na začátku souvětí vyskytuje před některým z určitých tvarů slovesa *být*:

- (7) **Jakkoli je** to bolestné, budeme mluvit o penězích. (překlad: I. Shaw – ČNK)
- (8) **Jakkoli byly** směšně slabé, byly židovské ozbrojené síly přece jen větší než síly protivníkovy.

Srov. dále:

Jakkoli je božské slovo konečné, zůstává i jako vyslovené zakotveno v Synu, takže je tato konečnost zároveň stále novým vycházením.

Věřila, že se na ně může spolehnout, ale teď poznala, že se mýlila, **jakkoli byli** milí.

Kromě sloves *být* se bezprostředně po této spojce stojící na začátku souvětí ve frekvenčním pásmu nad 100 dokladů vyskytují jen slovesa *moci, mít a jít* (ve vazbě *jít o*):

Jakkoli mohou Manetovy motivy na první pohled působit jako chvatně vybrané záběry, jakkoli kompozice jeho obrazů připomíná fotografické momentky, a tím i impresionistický způsob malby, přesto se do sebe pohroužený, v myšlenkách ztracený výraz zobrazených osob vzpírá pouze povrchnímu pozorování.

Jakkoli má člověk svoje děti rád, tvrdila Elizabeth, někdy si musí vyhradit trochu času pro sebe a další dospělé.

Jakkoli jde o problematiku, jež vyvolává silné emocionální reakce, je v zájmu české společnosti a její právní kultury, aby se o těchto otázkách vážně a se znalostí věcí pojednávalo v odborných kruzích i v celé veřejnosti.

F. Spojka *aniž*

Přípustkový vztah vyjadřuje i spojka *aniž*, jejíž přípustkový význam se vyvinul a stabilizoval až v průběhu 20. století; o jejím blízkém vztahu k formálně přípustkovým spojkám svědčí i to, že může stát i v antepozici, i když její postpozice je mnohem běžnější:

- (9a) Tereza za ním přišla jednoho dne, **aniž** ji zval. (M. Kundera – ČNK))
- (10a) Pánbůh nebo osud nebo dějiny tomu chtěli, že se tu stávám doktorem, **aniž** jsem tu řádně vystudoval. (V. Havel)
- (11a) **Aniž** by byl vyhnán, opustil v létě trenér Horst Valášek hokejový ráj zvaný Vsetín. (ČNK)
- (12a) **Aniž** jsem po tom toužil, natož o to usiloval, vynesla mě revoluce – téměř ze dne na den – do čela mé země. (V. Havel – ČNK)

Tento typ souvětí lze transformovat na běžný typ přípustkového souvětí tak, že spojku *aniž* nahradíme spojkou explicitně přípustkovou a přísudek zaměníme za záporný:

- (9b) Tereza za ním přišla jednoho dne, **ačkoli** ji nezval.
- (10b) Pánbůh nebo osud nebo dějiny tomu chtěli, že se tu stávám doktorem, **ačkoli** jsem tu řádně nevystudoval.
- (11b) **Ačkoli** nebyl vyhnán, opustil v létě trenér Horst Valášek hokejový ráj zvaný Vsetín.
- (12b) **Ačkoli** jsem po tom netoužil, natož o to usiloval, vynesla mě revoluce – téměř ze dne na den – do čela mé země.

Spojka *aniž* však přípustkový význam vždy nemá a nelze ji pak přípustkovou spojkou (*ačkoli, i když, přestože*) nahradit. Spojka *aniž* vyjadřuje někdy také jen nějakou průvodní okolnost, která s obsahem věty řídící **není v rozporu**. Např. (obě věty ČNK):

(13) Do auta se vejdou čtyři dospělé osoby, **aniž** by vzadu nějak výrazně strádaly. (zkráceno)

(14) Tiše pospávaly, **aniž** by se nechaly rušit okolním světem.

(Podrobněji ke spojce *aniž* viz 2.3.3.2.)

II. Pozice přípustkových spojek

Spojky *ačkoli* a *přestože* stojí častěji v antepozici než v postpozici, spojka *i když* stojí o něco častěji v postpozici, u spojky *ač, třebaže* a *jakkoli* jsou obě pozici v rovnováze.

Doklady postpozice přípustkových klauzí:

(15) Svítala, **ačkoliv** byl ještě den. (J. Škvorecký – ČNK)

(16) Opět jsem si sedl a na rozdíl od něho jsem si cigaretu zapálil, **ač** jsem přestal kouřit před chvílkou. (L. Fuks – ČNK)

(17) V jeho náručí usínala, **i když** byla sebevíc rozrušena. (M. Kundera)

(18) Viděly ji kvečeru, jak se koupe v rybníku za vsí, **přestože** byl začátek listopadu a voda již velmi chladná. (M. Kundera – ČNK)

(19) Pokud měla v životě problémy, tak je řešila, jak se dalo nejrychleji, **třebaže** by bylo výhodnější takticky vyčkávat.

(20) Terapeut teď musel promluvit, **jakkoli** se mu do toho vůbec nechtělo.

Srov. dále:

Ani Lizaveta Prokofjevna se na nic neptala, **ačkoli** byla zřejmě také trochu znepokojena. (překlad: F. M. Dostojevskij – ČNK)

Ale vy jste poslal pro policii, **ač** vidíte, že krvácím a že sotva stojím na nohou. (E. Hostovský – ČNK)
První nakazil manžel virem HIV, druhou bil, **i když** byla těhotná.
Zametala v Kolíně ulice, **přestože** byla tak mimořádně šikovná, a teprve po roce 1960 se zase chytila na Bulovce.

Byla bojovnicem, **třebaže** její prsa nezdobila vyznamenání a řády. (A. Lustig – ČNK)
V tom rozhodně vidím jisté nebezpečí, **jakkoli** je to přirozený a očekávaný vývoj.

Přípustkové věty stávají – v důsledku aktuálního členění textu – poměrně běžně i **uprostřed věty řídicí:**

- (21) Pilot, **přestože** byl zraněn, bezpečně přistál.
- (22) Jízda na koni, **ačkoli** vypadá jako pasivní zábava, může být totiž pořádná dřina.

Srov. dále:

Měla jedinou ctižádost – zpívat, ale její otec, **ačkoli** byl milovníkem hudby, nechtěl ani slyšet o umělecké dráze.

Není pochyb o tom, že Clinton, **i když** byl varován svým republikánským sokem Robertem Dolem, aby netlačil na Izrael, musel použít veškerou svou autoritu, aby pohnul Netanjahua k cestě do Bílého domu.

Tyto fenomény, **jakkoli** to bude obtížné až nemožné, je třeba přinejmenším zmírnit.

Také paní Andulka, **jakkoli** zhnusena alkoholikem, po jehož boku žila již sedmý rok, byla okouzlena jiným alkoholikem, který pokud nebyl horší, nebyl v žádném případě lepší. (M. Švandrlík)

III. Zdůrazňovací partikule

Je-li řídicí věta postponována, **pro zdůraznění přípustkového vztahu** a patrně někdy také z rytmických důvodů nebo z důvodů aktuálního členění v ní stávají partikule *přece, přece jen, přesto* nebo *stejně* s přípustkovým významem (vše ČNK):

- (23) **Ačkoli** Boha poznali, **přece** ho jako Boha nectili a neprojevovali mu vděčnost.
- (24) **I když** erotický život s manželkou nestál za řeč, **přece jen** spali na jedné posteli. (M. Kundera)
- (25) Mé věty, **jakkoli** byly myšleny žertem, jsou **přesto** proviněním. (M. Kundera)
- (26) **Ačkoli** obchodníci čekají velké zisky, **stejně** jsou nespokojení.
- (27) **I když** viděla, že jim není dobře, **stejně** šly. (P. Hůlová)
- (28) **I když** člověk odbočí z cesty velkých mistrů, tak mu ta jejich cesta **stejně** pomáhá.
(překlad: E. Hemingway)

Srov. dále:

Ačkoli otec nikdy nezvyšoval hlas, **přece** jsem ho jednou slyšela křičet. (T. Brdečková – ČNK)

Ačkoli byl bezmocný jako všichni ostatní, **přece jen** se pokoušel něco pro lidi dělat.

Ačkoli měla od něho hned ucuknout, **přesto** dál nesmyslně pokračovala v prohlížení mikrofonu.
(překlad: A. Solženicyn – ČNK)

Ač se v jednom kuse přeli, **přesto** by nebyli dali jeden na druhého dopustit.

I když o tomto problému nemluvili, **přece jenom** se pozvolna stával náplní jejich myšlenek.

I když Lancieux nikdy nepatřil k podsvětí, **přesto** žil několik měsíců s prostitutkou jménem Angče. (překlad: G. Simenon – ČNK)

Ačkoli klientům na běžných účtech neplatíme úroky, tak na tom **stejně** nevyděláváme.

Ačkoli postup za extrémně složitý nepokládám, začátečníci by se podobných experimentů **stejně** měli spíše vyvarovat.

I když řadu věcí znala, **stejně** ji svět lidového umění a obyčejů připadal fascinující. (K. Tučková)

IV. Elipsa spony

Pokud má přípustková věta **přísudek verbonominální**, může z něj být vypuštěna (elidována) spona; jde o výrazně **knižní prostředek**, a proto k elipse (elizi) spony dochází převážně v souvětích s knižní spojkou *ač*, spíše výjimečně v souvětích s jinými přípustkovými spojkami:

- (29) **Ač příslušník** Veřejnosti proti násilí, je Ján Langoš věřící člověk. (V. Havel)
- (30) **Jakkoli vysmívaná**, byla i respektovanou a vzácnou ženou.
- (31) **Třebaže opásaný** osmanským mečem, byl šílený jako pes.
- (32) **Třebas neschopná** práce, byla tak něžná a milá, že nejen její syn, nýbrž i snacha a jejich děti, ba i tchyně jejího syna ji měli velice rádi. (J. Durych – ČNK, zkráceno)

Srov. dále:

Ačkoli zdánlivě **slabí**, možná tak byli silnější než dřív. (K. Blažková, *Tifana, dcera měsíce*)

Ač unavený, prosím na recepci hotelu Palace o taxi a nechávám se odvézt do slavné čtvrti, o níž jsem už tolik slyšel. (Karel Gott, *Má cesta za štěstím*)

Ač uznávaný **odborník**, proti přesile klíšťat byl bezmocný.

Ač etnická **Slovenka**, projevila Livia ve volební kampani dojemnou empatii s českým lidem, když dávala najevo starost, aby její nástupkyně náhodou nehovořila k lidu rakouskou němčinou.

Jakkoli reprezentativní a souborná, položila výstava důraz na malířovo surrealistické období Tělesná láska, **jakkoli zpusťšená** v životě Luciině, je přece nevinná. (M. Kundera)

V. Konstrukce s trpným participiem

Přípustkový vztah lze také vyjádřit implicitně tzv. polovětnou konstrukcí pomocí trpného participia stojícího na začátku věty; tato konstrukce však nemá povahu klauze, neboť přípustková struktura neobsahuje nejen spojku, ale ani určitý tvar slovesný:

- (33a) **Stíhán** státním aparátem i jednou ranou osudu za druhou, skládá veselé písně a básně; (LN, 2021)

Takovou větnou strukturu lze převést na obvyklé souvětí pomocí přípustkové spojky:

(33b) **Ačkoli je stíhán** státním aparátem i jednou ranou osudu za druhou, skládá veselé písně a básně.

Srov. dále:

Život se stával hrou, jako jí byly ony svátky, kterým středověcí lidé říkali "festa stultorum", "svátky bláznů". **Zakazovány** církevními autoritami, udržely se místy do šestnáctého století.

Pronásledován zraněními jako nikdy v historii, prokousal se národní tým ke druhé výhře na mistrovství světa.

Přípustkový vztah se však takto vyjadřuje jen sporadicky. Mnohem častěji se touto konstrukcí vyjadřuje průvodní děj bez determinálního vztahu nebo vztah příčinný nebo časový.

VI. Přípustkově srovnávací konstrukce (*jak ... tak*)

Užívá se běžně v hovorové češtině v ustálených formulích s verbonominálním přísudkem v obou klauzích s přísudkovým adjektivem; zpravidla se tu konfrontuje proklamovaná „hloupost“ někoho s jeho věkem, krásou apod.:

(34a) "**Jak** jsi stará, **tak** jsi hloupá," odfrkla jsem pohrdavě. (ČNK)

Tuto souvětňnou strukturu lze převést na souvětí s přípustkovou klauzí uvozenou spojkou nebo na souvětí odporovací:

(34b) **I když** jsi (už dost) stará, (přesto) jsi hloupá.

(34c) Jsi **sice** (už dost) stará, **ale přesto** jsi hloupá.

Srov. dále:

"**Jak** jste starý, **tak** jste hloupý," ulevil si [...] (J. Čep)

"**Jak** seš starej, **tak** seš blbej!" ozvalo se.

"**Jak** jsi krásná, **tak** jsi hloupá, Amoro," ozvala se Sonna, její mladší sestra.

Souvětná konstrukce tohoto typu se však naplňuje i standardním obsahem spisovné formy:

(35a) **Jak** je Itálie krásná, **tak** je nemocná až do morku kostí. (ČNK)

(35b) **Ačkoli** je Itálie krásná, je nemocná až do morku kostí.

(35c) Itálie je **sice** krásná, je **však** nemocná až do morku kostí.

Srov. dále:

Jak je jako herec někdy prkenný, **tak** je coby autor úžasně elastický.

"**Jak** je hokej překrásný, **tak** je krutý," zoufal si vítkovický kouč [...]

Jak byl první zápas nadějný, **tak** byl druhý depresivní.

V jedné nebo druhé klauzi však může stát i slovesný přísudek:

(36a) **Jak** je ta voda ledová, **tak** bychom do ní rádi skočili. (R. Ráž, *Lázeňské dobrodružství*)

(36b) **I když** je ta voda ledová, rádi bychom do ní skočili.

Srov. dále:

Jak byl Karel IV. dobrý vladař, **tak** se ukázal špatný jako otec.

Jak jsem ho ještě před chvílí obdivoval, **tak** bylo teď pro mě nepřijatelné, ba děsivé vidět ho tak bezradného, bezbranného, bezmocného.

Jak je ten dům malý a kompaktní, **tak** úplně stačí.

Souvětí s první klauzí uvozenou vztažným *jak* a druhou partikulí *tak* mohou také vyjadřovat pouhé srovnání, porovnání, bez přípustkového vztahu:

Jak byl Michelangelo nesdílňný a temný, **tak** byl Raffael naopak družný a slunečný.

2.3.2.3 Souvětí podmínkově přípustkové

I. Definice

Jako podmínkově-přípustkové souvětí označujeme takové souvětí, jímž se vyjadřuje, že **implikovaná obvyklá podmínka** pro uskutečnění děje **nenastává nebo se nerespektuje**:

(1) A pojedeme, **i když** bude pršet! (ČNK) (nerespektovaná podmínka je ‚nebude pršet‘)

Souvětí (1) implikuje (presuponuje), že zamýšlenou cestu by bylo vhodné uskutečnit za podmínky, že nebude pršet; zároveň se ale sděluje, že na tuto podmínku se nebude hledět a cesta se uskuteční i při nesplnění této podmínky.

II. Základní typ podmínkově-přípustkového vztahu

Podmínkově přípustkový vztah je vztahem obecně platného rozporu mezi tím, co se vzhledem k daným okolnostem očekává, a tím, co navzdory těmto okolnostem nastává; vyjadřuje se především složenou spojkou *i když* (jíž se však vyjadřuje i vztah čistě přípustkový, a tato spojka je tedy dvojnásobná).

Podmínkově-přípustkový vztah je buď reálný, anebo hypotetický.

A. Podmínkově-přípustkový vztah reálný

Podmínkově-přípustkový vztah reálný lze demonstrovat následující větou:

(2a) V jeho náručí usínala, **i když** byla sebevíc rozrušena. (M. Kundera – ČNK)

Spojku *i když* zde nelze zaměnit spojkou *ačkoli* ani kteroukoli z ostatních přípustkových spojek kromě spojky *byť* (k ní viz níže kap. 2.3.2.4). V daném vztahu totiž tato složená spojka nevyjadřuje pouhý přípustkový vztah, jaký by byl vyjádřen např. spojkou *ačkoli*:

(2b) V jeho náručí usnula, **ačkoli** byla velmi rozrušená.

Rozdíl mezi vztahem podmínkově-přípustkovým, vyjádřeným větou (2a), a vztahem čistě přípustkovým, vyjádřeným větou (2b), lze formulovat tak, že zatímco v souvětích typu (2a) se hovoří o nevyhovujících podmínkách, za nichž a navzdory nim k nějakému ději dochází, v souvětích typu (2b) se hovoří o tom, že k nějakému ději došlo nebo v danou dobu dochází navzdory nevyhovujícím okolnostem. Zatímco **podmínkově-přípustkový vztah se týká obecně platného, opakujícího se faktu**, nevztahujícího se ke konkrétní době, vztah čistě přípustkový se naopak váže na určitou **konkrétní dobu**; např.:

(3a) **I když** jsem unavený, pracuji nejméně deset hodin denně. (vztah podmínkově-přípustkový)

(3b) **I když** už jsem hodně unavený, musím tu práci dokončit. (vztah čistě přípustkový)

Ve větě (3b) lze spojkou *i když* zaměnit spojkou *ačkoli* (nebo kteroukoli z dalších přípustkových spojek), ve větě (3a) to není možné. Srov. dále:

V literatuře si rovněž hledám náměty pro různou práci s dětmi, takže vlastně pracuju, **i když** se bavím.

Vlastně někdy odpočíváme, **i když** pracujeme.

Podnikatel musí bejt schopnej přemýšlet, **i když** ho něco ruší. (zde je zároveň vyjádřen **vztah časový**: *i v době, kdy*)

Pokud řídicí věta v souvětí může mít obecnou, mimočasovou platnost, ale může se vztahovat i na danou aktuální dobu, je **souvětí se spojkou *i když* dvojnásobné**. Např.

(4a) Benátky jsou krásné, **i když** prší.

Touto větou můžeme sdělovat buď to, že se nám Benátky, v nichž se např. poprvé ocitáme jako turisté, líbí, přestože právě prší. Anebo touto větou můžeme sdělovat to, že Benátky jsou krásné v každé době a situaci, dokonce i tehdy, když prší. První z těchto významů (čistě přípustkový) lze vyjádřit transformací věty (4a) na větu (4b):

(4b) Benátky jsou krásné, **ačkoli** prší.

Jestliže občas dochází k tomu, že nějaký děj nastává i za podmínek pro něj nepříznivých, dochází také k tomu, že i za podmínek nějakému ději příznivých tento děj nenastává. To se pak vyjadřuje souvětím se složenou spojkou *ani když*:

(5) František se nechodí koupat, **ani když** je hezky.

Další doklady:

Nenechal toho, **ani když** byl vyzván ke klidu. (I. Binar)

Nepouštěl z ruky imaginární skalpel, **ani když** byl s milenkami. (M. Kundera – ČNK)

Byl tak dokonale mimo sebe, že mě nepoznal, **ani když** jsem mu zblízka zíral přímo do očí. (překlad: J. Kerouac – ČNK)

B. Podmínkově-přípustkový vztah hypotetický

Kondicionálová spojka *i kdyby/ani kdyby* explicitně vyjadřuje, že ani jistá hypotetická možnost není v daných souvislostech relevantní. Např.

(6) Šel bych si zaběhat, **i kdyby** pršelo.

(7) Nešel bych se koupat, **ani kdyby** bylo vedro.

Doklady:

Lesníci odhadují, že **i kdyby** armáda území opustila, může se příroda vzpamatovat za 100 až 150 let.

I kdybychom měli všichni dostatek jídla a oblečení, kdybychom měli všichni skvělé bydlení ... nakonec by to nebyla žádná záruka blaženosti.

I kdybychom měli vlády sestavené ze samých nobelistů, čistých jak dvanáct apoštolů, nehnuli bychom se z místa, pokud by ti u vlády pokaždé rozdupali to, co ti před nimi v dobré víře postavili.

"**Ani kdybychom** plnili maastrichtská kritéria, nemohl bych dnes doporučit vstup do eurozóny," řekl na konferenci Centra pro studium demokracie Hampl.

„**Ani kdybych** měl všechny mašiny puštěné čtyřadvacet hodin denně, nemohl bych tyhle kilowatty propálit," zuřil nad fakturou od energetiků majitel malé zámečnické dílny [...]

Přípustkový vztah se zdůrazňuje výrazy typu *sebevíc* a *sebevětší*:

- (8) Musíte respektovat místní zvyklosti, **i kdyby** vám byly **sebevíc** proti mysli. (ČNK)
- (9) **I kdyby byla sebevětší** bouřka, musíme to dokončit
- (10) **I kdyby byl sebechytřejší**, na tohle nepřijde.

III. Spojka *at'*

A. Specifické struktury se spojkou *at'*

Okolnost vysoce nepříznivá realizaci děje se v rámci podmínkově-přípustkového vztahu vyjadřuje těmito způsoby:

- *at'* + slovesný přísudek + *sebevíc* (věta (11));
- *at'* + spona + adjektivum typu *sebevětší* (+ substantivum) (věty (12) a (13));
- *at'* + slovesný přísudek + *jakkoli/jakýkoli* (věta (14)):

- (11) **At' prší sebevíc**, musíme to dokončit.
- (12) **At' je sebechytřejší**, na tohle nepřijde.
- (13) **At' je sebevětší** bouřka, musíme to dokončit.
- (14) **At' je jakkoli chytrý**, nedokáže to.

Srov. dále.:

At' se snažil sebevíc, nedokázal sdílet Ořechův optimizmus. (M. Švandrlík)

Ta žena ho opravdu lákala, **at' přemýšlel sebevíc**, nenacházel přesvědčivý důvod, proč by tomu pokušení neměl povolit. (překlad: F. Kafka – ČNK)

At' je zločinec **seberafinovanější**, my ho nakonec odhalíme právě tak, jak jsme odhalili Slánského, Švermovou a další imperialistické zřůdy. (M. Švandrlík)

At' už je přízeň občanstva **jakkoli vrtkavá**, jakkoli závislá na počasí, okamžité náladě nebo na zadání otázky, je zrcadlem veřejného činitele.

At' jsem jakkoliv velký snílek, rozhodně nejsem snílek tak bláhový jako ti, kteří doufají, že nějakým novým únorem vrátí do naší země tyranii. (V. Havel)

Bohužel jsem nebyl s to transcendovat prostou lidskou skutečností, že **at' najdu jakoukoli** duchovní útěchu, **at' mi budou poskytnuty jakékoli** zřejmé věčné pravdy, nic nepřiměje Lolitu zapomenout na hnusnou žádost, kterou jsem na ni uvalil. (překlad: V. Nabokov)

B. Samotná spojka *at'*

Samotná spojka *at'* je schopna vyjádřit přípustkový vztah obvykle jen tehdy, obsahuje-li přípustková klauze **partikuli třeba**; bez této partikule pozbývá souvětí schopnost dostatečně zřejmě vyjádřit přípustku, leda změníme spojku *at'* na spojku explicitně přípustkovou:

(15a) **At' jsou oblečení třeba** jen v triku, měli by vyběhnout ven a nestarat se o svršky nebo kabelky. (ČNK)

(15b) ***At' jsou oblečení** jen v triku, měli by vyběhnout ven a nestarat se o svršky nebo kabelky.

(15c) **I kdyby** byli **oblečení** jen v triku, měli by vyběhnout ven a nestarat se o svršky nebo kabelky.

(16a) Všecko, čeho se dotkla, **at' to bylo třeba** smutné a ošklivé, změnilo se v radostné a krásné. (ČNK)

(16b) *Všecko, čeho se dotkla, **at' to bylo** smutné a ošklivé, změnilo se v radostné a krásné.

(16c) Všecko, čeho se dotkla, **i když bylo** smutné a ošklivé, změnilo se v radostné a krásné.

2.3.2.4 Souvětí se spojkou *byť*

I. Obecná charakteristika

Spojka *byť* má stejně jako složená spojka *i když* význam buď prostě přípustkový, nebo význam podmínkově přípustkový: Je však **mnohem méně frekventovaná**. Srov.:

význam prostě přípustkový:

(1a) Požadavky se sport od sportu liší, **byť** jde třeba i o podobnou disciplínu. (ČNK)

- (1b) Požadavky se sport od sportu liší, **i když** jde třeba i o podobnou disciplínu.
- (1c) Požadavky se sport od sportu liší, **přestože/ačkoli** jde třeba i o podobnou disciplínu.
- (2a) Výkonem tedy telefon neohromí, **byť** bude na většinu práce stačit. (ČNK)
- (2b) Výkonem tedy telefon neohromí, **i když** bude na většinu práce stačit.
- (3c) Výkonem tedy telefon neohromí, **přestože/ačkoli** bude na většinu práce stačit

Srov. dále:

Sopkův požadavek, **byť** vypadá bizarně, má svou logiku.

Byla vděčná, když uviděla své zaměstnankyně v pilné práci, **byť** vypadaly nepřirozeně zaražené. Bojí se i majitelé restaurací, **byť** připouštějí, že jim příjezd fanoušků zvýší obrát.

význam podmínkově přípustkový:

- (3a) Místo toho mám obvykle nasazenou sluneční clonu, **byť** je pod mrakem nebo zataženo. (ČNK)
- (3b) Místo toho mám obvykle nasazenou sluneční clonu, **i když** je pod mrakem nebo zataženo.
- (3c) ?Místo toho mám obvykle nasazenou sluneční clonu, **přestože/ačkoli** je pod mrakem nebo zataženo.

Srov. dále:

Neznámé obchodníky, kteří nabízejí služby nebo zboží, by lidé neměli do bytu vůbec pouštět, **byť** vypadají velmi důvěryhodně.

Většinou platí, že odejde-li matka, **byť** měla k mateřskému ideálu daleko, už navždy našemu životu něco chybí; s matkou odchází nejbližší svědek našeho příběhu.

Nastasja Filippovna vždycky prosazovala svá přání, když už se je odhodlala projevít, tvrdě a bezohledně, **byť** šlo o obyčejný rozmar.

II. Specifické struktury s výrazy typu *sebevíc* a *sebevětší*

Spojky *byť* se užívá také ve specifickém typu podmínkově přípustkového souvětí s výrazy typu *sebevíc* a *sebevětší*. Spojku *byť* lze v této struktuře nahradit spojkou *at'* nebo – protože implikuje kondicionalitu – spojkou *i kdyby*:

- (4a) **Byť** je myšlenka **sebelepší**, musíme ji umět předat. (ČNK)
- (4b) **At'** je myšlenka **sebelepší**, musíme ji umět předat.

- (4c) **I kdyby byla** myšlenka **sebelepší**, musíme ji umět předat.
- (5a) Krásná je Polana, **byť byla sebekostnatější**; (K. Čapek - ČNK)
- (5b) Krásná je Polana, **ať je sebekostnatější**
- (5c) Krásná je Polana, **i kdyby byla sebekostnatější**.
- (6a) Mou povinností bylo napsat o každém předloženém rukopisu dosti podrobný rozbor, **byť byla** kniha **sebešpatnější**. (ČNK)
- (6b) Mou povinností bylo napsat o každém předloženém rukopisu dosti podrobný rozbor, **ať byla** kniha **sebešpatnější**
- (6c) Mou povinností bylo napsat o každém předloženém rukopisu dosti podrobný rozbor, **i kdyby byla** kniha **sebešpatnější**

Srov. dále:

Válku si vždy přejí převážně muži. Ženy, **byť je** jejich odhodlání prospět vlasti **sebesilnější**, vnímají více její devastující účinky.

Když zanedlouho přijel slavný chirurg autem, bylo mu několik hodin čekat, **byť** nad tím **sebevíc kroutil** hlavou.

Na dvoře naproti Lařinu oknu svítila na sloupu lucerna, a **byť** Lara **zatahovala** okno **sebelíp**, úzký proužek světla pronikal škvírou v rozlézajících se záclonách.

Ona, tak krutá a prohnaná v běžném životě, projevovala při umístování míčků takovou bezelstnost, upřímnost a dobrotu, že i druhořadý, leč odhodlaný hráč, **byť** jeho hra **byla sebeneotesanější a sebezeměnější**, dokázal vrátet míčky a proklestít si cestu k vítězství.

Kondicionál se užívá i po spojce *byť*:

- (7) **Byť by byla** ústavní péče **sebelepší**, nikdy nedokáže nahradit rodinný model. (J. Stryková, *Týdeník rozhlas*, 2021)

Srov. dále:

"**Byť by byla** výuka jazyků **sebekvalitnější**, nemůže suplovat pobyt v prostředí, kde je anglický jazyk řečí mateřskou," [...]

Jakýkoliv útok proti policii, **byť by byl sebenepatrnější**, bere soud velice vážně.

Cílem v našem životě nejsou totiž pocity, **byť by byly sebehezčí** a sebevznešenější, ale objektivní a stálé hodnoty.

2.3.3 Souvětí s větou odporovací

Terminologicko-pojmoslovná poznámka:

Tento typ souvětí je tradičně pokládán za případ formálněsyntaktické **parataxe** a sémantického vztahu **koordinace**. Z významového hlediska mají však mnohé případy odporovacího souvětí vztahu (s pro něj typickou spojkou *ale/avšak*) velmi blízko ke specifickému vztahu připustkovému; např. *Je sice chytrá, ale nemá lingvistické nadání./Ačkoli je chytrá, nemá lingvistické nadání./Je sice chytrá, přesto (však/ale) nemá lingvistické nadání*. Proto zařazujeme souvětí s odporovacími spojkami do samostatné obecné souvětí kategorie, i když některé případy odporovacího souvětí (např. *Venku je krásně, ale ona si doma čte.*) lze pokládat za případ souvětí koordinace.

2.3.3.1 Obecný vztah odporovací

I. Přehled elementárních spojek, jejich synonymie, styl a pozice ve větě

1. Spojky a jejich synonymie

Obecný vztah rozporu (nesouladu) mezi obsahy dvou vět se v rámci souvětí odporovacího vyjadřuje spojkami *ale, avšak, však, ovšem, nicméně, leč*, které jsou v podstatě synonymní, jsou však mezi nimi rozdíly zčásti stylové, zčásti syntaktické. Tyto spojky nazýváme **spojky odporovací**.

Pozn.: Archaická je dnes odporovací spojka *než*.

Synonymii odporovacích spojek lze demonstrovat následující větou (1):

- (1a) Je pilná, **ale** chybí jí nadání.
- (1b) Je pilná, **avšak** chybí jí nadání.
- (1c) Je pilná, chybí jí **však** nadání.
- (1d) Je pilná, **ovšem** chybí jí nadání.
- (1e) Je pilná, **nicméně** chybí jí nadání.
- (1f) Je pilná, **leč** chybí jí nadání.

Odporovací vztah lze také vyjádřit **implicitě pomocí spojky a**, před níž stojí čárka:

Juraj měl rozkaz mě vzbudit, **a** nevzbudil. (J. Škvorecký, *Tankový prapor*)
Chtěla volat o pomoc, **a** nemohla. (překlad: H. Sienkiewicz, *Quo vadis*)

2. Osamostatněné věty odporovací

Odporovací věty s se spojkami *ale, avšak, však* a *nicméně* se často vyčleňují z formálního rámce souvětí a osamostatňují se:

- (1g) Je pilná. **Ale** chybí jí nadání.

(1h) Je pilná. Chybí jí **však** nadání

(Podrobněji viz níže kap. 2.3.6)

3. Styl spojek

Spojku *ale* lze pokládat za **stylově neutrální**. Spojky *avšak*, *však*, *ovšem* za **pouze spisovné a (víceméně) formální**. Spojku *leč* za **silně knižní**. Spojka *nicméně* má charakter vyššího stylu uplatňovaného zejména v intelektuálních žánrech. Srov.:

Mlhavé počasí sice příliš lidskému zdraví neprospívá, **avšak** v přírodě má svůj význam.

Joanně bylo nepříjemně horko, snažila se **však** nedat na sobě nic znát.

Ke svému jednání se přiznal, **ovšem** snaží se zpochybnit množství drogy, které je vyčísleno v obžalobě.

Znám víc šašků, co stojí výš než on, **leč** v hlavě nosí podobné harampádí: prázdný vtíp je pro ně víc než obsah. (překlad: W. Shakespeare)

V mládí se Havlíček sice přičinil o zřízení krásného klasicistního Máchova hrobu v Litoměřicích (dnes na Vyšehradě), **leč** máchovským rozervancem se nestal. (LN, 2021)

Hospodářství stagnuje, země **nicméně** usiluje o vstup do EU.

4. Pozice spojek

(a) Na začátku nebo uprostřed závislé klauze

Z lineárně syntaktického (slovosledného) hlediska se tyto spojky liší jejich možnou pozicí v závislé větě:

- spojky *ale*, *ovšem* a *nicméně* mohou stát **na začátku nebo uprostřed** závislé věty; např.:

(1aa) Je pilná, **ale** chybí jí nadání.

(1ab) Je pilná, chybí jí **ale** nadání.

Doklady:

Je zlá, **ale chce** být dobrá, aby ji měl někdo za to rád. (E. Kriseová – ČNK)

Je to jednoduché, **chce** to **ale** šikovnost.

Je to finančně náročné, **ale chceme** být jiní než konkurence.

Je přátelský, **umí** být **ale** i svéhlavý.

(1da) Je pilná, **ovšem** chybí jí nadání.

(1db) Je pilná, chybí jí **ovšem** nadání.

Doklady:

Je to náročné a nákladné, **ovšem budujeme** tak kvalitní a dlouhodobý vztah.

„Je nevyzrálý a průměrně inteligentní, **je ovšem** schopen rozeznat dítě od dospívající ženy,“ uvedl včera soudní znalec.

(1ea) Je pilná, **nicméně** chybí jí nadání.

(1eb) Je pilná, chybí jí **nicméně** nadání.

Doklady:

Je sice lstivá, **nicméně** není mstivá.

Je líbezná, okouzluje půvabem, **nicméně** hloubkou nepřesvědčuje.

Je pohledná a schopná, problémem **nicméně** zůstává, že nástupcem by měl být muž.

- spojky **avšak** a **leč** mohou stát **pouze na začátku závislé klauze**:
- spojka **však** může stát **pouze uprostřed závislé klauze**; často stává hned za určitým tvarem slovesným nebo za jakýmkoli jiným výrazem, kterým věta začíná.

Doklady:

Jeho žena byla do bridže celá pryč, **hrála však** neobyčejně špatně. (překlad: A. Christie – ČNK)

Vladimír je literární kritik, **pracuje však** jako vodoměřič kdesi v maringotce. (L. Vaculík – ČNK, zkráceno)

Chotek byl počítán k české šlechtě, **doma však** podle Windera mluvili jen německy.

(b) Na konci závislé klauze

Umístěním spojky **ale** na konec závislé klauze a přemístěním jejího přísudku na začátek této klauze se více zdůrazní rozporuplnost vztahu; na přísudkovém slovesu je **zesílený větný přízvuk** (vyznačujeme jej podtržením); jde o poměrně vzácný slovosled:

(2) Chtěla vykřiknout, nemohla **ale**. (K. Kryl – ČNK)

Srov. dále:

Čekal jsem, že mi snad matka nebo bratr napoví, mlčeli **ale**.

Je to dobrý chlapec, musí se cepovat **ale**. (F. Halas, *Dopisy* – ČNK)

Třetí místo vybízelo minimálně k obhajobě, nedařilo se nám **ale**.

Odsoudili ho za krádeže, nepoučil se **ale**.

Věc v úterý probírali lidovci na svém celostátním výboru, neshodli se **ale**.

Teoretická možnost tu je, neuvažovali jsme o ní **ale**.

V ateliéru byl starý naftový přímotop, netopilo se v něm **ale**. (překlad: H. Murakami, *Komturova smrt*)

Pozn.

Pozice spojek není řízena výhradně rytmem věty a jejich příklonností nebo nepříklonností. Svědčí o tom fakt, že jednoslabičná spojka **však** může měnit svou pozici ve větě, kdežto rovněž jednoslabičná spojka **leč** ji měnit nemůže.

II. Významová specifika souvětího vztahu rozporu a spojky složené

A. Obecný vztah rozporu a vztah přípustkový

Souvětný vztah rozporu vyjadřovaný odporovacími spojkami je obvykle vztahem, který lze pojímat jako **implikovaný vztah přípustkový**. Přípustku přitom může v některých souvětích implikovat první věta souvětí (věta (2a) níže), v jiných souvětích naopak věta uvozená odporovací spojkou (věta (3a) níže). Souvětí s odporovací spojkou (*ale*) pak lze transformovat na větu se spojkou přípustkovou (*ačkoli*), aniž je tím podstata významového vztahu vět v souvětí dotčena:

(3a) Chtěl bych mlčet, **ale** nemohu. (ČNK)

(3b) **Ačkoli** bych chtěl mlčet, nemohu.

(4a) Mělnická radnice chce stavět nájemní byty, **ale** nemá na to dostatek peněz. (ČNK)

(4b) Mělnická radnice chce stavět nájemní byty, **ačkoli** na to nemá dostatek peněz.

Ne každý obecně chápaný vztah rozporu však implikuje vztah přípustkový. Souvětí s odporovací spojkou pak na přípustkové souvětí se spojkou *ačkoli* (a spojkami s ní synonymními) transformovat nelze, resp. taková transformace by neodpovídala smyslu sdělení. Ukazují to následující korpusové doklady:

(5a) Chtěl bych aspoň vlčáka, **ale** naši ho nechtějí.

(6a) Chtěl jsem ji opět obejmout, **avšak** ona mne odstrčila a poslala pryč, takže jsem šel domů.

Pokusy o transformaci těchto souvětí na souvětí formálně přípustkové, nevedou ke smysluplnému výsledku:

(5b) ***Ačkoli** bych chtěl aspoň vlčáka, naši ho nechtějí.

(5c) *Chtěl bych aspoň vlčáka, **ačkoli** naši ho nechtějí.

(6b) ***Ačkoli** jsem ji chtěl opět obejmout, ona mne odstrčila ...

(6c) *Ona mne odstrčila ..., **ačkoli** jsem ji chtěl opět obejmout.

Protože tu jde o poměrně komplikovanou soustavu vztahů, zčásti komplementárních a zčásti se překrývajících, záleží pochopitelně mnoho na našich „znalostech světa“, na kontextu a na smyslu vyvozovaném z těchto znalostí či z tohoto kontextu. Např. při interpretaci smyslu souvětí *František večer přijde, ale Eva zůstane doma*. může záležet na tom, zda František a Eva obvykle chodí spolu, nebo ne – pokud ano, je implikován vztah přípustkový: připouštíme, že výjimečně je tomu tentokrát jinak: *Ačkoli František večer přijde, Eva zůstane doma*.

Obecně chápaný souvětý vztah rozporu má **množství konkrétních významových podob** (často s implikovaným vztahem přípustkovým, někdy však bez něj), které někdy nacházejí formální manifestaci v různých kombinacích primárních spojek s adverbii, resp. partikulemi např.: *ale aspoň/alespoň, avšak aspoň/alespoň, ale místo toho /místo toho ale, místo toho však* atp. (vše ČNK):

- (7) Nebyla to sice nejoslnivější dedukce, **ale aspoň** jsem se měl od čeho odrazit.
- (8) Měl něco říct, **ale místo toho** nastala odmlka.
- (9) Čekal se úspěch, **místo toho ale** přišel tvrdý pád na zem.
- (10) Češi slíbili švýcarský národnostní model, **avšak místo toho** vznikl nový národ československý.
- (11) Byla už v letech, kdy měla právo si odpočinout, **místo toho však** byla čím dál čilejší.
(překlad: G. García Márquez – ČNK)

Další doklady:

Neodpověděla, **ale aspoň** neodešla.

I na levé ruce měl Sporták obvaz, **ale aspoň** mohl hýbat prsty. (M. Viewegh – ČNK)

Chtěl jsem říct něco příjemného a srdečného, **ale místo toho** jsem se zeptal: "Koliká ranama jsi ho složil?" (překlad: E. Hemingway – ČNK)

V tom snu se jí chtěl zeptat, proč ho hladí, proč teplo druhého těla zmírňuje každou bolest, **ale místo toho** zavřel oči. (V. Körner – ČNK)

B. Spojka *přesto* a složené spojky obsahující spojku *ale*, *avšak* nebo *však*

1. Vymezení

Některé spojky složené z elementární spojky odporovací (*ale*, *avšak*, *však*) a spojkového adverbia (*přesto*) nebo toto samotné adverbium ve funkci spojky vyjadřují různou **míru explicitnosti či intenzity** souvětého vztahu rozporu s **přípustkovým významem**, např. *ale přesto*, *avšak přesto*, *přesto však*, *přece však*. K nim se druzí spojovací výrazy složené

z obecně koordinační spojky *a* a (spojkového) adverbia: *a přesto*, *a přece*, *a přitom*. Dále sem patří frekventovaná trojčlenná spojka *ale i tak*.

2. Spojka *přesto*

Tato spojka svým lexikálním významem vyjadřuje a zdůrazňuje připouštění realizace děje navzdory okolnostem. Stojí vždy na začátku závislé klauze:

(12a) Nikdo nechtěl brát Oskarovi bubínek, **přesto** křičel. (překlad: G. Grass – ČNK)

Takové souvětí lze převést pomocí některé z přípustkových spojek na souvětí formálně přípustkové:

(12b) **I když** nikdo nechtěl bubínek Oskarovi brát, (**přesto**) křičel.

Srov. dále:

Celiakie není nemocí neznámou, **přesto** se stává, že ji lékaři u pacienta, který si stěžuje na poruchy zažívání, neodhalí.

Naopak japonština a čínština nedisponuje kongruencí, **přesto** může být subjektová pozice neobsazena. (M. Vondráček, *Nepredikativnost* - ČNK)

"Obžalovaný se doznal a s policií spolupracoval. Do finanční tísně se nedostal svou vinou **přesto** není možné si peníze obstarávat trestnou činností," řekl předseda senátu [...]

3. Spojka *ale přesto*

(a) Význam

Jde o víceméně redundantní spojení obecně odporovací spojky *ale* s adverbialní spojkou *přesto* vyjadřující rozpor s přípustkou. Stejný druh rozporu by bylo možno vyjádřit samotnou spojkou *ale* nebo samotnou spojkou *přesto*, i když významová směs obecného rozporu s významem připouštění může být z různých důvodů vhodnější:

(13a) Jsme malá země, **ale přesto** jsme byli kdysi duchovní křižovatkou Evropy. (V. Havel – ČNK)

(13b) Jsme malá země, **ale** byli jsme kdysi duchovní křižovatkou Evropy.

(13c) Jsme malá země, **přesto** jsme byli kdysi duchovní křižovatkou Evropy.

(b) Slovosledné varianty

Spojka složená z elementární spojky *ale* a spojkového adverbia *přesto* má v klauzi s verbonominálním přísudkem šest možných **slovosledných variant**, týkajících se kromě pozice spojky *ale* a adverbia *přesto* i pozice tvaru pomocného slovesa *být*. Tři z nich jsou ale velmi málo frekventované; ukazuje to tab. 3:

Tab. 3: Frekvence slovosledných variant spojky *ale přesto* a spony *je*

Spojka + spona <i>je</i>	Počet dokladů
ale přesto je	3262
přesto je ale	651
je ale přesto	519
ale je přesto	42
přesto ale je	31
je přesto ale	6

Doklady slovosledných variant (vše ČNK):

- (14a) Léčba je poměrně jednoduchá, **ale přesto je nutné** důkladné vyšetření.
- (14b) Stanovit časový rozvrh je vždycky riskantní, **přesto je ale nutné** mít cíl.
- (14c) Jednání jsou sice obvykle v těchto případech nepříjemná, tyto kauzy **je ale přesto nutné** řešit. (zkráceno)
- (14d) Jedná se o situace, které v našich podmínkách dosud nenastaly, **ale je přesto nutné** s ohledem na úroveň rizika přijímat opatření vedoucí k jejich eliminaci. (zkráceno)
- (14e) Syndrom SARS ztratil jako globální hrozba na síle, **přesto ale je nutné** i nadále zachovávat obezřetnost kvůli možností dalšího rozšíření.

Pokud je v odporovací klauzi slovesný přísudek, jsou k dispozici jen varianty dvě (obě věty ČNK):

- (15a) V pokoji bylo chladno, **ale přesto cítil**, že nemůže dýchat. (překlad: R. Bradbury)
- (15b) Jágr sice podobný duel prožil už před dvěma lety v dresu Philadelphie, **přesto ale cítil** výjimečnost včerejšího zápasu.

Složená spojka *ale přesto* může stát – v důsledku aktuálního členění věty – i uprostřed závislé věty; adverbialní složka spojky má pak doplňkovou přípustkovou funkci; ta se však nejeví jako pro význam souvětí nezbytně nutná; srov.:

(16a) Před Murmanskem sice Holíkovu výpravu málem sfoukl severák, cíle **ale přesto** dosáhla. (ČNK)

(16b) Před Murmanskem sice Holíkovu výpravu málem sfoukl severák, cíle **ale** dosáhla.

Pokud má být zdůrazněn přípustkový význam, není naopak nutné uplatnit spojku *ale*:

(16c) Před Murmanskem sice Holíkovu výpravu málem sfoukl severák, cíle **přesto** dosáhla.

4. Spojka *avšak přesto*

Tato složená spojka je poměrně vzácná. **Spojka avšak stojí vždy na začátku závislé klauze.**

Srov.:

(17) Oblačná pokrývka byla dosti hustá, **avšak přesto** rozpoznal modrozelený obrys Zlatého pobřeží. (překlad: A. C. Clarke - ČNK)

5. Spojka *přesto však*

Tato složená spojka je redundantním spojením spojky *přesto* a spojky *však*, z nichž každá sama je schopna vyjádřit vztah rozporu, aniž dochází k posunu významu či stylové hodnoty souvětí:

(18a) Bernice Pritchardová vyvracela pověřčivost, **přesto však** sama mocně podléhala znamením. (překlad: J. Steinbeck – ČNK)

(18b) Bernice Pritchardová vyvracela pověřčivost, **přesto** sama mocně podléhala znamením.

(18c) Bernice Pritchardová vyvracela pověřčivost, sama **však** mocně podléhala znamením.

Srov. dále (vše ČNK):

Nebyla typ, který platí za okouzující, **přesto však** byla velmi přitažlivá. (překlad: A. Christie)

Prokop nebyl s to je rozluštit, **přesto však** se postavil před domek a psal rovněž do vzduchu povzbuzující vzkazy, máchaje rukama jako větrník. (K. Čapek)

To, co řekla, bylo smutné, **přesto však**, aniž si to uvědomovali, byli šťastni. (M. Kundera)

Pokud aktuální členění věty motivuje přesun spojky doprostřed závislé klauze, dojde ke slovosledné záměně obou složek spojky a spojku *však* lze nahradit spojkou *ale*; adverbialní složku spojky, která obohacuje význam obecného rozporu o složku přípustkovou, lze vypustit; srov. doložené věty (19a) a (20a) s jejich možnými variantami:

(19a) Lidé si ukládají více peněz, banky **však přesto** poskytují méně půjček. (ČNK)

(19b) Lidé si ukládají více peněz, banky **ale přesto** poskytují méně půjček.

(19c) Lidé si ukládají více peněz, banky **však** poskytují méně půjček.

(19d) Lidé si ukládají více peněz, banky **ale** poskytují méně půjček.

(20a) Bujel tam plevel a nesečená tráva, vchod **však přesto** nebylo těžké najít. (ČNK)

(20b) Bujel tam plevel a nesečená tráva, vchod **ale přesto** nebylo těžké najít.

(20c) Bujel tam plevel a nesečená tráva, vchod **však** nebylo těžké najít.

(20d) Bujel tam plevel a nesečená tráva, vchod **ale** nebylo těžké najít.

V principu totéž aktuální členění navíc umožňuje přesunout spojku na začátek závislé klauze:

(19e) Lidé si ukládají více peněz, **přesto (však)** banky poskytují méně půjček

(20e) Bujel tam plevel a nesečená tráva, **přesto (však)** vchod nebylo těžké najít.

6. Spojka *přece* **však**

Tato složená spojka je spojením partikule *přece* a spojky *však*; **partikule *přece* přitom nemůže být užitá samostatně ve funkci spojky**. Spojka je velmi **málo frekventovaná** a lze ji nahradit frekventovanější složenou spojkou *ale přece*. Srov.:

(21a) Nejslabší vánek nepohnul záclonami, **přece však** se zavlnily. (překlad: A. Christie – ČNK)

(21b) Nejslabší vánek nepohnul záclonami, **ale přece** se zavlnily.

(21c) *Nejslabší vánek nepohnul záclonami, **přece** se zavlnily.

Srov. dále:

Zprávy o jeho původu a povaze se nezachovaly, přece však jeho obraz vystupuje na pozadí rodinných událostí zcela jasně. (J. Durych)
Budova tedy fakticky nemá vlastníka, přece však může být vyvlastněna.

7. Spojka *ale i tak*

Tato složená spojka je poměrně frekventovaná, a stylově pravděpodobně neutrální. Přesto je pro svou složenost příznaková, a někteří autoři ji – jak tomu u příznakových spojek bývá – neužívají, zatímco u jiných (např. M. Viewegha) je poměrně častá:

(22) Pila záměrně pomalu, **ale i tak** měla po pěti minutách dopito. (M. Viewegh – ČNK)

Srov. dále:

Naštěstí při té příležitosti pan Farraday neměl hosty, **ale i tak** jsem se tenkrát cítil dosti trapně. (překlad: K. Ishiguro – ČNK)

Skončil tenkrát někde uprostřed pole běžců, **ale i tak** to byl jeden z nejšťastnějších okamžiků, které si dokázal vybavit.

Trochu kulhal – šetřil si nohu, kterou jsem mu pochroumal – , **ale i tak** se pohyboval dost rychle. Nejel jsem nijak rychle, **ale i tak** jsem málem srazil trojici opilců, kteří se potáceli prostředkem vozovky a poněkud iracionálně za mnou pak hrozili pěstmi.

Složená spojka *ale i tak* může mít i modifikovanou slovoslednou podobu *i tak ale*; ta má ale mnohem nižší frekvenci: v korpusu SYN má varianta *i tak ale* 23x méně dokladů než základní varianta *ale i tak*. Mnohem méně frekventovaný je i výskyt variant *avšak i tak* a *i tak však*; srov.: *Virgília se mnou souhlasila, i tak ale zůstala velmi rozrušená a neklidná. - Šlo jen o morální odsouzení, i tak však byl asi pro parlamentní většinu nebezpečný.*

8. Spojka *ale stejně*

Touto složenou spojkou se explicitně vyjadřuje, že platnost obsahu řídicí klauze je vůči obsahu závislé klauze přípustkové **nerelevantní**; tato nerelevantnost je zdůrazněna adverbium *stejně*:

(23a) Nemocniční strava jí kupodivu chutná, **ale stejně** se těší na domácí jídlo. (ČNK)

Srov. dále:

Budík jsem si nařídil sice až na pátou, **ale stejně** jsem už od tří hodin nespal. (I. Klíma)
Dostal jsem ještě antibiotika, **ale stejně** nic nepomáhalo.

Tyto souvětné struktury lze bez podstatné změny významu transformovat na souvětí formálně přípustkové:

(23b) **I když/Ačkoli/Přestože** jí nemocniční strava kupodivu chutná, těší se na domácí jídlo.

(23c) **I když/Ačkoli/Přestože** jí nemocniční strava kupodivu chutná, stejně se těší na domácí jídlo.

Rozdíl mezi souvětími typu (22a) a jejich transformacemi je jen v „perspektivě“ sdělení: buď vycházíme z existujícího faktu (*nemocniční stravu jí kupodivu chutná*), a tento fakt poté činíme nerelevantním uvedením příslušné okolnosti (*ale stejně ...*), anebo naopak tuto nerelevantnost předjímáme na začátku výpovědi.

C. Složené spojky obsahující spojku *a*

Význam rozporu s příměsí přípustkovou se u těchto složených spojek navrstvuje na koordinaci vyjádřenou spojkou *a*. Samotný obecný rozpor bez modifikace přípustkou by vyjádřila spojka *ale*.

Obecná koordinační spojka *a* vyjadřuje jistý komunikační a rytmický přechod od konstatování něčeho a připouštění, že tento fakt nemusí bránit něčemu, co se jeví jako tomuto faktu nevyhovující.

1. Spojka *a přesto*

Tato spojka je poměrně frekventovaná, vyskytuje se v díle mnoha českých spisovatelů (chybí ale např. u K. Čapka) (vše ČNK):

(24) Já o vás také nic nevím, **a přesto** si spolu dobře rozumíme! (E. Hostovský)

Srov. dále:

Kristus pán taky trpěl strachem, a přesto si nesl kříž na Golgotu, přesto se na něj nechal přibít! (J. Škvorecký)

Tisíckrát zemřeme ve svých představách a úzkostných snech, **a přesto** se nic nedovíme o smrti . (J. Kratochvíl)

Nikdo nešel, žádné auto nepřijíždělo, a přesto celý hotel byl připravený jako nějaký orchestrion, do kterého najednou někdo hodí korunu a on začne hrát [...] (B. Hrabal)

Zpočátku mě utěšovali, že některá miminka sát prostě neumí, ale po dvou vyčerpávajících dnech, kdy můj syn plakal hlady, **a přesto** nevypil mé odstříkané mléko ani z kojenecké láhve, zdravotníci marný boj s umíněným miminem vzdali a Radomír dostal kojeneckou výživu. (A. Mornštajnová)

Jako inteligentní člověk všechno chápete, **a přesto** mi nechcete vyjít vstříc. (překlad: M. Bulgakov)

2. Spojka *a přece*

Lze ji pokládat za synonymní se spojkou *a přesto*, je však výrazně méně frekventovaná.

Přesto se např. u K. Čapka a I. Douskové z těchto dvou spojek vyskytuje pouze spojka *a přece* a u J. Škvoreckého je spojka *a přece* častější než spojka *a přesto*. Srov. (vše ČNK):

(25) Bylo hezky, nehádali se, **a přece** nebyla spokojená. (I. Dousková)

Srov. dále:

Ani vítr nevane, **a přece** to zebavě šustí, na zemi nebo ve stromech? (K. Čapek)

Nechtěl jsem Vás připravovat o čas, **a přece** jsem se tomu neubráníl. (I. Dousková)

Neplýtvá se zde slovy ani reáliemi, **a přece** cítíš, že tato tragédie je současnou tragédií, že lidé kteří zde zápasí o své štěstí, jsou lidmi naší doby. (J. Škvorecký)

Teď ji zamrzelo, že sem chodila, **a přece** byla ráda, že tu sedí. (A. Lustig)

Řekl ta slova dost vážně, **a přece** v nich bylo něco divadelního. (překlad: A. Christie)

Chtěl se pohnout, **a přece** nechtěl odejít. (překlad: F. Kafka, *Proces*)

3. Spojka *a přitom*

Spojení spojky *a* s adverbium *přitom* má kromě významu odporovací přípustky také význam časový. Statistické vyhodnocení je proto obtížné a zde na něj rezignujeme. V souvětí s touto složenou spojkou je vždy potenciálně přítomen význam „současnosti“, již adverbium *přitom* vyjadřuje – dva fakty spolu koexistují, a přitom jsou jeden s druhým v rozporu (všechny doklady ČNK):

- (26) To my lidé se lišíme jenom jazykem nebo vírou, **a přitom** se můžeme navzájem sežrat. (K. Čapek)

Vyhraněně tento vztah vyjadřuje následující věta Karla Čapka, u níž je však sporné, zda tu jde o elipsu přísudkového slovesa *máme*, a tedy o souvětí, anebo o protiklad v rámci elementární věty:

- (27) Máme zázračnou hojnost, **a přitom** katastrofální nouzi.

Srov. dále:

Holka může taky vypadat jako živoucí pozvánka, hupky dupky do postýlky, **a přitom** ještě s nikým nebyla. (A. Lustig)

Teta mluví potichoučku, jako z dálky, skoro neotvírá pusy, **a přitom** je strašně dobře slyšet všechno, co řekne. (I. Dousková)

Už nějakou dobu jsou mi novináři nepříjemnější než dřív. Jako kdybych třeba měl zlomenou ruku v obvazech a někdo se na to chodil dívat, poklepával mi na sádku, **a přitom** ani nebyl lékař, ani neměl obyčejný soucit. (L. Vaculík)

Gotické obrazy jsou krásné, **a přitom** perspektivy postrádají. (L. Fuks)

Existují takoví zvrhlíci, kteří vypadají normálně, **a přitom** lákají děvčata, často ještě děti, na odlehlá místa a zabijí je.

4. Spojka *a zatím*

Tato složená spojka má význam obecně odporovací a lze ji nahradit spojkou *ale*, *avšak* nebo složenou spojkou *a přitom*:

- (28a) Zdá se vám, že je to celá věčnost, **a zatím** vás proud nese jenom chvíličku. (překlad: E. Hemingway)
- (28b) Zdá se vám, že je to celá věčnost, **ale/avšak** proud vás nese jenom chvíličku.
- (28c) Zdá se vám, že je to celá věčnost, **a přitom** vás proud nese jenom chvíličku.

Srov. dále (vše ČNK):

Ono se řekne městečko, **a zatím** je to taková spousta života, jako velká řeka; skoč do své lodičky a ani nedutej, ať tě to kolébá, ať tě to unáší, až ti půjde hlava kolem a bude ti skoro úzko. (K. Čapek, *Obyčejný život*)

Člověk by řekl, to hučí řeka a les, **a zatím** to hučí vesmír, hvězdy šelestí jako listy olší a horský vítr provívá mezi světy; pane, to se to dýše! (K. Čapek, *Obyčejný život*)

Adverbium *zatím* může mít i ve spojení se spojkou *a* pouze **význam časový**, např.: *Výborně se připravil na tento noční výpad náš Admirál, a zatím mu všechno vycházelo ohromně dobře [...]*.

Někdy může být nejasné, zda jde o **význam časový**, nebo o **význam odporovací**, např.: *To jenom táta pořád naříká a chodí k doktorovi, a zatím je pořád zdravý.* (V Körner)

2.3.3.2 Speciální vztah odporovací

I. Spojka *nýbrž*

Spojka *nýbrž* se užívá v souvětích, jejichž první klauze popírá něco, co by mohlo platit, a věta se spojkou *nýbrž* uvádí platnou alternativu. Tato spojka je **zčásti synonymní s odporovací spojkou ale**, neboť má-li první věta **záporný přísudek**, lze tyto spojky většinou zaměnit. Rozdíl mezi spojkou *nýbrž* a spojkou *ale* je v takových případech pouze stylistický. Např.:

- (29a) Toto neznámo není chaosem, změtením, **nýbrž** je podstatnou součástí řádu. (ČNK)
- (29b) Toto neznámo není chaosem, změtením, **ale** je podstatnou součástí řádu.

Ze sloves stojí bezprostředně po spojce *nýbrž* nejčastěji (nad 100 dokladů) některý z tvarů slovesa *být*, dále jsou to slovesa *mít*, *jít*, *mušet*, *chtít* a *moci*. Srov.:

Nejsem žádná otrokyně, **nýbrž byla jsem** Istivě unesena, jak bys mohl na mně poznat, kdybys měl oči v hlavě.

Vesmír není věčný, **nýbrž má** svůj nedohlédnutelný „počátek“ a patrně i konec.

Ne vždy pronikali početní Keltové do neosídlených oblastí, **nýbrž museli** o svá nová území bojovat s původním obyvatelstvem.

Ani Lessing a Kant nechtěli Německo jako „národní stát“, **nýbrž chtěli** jen svobodu a toleranci.

Vzniklá kondenzační voda pak nedifunduje skrz DFP desku, **nýbrž může** vést ke zvyšování její vlhkosti.

II. Speciální vztahy rozporu s implikovanou přípustkou

Některými elementárními či složenými spojkami se vyjadřují výrazně speciální vztahy odporovací s implikovanou přípustkou:

A. Spojky *jenže*; *zato* a spojky složené

1. Spojka *jenže/jenomže*

Vyjadřuje explicitně, že to, na co poukazuje předcházející věta, **se míjí** svým **účinkem**, tj. že realita, již tato věta označuje, nezpůsobuje předpokládaný účinek. Např.

(30) Je velmi chytrá, **jenže** chybí jí vůle a pracovitost. (implikace: takže je jí chytrost málo platná)

(31) Potichoučku otevřel dveře, **jenže** babička má lehký spání. (I. Dousková – ČNK; implikace: a tak se přesto probudila)

Další doklady (vše ČNK):

To máte teoreticky pravdu, **jenže** takhle to nefunguje.
Ještě téže noci po schůzi jsem sedl na vlak a odjel domů, **jenomže** domov mi nemohl přinést žádnou útěchu. (M. Kundera)

Máme stejnou filosofii, **jenže** on se za ni stydí. (I. Klíma)

Pán byl stále neodolatelně zdvořilý, **jenomže** Dušu to dráždilo. (J. Trefulka)

O tom, že závislá věta po spojce *jenže* zpravidla přináší negativní informaci, svědčí i korpusové statistiky: bezprostředně po slovním spojení *jenže jsme* ze sloves nejčastěji následuje *nedali*, *neproměnili*, *dostali* a *nedokázali*; přitom po *dostali* následuje téměř vždy *gól*.

2. Spojky *zato*; *ale zato*; *zato však*

Vyjadřuje se jimi, že obsah přísudku významově závislé klauze stojící v postpozici je jistou „kompenzací“ – vyznívající pozitivně nebo negativně – jisté nedostatečnosti či nenáležitosti obsažené v přísudku klauze významově nadřazené stojící v antepozici:

(32) Není příliš nadaná, **zato** je velmi pracovitá.

Doklady:

Génius Beethoven nebyl skromný, **zato** byl upřímný

Dosud nikdy jsem v takových koutech nebyl, **zato** jsem vysedával v kouři kaváren [...] (překlad: E. Hemingway – ČNK)

Maminku Alena příliš nevnímala, **zato** byla doslova šokována patinou blahobytu všude kolem.

Složená spojka *ale zato* je víceméně redundantním spojením přípustkového adverbia *zato* s obecně odporovací spojkou *ale*; může však být preferována z rytmických důvodů, nebo proto, že spojkou *ale* se tematizuje následující rozpor; srov.:

(33a) Dědeček už nic nevidí, **ale zato** sluch má bystrý. (K. Poláček – ČNK)

(33b) Dědeček už nic nevidí, **zato** sluch má bystrý.

Další doklady:

"A jsou tam u vás taky hory? " zeptala se Květa. "Ne, hory tam nejsou, **ale zato** tam jsou krásné hluboké lesy a čistý vzduch. A u vás?" "No, u nás jsou hory! Beskydy. Ty jsou taky pěkné a i vzduch tam je, stejně jako u vás, čistý.

Cesta ven tudy nevedla, **ale zato** bylo o čem přemýšlet. (L. Vaculík – ČNK)

V televizi si nemůžete vybrat z deseti nezávisle na sobě působících kanálů různého programového zaměření, **ale zato** se můžete radovat z faktu, že Československá televize má pravděpodobně světový rekord v počtu zaměstnanců na počet odvysílaných hodin. (V. Havel)

Bert sice nebyl žádný zvláštní estét, **ale zato** byl šachista.

Komponenty složené spojky *zato však* mohou stát bezprostředně za sebou, nebo mohou být odděleny přísudkovým slovesem; komponent *šak* s obecně odporovacím významem není pro význam souvětí nutný, může však plnit funkci rytmizačního elementu:

(34a) Noví hráči ještě nejsou sehraní, **zato však** bojovali naplno. (ČNK)

(34b) Noví hráči ještě nejsou sehraní, **zato** bojovali naplno.

(35a) Koupelna nepatří k největším, **zato je však** velmi útulná. (ČNK)

(35b) Koupelna nepatří k největším, **zato** je velmi útulná.

Srov. dále:

Za celá ta léta citoval pouze jednu předsedu Maa, **zato však** použil stovky citátů z Tolstého, Balzaca, Shakespeara a Marka Twaina [...]

3. Spojka *až na to, že*

Tato složená spojka má speciální význam: Vyjadřuje rozpor dvou větných obsahů spočívající v tom, že obsah druhé klauze souvětí nějakou spíš výjimečnou okolností omezuje platnost obsahu první klauze souvětí; protože tu nejde o to, že obsahem druhé klauze se nějak kompenzuje nedostatek v obsahu první klauze, lze tu užít spojky *jenže*, ne však spojky *zato*:

(36a) Vypadal docela normálně, **až na to, že** měl černé šaty. (ČNK)

(36b) Vypadal docela normálně, **jenže** měl černé šaty.

(36c) *Vypadal docela normálně, **zato** měl černé šaty.

Srov. dále:

Obě si byly velmi podobné, **až na to, že** Dolly měla mohutné poprsí [...]
Plavala stejně dobře jako Roger, **až na to, že** neměla tolik síly. (překlad: E. Hemingway – ČNK)

4. Spojka *ale zase*

Spojení těchto slov většinou nemá význam odporovací, ale vyjadřuje dějový návrat k původnímu stavu (např. *Trochu se zapotácela, **ale zase** získala rovnováhu – Našla jsem je, **ale zase** jsem je ztratila.*) nebo opakování děje (např.: *Ten sen byl nový, **ale zase** skončil špatně.*)

Má však, v menšině užití, i význam rozporu, který spočívá v omezení platnosti výroku první klauze nějakou podružnější okolností; tento význam však je třeba vyvodit z obsahu věty a/nebo našich znalostí světa; spojku *ale zato* je možno nahradit spojkou *jenže* nebo spojkou *až na to, že*:

(37a) Podzim je lepší než zima, **ale zase** je třeba hrabat listí. (ČNK)

(37b) Podzim je lepší než zima, **jenže** je třeba hrabat listí.

(37c) Podzim je lepší než zima, **až na to, že** je třeba hrabat listí.

Srov. dále:

Sice strašně nerad cestuji, **ale zase** rád soutěžím, a to mě u tenisu drží.
Moje sestra nosí sice velikost 40, **ale zase** má hubené nohy.

B. Spojka *aniž*

Syntax a sémantika spojky *aniž* prošly během vývoje češtiny značnými proměnami. Ještě v 1. třetině 20. stol. platila jiná pravidla.

Má značně specifický status především z hlediska stylového a syntaktického. Jde o knižní spojku s významem obecně (slabě) odporovacím, která má velmi blízko k souvětí přípustkovému: vyjadřuje **průvodní okolnost** tematizovaného děje; ta může (ale nemusí) být hodnocena jako **nepříznivá, nevhodná či nenáležitá**. Na druhé straně o její blízkosti ke vztahu odporovacímu svědčí její obecný význam rozporu obsahu spojených vět, který lze vyjádřit i pomocí spojky *ale*:

(38a) Prošla kolem, **aniž** si mne všimla.

(38b) Prošla kolem, **ale** nevšimla si mne.

Pokud bychom z obou dějů vyjadřovaných větami (38) tematizovali děj označený větou *Nevšimla si mne*, vztah rozporu mezi obsahy daných vět formulovaný jako přípustka (39a) by měl podstatně jiný smysl než vztah slabého rozporu implikovaný větou (39b). Naproti tomu spojka *aniž* by v dnešní češtině učinila souvětí negramatickým (39c):

(39a) Nevšimla si mne, **ačkoli** prošla kolem.

(39b) Nevšimla si mne, **ale** prošla kolem.

(39c) *Nevšimla si mne, **aniž** prošla kolem.

Věta (39c) by však ještě začátkem 20. století byla gramatická, měla by však zcela jiný smysl: *Ani si mne nevšimla, ani neprošla kolem*.

Po spojce *aniž* stává **obvykle kondicionál**, výrazně méně často indikativ. Kondicionál je sice obvykle fakultativně zaměnitelný za indikativ, proti indikativu má však tu přednost, že eliminuje nutnost volby mezi časem přítomným, minulým a budoucím u indikativu; srov.:

(40a) Vláša ve vztahu k podnikatelskému prostředí přijímá zásadní opatření, **aniž by analyzovala** jeho dopady, a přesouvá své problémy na bedra a peněženky podnikatelů.
(ČNK)

(40b) Vláša ve vztahu k podnikatelskému prostředí přijímá zásadní opatření, **aniž analyzuje** jeho dopady, a přesouvá své problémy na bedra a peněženky podnikatelů

(41a) Pokud se potvrdí, že lidé dostali řidičské oprávnění, **aniž by absolvovali** kurs v autoškole, budou je muset vrátit. (ČNK)

(41b) Pokud se potvrdí, že lidé dostali řidičské oprávnění, **aniž absolvovali** kurs v autoškole, budou je muset vrátit.

(42a) Učiníme dobře, budeme-li následovat moudrost etických systémů minulosti, **aniž bychom** nutně **předjímal**i jejich jednotlivé specifické principy.

(42b) Učiníme dobře, budeme-li následovat moudrost etických systémů minulosti, **aniž budeme** nutně **předjímat** jejich jednotlivé specifické principy. (ČNK)

Indikativ je vhodné zvolit tehdy, chceme-li explicitně poukázat k časovému vztahu, který mezi ději obou vět v souvětí bez podmiňování (nevhodně) reálně existuje, existoval či bude existovat; např. ve větách (43) a (44) je vyjádřena nenáležitost předcházení jednoho děje před druhým **bez** jakékoli **kondicionality** (obě věty ČNK):

(43) Pak vyšla důstojně ze dveří, **aniž věnovala** jediný pohled uctivě se uklánějícímu vrátnému.

(44) Jednala instinktivně, **aniž si ponechala** čas na rozmyšlenou nebo na pochybnosti.

Z výše uvedených variant (41a) a (41b) by proto bylo vhodné dát přednost variantě (b), neboť zde je na místě konstatovat, že je možné, že bez jakéhokoli podmiňování nenastal ten děj, který měl nastat:

(45) Lidé dostali řidičské oprávnění, **aniž absolvovali** kurs v autoškole.

V následující větě (46) je futurem druhé klauze vyjádřen **vztah následnosti** děje vyjádřeného touto klauzí po ději označeném první klauzí:

(46) Musím najednou zmizet, **aniž bude** kdo co **tušit**. (ČNK)

Kondicionál je naopak na místě vždy, pokud má být implicitně vyjádřeno, že nebylo realizováno to, co by bývalo mělo nastat; např.:

(47) Vyskočila z auta, vyběhla do schodů a vlastním klíčem si odemkla dveře, **aniž by čekala**, až ji někdo vpustí.

Kondicionál ve větě (47) implikuje, že **by bylo bývalo** na místě vyčkat.

Kondicionálu po spojce *aniž* od roku 1990 celkově výrazně přibývá. Celkově je častější v publicistice a odborné literatuře než v beletrii, kde je jeho poměr k indikativu vyvážený. Podíl kondicionálu po spojce *aniž* je velmi různý u různých spisovatelů a je tedy třeba počítat s tím, že volba jednoho z obou modů po spojce *aniž* nemá vždy sémantické pozadí a je do značné míry věcí různých autorských idiolektů. Vzhledem k nárůstu podílu kondicionálu po spojce *aniž* a jeho „desémantizaci“ není nepravděpodobné, že indikativ po spojce *aniž* bude v budoucnosti zcela vytlačen, a než jeho užívání zcela vymizí, stane se archaickým.

Spojce *aniž* začala na počátku 21. století konkurovat složená spojka ***bez toho, aby/že***, patrně pod vlivem slovenštiny, angličtiny a němčiny. Z běžně mluvené češtiny, z češtiny mediální a z jazyka publicistiky proniká i do češtiny literární. Např.:

Jednou strávili na Slovensku na výletě celý týden, **bez toho, aby** to Alice věděla. (T. Zmeškal, *Milostný dopis klínovým písmem*)

Několikrát přešlápl, znovu si odkašlal, odšrouboval závěr minerálky před sebou, zašrouboval ho **bez toho, aby** si nalil do sklenice a řekl [...] (T. Zmeškal, *Milostný dopis klínovým písmem*)

Pokud lze ve složené spojce ***bez toho, aby/že*** někdy shledat jistou funkčnost, pak kontaminace této složené spojky s jednoslovnou spojkou *aniž* (již obvykle nahrazuje), jejímž výsledkem je ještě komplexnější spojka ***bez toho, aniž by***, je již zcela nefunkční. Doklady této spojky představují v současné publicistice zhruba **jedno procento dokladů spojky *aniž***. Např.:

Nevídaný hudební talent tak otevřel chlapci, kterému chybí ještě tři roky základní školy, cestu za magisterským titulem. Pokud bude všechno klapat, měl by ve svých šestnácti letech promovat. Kuriózně tak zřejmě vystuduje univerzitu **bez toho, aniž by** složil maturitu či absolvoval jakoukoli střední školu.

Protože podíl výskytu složené spojky ***bez toho, aby*** na podílu výskytu spojky *aniž* je za posledních 20 let konstantní, nezdá se, že by v dohledné budoucnosti složená spojka jednoslovnou zcela vytlačila.

C. Spojka ***místo, aby***

Složenou spojkou ***místo, aby*** obvykle vyjadřujeme, že místo očekávaného, zpravidla vhodného, náležitého děje či stavu nastává jiný, nevhodný méně vhodný či nenáležitý děj či stav. Např. (obě věty ČNK):

(48) **Místo aby** na tu otázku odpověděla, předklonila se a dolila si sklenici.

(49) Turisté z vídeňského autobusu se vyhýbali blátu, **místo aby** obdivovali zámecký komplex.

Srov. dále (vše ČNK):

Místo aby se K. omluvil, řekl: "Hned zas půjdu." (překlad: F. Kafka, *Proces*)

Místo aby se mužně zodpovídal ze své zrádcovské činnosti, volil Skočdopole zbabělý útěk za hranice . (J. Škvorecký)
Tam lidi tancují a muchlají se, **místo aby** pod tíhou svejch hříchů kvíleli a úpěli. (překlad: J. Steinbeck)

Může tomu ale být i naopak: Věta uvozená spojkou *místo aby* může vyjadřovat děj či stav nežádoucí:

(50) **Místo abychom** se hnali za kariérou a penězi a trávili večery v práci nebo vyčerpaně padli před obrazovku komerční televize, dáme přednost posezení s přáteli. (ČNK)

D. Spojka *než aby*

Složenou spojkou *než aby* vyjadřujeme, že činnost, kterou bychom za daných okolností obvykle provedli/prováděli, nahrazujeme činností jinou, která je pro subjekt této činnosti příznivější. Např.:

(51) **Než abych** tě prosil, radši to udělám sám.

(52) Raději dávám góly, **než abych** sledoval zápas z lavičky. (ČNK)

Srov. dále:

Příliš často si čítával v dějepise, **než aby** dokázal popírat očividnou pravdu, že čím mocnější byla církev, tím méně milosrdenství a lásky lidem dávala, tím opuštěnější byli chudí a bezmocní, tím nesvobodnější ti, kterým bylo dáno přemýšlet. (J. Trefulka – ČNK)

Nakonec, když jsem mu řekl, že to není dobře možné, aby ten trombón ještě neladil, tvrdil Fonda radši, že je buď špatně vyrobený, anebo že se roztáh horkem, **než aby** připustil nějakou pochybnost ohledně svého absolutního sluchu. (J. Škvorecký – ČNK)

Je-li věta se spojkou v antepozici, mívá spojka podobu *než by*;

(53) **Než by** lhal, radši trpěl.

Srov. dále:

Než by změnili názor, radši by vypustili duši.

Než by se vzdala, radši skočila ze skály a zabila se. (J. Škvorecký – ČNK)

Ve druhé klauzi může stát korelativní *to*:

(54) **Než bych** dal peníze na první splátku auta, **to** je raději dám na dovolenou s dětmi u moře.

Srov. dále:

Než by v něčem veřejně oponoval jeden druhému, **to** si raději nechají vrtat koleno.
„**Než by** medvěd devět hodin sbíral bobule, **to** si raději počíhá na sendviče, které sem přivezou turisté “ [...]

D. Konstrukce *příliš* + adjektivum (+substantivum)/adverbium + *než aby*

Vyjadřuje se jí komplexní vztah **přípustkově-účinkově-odporovací**: připouští se možnost realizace děje či stavu, který je obvykle žádoucí (věty (55) až (57)), avšak konstatuje se, že podmínky pro realizaci tohoto děje jsou **příliš** nepříznivé (přílišné mládí, přílišná krása aj. jako nevyhovující podmínka realizace děje) (vše ČNK):

- (55) Byl jsem **příliš mladý**, **než abych** si dokázal utřídit myšlenky.
(56) Zdena byla **příliš krásná** žena, **než aby** mohl být klidný.
(57) Všechno to vypadalo **příliš krásně**, **než aby** to bylo pravdivé. (překlad: W. Styron)

Srov. dále (vše ČNK):

Byla ovšem **příliš mladá**, **než aby** si mohla na sobě uvědomit vlastní staromódnost. (M. Kundera)
Velázquez byl **příliš suverénní** malíř, **než aby** jen sloužil; a **příliš veliký** pán, **než aby** jen maloval, co viděl. (K. Čapek, *Výlet do Španěl*)
Marxismus **příliš špatně** ovládá sám sebe, **než aby** byl vědou. (překlad: B. Pasternak)

2.3.3.3 Užívání podpůrného výrazu *sice*

Partikule *sice* v první klauzi často poukazuje buď na jistou nedostatečnost či nenáležitost, která je vyvažována nebo zastiňována tím, co říká druhá klauze, nebo naopak na jistý dostatek, nadbytek či přebytek něčeho, co druhá klauze umenšuje; partikule *sice* se spojuje s obecně odporovacími i některými přípustkovými spojkami (vše ČNK):

sice ... , ale:

- (58) Jeho pohled byl **sice** prázdný, **ale** nepochybně žil.
(59) Dotyková obrazovka byla **sice** poměrně velká, **ale** na ploše měla jen pět ikon.

sice ... , avšak:

- (60) Prohlášení opozice jsou **sice** sebevědomá, **avšak** reálně jí mnoho možností nezbyvá.

sice... však:

- (61) Samotné jeho kousnutí **sice** není jedovaté, zůstávají **však** po něm jizvy.

sice... zato:

(62) O kulturní výměně se tu **sice** mluvilo o něco méně, **zato** se zde však uskutečňovala v praxi.

sice..., přesto

(63) Pořizovací cena **sice** není příliš nízká, **přesto** se náklady časem vrátí.

sice ..., ale zato:

(64) Vlasy měl **sice** bílé, **ale zato** jich byla spousta.

sice... zato však:

(65) Stroj **sice** poněkud zapáchal, **zato se však** leskl v podzimním slunci. (I. Binar)

sice..., přesto však:

(66) Krom toho texty byly **sice** na nejvyšší míru jednoduché, **přesto však** obsahovaly řadu slov, která babička znala jen přibližně nebo vůbec ne. (překlad: A. Camus)

Podpůrného *sice* se však užívá i v souvětích obecně odporovacích, která neimplikují výše charakterizované významy:

(67) Tommy byl **sice** nervózní, **ale** souhlasil.

Srov. dále:

Tyhle věty *sice* vypráví Klára pořád usazená, brzy se však začne usmívat.
Joanna *sice* neočekávala nic příjemného, *přesto* však zbledla.

Odporovací spojkou s přípustkovým *sice* se spojují i větné členy v rámci elementární věty: *Jsmě sice malá, avšak elitní společnost.*

2.3.4 Speciální typ souvětí vyjadřující irelevanci

2.3.4.1 Definice

Jde o souvětý vztah, jímž se vyjadřuje a zdůrazňuje, že **pro realizaci děje nebo stavu je irelevantní, zda ho provázejí okolnosti příznivé, nebo nepříznivé**; jde tedy o zvláštní druh

souvětného vztahu velmi podobného přípustce. Jeho syntaktickým výrazem jsou: (a) výrazy se spojkou *at'*; (b) výrazy typu *mráz nemráz*; ty však nemají formální větnou podobu:

- (1) Je vždy v pohodě, **at'** zvítězí, **nebo** prohraje. (ČNK)
- (2) **At'** psala na stroji, **at'** se slunila, byla unavená. (M. Pujmanová, cit. Svoboda, 1972)
- (3) **At'** mu řeknou, **co** řeknou, odpovídá jim podrážděně. (ČNK)
- (4) **At'** se hnula, **kam** chtěla, měla kolem sebe hlouček živě gestikulujících debatérů. (ČNK)
- (5) Martin Doktor znovu trénuje, **mráz nemráz**. (ČNK)

2.3.4.2 Výrazy se spojkou *at'*

I. Výrazy typu *at' prší, nebo svítí slunce*

V rámci tohoto podtypu se proti sobě obvykle staví dva různé děje nebo stavy, z nichž jeden reprezentuje okolnost příznivou a druhý okolnost nepříznivou. Tento kontrast pak symbolizuje skutečnost, že děj probíhá za všech okolností, příznivých i nepříznivých, a to buď **aktuálních** (věta (6)), nebo **trvalých** (věta (7)):

Klauze uvozená spojkou *at'* může stát v **postpozici** i **antepozici**:

- (6) Filip se usmíval, **at'** vyhrával, **nebo** mu štěstí nepřálo.
- (7) Ale **at'** pracuje, **nebo** zahálí, každé ráno už dvacet let běhá tři míle.

Srov. dále:

Ale já jsem dodnes přesvědčenej, že Jiřina patřila mezi lidi, kteří to opravdu prožívali. Ta si ve 13 letech oblíkla modrou košili, a **at'** ji za to **oslavovali**, **nebo** po ní **plivali**, nesundala ji.

Ať je rok, jaký chce, **at' prší, nebo je sucho**, tak vinaři sice skuhrají, ale pak zahlásí, že víno bude lepší než kdy jindy.

Ať je krize, nebo není, **at' se** někde **válčí, nebo je** všude **mír**, lidé potřebují jezdit a motory musejí fungovat.

V přípustkové klauzi může být i více přísudkových výrazů než dva; dva děje či stav pak mohou stát proti jednomu:

- (8) Sedmihektarový park pod námi je nádhera sama, a to **at' je mráz, prší, nebo praží sluníčko**.

Po spojce *at'* stává pro zdůraznění irelevance partikule *už*:

- (9) Středolevá strana zde byla vždy ze všech nejsilnější, **at' už vládla, nebo stála v opozici.**

Srov. dále:

A **at' už** Bártu **potrestá, nebo osvobodí**, stejně si ho kritici pořádně podají.
Ale **at' už** jí to **věříte, nebo pochybujete**, jisté je, že její tvář má fascinující moc.
Předně by měl každý vyjít na světlo s tím, co prožil, jakému nátlaku a násilí byl vystaven, **at' už obstál, nebo podlehl.**

Pokud oba přísudkové výrazy zastupují nepříznivé okolnosti, jde o **pravý vztah přípustkový**:

- (10a) Ani trochu přívětivý není svatý Petr ke stavařům. Ti se nemohou schovat do tepla kanceláří a **at' prší, nebo sněží**, musí pokračovat ve své práci. (ČNK)
- (10b) Ti se nemohou schovat do tepla kanceláří a **i když prší, nebo sněží**, musí pokračovat ve své práci.

II. Výrazy typu *at' se mu to líbí, nebo ne/nebo nelíbí*

V tomto podtypu se proti sobě staví nějaký děj či stav a jeho negace; ta může být vyjádřena jen zápornou *ne* (věta (11)), nebo negovaným slovesem (věta (12)) či negovanou jmennou částí přísudku (věta (13)):

- (11) Život utíká, **at' si to uvědomujete, nebo ne.**
- (12) Rozvod prostě narušuje, **at' si to rodiče přejí, nebo nepřejí**, dobrý rozvoj osobnosti dítěte a jeho psychickou stabilitu.
- (13) Tréma před maturitou se nezmění, **at' je státní, nebo nestátní.**

Srov. dále:

A tak **at' jsme chtěli nebo nechtěli, at' jsme se dohodli nebo nedohodli**, jsme odsouzeni, abychom toto město považovali za město ve společné péči všech svých obyvatel [...]

Vypadá to, že **at' chceme nebo nechceme, at' si to připouštíme nebo nepřipouštíme**, žije v nás v mnoha nejzákladnějších rysech, v dobrém i ve zlém, vědomí ze starší doby kamenné. (F. Koukolík)

Ale **at' je to spravedlivé, nebo nespravedlivé, at' se nám to líbí, nebo ne**, jsme všechny, vdané i svobodné na jedné lodi.

Na režisérech, **at' jsou zkušení, nebo nezkušení**, si nejvíc cením připravenosti, pracovitosti, zápalu, hluboké touhy po poznání, ochoty stále znovu hledat a riskovat, učit se něčemu novému.

III. Výrazy s opakovanou spojkou *at'*

Jde o souvětí, v nichž je druhá spojka *at'* synonymní se spojkou *nebo*:

- (2a) **At'** psala na stroji, **at'** se slunila, byla unavená. (M. Pujmanová, cit. Svoboda, 1972)
(2b) **At'** psala na stroji, **nebo** se slunila, byla unavená.

Jednoduchá souvětí typu (2a) jsou však poměrně vzácná.

Spojka *at'* se může vztahovat i k adjektivu nebo adverbium jako rozvíjejícím větným členům:

V červenci 1963 Antonín Novotný v Košicích obvinil liberalizační úsilí Čechů a Slováků ze spolupráce se "západní reakcí", a na adresu svých kritiků prohlásil: "Vy, **at' vědomě, at' nevědomě**, hlásáte to, co potřebuje reakce na Západě proti nám. "

IV. Výrazy s klauzí závislou na větě uvozené spojkou *at'*

Souvětné struktury tohoto typu mají obvykle ustálenou, formulkovitou podobu: buď obsahují sloveso *chtít* (věty (15) a (16)) nebo se v nich sloveso opakuje (věty (17) až (19))

- (14) **At' jsem to obracel, jak chtěl**, vyhlídky nebyly růžové.
(15) **At' se vrtne, kam chce, kouká z toho malér**.
(16) Nechtěla a nechtěla, **at' dělal co dělal, at' mluvil co mluvil**.
(17) **At' hledám, kde hledám**, v žádném slovníku jsem ten výraz nenašel.
(18) **At' přijedu, kam přijedu**, parkování je problém.

Srov. dále:

At' se ostatní rozhodnou, jak chtějí, Van Brunt bude proti. (překlad: J. Steinbeck)

At' počítal, jak počítal, bylo jich náhle jednou tolik než předtím.

At' prodával, jak prodával, pod plachtou pořád kopec lahvinek a v nich vodka, čistounká, průzračná jako křišťál. (J. Škvorecký)

At' hledám, jak hledám, v úpise to není. (překlad: W. Shakespeare, přel. M. Hilský)

Z pohledu důchodce: **Ať nastoupím, kde nastoupím**, mladí sedí a já visím za ruku na tyči. Z pohledu mládeže: Ať nastoupím, kde nastoupím, nejpozději na další zastávce přistoupí důchodce a já pak visím za ruku na tyči.

Nedovedl jsem si představit, že budu jednou v hlavním vysílacím čase na dvou programech. Ale je to docela legrace. Říkal jsem kamarádovi: **Ať přepneš, kam přepneš**, tak tam stejně budu já.

2.3.4.2 Výrazy typu *mráz nemráz*

Výraz, v němž se bezprostředně za sebou klade nějaké substantivum a jeho negovaný tvar, bývá **expresivní náhražkou** přípustkových výrazů jiného druhu:

(19a) Martin Doktor znovu trénuje, **mráz nemráz**. (ČNK)

(19b) Martin Doktor znovu trénuje **navzdory mrazu**.

(19c) Martin Doktor znovu trénuje, **i když mrzne**.

Srov. dále:

Mlha nemlha, déšť neděšť, cestovat do Londýna ve vládním letadle se zdálo o mnoho zábavnější než trávit dalších čtrnáct dní mezi těmi pitomečky ve Swamp Meadows.

Pravím, zkrehlými prsty jsem se pokoušel nakreslit věci, které jsem viděl; **vítr nevítr**, já musím rýsovat horu za horou [...] (K. Čapek – ČNK)

Do mého života vstoupila šed' denní rutiny v podobě brzkého ranního vstávání – budíček byl v šest ráno, následovala společná venkovní rozcvička **zima nezima** [...] (Karel Gott, *Má cesta za štěstím*)

Přitom dělám za pár korun v jednom nejmenovaném obchodním řetězci **svátky nesvátky, neděle neneděle**, jelikož jiné pracovní místo jsem v našem okrese nenašel.

Jako dítě jsem trávil hodně času venku, **válka neválka**. (Karel Gott, *Má cesta za štěstím*)

Liliana se ochomýtlá v kuchyni, a když se kuchařka nedívá, uždibne si malý kousíček z krvavé hmoty a pak ho – **Židovka Nežidovka** – rozkouše a polkne. (J. Katalpa, *Zuzanin dech*)

Líbáme se, líbáme, **chřipka nechřipka, žloutenka nežloutenka**. Taková pusa dělá prý i z lékařského hlediska divy. Zrychluje se tep, okysličuje se rychleji krev a navíc si posilujeme imunitní systém.

Většině žen se zase líbí, **emancipace neemancipace**, je-li jejich muž aspoň v čemsi silnější a je-li oporou.

2.3.5 Souvětí s příslovcem *jinak*

V první klauzi se říká, že něco musí být nějak/nějaké a v druhé klauzi uvozené příslovcem *jinak* se říká, proč to tak/takové musí být: když to tak/takové nebude, dojde k uvedenému nežádoucímu účinku. Tato souvětí je značně frekventovaná:

(1a) **Musíme** to sníst čerstvé, **jinak** se všichni otrávíme. (ČNK)

Implikován je jednak vztah **vylučovací**, jednak vztah **podmínkový**:

(1b) **Bud'** to sníme čerstvé, **nebo** se všichni otrávíme.

(1c) **Pokud** to nesníme čerstvé, všichni se otrávíme.

Srov. dále:

Spravedlnost **musí** být v klidu, **jinak** se váhy rozkolísají a pak nelze spravedlivě soudit. (překlad: F. Kafka, *Proces*)

Vona **musí** na každého něco vědět, **jinak** k vám nemá důvěru. (E. Hostovský)

V první klauzi se také může tvrdit, že něco nějak/nějaké být nesmí; tuto strukturu lze transformovat jen na souvětí s větou podmínkovou. Tato struktura je méně frekventovaná:

(2a) **Nesmíme** nic uspěchat, **jinak** to celé vybuchne. (ČNK)

(2b) **Pokud** něco uspějeme, celé to vybuchne.

2.3.6 Osamostatňování klauzí vyjadřujících rozpor

Odporovací či přípustková věta může být vydělena z formálního rámce souvětí tak, že závislá klauze vyjadřující nějaký rozpor je formálně osamostatněna a oddělena od předchozí věty tečkou; spojka pak může stát – v závislosti na aktuálním členění věty – na začátku nebo uprostřed věty (vše ČNK):

(1) Měla celou cestu chuť zpívat. **Ale** ovládla se.

(2) Lhal. **Ačkoli** byl pod přísahou.

(3) Nic se neděje bezdůvodně, přesvědčovala Sylvie samu sebe. **Přestože** některé věci nedávají smysl.

(4) Železnice je už dávno součástí naší kultury. **I když** to na železničních vagoncích není zatím moc znát. (J. Kratochvíl)

(5) Když moje věci vyvolají nějakou reakci, tak mám dobrý pocit. **I kdyby** byla negativní.

(6) Škoda, kterou napáchal, je za 150 tisíc korun. Trestu **ale přesto** ujde.

Srov. dále (vše ČNK):

Pošlete na mne nejortodoxnějšího komunistu; neskolí-li mne na místě, doufám, že se s ním osobně shodnu ve spoustě věcí, pokud se ovšem netykají komunismu. **Avšak** komunismus se zásadně neshodne s těmi druhými ani v tom, co se netýká komunismu; (K. Čapek)

Ale když přesto skoro všichni vydržíme a pokračujeme ve své námaze, je to, lidé, veliký a tajemný důkaz, že život stojí za to. **I když** tisíckrát bouřlivě protestujeme, že by mohl být lepší a snadnější, nezřekneme se ho, dokud nemusíme; a rodíme další život, abychom podali dál tu krásnou a proklínanou věc. (K. Čapek)

Nedávný výzkum ve Francii prokázal, že přes 40 procent vozů jezdí s pneumatikami podhuštěnými o více než 0,5 baru! **A přitom** lhostejnost k tomu, že jezdím na podhuštěných pneumatikách, přináší nejenom rychlejší opotřebení pláště, horší jízdní vlastnosti zapříčiněné deformovanou dotykovou plochou pneumatiky, ale také zvýšení valivého odporu pneumatiky asi o 12 procent.

Rozhodující – pravil Masaryk – nebyla pouhá statečnost. Neboť statečnost bez duchovního podkladu je v jeho očích jen cosi mechanického. I Japonec je statečný. Chybí mu **však** duchovní výše.

Dívka se netají antipatií ke svéráznému strýci. **Nicméně** mu jde druhý den do vesnice pro pivo.

"Snížení trestu je dobré. **Přesto ale** ještě zvážíme, nepožádáme-li prezidenta Havla, aby se případdem zabýval a zvážil případné udělení milosti," řekl při odchodu ze soudní síně.

Vlak houkal a čtyřicet metrů před přejezdem poblíž salavické pily začal brzdit. **Ale přesto** automobil zachytil a několik metrů jej před sebou tlačil po trati.

Jeho řidič, ve snaze zabránit střetu, strhl řízení doleva, vyjel z vozovky a narazil do zaparkovaného Volkswagenu Golf. Motocyklistu **však přesto** neminul.

Přípustkový kontrast bývá zdůrazněn vykřičníkem zakončujícím předcházející větu a/nebo větu odporovací:

(7) Úplně jsme se do nich zbláznili! **A přitom** jsme zažili jeden jediný jejich samostatný koncert!

2.4 Souvětná koordinace

Obsah

2.4.1. Souvěť s prostou koordinací

2.4.1.1 Obecná charakteristika

I. Vymezení

II. Rysy souvětných koordinačních spojení

III. Koordinace větných celků vs. koordinace několikanásobného větného členu

IV. Kombinatorické možnosti koordinačních spojení v rámci jednoduché koordinace

V. Vyjadřování vztahů mezi větami v souvěť souřadném

2.4.1.2 Koordinace spojková

I. Obecný přehled

II. Funkce koordinátorů

III. Druhy koordinace spojkové

A. Koordinační spojení s významem slučovacím (konjunkce)

B. Koordinační spojení s významem vylučovacím (disjunkce)

C. Koordinační spojení s významem odporovacím (adverze)

D. Koordinační spojení s významem stupňovacím

E. Koordinační spojení s významem důsledkovým

F. Koordinační spojení s významem konfrontačním

G. Koordinační spojení s významem časové následnosti

2.4.1.3 Koordinace vztažně navazovací

2.4.1.4 Koordinace asyndetická

2.4.2 Souvěť se vztahem kontrastně porovnávacím

2.4.2.1 Obecná charakteristika

I. Charakteristika vztahu; spojky, které ho vyjadřují

II. Žánr

III. Konkurence spojky *zatímco* a spojky *kdežto*

IV. Spojky *jestliže* a *jak*

2.4.2.2 Spojka *zatímco*

I. Styl a pozice

II. Homonymie: význam časový, nebo kontrastně porovnávací

III. Indikátory vztahu kontrastně porovnávacího

2.4.2.3 Spojka *kdežto*

2.4.2.4 Spojka *jestliže*

2.4.2.5 Spojka *jak ... , tak*

2.4.3 Souvěť se vztahem alternativním

2.4.3.1 Definice a obecná charakteristika

2.4.3.2 Souvěť se vztahem čistě alternativním

I. Vztah paralelní

II. Vztah dvojí možnosti

III. Vztah vylučovací

2.4.3.3 Souvěť se vztahem alternativně důsledkovým

2.4.4 Souvětí se vztahem stupňovacím

2.4.4.1 Definice

2.4.4.2 Stupňování přímé

I. Definice

II. Souvětí se spojkou *nejenže*

A. Obecná charakteristika

B. Zdůrazňující partikule

C. Pozice spojky *nejenže* těsně před čárkou a spojkou

III. Souvětí se spojkou *nejen*

A. Obecná charakteristika

B. Zdůrazňující partikule

C. Infinitivní konstrukce

IV. Souvětí se spojkou *ba*

2.4.4.3 Stupňování nepřímé

2.4.1. Souvětí s prostou koordinací

2.4.1.1 Obecná charakteristika

I. Vymezení

Koordinace je syntaktický vztah, který se může odehrávat na více úrovních jazykové struktury, koordinována mohou být slova, fráze i věty. Základním znakem koordinace je, že spojuje minimálně dvě složky (koordináty), které mohou být v koordinačním spojení specifikovány vzhledem ke své syntaktické platnosti, sémantické funkci a funkci v rámci aktuálního členění větného.

Základním typem koordinačního spojení v souvětí je parataktická konstrukce spojující konjunkty A a B, mezi nimiž je buď vztah konjunkce (A + B), v níž se konjunkt A spojuje s konjunktem B (věta (1)) nebo disjunkce (A/B), v níž se konjunkty navzájem vylučují (věta (2)) (obě věty ČNK):

- (1) Přepajdala po přechodu na druhou stranu ulice **a** dobelhala se na autobusovou zastávku.
- (2) Odešla z vlastní iniciativy, **nebo** ji propustili kvůli její tvrdohlavosti?

Typickou vlastností obou těchto vztahů je neomezenost konjunktů počtem dva, tzn. potenciálně neukončený charakter struktury, která může vytvářet otevřenou řadu konjunktů (věta (3)) resp. disjunktů (věta (4)) typu A + B + + X. Srov. (obě věty ČNK; čárky a spojky oddělující věty ve vztahu koordinace jsou vyznačeny tučně):

- (3) Vyloučila důkazy získané na internetu, zkritizovala Frye za nepřipustné pobízení a nátlak a vyjádřila podiv nad nasazením tak nezkušeného policisty na takto závažný případ.
- (4) Omluvu nepřítomnosti žáka v družině, odchylky od docházky žáka, **nebo** pokud má žák odejít ze ŠD jinak či s jinou osobou, než je obvyklé **a** je uvedeno na zápisním lístku, sdělí rodiče tuto skutečnost družině písemně.

Na základní paratactický vztah se však mohou navrstvovat další sémantické rysy, které tento vztah modifikují a případně i blokují připojení dalších konjunktů do souvětí. (Běličová – Sedláček, 1990, s. 15).

Důležitým faktem v rámci souvětí koordinace je, že se může odehrávat na úrovni různého zanoření v celé souvětí struktuře. Znamená to, že koordinovány mohou být jak tzv. věty hlavní (samostatné věty nezávislé – věta (5)), tak věty vedlejší (závislé – věta (6)) (čárka a spojka oddělující věty ve vztahu koordinace jsou vyznačeny tučně):

- (5) Vsunula knihu zpátky do rance, hodila si ho na záda **a** vyšla ven.
- (6) Později se ještě tvrdilo, že celý incident byl ututlán americkou armádou, aby se nezbouřilo veřejné mínění za to, že oblíbená hrdinka byla vyslána do nebezpečí **a** nakonec ponechána bez pomoci.

II. Rysy souvětí koordinací

V české jazykovědné tradici existují paralelně, jak uvádí P. Karlík (ESČ, s. 232), dvě koncepce koordinace.

První koncepce, představovaná Šmilauerem (1966), upřednostňuje samotnou formu koordinace a považuje za primární hledisko koordinace shodnou syntaktickou platnost konjunktů; sémantické funkce konjunktů ani jejich platnost hlediska aktuálního členění nemají na hodnocení koordinace vliv.

Druhá koncepce zohledňuje i jiné faktory než jen striktně formální. Tato koncepce je reprezentována *MČ III* a *PMČ*.

Obě koncepce se různým způsobem staví k interpretaci koordinace, resp. k vymezení souvětí a několikanásobného větného členu.

III. Koordinace větných celků vs. koordinace několikanásobného větného členu

V domácí jazykovědné tradici je zkoumání koordinací komplikováno otázkou, zdali je tento strukturální typ koordinací větných celků, nebo koordinací několikanásobného větného členu v jediné větě/klauzi (např. Hrbáček, 1960, s. 4–18).

V rámci souvětí koordinace se omezujeme na stručnou rekapitulaci této diskuse. Vzhledem k tomu, že v centru pozornosti této kapitoly je především koordinace dějů jako taková, odhlížíme od nutnosti v jednotlivých případech rozlišovat možnost nahlížet spojení jako spojení několikanásobného predikátu nebo jako spojení souvětí. Všechny typy spojení chápeme jako koordinace souvětí.

Stanovení věty jako syntaktické jednotky je vázáno na existenci predikátu a na uskutečnění aktu predikace, rozhodování o počtu větných jednotek je nejednoznačné, jestliže se v nějaké větě vyskytnou dva (a více) predikátů, které mají totožné predikační kategorie, jsou v kontaktním postavení a na formální rovině sdílejí některé participanty vymezených událostí. Např.:

- (7) Slunce svítí a hřeje.
- (8) Večer rád leží a čte.
- (9) Dnes začalo mrznout a sněžit.

Ve větách (7) až (9) jsou charakteristické rysy (a) až (c):

- (a) **Koordinovaná slovesa** v pozicích konjunktiva A a konjunktiva B můžeme v rámci sémantické komponentové analýzy chápat jako součásti, resp. **složky jediného děje**.
- (b) Slovesa sdílejí časovou a modální charakteristiku.
- (c) Slovesa stojí v **kontaktním postavení**.

Věty (7) až (9) hodnotí Grepl (Grepl – Karlík, 1986, s. 212) jako **několikanásobné přísudky**, avšak s komentářem, že „*Přesnou hranici [mezi pojetím souvětí a několikanásobným větným členem] nelze stanovit a není to ani důležité*“. Protože „*Ještě spornější je stanovení několikanásobného přísudku ve větě bezpodměté*“ (tamtéž, zde věta (3)). Trávníček (1951, s. 801-803) hodnotí toto spojení jako souvětí celek.

K otázce samostatnosti tohoto typu predikačního spojení se vyjadřuje také K. Svoboda (1972, s. 13-15) s cílem stanovit strukturální rysy, které by jednotlivé typy predikace, resp. souvětí či větněčlenskou funkci vymezily obecně, bez závislosti na konkrétní větě.

Rysy několikanásobného přísudku jsou podle Svobody následující:

- (a) Společná determinace přísudkových sloves.
- (b) Determinace je podmíněna významovou blízkostí koordinovaných sloves. Na společnou determinaci ukazuje přítomnost koordinátoru *a* v koordinačním řetězci v jiných pozicích, než je pozice koncová.
- (c) Pokud složené slovesné tvary nějaký komponent sdílejí, je nutné pokládat je za několikanásobná spojení, např. „*Tyto koncepce byly povyšovány a prohlašovány za doktrínu*.“
- (d) Absence rozdílných větných členů determinujících jednotlivé predikáty. Pokud konstrukce takové rozdílné větné členy obsahuje, rozvolňují podle Svobody těsnost

konstrukce natolik, že je třeba ji charakterizovat jako souvětí, např. „*Po jedné až dvou minutách fotografický papír **odděláme, opláchneme** ve vodě a **necháme** v kyselém ustalovači minimálně 10 minut ustálit*“¹⁵.

IV. Kombinatorické možnosti koordinačních spojení v rámci jednoduché koordinace

Jednoduchá koordinace sestává z parataktických spojení jednotlivých konjunktů, které jsou paralelní svým významem, svou funkcí a obecně i svou formou.

V závislosti na typu prvků, které jsou koordinovány, odkazujeme k výslednému spojení jako k souvětí, tj. **koordinaci vět/klauzí, koordinaci predikátů, koordinaci na predikátu závislých větných členů** apod.

Všechny následující příklady koordinace charakterizujeme jako souvětňou souřadnou koordinaci, neboť rozlišování mezi koordinací na úrovni větného členu a věty/klauze je v mnohých případech nejasné a tudíž nefunkční.

V následujících typech dáváme koordinované výrazy do **závorek**. Přísudky koordinovaných vět a je slučující spojku vyznačujeme **tučně**.

1. Koordinace dvou samostatných vět

Tato forma koordinace odpovídá v tradiční terminologii souvětí souřadnému, resp. koordinaci dvou tzv. samostatných vět, které vzájemně nesdílejí žádný ze svých větných členů. Např.

(10) (V tom druhém **jsme** hodně **polevily**) **a** (Bílovec **začal hrát** mnohem lépe, jakoby bez zábran.)

2. Koordinace na úrovni predikátů

Tato koordinace se v mnohém přibližuje prvnímu typu koordinace. Mezi koordinovanými větami však existuje formální spojitost v podobě sdíleného větného členu, který je v druhé větě elidován:

(11) (Všichni vojáci už ale **ustali** ve svém konání) **a** (**dívali se** na něj).

3. Koordinace dvou větných členů ve formě subordinovaných klauzí

Není přitom důležité, který větný člen koordinované věty zastupují:

- (12) Žena přiznala, že (**se** v minulosti **lécila** s duševní poruchou) **a** že (**si chtěla** dítě **vzít**).
(závislé věty mají platnost předmětu)
- (13) Největší podíl na tomto poklesu nesl především elektronický průmysl, (který **je** vlajkovou **lodí** finského exportu) **a** (který během krize **utrpěl** značné ztráty.)
(závislé věty mají platnost přívlastku)

4. Koordinace části predikátů, resp. jejich plnovýznamových komponentů

V těchto případech je koordinován pouze plnovýznamový komponent predikátu, tj. plnovýznamové sloveso. Komponent nesoucí gramatické informace je z formální koordinace vyloučen a již se neopakuje.

- (14) Nějaká žádost se souhlasem se na úřad posílala, ale to **bych se musel podívat a dohledat** ty věci.

5. Koordinace části predikátů, resp. jejich neplnovýznamových komponentů.

Lze koordinovat ty komponenty predikátu, které nesou primárně gramatické informace. V těchto případech dochází k upřesňování informací temporálního nebo modálního charakteru.

- (15) Ségra vystudovala FAMU, stojí za kamerou, tak (musí) **a** (chce) být seriózní.

6. Koordinace na úrovni slovesa

Při koordinaci na úrovni slovesa je koordinována jen slovesná složka, zatímco všechny ostatní části věty jsou koordinovanými slovesy sdíleny.

- (16) Vmíchejte polovinu kokosového mléka, kurkumu, (osolte) **a** (opepřete) podle chuti, nyní rozmixujte dohladka.

Tato koordinace může probíhat jen u sloves se stejnými vazbami. Jestliže jsou koordinována slovesa s rozdílnými vazbami a vazba jednoho slovesa (obvykle prvního) je zanedbána, dochází ke vzniku syntaktické chyby, tzv. zeugmatu:¹⁶

¹⁶ Vl. Šmilauer (1966, s. 96) popisuje tento typ koordinace jako „*násilnou elipsu, kterou se některý člen dostává do závislosti odporující normě*“. Fr. Kopečný (1962, s. 62) charakterizuje tuto koordinaci jako druh anakoluty:

- (17) *Sylvestr Stallone **našel a ujal se** velmi chlupatého **psa**, kterému dal jméno Charlie.
(internet)

V. Vyjadřování vztahů mezi větami v souvětí souřadném

Vztahy mezi větami v souřadném souvětí mohou být vyjádřeny různými způsoby. Základní vyjadřování vztahů mezi větami se děje pomocí spojovacích prostředků (kap. 2.4.1.1). Některé významové vztahy mezi větami se realizují pomocí relativ (kap. 2.4.1.2). Nejjednodušším způsobem je spojení asyndetické (kap. 2.4.1.3)

Spojování událostí

Komunikace odehrávající se prostřednictvím jazyka v sobě zákonitě zahrnuje způsob, jakým kognitivně uchopujeme vnější realitu, tzn. nutnost vjemové parcelace a zpětného utváření „reality“ z těchto kognitivních parcelátů (srov. např. P. Kořátko, 1998; J. Peregrin, 1999; J. Peregrin, 2003). Naše řečová komunikace tedy de facto znamená rozdrobování vnímání okolního světa do organizovaných částí, které označujeme jako informace a které jsou vždy svým charakterem částečné, a ne zcela vyčerpávající. Spojovací prostředky jsou cennými nástroji organizace informací, neboť umožňují vyjadřovat mezi nimi vztahy, které v reálném světě buď vůbec neexistují, nebo převodem do verbální podoby vazebných parametrů, ukotvujících je v realitě, ztrácejí.

Z frekvenčního hlediska je nejdůležitějším spojovacím prostředkem při prosté koordinaci **spojka a**. Většina syntaktiků nepřipisuje této spojce žádný význam a bývá chápána jako „čistý“ koordinátor, tzn. koordinátor bez specifických přídatných významů. Je to konektor, který je uváděn jako prototypický příklad logické spojky.

Na této spojce však lze ilustrovat, že ji používáme jako prostředek kódování vnitřní struktury událostí. Například události *Jan spadl ze schodů* a *Petr se žení* jsou zcela nezávislé, pokud je nespojíme do jednoho celku *Jan spadl ze schodů a Petr se žení*. Koordinační spojka se tu podílí na vyjadřování temporálních vztahů mezi jednotlivými ději celé události a vytváří tak mezi oběma ději souvislosti. Tento příklad ukazuje jednu z fundamentálních funkcí koordinátoru *a*, **funkci aditivní**.

Koordinační souvětí sestává ze dvou nezávislých výpovědí. Neexistuje mezi nimi žádný explicitně vyjádřený vztah ve smyslu temporálního řazení a kauzality ani žádný signál pro odůvodněnost interpretace A na pozadí B nebo naopak interpretace B na pozadí A. Vzájemný vztah mezi konjunkty může vyvstat jen na základě **zkušenostního kontextu**.

„(...) objekt se váže ke dvěma slovesům, ač má každé jinou vazbu; pád objektu se přitom řídí vazbou slovesa bezprostředně předcházejícího“.

Na základě tzv. **zkušenostní presupozice** v případě souvětne koordinace interpretujeme jednotlivé děje, které byly propojeny do vyššího sémantického celku. Například ve spojení *Jana upadla a vyvrkla si kotník* na základě zkušenostní presupozice předpokládáme, že **k vyvrknutí kotníku došlo na základě pádu**. Možný je však také obrácený sled propozic *Jana si vyvrkla kotník a upadla*. Na základě zkušenostního kontextu budeme předpokládat, že Jana **upadla kvůli svému zranění**, které jí znemožňovalo bezpečnou chůzi. Pokud chceme presupozici příjemce modulovat, je třeba, abychom míru těsnosti mezi konjunkty rozvolnili například pomocí příslovečných určení, která ukotví časová určení dějů a tím i **nezávislost a nepodmíněnost jejich průběhu** *Včera Jana upadla a dnes si vyvrkla kotník*.

Tyto příklady také dobře ilustrují míru těsnosti¹⁷ mezi konjunkty. Čím těsnější je syntaktické sepětí (čím vyšší je míra syntaktické koheze), tím vzniká intenzivnější dojem následného temporálního řazení a také kauzality. Příklad *Jana upadla a vyvrkla si kotník* má význam časové posloupnosti dvou dějů, a zároveň i význam kauzální. Příklad obsahuje komplexní děj skládající se ze dvou „podřazených“ fází děje. V tomto příkladu spojka *a* asistuje na kódování komplexního děje. Proto je možné předpokládat, že se spojka *a* často vyskytuje v kontextu, ve kterém je kompatibilní s kauzální a temporální funkcí. Spojka *a* kauzální a temporální význam podporuje, ačkoliv sama o sobě nutně zapříčiněnost a čas nekóduje.

Užívání tohoto typu koordinace označujeme jako **kontaktní koordinaci**. Kontaktní koordinace je typ syntaktické struktury, pomocí níž jsou koordinované prvky spojeny bez explicitních spojovacích výrazů nebo s minimálním použitím spojek, čímž se mezi nimi vytváří těsné syntaktické a sémantické propojení. Tento způsob koordinace je typický pro vyprávění, protože zvyšuje dynamiku, vytváří plynulý tok děje a umožňuje těsnější spojení mezi jednotlivými akcemi nebo událostmi. V rámci kontaktní koordinace často dochází ke slučování událostí do komplexních celků, které mohou vyvolávat dojem temporálního řazení nebo kauzality, jak je vidět na příkladech uvedených v textu.

2.4.1.2 Koordinace spojková

I. Obecný přehled

Jádro spojovacích prostředků souvětne koordinace tvoří **parataktické spojky**. Jejich škála není v češtině nijak rozsáhlá, avšak **lze je spojovat s adverbii a částicemi**, čímž se kombinatoricky dosahuje podstatného rozšíření. Jejich kombinace dále umožňují vyjadřování nejrůznějších nuancí významového vztahu mezi koordinovanými větami. Tyto možnosti ilustrují následující kombinace koordinátorů *a* a *nebo*:

¹⁷ Srov. K. Svoboda (1972, s. 30).

a i:

- (1) Chudinka Ada Wareová oddaně zůstává po boku svého vrahounského manžela **a i** nadále s ním žije na okraji tlupy Tupého nože, jež rovněž směřuje kdovíkam.

nebo i:

- (2) Vnímám je velice pozorně a zdaleka to není tak, jak se říká **nebo i** píše.

a také:

- (3) Jiným řešením jsou výsuvné markýzy, které patří k oblíbeným řešením právě pro minimální zásah do vzhledu domu **a také** nabízejí mnoho praktických doplňků.

nebo také:

- (4) Zající se v zimě živí suchou travou, **nebo také** okusují kůru stromů.

a/nebo proto:

- (5) Po úrazu ruky se načas musel vzdát hry na housle, **a proto** svoji činnost soustředil na komponování.
- (6) Badatelé se dodnes ptou zda se Odysseus také plavil za lepším životem **nebo proto**, aby se mohl plavit.

a/nebo hlavně:

- (7) Jeho bratr se zase staral o vše na baráku, topil, pomáhal v kuchyni **a hlavně** měl na starosti bar a obsluhu hostů při snídani, obědech i večer.
- (8) Dodržujte prosím doporučené parkování, **nebo hlavně** neparkujte na Skřivánčím kameni. (internet)

a/nebo zejména:

- (9) Často na ně vzpomínám **a zejména** při svém působení v zahraničí si uvědomuji význam naší lingvistické tradice.
- (10) Ten argument je sice vážný, ale musíme se ptát, v jakém zdravotním stavu se do té fáze posledních let života dostáváte. Jestli jste tak svěží, abyste opravdu mohli dále pracovat, **nebo zejména** u fyzicky náročných profesí vám prodlužování pravděpodobnosti dožití příliš nepomůže.

a/nebo naopak:

- (11) Bylo zjištěno, že stresové hormony adrenalin a kortizol působí na imunitní buňky těla, snižují jejich schopnost bojovat proti virům **a naopak** podporují tvorbu zánětu.
- (12) Nádor se zvětšuje buď pomalu a je ohraničený, **nebo naopak** rychle expanduje.

II. Funkce koordinátorů

Koordinální parataktické vztahy jsou explicitním způsobem vyjádřeny pomocí jednotlivých koordinátorů. Jak však poznamenává většina autorů pracujících se sémantickou stránkou parataktických koordináčních spojení, je sémantická hodnota těchto koordinátorů jen těžko uchopitelná. M. Těšitelová (1985, s. 95) např. uvádí, že „*Vysoká četnost slučovacích spojek má i své důvody významové: spojení slučovací je významově neutrální a může zastupovat i spojení se speciálnější sémantikou*“.

Běličová a Sedláček (Běličová – Sedláček, 1990, s. 15) funkci parataktických koordinátorů vidí především v „připoutávacím“ efektu. V souvětěném koordináčním parataktickém spojení je konstatována platnost obou spojených konjunktů a funkce koordinátoru umožňuje jejich různou interpretaci. Autoři uvádějí, že „*vše, co se jeví jako jejich významová složka, je dáno kontextem, tj. vyplývá z konfrontace obsahů A a B*“.

Především zde může docházet k **porovnávání platností konjunktů**, přičemž jeden z konjunktů je chápán jako základ pro stanovení rozdílů u konjunktů druhého. Při koordinaci koordinátorem není přesně stanoveno, který z konjunktů je výchozím, tzn. že je buďto možné poukazovat ke konjunktů A (lineárně v první pozici) nebo ke konjunktů B (lineárně v druhé pozici).

- (13) Když konečně dorazil, sotva se do něj vyškrábala a s obtížemi se dostala do svého podnájmu.
- (14) Snad to bylo tím, že si lehl, nebo tím, že si vzal prášek, ať už tak či tak, mrákoty ho přešly a srdce začalo tlouci klidně a pravidelně, a proto si zapálil cigaretu a přisunul si popelník ležící na podlaze blíž.
- (15) Já jsem naštěstí flegmatik a umím se smát sama sobě, takže když mi řekl, že jsem dost stará, odpověděla jsem, že ani netuší, jak moc jsem stará. (zkráceno)
- (16) Byl jsem v té době na dovolené na Šumavě a mnozí rekreanti z jižních Čech (Strakonicka a Písecka) a z Plzeňska v našem penzionu s obavami sledovali nárůst vodní hladiny na menších řekách a postupné zatopování svých měst, na což reagovali předčasným odjezdem.

Zhodnotíme-li sémantické rysy odrážející objektivní skutečnost v podobě např. časové nebo kauzální posloupnosti, pak je nutné konstatovat, že tyto významy nejsou integrální součástí samotných konjunktů, ale existují díky subjektivní interpretační schopnosti recipienta, kterou nabývá až na základě vlastních zkušeností nejen s jazykem, ale i s objektivní skutečností. Právě tato neutrálnost je zřejmá zvláště u koordinátoru *a*, kterému umožňuje, aby byl jedním z nejfrekventovanějších prvků, uplatňujících se při koordinaci na rovině lexikální, větněčlenské, větné, souvětivé, ale i textové a mnohdy zastupoval další koordinátory, které by byly v jednotlivých kontextech také využitelné, jak ukazují následující příklady:

- a přesto** Pršelo celý den, **a** oni se rozhodli jet na výlet!
- a dokonce** Hudba zlepšuje náladu, zvyšuje odvalu a sebedůvěru **a** zlepšuje fyzické i psychické zdraví!
- a proto** Byl velmi unavený **a** rozhodl se odjet na dovolenou.
- vždyť** Dle mého názoru nelze situaci v ČR označit jako jednoznačně orientovanou na jadernou energetiku **a** do provozu se uvádějí i jiné zdroje, včetně větrných a fotovoltaických elektráren.
- a proto** Hliník se velice snadno slučuje s kyslíkem **a** v přírodě se nikdy nevyskytuje jako čistý kov.

III. Druhy koordinace spojkové

Ačkoliv je funkcí koordinačních spojek úprava celkového významu spojovaných informací, jejich vlastní sémantika je velmi abstraktní a v současné české lingvistice jejich popis vychází ze spojek logických (srov. např. *Mluvnice češtiny 2*, 1986, s. 215). Souřadící konjunktory také, na rozdíl od konjunkturu podřadícího, není součástí žádného ze spojovaných konjunktů, stojí mezi nimi a jeho funkcí je propojení dvou informačních složek a signalizace vztahu mezi nimi.

Základními vztahy, které jsou signalizovány spojkami, jsou slučování, vylučování a vyjádření odporovacího vztahu mezi informacemi.

A. Koordinační spojení s významem slučovacím (konjunkce)

Tato spojení mají za cíl slučovat informace nebo myšlenky, které mají rovnocennou důležitost významu nebo informační hodnoty. Spojovací výrazy s významem konjunkce slouží k propojení vět tak, aby vyjádřily **současný, souběžný nebo doplňkový vztah** mezi nimi.

Tyto spojky naznačují, že informace nebo myšlenky spojených částí věty mají společný charakter nebo jsou vzájemně doplňující. Mezi **typické spojovací výrazy** s významem konjunkce patří např. *a, i, také, dále, navíc, kromě toho, stejně tak*.

Tyto spojovací výrazy propojují informace, které se navzájem doplňují či podporují. Použitím spojek s významem konjunkce autor zdůrazňuje prostou spojitost mezi různými včetně vyjádřenými informacemi. Srov. (slučovací spojka je vyznačena tučně):

- (17) Výlohy jsou vymlácené, obchody vykradené **a** všechny interiéry jsou poničené.
- (18) Všude byli policisté **a** s detektory rentgenovali turisty.
- (19) Zvýší mi plat **a** budu moci požádat o trasu Dillí – Bombaj, což mi umožní mít příjemnější pracovní dobu.
- (20) Musela jsem je vrátit do plechovky, která stála uprostřed stolu **a** na jejímž víčku byl vyrytý nápis Pour les Pauvres.

B. Koordinační spojení s významem vylučovacím (disjunkce)

Koordinační spojení s významem disjunkce slouží k vyjádření vzájemné vylučnosti nebo alternativy mezi dvěma nebo více možnostmi, informacemi nebo myšlenkami. Tato spojení naznačují, že jedna část textu vylučuje druhou, nebo že jsou tyto části navzájem alternativní. Používají se k vyjádření opačného smyslu nebo vylučování možností, a tím přispívají k diferenciaci informací nebo názorů. Mezi typické koordinační spojky s významem disjunkce patří **nebo, anebo, buď... nebo, či**. Tyto spojky umožňují autorovi či mluvčímu vyjádřit, že existuje více variant nebo možností, ale pouze jedna z nich je platná v daném kontextu. Koordinační spojení s významem disjunkce tedy slouží k jasnějšímu a preciznějšímu vyjádření alternativy či vylučnosti mezi různými částmi textu. Srov.:

- (21) Buď půjdeš s námi do kina, **nebo** zůstaneš doma.
- (22) Lidé byli většinou obezřetní, ale občas se stalo, že někdo lehkomyšlný pozval upíry dál, **nebo** dokonce sám otevřel dveře.
- (23) Tato služba je užitečná, pokud je vyžadováno mnoho spolupracujících služeb k zajištění požadavku klienta, **nebo** když vznikají závažné prodlevy při plnění požadavku klienta.
- (24) Tak dáte mi ty kazety, **nebo** mám zavolat na policii a vydáme se společně na domovní prohlídku k vám domů?

C. Koordinační spojení s významem odporovacím (adverze)

Koordinační spojení s významem odporovacím, slouží k vyjádření kontrastu, rozdílu nebo rozporu mezi dvěma či více informacemi formulovanými větou formou. Tato spojení naznačují protikladné nebo konfliktní informace, názory nebo podmínky.

Mezi typické spojovací výrazy s významem odporovacím patří **ale, avšak, nicméně, (a) přesto, naopak, ovšem, na druhou stranu**. Tyto spojovací výrazy naznačují rozdílnost, protiklad nebo odlišnost mezi větami a umožňují autorovi vyjádřit kontrast či rozpor mezi nimi. Použitím koordinačních spojení s významem odporovacím se zvýrazňuje diverzita informací nebo názorů v textu. Srov.:

- (25) Jeho opakem je Balzac, který podporoval konzervativní ideologii legitimismu, **a přesto** dokázal ztvárnit historický a společenský život ve Francii s veškerým jeho napětím a rozpory.
- (26) Podle aktuálního průzkumu společnosti KiK má téměř každý Čech a Slovák ve své skříni minimálně jeden kus oblečení, který nebyl vůbec drahý, **a přesto** patří k nejoblíbenějším.

(K odporovacímu a vylučovacímu vztahu viz podrobněji kap. 2.3 *Souvětí se vztahem rozporu* a 2.4.3 *Souvětí se vztahem alternativním*.)

D. Koordinační spojení s významem stupňovacím

Koordinační spojení s významem stupňovacím slouží k vyjádření postupného nárůstu či poklesu intenzity, stupně či rozsahu určité vlastnosti, jevu nebo stavu. Tato spojení naznačují gradaci, posun mezi různými úrovněmi nebo stupni daného jevu.

Mezi typické spojovací prostředky s významem stupňovacím patří **i, (a) dokonce, dokonce i, dokonce ani, ba, ba i, nejen – i, nejen – ani, nejen – ale i**. Tyto spojovací prostředky umožňují vyjádřit postupnou změnu nebo vývoj určitého jevu nebo stavu, přičemž se upřesňuje intenzita či rozsah tohoto jevu či stavu. Použitím koordinačních spojení s významem stupňovacím se zvýrazňuje dynamika či rozmanitost informací. Srov.:

- (27) Hudba zlepšuje náladu, zvyšuje odvalu a sebedůvěru, **a dokonce** zlepšuje fyzické i psychické zdraví!
- (28) Moje nevěsta se dostala do Moskvy, **a dokonce** se tam i nějak uchytila.

(K stupňovacímu vztahu viz podrobněji kap. 2.4.4)

E. Koordinační spojení s významem důsledkovým.

Koordinační spojení s významem důsledkovým slouží k vyjádření vztahu příčiny a následku mezi dvěma či více větami. Tato spojení naznačují, že jedna věta, lineárně obvykle stojící v druhé pozici, je důsledkem či následkem druhé věty, lineárně obvykle stojící v pozici první. Mezi typické spojovací výrazy s významem důsledkovým patří *takže, (a) proto, tudíž, tedy, a tím pádem, díky tomu, kvůli tomu, v důsledku toho*. Srov.:

- (29) Nákup vybavení byl omezen jen na to nejnútnější, a proto podnik vykazoval slušné zisky.

(K důsledkovému vztahu viz podrobněji kap. 2.2.5.3)

F. Koordinační spojení s významem konfrontačním

Souvětné koordinační spojení s významem konfrontačním slouží k vyjádření protikladu, rozdílu nebo konfliktu mezi dvěma či více větami v souvětí, které jsou propojeny tak, aby zdůraznily jejich vzájemnou neslučitelnost nebo protichůdnost. Tato spojení naznačují rozpor mezi informacemi, názory nebo podmínkami. Konfrontační spojení vyjadřuje výraznější disproporci mezi jednotlivými větami než spojení odporovací. Konfrontační charakter vyplývá z obsahu jednotlivých vět. Pro vyjádření konfrontačního významu se využívají např. spojovací výrazy *ale, avšak, naopak, nicméně, ovšem*. Srov.:

- (30) Nebyly ani všechny ve stejno výšce, **naopak** zaujímaly prostor několika mílů nad sebou.

G. Koordinační spojení s významem časové následnosti

Souvětná koordinační spojení s významem časové následnosti slouží k vyjádření postupného sledu událostí nebo činností v čase. Tato spojení naznačují, že jedna událost nebo činnost následuje po druhé, přičemž časový vztah mezi nimi je důležitý pro porozumění textu. Mezi typické koordinační spojovací výrazy s významem časové následnosti patří například *(a) poté, potom, následně, později, nakonec, v konečném důsledku*.

Tyto spojovací výrazy slouží k označení postupu událostí v čase a ukazují, jak na sebe události nebo činnosti navazují. Použitím souvětých koordinačních spojení s významem časové následnosti se zdůrazňuje **chronologický průběh událostí**. Srov.:

- (31) Prstem přešel po podobence v pravé polovině medailonku **a potom** ho posunul k levé a pohladil pramínek plavých vlasů, který spočíval v prázdném místě, kde kdysi býval jeho portrét z mládí.
- (32) Ukončil hovor dřív, než mu mohla začít odporovat, **a potom** si konečně i on postavil na střechu auta majáček.

2.4.1.3 Koordinace vztažně navazovací

Tento typ koordinačního vztahu zahrnuje věty, které bývají v odborné literatuře často označovány jako „nepravé věty vedlejší“ nebo „nepravé věty vztažné“. Např.:

- (1) Přijela pout', **která** s sebou přivezla ruské kolo, horskou dráhu a houpačky.

V tomto typu souvětí se projevuje **nesoulad mezi formou a významem**. Na rovině formální jsou užity prostředky hypotaktické, sémantická interpretace však není paralelně subordináční, ale koordinační. Vztažně připojená věta je formálně závislá, není však začleněná a nemá povahu determináční, ale navazovací.

K diskutovanému typu konstrukce existuje v české lingvistice rozsáhlá diskuze, kterou přehledně shrnuje F. Daneš v textu *Takzvané „vztažné věty nepřívlastkové“: současné názory na jejich status*. NŘ 92 (2009), č. 4, s. 169-183.

V rámci vztažně navazovací konstrukce můžeme hlouběji rozlišit další její podtypy, které se odlišují jak svou formou, tak významovými odstíny navazovacího vztahu. Výraznou roli při jejich odlišení hrají spojovací prostředky.

Prvním podtypem jsou koordináty, které jsou spojeny pomocí vztažných zájmen *jaký, který, jenž* nebo pomocí vztažných příslovcí *kdo, kde, kdy, kam*. Jejich navazovací užití ilustrují věty (2) až (6):

- (2) Koupila si klobouk, **jaký** ji všichni záviděli.
- (3) Přišla k nám starší žena, **která** nás pozvala k sobě.
- (4) Odešel do Prahy, **kde** studoval práva.
- (5) Veškeré postřiky je třeba provádět na jaře, **kdy** listy a květy teprve pučí.
- (6) Nakonec se uchýlil do Budapešti, **kam** se rok před ním přestěhovala jeho rodina.

Druhým podtypem jsou koordináty spojené pomocí zájmen *což*, které se v daných konstrukcích realizuje jednak ve všech pádových formách svého paradigmatu, tj. *čehož*, *čemuž*, *což*, *o čemž*, *čímž*, ale také ve formě příslovečných spřežek *načež*, *pročež*, *příčemž*.

Ve Skladbě spisovné češtiny tyto spojovací prostředky označuje jako *souřadící relativy* a poukazuje tak na jejich dvojí charakter. Srov. Grepl, M. – Karlík, P.: Skladba spisovné češtiny. SPN. Praha, 1986.

- (7) Jeho pH je stejné jako u zdravých slz, **což** umožňuje pohodlné vložení čočky do oka.
- (8) Další z obviněných je zase dobrým řidičem, **čehož** chtěli muži využít v případě, že by byli pronásledováni policisty.
- (9) Poté již klepnete na Finish, **čímž** spustíte vypalování.
- (10) S kokainem se psaní znovu stalo potěšením, připadal si nespoutaný a nadšený jako onoho prvního léta v Paříži, **načež** následovalo nejneproduktivnější období jeho kariéry.
- (11) Tal totiž jednou rozeslal oběžník, v němž upozornil ostatní policisty, že slovo datum je středního rodu, **pročež** je v množném čísle nutno psát ta data namísto nesprávného ty data.

Nerestriktivní vztahné věty se vyznačují různorodým obsahem a různým vztahem k řídicí substantivní frázi. Ačkoliv jsou tyto věty formálně konstruovány jako vedlejší a některé jejich rysy je přibližují k vsuvkám, poskytují tyto věty často zásadní informace o dalších okolnostech děje uvedeného ve formálně řídicí větě.

V některých případech se na vztah vysvětlování, tj. vztah typický pro informace formulované v podobě vsuvky, navrstvují další významy. Např. ve větě (12) je primárním významem navazovací věty s *což* **význam odporovací**:

- (12) Určitě se od nás neočekávalo vítězství, ale chtěli jsme domácí tým potrápit, **což** se nám vůbec nepovedlo.

Koordinace vztahně navazovací patří mezi souvětne typy, které v různých gramatických příručkách byly **hodnoceny negativně** jako nevhodný, resp. nesprávný či substandardní typ spojení, a to z toho důvodu, že v nich dochází k rozporu mezi užitou formou a jejich funkcí, tj. formou nenáležitou pro vyjadřování dané funkce.

Částečného přijetí se těmto větám dostává v *Příruční mluvnici* (1995), kde P. Karlík konstatuje, že „Ačkoli je gramatiky nedoporučují, nemůžeme je paušálně odmítnout, neboť

jsou sevřenější způsobem vyjádření než zcela korektní formy souvětí souřadného.“ Karlík zde poukazuje na důležitý fakt, že spojení klauzí koordinacním způsobem je vždy volnějším typem spojení. To je pravděpodobně jeden z důvodů častého užívání vztažných vět navazovacích, které umožňují sémantickou koordinaci několika dějů, zároveň je však formálně spojují vztahem těsnějším, determinačním.

2.4.1.4 Koordinace asyndetická

Nejjednodušší koordinací formou je asyndetické spojení, tedy koordinace, která se vyznačuje prostým lineárním řazením vět oddělených čárkami, **bez použití spojek**.

Významový vztah mezi větami je v takovém případě je vyvozen výhradně z jejich obsahu. Asyndeton představuje implicitní způsob vyjádření vztahu, který je často méně konkrétní a jednoznačný. Interpretace vztahu mezi asyndeticky spojenými větami závisí na výraznosti jejich obsahu a může být přisuzována syndetickému typu na základě této výraznosti.

Asyndetická koordinací spojení jsou historicky dokumentována v nářečních útvarech (Chloupek, 1961), ale jsou typická také pro literární styl některých spisovatelů.

Ve světové literatuře lze výrazné využití asyndetických souvětí pozorovat např. u E. Hemingwaye, v domácí české literatuře je to pak typický syntaktický prostředek B. Hrabala.

Asyndetická koordinace plní několik funkcí, které se liší v závislosti na kontextu a zamýšleném účinku. Mezi hlavní funkce patří vytvoření rytmického efektu, kontrastu či napětí, případně důraz na jednotlivé prvky děje. Tyto funkce nemusí nutně existovat odděleně, ale mohou se na sebe v textu vrstvit.

Užitím asyndetické koordinace je však text zároveň vystaven možnosti nejasností nebo dvouznačností při interpretaci, mezi větami může dojít k potenciální ztrátě logických spojení, které by bylo zabezpečeno použitím určité spojky. Srov.:

- (1) Takže vy jste převzali předsednictví, které my jsme připravili. Tři roky jsme ho připravovali - máte krásnou zahradu, půjdu se tam podívat jednou v sobotu. Budete mít nový terminál, to je také naše dílo. A provládní média, která vám vyhrála volby - proč pro ně nedokončíte ten projekt, aby měla hezký prostor na otázky, na které jste na začátku ani nechtěli odpovídat? To je také náš projekt, je tam nová kantýna. (internet)

Speciální funkce asyndetické koordinace:

1. Rytmičtý efekt

Absence spojek může zvýšit tempo textu a vytvořit pocit naléhavosti nebo dynamiky. Tato funkce je často využívána v dramatických nebo napínavých scénách. Např. ve větě (2) absence spojek **zrychluje tempo vyprávění** a zdůrazňuje rychlou sekvenci akcí. (Asyndeta jsou vyznačena tučně):

(2) "Ano!" **křičel, běžel, padal** do vody," tady jsem! (překlad – W. Faulkner)

2. Kontrast nebo napětí

Asyndetická koordinace může být také užita k vytvoření kontrastu nebo napětí mezi jednotlivými složkami textu, resp. mezi jednotlivými ději vyjádřenými dílčími klauzemi. Ve větě (3) jsou protichůdné emoce vyjádřeny rychlým sledem slov, což zvyšuje dramatický efekt. Absence spojek může zvýšit tempo textu. Tím, že jsou věty nebo větné členy spojeny přímo, text působí svižněji a energičtěji. Tento efekt je často využíván ve scénách s vyšší intenzitou děje nebo napětím:

(3) Co já jsem se **naprosila, naplakala, nabečela**. (B. Hrabal – ČNK))

3. Důraz na jednotlivé prvky

Užití prosté asyndetická koordinace může také zvýraznit jednotlivé děje popisu, čímž každému koordinovanému ději dodává větší váhu. Tento důraz může být využit k posílení určitého sdělení nebo obrazu v textu. Každý předmět je zdůrazněn, což by se při použití spojky "a" nebo "*nebo*" nemuselo stát (obě věty ČNK):

(4) Ale pak **rozložila** peníze po stole, **otevřela** almárku, dvěma prsty **se dotýkala** hrníčků.

(B. Hrabal)

(5) Lenin **si komponuje** řeč na kolenou, **sedí** ve fotelu potaženém bílým povlakem. (B.

Hrabal)

V neposlední řadě asyndetická koordinace může dodat textu specifický **stylový nebo estetický rozměr**, jehož popis však není možný pomocí syntaktických prostředků.

V klasické literatuře, například u starořeckých a římských autorů, byla asyndetická koordinace často využívána k dosažení určitého rytmu nebo důrazu, kde absence spojek pomáhá vytvářet **epický a vznešený tón**.

- (6) A **vrhl se** kupředu v mocném bojišti, **padl** na zem, **zavřel** oči ve smrti. (překlad: Homér, "Ilias", kniha 16, verš 859.)

V **moderní literatuře** je asyndetická koordinace často užívána k vytvoření realistického nebo naturalistického efektu. **Autorský styl**, který se vyhýbá nadměrnému užívání spojek, může napodobovat přirozený tok myšlenek nebo řeči, čímž text působí autentičtěji.

Například E. Hemingway, známý svým úsporným stylem, asyndetickou koordinaci využívá často. V jeho povídce „*Stařec a moře*“ se nachází mnoho pasáží, kde je absence spojek využita k vytvoření intenzivního a koncentrovaného vyprávění:

Stařec **pustil** šňůru, **stoupl** na ni nohou, **zdvihl** harpunu, jak jen mohl vysoko, a veškerou silou, kterou v sobě právě zburcoval, ji vrazil rybě do boku těsně za ohromnou hrudní ploutev, která trčela do vzduchu do výše jeho hrudníku.

Ale **odvázal** lanko harpuny od ouvazníku, **provlékl** je rybě žábry a mezi čelistmi, **omotal** je kolem jejího meče a **provlekl** je druhým žaberním otvorem, **udělal** ještě jednu smyčku kolem mečovitého výrůstku, **zauzlil** provaz na dvojito a **upevnil** jej k ouvazníku na přidi.

Podobně asyndetickou koordinaci užívá v textech **B. Hrabal**; vytváří tok vyprávění bezspoječnou koordinací jednotlivých dějů, čímž se přibližuje jednak toku vyprávění v mluvené podobě, jednak tím zvyšuje dynamiku dějovosti. B. Hrabal často užívá dlouhé, plynulé věty, ve kterých jsou jednotlivé větné členy nebo celé věty spojeny bez spojek. Tento styl vytváří rytmický a dynamický efekt, který je pro jeho psaní charakteristický. Srov. pasáže z povídky *Pábitelé*:

Otevíráme vrata, **nakláníme** kocábku, **podkládáme** ji cihlou, aby se nezvrátila. Poslouchal jsem a díval se na Jarmilku, jak u skříňky pořád **počítala** peníze, pořád **si** něco **šeptala**, **chytala se** za hlavu, **naslinila si** prsty a počítala nanovo. Jeřáb **se snášel**, znovu **zapadl**, **tiskli jsme se** ke zdi.

2.4.2. Souvětí se vztahem kontrastně porovnávacím

(Pozn.: Ve *Skladbě češtiny* M. Grepla a P. Karlíka se daný typ vztahu nazývá 'konfrontační'.)

2.4.2.1 Obecná charakteristika

I. Charakteristika vztahu; spojky, které ho vyjadřují

Tento typ souvětí dokumentují a ilustrují věty (1) až (3):

(1a) Počet učitelů roste, **zatímco** studentů ubývá. (ČNK)

(1b) **Zatímco** automobilů přibývá, kuřáků ubývá. (ČNK)

O tom, zda v daném textu užijeme souvětí typu (1a) se spojkou uvozující druhou klauzi, anebo souvětí typu (1b) se spojkou uvozující první klauzi a celé souvětí, rozhoduje **aktuální členění textu**.

(2a) Einsteinovy argumenty měly blíže k fyzice, **kdežto** Poincaré pojímal problém matematicky. (ČNK)

(2b) Einsteinovy argumenty měly blíže k fyzice, **zatímco** Poincaré pojímal problém matematicky

(2c) **Zatímco** Poincaré pojímal problém matematicky, Einsteinovy argumenty měly blíže k fyzice.

(3a) Amerika jásá, Evropa kroutí hlavou. (ČNK)

(3b) Amerika jásá **a** Evropa kroutí hlavou.

(3c) Amerika jásá, **ale/avšak/zato** Evropa kroutí hlavou.

(3d) Amerika jásá, Evropa **však** kroutí hlavou.

(3e) **Zatímco** Amerika jásá, Evropa kroutí hlavou.

(3f) Amerika jásá, **kdežto** Evropa kroutí hlavou.

Komunikačním smyslem vět typu (1) až (3) je **porovnat dvě situace**, které z jistého hlediska chápeme jako jistý **kontrast**. Konkrétněji řečeno jde v souvětí tohoto typu o to, že se porovnává téma (*Amerika*) a réma (*jásá*) jedné věty s tématem (*Evropa*) a rématem (*kroutí hlavou*) věty druhé, a tak **se tato témata a rémata stavějí do kontrastu**.

Spojky speciálně vyjadřující tento typ souvětí jsou zejména spojky **zatímco** a **kdežto**.

Jak ukazují věty (3a) až (3f), pokud vztah mezi obsahy dvou vět, které slučujeme v souvětí, implikuje jistý rozpor, lze takové věty spojit také **asyndeticky** nebo **syndeticky** obecně **slučovací spojkou a** nebo **odporovací spojkou** (*ale, avšak, však, zato*).

Volba jednoho z výše uvedených typů souvětí při výstavbě textu je záležitostí individuální **stylizace** a/nebo specifik daného **žánru**. Naproti tomu gramatika současné spisovné češtiny dává všechny tyto možnosti k dispozici.

II. Žánr

Kontrastně porovnávací souvětí jak se spojkou *zatímco*, tak se spojkou *kdežto* se vyskytují jak v publicistice, tak v odborné literatuře i v beletrii. U některých sloves však převládá nebo je téměř výlučný daný typ souvětí ve **sportovním zpravodajství**:

Nervozita a smůla se jim lepila na paty, **zatímco soupeř hrál** s přehledem.
V úvodním dějství hráli domácí bez jiskry, **kdežto hosté hráli** s nasazením.

Z hradeckého týmu byl úspěšný jen Suchý, **zatímco** z domácích **proměnili Stránský a Heřman**.
Domácí nevyužili úvodní nápor, **kdežto nováček** ze Všerub **proměnil** hned svoji první šanci.

III. Konkurence spojky *zatímco* a spojky *kdežto*

Zásadní **rozdíl mezi oběma spojkami** spočívá ve dvou vlastnostech: (a) spojka *zatímco* je homonymní, neboť vyjadřuje i vztah časový, spojka *kdežto* má pouze význam kontrastně porovnávací (konfrontační); (b) spojka *zatímco* může stát uprostřed souvětí i na jeho začátku, **spojka *kdežto* uvozuje výhradně druhou větu v pořadí** (tj. chová se jako spojka souřadící):

- (2c) **Zatímco** Poincaré pojímal problém matematicky, Einsteinovy argumenty měly blíže k fyzice.
- (2d) ***Kdežto** Poincaré pojímal problém matematicky, Einsteinovy argumenty měly blíže k fyzice.

Se spojkou *kdežto* na začátku souvětí se lze setkat jen zcela výjimečně:

Ukázal mi mé hříchy v nové perspektivě. **Kdežto** dříve byly malé, nízké a ošklivé a raději se na ně nemělo myslet, tento duchovní jim dal jakousi velikost, pel a důstojnost.

IV. Spojky *jestliže* a *jak*

Vztah konfrontačně porovnávací lze vyjádřit i polysémní spojkou *jestliže* nebo polysémní spojkou *jak* (obě věty ČNK):

- (4) **Jestliže já** píšu o smutku, **ona** vykládá o veselosti.
- (5) **Jak byla ona** bezradná, **tak byl Moric** čilý a rozhodný.

Kontrastně konfrontační vztah dvou po sobě následujících dějů lze v jistých kontextech vyjádřit také spojkou *aby* (*Sedl si, aby po pár vteřinách zase vstal*. K tomu viz kap. 2.2.5.5. III. *Nepravá věta účelová*)

2.4.2.2 Spojka *zatímco*

I. Styl a pozice

Spojku *zatímco* lze pokládat za **bezpříznakový výraz standardní spisovné češtiny**; jí uvozená klauze může stát v **antepozici** i v **postpozici** (obě věty ČNK):

- (6a) **Zatímco** jižní poddruh je celkem hojný, severnímu nosorožci hrozí vyhubení.
- (6b) Severní Evropa tažená Německem stále roste, **zatímco** jižní Evropa se propadá do recese.

Srov. dále k postpozici spojky *zatímco*:

Zdá se, že poslední dva tři roky přibývá ve Velkých jezerech steelheadů, **zatímco** lososů spíše ubývá.
Počet důchodců stále poroste, **zatímco** pracujících bude ubývat, jestliže nevěříme na masovou imigraci či hromadnou porodnost.

Zda zvolíme souvětí typu (6a) s anteponovanou porovnávací klauzí nebo souvětí typu (6b) s postponovanou porovnávací klauzí, záleží na **výstavbě textu a jeho aktuálním členění**.

II. Homonymie: význam časový, nebo kontrastně porovnávací

Většina souvětí se spojkou *zatímco* jsou souvětí, v nichž tato spojka uvozuje **větu časovou**.

Např. (vše ČNK):

- (7a) **Zatímco žena spala**, zloděj vykrádal byt.
- (7b) Pachatel jim rozřízl stan a ukradl peníze, **zatímco spali**.
- (8a) **Zatímco máma vařila**, holčička vylezla do nezajištěného okna a spadla ze čtvrtého patra.
- (8b) Vykradli ji, **zatímco vařila** (titulek)

Že jde o **vztah časový**, nikoli o vztah kontrastně porovnávací, však plyne většinou z **obsahu souvětí, nikoli z jeho formy**; z hlediska formy jsou souvětí jako (7a) a (8a)

homonymní, neboť mohou vyjadřovat i vztah kontrastně porovnávací. Z obsahu věty (7a) je však zcela zřejmé, že se tu hovoří o tom, **kdy** zloděj vykrádal byt (když žena spala) a z obsahu věty (8a) je stejně zřejmé, že tu jde o to, **kdy** holčička vylezla do okna (když máma vařila).

Naproti tomu věty typu (7b) a (8b) mohou vyjádřit **pouze vztah časový**, neboť rematická pozice slovesa zde silně implikuje časový údaj.

Nejsou však výjimečná souvětí, která mohou vyjadřovat **jak vztah kontrastně porovnávací, tak zároveň i vztah časový** (vše ČNK); zpravidla jde o souvětí, v jejichž obou klauzích je **nedokonavé** přísudkové sloveso:

Zatímco sameček vyzpěvuje, samička hledá místo pro hnízdo.

Zatímco medvědi spí, rysi mají období páření.

Zatímco politici přešlapovali, armáda jednala.

Zatímco Izraelci slavili, Palestinci drželi smutek.

Zatímco Francouzi jásají, Irové jsou smutní.

Zatímco středoškoláků ubývá, mateřinky praskají ve švech.

Zatímco v Janovi a Zuzaně **roste** láska, v Hanušovi **se rodí** nenávisť. (J. Katalpa, *Zuzanin dech*)

III. Indikátory vztahu kontrastně porovnávacího

A. Protikladnost entit, jimž se přisuzuje protikladný děj

Tam, kde se proti sobě staví dvě entity v **nějakém smyslu protikladné**, např. *muži* proti *ženám*, *zemědělci* proti *sadařům*, *města* proti *venkovu*, *sportovci* proti *profesorům*, *Amerika* proti *Evropě* atd., bývá nasnadě význam kontrastně porovnávací; srov. dále (vše ČNK):

(9) **Zatímco ženy** stárnou, **muži** zrají do krásy. Tímto pravidlem se řídil módní průmysl posledních několik desetiletí [...]

Srov. dále:

Zatímco zemědělci skuhrají, **sadaři** jásají.

Zatímco města bohatnou, **venkov** je extrémně chudý.

Zatímco sportovci dopují, **profesoři** opisují.

Zatímco Američané bombardují, **Evropa** sází na jemnější nástroje.

Zatímco dolar zpevňuje, **rubl** opět klesl.

B. Děj vs. stav a vid slovesa

Indikátorem významu kontrastně porovnávacího je však zejména to, že se proti sobě staví: (a) děj a stav, (b) dovršený děj vyjádřený **dokonavým videm** a trvajícím stavem, (c) dovršený děj následovaný jiným dovršeným dějem; v **obou klauzích** je **dokonavé sloveso** (vše ČNK).

Ad (a):

(10) **Zatímco** brzdy **reznou**, výfuky **jsou** opravdu **kvalitní**.

Ad (b):

(11) **Zatímco** volna **přibylo**, příjmy **zůstávají** stejné.

Ad (c):

(12) **Zatímco** pterosauři **vymřeli**, ptáci **přežili**.

Srov. dále:

Zatímco sňatků **přibývá**, rozvodů **bylo** o 200 méně.

Zatímco bahno **zmizelo**, zápach **zůstal**.

Dovoz prasat **se zvýšil** meziročně o 137 procent, **zatímco** vývoz **klesl** o 6,4 procenta.

C. Neaktuálnost děje

Pokud po spojce *zatímco* následuje sloveso, které (v dané vazbě) označuje **nikoli aktuální děj**, ale např. schopnost (*dokázat*), psychický stav (*chtít*) či nějakou statickou relaci (např. *existovat, patřit, potřebovat, počítat s něčím, hrát roli*), souvětí může mít **rovněž pouze význam kontrastně porovnávací**, nikoli časový (vše ČNK):

(13) Největšími spáči v zaměstnání jsou Irové, **zatímco Nizozemci dokáží** nutkání k zívání zaplašit nejsnadněji.

(14) Pozitron je částicí antihmoty, **zatímco elektron patří** k částicím hmoty.

(15) Jedna škola tvrdila, že nejdůležitější jsou geny, **zatímco prostředí nehraje žádnou roli**.

Srov. dále:

Zatímco shoda existuje, pokud jde o formu a obsah navrhovaného dokumentu, obě strany se rozcházejí v názoru na jeho právní závaznost. Rusko požaduje právně závaznou smlouvu, **zatímco NATO chce** jakousi právně nezávaznou chartu.

Je zvláštní, napadlo ho, jak ženy musejí nést stopy mateřství, **zatímco chlap může** nadělat tisíce dětí, a přesto se nebude lišit od panice.

Domov musí být bezpečný, **zatímco divadlo musí** být nebezpečné.

Maratonec pokrývá svůj výkon z velké části z tuků, **zatímco kulturista potřebuje** bílkoviny pro tvorbu svalové hmoty.

Míra inflace má klesnout na 5,1 %, **zatímco prognóza počítala** se 7,8 % .

D. Sémantický charakter děje a pragmatika

Indikátorem vztahu kontrastně porovnávacího je také charakter děje označovaného slovesem.

Např. sloveso **nabízet** označuje děj, který se k určování času příliš nehodí; proto má toto sloveso, přestože je nedokonavé, po spojce *zatímco* většinou **význam kontrastně porovnávací** (věta (16a)), kdežto jeho **význam časový** (věta (16b)) je ojedinělý (vše ČNK):

(16a) Požadují osmiprocentní růst mezd, **zatímco vedení nabízí** 4,3 procenta.

(16b) Stála bez hnutí, zády ke stěně pracovny, **zatímco Gilbert nabízel** příchozímu křeslo.

Ještě patrnější je to např. u slovesa *tvrdit*, u nějž po spojce *zatímco* připadá v úvahu **pouze vztah kontrastně porovnávací**:

(17) Honza počítá při opravách s pomocí jiných, **zatímco Leoš tvrdí**, že si na vše vystačí vlastníma rukama. (ČNK)

Časový význam tu sice nelze vyloučit, ale je dosti **nepravděpodobný**, např.:

(18) Hleděl na ni s úžasem, **zatímco ona tvrdila**, že se vše odehrálo přesně tak, jak mu to právě vylíčila.

Naopak sloveso *sedět* označuje děj, který bývá uváděn jako paralelní s jiným dějem, přičemž mezi oběma ději je vztah současnosti, a po spojce *zatímco* má proto obvykle **význam časový**:

(19a) Tomáš si otíral mokré ruce o kalhoty, **zatímco Eva seděla** tiše vedle něj a prohlížela si kostel.

Kontrastně porovnávací význam má sloveso *sedět* po spojce *zatímco* spíše vzácně:

(19b) Slaví ti, co proti sjednocení protestovali, **zatímco Kohl sedí** doma.

Na rozdíl od slovesa *čekat* se sloveso ***očekávat*** zpravidla nevztahuje na aktuální čekání někde na něco/někoho, a proto má spojka *zatímco* po slovesu *čekat* většinou **význam časový**, kdežto po slovesu *očekávat* má naopak **význam kontrastně porovnávací**:

(20a) Takhle si povídali na pile, **zatímco Anselmo čekal** ve sněhu a pozoroval silnici i světlo v okně pily. (překlad: E. Hemingway, *Komu zvoní hrana*) (význam časový)

(20b) Vývoz ze země se meziročně snížil o 3,3 procenta, **zatímco analytici očekávali** růst vývozu o 6,3 procenta. (jde o Čínu) (význam kontrastně porovnávací)

2.4.2.3 Spojka *kdežto*

Spojka *kdežto* je **stylově příznaková** – pravděpodobně osciluje mezi standardní knižností, stylizovanou knižností a mírnou zastaralostí, má však pouze význam kontrastně porovnávací.

Stejně jako u spojky *zatímco* jsou obvykle do kontrastu stavěny děje, stavy či vlastnosti i jejich nositelé (ti jsou v dokladech vyznačeni tučně):

Srov.:

Ebner-Eschenbachová zemřela roku 1916 ve stáří 86 let, **kdežto Němcová** nedosáhla ani poloviny jejího věku.

Lucie je dračice, drzá a divoká, **kdežto Hana** nepotřebuje být středem pozornosti.

Mně to bylo celkem jedno, jestli to komunistum klapne nebo ne, **kdežto Dód'ovi** na tom záleželo. (J. Škvorecký)

To je proto, že **morčata** jsou vzácná, **kdežto kočku** má dnes kdekdo. (L. Fuks)

Já jsem politik, **kdežto oni** jsou horolezci a nevidím důvod, proč by měli být do této medializace zatahováni.

Například **jedle** nepotřebují zalévat, **kdežto smrky** pravidelný přísun vody přímo vyžadují.

Veřejnost chtěla soucit, **kdežto královská rodina** zůstala stoicky mlčenlivá.

Méně často se do kontrastu staví jen entity označené substantivem:

V **krbu** získáte jen teplo, kdežto pomocí **fotovoltaiky** získáte elektřinu.

Trepka žije pouze ve znečištěných vodách, **kdežto mnozí jiní prvoci** žijí i v čisté vodě a jsou součástí planktonu.

Plná vana představuje až 150 litrů teplé vody, **kdežto k osprchování** vám stačí 50 litrů.

Sám Keynes doporučoval dluh jen v případě **recese**, kdežto v dobách **konjunktury** trval na rozpočtovém přebytku.

Genetický kód se na Zemi objevil s prvními buňkami, **kdežto jazykové kódy** přišly s kulturní evolucí téměř o čtyři miliardy let později.

Věty uvozené spojkou *kdežto* se někdy osamostatňují:

(21) Kočovníci jsou dřiči. **Kdežto** tuláci jsou prosebníci.

Srov. dále:

Manžel dřel od rána do noci. **Kdežto manželka** seděla u televize a běhala po krámech.

A tady lán kukuřice, pravda, co chlap je vysoká, samý chřást; ach, Hospodine, cože **kukuřice** vypadá tak nepořádně – pustit do ní svině, to by to chrochtalo! **Kdežto žitné pole**, to je jako kožich. (K. Čapek, *Hordubal*)

2.4.2.4 Spojka *jestliže*

Vztah kontrastně porovnávací lze vyjádřit i polysémní spojkou *jestliže*, tato spojka může v daném významu uvozovat pouze větu stojící v antepozici. Spojka *jestliže* je v kontrastně porovnávací funkci vždy **synonymní se spojkou *zatímco***:

(22a) **Jestliže pro nás** znamenal vznik státu radost a zadostiučinění, **pro sudetské Němce** to bylo zklamání, frustrace a protivný český nacionalismus. (ČNK)

(22b) **Zatímco pro nás** znamenal vznik státu radost a zadostiučinění, **pro sudetské Němce** to bylo zklamání, frustrace a protivný český nacionalismus.

(23a) **Jestliže v Praze** je pět tisíc umělců, **pak v Berlíně** je jich sto tisíc. (ČNK)

(23b) **Zatímco v Praze** je pět tisíc umělců, **pak v Berlíně** je jich sto tisíc.

Srov. dále:

Jestliže pro jiné ženy je koketerie druhou přirozeností, bezvýznamnou rutinou, **pro Terezu** se stala polem důležitého výzkumu, který ji má poučit, čeho je schopna. (M. Kundera)

Jestliže vzrušení je mechanismus, kterým se baví náš Stvořitel, **láska** je naopak to, co patří jen nám a čím Stvořiteli unikáme. (M. Kundera)

2.4.2.5 Spojka *jak ..., tak*

Touto složenou spojkou se vyjadřují různé kontrasty:

I. Porovnávají se kontrastní vlastnosti přisuzované různým do kontrastu stavěným subjektům

Dvojitou spojkou *jak...*, *tak* lze v těchto strukturách nahradit spojkou *zatímco*:

(24a) **Jak** jsem **já** byl vznětlivý a výbojný, **tak** byla **Clara** klidná a rozmarná. (ČNK)

(24b) **Zatímco** **já** jsem byl vznětlivý a výbojný, byla **Clara** klidná a rozmarná.

Významový rozdíl mezi větami typu (a) a větami typu (b) patrně spočívá zejména v tom, že v souvětích typu (a) se daná vlastnost (dané vlastnosti), o níž/nichž se hovoří v první klauzi, (jakoby) připomíná (připomínají), neboť jsou pojmenovány v předchozím kontextu nebo **jsou tímto kontextem implikovány**. Naproti tomu spojkou *zatímco* se na danou vlastnost/dané vlastnosti poukazuje poprvé.

Srov. dále:

Jak byl **Michelangelo** nesdílňý a temný, **tak** byl **Raffael** naopak družný a slunečný.

Jak byl **Gorkého dopis** moudrý, **tak** byla **Leninova odpověď** hrubá [...]

Jak jsou **skandinávské komedie** skvělé, **tak** jsou tamní **filmové detektivky a kriminálky** špatné.

Kontrast vyjadřovaný tímto souvětým typem může **implikovat připustku** a dvojitá srovnávací spojka *jak...*, *tak* je pak nahraditelná nejen spojkou *zatímco*, ale i některou ze spojek připustkových; různost spojek je však manifestací různých významových odstínů:

(25a) **Jak** byl **první zápas** nadějný, **tak** byl **druhý** depresivní. (ČNK)

(25b) **Zatímco** **první zápas** byl nadějný, **druhý** byl depresivní.

(25c) **Ačkoli** **první zápas** byl nadějný, **druhý** byl depresivní.

(26a) **Jak** jsou **běžné Renaulty** průměrné, **tak** jsou jejich **sportovní verze** skvělé. (ČNK)

(26b) **Zatímco** **běžné Renaulty** jsou průměrné, jejich **sportovní verze** jsou skvělé.

(26c) **I když** jsou **běžné Renaulty** průměrné, jsou jejich **sportovní verze** skvělé.

II. Porovnávají se vlastnosti přisuzované téže entitě; v kontrastu jsou:

(a) vlastnosti označené různými holými přísudkovými adjektivy

Pokud jsou v kontrastu pouze přísudková adjektiva, dvojitou spojkou *jak...* *tak* nelze nahradit spojkou *zatímco*:

(27a) **Jak** je **Obamův mandát** **silný**, **tak** je **mlhavý**. (ČNK)

(27b) ***Zatímco** Obamův mandát je **silný**, je **mlhavý**.

Jde tu o kontrast, který má víceméně charakter **přípustky** a daný souvětňý vztah lze tedy formulovat i pomocí **přípustkové spojky**:

(27c) **I když/Přestože/Ačkoli** je Obamův mandát silný, je mlhavý.

Srov. dále:

Jak byl tento přístup **nadějný**, **tak** byl ovšem **obtížný**.

„**Jak** je hokej **překrásný**, **tak** je **krutý**," zoufal si vítkovický kouč [...]

Jak jsou oba tyto zločiny na vlastních dětech **hrozné**, **tak** jsou **neporovnatelné**.

Jak je to **drahé**, **tak** je to **hloupé**.

Jak je projekt stanice A&E **bizarní**, **tak** je **geniální**.

Jak je celé Posázaví **krásné**, **tak** je **chudé**.

Pokud jsou kromě přísudkových adjektiv v kontrastu i jiné entity vyjádřené jinými slovními druhy, **náhrada spojkou zatímco je možná**:

(28a) **Jak** jsem **někde** opatrný, **tak** jsem **jinde** nepořádný. (ČNK)

(28b) **Zatímco** **někde** jsem opatrný, **jinde** jsem nepořádný.

V kontrastu může být i klad a zápor adjektiva:

(29a) **Jak** bylo předtím všechno **neskutečné**, **tak** bylo teď najednou všechno **skutečné**.

(překlad: E. Hemingway, *Komu zvoní hrana* – ČNK)

(29b) **Zatímco** předtím bylo všechno **neskutečné**, bylo teď najednou všechno **skutečné**.

(b) vlastnosti označené různými přísudkovými substantivy, která jsou určena různými adjektivy:

Ve strukturách tohoto typu nelze dvojitou spojkou *jak..., tak* nahradit spojkou *zatímco*:

(30a) **Jak** jste formálně **perfektním řečníkem**, **tak** jste **velikým manipulátorem**. (ČNK)

(30b) ***Zatímco** jste formálně **perfektním řečníkem**, jste **velikým manipulátorem**.

V kontrastu může být také **klad a zápor** determinujícího adjektiva:

(31) **Jak** byl tento muž **neúspěšným** náboženským **reformátorem**, **tak** byl **úspěšným** lékařem. (ČNK)

(c) **vlastnosti označené různými přísudkovými substantivy, která jsou určena tímž adjektivem**

Ve strukturách tohoto typu nelze dvojitou spojku *jak..., tak* nahradit spojkou *zatímco*:

(32a) „**Jak** byla **skvělá herečka**, **tak** byla **skvělá máma**,” říká dnes Václav Vydra nejmladší.“ (ČNK)

(32b) ***Zatímco** byla **skvělá herečka**, byla **skvělá máma**.

(d) **vlastnost označená holým přísudkovým adjektivem a z děje vplynulý stav označený holým slovesným přísudkem**

Ve strukturách tohoto typu lze dvojitou spojku *jak..., tak* nahradit spojkou *zatímco*:

(33a) **Jak** byl dříve **plachý**, **tak se** nyní **rozkurážil**. (překlad: R. L. Stevenson – ČNK)

(33b) **Zatímco** dříve byl **plachý**, nyní se **rozkurážil**.

(e) **vlastnost označená rozvitým přísudkovým jménem a děj označený rozvitým slovesným přísudkem**

Ve strukturách tohoto typu lze dvojitou spojku *jak..., tak* nahradit spojkou *zatímco*:

(34a) **Jak** je Saddám **mazaný takticky**, **tak selhává strategicky**.

(34b) **Zatímco** je Saddám **mazaný takticky**, **selhává strategicky**.

III. Porovnává se kvantita děje

A. Přímá úměrnost kvantity dvou dějů s různými subjekty:

Při změněném aktuálním členění lze dvojitou spojku *jak..., tak* nahradit spojkou *zatímco*:

(35a) **Jak** **vzrůstala** oblíbenost jeho ženy, **tak rostla** jeho podrážděnost a netrpělivost. (ČNK)

(35b) **Zatímco** oblíbenost jeho ženy **vzrůstala**, **rostla** jeho podrážděnost a netrpělivost.

Nárůst kvantity druhého děje může být vyjádřen implicitně: **Jak sílil sudetoněmecký tlak, tak se i dostavoval náš český vzdor.**

B. Přímá úměrnost kvantity dvou dějů s tímž subjektem:

Pokud ve strukturách tohoto typu dvojitou spojku *jak...*, *tak* nahradíme spojkou *zatímco*, změní se vztah kontrastně porovnávací ve vztah časový:

(36a) **Jak vzrůstá** její pověst provokatérky, **tak** také **roste** její mezinárodní sláva. (ČNK)

(36b) **Zatímco vzrůstá** její pověst provokatérky, **roste** také její mezinárodní sláva.

(36c) **Zatímco** její pověst provokatérky **vzrůstá**, **roste** také její mezinárodní sláva.

C. Nepřímá úměrnost kvantity dvou dějů s různými subjekty:

Ve strukturách tohoto typu lze dvojitou spojkou *jak...*, *tak* nahradit spojkou *zatímco*:

(37a) **Jak přibývá** divokých prasat, **tak ubývá** drobné zvěře. (ČNK)

(37b) **Zatímco přibývá** divokých prasat, **ubývá** drobné zvěře.

(37c) **Zatímco** divokých prasat **přibývá**, drobné zvěře **ubývá**.

D. Nepřímá úměrnost kvantity dvou dějů s tímž nositelem:

Ve strukturách tohoto typu lze dvojitou spojkou *jak...*, *tak* nahradit spojkou *zatímco*:

(38a) **Jak mi přibývají** roky, **tak mi ubývají** síly. (ČNK, zkráceno)

(38b) **Zatímco mi přibývají** roky, **ubývají** mi síly.

(38c) **Zatímco** roky mi přibývají, síly mi ubývají.

2.4.3 Souvětí se vztahem alternativním

2.4.3.1 Definice a obecná charakteristika

Terminologická poznámka:

Termínu *alternativní* je užito i ve *Skladbě češtiny*. Tradičně se tu užívá termínu *souvětí vylučovací* nebo *disjunktivní*.

Jde o formálně významový vztah dvou nebo několika vět, které se v rámci souvětí kladou vedle sebe jako jisté alternativy (V *nebo/anebo* V). Spojovacím prostředkem vyjadřujícím daný vztah jsou dvě varianty jedné spojky: *nebo/anebo*; mezi těmito variantami není sice

významový ani patrnější stylový rozdíl, varianta **anebo** je však poněkud **důraznější** než varianta základní, avšak je zhruba **třicetkrát méně častá** (obě věty ČNK):

- (1) Tedy pan Schlanger **neumí číst, nebo** záměrně **dezinformuje** a nemluví pravdu.
- (2) Došla jsem k závěru, že polovina pražské populace zřejmě **neumí číst, anebo se neumí chovat**.

Alternativní vztah se vyjadřuje buď samotnou spojkou *nebo/anebo* (věty (1) a (2)), nebo spojkovou dvojicí **bud' ... nebo/anebo**; spojka *bud'* může stát **na začátku nebo uprostřed první klauze** (vše ČNK):

- (3) **Bud'** se příliš snažila a smála se moc křečovitě, **nebo** jen strnule seděla.
- (4) **Bud'** se snažíte pomoci, **anebo** se chcete zviditelnit, zvednout si prestiž.
- (5) Pan poslanec **bud'** neumí číst, **nebo** záměrně mate veřejnost.
- (6) Vladimír Novotný **bud'** neumí číst, **anebo** záměrně klame.

V rámci obecně vymezeného alternativního souvětí vztahu rozlišujeme vztah čistě alternativní a vztah alternativně důsledkový:

- (7) Když někoho nedopatřením **rozčílíme nebo přijdeme pozdě** na schůzku, po omluvě je vše zapomenuto. (ČNK, vztah čistě alternativní)
- (8) **Pojď, nebo přijdeme pozdě**. (ČNK, vztah alternativně důsledkový)

2.4.3.2 Souvětí se vztahem čistě alternativním

V rámci tohoto souvětí vztahu lze rozlišit trojí vztah speciální: vztah paralelní, vztah vylučovací a vztah dvojí možnosti.

I. Vztah paralelní

Jde o vztah, při němž za různých okolností platí obsah obou (všech) vět. Paralelní přísudky se mohou vztahovat k různé době, k různým subjektům nebo k různé době i k různým subjektům.

A. Prísudky se vztahují k různé době

V jedné době platí obsah jednoho přísudku a v jiné době (může jít přitom např. o různé dny nebo o různé části téhož dne apod.) platí obsah druhého přísudku. Např.:

(9a) Každý večer si čtu **nebo** se dívám na televizi.

Tato věta může vypovídat buď o tom, že **některý večer dochází k jedné z obou alternativních činností** a jiný večer ke druhé, anebo o tom, že **během jednoho večera dochází k obojí činnosti** (napřed si čtu, pak se dívám na televizi, nebo naopak). Tyto dva různé významy věty (9a) – ta je z daného časového hlediska **homonymní** – lze **explicitně vyjádřit** takto:

(9b) Někdy si večer čtu, jindy se dívám na televizi.

(9c) Každý večer si jednak čtu, jednak se dívám na televizi.

Pravděpodobnější se u věty (9a) zdá být význam, jaký má věta (9b). Význam věty (9c) lze implicitně vyjádřit i **formou prosté koordinace** se spojkou *a*:

(9d) Každý večer si čtu **a** dívám se na televizi.

Vzhledem ke zkušenostem z běžného života větu (9d) nejspíš pochopíme tak, že oba děje probíhají **nikoli současně**, ale alternativně.

Zda oba či všechny alternativní děje probíhají v rámci daného úseku označeného jako *ráno, večer, den, týden, měsíc, rok* apod., anebo zda jeden děj probíhá v rámci jednoho takového úseku a druhý v rámci jiného takového úseku, **musíme vyvozovat jen z našich zkušeností z běžného života**; formální signály tu zpravidla chybějí. Srov. k tomu následující doklady:

(a) Obě alternativní činnosti mohou probíhat během jednoho časového úseku označeného zde jako *den, úterý, víkend, rok*:

„Téměř **každý den se** v prodejně **peče nebo vaří**, aby klienti viděli naše zboží ‚v akci‘, mohli se inspirovat připravovanými recepty, ochutnat ...

„Brácha nedávno přestoupil z Karviné do Švédska, kde působí v prvním celku tamní ligy a díky výborným výkonům má svoje místo i v české reprezentaci. Skoro **každý den si voláme nebo posíláme textovky**,“ pravil Michal Galia

Děti si u nás mohou **každé úterý hrát nebo si** třeba **zatancovat**.

Black Jack **každý víkend** své vyučování trošku **vylepší nebo přidá** nová praktická cvičení.

Kopce s brázdami polí běžícími až k nebi, stromy, které na mezích po léta vzdorují zimním vichrům. **Každý rok se** některý **zlomí nebo vyvrátí** a pak třeba ještě mnoho let žije, jako shrbený, poražený člověk.

Každý rok vzniká nebo se zpřístupňuje na severu Čech několik nových rozhleden.

V Bořeticích jsem starostoval šestnáct roků a **každý rok jsme opravovali nebo stavěli** jednu drobnou sakrální památku.

(b) Alternativní činnosti probíhají spíše během různých časových úseků:

Každou minutu vzlétne nebo přistane letadlo.

Jsem si jistý, že je vzhůru, ale **každé ráno plete nebo si čte**.

Každé ráno si jde zaběhat nebo projet se na kole.

Každý víkend seděli v lodi na závodech nebo trénovali.

Někdy cvičím sama doma **nebo si zajdu** na jógu.

B. Přísudky se vztahují k různým skupinám subjektů

Podmět v plurálu referuje k různým skupinám entit (lidí, předmětů), jimž jsou přisuzovány různé děje. Např.:

(10) Lidé ve vlaku spali **nebo si četli**.

Situace, o níž vypovídá věta (10), však nevyklučuje, že alternativní děje se mohou vztahovat k téže skupině lidí, kteří střídavě nějaký čas spali a nějaký čas si četli.

K různým skupinám lidí provádějících alternativní činnosti může odkazovat i zájmeno *všichni*; přesněji (ovšem s odpovídajícími stylistickými důsledky) bychom se vyjádřili pomocí opakovaného zájmena *někteří*:

(11a) **Všichni buď spali, nebo byli venku, nebo odjeli** domů na neděli a na chodbě bylo strašlivý, depresivní ticho. (překlad: J. D. Salinger, *Kdo chytá v žitě* – ČNK)

(11b) **Někteří spali, někteří byli venku, někteří odjeli** domů na neděli.

Další doklady:

Dokonce i prunéřovský areál pro sociálně nepřizpůsobivé letos porušil tradici. **Všichni jeho obyvatelé buď spali, nebo byli někde jinde**.

Nad pohovkou byly zarámované fotografie: byl na nich vždycky on s nějakými jinými lidmi, kteří **se buď usmívali** do aparátu, **nebo mu tiskli** ruce, **nebo seděli** vedle něho za stolem a něco podepisovali. (M. Kundera)

Rozhostilo se naprosté ticho; lidé **postávali** kolem **nebo seděli** u stolů, které byly na hodovní tabule podivuhodně prázdné.

Totalitní systém padl a jeho struktury, pokud ještě vůbec existují, se **buď daly do služeb** nové doby, **anebo jsou paralyzovány** do té míry, že nedokážou nic jiného než kalit vody. (V. Havel)

C. Přísudky se vztahují k různým dobám i k různým skupinám subjektů:

(12) **Většina** mých přátel už stejně **odešla, anebo se chystá odejít**. (I. Klíma)

Z obsahu věty (12) jednoznačně vyplývá, že jedna skupina přátel již odešla a druhá skupina se k odchodu chystá. Srov. dále:

Platí, že pokud **se lidé budou obracet na soud nebo budou před soud postaveni**, tak to v prvním stupni bude vždy soud okresní?

Zatímco někteří z českých miliardářů zřejmě zvažují investice do médií, **jiní** naopak tuto oblast již **opustili, nebo se k tomu alespoň chystají**.

II. Vztah dvojí možnosti

Z alternativních přísudků **mohou v určité době platit oba**. Může přitom jít o alternativu: (a) toho, co podle předpokladu autora výroku může nastat v určité budoucí době (věta (13)); (b) toho, co podle předpokladu autora výroku mohlo nastat v určité minulé době (věta (14)); (c) toho, o čem autor výroku neví, která z předpokládaných alternativ právě či mimočasově platí (věta (15)); (d) toho, co se v dané situaci v dané době stává (věta (16)).

V případech (a) až (c) tedy jde o alternativy, které jsou **alternativami jen vzhledem k naší neznalosti** toho, co platí, platilo nebo bude platit:

(13) Půjdu do divadla **nebo** si zajdu na koncert.

(14) Asi si zašla do kavárny **nebo** se zdržela v práci.

(15) Možná si právě čte **nebo** se dívá na televizi.

(16) Cítím rozpaky při styku s cizími lidmi, od nichž něco **potřebuju nebo požaduju**. (I. Klíma - ČNK, zkráceno)

Doklady:

Ad (13):

Půjdu po gymplu **na vysokou, nebo budu zpívat** s kapelou a studia odložím na kdoví kdy?

O dlouhých parlamentních prázdninách míníte **zamířit do ciziny, nebo pobudete** v tuzemsku?

Ad (14):

Bleskurychle jsem zvažil pravděpodobnost, že jsem katastrofu nějak **zavinil anebo ovlivnil** já, ale nebyl jsem si vědom ničeho, co bych **zanedbal nebo opominul**. (I. Klíma)

Na osmý den Stvořitel **zapomněl nebo** ho **nepotřeboval**, stačilo mu dní sedm.

Ad (15):

Možná jsme blízko některého hlavního ramene, **nebo** tu dno prudce klesá.

Ad (16):

Někdy dorazí na návštěvu mí přátelé. **Uvařím** pozdní obědek **nebo vyrazíme** do nějaké dobré restaurace.

III. Vztah vylučovací

Jde o vztah, v němž se alternativy navzájem absolutně vylučují, tedy **nemohou platit ani v různých dobách, ani pro různé subjekty, ani za různých okolností**. Často se v tomto významu pro zdůraznění užívá dvojité spojky *bud'...*, *nebo/anebo*, ale i vylučovací význam se běžně vyjadřuje samotnou spojkou *nebo/anebo*:

(17a) **Bud'** přestaneš pít, **nebo** se s tebou rozvedu.

(17b) Přestaneš pít, **nebo** se s tebou rozvedu.

Pravidla pravopisu vyžadují psát před spojkou *nebo* v tomto významovém vztahu čárku.

Doklady:

Bud' vyhrájeme, **nebo** sestoupíme.

Bud' to hráč akceptuje, **nebo** půjde jinam.

Bud' budou vlády šetřit, **nebo** budou vyšší daně, **anebo** vzroste inflace.

Bud' to do čtyřiaadvaceti hodin rozlouskneme, **anebo** přijdeme o dva tisíce dolarů.

Bud' mi dá život vše, **anebo** odejdu. (M. Kundera)

"Podívej se, Boženko," řekl jsem profesorsky. "**Bud'** na něco věříš, **nebo** nevěříš."

Avšak i spojkovou dvojicí *bud'...*, *nebo/anebo* lze vyjádřit vztah paralelní nebo vztah dvojí možnosti; nemusí jít vždy o vztah vylučovací

Po jídle dodržuji tak hodinový klid. **Bud' si jdu** ještě **lehnout**, **nebo si čtu**, případně dopisuji tréninkový deník.

Bud' předváděl klid vskutku olympský, **anebo** prostě **testoval** reakce svého hosta.

Bud' laskavě **lžeš**, **anebo jsi slepá** jako vždycky.

(Viz též výše větu (11a) a další následující doklady.)

2.4.3.3 Souvětí se vztahem alternativně důsledkovým

V tomto typu souvětí druhá alternativa prezentuje nepříznivý důsledek či následek, k němuž by došlo, pokud by nenastala alternativa první; tento typ souvětí lze proto **transformovat na souvětí s větou podmínkovou**:

(18a) Musíme už jít, **nebo** nestihneme vlak.

(18b) **Pokud** nepůjdeme, nestihneme vlak.

V tomto vztahu jde o dvě navzájem se vylučující alternativy, proto je podle pravidel pravopisu třeba psát před spojku *nebo* čárku.

Vztah alternativně důsledkový se vyjadřuje také **spojkovým adverbem jinak**:

(18c) Musíme už jít, **jinak** nestihneme vlak.

Spojka *jinak* i spojka *nebo* v rámci souvětí implikují „v opačném případě“, tj. nestane-li se tak, jak říká první klauze. Srov. dále:

(19a) A nikdo tady nebude rvát, **jinak** svišti nevylezou! (Z. Šmíd – ČNK)

(19b) A nikdo tady nebude rvát, **nebo** svišti nevylezou!

(20a) Buďte v tomto ohledu radši realisti, **jinak** neuspějete. (ČNK)

(20b) Buďte v tomto ohledu radši realisti, **nebo** neuspějete.

Další doklady:

se spojkou nebo:

"V lásce se nedělají žádné milosti," řekl. "Musíš být egoista, **nebo** zničíš sebe i toho druhého."
(překlad: I. B. Singer)

"Sakra, chlapi, dělejte, **nebo** nestihneme začátek," pronese kdosi nervózně.

se spojkou *jinak*:

Spravedlnost musí být v klidu, **jinak** se váhy rozkolísají a pak nelze spravedlivě soudit. (překlad: F. Kafka, *Proces*)

Nezbývá než absolvovat radikální očistu, **jinak** budeme pořád žít v atmosféře nedůvěry, podezírání, vydírání a strachu.

"Musíme to sníst čerstvé, **jinak** se všichni otrávíme."

Přeslička se musí rozložit pečlivě, **jinak** se zapaří a zhnědne.

2.4.4 Souvětí se vztahem stupňovacím

2.4.4.1 Definice

Jde o souvětí, jehož druhou klauzí se vyjadřuje buď **vyšší míra či stupeň děje nebo vlastnosti**, o němž/níž vypovídá věta první, nebo **vyšší stupeň pozitivního hodnocení** někoho nebo něčeho, které je obsaženo v první větě.

2.4.4.2 Stupňování přímé

I. Definice

Jde o souvětí, jehož druhá klauze vyjadřuje vyšší míru či stupeň děje či vlastnosti nebo vyšší stupeň pozitivního hodnocení složeným spojovacím výrazem ***nejenže ..., ale, nejen ..., ale*** nebo **knížní spojkou *ba***. Ve druhé větě souvětí, v němž je první věta uvozena spojkovým adverbium *nejenže* nebo *njen*, je stupňovací význam často zdůrazněn spojkou *i*, nebo částicí *také*:

- (1a) **Nejenže** je krásná a bohatá, **ale také** se věnuje rodině.
- (1b) Je **njen** krásná a bohatá, **ale také** se věnuje rodině.
- (1c) Je **njen** krásná a bohatá, **ale** věnuje se **i** rodině.

Pozn.: Souvětí typu (1c) jsou nepřesná, neboť spojka *i* by se v nich měla, přísně vzato, vztahovat pouze k přísudku *věnuje se*; měla by tedy implikovat, že kromě toho, že se ona žena věnuje různým věcem, věnuje se i rodině. Souvětí tohoto typu však mají jiný význam: ve větě (1c) má spojka *i* význam stupňovací: kromě toho, že má uvedené vlastnosti, se navíc také věnuje rodině.

Souvětí se spojkou *ba* často obsahuje zdůrazňovací adverbium *dokonce*.

- (2) Ublíží jí, **ba dokonce** ji trápí.

Otázka, co je či není, resp. zda něco je či není **vyšší mírou** děje či vlastnosti, je záležitost subjektivního vyhodnocení a může záviset na řadě okolností; ty v této gramatice necháváme stranou, neboť se patrně přímo netýkají gramatiky češtiny. Srov. doloženou větu (3a) a možnost protikladného hodnocení:

(3a) **Věděl, ba co víc, věřil**, že žije pro něho. (překlad: H. von Hofmannsthal – ČNK)

(3b) **Věřil, ba co víc, věděl**, že žije pro něho.

II. Souvětí se spojovacím výrazem *nejenže ..., ale*

A. Obecná charakteristika

Výraz *nejenže* může stát **na začátku souvětí** (věta (4)) **nebo uprostřed jeho první klauze** (věta (5)); na začátku nebo uprostřed druhé klauze stává často partikule *také* nebo *i* (obě věty ČNK):

(4) **Nejenže** Havel režíruje vlastní ženu, **ale** do filmu obsadil **i** nejlepší české herce.

(5) Rembrandt **nejenže** amsterdamské Židy portrétoval, **ale také** mezi nimi žil a přátelil se s nimi.

Srov. dále:

Výraz *nejenže* na začátku souvětí:

Nejenže Murakami nepořádá tiskové konference, nejezdí na propagační turné, nedává rozhovory do novin, natož do televize, **ale** autor mnoha skvělých románů nemá rád dokonce ani fotografování.

Nejenže dobře vypadá a něco pro to dělá, **ale** zdá se, že má také křehkou a romantickou "chlapeckou" duši.

Výraz *nejenže* uprostřed první klauze:

Beatles **nejenže** změnili postupy pop music, **ale** stali se také fenoménem poválečné Británie.

Londýn **nejenže** představoval v padesátých letech 19. století největší průmyslové město na světě, **ale** byl také finančním centrem celosvětového obchodu a jedním z nejrušnějších evropských přístavů.

Pan profesor **nejenže nebyl** liberál a ani vzdáleně socialista, jak mi Sophie prvně řekla, **ale byl** registrovaným členem krajně reakční politické frakce známé jako strana Národnědemokratická [...] (překlad: W. Styron – ČNK)

Dítě v tomto věku **nejenže** vnímá objekty vnějšího světa jako stabilně existující i v jeho nepřítomnosti, **ale** vytváří si k nim trvalé citové vztahy.

Absolventi programu Kybernetika a robotika **nejenže** snadno nacházejí zaměstnání, **ale** často si sami vybírají mezi nabídkami hi-tech firem zvučných jmen nebo zakládají firmy vlastní.

Místo spojky *ale* může stát knižní **nýbrž**:

- (6) Tyto studie dokazují, že psi **nejenže** rozumějí, co říkáme my jim, **nýbrž** také umějí pár věcí sdělit nám.

B. Zdůrazňovací adverbia a partikule

Pro zdůraznění stupňovacího významu stávají po spojce *ale* výrazy **dokonce**, **navíc**, **přímo** apod.

ale dokonce:

- (7) "**Nejenže** Beatles nedokázali číst noty, **ale dokonce** se to sveřepě odmítali naučit," píše MacDonald.
- (8) Modelku v New Yorku **nejenže** zbili a okradli, **ale dokonce** i znásilnili!

Srov. dále:

Nejenže nejsi schopen se mnou mluvit, **ale dokonce** ti činí potíže dívat se na mě. (překlad: M. Bulgakov, *Mistr a Markétka*)

Herečka **nejenže** nedostala v nové sezoně roli, **ale dokonce** musela odejít i s rozehranou komedií!

Právě neurčitost a nahodilost světa vyplývající z kvantové teorie Einsteina tolik popuzovala. Tvrdil totiž, že Bůh nehraje v kostky. Naopak, známý britský teoretický fyzik Stephen Hawking usoudil, že Bůh **nejenže** v kostky hraje, **ale dokonce** při tom zavírá oči.

ale navíc:

- (9) **Nejenže** je hezký a chytrý, **ale navíc** má smysl pro humor.
- (10) Takže anarchisté **nejenže** terorizují, **ale ještě navíc** terorizují někoho, kdo se nemůže bránit.

ale přímo:

- (11) **Nejenže** zvítězili, **ale přímo** deklasovali zbytek startovního pole.
- (12) Ruský trh **nejenže** přitahuje zahraniční kapitál, **ale přímo** ho hltá.

ale jen:

- (13) Tento způsob kritiky **nejenže** nezlepší manželovu náladu, **ale jen** vystupňuje jeho napětí.

ale rovnou:

(14) Vzpurní jedinci prý **nejenže** nebyli povýšeni , **ale** dostali **rovnou** vyhazov.

Srov. dále:

Páteční demonstrace **nejenže** situaci uvnitř ODS nijak pozitivně neovlivnily, **ale jen** utvrdily stav vnitrostranického stihomamu.

Pokud by teď Žantovský znovu kandidoval na post předsedy, **nejenže** by zcela devalvoval toto zmužilé gesto, **ale** svou umíněností by **rovnou** vyhodil alianci do povětří.

C. Pozice výrazu *nejenže* těsně před slovesným přísudkem, čárkou a spojkou *ale*

Tato pozice je – na rozdíl od pozice výrazu *nejen* (viz níže) – neobvyklá. Přesto se vyskytuje i v dobrých textech; o něco častější je u **záporných přísudků** (obě věty ČNK):

(15) Její krása **nejenže nezmizela**, **ale** naopak jako by dozrála. (M. Viewegh)

(16) O dekádu později Spojené státy **nejenže mlčely**, **ale** navíc i aktivně podpořily vládu při páchání genocidy.

Srov. dále:

Protože byl dobrý pacient, choroba ho **nejenže neděsila**, **ale nacházel** v ní i zalíbení. Myslivec Tyčinka si během první leče **nejenže nevystřelil**, **ale** zajíce **ani** neviděl.

III. Souvětí s výrazem *nejen*

Výraz *nejen* stává obvykle **uprostřed první srovnávací klauze**. Často stává **těsně před slovesným přísudkem, čárkou a spojkou *ale***; spojka *nejenže* v této pozici obvykle nestává:

(17a) S její záští jsem se už **nejen smířila**, **ale** taky jsem už vůči ní otupěla. (ČNK)

(17b) *S její záští jsem se už **nejenže smířila**, **ale** taky jsem už vůči ní otupěla.

Srov. dále:

Ty myšlenky ho **nejen uklidnily**, **ale** naplnily i pocitem nečekaného štěstí. (L. Fuks – ČNK)
Hůl dandyho **nejen odlišovala**, **ale** činila ho moderním a módním. (M. Kundera, *Nesnesitelná lehkost bytí* – ČNK)

Občan Kuzmin **nejen spekoval**, **ale** také si zařídil tajnou krčmu, do které chodili zloději a pili tam vodku ředěnou denaturovaným lihem [...] (J. Weil)

Musel se domnívat, že ho ta žena **nejen podvedla**, **ale** i obelhala [...] (překlad: F. Kafka, *Proces*)

B. Zdůrazňující partikule

Podobně jako v souvětích s výrazem *nejenže* stávají i v souvětích s výrazem *nejen* zdůrazňující partikule, zejména *dokonce*, *navíc*, *přímo*, *rovnou*. Právě tyto partikule jsou explicitní výrazem stupňování (vše ČNK):

- (18) Zarazil se, poněvadž si uvědomil, že **nejen** žvaní, **ale dokonce** plácá nesmysly.
(překlad: A. Hailey)
- (19) Svým duchovním vývojem muže **nejen** omámíte, **ale navíc** ho učiníte vskutku šťastným.
- (20) Jako kdyby ji ty náhlé výbuchy popularity **nejen** mátlý, **ale přímo** děsily. (zkráceno)
- (21) Náledí znemožňovalo řidičům nejen jezdit, ale i jen nasednout do auta!
- (22) Známe přece případy učitelek, které se svými žáky **nejen** pijí, **ale rovnou** souloží.
(zkráceno)

Srov. dále:

K mému nesmírnému úžasu mne však manželka **nejen** nevyhnala, **ale dokonce** ani nevyplísnila jediným posměškem. (P. Kohout – ČNK)

Abstinent i alkoholik se **nejen** mýlí, **ale dokonce** dělají stejnou chybu. Oba totiž považují víno za drogu a nikoli za nápoj. (překlad: G. K. Chesterton)

Před trestem jej pak (přínejmenším na stránkách našeho komiksu) zachrání pouze rozmar Marty Gottwaldové, která razantně vmanipuluje zeti Alexeje Čepičku do situace, kdy mu nezbyvá než Zátopka za vzpouru **nejen** nepotrestat, **ale dokonce** jej povýšit do hodnosti plukovníka.

C. Infinitivní konstrukce

Výraz *nejen* se užívá také ve spojení s infinitivem, často jde o osamostatněný větný člen nebo konstrukci s elipsou slovesa, např. v titulcích; v této funkci **nelze užít výrazu *nejenže***, neboť ten uvozuje výhradně větu:

- (23a) Do té doby Husajnovi experti ještě leccos stihnou. **Nejen dodělat**, ale také schovat.
(ČNK)
- (23b) Do té doby Husajnovi experti ještě leccos stihnou. ***Nejenže dodělat**, ale také schovat.
- (24a) Může však mnohem víc. **Nejen diagnostikovat**, ale také léčit. (ČNK)
- (24b) Může však mnohem víc. ***Nejenže diagnostikovat**, ale také léčit.

Srov. dále:

Naším cílem je bezatomová Evropa, bezatomový svět. **Nejen nestavět** nové atomové elektrárny, ale i uzavřít ty, které už fungují.

Pak proti sobě stojí dvě tvrzení. Zaměstnavatel si s nimi musí umět poradit. **Nejen posoudit**, zda jsou obvinění oprávněná, ale na jejich základě vydat rozhodnutí.

IV. Souvětí se spojkou *ba*

Pozn.: Spojkou *ba* se spojují daleko častěji větné členy než celé věty. Např. *Podzim byl chladný, ba mrazivý.* Pokud se stupňuje děj vyjadřovaný určitým tvarem slovesným, nerozlišujeme zde mezi „několikanásobným přísudkem“ jedné věty a souvětím se dvěma klauzemi.

Spojka *ba* je elementární spojkou, která sama nese stupňovací význam; lze ji nahradit spojkou složenou:

(25a) Pánové ji **tolerovali, ba** s pobavením odpovídali na její zvědavé dotazy. (ČNK)

(25b) Pánové ji **nejen tolerovali, ale** s pobavením (také) odpovídali na její zvědavé dotazy

Rozdíl mezi oběma způsoby stupňování je jen v tom, že spojkovým výrazem *nejen* se stupňování předjímá.

Spojka *ba* se často spojuje se zdůrazňovacími partikulemi *dokonce, ani*, méně často s partikulí *přímo*:

(26) Kolja ho trpce rmoutil, **ba dokonce** pohoršoval tím, že měl ke knížeti volný přístup.
(překlad: F. M. Dostojevskij, *Idiot*)

(27) Sova seděl ve svém křesle, nečetl, **ba ani** neměl rozsvíceno. (J. Dietl – ČNK)

(28) Toto zjištění mě krutě rozlítostnilo, **ba přímo** zalehlo sebelítostí.

Po spojce *ba* se také často vyskytuje výraz *naopak*, jímž se buď uvozuje klauze se stupňujícím významem, nebo toto adverbium stojí samo na konci věty a nějaký opak implikuje. Je tu spoluvyždřen **vztah odporovací**:

(29) Ani za displej se nemusí THL stydět, **ba naopak** se jím může chlubit.

(30) Není se čeho bát, **ba naopak**.

Výraz *naopak* a výraz *dokonce* se mohou sejít i v jedné klauzi:

Permafrostu proto ani v teplejším podnebí neubývá, **ba naopak** se v některých místech **dokonce** rozšiřuje.

Maraton hudebních festivalů na severu Čech s přelomem léta do jeho druhé poloviny nepolevuje, **ba dokonce naopak** ještě o něco přidá na otáčkách.

Méně častý je po spojce *ba* zdůrazňující výraz *co víc*:

(31) Nikdo mě nepřišel přivítat, **ba co víc**, nikdo se ani neukázal.

2.4.4.3 Stupňování nepřímé: *natož aby*

Jde o poměrně komplikovaný, komplexní významový souvětný vztah vyjadřovaný složenou spojkou *natož aby*; přísudek první věty je tu vždy **záporný**. V první klauzi se často vyskytuje partikule *ani*:

(32a) Nemohl jít, **natož aby** utíkal.

(32b) Nemohl **ani** jít, **natož aby** utíkal.

První klauze poukazuje obvykle svým záporným přísudkem na **absenci** nějakého **jevu** a druhou větou **se význam této absence posiluje** tak, že se poukazuje na absenci jevu s ním souvisejícího, a ještě závažnějšího.

Vzhledem ke stupňování pomocí spojky *ba*, stupňovacích partikulí nebo výrazu *nejenže* tu jde o vztah obrácený:

(32c) Nemohl utíkat, **ba (dokonce)** nemohl ani jít.

(32d) **Nejenže** nemohl utíkat, nemohl **(dokonce)** ani jít.

Doklady:

Ještě žádný muž se na ni nikdy tak nedíval, **natož aby** s ní tak hovořil.

Ten se ani neusmál, **natož aby** se smál nahlas.

Léta pak žila zpěvačka sama s představou, že už nechce žádného chlapa ani vidět, **natož aby** měl u ní doma bačkory!

Obávám se, že jsem Emily řekla některé věci, na které hned tak nezapomene, **natož aby** mi je rychle odpustila. (překlad: A. Christie)

Po dlouhou dobu šlo o akademický jev – naprostá většina politiků o něm ani vůbec nevěděla, **natož aby** mu věnovala pozornost.

Žádná veřejná diskuse se nerozproudila, **natož** pak **aby** vzplály spory mezi švédskými historiky.

Zápor v první klauzi může být vyjádřen i **lexikálně**:

„Ta holka se **sotva** zvládla postarat o sebe, **natož aby** se starala o dítě.“

Ale když se loučili lidé v Chaloupkách, **sotva** si řekli slůvko, **natož aby** se objímali a líbali. (překlad: K. Ishiguro)

Druhou klauzi lze nominalizovat pomocí **infinitivu**:

(32e) Nemohl **ani jít, natož utíkat**.

Srov. dále:

Bylo mnoho míst, kde se nedalo ani jít, **natož běžet**.

Většinou se ani hýbat nemohou, **natož chodit**.

Procházel jsem si tehdy velmi těžkým obdobím, nebyl jsem schopen ani číst, **natož psát**.

Stupňování se může týkat i okolnosti vyjadřované **závislou klauzí uvozenou spojkou *když***:

(33) "Někteří řidiči mají problémy, už když prší, **natož když** sněží," potvrdil i policista ostravské policie.

Srov. dále:

Člověk je neobyčejně křehká nádoba a třtina větrem se klátící dokonce i v době, kdy mu zdravotně nic nechybí, **natož pak když** tělesně či duševně strádá.

Zbytečně bych mu vykládal, že není na světě jezdec, který by pokaždé přiměl koně k dokonalému skoku, **natož když** jde o špatně trénovaného koně s mizernou povahou.

Spíše výjimečně se spojkou *natož (pak) aby* stupňuje obsah předcházející věty s kladným přísudkem:

Leckdo by dal bůhvíco jen za pozvání na večeři do Bílého domu, **natož pak aby** v něm žil.

2.5 Souvětí s větami polovedlejšími

Obsah:

2.5.1 Vymezení

2.5.2 Zájmenné vztažné příslovce *jak*

2.5.2.1 Obecná charakteristika

2.5.2.2 Postojové věty

I. Definice

II. Vyjadřování jistotní modality

III. Hodnocení častosti, obvyklosti, zvyku

IV. Hodnocení emočního stavu

V. Komentář k negaci

2.5.2.3 Věty řečového aktu

2.5.2.4 Kontaktové věty

2.5.2.5 Věty komentující slovo jiné věty

2.5.3 Spojky *jestli/jestliže/-li*

2.5.3.1 Postojové věty

2.5.3.2 Věty řečového aktu

2.5.3.3 Věty komentující slovo jiné věty

2.5.4 Spojka *pokud*

2.5.4.1 Obecná charakteristika

2.5.4.2 Jistotněmodální postoj mluvčího

2.5.4.3 Výtka

2.5.5 Spojka *aby*

2.5.5.1 Obecná charakteristika

2.5.5.2 Věty postojové a věty citového hodnocení

2.5.5.3 Věty řečového aktu

2.5.6 Vztažně uvozující zájmeno *co*

2.5.6.1 Obecná charakteristika

2.5.6.2 Jistotně modální postoj

2.5.6.3 Citové hodnocení

2.5.7 Vztažně navazující zájmeno *což*

2.5.7.1 Obecná charakteristika

2.5.7.2 Postojové věty

I. Vyjadřování jistoty mluvčího

II. Hodnocení častosti, obvyklosti a zvyku

III. Komentování smyslového vnímání nebo rozumového poznání

IV. Citové hodnocení

2.5.7.3 Věty přisuzující výrok určitému subjektu

2.5.1 Vymezení

Jako polovedlejší označujeme klauze, které jsou na přechodu **mezi determinací**, při které jedna věta jako závislá klauze určuje, specifikuje jinou větu, **a parentezí**, při níž jedna klauze není začleněna do jiné klauze jako její větný člen.

Termín „polovedlejší věta“ má právě naznačit tento přechod; jde o analogii k termínu-pojmu „polovětné“ útvary (polopredikativní konstrukce), které jsou na přechodu mezi determinací a predikací, mezi větným členem a větou (viz výše Oddíl V: Skladba útvarů polovětných: Nominalizace).

Přestože se polovedlejší věty vyskytují často, dosud jim bylo věnováno málo pozornosti. V české lingvistice se polovedlejší věta řadí do vedlejší promluvové linie, do druhého souvětného pásma. Rulíková (1966, s. 301) ji označuje jako vedlejší větu, která nepatří mezi základní druhy vedlejších vět. Svoboda (1961, s. 133; 1972, s. 125), Bauer – Grepl (1972, s. 311) a Grepl – Karlík (1986, s. 225) polovedlejší větu nazývají **vedlejší větou parentetického rázu**.

Polovedlejší věty mají s větami vedlejšími důležitý společný rys, a to podřadící spojovací výraz. Tím se liší od vlastních vět parentetických., jimiž se knižně zabývala Rulíková (1973).

Vedle vět hlavních, vět vedlejších a nepravých vět vedlejších jsou jedním ze syntaktických druhů klauzí v souvětí (viz výše kap. 1.6 Syntaktické druhy klauzí).

Polovedlejší věta je v následujícím souvětí klauze uvozená vztahným adverbium *jak*:

- (1) Vitamín C, **jak se ukazuje**, je rovněž příslibem při prevenci vzniku nádorového onemocnění tlustého střeva.

Na rozdíl od věty vedlejší (věta (2)) věta polovedlejší (věta (3a) a (4a)) není začleněna do jiné věty souvětí jako její větný člen. Srov. (vše ČNK):

- (2) Viděl, **jak** se s obdivem dívám na jeho auto.
(3a) Výživu máte, **jak** předpokládám, pod kontrolou.
(4a) **Jak** uvedl tiskový mluvčí Jihočeského kraje [...], práce začnou příští rok.

Polovedlejší větou uvozenou spojovacím výrazem *jak* mluvčí (autor jazykového projevu) omezuje platnost obsahu jiné věty v souvětí tak, že ji **komentuje**; komentování je základní vlastnost polovedlejší věty, která uvádí zdroj, na němž je komentující věta založena.

Pro souvětí s polovedlejší větou tohoto typu platí, že je lze transformovat na souvětí s větou předmětovou uvozenou spojkou *že*; polovedlejší věta se přitom mění ve větu hlavní:

- (3b) **Předpokládám, že** výživu máte pod kontrolou.
(4b) Tiskový mluvčí Jihočeského kraje **uvedl, že** práce začnou příští rok.

Podle Grepla – Karlíka (1998, s. 358) je polovedlejší věta v souvětích typu (3a) a (4a) vzhledem k souvětí typu (3b) a (4b) **prostředkem reliéfizace textu**, protože se jí signalizuje, která informace je hlavní a která vedlejší. Obecně lze konstatovat, že při reliéfizaci textu se komentující přísudek odsouvá do polovedlejší věty.

Následuje seznam nejčastějších polovedlejších vět stojících na začátku souvětí nebo jako dodatečné připojení komentáře.

Tab. 1: Seznam nejčastějších polovedlejších vět podle frekvence (SYN v7)

Pořadí	Polovedlejší věta	Absolutní frekvence	Pořadí	Polovedlejší věta	Absolutní frekvence
1	Jak uvedl	30 252	36	Jak už to tak bývá	1 691
2	Jak se říká	27 190	37	Jak tvrdil	1 666
3	Pokud vím	24 979	38	Jak jsme se dozvěděli	1 584
4	Jak řekl	23 346	39	Jak zjistil	1 539
5	Jak známo	20 768	40	Pokud si vzpomínám	1 536
6	Jak se zdá	18 012	41	Jak bylo řečeno	1 462
7	Jak dodal	16 681	42	Jak pravil	1 414
8	Jak vidíte	13 913	43	Abych tak řekl	1 400
9	Jak uvedla	13 841	44	Pokud se nemýlím	1 366
10	Jak se ukázalo	12 130	45	Pokud se nepletu	1 313
11	Abych řekl pravdu	5 914	46	Jak oznámil	1 309
12	Jak vidno	5 776	47	Jak bývá zvykem	1 283
13	Jak informoval	5 735	48	Což je skvělé	1 280
14	Jak říkal	4 604	49	Jak se vyjádřil	1 266
15	Jak sdělil	4 465	50	Jak doufám	1 241
16	Což bývá	3 769	51	Jak je zřejmé	1 240
17	Jak jsem řekl	3 639	52	Jak se říkalo	1 154
18	Jak se ukazuje	3 272	53	Pokud si dobře vzpomínám	1 134
19	Jak už to bývá	3 262	54	Což je výhoda	1 085
20	Což se stalo	3 217	55	Jak říkával	1 077
21	Jak vysvětlil	3 031	56	Jak naznačil	1 074
22	Což se ukázalo	3 030	57	Jak konstatoval	1 020
23	Jak podotkl	2 943	58	Jak se uvádí	989
24	Jak vyplynulo	2 927	59	Což mě mrzí	952
25	Abych se přiznal	2 745	60	Jestli se nepletu	913
26	Jak upozornil	2 602	61	Jak jistě víte	849
27	Jak prohlásil	2 445	62	Jak je patrné	630
28	Jak je patrné	2 213	63	Jestli se nemýlím	599
29	Pokud je mi známo	2 054	64	Abys věděl	590
30	Jak se zdálo	1 982	65	Jak vím	565
31	Jak je uvedeno	1 929	66	Jak jsem uvedl	545
32	Což se nestalo	1 884	67	Jak už víme	536
33	Jak je známo	1 869	68	Nemýlím-li se	530
34	Jak vidím	1 792	69	Což se zdá	523
35	Což je dobré	1748	70	Jak vyšlo najevo	517

Protože syntaktické druhy vět (polovedlejší, vedlejší, samostatné) v korpusu nejsou anotovány, u některých polovedlejších vět, např. *jak je vidět, jak napsal, jak říkáte, co já vím, jak víte*, nebylo možno zjistit jejich frekvenci. Proto do tohoto seznamu nejsou zařazeny.

V tomto seznamu nejsou uvedeny méně časté věty, jimiž mluvčí referuje o zobecněném, objektivizovaném postoji v jednočlenných větách jako *Jak je o mně známo* nebo ve větách typu *Jak se mi zdá, Pokud je mi známo*, nebo jimiž se obrací na adresáta *Jak je ti známo, Abys mi rozuměl*.

Jak je vidět ze seznamu nejčastějších polovedlejších vět (od 500 výskytů výše), **mluvčí jimi komentuje** jinou větu souvětí obvykle: **(a) v první osobě** (*Pokud vím*); **(b) ve druhé**

osobě, jíž se obrací k adresátovi v kontakto­vých větách (*Jak vidíte*); (c) ve třetí osobě, jíž referuje o postoji ke sdělení, který má někdo jiný než mluvčí a adresát (*Jak uvedl*); (d) v jednočlenných větách, jimiž referuje o zobecněném, objektivizovaném postoji *Jak se říká, Jak známo, Jak se zdá*).

Polovedlejší věty se liší **osobou** (*jak řekl, jak jsem řekl*), **časem** (*jak se zdá, jak se zdálo*), **slovesným rodem** (*jak řekl, jak bylo řečeno*) i **videm** (*jak řekl, jak říkal, jak říkával*) a **jmenným rodem** (*jak uvedl, jak uvedla*).

Seznam nejčtetnějších polovedlejších vět svědčí o tom, že ČNK tvoří převážně publicistické texty. Nejvíce frekventovaná je totiž věta *jak uvedl* (30 252 výskytů; součet čtyř jejich morfolo­gických variant je 47 011).

Bezprostředně za spojovacím výrazem stává přísudek. Ten vyjadřuje různou míru jistoty mluvčího o platnosti sdělovaného obsahu a je funkčně synonymní s jistotněmodálními (epistémickými) částicemi (Grepl – Nekula 2016, s. 429). Pokud polovedlejší větu tvoří jen spojovací výraz a přísudek, lze obvykle tuto větu nahradit modální částicí; nejde ovšem o úplnou synonymii:

(5a) **Jak** vím, nestalo se nic, co by svědčilo o podobných úskocích. (ČNK)

(5b) **Jistě** se nestalo nic, co by svědčilo o podobných úskocích.

Polovedlejší věty, jimiž mluvčí komentuje sdělovaný obsah ze svého stanoviska, postoje, jsou věty postojové (věta (5a)), mají subjektivizující charakter. Na rozdíl od nich polovedlejší věty řečového aktu (věta (6)) komentují sdělovaný obsah z hlediska reprodukování cizí nebo vlastní řeči:

(6) Jak řekl, bylo to jen a pouze z vděčnosti. (ČNK)

2.5.2 Zájmenné vztažné příslovce *jak*

2.5.2.1 Obecná charakteristika

Polovedlejší věty se vztažným příslovcem *jak* jako spojovacím výrazem jsou v centru souvět­ného systému polovedlejších vět, neboť obsahují všechny druhy komentující sémantiky.

Polovedlejší věty s *jak* komentují většinou celou následující větu souvětí, jež uvozují. Některé však komentují jen některé její slovo (viz níže).

Polovedlejší věta s *jak*, která odkazuje na modální stránku věty, vyjadřuje určitou míru jistoty, což je její charakteristická vlastnost, kterou se liší od výrazů *což* a *to*.

U postponovaných a interponovaných vět s *jak* lze toto adverbium nahradit vztažně navazujícím spojovacím výrazem *což* nebo odkazovacím zájmenem *to*; ty však odkazují jen na obsahovou stránku předcházející věty:

- (1a) Ale jinak byl věrný a spolehlivý, **jak** jsem zjistil během vyloďování. (ČNK)
- (1b) Ale jinak byl věrný a spolehlivý, **což** jsem zjistil během vyloďování.
- (1c) Ale jinak byl věrný a spolehlivý, **to** jsem zjistil během vyloďování.

Polovedlejší věty s *jak* ale na rozdíl od vět se zájmenem *což* nebo *to* stávají také v antepozici:

- (2a) **Jak** jsem zjistil, operace dostala název Flavius. (ČNK)
- (2b) ***Což** jsem zjistil, operace dostala název Flavius.
- (2c) ***To** jsem zjistil, operace dostala název Flavius.

Polovedlejší věty s *jak* obsahují nejčastěji slovesa s plným významem (vše ČNK):

- (3) **Jak** nám **sdělili** hygienici, největší problémy jsou v bazénech pro batolata.
- (4) Ostraha v kasinech byla důkladná, **jak věděl** od svých dvou chytrých kolegů [...]
- (5) **Jak vím**, bylo to pro vás určité zklamání.

Vyskytují se v nich však i slovesa, jejichž význam se blíží významu **partikulí** (takové je zejména sloveso *zdá se* a sloveso *myslet* užitá v 1. os. sg. prez. (*myslím*):

- (6a) **Jak se zdá**, nikdo jiný si ničeho zvláštního nevšiml. (ČNK)
- (6b) **Patrně** nikdo jiný si ničeho zvláštního nevšiml.
- (7a) A zastávka, **jak už myslím** víme, je docela blízko Štěpánčiných vrat. (J. Kratochvíl)
- (7b) A zastávka, **jak už nejspíš** víme, je docela blízko Štěpánčiných vrat.

2.5.2.2 Postojové věty s *jak*

I. Definice

Jde o věty, jimiž mluvčí komentuje obsah celé věty ze svého stanoviska, postoje. Stojí vůči této větě v **antepozici**, **postpozici** nebo **interpozici** (vše ČNK):

- (8) **Jak vím**, rodiče vás nepodporovali.
- (9) Angličané právě jedou tím směrem, **jak vím** od svých lidí.
- (10) V kasině, **jak vím**, pil vždy jednu čtvrtku.

Postponovaná polovedlejší věta uvozená výrazem *jak* může být připojena pomlčkou:

- (11) Pan Hadley se zdál ztracen v myšlenkách – **jak to dělával** často.

II. Vyjadřování jistotní modality

(K různým druhům modality a jejímu vyjadřování viz 4. díl.)

Kromě slovesa *vědět* vyjadřuje **plnou jistotu**, resp. přesvědčení mluvčího adjektivum *jistý/jist*:

- (12) Dneska s ní, **jak je jisté**, spát zase nebudu. (L. Vaculík)
- (13) Tady se, **jak jsem si jist**, brali v roce 1883 mí rodiče. (ČNK)

Sloveso *vědět* bývá posíleno jistotněmodální částicí *jistě*:

- (14) A **jak jistě vím**, musel pořádně přemýšlet! (ČNK)

Vysoký stupeň přesvědčení se vyjadřuje rezultativem *být přesvědčen*, **střední stupeň** slovesem *myslím* (obě věty ČNK):

- (15) Můj otec, **jak jsem přesvědčen**, bude žít ještě mnoho let.
- (16) To však, **jak myslím**, je špatné pro naši kliniku [...]

Na vysoký stupeň pravděpodobnosti lze poukázat i opisem:

(17) **Jak jsem byl ujištěn**, má Francie stejný zájem.

Různá přísudková slovesa vyjadřují ve shodě se svým lexikálním významem **různou míru jistoty**, např. *domnívat se, předpokládat, tušit, věřit* aj.

Různá míra jistoty vyjadřovaná těmito slovesy se týká: (a) mluvčího, (b) třetí osoby (obě věty ČNK):

(18) Stát by, **jak se domnívám**, spor vyhrál.

(19) **Jak** správně **předpokládal**, za dveřmi stál Lucifer.

Srov. dále:

Má tchyně mu je, **jak věřím**, dobrou ženou.

Jak předpokládám, zajisté jste zde s ničím nehýbali.

Tím je, **jak doufám**, dějový sled zase v náležitém pořádku.

Opatření, **jak soudím**, byla přijata podle informací v té době dostupných.

V jejich sdělení, **jak mi připadá**, převládají: ošklivost, zloba, nespokojenost.

Jak tušil, smrt hochů už nemohla zvrátit oživovacími pokusy ani lékařka z přivolané záchranky.

A **jak předvídal**, poplach s nočním pochodem přišel.

Krájení špeku na kostičky jí šlo, **jak usoudil**, celkem dobře.

Teď to byla jeho jediná snídaně, a **jak se ujistil** při prvním velkém soustu, byla daleko lepší než snídaně ze špinavé noční kavárny [...]

Objektivní reality a její pravděpodobnosti (zahrnující jistotu) se týkají výroky s verbonominálními přísudky typu *být jasně, být známo* apod. nebo s přísudky *zdá se, vypadá* (vše ČNK):

(20) **Jak je jasné**, lék neničí samotný virus.

(21) Rodiče, **jak je evidentní**, ve snaze uspět, hlásí děti do více zařízení.

(22) **Jak to vypadá**, samička naklade určitý počet drobných žlutých vajíček do půdy.

Srov. dále:

Muzeum Nippon vystavovalo, **jak je známo**, pouze japonské umělecké a užité předměty.

Jak je o mně **známo**, nedokážu jen tak sedět a o práci alespoň nepřemýšlet.

Jak je patrné z literatury, je smrt diskutovaná všude.

Čtenář tyto průhledy vítá a je za ně vděčný, **jak je patrné** z ohlasu.

Jak je zřejmé z následujícího grafu, západ deset až patnáct let zaostal.

Tahle jednoduše, **jak** se zdá, se ta věc vyříkala.

Jistota je oslabována jistotněmodálními **částicemi** *asi, snad, prý* aj. (obě věty ČNK)

- (23) **Jak je asi jasné**, silově byl vybaven dobře, ale zřejmě mu scházela větší dávka štěstí.
(ČNK)
- (24) **Jak je snad zřejmé**, nezvládnutý komunismus pana Doležala není na české scéně zdaleka ojedinělým jevem.

Jistotní modálnost vyjadřují i některé slovesné přísudky **smyslového vnímání** (*vidět, slyšet, ukazovat se*) a **rozumového poznávání**, např. *dozvědět se, ověřit si, pochopit, vyrozumět* (vše ČNK):

- (25) **Jak vidím**, vzal sis mou dobrou radu k srdci.
- (26) **Jak slyším**, v Anglii je prý mnoho utrpení. (překlad: G. Meyrink)
- (27) **Jak jsem pochopila**, nebyla to její vina.

Srov. dále:

smyslové vnímání:

Jak jsem slyšel od mnoha hráčů, drtivá většina by chtěla zlatou olympijskou medaili.

Jak jsem si všiml, byla už oblečená ve svém pracovním plášti.

Jak jsem ho poznal, je velmi loajální vůči církevní doktríně.

Nakonec, **jak jsem zpozoroval**, začala mého doktora přemáhat lítost. (překlad: F.M. Dostojevskij)

rozumové poznání:

Jak jsme se dozvěděli v předchozí kapitole, vesmír je stvořen z polí.

Jak jsme si ověřili, oba údaje jsou lehce přikrášlené.

Jak jsem si uvědomil až později, bylo to na místě.

Jak jsem vyrozuměl, jdou spolu ruku v ruce.

Jak jsem zaznamenal, diskutuje se i na stránkách Tachovského deníku.

Inu, americký básník s mladickou životní zkušeností on the road, která, **jak jsem si myslel**, patří už jen dávným beatnickým časům [...]

Jak jsem rozuměl, oni by si ho zaplatili.

Postoj mluvčího s přesahem k obecné platnosti lze vyjádřit i **konstrukcí neosobní** (vše ČNK):

- (28) Vám je, **jak je vidět**, všechno k smíchu!
- (29) **Jak vidět**, demoralizuje sláva i mloky. (K. Čapek)
- (30) Ale Bůh mě, **jak vidno**, uchránil.
- (31) A **jak je slyšet**, působí zcela kompaktně i bez mého vedení.

Poukaz k obecné platnosti může být jen subjektivním přesvědčením:

(32) Donašeči jsou, **jak každý uzná**, skvrnou společnosti.

Prísudkové sloveso polovedlejší věty může být i **ve třetí osobě**, a vyjadřovat tak postoj mluvčího nepřímo:

(33) Amishovci, **jak se doslechli**, dřou svá zvířata do úpadu. (překlad: J. Updike)

Srov. dále:

K dohodě, **jak se přesvědčil**, musí být dva.

Vždyť pan Hošek přece prodává auta a ne bicykly, **jak si jistě všiml** každý návštěvník [...]

Objektivní reality se týkají věty např. s přísudky *ukázat/ukazovat se, vyjít najevo, vyplynout*:

(34) **Jak se ukázalo**, led má sílu 2,5 km.

Srov. dále:

A **jak to vidí** tchyně, je to s ní to samé.

Jak se ukazuje, maršál Hindenburg měl Achillovu patu.

Jak vyšlo najevo, role zámečnicka se ujal skutečný herec.

Jak se dověděl, měl údajně ukrást multikáru a pár dalších věcí.

Jak vzpomněl, sám začal AMC navštěvovat jako čerstvý gymnazista.

V polovedlejší větě bývá explicitně okolnostním určením vyjádřen **zdroj jistoty**:

(35) Jedná se o absurdní humor, nejvíce oblíbený učňovskou mládeží, **jak vyplynulo z řady výzkumů**.

III. Hodnocení častosti, obvyklosti, zvyku

A. Frekvence jevu

Vyjadřuje se pomocí iterativ obecných významů jako *bývat, stávat se, dělávat*:

(36) Dočkal se uznání, **jak už to často bývá**, až v zahraničí.

(37) Výsledek zápasu zůstával, **jak se často stávalo**, dlouho na vážkách.

(38) „To bude dobrý, Grante,“ lživě ho chlácholil Milo, **jak to detektivové dělávají**.

Srov. dále.:

V tváři se mi to asi zračilo jen nepatrně, **jak** už to **bývá**.

Jak už to tak **bývá**, princezno, nemám zrovna nic lepšího na práci.

Jak tomu **bývá** na zaoceánských lodích, sešla se tu pořádná mezinárodní parta.

Došlo mi to trochu pozdě, **jak** už **se stává** mým obyčejem. (R. Čechura)

B. Obvyklost a zvyk

Vyjadřuje se verbonominálními přísudky jako *je obvyklé/běžné; je/bylo zvykem* apod.

- (39) **Jak je obvyklé**, bude připravena náročnější a méně náročná varianta.
- (40) **Jak bylo zvykem**, přinesli s sebou dary.
- (41) Přitom jsem přítomné zval, **jak bývá zvykem**, na oběd do blízké restaurace.
- (42) Samotná kliková skříň byla tedy suchá, **jak je běžné** u terénních vozidel.

Tyto postojové věty jsou velmi frekventované (viz tabulku výše). Jde v nich zpravidla o objektivizovaný postoj mluvčího, vyjadřovaný v neosobních konstrukcích.

Méně často se komentář ohledně obvyklosti či zvyku týká konkrétní osoby:

- (43) Mohl si před spaním čist, **jak** byl zvyklý.
- (44) Jednou v neděli večer si všechno nachystal na ráno, **jak to mívá ve zvyku**.

IV. Hodnocení emočního stavu

Tento typ komentářů je méně běžný:

- (45) Z nemocnice jdu sám a pěšky, **jak to mám rád**.
- (46) Připravil jsem přílohy a ingredience, nakrájel čerstvý křupavý chléb na tlusté plátky, **jak to mám nejraději**.

V. Komentář k negaci

A. Postponovanou klauzí se komentuje něčí stanovisko jako neplatné.

První klauzí se vyjadřuje neplatnost, druhou pak komentář k ní:

popírá se cizí mínění:

- (47a) Ale **neflákal** jsem to, **jak** si někdo myslel. (ČNK)
- (48a) **Nejsem** nepřítel USA, **jak** se vám zdá. (ČNK)

Explicitněji lze obsah takového souvětí vyjádřit např. takto:

(47b) Někdo si myslel, že to flákám, ale nebylo tomu tak.

(48b) Vám se zdá, že jsem nepřítel USA, ale nejsem.

popírá se vlastní mylné mínění:

(49a) Evžen Drbohlav **nesídlí, jak** jsem se mylně domníval, v hlavním stanu.

(50a) Odchod z ODS mu **neuškodil, jak** se obával. (ČNK)

Explicitněji lze obsah takového souvětí vyjádřit např. takto:

(49b) Domníval jsem se, že Evžen Drbohlav sídlí v hlavním stanu, ale nesídlí.

(50b) Obával se, že mu odchod z ODS uškodí, ale neuškodil.

B. Postponovanou klauzí se vyjadřuje, že to, co se nestalo/neděje, se obvykle stává:

V první klauzi se vyjadřuje, co se neobvykle nestalo:

(51a) Nikdo Bílka ani **nepoklepe** po pleci, **jak** to dělávají staří známí. (ČNK)

(52a) Peníze **nešly** přímo sportovcům, **jak** bývá zvykem. (ČNK)

Explicitněji (avšak nikoli vhodněji) lze obsah takového souvětí vyjádřit např. takto:

(51b) Staří známí dělávají to, že se poklepu po pleci, ale Bílkovi se to teď nestává.

(52b) Bývá zvykem, že peníze jdou přímo sportovcům, ale tentokrát se tak nestalo.

2.5.2.3 Klauze odkazující k řečovému aktu, resp. aktu informace jako zdroji tvrzení

Klauzí uvozenou spojovacím výrazem *jak* a obsahující **sloveso sdělování** (*říkat, tvrdit, psát, uvést, informovat* aj.) nebo **přijímání informace** (*číst, slyšet, zjistit* aj.) se odkazuje k **obecnému mínění** (věta (53)) nebo ke **zdroji tvrzení** (věty (54) a (55)), nebo k mínění, názoru, radě, doporučení apod. určité osoby nebo skupiny osob, ať je tato osoba či tato skupina osob pojmenována (věta (56), nebo je – v deagentní konstrukci – anonymní (věty (57) a (58)):

- (53) **Jak se říká**, život je tou nejlepší školou.
- (54) **Jak se zpívá** v jedné písničce, můj čas se krátí.
- (55) Taky v Rusku se dějí velice podivuhodné věci, **jak čtu**.
- (56) Talent a pot, **jak říkával** pan doktor Čechov, se musí držet za ruce.
- (57) Teprve tehdy, **jak se uvádí**, se zajatec prohlásil jako Rudolf Hess.
- (58) **Jak mi bylo sděleno**, psychika u takto nemocných hraje velmi významnou roli.

Srov. dále (abecedně podle slovesa v komentující klauzi):

(a) komentující klauze je v antepozici:

(aa) sloveso je ve 3. osobě:

Jak se ti jistě už **doneslo**, schůzka proběhla v pátek. (T. Březinová)

Jak objasnil, v Německu jdou cestou chemické analýzy tkáně.

Jak konstatoval Petr A. Bílek, čtenář přestal být imunní vůči doslovnosti.

Jak oznámil na tiskové konferenci v Bratislavě, bude to jeho první start letní sezony.

A **jak nařídil** pan Elliott, ubytovali jsme se v apartmá v Ritzu.

Jak naznačil ing. Čapek, mezi účinností přípravků nejsou dramatické rozdíly.

Jak podotkl Darwin, většina druhů nedosáhne svého maximálního potenciálu.

Jak prozrazuje název knihy, půjde tu o utkvání se s lidskou samotou.

Jak mě poučil baskický kolega, u nich se servírují pintxos [...]

Jak prohlásil klasik, smrti a daním člověk neunikne.

Jak předeslal, měl by více než po dvou letech od obžaloby padnout rozsudek.

Jak předpověděl Andrew, byl to chlapec.

Jak spočítal, nadaboval přesně 600 vět [...]

Jak je uvedeno výše, je vyvlastnění možné jen ve veřejném zájmu.

(ab) sloveso v 1. osobě:

Jak jsem byl informován, úřad se tím zabýval už letos v březnu.

Jak jsem poznamenal v kapitole 3, neurčitost v energii vede k některým pozoruhodným efektům [...]

Jak jsem ti psal, zvláště dnes je pro mne těžké udržet pero na uzdě.

Neměl žádné peníze, neboť **jak jsme** již **vyličili**, Snodgrassovi pohůnkové jej okradli.

Jak už jsem se zmínil, také tyto dveře byly zajištěny.

(b) komentující klauze je v postpozici:

(ba) sloveso je ve 3. osobě:

V dubnu jsem šla na přednášku o zdraví, **jak hlásal** leták.

Ale nebyla to zas taková procházka růžovým sadem, **jak by** mi Velmistr rád **namluvil**.

O peníze jde až v první řadě, **jak opakuje** klasik.

Žižka při potyčce přišel o jedno oko, **jak upozornil** dějepisec František Palacký.

Ti ostatní byli léčeni konzervativně, **jak uvedl** svědek Wolf.

Bylo to preventivní opatření, **jak se vyjádřil** Lew.

Může třeba na Šumavu, **jak vyprávěl**.

O to více se přimkla k církvi, **jak to vystihl** i Alois Jirásek v kronice U nás.

(bb) sloveso je v 1. osobě:

[...] stadion určitě dokončíme, **jak jsme se usnesli** na představenstvu klubu.

Tyto myšlenky nás nakonec dovedly k podpisu smlouvy s organizací UNICEF, **jak vysvětlím** dále.

(c) komentující klauze je v interpozici:

(ca) sloveso ve 3. osobě:

Zápornou stránkou husitství, **jak dodal**, byly války a smrt.

Jedna chodba vedla, **jak odhadovali**, na pobřeží a druhá k útesům.
Zlý Zeus ovšem, **jak nás poučuje** Homér, nejdříve oslepuje ty, jež chce zatratit.
Tivoli, **jak napsal** Čapek, to je hlavní město Kodaně.
Důležitá je, **jak připomenul**, také spolupráce členských států s orgány komise.
Cohenova matka, **jak si stěžoval**, byla odjakživa přeopatrná.
Divadlo, **jak tvrdil**, slouží k potírání předsudků a pod rouškou zábavy učí ctnosti.
Fakticky nemáme evropské Německo, **jak ujišťoval** Helmut Kohl, ale německou EUropu.

(cb) sloveso v 1. osobě:

A Angličani, **jak jsem slyšel**, připravují prohlášení.

Zřídka je souvětí tohoto typu otázkou:

(59) Budou soudci během procesu někdy tweetovat, **jak** se ptal Aleš Rozehnal?

Speciálním případem jsou klauze s přísudkovými slovesy vyslovujícími přání nebo radu:

(60) Ale nestal se běžným občanem, **jak** si přál.

(61) Demokracie vůbec má řadu vad, ale, **jak radil** Masaryk, překonávejme ony vady, nikoli demokracii.

2.5.2.4 Kontaktné věty

Tyto věty uvozené spojovacím výrazem *jak* komentují obsah celé věty z hlediska vztahu k adresátovi, jehož pozornost si chce autor získat. Mluví se obrací k adresátovi obvykle slovesem ve druhé osobě, často slovesem *vědět*:

(62) **Jak víš**, býval detektivem u policie. (ČNK)

Zřídka se užije osobní zájmeno druhé osoby v objektivizovaném postoji mluvčího:

(63) Ale **jak je ti** známo, církev tomu učí přesně naopak [...] (ČNK)

Právě u kontaktních vět bývá **jistota** často **posílena** jistotněmodální částicí **jistě** nebo adverbium **dobře**; v kontaktních větě bývá i vokativ:

(64) **Jak jistě víte, drahý barone**, touto otázkou se všelijací učenci zabývali již od nepaměti. (ČNK)

(65) Richard odjel, **jak dobře víš**.

Může však být také **oslabena částicí** s významem menší míry jistoty *asi* nebo přísudkem v první osobě s oslabeným verbálním významem plnicí funkci částice (např. *doufám*):

(66) **Jak asi víte**, jeho tělesná konstrukce je dosti mohutná. (ČNK)

(67) Měděnka je, **jak doufám víš**, jedovatá (M. Bonaventura)

Srov. dále:

Hrůza zplodila ducha, místo aby to bylo obráceně, **jak se domníváš**.

Je reálné postavit v Karolince novou sklárnu, **jak doufáte?**

A jaké žánry, **jak předpokládáte**, budou patřit k nejoblíbenějším mezi čtenáři?

Werner, **jak tušíte**, není Nor, ale východní Němec.

V čem ale spočívá ta „duchovní rozžhavenost“ představy, **jak ses vyjádřil?**

Jistotní modálnost v rámci kontaktové funkce vyjadřují i přísudky smyslového **vnímání** a rozumového **poznávání**:

(68) **Jak vidíte**, i váš prezident je jen stínem svého někdejšího stínu. (překlad: K. Vonnegut – ČNK)

(69) **Jak jste poznali**, pohybujeme se v hraničním pásmu mezi medicínou a náboženstvím.

Srov. dále:

Jak vidíte, pane Bonde, vyrůstal jsem bez lásky, bez rodičovské péče.

Jak slyšíte, povídám o masopustních zábavách v čase minulém.

Jak vidíš, dneska už to ani šarže nemá lehký.

Má řeč učinila na lid veliký dojem, **jak pozoruješ**.

I z maličkostí může být nepříjemnost, **jak jste se přesvědčil**.

Jak jste pochopili, budu si ji sám moderovat!

A **jak jste se dozvěděli** v oddílu Cena a výbava, u hyundaie je to složitější.

Máš vůbec rád zvířata, **jak jsi tvrdil?**

I zde se uplatňují zesilující nebo oslabující partikule:

Jak jistě uznáš, není v silách žádného krále osobně se věnovat všem svým poddaným.

Nepodobá se Ti ani v nejmenším, **jak si jistě domyslíš**.

Jak jste si jistě všiml, za mlada jsem jej přímo zbožňoval.

Ne, nejsem architekt, **jak si možná myslíte** [...] (V. Kouřil)

Kontaktové věty komentují zpravidla oznamovací větu a při obráceném poměru vět je předmětová vedlejší věta uvozena spojkou *že* nebo *aby*:

(70a) Jméno je falešné, **jak říkáte**. (ČNK)

(70b) **Říkáte, že** jméno je falešné.

(71a) Najedla jsem se, **jak sis přál**. (ČNK)

(71b) **Přál sis, abych** se najedla.

2.5.2.5 Věty komentující slovo jiné věty

Mluvčí může komentovat také jen slovo jiné věty, a to jeho „výrazovou stránku“. Obvykle se komentuje název osoby nebo věci:

(72) Často nám hrál své variace na Bachovy fugy i své „**skladbičky**“, **jak je nazýval**.

(ČNK)

Srov. dále:

„**Fronleichnam**“, **jak se říká** Božímu tělu, zase skrývá slovo „Leichnam“ [...]

A potom mám podezření, že ti **Iráčani**, nebo **jak si říkají**, s námi nehrají čistou hru.

Tahle trpělivost starého Earnshawa pěkně dohrála, když zjistil, že jeho syn pronásleduje toho ubohého **sirotečka, jak mu říkával**.

Dal jsem proto **poručíku Benešovi, jak se mi představil**, sádrový obvaz s podpatkem.

A ten její **Jim**, nebo **jak se jmenoval**, byl docela fešák [...]

Kdo je ten „**mekimesr**“, **jak ho nazval** major Klement?

Vždyť **Zbynd'a, jak ho oslovují** jeho kamarádi, trénuje malé kluky.

Nejlepší polistopadový ministr školství, jak ho tituloval Václav Klaus, svými nápady popudil téměř všechny [...]

2.5.3 Podmínkové spojky *jestli/jestliže/-li*

Polovedlejší věty s těmito spojkami nemají postojovou sémantiku už tak rozvinutou jako klauze se zájmenným příslovcem *jak* a jsou méně časté než věty s *jak*. Komentují zpravidla celou jinou větu a naprosto převažují věty **v první osobě**.

2.5.3.1 Postojové věty

I. Jistotněmodální postoj mluvčího ke sdělení

Polovedlejší věta svou ustálenou podobou vyjadřuje, že platnost obsahu komentované věty závisí na **správnosti myšlení nebo vnímání mluvčího, méně často adresáta** a vyjadřuje menší míru jistoty:

A. Typ *Jestli se nemýlím* (vše ČNK)

- (1) **Jestli se nemýlím**, pozval jste mě na zítřek na večeři.
- (2) **Nemýlím-li** se, patří mezi vaše klienty jistý doktor Geoffrey Roberts.
- (3) **Jestliže se nemýlím**, lámali jste si hlavu, kolik jsem za to zaplatil.

Srov. dále:

Jestli se nepletu, je tam zeď.

Nepletu-li se, někde tam číhala dokonce i piniová jádra.

B. Typ *Jestli tomu dobře rozumím*

- (4) **Jestli tomu dobře rozumím**, tak si příroda pomohla sama. (ČNK)

Srov. dále:

míra jistoty se týká mluvčího:

Jestli jsem dobře slyšel, mezi řečí slíbil, že nám vypomůže sadbovými brambory.

Jestli dobře vidím, je tam nějaký pomník, či co?

Jestli jsem si dobře všiml, Hradec vstřelil za posledních sedm zápasů jeden gól [...].

Jestli jsem pochopil správně, nahrávku šíříte hlavně po internetu.

Jestli si dobře vzpomínám, kryl jsi tátu.

V dubnu 1968, **jestli si to pamatuju dobře**, jsem četl jeho článek na téma opozice.

Rozumím-li tomu dobře, o rozsudcích jste hlasovali.

Ale ta je v příštích letech velice zaměstnaná, **jestli jsem tomu dobře rozuměl**.

míra jistoty se týká adresáta:

Boston, **jestli mi rozumíš**, si v tom zrovna moc nelibuje...

Bude to něco jako námořní kleště, **jestli mi rozumíte**, pánové.

Já jsem Rokitan, **jestli si ještě vzpomínáš**.

II. Výtka

Složkou výtky je hodnotící postoj mluvčího. Výtka bývá zdůrazněna partikulí *náhodou* a je zpravidla záporná. Jinou formou výtky bývá řečnická rozhodovací otázka:

- (5a) No ale takhle se přece dělají děti, **jestli to náhodou nevíš**. (překlad: K. Vonnegut – ČNK)
- (5b) No ale takhle se přece dělají děti, **copak to nevíš?**

2.5.3.2 Věty řečového aktu

Tyto věty uvozené podmínkovou spojkou jsou málo časté. Jejich přísudek mívá význam oznámení, prosby nebo rady:

- (6) Ta výstavní síň je na Národní třídě, **jestli jsem** vám to ještě **neřekl**. (P. Prouza)
- (7) Ale **jestli** mohu **poprosit**, modlete se za mě dál. (ČNK)
- (8) **Jestli** mohu **poradit**, tak to udělejte vy. (ČNK)

Stává v nich také sloveso *ptát se/zeptat se*:

- (9) A v jakém vy jste byl vztahu k panu Leipzigovi, **jestli** se smím **ptát**? (ČNK)
- (10) A kdopak je tvůj strýček, smím-**li** se **zeptat**? (ČNK)
- (11) Konkrétně čeho máte dost, smím-**li** se **ptát**. (P. Jansa)

2.5.3.3 Věty komentující slovo jiné věty

Mluvčí komentuje jen slovo jiné věty z výrazového hlediska, vyjadřuje pochybnost nad užitím výrazu, podmínku správnosti jeho volby, omluvu za výraz atd.; komentované slovo této jiné věty často předchází polovedlejší větou:

- (12) **Hovor, lze-li to tak nazvat**, se točil hlavně kolem jejího raného mládí [...]

Místo čárky stává i pomlčka:

- (13) Ležíme na **pláži – jestli se tak dá nazvat** ta mušličková drť pod námi.

Srov. dále:

V **kuchyni, jestli se tak dá říkat** fritáku za barem, je (závitky) nechali pořádně okapat [...]

Byl to **bicykl bez řetězu**, s volným kolem, **jestli něco takového existuje**.

Rafael Nadal **španělský**, nebo **chcete-li katalánský**, tenista je pro reklamu doslova osudově určený.

Velmi zřídka **komentovaná slova následují** za polovedlejší větou:

- (14) Jeho slova, **lze-li to tak nazvat**, utonula v jakémsi **chropotu**.
- (15) Pozoruhodnější to však bylo, **dá-li se** věc **takto** krkolomně **formulovat**, s příčinou této příčiny. (R. Cílek)

2.5.4 Spojka *pokud*

2.5.4.1 Obecná charakteristika

Tato spojka ohraničuje platnost komentované věty. Převažují věty v **první osobě**, podmět reprezentuje **mluvčího**. Klauze *pokud vím* je třetí nejfrekventovanější polovedlejší větou vůbec:

- (1) **Pokud vím**, žije s ním v jedné domácnosti. (ČNK)

Sémantika polovedlejších vět s ohraničovací spojkou *pokud* je ještě méně rozvinutá než u polovedlejších vět s podmínkovými spojkami.

Jen zřídka podmět reprezentuje 3. osobu:

- (2) **Pokud věděla**, na dovolenou nejezdil. (ČNK)

Ojedinělé jsou doklady na věty kontaktové v **osobě druhé**, které se obracejí k adresátovi:

- (3) **Pokud si pamatuješ**, tak začalo strašně pršet, takže jsem se vrátil. (ČNK)

Na rozdíl od vět s *jestli* věty se spojkou *pokud* vyjadřují i objektivizovaný postoj (ČNK):

- (4) **Pokud je známo**, první zákony pro Salamandry byly vydány ve Francii.
(5) Kabát i klobouček – **pokud lze vidět** – korespondují s postavením i věkem královny.

Postojové věty komentují zpravidla celou větu, a to stejně jako u podmínkových spojek: vyjadřují hlavně modální postoj mluvčího, ojediněle vyjadřují výtku.

Zřídka komentují jen slovo; to buď polovedlejší klauzi předchází, nebo za ní následuje:

- (6) Dveře **zasedací síně**, **pokud** se tím hrdým termínem dá nazvat nevelký prostor s malým jevištěm, zely dokořán. (H. Parkánová-Whiton)
(7) Samotný pobyt v Metamorfě byl krátký a, **pokud** mohu vzhledem k zastřené paměti posoudit, vlastně **nudný**. (P. Houser)

Srov. dále:

Ted' brzo ráno tam byly taky nějaké **výměnné trhy**, **pokud** tak lze nazvat těch pět lidiček ometajících se kolem kašny.

2.5.4.2 Jistotněmodální postoj mluvčího

Mluvčí v polovedlejší větě vyjadřuje **různou mírou** jistoty o platnosti sdělení; zároveň se jejím přísudkovým slovesem odkazuje ke zdroji této (ne)jistoty.

I. Odkaz na vědomost o něčem

(8) **Pokud je mi známo**, nikdy nenapsala. (ČNK)

(9) **Pokud jsem zjistil**, nebyl jste v kritické chvíli na místě. (ČNK)

Srov. dále:

Jeho veškerý majetek, **pokud je mi známo**, tvořilo několik akcií Health First.

Pokud mohu soudit, všechno její úsilí vyznělo naprázdno.

Pokud tuším správně, otázka se odvolává na předložskou knihu Jiřího Pernese [...].

II. Odkaz na smyslové vnímání nebo rozumové poznání

Mluvčí vyjadřuje ohraničení platnosti obsahu komentované věty odkazem na smyslové vnímání nebo rozumové poznání. Přísudek je zpravidla v první osobě:

(10) **Pokud jsem slyšel**, jeho rodiče nejsou z nejchudších. (ČNK)

(11) **Pokud si vzpomínám**, je to vaše oblíbená autorka. (ČNK)

Srov. dále:

O těchto faktech se vaše báseň, pane, **pokud jsem pozoroval**, nezmiňuje.

Pokud jsem si všiml, nebylo na něm (na domě) číslo.

Pokud jsem poznal, nejdůležitější lokální institucí je Centrum pro výzkum a ochranu Amazonie. (kráceno)

Pokud jsem se dozvěděl, nebyla na ulicích, kterými projížděl, přílišná tlačenice.

Pokud jsem porozuměl, očekávaný obrat z kreditkart má příští rok vystoupit až na tři miliardy dolarů.

Mnohem častější než u příslovce *jak* a spojky *jestli* je v těchto klauzích sloveso *pamatovat si*:

(12) **Pokud si pamatuju**, byl to hodný člověk. (ČNK)

Srov. dále:

Vždycky sis hrál s medvědem, **pokud si pamatuju**.

Pokud mě paměť neklame, poskakoval jsem ze všech nejvíc.

Podobně jako u spojky *jestli* je přísudek někdy rozvit **příslovcem způsobu** (většinou *dobře, správně*), které vyjadřuje způsob vnímání a poznávání:

(13) Žádný model, **pokud jsem si dobře všiml**, není opatřen sběrným košem na trávu.

(ČNK)

Srov. dále:

O čtyři hodiny později, **pokud jsem dobře viděl**, byl užitek zrovna tak v nedohlednu.

Orchestr, **pokud si dobře vzpomínám**, začal hrát Blue Moon.

Subtilní vědomí, **pokud dobře rozumím**, existuje nezávisle na těle i mozku?

Pokud si dobře pamatuju, tak Kouzelník Žito byl usazen na dvoře krále Václava [...]

Pokud jsem to správně pochopil, ležela ve Fridmanově lese.

III. Odkaz na správnost myšlení mluvčího

(14) **Pokud se nemýlím**, je tohle tvůj devátý autoportrét. (ČNK)

(15) Vypadá to slibně, **pokud se nepletu**. (ČNK)

2.5.4.3 Výtka

Velmi zřídka vyjadřují polovedlejší věty uvozené spojkou *pokud výtku*. Výtka má blízko k řečnické otázce:

(16a) V zemi zuří válka, **pokud** jste si toho v Paříži nevšimli. (V. Vondruška)

(16b) V zemi zuří válka, **copak** jste si toho v Paříži nevšimli?

2.5.5 Spojka *aby*

2.5.5.1 Obecná charakteristika

Spojka *aby* má ze všech druhů polovedlejších vět nejrozvinutější věty komentující řečový akt, a to především ve funkci textových orientátorů (viz níže).

Svým účelem se tak věty s *aby* liší od polovedlejších vět se spojkami *jak, jestli, pokud*, které vyjadřují především jistotněmodální postoj ke sdělení.

Polovedlejší věty s *aby* komentují zpravidla celou větu.

Postojové věty jsou převážně **věty kontaktné** obračející se na adresáta sdělení. Naproti tomu věty řečového aktu jsou obvykle v **první osobě**, zpravidla komentují celou větu.

2.5.5.2 Věty postojové a věty citového hodnocení

V postojových větách mluvčí obvykle signalizuje, že mu jde o to, aby adresát správně chápal to, rozuměl tomu, oč ve výpovědi jde. Užívá k tomu nejčastěji sloves *vědět, rozumět, pochopit* a kontaktné druhé osoby:

- (1) **Abys věděl**, to jsem já všechno zavinil. (K. Čapek, *Válka s mlouky* – ČNK)

Srov. dále:

Abys mi rozuměl, zajímá to hlavně moji rozvodovou advokátku.

Abys pochopil, po bombách nad Khargem jsem dostal podobnou nemoc.

Abyste všichni **viděli**, to jsou všechno moje peníze. (O. Filip)

Méně často se užívá objektivizovaného způsobu s neosobní konstrukcí:

- (2) **Aby bylo jasné**: žádný dopis to není: je to literatura.

Méně běžný je také přísudek v 1. osobě:

- (3) Paní Harrimanová, **abychom si rozuměli**, toto setkání není součástí vyšetřování.

Ani komentář týkající se citového působení mluvčího na adresáta není příliš obvyklý:

- (4) Ale **abych** tě potěšil, Šembera mi slíbil Intima jako svědka. (I. Pelant)

2.5.5.3 Věty řečového aktu

Tyto věty se zakládají jen na nemnoha slovesech (*řici, povědět, předeslat, přiznat se* aj.); ta jsou v první osobě a bývají rozvíta příslovcem způsobu:

- (5) **Abych** tak řekl, máme to v rodině.

(6) **Abych to řekl stručně**, dostal jsem dopis.

Srov. dále:

Abych pověděl pravdu, nikdy jsem moc na mastičkářství, bylinkářství a vůbec celé léčitelství moc nevěřil.

Abych předeslal, já jsem protokol o kontrole dostal v minulém týdnu [...]

Abych se zmínil o Joskovi, to byla povedená kopa.

Abych se vyjádřil prostě a jasně, byl bych ho rád zabil.

Abych vysvětlil to brodění – v Katovicích to mají domovníci snadné.

Tedy, **abych objasnil** parafrázi slavného výroku z filmu Rozmarné léto – nemám nic proti tomu, že nepřišly (tedy zatím) podzimní plískanice.

Abych to napsal úplně srozumitelně: o kontrolovaném otevírání / neotevírání jsme kdysi věděli [...]

Abych se přiznal, já už si ani nevzpomínám.

Abych se vám přiznal, jsem poněkud bezradný.

Tyto věty plní také důležitou funkci textových orientátorů, které adresátovi sdělení usnadňují recepci textu v celé složitosti jeho struktury:

(7) **Abych to tedy rekapituloval**, s matkou svého dítěte nekomunikuji. (V. Steklač)

Srov. dále:

Abych předeslal, já jsem protokol o kontrole dostal v minulém týdnu [...]

Abych to vysvětlil, Marie je vlastně přítelkyně z dětství.

Abych to upřesnil, absolutní zabezpečení vám nezajistí nikdy nic a nikdo.

Abych to shrnul, měli jsme zkrátka radost.

Abych byl konkrétní, přivezl jsem si ze zahraničí nový již v cizině registrovaný motocykl.

Abych se opravil, na Hrad jsem pochopitelně pozván při každém výročí založení státu.

Abych uvedl věc na pravou míru, má žena Sharon a já se nerozvádíme.

Často také plní speciální funkci ujišťování adresáta o upřímnosti (pravdivosti) postojů mluvčího:

(8) **Abych řekl pravdu**, kvůli tomu jsem se vrátil domů.

2.5.6 Vztažně uvozující zájmeno *co*

2.5.6.1 Obecná charakteristika

Polovedlejší věty se vztažně uvozujícím *co* komentují celou větu, stojí k ní v **antepozici** a uvozují, navozují (nadhazují) představy, které jsou pak konkretizovány touto následující komentovanou větou.

Tázací zájmeno *co* se mění ve vztažně uvozující zájmeno a v polovedlejší větě, plní funkci předmětu (věta (1a)) nebo podmětu (věta (2a)):

- (1a) **Co já vím**, chodí jako tělo bez duše. (ČNK)
(2a) **Co je jisté**, stavebnictví je a zůstane jedním z významných odvětví ekonomiky. (ČNK)

Při obráceném poměru vět se uplatňuje vedlejší věta předmětová (1b) nebo podmětová (2b).

- (1b) **Já vím, že** chodí jako tělo bez duše.
(2b) **Je jisté, že** stavebnictví je a zůstane jedním z významných odvětví ekonomiky.

Pokud je přísudkové sloveso v 1. osobě, lze vztažné *co* nahradit vztažným *jak*:

- (1c) **Jak** já vím, chodí jako tělo bez duše.

Velmi zřídka polovedlejší věty s *co* stojí v **postpozici** nebo **interpozici** ke komentované větě a jsou pak vztažně navazující:

- (3a) Deauville je trochu víc na sever, **co** jsem pochopil. (ČNK)
(4a) V minulosti byly, **co** si vzpomínám, dva filmy, které se poměrně výrazně přetáčely. (ČNK)

Ve větě (3a) by bylo vhodnější zájmeno *co* nahradit zájmenem *jak*. Ve větě (4a) by ve spisovném textu bylo vhodnější užít spojku *pokud*:

- (3b) Deauville je trochu víc na sever, **jak** jsem pochopil.
(4b) V minulosti byly, **pokud** si vzpomínám, dva filmy, které se poměrně výrazně přetáčely.

Na rozdíl od polovedlejších vět s *aby* věty s *co* nejsou ve druhé osobě a nekomentují slovo jiné věty. Nepatří k těm nejfrekventovanějším, avšak ze všech polovedlejších vět mají nejvíce diferencované citové hodnocení mluvčího.

2.5.6.2 Jistotně modální postoj

I. Přímé vyjádření míry jistoty

Děje se především pomocí adjektiv *jistý, jasný* ve verbonominálních konstrukcích:

(5a) **Co je jisté**, misi zaplatil životem.

(6a) **Co je jasné**, pro nás učitele to přineslo chaos a hodně zloby.

Tato souvětí lze transformovat na souvětí s podmětovou větou uvozenou spojkou *že*:

(5b) **Je jisté/Jisté je, že** misi zaplatil životem.

(6b) **Je jasné/Jasně je, že** pro nás učitele to přineslo chaos a hodně zloby.

II. Nepřímé vyjádření míry jistoty

Míru jistoty sdělovaného obsahu implikuje odkaz na omezenost rozumového poznání, paměti nebo smyslového vnímání mluvčího:

(7) **Co jsem pochopil**, tak celý projekt byl připravený se záměrem někoho podvést.

(8) **Co si vzpomínám**, serióznost se u ní prolínala s úlety.

(9) **Co jsem viděl**, nikdo neplakal.

Srov. dále:

Co jsem se dozvěděl, tak Vsetín chtěl změnit styl hry [...]

Co jsem poznal, základ trénování je v Německu stejný jako u nás.

Co jsem zjistil od místních, tak jiné islámské země nemají Baku moc v lásce.

Co jsem si všiml v televizi, mají opravdu vybrané manželky, například modelky.

Co jsem tak zaregistroval, ve Frýdku-Místku se lidé snaží, a je to dobře.

Co já pamatuju, kreslily holky pořád jen princezny.

3. osobou se míra jistoty objektivizuje:

(10) **Co se ukázalo** jako další problém, jsou emisní povolenky.

(11) **Co živá paměť sahá**, vzbuzovaly v Čechách letopočty s osmou na konci zvláštní zájem. (M. Havelka)

2.5.6.3 Citové hodnocení

Vyjadřuje se jednak přísudkem verbonominálním s adjektivem citového významu, jednak přísudkem slovesným v neosobních konstrukcích:

- (12) A **co je skvělé**, Šárka se i letos nevrací bez medaile.
(13) **Co mě mrzí**, neviděla jsem K2 ani Nanga Parbat.

Srov. dále:

přísudek **verbonominální**:

A **co je úžasné**, Susan je jak veterán, tak nováček.

A **co je hrozné**, na světě denně zemře hladem 35 tisíc lidí, zejména dětí!

A **co je nejúžasnější**, neohlížejí se ani ve svém pokročilém věku zpátky.

Ale **co bylo nejhorší**, byla regenerace.

Ale **co bylo překvapující**: o lékařích se psalo velmi málo.

A **co bylo** od něj obzvláště **pěkné**, byl zdvořilý. (V. Komárek)

přísudek slovesný

Co se mi líbí: Literární noviny vždy něčím zaujmou a inspirují.

Co mě překvapilo, je špatné počasí pro lítání.

Co mě udivilo, děti hrad mýjely.

Publikum máte vyspělé a kultivované, a **co mě těší**, miluje francouzskou hudbu.

2.5.7 Vztažně navazující zájmeno *což*

2.5.7.1 Obecná charakteristika

Polovedlejší věty uvozené zájmenem *což* jsou současně nepravými větami vedlejšími. Na rozdíl od polovedlejších vět s *co* **jsou velmi frekventované**.

Komentují celou předchozí klauzi a obsahově na ni navazují; jejich přísudek je slovesný nebo verbonominální. Stávají obvykle na konci souvětí:

- (1a) Je to zkušený boxer, **což jsem věděl**. (ČNK)
(2a) Je to spojováno s politickými souvislostmi, **což je zřejmé**. (ČNK)

Mohou být ale také v rámci souvětí interponovány:

- (3) Pokud porazíme Dynamo, **v což věřím**, musíme se zlepšit venku.

Při obráceném poměru vět se uplatňuje vedlejší věta předmětová nebo podmětová:

- (1b) Věděl jsem, **že** je to zkušený boxer.
(2b) Je zřejmé, **že** je to spojováno s politickými souvislostmi.

Věta s *což* většinou vyjadřuje postoj mluvčího nebo přisuzuje výrok určitému subjektu (viz níže 2.5.7.2 a 2.5.7.3).

Zřídka tyto věty vyjadřují **přání** nebo nesou jinou informaci:

- (4) Vy jste pokaždé začínali na hřištích soupeře, **což si přál** i současný kouč národního týmu Michal Bílek.
- (5) Distancoval se od nacistického režimu a zesměšňoval jej, **což se doneslo** do Berlína.

2.5.7.2 Postojové věty

I. Vyjadřování jistoty mluvčího

A. Přímé vyjadřování jistoty

Přímo vyjadřuje mluvčí svou jistotu o sdělovaném obsahu, resp. její jistou míru, slovesy jako *vědět, předpokládat, věřit, domnívat se, tušit, zdát se, vypadat*, verbonominálními přísudky jako *být jasné* a rezultativem *být přesvědčen*.

Mluvčí obvykle buď výrok o jistotě vztahuje sám na sebe, nebo výrok objektivizuje:

- (6) Vyrovnaný se vším všudy bude ale příští rozpočet, **o čemž jsem přesvědčen**.
- (7) Takovou vládu by však musela podpořit levice, **což je málo pravděpodobné**.

Srov. dále:

Letošní ročník interligy je neskutečně vyrovnaný, **což jsem předpokládal** už na začátku sezony. Najednou nás tam bylo moc, **což jsem tušil** už před rokem. Navíc, národ československý byl fikce, **což se vědělo** již tehdy. Podařilo se mi splnit cíl, **což se zdálo** být možná nereálné. Cítili to hlavně lidé ve vyšších patrech budov, **což je jasné**. Pak ale opravdu, **což je** o mně **známo**, nehledím na vystudované školy a získané tituly.

B. Nepřímé vyjadřování jistoty

Jde o vyjadřování míry jistoty **odkazem na smyslové vnímání nebo rozumové poznání**:

- (8) A taky z nás už soupeři dostali strach, **což jsem viděl** třeba při utkání na Tábořsku.
- (9) Tuto kapelu jsem zakládal, **což si pamatuju** přesně, 16. listopadu 1970.

Srov. dále:

V mužstvu jsou dobří fotbalisté, **což jsem poznal** už v době své teplické hráčské kariéry. Čtvrtý byl z ofsajdu, **což jsem se dozvěděl** po utkání. Soupeř má formu, **což zjistil** letenský zvěd Zdeněk Klucký. O vítězi bylo v tu chvíli rozhodnuto, **což pochopil** každý.

II. Hodnocení častosti, obvyklosti a zvyku:

(10) Párkrát jsem si krátil repliky, **což dělám často**.

Srov. dále:

Od roll-upu požaduji stabilitu a funkčnost, **což** bývá **často** problém.

Pan profesor pravidelně ztrácí nervy, **což** bývá **vždy** zdrojem všeobecného veselí.

Dokonce se na něj usmál, **což** se stávalo **velice zřídka**.

Axman si zapálil cigaretu, **což** činil jen **výjimečně**, při cenných návštěvách.

Když tyto pokusy selžou, **což je obvyklé**, pociťují rodiče obrovské zklamání.

Místo na chvostu tabulky, **na což byl zvyklý** z domova, si tak zvyká na čelo tabulky [...]

Ke zveřejnění svých daňových přiznání, **což bývá zvykem** u prezidentských kandidátů, ovšem nepřistoupí.

III. Smyslové vnímání nebo rozumové poznání bez míry jistoty

Někdy jde v postojové větě o samotné smyslové vnímání či rozumové poznání, aniž se tak vyjadřuje míra jistoty:

(11) Ozval se rachot a do vzduchu se vyvalila pára, **což bylo slyšet** a vidět daleko v okolí.

(12) Její druhý manžel byl demokrat, **což vyšlo najevo** až po svatbě.

Srov. dále:

Nakonec mu dala ultimátum, **což se ukázalo** jako špatná strategie.

Vesměs byli proti i občané, **což vyplynulo** z výsledků průzkumů veřejného mínění.

Nejprve jsem se starala o děti v jeslích, **na což vzpomínám** skutečně ráda.

IV. Citové hodnocení

Vyjadřuje se buď verbonominálními přísudky, v nichž jménem je zpravidla adjektivum, řidčeji substantivum, nebo přísudkem slovesným v konstrukci osobní nebo neosobní:

(13) Moje kniha vyjde v říjnu, **což je skvělé**.

(14) Díváme se na peníze prostřednictvím výkazu o nich, **což je katastrofa**.

(15) Všechno jsou to komedie nebo tragikomedie, **což miluju**.

(16) Liberec kácí stromy, ruší parky, **což mě rozčiluje**.

Srov. dále:

verbonominální přísudek s adjektivem (abecedně podle adjektiva):

A už se o tom nikdy nezmínil, **což je divné**.

Dbají čím dál tím víc na kvalitu, **což je dobré**.
Starali se o starší lidi, **což bylo fantastické**.
Pozval mě i s dalšími tenistkami z týmu, **což bylo hezké**.
Na druhou stranu zbyde na každého z nás méně místa na společné expozici, **což je horší**.
Musí tedy jezdit s dítětem po silnici, **což je hrozné**.
Učebnice jsou detailnější, **což je lepší**.
Díky standardizaci máme trhliny všude, **což je mrzuté**.
Nevěděl jsem, na čem jsem, **což je nejhorší**.
Lustig si zkrátka pustil ústa na špacír, **což by nebylo** ještě **nejhorší**.
Rozhodla se skončit na vrcholu kariéry, **což je nejlepší**.
Budeme muset zvýšit ekologické daně, **což je nemilé**.
Musela jsem samozřejmě na nějaký čas přestat tančit, **což bylo** dost **nepříjemné**.
Tentokrát má být teplo, **což** mám rád.
Hráči k soupeři necítí úctu, **což je špatné**.
A ta divadla jsou většinou vyprodaná, **což je úžasné**.

verbonominální přísudek se substantivem:

Historické povědomí o Husovi je dodnes formulováno Vávrovým filmem, **což je neštěstí**.
Prohráli jsme ji 30 : 53, **což je tragédie**.

slovesný přísudek (abecedně podle slovesa):

Je tady klid, **což se mi líbí**.
A pořád to tak nefunguje, **což mě mrzí**.
Nikdo nepronášel žádné gratulace, **což mě potěšilo**.
Zůstali jste vevnitř, **což mě překvapilo**.
Takové pojetí má příděch staticnosti, dokonce až jakési „kredencióznosti“, **což se mi přičí**.
Já volit nemůžu, **což mě štve**.
Dovedl udělat i papír, **což mě udivilo**.
Bohužel nás to všechny příliš agresivně atakuje, **což mi vadí**.
Náměstí je travnaté, **což vypadá dobře**, i když je to výsledek pustoty: nejsou tu žádné obchody.

2.5.7.3 Věty přisuzující výrok určitému subjektu

Jsou méně časté a mají nižší frekvenci než věty uvozené vztažným adverbium *jak*. Vyskytují se v nich slovesa sdělování jako *řici/říkat, psát/napsat, tvrdit, uvést, informovat, prohlásit, oznámit*, jimiž se určitý výrok přisuzuje určitému subjektu:

(17) Úrok umožňuje pohyb peněz v čase, **což řekl již Aristoteles**.

Osobou, jíž se přisuzuje výrok, může být i mluvčí nebo 3. osoba implikovaná slovesným tvarem:

(18) Ostrá generálka to pro nás nebyla, **což jsem říkal** už před utkáním.

(19) Někdo se mu vyřádl na karoserii vozu, **což oznámil** 21. října albrechtickým policistům.

Srov. dále:

Předsednictvo by mělo zvolit i dva místopředsedy, **na čemž se dohodli** delegáti sněmu.

Zůstali jsme ve výšce jen asi sedm tisíc metrů, **což hlásil** i kapitán.
První článek byl věnován ustanovování místního národního výboru, **o čemž informoval** jeho předseda Josef Horných.
Proto jsem vyplnil kolonku zcela správně, **což konstatoval** i správní orgán.
Real je hlavním favoritem, **což prohlásil** i trenér AS Řím Fabio Capello.
Nemá to však logiku, **což přiznal** i sám ministr financí.
Podle odboráře Stěpána rozpočet na regionální školství nepočítá s plnou částkou tři a půl miliardy korun, **což slíbil** ministr Josef Dobeš.
Vítkovické publikum pískalo, **na což si stěžoval** kapitán Burger.
Celý proces povede k dalšímu rozbuzení byrokracie ve státě, **což naznačil** i výsledek parlamentních voleb.
Nejde ale o Tomáše Strnada, **což tvrdil** hudebník Michael Kocáb.
Jedná se však o Krétu, **na což upozornil** čtenář Miloš Lipert.
Dle Majora šlo o půjčku od rodičů, **což uvedl** i v majetkovém přiznání.
Podal podnět k prošetření jednání kriminální policie, **k čemuž se vyjádřil** policejní ředitel [...]
Na sraz před duelem totiž dorazil pozdě, **což vysvětlil** velkou frontou v restauraci s rychlým občerstvením.
Zpráva o chystaném úplatku se k němu dostala, **což zmínil** u notáře.

2.6 Souvětí se zkříženými větami

Obsah:

2.6.1. Obecná charakteristika

2.6.2. Otázkové souvětí se zkříženými větami

2.6.3. Oznamovací souvětí se zkříženými větami

Pozn.: Z hlediska speciální lingvistické terminologie jde v případě souvětí se zkříženými větami o druh tzv. **neprojektivních** struktur.

2.6.1. Obecná charakteristika

Za určitých specifických podmínek tvorby souvětí dochází k tzv. křížení vět. Tento jev lze charakterizovat takto: Určení přísudku závislé věty je formálně začleněno do předcházející věty řídící, a tím je i formálně, nikoli však významově, přiřazeno jejímu přísudku. Např.:

- (1) **Komu** jsi chtěla, abych **napsal**?
- (2) **K tomu** nevím, co bych **řekl**.

V těchto větách je zájmenný objekt *komu* a *k tomu* z významového hlediska doplněním přísudku *napsal* a *řekl*, formálně je však začleněn do předcházející řídící věty stejně jako v souvětích, kam takový větný člen patří i významově; např.:

- (3) **Komu jsi řekla**, aby přišel?
- (4) **K tomu podotýkám**, že s tím nesouhlasím.

Někdy dochází ke zkřížení dvou určení v rámci elementární věty:

[...] **v blízkosti Karlova mostu** žádá soukromník o možnost **zřídit** tu a provozovat veřejné záchodky ... (Svobodné slovo, 1.9.1990)

V tomto dokladu jde o to, že soukromník žádá o možnost zřídit záchodky v blízkosti Karlova mostu, **nikoli o to, kde o to žádá**.

6.2. Otázkové souvětí se zkříženými větami

Zejména zkřížené souvětí konstrukce otázkového typu jsou v češtině (především v mluvené řeči, ale přirozeně též v dialozích textů literárních) velmi běžné. Např.:

- (5) **Kdo** si myslíš, že **jsi**?
- (6) **Kdy** jsi říkal, že **přijde**?
- (7a) **Kam** jsi říkal, že **pojedeš**?

Forma těchto otázek je v rozporu s jejich obsahem: tázací výraz (*kdo, kdy, kam*) se významově vztahuje nikoli k přísudku řídicí klauze (*ty si myslíš, ty jsi říkal*), do jejíhož rámce je formálně včleněn, nýbrž k přísudku klauze závislé (*ty jsi, ty přijdeš; ty pojedeš*). Těmito větami se tazatel v podstatě ptá osloveného: *Kdo jsi? Kdy přijdeš? Kam pojedeš?*

Ve zkříženém souvětí se mohou vyskytovat i další tázací výrazy (*jak, kolik, z čeho, atd.*)

Doklady:

Kdy jsi říkal, že se ti narodí to dítě, Petře?

Kam jsi říkal, že letěly?

Jak myslíš, že se dělá kariéra?

A **kolik myslíte**, že je let mně?

Z čeho myslíte, že si Biebl postavil tu svou vilu? (I. Klíma - ČNK)

Nebo aspoň **v jakém směru myslíte**, že by se dalo něco dělat? (V. Havel, *Hry*)

Speciálním případem je otázka uvozená jiným než tázacím výrazem:

- (8) **Tomu** ty nevíš, co bys měl **říkat**? (M. Kundera, *Směšné lásky*)

V běžně mluvené češtině mají otázky typu (7a) ještě tyto varianty:

- (7b) Kam **že (to)** pojedeš?/
(7c) Kam jsi **to** říkal, **že** pojedeš?
(7d) Kam jsi říkal, **že to** pojedeš?

Srov. dále:

Nedovedu si představit situaci, kdy můj spoluhráč se na zlomek vteřiny dostane k balonu a řekne si. Co mi to ten Radek říkal? **Kam že to** mám kopnout?

Stála jsem u Muzea. Co kdybych se podívala za Tonánkem, když už jsem tady v těch končinách? **Kde to říkal**, že bydlí?

Protože otázka *Kam jsi říkal?* nemá sama o sobě smysl, nehrozí ani v souvětne otázce *Kam jsi říkal, že pojeděš?* nebezpečí jejího nepochopení, neboť tato otázka není dvojznačná. Jinak je tomu ovšem v těch případech, kdy první část otázky má sama o sobě smysl, tedy např. *Kdy/Proč říkala, že ...*, a celou souvětne otázku lze pochopit ve významu její obsahově nezkrížené formy, např.:

(9) **Kdy** Eva říkala, že tu knihu **četla**?

Kdybychom vycházeli z apriorního požadavku jazykové "logiky", již je za všech okolností třeba respektovat, **museli bychom této otázce souvětne formy přiřadit pouze ten smysl, který většinou nemá**: totiž že se touto otázkou mluvčí táže na to, **kdy** Eva **říkala** to, co je vyjádřeno ve vedlejší větě. Jenže **v reálné komunikaci tyto věty často mívají význam právě opačný**: mluvčí se touto otázkou táže na to, **kdy** Eva zmíněnou knihu **četla**.

Jakkoli jde o jazykový mechanismus, který z hlediska obecných principů výstavby věty a souvětí v přirozeném jazyce lze pokládat za princip vadný, zkrížené souvětí otázkového typu pro jeho komunikační **zakotvenost v gramatickém systému** současné češtiny a pro jeho nenahraditelnost jinou syntaktickou formou nelze odmítat jako "nesprávné".

Tázací slovo na začátku souvětne otázky daného typu se však i v reálné řeči může vztahovat také na přísudek věty řídicí, jak ukazuje následující doklad:

(10) **Proč myslíte**, že ho někdo zabil? zareagoval kapitán. (Předchází věta: *Jenže já Kratinu nezabil, porušil ticho Veselý.*)

Otázky typu (6), (9) a (10) a otázky jim podobné jsou tedy potenciálně dvojznačné, homonymní a **jejich aktuální význam je třeba vyvozovat z kontextu** a/nebo komunikační situace. Slovesy, která v češtině nejčastěji způsobují křížení vět v otázkách, jsou slovesa *myslet (si)* a *říkat*.

Někdy se lze vyhnout zkrížení vět pomocí **interpunkce**:

(11) **Jak dlouho, myslíte**, budete ještě ministrem zahraničí? (ČNK)

6.3. Oznamovací souvětí se zkríženými větami

Jiná je situace u vět oznamovacích, kdy se nějaké doplnění (včetně podmětu) či okolnostní určení přísudku vedlejší věty předsouvá na začátek její věty řídicí. Zde máme většinou možnost vyjádřit sdělovaný obsah obvyklou a náležitou souvětňou formou, která není v rozporu s jejím obsahem.

Křížení vět v rámci oznamovacích souvětí nejčastěji způsobuje **přesun určení času nebo místa**, ale i jiných větných členů ze závislé věty do věty řídicí (tučně jsou vyznačeny předsunuté větné členy a přísudky, které k nim patří):

(12a) **O víkendu by** člověk rád prohlásil, že **jede** na chalupu nebo na hory ... (V. Klaus, LN 20.5.1994)

(13a) **Po stránce programové** jsem si uvědomoval, že rozhlas **nebyly** službou pro posluchače ... (MFD 20.10.1992)

I když lze předpokládat, že autory k této syntaxi vede (neuvědomovaný) **zřetel k aktuálnímu členění věty**, s ohledem na jednoznačnost a zřetelnost větné stavby by bylo vhodnější formulovat věty (12a) a (13a) syntakticky koherentně a jednoznačně:

(12b) Člověk by rád prohlásil, že **o víkendu jede** na chalupu nebo na hory.

(13b) Uvědomoval jsem si, že **po stránce programové rozhlas nebyly** službou pro posluchače.

Srov. dále:

předsunuto je určení času:

V budoucnosti tak hrozilo, že území české koruny **bude roztrženo** na dvě části. (J. Rychlík – V. Penčev, *Od minulosti k dnešku – Dějiny českých zemí*)

V této době mnozí rádi říkají, že všichni v této zemi **byli** pro komunismus ... (M. Vaculíková, *Drahý pane Koláři*)

V deseti letech je velmi těžké odhadnout, jaký potenciál v sobě dítě **má**. (LN, 14.9.2013)

předsunuto je určení místa:

„**Tam** se nebojíš, že lidi něco **provedou**?“ (M. Klevisová)

[...] právě **tady** měla Diana pocit, že **se odehrává** ten pravý život. (H. Pawlowská)

[...] **v této roli** jsem měl pocit, že **hrál** bez oné vnitřní zahlcenosti. (*Dvě kariéry J. Trískey*)

Také **v jídle** [...] jsem pozoroval, že **je** něco **namícháno** ... (Svobodné slovo, 22.2.1992)

předsunuto je určení zřetele:

Na spisovatele si myslím, že to **umím** slušně. (J. Suchý)

[...] vona to sice Monička nesnáší, ale **kvůli tobě** bych řek, že **udělá** výjimku ...“ (E. Hakl)

Jen **s holčičkami** jsem vycítila, že **to bude těžké**. (překlad: E. Ferrante, *Geniální přítelkyně*)

předsunutý je komplement přísudku:

K tomu nevím, co **bych řekl**. (I. Klíma, *Soudce z milosti*)

S tak krásnou ženou bych se moc nerozmýšlel, co **dělat**“ [...] (M. Kundera, *Směšné lásky*)

A potom tam byl třeba Eduard Bass ... **o tom** jsem neslyšel, jak **se** oni **vyjadřovali** ... (J. Suchý)

A tak jako **z maminky** tatínek pořád chtěl, **aby byla** slušná ženská ... (B. Hrabal)

Speciálním jevem jsou **souvětí se vztažnou větou**, jejíž vztažný výraz (*s nímiž; za nimiž; do kterých* atd.) se vztahuje nikoli k přísudku této vztažné věty, ale až k přísudku další závislé klauze:

Její problémy jsou ... podobné problémům ... průmyslových gigantů, **s nimiž** přesně nevíme, **co dál** ... (V. Klaus, MFD, 8. 2.1993)

Jejich oči se otáčely k oknům, **za nimiž** tušili, že **pracuje** prezident. (*Dvě kariéry J. Trísuky*)

[...] pracovaly jen s další desítkou Ukrajinců z všelijakých našich vesnic, **které** jsem ani netušila, že **jsou** na mapě. (P. Hůlová)

2.7 Souvětí s větou srovnávací

Obsah:

2.7.1 Srovnávání pomocí komparativu

2.7.2 Srovnávání typu (*tak*) jako já, ..., *tak ona*

V této kapitole představujeme dva typy souvětí. Jedním je souvětí, jehož řídicí klauze obsahuje **komparativ adjektiva** a klauze závislá je uvozena **srovnávací spojkou než**. Druhým je souvětí, v němž se porovnávají činnosti či stavy různých subjektů (*Tak jako já nemohu ..., nemůže on...*)

2.7.1 Srovnávání pomocí komparativu

Ilustrují ho věty (1) a (2) (obě věty ČNK):

- (1) Je to **lepší, než** jsem čekal.
- (2) Můj otec je **statečnější, než** jsem si myslela.

Souvětí tohoto typu vypovídá o tom, že **kvalita** něčeho či někoho **je vyšší**, než jaká by odpovídala nějaké výchozí situaci – k ní se odkazuje obvykle slovesy typu *čekat, očekávat, myslet si, doufat, předpokládat, představovat si, vidět, vypadat* apod. Srov. dále:

Soucít v Jimově tváři byl **větší, než dokázala snést**.

V této chvíli **jsem šťastnější, než jsem** kdy **byl**.

Nejdřív jsem myslela, že jsou na ní zavěšené hvězdy, které byly **jasnější, než jsem** kdy **viděla**. Překvapilo mě, že Osamělé moře tu bylo mnohem **mělké, než jsem si představovala**.

Zřejmě byl **otužilejší, než vypadal** - vyšplhal se na zábradlí lodi, rozpráhl paže a po hlavě skočil do jezera.

Pes ve vodě však byl mnohem **rychlejší, než jsem předpokládala**.

Vyšší stupeň kvality srovnávané se stupněm výchozím se může týkat i kvalit záporných:

- (3) Byla **arogantnější, než jsem** ji kdy **zažila**.

Nositel kvality je obvykle v syntaktické pozici **podmětu** – tak je tomu ve větách (1) až (3) výše, může být ale i v pozici **předmětu**, jak je tomu ve větě (4):

- (4) Našli jsme něco mnohem **cennějšího, než jsme** vůbec **doufali najít**.

Nositelům kvality srovnávané s kvalitou vyšší nebo nižší mohou být i děje reprezentované **infinitivy**:

- (5) Vždyť **uvěřit je snazší, než poznat** a rozumět.
- (6) **Hledat příležitosti je lepší, než podléhat** depresivním náladám.

Srov. dále:

Důvěřovat je pohodlnější, než vyvíjet osobní aktivitu [...]
Nakoupit elektroniku **je** určitě **výhodnější, než nakoupit** celé tanky.
Odlétat na dovolenou z Pardubic **může být** pro lidi **příjemnější, než cestovat** z Prahy.
Proto si myslím, že občas **přestoupit je lepší, než být** deset let na jednom místě.

Srovnávání formou souvětí se může týkat také srovnávání existujícího stavu se stavem **hypotetickým**; pak se v závislé klauzi užívá **kondicionálu** uvozeného spojkou *kdyby* nebo méně často *aby*; spojka *aby* tu má význam méně hypotetický a děj směřuje do možné reality budoucnosti. Nejčastějším komparativem užívaným v tomto typu souvětí je *lepší*.

Pokud řídicí věta obsahuje komparativ *lepší*, **spojky** jsou obvykle **zaměnitelné**:

- (7a) A určitě je sport **lepší, než aby** děti braly drogy. (ČNK)
- (7b) A určitě je sport **lepší, než kdyby** děti braly drogy.

- (8a) Je ro rozhodně **lepší, než kdyby** děti byly doma. (ČNK)
- (8b) Je to rozhodně **lepší, než aby** děti byly doma.

Jinak spojky zpravidla **nelze zaměnit** .:

- (9a) Bylo to **horší, než kdyby** zemřel. (překlad: J. K. Rowlingová - ČNK)
- (9b) *Bylo to horší, než aby zemřel.

V souvětí se spojkou *kdyby* se kromě tvaru *lepší* nejčastěji užívá komparativů (řazeno podle frekvence, nad 100 dokladů) *horší* (482), *vyšší* (319), *nižší* (287), *levnější* (278), *výhodnější* (235), *větší* (174), *dražší* (171) a *menší* (140). Srov.:

Jeho chladné mlčení bylo **horší, než kdyby** jí vynadal.

Náklady na rekonstrukci brownfieldu jsou často **vyšší, než kdyby** podnikatel postavil nové budovy na zelené louce.

Cena stavebnice byla **nižší, než kdyby** silničáři zakoupili kompletní automobil.

A úprava systému byla pro firmu mnohem **levnější, než kdyby** došlo k boji s odbory.

A provoz takového letadla je mnohem **výhodnější, než kdyby** stejnou trasu měla letět tři menší.

Z letadla jsou v poušti viditelné obrovské zelené kruhy. Jsou to pole obilí, které si země chtěla pěstovat tak, že z hloubky těží podzemní vodu. Povedlo se, pšenice je však **třikrát dražší, než kdyby** ji dovezli ze zahraničí.

Oběti Hirošimy a Nagasaki byly **menší, než kdyby** pokračovala válka klasickým směrem.

V souvětí se spojkou *aby* se kromě tvaru *lepší* nejčastěji užívá komparativů: *složitější, důležitější, hlubší* (50 až 32 dokladů). Srov.:

Celá problematika je samozřejmě mnohem **složitější, než aby** se dala shrnout do novinového článku.

Jen mě štve, že se ve škole musí biflovat naprosto zbytečné informace na úkor sociální a kulturní vzdělanosti. Ta mi přijde **důležitější, než aby** děti uměly odříkat chemické vzorce.

Mezi námi je přece pouto mnohem **hlubší, než aby** nás mohlo rozdělit, že ty jsi Němec a já Čech a že nás Hitler zabral a chce zničit. (L. Fuks – ČNK)

2.7.2 Srovnávání typu (*tak*) jako já, ..., tak ona

Tento typ srovnávacího souvětí ilustrují věty (10) a (11) (srovnávací a srovnávané výrazy vyznačujeme tučně):

- (10) **Tak jako já** nemohu partnerovi upřít jeho základní schopnosti, **nemůže** mě **on** svou kritikou připravit o moje. (ČNK)
- (11) [...] **tak jako tamta smrt** vykoupila celý svět, **tak tato smrt** má vykoupit toto město.
(překlad: H. Sienkiewicz, *Quo vadis*)

V obou klauzích souvětí mohou stát po srovnávacích výrazech *tak jako ... tak* podmět zájmenný (věta (10)) nebo substantivní (věta (11)). Srov. dále:

Tak jako já nemohu za svou lásku, **tak také můj nejdražší** nemůže za svou nelásku [...] **Tak jako naše uši** slyší pouze některé frekvence, **tak i naše oči** vidí pouze určitou část hmoty.

Srovnávat se mohou i různé děje nebo komplementy přináležející témuž subjektu (ten nemusí být v souvětí slovně vyjádřen):

- (12) **Tak jako se smířily** s heliocentrickou teorií, **tak by se snadno mohly smířit** i s evoluční teorií.
- (13) **Tak jako** si mladý člověk plánuje **budoucnost**, **tak by si měl plánovat** i svou **penzi**.

Srov. dále:

Tak jako se staráme o své dítě, **tak se musíme starat** o svou Zemi.

Tak jako se rádi **procházíme** krajinou Vysočiny, **tak se** i rádi **zastavujeme** na výstavách před obrazy svrateckého malíře Jana Odvárky.

V první klauzi může stát jen samotné srovnávací *jako*:

- (14) **Jako** žádná kuchařská kniha **nenaučí** flambovat, **tak nenaučí** ani zacházet s kořením.
(L. Fuks – ČNK)

Srovnávat se v jednom souvětí mohou různé entity, zastoupené např. (rozvitým) podmětem (*my dnes – lidé dřív*), přísudkem (*ochtáváme – cenili si*) nebo komplementem (*víno – jablek*):

- (15) **Jako my dnes ochutnáváme víno**, **tak si lidé dřív cenili** různých **chutí jablek**.

3. SOUVĚTÍ SLOŽITÉ

Terminologická poznámka:

Termín *složité souvětí* má původ v německých školských gramatikách (Mager 1842; Becker 1848; Bauer 1850; Heyse 1854), jež popisovaly psaný jazyk, byly určeny pro praxi a ovlivnily českou lingvistiku: Hattala (1857) má podle nich termín *věta mnohonásobná*; Zikmund (1863) *věty mnohonásobně složité*. Termín *složité souvětí* má svou tradici v českých gramatikách 20. století (Trávníček 1951; Havránek – Jedlička 1988, 1. vyd. 1951; Bauer – Grepl 1972; Grepl – Karlík 1986). Méně časté jsou termíny *složené souvětí* (Šmilauer 1966; Svoboda 1972) a zcela ojedinělý *složený větný celek* (Hošnová 1994). Na Slovensku se užívá termínu *zložené súvetie* (Kočiš, 1973).

3.1 Vymezení

Obsah:

- 3.1.1 Elementární a složité souvětí
- 3.1.2 Sedm typů složitého souvětí
- 3.1.3 Distantní a kontaktní spojovací výrazy
- 3.1.4 Vztahy mezi typy složitého souvětí

3.1.1 Elementární a složité souvětí

Zatímco elementární souvětí se skládá pouze ze dvou klauzí, složité souvětí definujeme tak, že se skládá z více než dvou klauzí. V této gramatice se zabýváme především složitém **souvětím složeným ze tří klauzí**.

Čtyři klauze v našem popisu obsahuje pouze souvětí s dvěma větami hlavními, kdy na obou závisí vedlejší věta samostatně.

Složité souvětí je svébytná syntaktická jednotka. To se v různé míře projevuje u jednotlivých typů složitého souvětí, které mají různé vlastnosti; např. v souvětí s jednou větou hlavní s řetězcovou závislostí vedlejších vět jsou to kontaktní dvojice různovětných podřadicích výrazů.

3.1.2 Sedm typů složitého souvětí

3.1.2.1 Obecná charakteristika

Při klasifikaci složitého souvětí nepracujeme s pojmy podřadné a souřadné souvětí, ale třídíme je (a) podle počtu hlavních a vedlejších vět, (b) podle spojovacích výrazů, které jsou vyjádřením formálněsyntaktických vztahů závislosti a souřadnosti vět, a (c) podle sémantickosyntaktických vztahů mezi nimi do **sedmi syntaktických typů složitého souvětí**,

Tyto typy vycházejí z těchto pojmů: (a) syntaktická závislost, (b) věta vedlejší a věta hlavní, (c) souřadnost vět vedlejších a vět hlavních, (d) neexistence syntaktického vztahu mezi vedlejšími klauzemi souvětí.

Sedm uvedených typů složitého souvětí lze teoreticky kombinovat a také v reálně v jazykové praxi existuje mnoho jejich kombinací a větosledných variant.

3.1.2.2 Souvětí s jednou větou hlavní

I. Souvětí s řetězcovou závislostí vedlejších vět (dále souvětí s ŘZVV)

Toto souvětí má jednu větu hlavní, na níž závisí vedlejší věta prvního stupně závislosti, která je větou řídicí pro vedlejší větu druhého stupně závislosti atd.:

- (1) Rozhodl se, **že** si dá sklenici vína, **aby** se mu lépe přemýšlelo. (ČNK)

II. Souvětí se souřadnými vedlejšími větami (dále souvětí se SVV)

Toto souvětí má jednu větu hlavní, na níž závisí vedlejší věty stejné souvětňčlenské platnosti, které jsou v souřadném vztahu:

- (2) Dozví se, **že** jeho otec byl cirkusový klaun a **že** zemřel na infarkt. (ČNK)

III. Souvětí s vedlejšími větami bez syntaktického vztahu (dále souvětí s VVBSV)

Toto souvětí má jednu hlavní větu, na níž samostatně závisí vedlejší věty prvního stupně závislosti, které nejsou v syntaktickém vztahu:

- (3) **Když** to nepozná sám, měl by mít ve svém okolí lidi, **kterí** mu to řeknou. (ČNK)

Uvedené tři typy složitěho souvětí mají společné to, že **obsahují jen jednu větu hlavní** a ta rozhoduje o vztahové modálnosti souvětí jako celku.

V těchto typech souvětí hrají rozhodující úlohu podřadicí **spojovací výrazy** (podřadicí spojky, vztažná zájmena, vztažná zájmenná příslovce a vztažné zájmenné číslovky). U souvětí s ŘZVV a s VVBSV jsou tyto spojovací výrazy zpravidla **rozdílné**, v souvětí se SVV jsou **identické**.

Jedna **dvojice distantních podřadicích spojek**, jejichž **pořadí** je v souvětí **pevné**, se může realizovat vždy v **několika typech** z uvedených tří strukturních typů složitěho souvětí:

dvojice že – aby

je v souvětí s ŘZVV, v němž druhá věta vedlejší je účelová a závisí na větě předmětové:

- (4) Debora nabídla, **že** ji přivede, **aby** si ji teta prohlédla. (ČNK)

Tato dvojice je ale i v souvětí se SVV, ve kterém jsou ovšem obě věty vedlejší předmětové:

- (5) Řekl jsem, **že** to neberu a **aby** neblbnul. (J. Stránský)

dvojice *že – že*

je charakteristická pro souvětí se SVV předmětovými:

- (6) Vysvětlil sem mu, **že** mám kolo a **že** tam budu během patnácti minut. (ČNK)

dvojice *když – že*

je obsažena např. v souvětí s ŘZVV, v němž příslovečná věta druhého stupně závislosti uvozená spojkou *když* stojí před podmětovou větou prvního stupně závislosti uvozenou spojkou *že*:

- (7a) Bylo mi jasné, **když** jsem je pozoroval, **že** se Husníková neubrání [...] (J. Navrátil)

Príslovečná věta s *když* závisí na větě podmětové volně, a proto je možno v jiné komunikační situaci větu hlavní vložit mezi obě tyto klauze; syntaktický vztah mezi větami vedlejšími se tak přeruší a vznikne souvětí s VVBSV:

- (7b) **Když** jsem je pozoroval, bylo mi jasné, **že** se Husníková neubrání.

Tato dvojice spojek je i v souvětí s ŘZVV, ve kterém na příslovečné vedlejší větě prvního stupně závislosti se spojkou *když* závisí postponovaná předmětová věta se spojkou *že*:

- (8) Byl jsem na procházce s dcerou a jejím přítelem jen kousek za posledními domy v obci, **když** jsem uslyšel, **že** se něco pohybuje v křoví. (ČNK)

dvojice *že – který*

je velmi častou dvojicí spojovacích výrazů v souvětí s první větou předmětovou a druhou atributivní:

- (9) Vždycky jsem myslela, **že** jsem z těch žen, **které** se nezastaví před ničím. (ČNK)

Naproti tomu málo frekventovaná jsou souvětí s touto dvojicí spojovacích výrazů v souvětí s VVBSV:

- (10) **Že** pianino naladí, se nabídl starý pán, **který** bydlel sám v prvním patře domu. (K. Buš)

3.1.2.3 Souvětí se dvěma a třemi větami hlavními

Tato souvětí klasifikujeme do čtyř typů:

IV. Souvětí s třemi větami hlavními (souvětí s 3HV):

- (11) Ženou nepohrdne, **ale** královna podle něj není žena, **nýbrž** je to nevěstka babylonská.
(J. Jandourek)

V. Souvětí se dvěma hlavními větami, na jedné závisí vedlejší věta samostatně (souvětí s 2HV-1VVsa):

- (12) Debora potlačila strach, **který** se jí začal rozlévat po žaludku, a vydala se vzhůru.
(ČNK)

VI. Souvětí se dvěma hlavními větami, na obou závisí vedlejší věta samostatně (souvětí s 2HV-2VVsa):

- (13) Myslel jsem, **že** laň byla těžce postřelena, a v takovém případě platí, **že** za kusem se nikdy nemá chodit dříve než za půl hodiny. (ČNK)

VII. Souvětí se dvěma hlavními větami, na obou závisí vedlejší věta společně (souvětí s 2HV-1VVsp):

- (14) **Když** jsme se vrátili k otci, hlava mu ležela na polštáři a puls už měl nehmatný. (ČNK)

3.1.3 Distantní a kontaktní spojky

Pokud každý ze spojovacích výrazů stojí před větou, již uvozuje, mluvíme o spojkách distantních, pokud stojí spojovací výrazy bezprostředně za sebou, mluvíme o spojkách kontaktních.

Věty jsou často spojeny distantními spojovacími výrazy podřadicími v souvětí s ŘZVV a souvětí s VVBSV i v některých jiných typech složitého souvětí (viz výše).

Velmi frekventované jsou kontaktní dvojice souřadící a podřadící spojky (obě věty ČNK):

- (15) Markéta se občas podívá na Pepu, **a když** mu třeba z vidličky sklouzne kousek salátu, zatváří se posměšně.
- (16) Všichni čtyři zmlkli a úzkostně ho sledovali, **ale když** promluvil, jeho bručivý hlas zněl mnohem tišeji a laskavěji, než od něj až dosud slyšeli.

Méně často jde o kontaktní trojici spojek, tj. o spojení souřadící spojky a kontaktní dvojici různovětných **podřadících spojek**:

- (17) Najednou mi začala vyhrožovat, a **že když** nezaplatím, oznámí prý na policii, že jsem ji znásilnil. (ČNK)

3.1.4 Vztahy mezi typy složitého souvětí

Mezi některými typy složitého souvětí jsou užší vztahy. Např. v souvětí (18a) jde o souvětí se SVV, jak ukazuje explicitnější vyjádření v souvětí (18b). Jestliže za první vedlejší větou bude čárka, jde už o souvětí s 2HV-1VVsa (18c), které má jiný syntaktický význam než souvětí (18a), všechna tři souvětí ovšem mají stejný obsah:

- (18a) Ta otázka ho donutila, **aby** se od ní odtáhl a pozorně se jí zadíval do tváře. (A. Pospíchal)
- (18b) Ta otázka ho donutila, **aby** se od ní odtáhl a **aby** se jí pozorně zadíval do tváře.
- (18c) Ta otázka ho donutila, **aby** se od ní odtáhl, a pozorně se jí zadíval do tváře.

Příkladem užších vztahů typů složitého souvětí jsou také souvětí se spojkou *zatímco*, jíž konkuruje spojka *ale*.

Např. **při substituci spojky *zatímco* spojkou *ale*** v souvětí s VVBSV (19a) vznikne souvětí s dvěma hlavními větami, na nichž závisí vedlejší věta společně (souvětí s 2HV-1VVsp) (19b):

- (19a) **Jakmile** se střetl s pohledem biskupa ode dveří, nasadil Martin Hora svou nejzarputilejší tvář, **zatímco** v biskupově tváři se zračil pouze údiv [...] (V. Přibský)

(19b) **Jakmile** se střetl s pohledem biskupa ode dveří, nasadil Martin Hora svou nejzarputilejší tvář, **ale** v biskupově tváři se zračil pouze údiv.

3.2 Souvětí s řetězcovou závislostí vedlejších vět

Obsah:

3.2.1 Vymezení

3.2.2 Větosledné varianty

3.2.2.1 Obecná charakteristika

3.2.2.2 Postponovaný řetězec s progresivní variantou

3.2.2.3 Postponovaný řetězec s progresivně regresivní variantou

3.2.2.4 Anteponovaný řetězec s regresivně progresivní variantou

3.2.2.5 Anteponovaný řetězec s regresivně regresivní variantou

3.2.2.6 Interponovaný řetězec

3.2.3 Elipsa střední věty v souvětí

3.2.4 Přirovnávání mezi větami prvního a druhého stupně závislosti

3.2.1 Vymezení

Souvětí s ŘZVV bylo označováno jako *souvětí s vedlejší větou rozvitou* (Trávníček 1951), *souvětí s „řetězovou“ stavbou* (Hrbáček 1965), *podřadné souvětí graduální (stupňovitě)* (Svoboda 1972), *souvětí s postupným rozvitím vedlejších vět* (Bauer – Grepl 1972), *jedna věta hlavní a několik vět vedlejších řetězcově (postupně) na ní závislých* (Grepl – Karlík 1986), *podřadné souvětí s jednou řadou vět (tzv. řetězcem) postupně sobě podřazených* (Hrbáček 1987), *složitě souvětí s řetězcovou závislostí* (Havránek – Jedlička 1988). Složitěmu souvětí s řetězcovou závislostí byla věnována monografie (Štěpán 1977), na Slovensku podrobná kapitola o druhém typu složitěho souvětí v knize (Kočiš 1973, s. 100–120).

Souvětí s řetězcovou závislostí vedlejších vět (dále jen ŘZVV) vymezujeme jako souvětí, jehož závislé klauze na sobě řetězcově závisí: na větě hlavní závisí vedlejší **věta prvního stupně závislosti**, na této větě vedlejší závisí vedlejší **věta druhého stupně závislosti** atd.

Jde za prvé o **postupnou řetězcovou závislost vedlejších vět**, v níž na hlavní větě závisí **věta přívlastková** jako vedlejší věta prvního stupně závislosti a na přívlastkové větě věta předmětová jako vedlejší věta druhého stupně závislosti:

(1) Zním spoustu dětí, **které** si vzpomínají, **že** dřív byly někým úplně jiným. (ČNK)

Za druhé jde o hierarchizovanou řetězcovou závislost vedlejších vět, kde mezi větou hlavní a předmětovou větou prvního stupně závislosti je těsný vztah, kdežto **vedlejší věta druhého stupně je připojena volněji**:

(2a) Myslel, **že** bude dobře, **když** se to dozvím. (ČNK)

Vedlejší věta druhého stupně závislosti závisí nejen na vedlejší větě prvního stupně závislosti, ale na celém spojení hlavní věty a vedlejší věty prvního stupně závislosti. Pořadí vedlejších vět lze při jiném aktuálním členění zaměnit a spojky se tak dostanou do kontaktního postavení:

(2b) Myslel, **že když** se to dozvím, bude dobře.

Souvětí s ŘZVV má jednotnou vztahovou modálnost, kterou určuje věta hlavní, je zpravidla **oznamovací** (věty (1) a (2)), nebo zřídka **tázací** (věta (3)):

(3) Jestlipak víš, **že** pořádek je pro hlupáky, **zatímco** inteligent zvládne i chaos? (I. Pechar)

Jen výjimečně je **modálnost smíšená**, např. **oznamovací a tázací**:

(4) Na hádku je čas, **až** se Boris zotaví, **ačkoli** k čemu se hádat? (J. Pospíšilová)

Souvětí s ŘZVV je v rámci systému složitěho souvětí nejsložitější souvětňá konstrukce. Do věty hlavní není začleněna jen první vedlejší věta, ale **celý řetězec vedlejších vět (závislých klauzí)**; ten vytváří vyšší syntaktickou jednotku, než je jediná klauze.

Tato jednotka je vymezena především formálněsyntakticky: závislé klauze v ní jsou uvozeny **podřadícími spojkami**.

Toto složité souvětí mívá běžně i více než tři klauze a celý řetězec může stát také v antepozici.

V dokladu (5) stojí před hlavní větou, jež složité souvětí uzavírá, **řetězec šesti závislých klauzí**:

(5) **Jestli** je pravda, **co** mi řekl Mrzout, **že** si mohu dovolit, **co** chci, jen proto, **že** oni jsou právě takoví, **jací** jsou, tak je to krutý omyl. (P. Pavlík)

V dokladu (6) hlavní větu následuje **řetězec osmi závislých klauzí**:

(6) Snad se mi však nikdy znovu nestane, **co** jsem prožila ještě jako svobodná, **kdy** jeden z mých kluků, trochu pod parou, **když** jsem tančila, svému příteli o mně vyprávěl, **jak** sám ani pomalu nevěří, **že** tuhle holku v noci měl, takhle přesně, **což** ovšem řekl tak

diskrétně, **že** jsem to zaslechla při tanci i já, nedokázala jsem se ovládnout, vytrhla se svému tanečnickovi z náručí a utekla z kola, **ačkoli** jsem se mohla tvářit jako sfinga, **že** se mě to netýká. (A. Rašek)

V následujícím popisu souvětí s ŘZVV je zahrnuto jeho **pět strukturních vlastností**: (a) větosled, (b) elipsa střední vedlejší věty, (c) přirovnání mezi vedlejší větou prvního a druhého stupně závislosti, (d) transformace souvětí s ŘZVV v souvětí se souřadnými vedlejšími větami, (e) umístění nepravých vedlejších vět v souvětí.

Těchto pět vlastností konstituuje souvětí s ŘZVV jako typ složitého souvětí a liší ho od jiných typů složitého souvětí i od souvětí elementárního o dvou větách.

3.2.2 Větosedné varianty

3.2.2.1 Obecná charakteristika

V souvětí s ŘZVV stojí z devadesáti procent **hlavní věta na začátku souvětí** a řetězec vedlejších vět je postponovaný.

Postavení hlavní věty na začátku souvětí je dáno hlavně významovou výstavbou promluvy, principem **aktuálního členění** (k němu viz podrobně 4. díl). Věta hlavní jako téma souvětí je více nebo méně spojena s předcházejícím kontextem.

Minimálně frekventované je souvětí, v němž je řetězec interponován, tj. vložen do věty hlavní, interpozice je dána syntakticky.

Směr závislosti vedlejších vět je nejčastěji **progresivní**, dopředu, tj. ve směru psaní a čtení zleva doprava.

Méně častá je **závislost regresivní** dozadu (zprava doleva), kdy nad principem syntaktické závislosti vítězí souvětěná důležitost závislé klauze.

V kombinaci s postpozicí, antepozicí a interpozicí řetězce vedlejších vět vůči větě hlavní tak vzniká **pět větosedných variant**: (a) postpozice progresivně progresivní, (b) postpozice progresivně regresivní, (c) antepozice regresivně progresivní, (d) antepozice regresivně regresivní, (e) interpozice:

- (1) Rozhodl se, **že** si dá sklenici vína, **aby** se mu lépe přemýšlelo. (ČNK)
- (2) Řekl jsem si, **jestli** přežiju, **že** se vrátím. (V. Körner)
- (3) **Až** se tatínek zlepší, přijdu si s ním zahrát alespoň lízaný mariáš, vyříd'te mu to! (O. Lipecká)
- (4) **Jestli** to myslí vážně, to **aby** si pospíšili, blesklo jí hlavou [...] (L. Vaňková)

- (5) Ukázalo se, **že** doktor, **kterého** jsem v Amarillu zavolaal, byl mladý muž. (ČNK)

3.2.2.2 Postponovaný řetězec s progresivní variantou

V postponované řetězcové závislosti **progresivně progresivní** na hlavní větě závisí postpozicičně vedlejší věta prvního stupně závislosti, na ní dále postpozicičně vedlejší věta druhého stupně atd.

I. Řetězec závislých klauzí různého druhu

A. Různé spojky

Vedlejší věty jsou většinou různého druhu (např. předmětová a přívlastková), spojky jsou většinou různé:

věta předmětová a věta atributivní:

- (6) Vždycky jsem myslela, **že** je z těch žen, **které** se nezastaví před ničím. (ČNK)

věta předmětová a věta účelová:

- (7) Rozhodl se, **že** si dá sklenici vína, **aby** se mu lépe přemýšlelo. (ČNK)
(8) Poručil jí, **at'** pořádně naloží do pece, **aby** se chodba prohřála. (M. Toman)

věta podmětová a věta podmínková:

- (9) Je znamenité, **že** je na místě pochválíte, **když** projeví snahu. (ČNK)

věta časová a věta předmětová:

- (10) Vykřikl, **když** si ostatní řidiči všimli, **že** jim v cestě zůstane auto bez řidiče. (ČNK)

věta účelová a věta atributivní:

- (11) Budou všelijak kormidlovat, **aby** se dostali do takové situace, **že** budou moci vypálit tu svou bombu. (ČNK)

věta atributivní (vztažná) a věta předmětová:

- (12) Krátce jsem si promluvil s Erikem, **který** mi hned několikrát oznámil, **že** to není fér. (ČNK)

věta atributivní a věta časová:

(13) Pavel určil službu, **kteřá** má hlídat ve třídě, **když** tam on není. (ČNK)

věta předmětová a věta podmínková:

(14) Nyní ví, **že** jeho osud je zpečetěn, **pokud** mu nepřijde na pomoc celá armáda. (ČNK)

věta předmětová a věta přípustková:

(15) A taky vím, **že** tě musí mít rád, **i když** to zaručeně nikdy neřekl. (ČNK)

věta odporovací a věta předmětová:

(16) Jsem vážený občan, **aniž** by někdo věděl, **jaké** tajemství celá ta léta nosím v sobě. (J. Pehe)

věta důsledková a věta účinková:

(17) Ten strach byl **tak** silný, **že** se rozplakal, **až** přiběhla teta a máma. (V. Kouřil)

Podřadné **spojování vět okolnostních**, např. podmínkové a přípustkové, přípustkové a podmínkové, časové a příčinné atd. je **málo frekventované**; zřejmě proto, že taková spojení jsou příliš volná:

Návštěvník by asi vstoupil do kanceláře vedoucího pracovníka se smíšenými pocity, **kdyby** viděl v rohu stojící terárium, **ačkoli** akvárium nikomu nevadí.

Chce zjistit, kam ho povede, **ačkoli** by ho samozřejmě odmítla, **kdyby** se pokusil využít situace.

Karel jí to několikrát ukazoval, **když** za ním s mámou chodily na návštěvy, **protože** zastihnout jej doma byl nadlidský výkon. (M. Růžička)

[...] pravou rukou poslepu pečlivě zatahovala zipy zplihlých kapes, **ačkoliv** je nechávala otevřené, **i když** v nich něco nosila. (J. Bažant)

Minimálně frekventované jsou věty závislé na **osobním zájmenu v rematizační větě** (k pojmu „rematizace“ viz 4. díl, kap. o aktuálním členění):

(18) Zdálo se, **že** to bude on, **kdo** nám nahradí upáleného Jana Husa. (V. Přibský)

B. Stejná spojka

Protože tatáž spojka může mít různé funkce (významy), mohou být i věty v řetězci závislých klauzí různého druhu uvozeny stejnou spojkou; tato souvětí jsou málo frekventovaná:

aby (předmětová) – aby (účelová):

- (19) Doporučuji, **aby** měření probíhala pravidelně, **aby** se dalo objektivně zjistit [...] (D. Rath)

-li (podmínková) – li (předmětová):

- (20) Ať nepřepínají, chtějí-**li** se dozvědět, je-**li** holocaust mýtus nebo pravda. (ČNK)

co (podmětová) – co (vztažná časová):

- (21) Je mi jedno, **co** dělají hráči poté, **co** opustí trávník. (ČNK)

jak (předmětová) – jak (doplňková):

- (22) Vzpomínal, **jak** mu Mysliveček vypravoval o českých muzikantech, **jak** chodí po světě hrát z místa na místo. (K. Koval)

Někdy je lze pokládat za stylizačně neobratná:

když (časová) – když (příčinně-časová):

- (23a) Vůbec první trest Svoboda dostal už na vojně, **když** praštil pěstí důstojníka, **když** se mu nelíbil jeho rozkaz. (ČNK)

Toto souvětí lze přestylizovat např. takto:

- (23b) Vůbec první trest Svoboda dostal už na vojně, **když** praštil pěstí důstojníka, **nebot'** se mu nelíbil jeho rozkaz.

II. Řetězec závislých klauzí téhož druhu

Jde obvykle o věty **předmětové**, uvozené **různými spojkami**:

- (24) Pevně věřím, **že** Harrymu dovolíte, **aby** jel s námi [...] (ČNK)
(25) Myslíš, **že** budu dělat, **co** si přeješ! (J. Urban)

- (26) Žádala jsem vás, **abyste** kolegovi Bémovi vysvětlil, **jak** mají vypadat tematické plány.
(M. Urban)
- (27) Snažil jsem se poznat, **jestli** Mája nějak vnímá, **že** jde sama [...] (L. Vaculík)
- (28) Vždycky mě zajímalo, **jestli** se ti bude líbit, **až** budu jezdit nožem po tvém těle. (E. Tvrdá)

Různé spojky mohou být synonymní a střídat se ze stylizačních důvodů:

- (29) Já se už nedozvím vůbec nic, **protože** Vaculík všechno zapomene, **jelikož** ho to nebaví.
(ČNK) (obě věty jsou příčinné)

Obě předmětové věty však mohou být uvozeny i **toutéž spojkou**, nejčastěji spojkou **že**:

- (30) Říkala jsem, **že** si o mně myslíte, **že** jsem strašná. (ČNK)
- (31) A víš, **že** jsem čekala, **že** si vedoucí knihovny uvědomí, **že** za tu svou práci musíš dostat plat? (I. Mirovská)

Problematické ze **stylistického hlediska** jsou řetězce přívlastkových a nepravých vět vztažných uvozených **toutéž spojkou ve stejném tvaru**; děje se tak zejména v odborných textech:

- (32a) Ministerstvo spravedlnosti zřídilo pracovní skupinu k mediaci, **kteřá** představila návrh metodiky, **kteřá** má soudcům pomoci určit případy vhodné k mediaci. (ČNK)
- (33a) Pak mne zaujalo místo, **kde** se zabývá možnou anketou, **kde** by se tázali mužů [...] (ČNK)

Taková souvětí by bylo vhodnější přestylizovat:

- (32b) Ministerstvo spravedlnosti zřídilo pracovní skupinu k mediaci. **Ta** představila návrh metodiky, **kteřá** má soudcům pomoci určit případy vhodné k mediaci.
- (33b) Pak mne zaujalo místo, **kde** se zabývá možnou anketou, **v níž** by se tázali mužů [...]

3.2.2.3 Postponovaný řetězec s progresivně regresivní variantou

I. Definice

V tomto řetězci závisí na hlavní větě postponovaná vedlejší věta prvního stupně závislosti – jde o progresivní rozvíjení – a na ní vedlejší věta druhého stupně, která stojí v antepozici k vedlejší větě prvního stupně, a jde tedy o regres v řetězcové závislosti.

Tato větosledná varianta je méně častá než varianta s postponovaným řetězcem se závislostí progresivně progresivní.

Vedlejší klauze jsou uvozeny distantními dvojicemi podřadicích spojovacích výrazů nebo – mnohem častěji – vznikají kontaktní dvojice různovětných podřadicích spojovacích výrazů.

II. Distantní dvojice podřadicích spojovacích výrazů

Klauze druhého stupně závislosti stojí v antepozici před klauzí prvního stupně závislosti. Tato struktura je málo frekventovaná:

(34a) Řekl jsem si, **jestli** přežiju, **že** se vrátím. (V. Körner)

Obvyklejší je tu struktura s kontaktním postavením spojek:

(34b) Řekl jsem si, **že** **jestli** přežiju, **tak** se vrátím.

III Kontaktní dvojice různovětných podřadicích spojovacích výrazů

V souvětích této struktury dochází k **výměně místa vedlejších vět**: první věta závislá na větě hlavní, tedy vedlejší věta prvního stupně závislosti, se umísťuje za druhou vedlejší větu; její podřadicí výraz však zůstává na svém místě, tedy hned za větou hlavní. Tak se oba podřadicí výrazy ocitnou bezprostředně vedle sebe a vzniká kontaktní dvojice různovětných podřadicích výrazů:

(35a) Utěšoval mě, **že když** chvílku posečkám, dostanu určitě nějakou zprávu poštou. (ČNK)

Při jiném aktuálním členění lze pořadí závislých klauzí uspořádat tak, aby byl řetězec pouze progresivní:

(35b) Utěšoval mě, **že** dostanu určitě nějakou zprávu poštou, **když** chvílku posečkám.

Spojka *že* se někdy v souvětí s kontaktní dvojicí spojek ve druhé závislé klauzi opakuje:

(36a) A já si tenkrát myslela, **že když** dokážu všechno utajit, **že** to může být v pohodě [...] (ČNK)

Toto **opakování** ale **není nutné**:

(36b) A já si tenkrát myslela, **že když** dokážu všechno utajit, může to být v pohodě.

Také v těchto případech lze při jiném aktuálním členění pořadí závislých klauzí uspořádat tak, aby byl řetězec pouze progresivní:

(36c) A já si tenkrát myslela, **že to** může to být v pohodě, **když** dokážu všechno utajit,

Kvůli rytmu a/nebo aktuálnímu členění stává v druhé závislé klauzi partikule *tak*:

(37) Vždyť jsi mi slíbila, **že pokud** ti seženu ten pas, **tak** si mě vezmeš.

Druhá závislá klauze bývá účelová, uvozená spojkou *aby*, nebo výzvolná, uvozená spojkou *at'*. Také tato souvětí lze při jiném aktuálním členění transformovat na řetězec klauzí závislých progresivně:

(38a) Pergl se dohodl s hasiči, **že kdyby** taková předpověď hrozila, **aby** hned začali naplno hasit. (I. Pechar)

(38b) Pergl se dohodl s hasiči, **aby** hned začali naplno hasit, **kdyby** taková předpověď hrozila.

(39a) Obdržela pokyn, **že kdyby** se něco dělo, **tak at'** zavolá. (R. Procházka)

(39b) Obdržela pokyn, **at'** zavolá, **kdyby** se něco dělo.

Následuje frekvenční seznam nejčastějších kontaktních dvojic různovětných podřadicích výrazů. Do seznamu jsou zahrnuty kontaktní dvojice ze všech větosledných variant souvětí s ŘZVV o třech i více větách,

Mezi kontaktními spojovacími výrazy stává někdy příslovce s oslabeným lexikálním významem, které je do spojovacího výrazu integrováno. Tyto rozšířené kontaktní dvojice jsou však, jak ukazuje tabulka, méně časté.

Seznam nejčastějších kontaktních dvojic podřadicích výrazů podle jejich klesající frekvence v SYN v8 z roku 2021

Pořadí	Dvojice	Absolutní frekvence	Pořadí	Dvojice	Absolutní frekvence	Pořadí	Dvojice	Absolutní frekvence
1	že když	227 784	25	protože jestli	1 941	49	takže místo aby	167
2	že pokud	201 086	26	protože jakmile	1 501	50	že třebaže	164
3	že kdyby	68 278	27	který ač	1 378	51	že teprve když	147
4	že co	46 087	28	takže i kdyby	1 163	52	poněvadž když	141
5	že i když	25 778	29	že kdykoliv	1 112	53	jelikož když	132
6	takže když	25 656	30	protože ať	1 041	54	jenž když	131
7	že kdo	21 780	31	který kdyby	956	55	že vždycky když	106
8	protože když	20 833	32	že místo aby	884	56	protože místo aby	92
9	takže pokud	16 418	33	že cokoliv	874	57	že až když	82
10	že jestli	12 709	34	že jelikož	773	58	jelikož pokud	75
11	že ačkoliv	11 966	35	aby když	716	59	který i kdyby	68
12	že jakmile	11 112	36	že dříve než	590	60	takže ještě než	64
13	že než	8 657	37	který přestože	430	61	že vždy když	64
14	protože kdyby	7 683	38	který místo aby	425	62	kam když	62
15	protože pokud	7 799	39	který i když	407	63	ačkoliv když	61
16	že ať	7 069	40	že ještě než	403	64	že právě když	61
17	že dokud	7 010	41	že jen co	365	65	že jen když	59
18	který když	5 475	42	protože jestliže	351	66	jenž pokud	55
19	že ač	5 087	43	když pokud	347	67	jenž kdyby	55
20	takže kdyby	4 385	44	že i pokud		68	že zrovna když	54
21	že přestože	4 281	45	protože ačkoliv	241	69	který dříve než	52
22	takže i když	3 589	46	který ačkoliv	241	70	takže hned jak	47
23	že jestliže	3 366	47	že poté co	209	71	že ještě když	43
24	protože i když	2 605	48	že hned jak	203	72	protože ještě než	38

Další doklady:

Všiml jsem si, **že i když** se mu na čele perlí kapky potu, ruku má překvapivě jistou.

Přisáhám, **že jestli** se Bůh nebude mít k činu, udělám to já.

Básník a dramatik Josef Topol říká, **že ačkoliv** se scházel s Anastázem Opaskem po celá šedesátá léta, jen výjimečně slyšel opata mluvit o útrapách komunistických kriminálů.

Zřejmě do mě vidí, **protože když** se znovu ujme slova, každou chvíli se odmlčí.

Musel si vést záznamy, **protože pokud** by se Hitlerovi něco stalo, musel by gestapu odevzdat podrobné zprávy.

3.2.2.4 Anteponovaný řetězec s regresivně progresivní variantou

I. Definice

V této souvětě struktuře závisí na hlavní větě anteponovaná vedlejší věta prvního stupně závislosti, jíž je zpravidla věta příslovečná – jde tedy o regresivní rozvíjení – a na ní vedlejší

věta druhého stupně závislosti, která stojí v postpozici k vedlejší větě prvního stupně, a jde tedy o progres v řetězové závislosti.

Tato větosledná varianta je méně častá než postponovaná ŘZVV progresivně progresivní, je však častější než postponovaná ŘZVV progresivně regresivní.

Závislé klauze jsou uvozeny distančními dvojicemi podřadicích spojovacích výrazů, zřídka dvojicemi kontaktními .

II. Distanční dvojice podřadicích spojovacích výrazů

Vedlejší věta prvního stupně závislosti bývá **časová, podmínková, příčinná, účelová, přípustková**. Na ní závisí nejčastěji věta předmětová uvozená spojkou *že* (vše ČNK):

- (40) **Jakmile** se přesvědčím, **že** jste v pořádku odjela, vrátím se sem.
- (41) **Když** každý den slyšíš, **že** Bůh existuje, věříš v něj.
- (42) **Protože** nejstarší věděl, **že** v brdských lesích bude střelnice, koupil blízko lesů kovárnu.
- (43) **Aby** nikdo neviděl, **že** odchází, vyšel kuchyní.
- (44) **I když** sám sobě sliboval, **že** bude konečně Květě věrný, nikdy to nedodržel.

Druhá klauze bývá dále uvozena různými jinými spojovacími výrazy:

Když pomyslela na nebezpečí, **které** hrozilo Paulovi, ozval se v jejím hlase vztek.

Podá-li někdo žádost, **která** vyžaduje doplnění, žádné řízení ještě neprobíhá.

Kdybych byl věděl, **co** mě tu čeká, nejspíš bych šel někam jinam.

A **když** toho zanechám, **ačkoli** tam zůstávám sedět, pohledem kloužu od Cosettina achátového stojánku.

Jelikož jste si ten pracovní úraz způsobila v mé dílně, **ať** už jste pracovala na čemkoliv, tak to není jen váš problém, vážená! (T. Kubátová)

Pokud měla štěstí, **když** už se jim dostala do drápů a zůstala v Řecku, mohla by být v Athénách. (J. Cimický)

Když jsem se o ni začal ucházet, **ihned jak** se objevila v naší nemocnici, zeptala se rovnou [...]. (P. Novotný)

Když jsem měl jít spát, předtím, **než** jsem vešel do koupelny, poslouchal jsem vždycky, jestli neslyším šustění listů. (L. Požárová)

Když jsem byla trochu větší, **kdykoli** jsem mohla, utekla jsem své chůvě [...] (J. Tomek)

Jelikož ji nešlo obejít, **protože** zasahovala od jedné stěny ke druhé, vedly přes ni tři dřevěné lávky. (A. Pospíchal)

III. Kontaktní dvojice různovětných podřadicích spojovacích výrazů

V této struktuře uvozuje dvojice spojek klauze druhého a třetího stupně závislosti. Souvětí tohoto typu jsou **málo frekventovaná** a vyskytují se jen v souvětí o čtyřech a více větách:

Když víš, **že když** něco zkazíš, tak těch sedm fúrií tě rozsápe na kusy, tak se pod vodou opravdu nenudíš.

Když mu znovu vytýkám, **že zatímco** se hrabe na nohy, mezi jeho lokty a tělem, by se dala prostrčit hlava, tvrdí [...].

Jakmile vedení pochopilo, **že když** uspokojí nějakou potřebu, přestane být stimulem, náhle se vše vyjasnilo.

Platí-li pro současníky, **že když** dva současníci říkají totéž, není to totéž, platí to ještě mnohem více o těch, jejichž výpovědi oddělují tisíciletí.

3.2.2.5 Anteponovaný řetězec s regresivně regresivní variantou

V anteponované řetězcové závislosti **regresivně regresivní** závisí na hlavní větě bezprostředně vlevo od ní anteponovaná vedlejší věta prvního stupně závislosti, jde tedy o regresivní rozvíjení, a na ní bezprostředně vlevo anteponovaná vedlejší věta druhého stupně závislosti, jde tedy opět o regres.

Tato větosledná varianta je minimálně frekventovanou variantou souvětí s ŘZVV; spojky jsou v postavení kontaktním:

(45a) A **protože když** seděla, nohama ještě nedosáhla na pedály, raději stála. (ČNK)

Při jiném aktuálním členění lze tato souvětí transformovat na souvětí se závislými klauzemi progresivními:

(45b) Raději stála, **protože** nohama nedosáhla na pedály, **když** seděla.

Srov. dále:

A **protože pokud** jde o Kosovo, pohled opozice a režimu se příliš neliší, nelze ani zde čekat příliš mnoho.

Ale **i kdyby, až** procitne, o pomoc volal, byl by jeho hlas přehlušen vlnobitím rozbouřeného moře. Ale **aby kdo** kupuje, vždycky koupil, na to není regule. (V. Čtvrtek)

3.2.2.6 Interponovaná varianta

Řetězec závislých klauzí může být také interponován do věty hlavní. Jde o málo frekventovanou strukturu:

Ani Eduard, **jakmile** začal pociťovat v kostech, **že** tady určitá, nepříliš velká naděje žije, nezůstal klidný [...] (M. Macho)
Každý muž a každý otec, **který** zahubí ženu, **tak jak** Mášu zahubil Volkonský, ztrácí právo na její srdce. (J. Štětina)
Všechny ty slavné liliputí svatby, **na nichž, aby** jim dodali patřičného lesku, vždycky figurovali důstojníci KGB, byly nakonec k ničemu.

3.2.3 Elipsa střední věty v souvětí s ŘZVV

V mluvené češtině, která se zčásti a určitým způsobem promítá i do psaných textů, dochází někdy k elipse střední věty souvětí, tj. závislé klauze prvního stupně závislosti. **Elidován** bývá nejčastěji **účel děje**:

- (1a) [...] ale když **jsme došli** ke kávě, **jestli** by nebyl nějaký džob, tak všichni uhnuli a šli domů. (P. Tigrid)
- (1b) [...] ale když **jsme došli** ke kávě, **abychom zjistili, jestli** by nebyl nějaký džob, tak všichni uhnuli a šli domů.

Potenciální elidovaná věta nemívá konkrétní podobu a možnost doplnění takové věty do souvětí je omezená a závislá na textových souvislostech:

- (2a) A tak prý dvanáct panských mstitelů **metalo kostky, kdo** Václava zbaví života. (Z. Šmíd)
- (2b) A tak prý dvanáct panských mstitelů **metalo kostky, aby se rozhodlo, kdo** Václava zbaví života.

Přísudek *rozhodlo se* je jen jednou z možností, jak vyjádřit smysl celého souvětí (2a) explicitněji.

Potenciální elidovanou větou bývá nejčastěji **věta účelová, uvozená spojkou *aby***; na ní závisí vždy věta předmětová:

- (3a) Zatřásl lahvičkou, **jestli** tam něco je. (ČNK)
- (3b) Zatřásl lahvičkou, **aby zjistil, jestli** tam něco je.

Potenciální **elidovaná účelová věta** mívá jako přísudek slovesa získávání, vlastnění či poskytování informace, resp. upozorňování na něco. Nejčastěji lze doplnit klauzi s přísudkovým slovesem *zjistit* (elidovaná věta je v hranatých závorkách):

Koukněte se doma do zrcadla, [*abyste zjistil,*] **jaký** jste king! (P. Frýbort)
Napínal jsem uši, [*abych zjistil,*] **jestli** nezaslechnu štěkání psa. (P. Frýbort)
Zavolal Ireně ještě z cesty, [*aby si ověřil,*] **jestli** bude doma. (Z. Pospíšilová)
Pro žáka je taky velmi důležité, [*aby věděl,*] **za co** takovou či onakou známku dostává.
Budeme s ním chtít dnes hovořit, [*aby řekl,*] **jaké** byly skutečné důvody jeho rozhodnutí.
[...] pod stolem mě potom kopal do nohou, [*aby upozornil,*] **že** to dělá jen z donucení.

Méně často je elidována věta časová nebo příčinná, resp. takovou větu lze do souvětí vložit:

(4a) Ulevilo se mu, **že** se talíř nehýbá. (ČNK)

(4b) Ulevilo se mu, **když zjistil, že** se talíř nehýbá.

(5a) A měla jsem nervy, **jestli** to stihneš. (R. Szalaiiová)

(5b) A měla jsem nervy, **protože jsem nevěděla, jestli** to stihneš.

Status eliptičnosti takových souvětí je však sporný (srov. oddíl III, kap. 8.2 o elipse).

3.2.4 Přirovnání mezi větami prvního a druhého stupně závislosti

3.2.4.1 Způsobové věty uvozené spojkou *jako*

V klauzi 2. stupně závislosti uvozené touto spojkou se poukazuje ke způsobu nějakého děje a ten se přirovnává k ději, o němž hovoří klauze 1. stupně závislosti; ta je uvozena spojkou *že*, *aby*, *protože* nebo vztažným zájmenem (*kteřý*, *proč*):

(1) Myslíš, **že** by se choval vrah, **jako** se choval on? (H. Prošková)

(2) Až pojednou spatří tvář, **která** se oddělila od mlhoviny množství, **jako** se odděluje měsíční koule od zrcadla jezera [...] (J. Loukotková)

Srov. dále:

Hejtman Žďárský se vroucně modlil, **aby** arcikníže zmizel z Křivoklátu stejně rychle, **jako** se objevil. (V. Křístek)

Žádná žena nedovede pochopit, **proč** se muž nestará o soulad v manželství tolik, **jako** se stará o úspěch ve svém podniku. (I. Štěpánková)

3.2.4.2 Věty uvozené spojkou s *než*

Jde tu o rozdílovou vlastnost, která je vyjádřena **ve větě hlavní komparativem** adjektiva nebo adverbia, nebo je vyjádřena lexikálně preferenčním adverbiem *spíš, raději, radši* nebo i jinak lexikálně.

Obsahy obou závislých klauzí se porovnávají tak, že **obsah první závislé klauze hodnotově převažuje obsah druhé závislé klauze; ta bývá uvozena spojkami *než když, než kdyby, než aby, než že* aj.:**

- (3) Mnohem **víc se jí zamlouval, když** byl vystrašený, **než když** sršel svou sebejistotou. (Š. Junková)
- (4) **Je lépe, když** se lidé smějí, **než kdyby** plakali! (J. Fousek)
- (5) Alexandr **dal přednost** týdennímu vyčkávání, **až** mu město spadne do klína, **než aby** je zbytečně dobýval. (K. Richter)
- (6) Daleko **lépe zní, že** žena byla třikrát vdaná, **než že** měla jenom čtyři milence. (M. Graclík)

Srov. dále:

než když:

Proto je **lepší, když** se kriminálníci prohánějí městy, **než když** se usadí v ministerských křeslech. (L. Martínek)

Pověz, co to bude **jiného, než když** před více jak sto lety přistál Kolumbus u břehů Nového světa? (J. Jindra)

než kdyby:

Jsem **radši, když** je tepleji, **než kdybych** mrzla. (T. Kubátová)

než aby:

Opravdu by bylo **lépe, kdyby** překročil dohodnutou posvátnou linii, **než aby** pokračovaly masakry [...] (M. Kocourek)

Prý je **lepší, aby** umřel jen ten kluk, **než aby** hlady umřeli oba. (I. Mirovská)

než že:

Vždycky je **těžší** dokázat, **že** něco nenastalo, **než že** to nastalo. (J. M. Skuhra)

Najednou ji **víc** znepokojilo, **odkud** to ví, **než že** to ví. (R. Andrášová)

Já bych **spíš** soudil, **že** okolí děsila, provokovala, **než že** by byla nebezpečná! (J. Cimický)

Taky vám řekne **raději, že** tam něco leželo, **nežli že** tam byl člověk. (H. Prošková)

Vůbec ji nenapadlo, **že** by se jeho pozvání dalo chápat **jinak, než že** Kryštof dá do placu láhev pro všechny [...] (T. Kubátová)

ostatní:

Gerontovi např. **více** vadí, **jestliže** udělá ve svém uvažování chybu, **než jestliže** se opozdí. (P. Říčan)

[...] hledá v povaze německého strážného Němce možná něco, **co spíš** potřebuje, **než co** tam nachází [...] (A. Lustig)

Přistihl jsem se, **že** mě to souží daleko **víc, než co** se stane se mnou. (E. Kačírková)

Pochybuji, **že** byste mým schopnostem mohl důvěřovat **méně, než jak** já důvěřuji těm vašim. (P. H. Šlik)

3.3 Souvětí se souřadnými vedlejšími větami

Obsah:

3.3.1 Vymezení

3.3.2 Koordinace vedlejších vět

3.3.2.1 Identické podřadicí výrazy

3.3.2.2 Rozdílné podřadicí výrazy

3.3.3 Apozice vedlejších vět

3.3.3.1 Definice

3.3.3.2 Identické podřadicí výrazy

3.3.3.3 Elipsa spojky u apoziční věty

3.3.3.4 Rozdílné podřadicí výrazy

3.3.1 Vymezení

Terminologická poznámka:

Souvětí se souřadnými vedlejšími větami (dále souvětí se SVV) je označováno nejčastěji jako *souvětí s několikanásobnou větou vedlejší* (Trávníček 1951; Hrbáček 1965; Bauer – Grepl 1972; Grepl – Karlík 1986; Havránek – Jedlička 1988), *graduální souvětí s vedlejšími větami ve vztahu souřadnosti* (Svoboda 1972). Podrobně o souvětí se SVV jako o čtvrtém typu složeného souvětí psal Kočiš (1973). Jednomu druhu souvětí se SVV věnovala samostatnou pozornost Bergerová (1983).

Jde o souvětí, v němž na jedné větě hlavní paralelně závisejí dvě nebo více vět vedlejších, mezi nimiž není vztah závislosti, přičemž závislé klauze bývají spojeny spojkou souřadicí.

Počet vedlejších vět (závislých klauzí) není omezen syntaktickými pravidly, ale závisí na sdělných potřebách a komunikačních možnostech účastníků jazykové komunikace.

Nejčastější větoslednou variantou je **postpozice** těchto vět vzhledem k větě hlavní:

- (1) Zdá se, **že** nám to s lipany zase nevyšlo **a že** se zde neuchytili. (ČNK)

Méně častá je jejich **antepozice**:

- (2) **Když** mu městský písař diktoval podmínky úkolu, **ani když** pak sám objednával řůru dřeva [...], ještě pořád ho nic nenapadlo. (O. Dvořák)

Ojedíněle jsou závislé klauze spojeny asyndeticky, **bez slučovací spojky a**:

- (3) Vyčítal si, **že** na to vůbec pomyslel, **že** to vůbec chtěl udělat. (V. Jareš)

Jen velmi zřídka souřadné věty vedlejší bývají v postavení distantním:

- (4) **Když** se ke knize konečně dostanu, jsou problémy, **když** si ji chci půjčit na delší dobu.
(V. Capponi, T. Novák)

Ojedinele jsou v souřadném vztahu **vedlejší věty různého druhu s různými spojkami**:

- (5) **Aby** snížil náklady, a **protože** neučinit to by byl býval hřích, nabídl nejbližším z přátel a kolegů průklepy. (P. Kohout)

Mezi dvěma souřadnými vedlejšími větami naprosto převažuje koordinace, řídká je oslabená koordinace, dále determinace a oslabená determinace. Značně specifická je apozice mezi dvěma souřadnými vedlejšími větami.

3.3.2 Koordinace vedlejších vět

3.3.2.1 Identické podřadicí výrazy

I. Obecná charakteristika

Mezi vedlejšími větami uvozenými stejnými podřadicími výrazy je nejčastěji poměr (a) slučovací, (b) odporovací, (c) stupňovací, (d) vylučovací.

Vedlejší věty zpravidla spojuje souřadící spojka:

- (1) Ludvík se omlouval, **že** rád přehání **a že** se nechal bohužel zase unést. (M. Kundera – ČNK)

Souvětí typu (1) s opakovanou spojkou *že* jsou velmi frekventovaná.

Řídká jsou naopak souvětí souřadící s **trojicí spojovacích výrazů**:

- (2) Řekla jsem, **že** jít k doktorovi není žádná hrůza, **ale že jestli** tam jít nechce, mně je to jedno, ať si dělá, co chce. (překlad: E. Ferrante)

II. Vztah slučovací

(Ke slučovacímu vztahu obecně a mezi dvěma nezávislými větami viz tento oddíl, kap. 2.4)

Mezi vedlejšími větami stojí nejčastěji spojka *a*. Jsou-li v souvětí více než dvě věty vedlejší, stojí **spojka *a* mezi předposlední a poslední vedlejší větou**:

- (3) Utěšoval se, a jistě právem, **že** většina národa taková není, **že** ještě existují obětaví lidé, ochotní pomáhat druhým v nesnázích, **a že** jsou lidé usilující o kultivaci osobnosti. (Z. Dienstbier)

Řidčeji mezi vedlejšími větami **není spojka žádná**:

- (4) Píšu si písničky, **které** bych rád sám slyšel, **které** bych se rád naučil, **které** bych rád hrál. (J. Rauvolf)

Málokdy je **spojka mezi všemi vedlejšími větami**; může přitom jít o **stylistickou figuru**, záměrně opakování:

- (5) Přál jsem si, **abych** u ní mohl zůstat celý večer **a aby** Diana neodešla k pultu nebo na toaletu **a aby** jí pan někdo neuvolnil místo na druhém konci stolu. (S. Moc)

Zřídka bývají podřadicí spojky *že*, *aby* u druhé vedlejší věty posunuty **dovnitř této věty**, a to jen k určitému slovesu, nikoli za něj:

- (6) [...] víme jen, **že** se narodil v boiótských Eleutherách **a** za vlast **že** si zvolil Athény. (V. Zamarovský)
- (7) Kult smutku romantikům velel, **aby** prožívali lásku nešťastnou **a** jen o takové **aby** psali. (Z. Šmíd)

Spojka *a* bývá posílena příslovcem přitom; explicitně se tak vyjadřuje **současnost dějů** obou vedlejších vět:

- (8) A v tom se snažil Tomáš plavat, **aby** se neutopil **a přitom aby** doplaval přece jen ke vzdálenému břehu. (Z. Dienstbier)

Vedlejší věty stávají i v protikladu; ten se vyjadřuje tak, že zápornka *ne* je umístěna před podřadicí spojkou druhé vedlejší věty:

- (9) Kateřina proklela Vojtěcha, **aby** ho zabila, **a ne aby** chránila jeho ostatky. (A. Vašíček)
- (10) A kromě toho jezdím na dovolenou, **když** mám chuť a čas já, **a ne když** mě tam posílají policajti. (P. Frýbort)

Méně často stojí mezi vedlejšími větami **spojka i** nebo její záporná podoba **ani**:

- (11) Kobyla věděla o všem, **co** se kde pod zemí událo **i co** se chystá. (E. Hudečková)
- (12) [...] nikdy neřekla, **že** jsem vdaná, **ani že** mě naši vydělili [...]. (A. Jakoubková)

Uplatňují se tu i různovětné dvouslovné spojovací výrazy *jak – jak, dílem – dílem, ani – ani, jak – tak, jednak – jednak*. Obě souřadně spojené závislé klauze jsou tak uvozeny spojitou dvojicí až trojicí spojovacích výrazů:

- (13) Nedovedla jsem si ho představit, **ani jak** zamlčuje důležitá fakta, **ani jak** vypráví naše ne zcela legální dobrodružství. (E. Kačírková)
- (14) A velmoži přišli skoro všichni, **dílem proto, že** se neodvážili Ryšavci odmítnout, **a dílem proto, že** představa naditého pupku a prolitého hrdla byla lákavá. (J. Bílek)
- (15) Odpověď na displeji nesvítala, **ani když** jsem šla do skladu, **ani když** opadl největší ranní nával [...]. (L. Pazdera)

Dvojice *jak – tak* se uplatňuje v souvětích s atributivní větou vztažnou:

- (16) **Jak ten, kdo** šperky ukryl, **tak ten, kdo** je chtěl vyzvednout, znali zdejší poměry. (M. Macková)

Spojovací výraz *jednak* může stát na začátku nebo uprostřed první závislé klauze:

- (17) [...] poručík Toni Bobinet sedí na balvanu a tahá se za maličké knírky, **jednak proto, že** se nudí, **jednak také, že** už popáté přečetl čtrnáct dní staré noviny a přemýšlí. (K. Čapek)
- (18) Málo jsme si uvědomovali, **že** jsme tam **jednak** dávno patřili, **jednak že** to byla Evropa, která byla naší přítomností obohacována. (J. Hořejší)

Mezi vedlejšími větami stává příslovce *současně* nebo *pak* ve funkci slučovací spojky:

- (19) [...] pozval Svátů na prázdniny, **aby** se ukázal, **současně aby** tata konečně pochopil, že brácha je brácha. (M. Exner)
- (20) Zoufale jsem sledoval, **jak** se ta propast blíží, **pak jak** v hloubce víří se pod náma šedivá chladná hmota [...] (D. Jahn)

II. Vztah odporovací

(K odporovacímu vztahu v souvětí elementárním viz tento oddíl, kap. 2.3)

Rozpor mezi obsahy souřadně spojených závislých klauzí se vyjadřuje nejčastěji spojkou *ale*:

- (21) Ten nechápavec mi napsal, **že** síly mám dost, **ale že** musím být pokorná a trpělivá. (E. Kantůrková)
- (22) Neměnil se v sadistu proto, **aby** si moji lásku vynutil, **ale aby** ji spolehlivě zničil. (I. Myšková)

Spojka *ale* bývá posílena příslovcem *zároveň*:

- (23) Umístil je (stromky) k oknu, **aby** měly dostatek světla, **ale zároveň tak, aby** na ně nešlo přímé slunce. (J. Oldřichová)

Dvojice spojek *avšak že* nebo *avšak aby* v souřadně připojené druhé závislé klauzi je vzácná:

- (24) Všechna rádia hlásila, **že** česká zem je neporažená, **avšak že** do země stále proudí sovětské, polské, maďarské, bulharské a východoněmecké jednotky. (J. Topol)
- (25) Při práci s Büchnerovou nálevkou vystříhneme z filtračního papíru kruh takového průměru, **aby** pokrýval všechny otvory děrovaného dna nálevky, **avšak aby** byl menší než průměr dna. (ČNK)

Rozpor se vyjadřuje také příslovcem *naopak*, a to i v součinnosti se spojkou *a*:

(26) [...] je proto v zájmu klidu upozornit věřící, **aby** mu neposkytovali ochranu, **naopak**, **aby** hlásili vrchnosti, kde se nemilý host zdržuje. (F. Neužil)

(27) Je možno předpokládat, **že** část našich odborných středních škol odpovídá neúplnému střednímu vzdělání v Německu, **a naopak**, **že** naše čtyřleté učební obory odpovídají německé střední škole. (P. Machonin-M. Tuček)

Rozpor lze vyjádřit také zápornou *ne* připojenou před spojkou uvozující první závislou klauzi:

(28) Jako by neznámého vraha posedlo šílenství a bodal, **ne aby** prostě zabil, **ale aby** ze sebe dostal toho nenávistného běsa. (J. Bauer)

Méně často se rozpor vyjadřuje knižní spojkou *nybrž* uvozující druhou závislou klauzi:

(29) Znamý řecký autor komedií Aristofanes o filozofii prohlásil, **že** nestaví vzdušné zámky, **nybrž že** dělá a ovlivňuje politiku. (ČNK)

V první závislé klauzi může stát partikule *sice* vyjadřující význam připustky:

(30) [...] je to myšlenka, **že** dějiny **sice** mají smysl, ten **že** je **ale** aktivně dějinám dáván. (M. Havelka)

Na odporovací poměr se navrstvuje odstín **kompensační** u výrazu *zato*:

(31) Ukázalo se však, **že** Habsburk není zas tak chudý, **zato že** je rázný a chytrý. (Z. Šmíd)

III. Vztah stupňovací

Mezi souřadně spojenými závislými klauzemi může být i různě vyjadřovaný vztah stupňovací (srov. tento oddíl, kap. 2.4.4)

(32) V polovině března 1525 byli ještě přesvědčeni, **že** se Češi podřídili římské kurii, **ba že** někteří se přímo zřekli své víry. (J. Macek)

Srov. dále:

Jeden jako druhý nemohli skrýt překvapení a komentovali, **že** je to tedy trochu divný pár, **navíc** Radka **že** je o něco vyšší než její budoucí manžel. (T. Březinová)

Řekli mi, **že** oni sami vlastní srdeční chirurgii zavádět nebudou, a **nadto že** ani nemají potřebnou lůžkovou kapacitu.

Nepochopila jsem ten vtip, jednak proto, **že** matky vtipy nechápou, **ale hlavně proto, že** se mi kupodivu ulevilo [...] (I. Obermannová)

Robertovi stačilo (pět dnů) **nejen na to, aby** figurínu připravil, ale **aby** s umělou Claire v kufru automobilu odjel do Nice. (M. Ajvaz)

IV. Vztah vylučovací (alternativní)

Mezi souřadně spojenými závislými klauzemi může být i vztah vylučovací (alternativní)

(srov. tento oddíl, kap. 2.4.3):

(33) Ptal jsem se Valtra, **jestli** někoho zavraždil, **nebo jestli** spáchal vlastizradu. (Z. Benýšek)

(34) Tolik si přála, **aby** déšť už nikdy nepřestal, **anebo aby** byla pořád noc. (E. Kriseová)

Srov. dále:

[...] policajti nabyli dojem, **že** se buď k něčemu nechci přiznat, **nebo že** si vymýšlím. (S. Moc)

Do podvědomí voličů vstoupily velké z politických stran, buď **že** měly tradici již z první republiky, **nebo že** se prosadily v polistopadovém vývoji. (Z. Dienstbier)

Já se o něj postarám, **než** bude pas, **nebo než** se vrátíte. (B. Walterová)

Neznamená to však, **že** by politické programy stran byly pokládány za nevýznamné **či že** by je teoretikové zabývající se problematikou koalic podceňovali. (B. Řichová)

Druhou závislou klauzi může uvozovat i vylučovací *jinak*:

[...] víš, **že** musíš ještě ujít 16 kilometrů, **jinak že** v tom lese přes noc zmrzneš. (P. Frýdlová)

Spojka se v některých případech **může, ale nemusí opakovat**:

(35a) Nebyl jsem si jist, **jestli** to v něm vře, **nebo jestli** má blízko k slzám. (ČNK)

(35b) Nebyl jsem si jist, **jestli** to v něm vře, **nebo** má blízko k slzám.

(36a) Nikdo v tu chvíli nevěděl, **jestli** to myslí vážně, **anebo** si dělá legraci. (P. Cerman)

(36b) Nikdo v tu chvíli nevěděl, **jestli** to myslí vážně, **anebo jestli** si dělá legraci.

3.3.2.2 Rozdílné podřadicí výrazy

I. Závislé klauze jsou téhož druhu

A. Vztah slučovací

Různými spojovacími výrazy uvozujícími závislé klauze jsou spojky, zájmena nebo zájmenná adverbia; obě závislé klauze stávají v **postpozici**, ale mohou stát i v **antepozici**:

- (1) Řekl jsem, **že** je hledán policií **a aby** mě bez námitek následoval. (ČNK)
- (2) Židovské muzeum je dnes jediným muzeem v Česku, **které** je finančně soběstačné **a jehož** roční příjmy z návštěvnosti činí několik miliónů. (ČNK)
- (3) **Jak** bude vypadat Venušina místnost **a kudy** tam půjdete, je vaše věc. (M. Košanová)

Mezi různé spojky řadíme i spojky synonymní:

- (4) Přemítala, **jestli** ji to změní **a zda** dokáže být znovu šťastná. (ČNK)

Před spojkou uvozující druhou závislou klauzi může stát zdůrazňující adverbium či partikule:

- (5) **Sotva** Denisa stanula ve dveřích kavárny **a ještě než** se stačila rozhlédnout po volném stolku, zavolal na ni Tonda [...] (J. Krechler)

Závislé klauze mohou být uvozeny spojovacím prostředkem různého druhu, např. **spojkou a zájmenným adverbium**:

- (6) **Jestli** rychlíkem pojede **a kdy** pojede, dostaneš zprávu. (V. Erben)
- (7) Ale **zda** právě on vraždil **a kdo** vraha poslal, na to ani on nenašel odpověď. (J. Bauer)

Závislé klauze mohou být spojeny také **asyndeticky**, tj. bez slučovací spojky *a*:

- (8) Zavolal sestře, **že** přiveze dívku z Čech, **at'** nezve žádné z jeho bývalých. (P. Frýdlová)

Srov. dále:

různé spojky v postpozici:

Řekl jsem, **že** to neberu **a aby** neblbnul. (J. Stránský)

Císař pak prohodil, **že** Praha je vskutku nejkrásnější město světa **a jestli** si snad někdo myslí něco jiného. (Z. Šmíd)

[...] nabručeně souhlasila, **aby** Chantal rozčesala princezně vlasy **a že** se dívky podělí o lože. (M. Denková)

Určitě chcete znát odpověď na vaši otázku, **jestli** souhlasím s vaším návrhem **a zda** ho pro vás pro kapli svatého Rocha udělám. (T. Mlynkec)

Dokázal totiž i mlčet, **když** si to situace vyžadovala **a jestliže** by jeho schopnost mohla cestu ohrozit. (L. Martínek)

[...] budeme proto cestovat po jihu země, **pokud** to počasí dovolí **a dokud** se dítě nenarodí. (J. Černá)

Řekl mi, **že** kardiologické atestace jsou vyčerpány na únor **a ať** si žádost podám. (P. Jerie)

různé spojky v antepozici:

Protože Jorga dosud neletěla letadlem **a že** nám ten týden v Mariánských Lázních celý propršel, chtěla Jorga k moři, já do hor [...] (V. Páral)

Přestože je okolí ochotno pomoc poskytnout **a že** je tato pomoc snadno dostupná, oběť nemusí být schopna tyto signály rozpoznat. (T. Kohoutek-I. Čermák)

Přestože automobil dávno přestal být ve vyspělých zemích luxusní záležitostí **a i když** zácpy na dálnicích a zablokovaná města rázně snížily časový zisk i radost rodičů z rychlosti, bez vozu se dnes již prostě nelze obejít. (J. Keller)

spojka a zájmené adverbium v postpozici:

Není proto vůbec jisté, **že** budou rozpočty na následující roky méně úsporné **a jak** se to podepíše na rozpočtu. (K. Kozák – T. Weiss – H. Schulzová)

To se stalo, **až když** se mladé pokolení roztříštilo **a kdy** se vývoj politického stranictví rovněž bral rozbíhavými cestami. (M. Havelka)

spojka a zájmené adverbium v antepozici:

Když totiž viděl celou moji zkázu **a jak** spím pod praporem, umluvil toho pana Kozu. (T. Brdečková)

zájmené adverbium a spojka v postpozici:

Historii budeme jednou těžko vysvětlovat, **proč** tomu tak je **a zda** by imunologický výzkum tohoto rozdílu nepomohl více pochopit vývoj k AIDS. (V. Schreiber-I. Budil)

spojka a zájmeno v antepozici:

Že ho ale tak zřídili, **a kdo** to vlastně byl, z něj zatím nevypadlo. (T. Březinová)

Ale **zda** právě on vraždil **a kdo** vraha poslal, na to ani on nenašel odpověď. (J. Bauer)

zájmeno a spojka v postpozici:

Netušila, **co** říká, **ani že** to říká špatně. (A. Knapová)

zájmeno a zájmené adverbium v postpozici:

Roman si hned po zprávách o tom, **co** se stalo s Ibrahimem **a jak** jsem v tom namočený, sbalil kufr. (P. Frýbort)

zájmené adverbium a zájmeno v postpozici:

Nevěděla, **jak** začíná porod, **ani co** se při něm děje. (B. Walterová)

různá zájmenná adverbia v postpozici:

Lakhindar si představoval Recko, **kam** už několik misí odešlo **a kde** by snad po nich mohl nový vyslanec nalézt stopy. (M. Moučková)

[...] musela jsem jí přece povědět, **proč** jsem se s ní nerozloučila **a jak** to se mnou tak vůbec vypadá. (V. Cílek)

B. Vztah vylučovací (alternativní)

Také závislé klauze ve vztahu vylučovacím (alternativním) mohou stát v postpozici i antepozici; spojkou mezi oběma závislými klauzemi je zpravidla *nebo*:

- (9) Nevím, **jestli** byl šampón málo účinný, **nebo zda** Adélka vši opět chytla ve školce.
(ČNK)
- (10) **I kdyby** mu to finská policie explicitně nesdělila **nebo kdyby** jim neporozuměl z jazykových důvodů, jako student kriminologie to musel vědět. (B. M. Horská)

Srov. dále:

postpozice závislých klauzí:

Pak se podíval na Desdemonu a zeptal se jí, **zda** i ona použila nějaký led, **nebo jestli** je právě ona osobou [...] (V. Černucká)

Stejně popudlivě nesl, **jestliže** měl někdo odlišný názor, **nebo** naopak **dřív než** on vyslovil jeho vlastní myšlenku. (P. Novotný)

antepozice závislých klauzí:

Ale **když** vstoupím do ODS [...], **nebo** počítám-li se k muslimům či k občanům USA, je kmenová duše neustále ohrožena možností mého výstupu. (J. Bílý)

Jestli tam mají kanceláře, **nebo co** tam dělají, to nevím. (P. Horáková)

Byla-li s nimi nějak spřízněna **či jak** k tomu došlo, nikdo neví. (I. Fic)

Nakolik je pro Steffla láskou nebeskou, **nebo jestli** ho k ní táhne jenom neodbytný sex, nikdy přesně nevěděla. (P. Jansa)

Pokud by se pokusil uprchnout nebo kdyby se ho někdo pokusil odtud unést, musí zemřít. (J. Dobrylovský)

C. Vztah odporovací

- (11) Neměl ani tak starost, **zda** je Linda v pořádku, **ale aby** z toho nebyl nějaký malér. (P. Hudský)

Srov. dále:

Žili jsme v prapůvodním dřevěném domku, **který** pamatuje čtyři generace Zořiny rodiny, **ale kde** už nikdo nebydlí. (S. Moc)

Nicméně důležité není, za **jakých** okolností ses rozhodla, **ale že** ses rozhodla. (M. Šichtařová-V. Pikora)

Ptal se, **kolik** je hodin, **ale ne aby** se to dozvěděl. (A. Lustig)

II. Závislé klauze jsou různého druhu

Vedlejší věty jsou zpravidla v poměru slučovacím nebo vylučovacím, zřídka odporovacím; stupňovací poměr není doložen.

A. Vztah slučovací

Závislé klauze jsou spojeny spojkou *a*. Nastávají např. tyto kombinace: (a) věta příčinná a věta účelová; (b) věta účelová a věta příčinná (vše ČNK):

- (12) **Protože** pobočky nejsou nafukovací **a aby** se nepřipustně nesnižoval komfort nynějších klientů, musela spořitelna k regulaci přistoupit.
- (13) **Aby** uklidnila matku **a protože** měla strašný hlad, zůstala na večeři [...]

B. Vztah vylučovací (alternativní)

Závislé klauze jsou spojeny spojkou *(a)nebo* nebo dvouslovnou spojkou *bud' – nebo*.

Nastávají např. tyto kombinace: (a) věta příčinná a věta účelová; (b) věta příčinná a věta podmínková; (c) věta účelová a věta předmětová; (d) věta předmětová a věta příčinná; (e) věta časová a věta přípustková:

- (14) Bohužel tyto doby již dávno minuly, **protože** člověk lesy vykácel pro stavební dřevo **nebo aby** získal zemědělskou půdu. (ČNK)
- (15) V některých případech byla tato krutá smrt prominuta, **bud' že** se jednalo o významného šlechtice, **nebo pokud** se dotyčný přiznal ke všemu [...] (V. Šindelář)
- (16) [...] apeloval na záchranáře, **aby** jednali rychle, **nebo že** muž skočí. (J. Hubač)
- (17) Nevěděl, **jestli** to je na otcův příkaz, **nebo proto, že** se jí líbí. (J. Formánek)
- (18) **Kdykoli** s tátou byl, **nebo i když** si na něj jenom vzpomněl, prožíval nepochopitelné návaly studu. (J. Kment)

C. Vztah odporovací

SVV jsou spojeny spojkou *ale*. Doloženo máme souvětí s větou příčinnou a účelovou a souvětí s větou časovou a přípustkovou:

Dole v údolí pak nasázeli tisíce jabloní, **ne proto, že** by byli zvlášť pilní, **ale aby** pozlobili Boha [...]
(A. Wagnerová)

Vy jste průhledná, **když** někoho podezříváte, **ale i když** přestanete. (S. Poberová)

3.3.3 Apozice vedlejších vět

3.3.3.1 Definice

V apozici jde o (potenciální) referenční totožnost obsahu druhé vedlejší věty s obsahem předcházející vedlejší věty (týž denotát je označen vícekrát); druhá závislá klauze označuje **jiným způsobem stejný fakt** jako klauze předcházející.

Klauze ve vztahu apozičním bývá typicky uvozena ztotožňujícími výrazy: spojkami *čili*, *neboli*, partikulemi *totiž*, *tedy* nebo explicitně ztotožňujícím výrazem *tj.* (*tj.*), *tzn.* (to znamená):

Ve druhé závislé klauzi se spojovací výraz buď opakuje, nebo je ve druhé klauzi elidován, anebo jsou mezi oběma závislými klauzemi spojovací výrazy různé.

Apozice se vyskytuje především v odborných textech.

3.3.3.2 Identické podřadicí výrazy

Ztotožňující výraz je umístěn bezprostředně před opakovanou spojkou:

- (1) Jenže **než** se rytíř stal skutečným rytířem, **čili než** byl na rytíře pasován, musel projít několika stupni učení a výcviku. (E. Jančíková)
- (2) Hromádka ve zmíněné knize vyslovil přesvědčení, **že** reformace dosud nevyřešila jeden ze svých základních úkolů, **totiž že** nepřinesla novou filosofickou koncepci. (L. Hejdánek)
- (3) Výběrový soubor je zkonstruován tak, **aby** byl statisticky reprezentativní – **tedy aby** reprezentativně zastupoval celý základní soubor. (L. Urban a kol.)
- (4) [...] sleduje práci takových filosofů, **kterí** za nějakou takovou syntézou směřují, **tj. kteří** chtějí do svého filosofického obzoru pojmout křesťanskou víru. (L. Hejdánek)
- (5) [...] předpokládá, **že** se vše vlastně děje podle určitého plánu, **tzn., že** nějaká mysl ví dopředu o všech problémech. (J. Michl)

Srov. dále:

V jeho pojetí kosmopolitní spravedlnosti se tak naplno projevuje představa, **že** politika by měla být funkcí morálky, **čili že** podoba systému politického rozhodování by měla záviset na závěrech morálně-filozofické rozvahy. (P. Dufek)

Je to jeho známá věta, že „imanentní“ Trojice a ekonomická Trojice jsou totožné neboli že vnitřní život Nejsvětější Trojice a její působení v dějinách spásy jsou shodné. (L. Muchová)

[...] vždy uvažovala o takových profesích, **kteřé** by mi ho pomohly uspokojit, **neboli v nichž** by nějak sloužila lidem. (J. Hořejší)

Doplňme-li nyní na prázdné místo ve funkci nějaké konkrétní číslo, neboli dosadíme-li za proměnnou, pak obdržíme výraz [...] (P. Sousedík – ČNK)

V některých případech je nesnadné rozhodnout, **jde-li** ve smyslu definice o náboženství, **totiž** vztahuje-li se ke skutečnosti transcendentní nebo jen imanentní. (I. Štampach)

Je naprosto samozřejmé, **že** i obecná psychologie zkoumá vliv sociálních a kulturních faktorů na psychiku člověka, **tedy že** se zabývá tímtež, čím psychologie sociální. (J. Kosek)

Z pohledu partnera bývá důležité, **jak** tento člověk reaguje, **tj. jak** intenzívně hledá novou práci. (M. Vágnerová)

Zkoumá také, **zda** jsou pozitivní volby vzájemné, **tj. zda** jsou sympatie opětovány. (P. Říčan)

Apoziční spojovací výraz nemusí být přítomen:

(6a) Stačí, **když** konvertuješ, **když** se staneš katolíkem. (J. Jindra)

(6b) Stačí, **když** konvertuješ, **čili když** se staneš katolíkem.

Apoziční klauze bývá též připojena pomocí **rektifikačních obrátů** jako *jinými slovy, jinak řečeno, (nebo) lépe (přesněji) řečeno, konkrétněji*, zřídka pomocí některých speciálních slov jako *vlastně, popřípadě, respektive, zkrátka, například* atd.:

Alespoň intuitivně nemá nikdo daleko k tušení, **proč** je vlastně anamnetický rozum tak výrazně selektivní, **jinými slovy, proč** je práce spočívá stejnou měrou ve vzpomínání jako v programovém zapomínání. (B. Horyna)

Myslím totiž, **že** svým primitivním, čistě praktickým způsobem kojeneček tuto otázku chápe, **lépe řečeno, že** ji žije. (P. Říčan)

A nemáte-li si o čem povídat, **přesněji řečeno**, nemáte-li si oba dva jistého dnes co říct, tak mlčte. (M. Plzák)

Pak jsem uviděla, **jak** se letadlu ulomilo křídlo, **vlastně jak** se celé letadlo rozlomilo. (V. Hájková)

[...] ovšem po bitvě s nejistým výsledkem kdekdo s chutí říká, **že** se nemělo stát to či ono, **popřípadě že** se nemělo vůbec bojovat. (A. BauEROVÁ)

[...] **když** se nic nedělo, **respektive když** se především stále hluboko v kožiších zachumlaný muž zjevně ani nepohnul, přehodila přes sebe narychlo několik svých zde už včera porůznu pohozených hábů [...] (V. Junek)

Kdybych začal milostně blouznit a upadat do příliš lyrického tónu, **zkrátka kdyby** se mě chytal fantas, u mě je to hned, tak mě prosím zadrž. (M. Stoniš)

[...] myslel jsem, **že** na některých věcech už jsme se dávno domluvili, **například že** pondělí není středa! (P. Zikmund)

3.3.3.3 Elipsa spojky u apoziční věty

Spojka uvozující první závislou klauzi se u apozičně připojené věty nemusí opakovat:

(7a) Já osobně zastávám názor, **že** u všech lidí bez výjimky se projevuje nějaký patologický jev, **to jest** u každého z nás nějaký tělesný orgán nefunguje tak, jak by měl. (Z. Černík)

(7b) Já osobně zastávám názor, **že** u všech lidí bez výjimky se projevuje nějaký patologický jev, **to jest že** u každého z nás nějaký tělesný orgán nefunguje tak, jak by měl.

A nemusí být uvozena ani ztotožňujícím, resp. vysvětlujícím výrazem:

(8a) **Kdybych** konvertoval, změnil víru, nemusel bych opustit Štýrský Hradec. (J. Jindra)

(8b) **Kdybych** konvertoval, **čili/tj.** změnil víru, nemusel bych opustit Štýrský Hradec

(8c) **Kdybych** konvertoval, **čili/tj. kdybych** změnil víru, nemusel bych opustit Štýrský Hradec.

Srov. dále:

Když se Sáša ve svých třidvaceti osamostatnila, **či lépe řečeno** byla vyhozena z domu, přidělili jí rodiče chatku [...]. (I. Pekárková)

Myslela jsem si, **že** vás od téhle schůzky odradí **nebo ještě přesněji** odláká vaše krásná kolegyně. (A. Rašek)

Hned jak jste odešel ze sálu, **respektive** se nechal odvést, zalezli do vedlejší místnosti. (A. Březinová)

3.3.3.4 Rozdílné podřadící výrazy

Apoziční klauze je nejčastěji připojena ztotožňující, resp. upřesňující či vysvětlující partikulí *totiž* nebo je vysvětlující funkce druhé závislé klauze implikována; existují však i další ztotožňující výrazy:

- (9) Pokračovat v dalším hledání však nebudeme způsobem, **který** Kant považoval za jedině možný, **totiž že** bychom se obrátili k nějakým domnělým „čistým pojmům *apriori*“. (S. Sousedík)
- (10) Znovu opakuje, **co** už bylo řečeno několikrát, **že** se jim to zdá být dobré. (J. Navrátil)

Srov. dále:

Řekla jsem mu, **co** jsem už dlouho chtěla říct, **totiž jak** nás Francie hrozně zklamala v osmatřicátém roce. (V. Lavalová)

Co bylo před časem jen dojmem, **totiž že** Heumann měl prsty v ukončení známosti, stalo se teď Dessewffyovým přesvědčením [...] (L. Fuks)

[...] a když uslyšela, **jak** mě Dan zasvěcuje do mého setkání s Ryjem, **čili že** odtud už brzy vypadnu, spokojeně mlaskla [...] (J. Kratochvíl)

Pokud květy nebyly k dispozici, **tedy když** se svatba konala v zimě, nahrazovaly je stálezelené rostliny. (E. Jančíková)

[...] dokud neprokáže, **že** je (*peníze*) nabyt legálně, **neboli do jaké míry** odpovídají jeho předchozím výdělkům. (Z. Frýbová)

Pro dítě je velmi důležité, **zda** je doma považováno za úspěšné či neúspěšné, **tj. jakým způsobem** je jeho reálný školní prospěch interpretován. (M. Vágnerová)

Pokud jsem příliš poslušná ve vztahu s partnerem, **to znamená, že** se příliš podvoluji jeho přáním, musím dostat lekce, abych vyrovnala energie. (Z. Blechová)

Nikdy se s jistotou nedozvěděla, **jak** se vlastně s Artem seznámili – **přesněji řečeno, kdo** koho sbalil. (I. Pekárková)

[...] nebudou-**li** naše problémy řešeny, **především když** nebude zastavena privatizace odporující vládním slibům, pak má představenstvo PSŽ pravomoc rozhodnout o dalších krocích.

Jestliže šlo o důvod opravdu pádný, **například když** se manžel choval jako surovec, musel své bývalé ženě vrátit věno. (A. Bauerová)

3.4 Souvětí s vedlejšími větami bez syntaktického vztahu

Obsah:

3.4.1 Vymezení

3.4.2 Souvětí s vedlejšími větami v distantním postavení

3.4.2.1 Hlavní věta stojí mezi větami vedlejšími

3.4.2.2 Vedlejší věta je interponována do hlavní věty

3.4.3 Souvětí s vedlejšími větami v kontaktním postavení

3.4.3.1 Vedlejší věty stojí v postpozici k hlavní větě

3.4.3.2 Vedlejší věty stojí v antepozici k hlavní větě

3.4.3.3 Vedlejší věty stojí v interpozici k hlavní větě

3.4.1 Vymezení

Jde o souvětí, v němž na větě hlavní závisí dvě vedlejší věty prvního stupně závislosti, které nejsou v syntaktickém vztahu:

- (1) **Když** se za astronomem zavřel těžký vchod, uvědomil si, **že** se právě rozloučil se svým světem. (ČNK)

Souvětí s VVBSV lze nazvat také souvětím s **větvenou závislostí vedlejších vět** (na rozdíl od souvětí s řetězovou závislostí vedlejších vět). Větvená závislost umožňuje, aby na vedlejších větách prvního stupně závislosti závisely další věty vedlejší v nejrůznějších větosledných pozicích.

O souvětí s dvěma větami vedlejšími, jež rozvíjejí hlavní větu samostatně a na sobě nezávisle, psal Hrbáček (1965); o souvětí, v němž na hlavní (řídící) větě závisí přímo dvě nebo více vět vedlejších, které nejsou vzájemně spojeny syntaktickým vztahem, mluví také Havránek – Jedlička (1970). Bauer – Grepl (1972) označují tento typ jako souvětí, v němž hlavní věta je rozvíjena různými větami vedlejšími, Grepl – Karlík (1986) uvádějí souvětí, v němž hlavní věta je rozvíjena různými větami vedlejšími navzájem syntakticky nezávislými. Podrobněji se tomuto typu souvětí věnoval Kočiš (1973).

Větosled závislých klauzí ovlivňuje komunikační situace, v níž souvětí vzniká, a tím i aktuální členění textu.

3.4.2 Souvětí s vedlejšími větami v distantním postavení

3.4.2.1 Hlavní věta stojí mezi větami vedlejšími

I. Obecná charakteristika

Obvyklým druhem souvětí daného typu je souvětí s **první větou časovou a druhou předmětovou**:

- (1) **Když** Rhodan jednou obletěl třetí planetu, byl si jist, **že** na tomto světě skutečně existuje inteligentní život. (ČNK)

Tento typ souvětí umožňuje větvenou závislost, tj. připojování vedlejších vět vlevo i vpravo, hlavní věta bývá tak gravitačním **jádrem** souvětí pro **řetězce vedlejších vět vlevo i vpravo**:

- (2) **Jakmile** se dověděli, **čím** jsem se až dosud živil, požádali mě, **abych** jim poradil, **jak** jejich dům zabezpečit. (P. Jansa)

II. Hlavní věta, jejímž přísudkem je autosémantické sloveso, je oznamovací

A. Souvětí je uvozeno větou příslovečnou

Antepozice příslovečné věty souvisí s aktuálním členěním textu.

1. Druhá věta vedlejší, která je postponována větě hlavní, je nepříslovečná

Vedlejší věty jsou různého druhu a jsou uvozeny rozdílnými spojovacími výrazy nebo spojovacím výrazem identickým.

(a) Spojovací výrazy jsou rozdílné

Nejčastěji je první věta časová nebo podmínková uvozená spojkou *když* a druhá **předmětová** nebo **přívlastková**:

- (3) **Když** přišla ta zpráva, myslel jsem nejdřív, **že** jsem se přehlédl. (J. Klíma)
(4) **Když** to nepozná sám, měl by mít ve svém okolí lidi, **kterí** mu to řeknou. (ČNK)

Dále už řidčeji je první věta **předmětová, měrová, příčinná, účelová, podmínková**:

Že to byla ona, jsem si uvědomil, **až když** jsem proběhl kolem. (ČNK)

Čím déle jsem se na tuhle otázku soustředila, tím zřetelněji jsem si vybavovala, **že** tam ještě nejméně dva dny visely (miniatury). (K. Štorkán)

Protože zde zvěř nikdo neruší, doufal jsem, **že** bych mohl bobry třeba i uvidět. (ČNK)

Aby dostal své pověsti o své hravosti, vyzval posluchače, **ať** posílají své návrhy na obal. (J. Rautolf)

Pokud se to stane, nevím, **jestli** se ještě někdy dokážu věnovat medicíně.

Kdyby se mu ovšem cestou něco stalo, jsem si jist, **že** vám mnohé vlivné osoby budou vděчны. (V. Křístek)

Kdybych jí řekl pravdu, kdo ví, **co** by se stalo. (J. Švejda)

Střední, hlavní klauze souvětí může mít **elidován přísudek**:

Jestli jsem si něco nedovedl představit, **tak to, že** bychom je slavili v našem současném pražském bytě. (M. Vopěnka)

Velmi zřídka je první věta **způsobová**:

Jako by se díval k domovu, pohlédl zpět k „Wernherovi“, **který** se stranou na kolejové vlečce poměrně ostře rýsoval [...] (V. Junek)

(b) Spojovací výraz je identický

Jde o **homonymní** spojovací výraz, a to (a) časový a předmětový, (b) účelový a předmětový, (c) podmínkový a předmětový:

(5) **Jak** se světlo posunulo více do tunelu, uslyšel, **jak** to před ním couvlo. (M. Šefara)

(6) **Aby** mše byla slavnostní, požádal kaplan Wolf bratra Hyacinta, **aby** spolu s ním u oltáře asistoval. (V. Vondruška)

(7) **Kdybych** byl postaven před nějaký obtížný úkol, byl bych moc rád, **kdyby** Šíma byl se mnou. (J. M. Skuhra)

2. Druhá věta vedlejší je také příslovečná

(a) Závislé klauze jsou různého druhu

Bývá tu zpravidla kombinace (a) věta časová a příčinná, (b) věta časová a účelová, která je eliptická, (c) časová a přípustková:

(8) **Když** je revoluce, nechodí se do práce, **protože** se dělá revoluce. (I. Binar)

- (9) **Jakmile** jsem to zjistila, utíkala jsem za Hynkem, [abych se zeptala] **zda** o něm něco neví.
(V. Vondruška)
- (10) **Když** dotelefonovali, Tomáš by s chutí do něčeho kopl, **ačkoli** vlastně neměl důvod
[...] (A. Rašek)

Zřídka jsou v tomto typu souvětí závislémi klauzemi (d) věta měrová a účinková (Štolba), (e) věta měrová a účelová (Švandrlík), (f) věta náležitého děje a věta časová, popř. přirovnávací (Kment, Klobouk), (g) věta podmínková a účelová (Kraus), (h) věta přípustková a podmínková (Klánský):

Čím déle mlčela, tím víc ses na ni upínal, **až** najednou tady byl podivuhodně melancholický dopis [...] (J. Štolba)

Oč méně se oblékla, o to více se nalíčila a navoněla, **aby** noční host propadl jejím půvabům [...] (M. Švandrlík)

Místo aby ho kopla rovnou, vyčetla mu všechno dodatečně, **když** už bylo pozdě. (J. Kment)
Místo aby Odettu pozdravil, upřel na ni svůj drzý pohled, **jako by** ji svlíkal. (J. Klobouk)

Kdybych měl v tu chvíli pár vteřin navíc, modlil bych se, **abych** dokázal uklidnit svoje ruce. (I. Kraus)

I když odchováš nakonec býčka s menším rámcem, jeho potomci narostou zase do velikosti dědů a bab, **jestliže** dostanou nažrat! (M. Klánský)

(b) Závislé klauze jsou stejného druhu

(ba) S různou spojkou:

Jde o věty časové, podmínkové nebo přípustkové; u spojek podmínkových a přípustkových jde o spojky synonymní :

- (11) **Když** se tak stalo poprvé, nevědomky jsem ustoupil o krok, **sotvaže** jsem spatřil císaře Rudolfa. (J. Jindra)
- (12) **Jestli** se od veverek nakazil, tak se od něj brzo nakazí další, **pokud** se to už nestalo. (D. Hodrová)
- (13) **Přestože** ve vagóně pod mostem bydlelo hodně lidí, vagón zůstával i nadále vagónem, **ačkoliv** stál léta na slepé koleji [...] (J. Navrátil)

(bb) Se stejnou spojkou:

Jde o věty časové, příčinné a podmínkové:

- (14) **Když** jsem byla ještě malá holka, sedávala jsem mu na klíně, **kdýž** dělal svoje návrhy.
(O. Chytková)
- (15) **Protože** nejsem žádný sukničkář, dávám si i zde na čas, **protože** jsem svoji vyvolenou ještě nepotkal. (K. Patočka)
- (16) Je-**li** flinta mnohdy ztrátou, bývá tím záhubnější, přidá-**li** se k ní kořalka. (M. Fibiger)

Může dojít k **elipse** hlavní věty s plnovýznamovým slovesem, a to stejného slovesa jako v anteponované vedlejší větě, jde o elipsu u souvětí verbální tautologie (Bilková 2011):

- (17a) **Jestli** jsem jí něco slíbil, tak **jen abych** neslyšel Adera. (I. Matoušek)
(17b) **Jestli** jsem jí něco slíbil, tak jsem to slíbil, **jen abych** neslyšel Adera.

Věta uvozená spojkou *zatímco* s (kontrastně) konfrontačním významem bývá k větě hlavní v antepozici i v postpozici:

Zatímco on žil s invalidní matkou, Michalův otec se hned po převratu upíchl u pojišťovny, **přestože** měl z minulého režimu máslo na hlavě. (M. Dušek)

Já **kdýž** byla v tvém věku, mohla jsem toužit maximálně tak po Bulharsku nebo Balatonu, **zatímco** ty si klidně vyrazíš do Anglie. (Z. Francková)

V postpozici stojí vztažně navazovací věta se zájmenem *což*:

Sotva člověk vešel dovnitř, praštil jej přes noc hořký odér cigaretového kouře, **čimž** docházelo k přirozené selekci. (M. Konáš)

B. Souvětí je uvozeno větou nepříslovečnou

Tento typ souvětí je mnohem méně častý než souvětí uvozené větou příslovečnou.

Anteponována je věta podmětová, předmětová (Buš, Štětina, Knapová, Štolba, Bušta), přísudková věta s *co* (Mlynářová)

anteponována je věta podmětová:

- (18) **Že** se setkáme, bylo jisté, **i kdýž** osud není otevřená kniha. (S. Richterová)

Srov. dále:

Že je to možné, většině z nich došlo, **až kdýž** pracovali a umírali jako bezprávní otroci. (J. Bašta)
Že by Josef jel do Bretaně, bylo právě tak absurdní, **jako kdyby** ji teď bohové na Olympu pozvali k hostině. (A. Brumovská)

Kdo ho neznal, mohl by si myslet, **že** z válčení má strach. (L. Vaňková)

Co hledám, je neotřesitelný důkaz, **že** někdo z nich dvou falešně hraje se mnou. (P. Kohout)

anteponována je věta předmětová:

- (19) **Že** pianino naladí, se nabídl starý pán, **který** bydlel sám v prvním patře domu. (K. Buš)

Srov. dále:

Že by mně i kamarádům bylo nějak příjemně, nemohu říci, **když** kolem nás hořel les [...] (J. Štětina)
Zda byl hudebním fajnšmekerem i srnec Platon, nikdo nevěděl, **protože** se nerad přibližoval k domu. (A. Knapová)
Už **aby** zase byli pryč, přál si s vědomím, **že** jednání teď naopak bude trvat hodiny. (J. Štolba)
Co se odehrálo, zjistil až o pár hodin později, **když** otevřel poštovní schránku. (P. Bušta)

anteponována je věta přísudková:

(20) **Co** mě poněkud tížilo, byly obavy z následků vichřice, **kteřá** se před pár dny přehnala celou Evropou [...] (M. Mlynářová)

Zřídka **se spojka** v postponované větě **opakuje**:

(21) **Že** už je ráno, poznáte v tomto městě pouze podle toho, **že** vás přijde vzbudit služebnictvo. (J. Jandourek)

III. Hlavní věta, jejímž přísudkem je autosémantické sloveso, je tázací nebo výzvo

Hlavní věta tázací je uvozena tázacím slovem *jak*, věta výzvo

(22) Dobrá, **at'** už jsi v nich viděl cokoliv, **jak** by to mohlo souviset s tím, **co** se dneska na lovu stalo? (A. Březinová)

(23) A **jestliže** dojde k rozsudku smrti, **at'** je tedy výstrahou pro všechny, **kteří** se odváží vystoupit proti církvi a papeži. (J. Černá)

Srov. dále:

A **jestli** tam nemá pacienty, **at'** zamkne čekárnu, **že** přijel děda. (A. Bajaja)
Až budete znát podrobnosti té schůzky, dejte vědět, **at'** mám co nejdříve čas se připravit. (K. Tomsová, L. Müllerová)

Výzva může být vyjádřena i větně (*věz, pověz mi* apod.) nebo návrhovými partikulemi (*co kdyby*):

Jestli se ještě někdy vrátíš, **věz, že** jsem šla na koncert. (M. Macho)
Ale **než** se rozloučíme, **pověz mi, co** uděláme s tím římským tribunem? (J. Bauer)
Hele, **když** už jsme u těch peněz, **co kdybychom** tam nechali nějakou částku Filipovi na školné, **když** už se vrátil. (T. Březinová)

IV. Přísudkovým slovesem hlavní věty je sponové sloveso *být*

Anteponovaná vedlejší věta je v tomto typu souvětí častěji nepříslovečná. Jde o struktury, v nichž se anteponovanou větou **vytýká** to, o čem je řeč. Proto tu lze tu hovořit o strukturách vytýkacích.

A. Anteponovaná věta je nepříslovečná

Nejčastěji je uvozena vztažným *co*. Jde o struktury typu:

(24a) **Co Kateřina přímo nesnášela, bylo, když** si manžel, podrychtář Václav, připjal k opasku meč. (P. Hrdlička)

Struktury typu (24a) lze při jiných textotvorných východiscích transformovat na obvyklé souvětí, v němž se anteponovaná věta stane větou hlavní:

(24b) **Kateřina přímo nesnášela, když** si manžel, podrychtář Václav, připjal k opasku meč.

Souvětné struktury typu (24a) mají patrně původ v mluveném jazyce (Jedlička 1974), ale rozšířily se i v psaných textech všech hlavních žánrů, tedy v publicistice, odborné literatuře i v beletrii. Srov. dále:

Co rozhoduje, **je** právě to, **jestli** herec vyzařuje vlastní energii. (P. Trojan)

Co jim neřekla, **bylo, jak** se jí to v souvislosti se zítřejším pohřbem dotklo. (J. M. Skuhra)

Co už ale netušil, **bylo, že** Otto Kruspe se právě v tuto chvíli opírá celou horní polovinou těla o stůl. (M. Šichtařová, V. Pikora)

Jediné, **co** jsem věděla jistě, **bylo, že** už nikdy nebudu bloudit ve sladkých a zidealizovaných krajinách fantazie. (H. Babická)

První, **co** udělám v Praze, **bude, že** si dám kachničku se zelíčkem a knedlíčky. (M. Šichtařová, V. Pikora)

První, **co** všem přítomným nařizuji, **je, abyste** drželi jazyk za zuby. (V. Křístek)

S čím dívka nepočítala, **bylo** to, **že** si lehla k ní. (J. Jandourek)

Čeho si ovšem nevšiml především, **bylo** to, **že** podobně jako on byla většina zde shromážděných konšelů oděna velmi prostě. (V. Junek)

Zřídka je anteponována nepříslovečná klauze s *kdo* nebo *že*:

(25) **Kdo** se však vůbec neradoval, **byl** Gilgameš, **když** vylezl ze studny [...] (J. Tomek)

(26) **Že** Jan se mnou za rodiči nechce jezdit, **není** žádný **důvod**, **abych** tam nejezdila sama.

(M. Váňová)

B. Anteponovaná věta je příslovečná

Jde o souvětne struktury typu:

(27a) **Když** se k ní otočil, bylo to proto, **aby** se na ni usmál. (A. Lustig)

Také struktury typu (27a) lze při jiných textotvorných východiscích transformovat na obvyklé souvětí, v němž se anteponovaná věta stane větou hlavní:

(27b) Otočil se k ní proto, **aby** se na ni usmál.

Srov. dále:

Jestliže Tlapák svolil, **nebylo** to proto, **že** by holdoval jasnovidectví. (M. Švandrlík)

Když se podíváte na obraz dnešní společnosti, **je otázka, jestli** ten konec světa není už tady. (O. Šír)

I když měl po ruce spoustu vysvětlení, **pravdou bylo, že** ve skutečnosti nikdy nenašel sílu svěřit se [...]. (I. Šotnarová)

V rámci dané souvětne struktury se obsah anteponované věty může **přirovnávat** k obsahu věty postponované:

(28) **Když** teče proudem víno, **je to lepší, než když** teče krev. (L. Vaňková)

Méně často **se** hlavní větou **vytýká osoba**, o níž jde:

(29a) **Jestli** rychle něco nepodnikne, **bude to on, kdo se nachladí** jako první. (M. Váňová)

Také tuto strukturu lze transformovat na obvyklý typ souvětí bez vytýkací věty:

(29b) **Jestli** rychle něco nepodnikne, **nachladí se** jako první **on**.

V. Přísudkovým slovesem hlavní věty je sloveso *znamenat*

Sponovému charakteru se blíží sloveso *znamenat*:

Pokud se do večera nevrátím, **znamená to, že** jsem úkol z nějakého důvodu nezvládl. (A. Polách)

Když se však dostanete až sem, **znamená to, že** už dopis čtete velmi pozorně (J. Kameníček)

Že se ten důstojník zabil, **znamená, že** aféra [...] má být znemožněna. (E. Kantůrková)

Když řeknu pomalu, tak **to znamená, že** jsem se i na místní poměry doslova vlekl. (Z. Hrkal)

3.4.2.2 Vedlejší věta je interponována do hlavní věty

Do hlavní věty bývá interponována vedlejší věta a na hlavní větě závisí další klauze. Obě vedlejší věty jsou prvního stupně závislosti a navzájem nejsou ve vztahu syntaktické závislosti.

Druhá závislá klauze je zpravidla postponována, řidčeji anteponována a velmi zřídka jsou do hlavní věty interponovány klauze dvě.

I. Druhá závislá klauze je postponována

Interponovaná klauze je nejčastěji přívlastková (Lustig a, Matějka),

(30) Lidi, **kterí** se chtějí podílet na životě, Dito, musí pochopit, **že** začala nová éra. (A. Lustig)

(31) V těch krátkých rozpacích, **kdy** ohmatával vrásčité zdi [...], se v duchu rozhodoval, **zda** skutečně patří ten kout do jeho minulosti. (V. Matějka)

Srov. dále:

Jediný výsledek, **kterého** starý kvaker dosáhl, byl fakt, **že** je indiáni opět začali hlídat na každém kroku. (I. Makásek)

Naléhavý hlas, **kterým** ho obestřela, mu připadal jako hradba, **kterou** se obklopuje. (A. Lustig)

Ojedinele bývá interponovaná věta příslovečná:

(32) Nebyl pro něho problém, **pokud** došlo k nějaké poruše, kohokoliv přepojit jinak, **abychom** mohli hned pokračovat. (J. Odvárka)

II. Druhá závislá klauze je anteponována

Jde o poměrně vzácnou strukturu:

Přestože vzrostlé silné stromy už byly vzácností, ještě dole, nedaleko prudkého svahu, **po kterém** poprvé odbočili od toku řeky, stála mohutná [...] jedle. (J. Ovečka)

Jestliže nyní přijíždějí do města jako obyčejní odpadlíci, z Bazileje se budou vracet – **pokud** se neskloní před autoritou koncilu – pouze jako kacíři a pohané [...] (V. Přibský)

III. Do hlavní věty jsou interponovány dvě závislé klauze

Tato struktura je velmi málo frekventovaná:

Nicméně milující otec, **který** se o svého syna bojí, by na prvním místě vyžadoval od člověka, **o němž** si myslí, že jeho syna unesl, synovo okamžité propuštění. (A. Polách)

3.4.3 Souvětí s vedlejšími větami v kontaktním postavení

3.4.3.1 Definice

Méně často než v distantním postavení jsou **vedlejší věty bez syntaktického vztahu** prvního stupně závislosti v jistých komunikačních situacích **v postavení kontaktním**:

- (1) Nechal jsem ho, **at'** se mě drží jako tonoucí stébla, **i když** mi to bylo nepříjemné. (P. Frýbort)

Je třeba odlišovat souvětí s klauzemi **bez syntaktického vztahu** od souvětí s klauzemi v **řetězcové závislosti** (Hrbáček, 1965):

Spoléhal se, že přijde, i když věděl o jeho nespolehlivosti. - klauze bez vzájemného syntaktického vztahu
Oznámil, že přijde, i když bude pršet. - klauze s řetězcovou závislostí

Kontaktní vedlejší věty stojí k hlavní větě zpravidla obě v postpozici (3.4.3.2), řidčeji v antepozici (3.4.3.3) a naprosto ojediněle v interpozici (3.4.3.4).

3.4.3.2 Vedlejší věty stojí v postpozici k hlavní větě

Mezi obě vedlejší věty lze vložit hlavní větu nebo hlavní větu mezi ně vložit nelze. V obou případech jde však o souvětí s VVBSV.

Mezi kontaktní vedlejší věty lze někdy v jiné komunikační situaci vložit hlavní větu, což svědčí o tom, že vedlejší věty na sobě nezávisí, jsou bez syntaktického vztahu.

I. První vedlejší věta je příslovečná

A. Obě klauze jsou příslovečné

Obvykle i druhá vedlejší věta je **příslovečná**. Dochází přitom např. k následujícím kombinacím: (a) věta časová a věta účelová, (b) obě věty jsou časové, (c) věta odporovací a věta časová, (d) věta příčinná a věta přípustková, (e) věta přípustková a věta účelová:

- (2) Chtěli jsme natáčet na gymnáziu, **ještě než** začne škola, **abychom** nerušili provoz.
(ČNK)

- (3) Měli jsme odjet z Tahiti, **ještě než** začala válka, **hned jak** jsme se vrátili z Christmasu!
(V. Ustohal)
- (4) Prošel jsem několik ulic, **aniž** bych se setkal s živým tvorem ať už dvounohým či čtyřnohým, **až** jsem na samém konci čtvrtě potkal oba najednou. (D. Macner)
- (5) Strašně rádi na tyto akce jezdíme, **protože** se zase sejde pohromadě naše skvělá parta, **i když** jsme dneska byli už trochu přetažení [...] (ČNK)
- (6) I pod strom vrhám stín, **i když** slunce žádný není, **aby** se pevně zakotvil a nepoletoval tu vzduchem. (D. Jahn)

V závislosti na kontextu lze některá tato souvětí transformovat tak, že obě závislé věty jsou v **postavení distantním**:

- (2a) Chtěli jsme natáčet na gymnáziu, **ještě než** začne škola, **abychom** nerušili provoz.
- (2b) **Abychom** nerušili provoz, chtěli jsme natáčet na gymnáziu, **ještě než** začne škola.
- (7a) Sultán tak ztratí tažení, **aniž by** císař hnul prstem, **protože** v říjnu je konec s válečnými akcemi. (J. Boček)
- (7b) **Protože** v říjnu je konec s válečnými akcemi, sultán tak ztratí tažení, **aniž by** císař hnul prstem.
- (7c) **Aniž by** císař hnul prstem, sultán tak ztratí tažení, **protože** v říjnu je konec s válečnými akcemi.

B. Druhá závislá klauze je nepříslovečná

Velmi zřídka je **druhá závislá klauze nepříslovečná**; i zde lze s jiným aktuálním členěním zaměnit větosled, čímž vzniká souvětí jiného typu:

- (8a) Věděl, **aniž** se to kdy učil, **že** se musí přizpůsobit představení. (J. Žák)
- (8b) Věděl, **že aniž** se to kdy učil, musí se přizpůsobit představení.
- (9a) Věděly, **aniž by** se musely domlouvat, **kolik** uhodilo. (P. Brycz)
- (9b) **Aniž by** se musely domlouvat, věděly, **kolik** uhodilo.

Srov. dále:

[...] prý nám poví, **jestli** nás to zajímá, **kdo** to je ten Ferdinand Jansa. (V. Houška)

[...] chci tím říct, **ačkoliv** to říkám nerad, **že** mám dojem [...] (M. Vaněček)
Věděl – **protože** věděl všechno –, **že** nositel špatných zpráv není nikde vítán. (M. Urban)

II. První vedlejší věta je nepříslovečná

A. První vedlejší věta je přívlastková

Druhá závislá klauze je obvykle **předmětová** nebo **přívlastková**:

- (10) Jezuité zjistili u městských **biřiců, kteří** slouží při městských branách, **zda** jste opravdu město znova opustil. (T. Mlynkec)
- (11) [...] tak jsem zatelefonovala tomu **policistovi, co** vyšetřoval Badiho smrt, **jestli** by mi nedokázal poradit. (V. Černucká)
- (12) Ve stejný den putovala z Prahy **zpráva, kterou** jsme slyšeli již dříve, totiž **že** císař připravuje vydání „robotního patentu“. (J. Čechura)

B. První vedlejší věta je předmětová

Druhá závislá klauze je příslovečná:

- (13) Byl jsem velice spokojen, **že** pochopil, **protože** každému se to nedaří. (L. Aškenazy)
- (14) [...] čekala v domku upravená a navoněná, **až** přijde mužiček z práce, **aby** mu předložila drink. (P. Frýdlová)

Některá tato souvětí lze transformovat tak, že závislé klauze jsou v **postavení distantním**; větosledné varianty se však liší aktuálním členěním:

- (15a) Řeknu na personálním, **aby** ho navštívili, **jestli** nezapomenu. (A. Bajaja)
- (15b) **Jestli** nezapomenu, řeknu na personálním, **aby** ho navštívili.

3.4.3.2 Vedlejší věty stojí v antepozici k hlavní větě

I. Vymezení

Obvykle jde o věty **různého druhu**:

- (16a) **Sotva** usednu k papíru, **i kdybych** si nevím jak přísně uložil zdrženlivost, vyvalí se ze mě hrubá a stále hrubější lavina. (E. Kantůrková)

Méně často jde o **věty téhož druhu** a zpravidla jsou obě příslovečné (např. obě časové)

- (17a) **Když** jsem se za týden znovu setkal s Otou, **sovta** mne uviděl, začal se smát. (V. Bernášek)

Souvětí tohoto typu lze obvykle transformovat tak, že obě závislé klauze jsou v postavení distantním; dojde tím ovšem k jinému aktuálnímu členění textu:

- (16b) **Sotva** usednu k papíru, vyvalí se ze mě hrubá a stále hrubější lavina, **i kdybych** si nevím jak přísně uložil zdrženlivost,

- (17b) **Když** jsem se za týden znovu setkal s Otou, začal se smát, **sovta** mne uviděl.

II. Závislé klauze jsou různého druhu

Kombinují si různé druhy klauzí, např.

příčinná a časová:

- (18) A **protože** jsme byli slušně vychovaní lidé, **než** jsme zase z návštěvy odešli balkónem ven, nechali jsme na stole lístek s poděkováním. (O. Suchý)

přípustková a časová:

- (19) **I když** jsem teď českým králem, **dokud** se otec neodebere na věčnost, přenechám vládu tobě. (J. Černá)

podmínková a přípustková

- (20) Ovšem **pokud** pojedíš na to finále, **i kdybys** nevyhrála, stejně se objevíš v televizi. (P. Jansa)

Srov. dále:

Když nápor zvracení pominul, spíš **než aby** došla, dobelhala se do restaurace. (M. Váňová)

Až budu v penzi, **pokud** mě Gréta pustí, zajdu občas do *Bejzlu*. (P. Jansa)

I když změnil jména a názvy, **kdyby** to nakrásně i někde vydali, fackovali by ho [...] (M. Uličný)

Zřídka je první závislá klauze **věta podmětová**:

Kdo chce rajčatovou polévku, **aby** nebyl za burana, musí se naučit jít zuppa di pomodoro nebo aspoň di funghi. (M. Moravec)

III. Závislé klauze jsou téhož druhu

Tento typ souvětí je poměrně vzácný; závislé klauze jsou např. obě časové, podmínkové nebo přípustkové:

(21) **Dokud** tu bydlely obě, **když** ji ta Bedřichova potkala, dívala se jí drze do očí. (E. Petiška)

(22) **Když** prohraješ, **pokud** budeš ještě dýchat, zaplatíš sto bas Franziskaner Weissbier ty.
(M. Fendrych)

(23) **At'** se dělo cokoliv, **třebaže** zůstala otcovskému a později bratrovu domu takzvaně na obtíž, mělo to tak být. (A. Šochová)

3.4.3.3 Vedlejší věty stojí v interpozici k hlavní větě

Kontaktní vedlejší věty bez syntaktického vztahu stojí naprosto ojediněle v interpozici k větě hlavní:

(24) Ale dva vojáci, **které** tam spatřila, **místo aby** zapalovali oheň, se snažili plameny udusit. (O. Ciprová)

3.5 Souvětí s třemi (a více) větami hlavními

Obsah:

3.5.1 Vymezení

3.5.2 Vztah slučovací

3.5.3 Vztah odporovací, vylučovací (alternativní) a stupňovací

3.5.4 Různé koordinační vztahy mezi klauzemi

3.5.1 Vymezení

Souvětí s třemi větami hlavními nevěnoval v rámci složitého souvětí pozornost Trávníček (1951), protože za složitě souvětí považoval jen souvětí o více než dvou větách, které má alespoň jednu větu vedlejší. Na Trávníčka navázali Havránek – Jedlička (1988, 407).

Souvětí s třemi větami hlavními považuje za složitě Hrbáček (1965), který ho nazývá souvětí složené z vět jednoduchých (nerozvitých jinými větami). Svoboda (1965, 1972) ho označuje za složené souvětí lineární, které má jen věty hlavní.

Souvětí s třemi větami hlavními označuje jako první typ složeného souvětí Kočiš (1973) a jen on mu věnuje podrobnou pozornost na materiálu slovenské prózy.

Bauer – Grepl (1972) a Grepl – Karlík (1986) píšou, že za složitě souvětí považují jen hlavní věty spjaté různými koordinačními vztahy, vycházejí přitom z Bauera (1966).

Podle Daneše (1959) není souvětí s větami hlavními gramatickou jednotkou., neboť takový textový útvar nazývá **nadsyntaktickým výpovědním celkem**.

Na rozdíl od sledu samostatných vět v textu jsou v souvětí s více než dvěma větami hlavními tyto věty spojeny syntaktickými vztahy a vytvářejí jeden celek zvukový (a grafický), ohraničený konkluzivní kadencí (resp. tečkou, vykřičníkem, otazníkem). Počet hlavních vět v souvětí není omezen syntaktickými pravidly gramatického systému, ale sdělnými potřebami a možnostmi účastníků jazykové komunikace.

O souvětí s hlavními větami hovoříme tehdy, pokud jsou určitá přísudková slovesa rozvita větným členem samostatně:

(1) **Počkal jsem** asi deset minut, **přešel jsem** přes park **a zazvonil** u Janičky Borůvkové.

(P. Kohout)

Za **jednoduchou větou s několikanásobným přísudkem** pokládáme větu, v níž (a) se přísudkové sloveso opakuje, (b) jsou významově blízká slovesa rozvita společně jedním větným členem, (c) určitá slovesa blízkého lexikálního významu nejsou rozvita větnými členy, (d) je asyndetická juxtapozice oznamovacích vět:

(2) **Měla** by podojit krávy, **měla, měla**. (V. Stiborová)

(3) **Vosy vykusovaly a vysávaly** přezrálé ovoce. (cit. Hrbáček, 1960)

- (4) Srkali jsme a mlaskali, vzdychali a funěli. (L. Grosman)
- (5) V červnu **se rozednívá** brzy, ze tmy již **pokřikují** ptáci, říčka **šuměla** k rozbřesku. (V. Körner)

Mezi všemi hlavními větami nebo jen některými z nich bývá vztah slučovací (věta (6)), vylučovací (alternativní) (věta (7)) nebo stupňovací (věta (8)):

- (6) **Seděli jsme** v zadní lavici, **byli jsme** v chrámu sami, **bylo** tam ticho a chladno, **voněly** tam zbytky dýmu po spáleném kadidle [...] (E. Kantůrková)
- (7) Nad krajem **se vznášel** lehký příkrov mlhy, **ale** moře **bylo** klidné a vlajka Kriegsmarine schlíple **visela** na žerdi. (ČNK)
- (8) Kolonisté zákon **nejen** nepřijali, **ale** kolky veřejně pálili, **ba** došlo i na inzultace královských guvernérů. (ČNK)

V souvětí bývají spojeny i klauze **různé modálnosti**, např. **oznamovací a výzvoová**:

- (9) Čekáme už jenom na tebe, **tak** nezdržuj, máme práce až nad hlavu. (Z. Francková)

Srov. dále:

Tohle místo je naše, **tak** se rychle klidte, nebo vás odtud vyprovodíme! (K. Patočka)
Máme maškarní, **tak** se bav a neřeš práci. (V. Černucká)

3.5.2 Vztah slučovací

Slučovací koordinace hlavních vět se vyjadřuje především **spojkou a**, která věty pouze spojuje, nevyjadřuje však specifický významový vztah mezi větami. Koordinace se může vyjádřit též **asyndeticky**:

- (10) Panno Maria, **učiň** teď něco, **zastav** ty bestie, **pomož** mojí sestře. (V. Körner)

Míra kompaktnosti slučovací koordinace v souvětí je dána několika hierarchicky uspořádanými faktory, a to **modálností** vět, různými nebo stejnými podměty hlavních vět a časovou souvislostí vět. Tyto faktory se navzájem kombinují.

Nejnižší míra souvětne kompaktnosti koordinovaných klauzí je u vět **rozdílné modálnosti**, a to modálnosti **oznamovací a tázací** (věta (10)), nebo **výzvolé a oznamovací** (věta (11)):

- (11) Labutě a kachny **odletěly**, mládenec s písťalou **je** už dávno **pryč a kam se poděli** zlatí brouci? (A. Hrachovcová)
- (12) A teď na mě **skoč a strhni** ze mě tu košili **a já se budu** jako **bránit a** ty mě jako **přemůžeš** [...] (J. Kment)

Vyšší je kompaktnost klauzí se **stejnou modálností oznamovací** (viz výše věty (1) a (6) až (8)) nebo **výzvolou**:

- (13) Hned zítra ráno **jděte** do knihkupectví, **kupte si** Daudetovy Listy z mého mlýna **a přečtete si** [...] (M. Konáš)

Vyšší míra souvětne kompaktnosti je také v souvětích, jejichž koordinované klauze mají přísudky téhož času vztahující se k téže situaci:

- (14) **Lilo** na probouzející se Prahu, **máčelo** to hnízda na komíně, **vyhánělo** psy z pelechů. (V. Körner)

Ještě vyšší míra souvětne kompaktnosti je u koordinovaných klauzí **s různými podměty a s časovou následností**. Přísudky jsou zpravidla jen **dokonavé**:

- (15) Auto **zastavilo**, **vystoupil** z něho muž v balonovém plášti **a otevřel** kapotu. (J. Škvorecký)

Časovou posloupnost mohou vyjadřovat ale i kombinace vidů:

- (16) Nejprve **propadly** střechy pod nápoem vody, pak **pukaly** zdi **a nakonec se sesouvaly** celé domy [...] (M. Konáš)

Nejvyšší míru souvětne kompaktnosti mají koordinované klauze **se stejným podmětem**; spojka *a* stává mezi předposlení a poslední klauzí:

(17) **Muž jí vmáčkl** do ruky vizitku, **vzal si** z věšáku klobouk **a odešel**. (ČNK)

Srov. dále:

Leželi vedle sebe, **drželi se** za ruce **a hleděli** do temného stínu baldachýnu nad jejich hlavami. (A. Březinová)

Paul jí chvílemi **pomáhal**, chvílemi pro ni **zařizoval** nákupy dole na tržnici **a** chvílemi **se procházel** v uličkách starého města. (M. Ajvaz)

Chvíli **jsem se** na slunci **bránil** rukama, chvíli **jsem šoupal** křeslo, nakonec **jsem** ho **postavil** vedle Petrova. (L. Csicsely)

Matčina anglická **konverzace** s paní Veverkovou **začala** stížností na naše líná strašidla, **pokračovala** nadávkami na mizernou kvalitu jídla [...] **a končila** pro mě naprosto šokující novinkou. (L. Boček)

Opakovaná spojka *a* uvozující předposlední a poslední klauzi (resp. všechny klauze souvětí) je méně častá a bývá stylově příznaková:

(18) **Nedopověděla a** najednou **zavřela** oči **a svezla** se ze židle. (V. Jareš)

3.5.3 Vztah odporovací, vylučovací (alternativní) a stupňovací

Tyto vztahy mezi třemi (a více) koordinovanými klauzemi v rámci souvětí jsou poměrně málo frekventované:

(19) Ženou nepohrdne, **ale** královna podle něj není žena, **nýbrž** je to nevěstka babylonská. (J. Jandourek)

(20) **Bud'** je pozval, **nebo** se s nimi seznámil při jídle, **anebo** pozvali oni jeho. (V. Černucká)

(21) Prosazovala jsem se tolik, **nebo** tys mi ustupoval, **či** prostě zařizovat některé věci patřilo mně? (E. Kantůrková)

3.5.4 Různé koordinační vztahy mezi klauzemi

Často se kombinuje **vztah slučovací s odporovacím**, **vztah odporovací s alternativním** nebo **vztah slučovací s alternativním**:

- (22) Zpívat docela uměla **a** při různých školních akcích to také ráda dokazovala, **ale** s nějakým doprovodem k písničkám, to už bylo horší. (J. Kment)
- (23) Chvilí ještě poslouchala, **ale** pak vyčerpaně strhla sluchátka z uší **a** hodila je na stůl. (R. Hofman)
- (24) Už mnohokrát se chystal vyluštit své datum narození, vytisknuté asi na kartě, **ale bud'** na to zapomněl, **nebo** bylo zrovna málo světla [...] (J. Kříž)
- (25) **Bud'** byla redakční práce selektivní **a** nějaký redaktor odmítl tato díla v souboru vydat, **nebo** jim je autor vůbec nedal. (A. Fischerová)

Srov. dále:

Budík mě sice vyhání z postele před sedmou, **ale** já ho o deset minut posunu **a** dopřeji si dalších deset minut.

Pak se **bud'** potichu vytratí **a** jde se živit něčím jiným, **nebo** uvěří ve svou šťastnou hvězdu **a** je zanedlouho předhozen lvům. (J. Jandourek)

Bud' dělej pořádně, **nebo** toho nech **a** kup si konečně sedačku. (E. Koppová)

3.6 Souvětí s dvěma větami hlavními a jednou klauzí závislou na jedné z nich

Obsah:

- 3.6.1 Vymezení
- 3.6.2 Vztah slučovací
- 3.6.3 Vztah odporovací
- 3.6.4 Vztah stupňovací
- 3.6.5 Vztah vylučovací
- 3.6.6 Vztah vysvětlovací

3.6.1 Vymezení

Jde o souvětí, v němž na jedné ze dvou hlavních vět závisí jedna věta vedlejší nepřísllovečná nebo přísllovečná v rozdílných větosledných pozicích:

- (1) Věděl, **že** Wolfram je na radnici, **a** to se mu hodilo. (V. Vondruška)
- (2) **Když** se Richard rozeběhne, králík před ním začne také pelášit, **a** to už se v kabině válíme smíchy. (J. Svěrák)

Toto souvětí se tak strukturně liší od souvětí se dvěma větami hlavními, v němž jedna věta vedlejší závisí na obou větách hlavních zároveň; o němž pojednává kapitola 3.8 níže:

- (3) **Když** se najedl, sedl si na gauč **a** díval se na ně. (B. Götzová)

Na periferii syntaktického systému jsou souvětí, kde závislost vedlejší věty na větě hlavní je přerušena tak, že mezi větou hlavní a na ní závislou vedlejší větou nepřísllovečnou je vložena druhá věta hlavní z vedlejšího promluvového pásma:

- (4a) Říká se, **a** je to nepochybně pravda, **že** pro mladého provinilce je vězení univerzitou zločinu. (V. P. Borovička)
- (5a) Člověk by myslel, **a** myslel si to ještě asi dva roky po převratu, **že** si poměry může zařídit volbami. (L. Vaculík)

Tuto vloženou větu lze při jiném způsobu textotvorby přesunout na konec souvětí:

- (4b) Říká se, **že** pro mladého provinilce je vězení univerzitou zločinu, **a** je to nepochybně pravda.

(5b) Člověk by myslel, že si poměry může zařídit volbami, a myslel si to ještě asi dva roky po převratu.

Běžná jsou souvětí, v nichž je závislá klauze vložena mezi obě věty hlavní; souřadící a podřadící spojka se tak ocitají vedle sebe:

(6a) Markétka se občas podívá na Pepu, a když mu třeba z vidličky sklouzne kousek salátu, zatváří se posměšně. (ČNK)

Také u tohoto typu souvětí lze **při jiném aktuálním členění textu změnit větosled:**

(6b) Markétka se občas podívá na Pepu a zatváří se posměšně, když mu třeba z vidličky sklouzne kousek salátu.

Hlavní věty jsou zpravidla **obě oznamovací**.

Zřídka jde o **modálnost smíšenou**, například:

oznamovací a tázací:

(7) **Vím, že** jste učený člověk, **ale jak znáte** tolik věcí ode dvora a z ciziny? (A. Šochová)

oznamovací a výzvoová:

(8) **Nevím, jestli** to bude k něčemu užitečné, **ale** vy dva zatím **prohledejte** celou faru. (V. Vondruška)

Mezi hlavními větami je nejčastěji vztah slučovací a odporovací, méně často vztah stupňovací a vylučovací, nejméně často vysvětlovací.

V rámci těchto vztahů rozlišujeme různé větosledy a v rámci nich různé druhy závislosti.

3.6.2 Vztah slučovací

I. Větosled ‚věta hlavní – věta hlavní – závislá klauze‘

Na druhé hlavní větě závisí postponovaná věta vedlejší. Tato klauze je častěji nepříslovečná, řidčeji příslovečná.

A. Závislá klauze je nepříslovečná

Mezi větami hlavními je nejčastěji spojka *a*, spojka *ani* nebo dvouslovné spojovací výrazy *jednak – jednak*; závislá klauze je obvykle předmětová nebo atributivní. Jde o **velmi frekventovaný typ souvětí**:

- (1) Nato **se** lovcí rozkřikl **a** hrozil, **že** syna potrestá. (V. Vondruška)
- (2) Musíme to říct i ostatním bratrům, **ani** bolševici netuší, **že** jdou bok po boku s nepřítelem. (D. Vácha)
- (3) **Jednak** chtěla nějak zabít čas **a** **jednak** nějak doufala, **že** objeví něco zajímavého. (M. Vaněček)
- (4) Seděli jsme za stolem **a** pili ze dvou lahví víno, **které** jsme našli ve sklepě. (překlad: E. Hemingway – ČNK)

B. Závislá klauze je příslovečná

Mezi hlavními větami je nejčastěji slučovací spojka *a*:

- (5) Jean pokrčí rameny **a** přikývne, **když** se zmíním o formách úzkosti. (ČNK)

II. Větosled ,věta hlavní – závislá klauze – věta hlavní‘

A. Závislá klauze závisí na prvně větě hlavní

Závislá klauze je častěji nepříslovečná (předmětová nebo atributivní), méně často příslovečná:

- (6) Slíbila, **že** pak půjde Filip domů, **a** to se taky stalo. (V. Vlasák)
- (7) Odstrčil hradní děvečku, **která** mu do truhlice rovnala věci, **a** vylovil z ní plný měsíc.
(V. Vondruška)

Srov. dále:

Nakonec někdo řekl, **že** je to ostuda, **a** dveře zavřel.

Jenže Hamrsekovi stačí, **aby** se na mě jenom podíval, **a** už jsem v jiném stavu. (S. Rudolf)

Čeledín z dolní osady zvedl dřevěnou lopatu na zrno, **když** se mu Armin vymkl, **a** udeřil ho zezadu do hlavy. (V. Körner)

B. Závislá klauze závisí na druhé větě hlavní

Na druhé větě hlavní závisí anteponovaná věta vedlejší. Tato vedlejší věta je častěji příslovečná, méně často nepřísllovečná. V důsledku tohoto větosledu se podřadící spojka ocitá vedle spojky souřadící a vzniká tak kontaktní dvojice, event. i trojice spojovacích výrazů:

- (8) Matthew dorazil přesně v sedm třicet **a když** mě uviděl, obdivně hvízdal. (ČNK)
- (9) Ten se už nevrátí, **a i kdyby** se po dvanácti patnácti letech vrátil, musel by stejně všechno odevzdat úřadům. (Z. Rotrekl)

Srov. dále:

Otevřel mu umolousaný hromotluk **a když** mě uviděl, ztuhl mu úsměv. (R. Cílek)

Já jsem nikoho nesledoval, **a že** jsem se náhodou ocitl v blízkosti pana Tomana, to přece není trestné. (M. Maratová)

Zaklepal na dveře koupelny **a aniž** by čekal na odpověď, vrazil dovnitř. (ČNK)

Příštího rána počali zvat lidi po jednom, **a kdo** prý se nedostaví, zaplatí pokutu dvacet korun. (L. Vaculík)

Pak vyházel věci z truhlice, **a co** mělo cenu, nejspíše odnesl. (V. Vondruška)

III. Větosed ,závislá klauze – věta hlavní – věta hlavní‘

Jde o méně častý větosed. Anteponovaná vedlejší věta je častěji nepřísllovečná, méně často příslovečná. Mezi větami hlavními je slučovací spojka *a*:

Kde jsou dveře, se nedalo poznat, **a** to mě přimělo k obdivu té tak primitivní práce [...] (S. Vávra)
Jakmile náklad seděl, stiskli na kleštích červený kolík, **a** ty se rozevřely. (O. Vaculík)

3.6.3 Vztah odporovací

I. Větosed ,věta hlavní – klauze závislá na první větě hlavní – věta hlavní‘

A. Závislá klauze je nepřísllovečná

Repertoár spojovacích výrazů je stejný jako u elementárního souvětí s větou odporovací.

První závislá klauze bývá předmětová nebo atributivní:

- (1) Myslela jsem si, **že** mě navštívíte, **ale** neudělal jste to. (ČNK)
- (2) Uvědomuje si, **že** se chová neomaleně, **nicméně** je mu to lhostejné. (M. Viewegh)
- (3) Nevím, **co** na tom bylo tolik k smíchu, **avšak** Rozárčin smích mě nakazil [...] (M. Stoniš)

- (4) Vrhla opět rychlý pohled k **místu, kde** si hrál Lotar, děti tam **však** už nebyly. (H. Whitton)
- (5) Sendivoj si už zvykl na **pocit, že** má stále někoho v patách, **přesto** se necítil dobře. (A. Polách)

Srov. dále:

Věděla, **že** má Joana oči jako ostříž, **ale přesto** se na to musela zeptat. (A. Pospíchal)

Já vím, **že** papír je zázrak lidské vynalézavosti, **ale přece** jen ho objevili už před dvěma tisíci lety. (N. Valová)

Zjišťuje, **že** alej je nedohledná, **ale zato** má rozcestí. (L. Fuks – ČNK)

Lang byl rád, **že** mu nemusí nabídnout cigaretu, **přesto** ho **však** Halamkova kuřácká abstinence zlobila. (P. Novotný)

[...] většinou nemá tušení, **co** se kolem ve skutečnosti děje, **zato však** vždy vše zdárně vyřeší.

Byl jsem v duchu Zulajdě vděčen za tu její malou **vzpouru, která** tak znamenitě pozvedla morálku družstva, **leč** pohoda skončila na sklonku třetího dne. (Z. Řehák)

Je to **sice** od jejího útěku teprve podruhé, **co** se uvidí, **ale** už ji ty tahanice štvou. (Zb. Štěpánek)

Marcel **sice** nepočítal s tím, **že** by se velmi drobná jiskřička mezi ním a Bárou rozhořela, **přesto** ho **ale** náhlá ztráta jakékoli naděje zaskočila. (B. Řeřicha)

B. Závislá klauze je příslovečná

První závislou klauzí může být např. věta účelová, příčinná, přípustková nebo důsledková:

- (6) Na chvíli zavřela oči, **aby** si tu představu vyvolala, **ale** hned se v duchu za svou slabost pokárala. (ČNK)
- (7) Mezi finalisty chybí Škoda Fabia, **protože** automobilka sice vůz do ankety přihlásila, **nicméně** neumožnila komisi se s ním seznámit po praktické stránce. (ČNK)
- (8) Holčička se snažila komunikovat, **i když** anglicky uměla jen pár slovíček, **ale** hrozně moc se snažila. (B. Walterová Benešová)
- (9) Byla jsem **sice** pohybově nadaná, **takže** mě všichni trenéři chválili a povzbuzovali k vyšším výkonům, **ale** já do toho prostě nedávala srdce. (Z. Francková)

Srov. dále:

[...] díval se na strýčka, **aby** u něho našel nějaké vysvětlení, ten **však** seděl se svíčkou v ruce [...]
(F. Kafka – ČNK)

Musím se vrátit ke kameníkům, **aby** jim to nebylo podezřelé, **přesto** bychom si měli pár věcí ujasnit. (V. Vondruška)

A dámy se smějí, **protože** je to nenudí, **naopak** jsou velmi dychtivé dozvědět se víc. (J. Šimáček)

Domovní dveře jsem poctivě zamkla, **když** se vrátil Aleš, **ale přesto** mě to na okamžik přikovalo na jedno místo. (K. Štorkán)

Do města se **sice** vrátil **dřív, než** původně tvrdil, **ale přesto** ji zabít nemohl. (V. Vondruška)

II. Větosled ‚závislá klauze – věta hlavní – věta hlavní‘

Tento typ souvětí je poměrně málo frekventovaný. Anteponovaná věta je příslovečná nebo nepříslovečná.

A. Závislá klauze je příslovečná.

(10) **Přestože** byla unavená, seběhla dolů jako rybička, **ale** ani druhé dveře se nedaly otevřít. (J. Urban)

Srov. dále:

Když už mi nemůžeš patřit, rád bych tě tedy alespoň učinil šťastnou, to **ale** také není možné. (A. Vedralová)

[...] **právě když** vcházel, odbíjela desátá, Ital tu **však** dosud nebyl. (F. Kafka – ČNK)

B. Závislá klauze je nepříslovečná

Rejstřík odporovacích spojek je silně omezen.

(11) **Co** se přesně stalo, to nikdo netuší, **ale** ďábel ho zabil. (V. Vondruška)

Srov. dále:

Že není zvyklý na fyzickou práci, to je samozřejmé, **ale** on si zvykne. (L. Vrchovský)

Jak se led dostal do tohoto horka, byla **sice** pro atamana záhada, **ale** nyní se o to nezajímal. (O. Pivoda)

III. Větosled ‚věta hlavní – věta hlavní – závislá klauze‘

Závislá klauze je často nepříslovečná, zřídka příslovečná.

A. Závislá klauze je nepříslovečná

Závislá klauze je atributivní, předmětová nebo podmětová:

- (12) On zatím dělá dobrotu, **ale** já mám takový **pocit, že** žiji s nějakým cizím chlapem.
(ČNK)
- (13) Vlasy měla shrnuté pod plachetku, **přesto si** Levon **všiml, že** mají barvu čerstvě napadaného sněhu. (J. Štětina)
- (14) Ota je **sice** chytrý, **ale ukazuje se, že** proti Vlastíkovi zase tak moc chytrý není. (Z. Svěrák)

Srov. dále:

závislá klauze je atributivní:

František tedy odchází, **ale přesto** má **dojem, že** konečně zvolna naplňuje svá ranní předsevzetí.
(O. Vaculík)

Nikdy Henryho nemilovala, **ale přesto** nyní zatoužila po nějakém poklidném **přístavu, kam** by nedolehly finanční starosti [...] (H. Whitton)

Budova kliniky působila honosně, **avšak** oplocení zakončené ostnatým drátem nenechávalo nikoho na **pochybách, jak** smutný je život za jejími zdmi. (I. Šotnarová)

Proud ho **sice** stále nese, **ale** není tu vyčnívajících **kamenů, o které** až dosud narážel. (J. Loukotková)

Neprožila **sice** lásku, **ovšem** nezranila ji ani podobná **zrada, jaká** nyní potkala Anežku. (H. Whitton)

Přijímací pohovory **sice** úspěšně zvládl, **nicméně** dostal **vyrozumění, že** pro značný zájem uchazečů přijat nebyl. (P. Veverka)

závislá klauze je předmětová:

Ani tanec se nedal zrovna počítat mezi její silné stránky, věděla **však přesto** dobře, **že** podobná figura k tanci nepatří. (H. Whitton)

Na matku si nepamatovala, **přesto si však** byla jistá, **že** k ní chovala neskonalou lásku. (A. Pospíchal)

Ten celý den vzorně obsluhoval, **nicméně** nezapomněl každou volnou chvíli přisednout a opakovat, **že** beztak patřím jemu [...] (V. Řeháčková)

Tátovy výčitky jsem odmítala, **naopak**, vyčetla jsem mu, **že** na něho dřu [...] (L. Muška)

Moje postava má **sice** i tak k dokonalosti daleko, **ale přesto** snad každý uvidí, **že** mezi mnou a Větví je přece rozdíl. (M. Viewegh)

B. Závislá klauze je příslovečná.

Závislá klauze může být časová, účelová, přípustková, důsledková nebo srovnávací:

- (15) Byla provdaná za jiného muže, **ale přesto** jsme spolu byli nesmírně šťastní, **když** jsme si leželi v objetí. (A. Polách)
- (16) Císař **sice** není ochotný k smíru, **ale** mohl by je přijmout naoko, **aby** získal čas. (O. Selucký)
- (17) Slovu „radikální“ jsem nerozuměl, **ale** lepšího učitele jsem nikdy neměl, **i když** mě vlastně neučil. (M. Urban)
- (18) Bylo nejspíš docela k ránu, **ovšem** teď se už rozednívá pozdě, **takže** byla ještě tma [...]
(J. Štolba)
- (19) Hořící prst stále ukazoval ke stropu, byl **však** blíže, **než** by bylo Petrovi milé. (H. Vojtíšek)

Srov. dále:

Jako lékaře by ho už nemělo nic překvapit, **přesto** se doslova zhrozil, **když** tam přišel poprvé! (M. Štráfeldová)

Samotné setkání byl pořádný šok, **avšak** ještě větší se dostavil **poté, co** pochopila [...] (E. Tvrdá)

Nebyla by to **sice** potřebovala, **přesto** se **ale** rozhodla si po snídani ještě hodinku lehnout, **aby** nepřecenila své síly. (A. Wagnerová)

IV. Větosled ,věta hlavní – klauze závislá na druhé větě hlavní – věta hlavní‘

Na druhé hlavní větě závisí anteponovaná věta vedlejší. Tato věta vedlejší je zpravidla příslovečná, velmi zřídka nepříslovečná. Antepozicí závislé klauze vzniká zpravidla kontaktní dvojice spojovacích výrazů.

A. Závislá klauze je příslovečná.

Interponovaná závislá klauze může být časová, příčinná, podmínková nebo přípustková:

- (20) Silnice byla prázdná, **ale když** se dostali dál, upoutalo cosi jejich pozornost. (ČNK)
- (21) Podobu otce **sice** moc netrefil, **ale jelikož** tam bylo všechno důležité napsáno, tak to nevadilo. (J. Kovaříková)
- (22) Doba tedy nebyla příznivá pro Katilinův převrat, **naopak, kdyby** se ho odvážil nyní, ztroskotal by. (J. Loukotková)
- (23) Měl **sice** naživu mladšího bratra, **ale přestože** se oženil až dávno po čtyřicítce, postaral se o zachování rodu sám, a to zcela zásadně. (L. Vaňková)

Srov. dále:

[...] nikterak nepřekračoval hranice dobrého vkusu, **avšak když** pohlédl do Helžiny tváře, předpokládaný úsměv v ní nenašel. (M. Viewegh)

Ve výši mé hlavy nebylo nic, ani ve výši mých ramen, **zato když** jsem pohlédl níž, uviděl jsem v zrcadle tmavovlasého devítiletého chlapce [...] (K. Sidon)

Více než sedm jsem jich zatím nechytil, **ale zato když** jsem opravoval v létě střechu, našel jsem pod hřebenáči čtyři svlečené hadí kůže. (F. Nepil)

Ludvík překvapeně zamrkal, **než však** stačil něco namítnout, Míša vyklouzla z místnosti [...] (M. Váňová)

Karel se chtěl podívat do koupelny, **než se ale** dotkl kliky, zaslechl z ložnice sténání. (P. Hudský)

Martin Hora i Vrabčák si jeho radu sice zapsali za uši, **nicméně jakmile** nastal večer, táhlo je to ven, do ulic. (V. Přibský)

B. Závislá klauze je nepříslovečná

Jde o méně frekventovaný typ souvětí. Závislá klauze je předmětová, méně často podmětová:

Po představení nás Jiří Suchý pozval na večeři, **ale co** jsme tenkrát jedli, to už taky nevím. (P. Chrástil)

To je ovšem normální pověrčivost, **kdežto co** jste mi vykládal, na to mohou věřit leda psychopati. (H. Prošková)

Sice se mu líbilo zasahovat do věcí západního světa, **ale že** by jeho hlas měl raději být slyšen, v to nedoufal. (L. Vaňková)

Pro potraviny do pevnosti sice museli, **proč však** vůbec brali zajatce s sebou, bylo nepochopitelné. (I. Makásek)

3.6.4 Vztah stupňovací

Tento vztah hlavních vět je mnohem méně častý než vztah slučovací a odporovací, navíc stupňovací spojka *ba* je knižní.

Základní větoslednou variantou je souvětí, ve kterém na první hlavní větě závisí postponovaná věta vedlejší.

I. Větosed ,věta hlavní – klauze závislá na první větě hlavní – věta hlavní‘

Závislá klauze je předmětová, atributivní nebo příslovečná:

- (1) [...] tiše se zeptal, **proč** jim tolik promíjí, **ba dokonce** některé nezpůsoby přívětivě přijímá. (F. Kafka – ČNK)
- (2) **Nejenže** ho to stojí strašnou spoustu **peněz, které** shrábne ta modelka, **ale** je s tím příšerná práce. (B. Svárovská)

- (3) Vůbec jsem se nedokázal soustředit, **když** mi Ben něco říkal, a **dokonce** jsem se bál řídit. (M. Vopěnka)

Srov. dále:

[...] děd by dnes ani nepoznal město Věšet, **kdyby** vstal ze svého hrobu, **ba** sotva by porozuměl každodenní mluvě Veseťanů [...] (M. Waltari – ČNK)

[...] **nejenže** si ani nesměl otevřít okno, **aby** prý těm ježibabám nenafoukalo do nějakých dutin, **ale** ještě ke všemu do něj nyní Šarlota vesele štouchla [...] (ČNK)

II. Větosled ‚věta hlavní – věta hlavní – závislá klauze‘

Závislá klauze je předmětová, podmětová, atributivní nebo příslovečná:

- (4) Opravdu mne překvapili, **ba** řekla bych, **že** zaskočili. (H. Parkánová-Whitton)
- (5) **Nejenže** se Běla ani náznakem neusmála, **dokonce** se zdálo, **že** ji ten dopis dojal. (A. Vovsová)
- (6) Já si babičku vůbec nepamatuju, **dokonce** mám podezření, **že** jsem ji nikdy v životě neviděl. (N. Valová)
- (7) **Nejenže** by jim volně položený náklad vadil při jízdě, **ale** určitě **by** jim samotným bylo nepříjemné, **kdyby** se za nimi přesouval [...] (H. Vojtíšek)

III. Větosled ‚závislá klauze – věta hlavní – věta hlavní‘

Jde o málo frekventovanou strukturu:

- (8) **Že** k nim nepatřím, mě přirozeně mrzí, **ba** někdy až rozčiluje. (V. Havel)

IV. Větosled ‚věta hlavní – klauze závislá na druhé větě hlavní – věta hlavní‘

Jde o rovněž o málo frekventovanou strukturu:

- (9) Oni takto kradou denně, **ba** **když** se proti okrádání ozvete, cítí se ukřivdění a jsou agresivní. (ČNK)

3.6.5 Vztah vylučovací

Také tento vtaħ je v rámci daného typu souvětí poměrně málo frekventovaný.

I. Větosled ‚věta hlavní – věta hlavní – závislá klauze‘

A. Závislá klauze je nepříslovečná

Mezi větami hlavními je zájmenné příslovce *jinak* nebo jsou spojeny dvouslovným spojovacím výrazem *bud’ – nebo*:

- (1) Steaky proto solíme vždy až po dopečení, **jinak** se může stát, **že** budou příliš tuhé. (ČNK)
- (2) **Bud’** jsem se styděla, **nebo** jsem měla strach, **že** bys mě mohl špatně pochopit. (J. Vávra)

B. Závislá klauze je příslovečná

Mezi větami hlavními je spojka *nebo* nebo příslovce *jinak* nebo jsou spojeny dvouslovným spojovacím *bud’ – anebo, bud’to – anebo*:

- (3) Myslel to upřímně, **nebo** tak rafinovaně Funga napínal, **aby** povzbudil ještě víc jeho zájem? (R. Ráž)
- (4) Nejdřív si srovnej všechny kvinty, **jinak** se ti to celý rozveze, **jako když** si zapneš ob knoflík košili. (A. Vovsová)
- (5) **Bud’** chce tvůrce vydělat, **anebo** touží po tom, **aby** jeho film vidělo co nejvíce lidí. (ČNK)
- (6) **Bud’to** neměla ráda prsteny a náramky, **anebo** je musela prodat, **protože** s tím podnikáním se jí moc nevedlo. (P. Šuleř)

II. Větosled ‚věta hlavní – klauze závislá na první větě hlavní – věta hlavní‘

Závislá klauze je předmětová, atributivní nebo příslovečná:

- (7) Jednou mi při tom řekl, **abych** se ani nehnula, **nebo** se už nevzpamatuje. (A. Lustig)
- (8) **Bud’to** počkala, **až** si dopíšu poznámku, **nebo** si vyžádala pohledem souhlasné přikývnutí [...] (M. Král)
- (9) [...] vzpomene si na bratrovo **varování**, **aby** nelezl do rybníčního bahna daleko, **sic** v něm zůstane. (M. Vrba)
- (10) Bud’ je Šumava oslovila, **když** tu trávili dovolenou, **nebo** odsud pocházejí. (ČNK)

III. Větosled ,klauze závislá na první větě hlavní – věta hlavní – věta hlavní‘

Jde o málo frekventovaný typ souvětí:

Jestli to takhle půjde dál, bude třeba poohlédnout se po jiné agentuře, **jinak** by náš časopis pro ženy musel začít fotografie módy kupovat. (M. Soška)

IV. Větosled ,věta hlavní – klauze závislá na druhé větě hlavní – věta hlavní‘

Jde rovněž o málo frekventovaný typ souvětí:

Bud’ sis to špatně vyhledal v jízdním řádu, **anebo jestli** volals na informace, tak ses pak nejspíš přeslechl. (J. Kratochvíl)

3.7 Souvětí s dvěma větami hlavními a jednou klauzí závislou na každé z nich

Obsah:

3.7.1 Vymezení

3.7.2 Vztah slučovací

3.7.2.1 Závislé klauze jsou téhož obecného druhu

I. Věty předmětové nebo přívlástkové

II. Věty příslovečné

3.7.2.2 Závislé klauze jsou různého obecného druhu

I. Obě závislé klauze jsou v postpozici

II. Obě závislé klauze jsou v antepozici

III. První závislá klauze je v postpozici, druhá v antepozici

IV. První závislá klauze je v antepozici, druhá v postpozici

3.7.3 Vztah odporovací

3.7.3.1 Závislé klauze jsou téhož obecného druhu

I. Závislé klauze jsou nepříslovečné

II. Závislé klauze jsou příslovečné

3.7.3.2 Závislé klauze jsou různého obecného druhu

I. Obě závislé klauze jsou v postpozici

II. Obě závislé klauze jsou v antepozici

III. První závislá klauze je v postpozici, druhá v antepozici

IV. První závislá klauze je v antepozici, druhá v postpozici

3.7.4 Vztah stupňovací

3.7.5 Vztah vylučovací

3.7.1 Vymezení

Terminologická poznámka:

Složitě souvětí s dvěma větami hlavními a dvěma větami vedlejšími na nich samostatně závislými popisuje Trávníček (1951) jako **několikanásobné podřadné souvětí**, Hrbáček (1965) uvádí souvětí s větami souřadně spojenými, jež všechny jsou rozvity, Svoboda (1965) užívá termínu souvětí komplexně lineární, kdy všechny věty hlavní se rozvíjejí větou vedlejší, později pracuje s termínem graduálně lineární souvětí (Svoboda 1972), Havránek-Jedlička (1970) uvažují o **souřadně spojených souvětích podřadných**, Bauer-Grepl (1972) zmiňují, že všechny spojené věty hlavní jsou rozvity větami vedlejšími, Grepl-Karlík (1986) uvádějí, že na každé hlavní větě je závislá nějaká věta vedlejší nebo blok vedlejších vět. Podrobně se tímto typem složitěho souvětí jako sedmým typem zabýval Kočiš (1973).

Tento typ souvětí ilustruje věta (1):

(1) Můj Mistr mi sdělil, že otec uprchl, a nařídil mi, že ho musím za každou cenu zadržet.

(překlad: J. K. Rowlingová)

Závislé klauze bývají uvozeny **identickým spojovacím výrazem**, jak je tomu ve větě

(1) (spojka *že*).

Patrným rysem tohoto typu souvětí je jeho lineární **symetričnost**: jsou v něm souřadně spojena dvě elementární souvětí téže stavby.

Opět, jako v předešlých typech souvětí, tu rozlišujeme jednak závislé věty příslovečné a nepřísllovečné, jednak různý větosled.

Přísllovečné klauze stávají na začátku a na konci souvětí a bývají uvozeny identickým spojovacím výrazem; tato souvětí si vynucuje kontaktnost pozice slučovací spojky a pořadického spojovacího výrazu (*a když, a kdyby, ale jestli, avšak kdo* atd.):

- (2) **Když** jsi se mnou, štveš mě, **a když** jsi pryč, nenávidím tě ještě víc. (H. Žáková)
- (3) **Kdyby** tolik nepracovala, snad by nebyla tak unavená, **a kdyby** nebyla tolik unavená, třeba by se nezlobila kvůli ničemu. (ČNK)
- (4) **Jestli** příroda zničí člověka, bude konec lidstva, **ale jestli** zničí člověk přírodu, potom následně zničí sám sebe. (ČNK)
- (5) **Kdo** dosáhne vítězství nad jinými, je silný, **avšak kdo** zvítězí nad sebou samým, je mocný. (J. Oldřichová)

Obě dílčí souvětí mohou být spojena i **asyndeticky**:

- (6) **Když** člověku chybí draslík, má chuť na banány, **když** mu chybí sodík a mastné kyseliny, dal by si slaninu. (J. Cimický)

Méně často jsou závislé klauze různého druhu a uvozené různými spojovacími výrazy:

- (7) **Jak** jsem se postupně prokousával textem, můj nezdolný duch poklesával, **a když** jsem došel k poslednímu řádku, krčil se mi nemohoucně kdesi v koutku těla. (B. Navrátil)

Různé spojovací výrazy mohou uvozovat i klauzi téhož druhu, např. místní nebo časovou:

- (8) **Kde** zakopli, otevřelo se údolí, **a kam** spadla kapka jejich potu, vyrostl močál. (Z. Šmíd)
- (9) **Jakmile** se otevřely brány, vyřítili jsme se zběsilou jízdou z města ven, **a než** se znavené císařské strážce stačily k něčemu zmoci, uháněli jsme temnou krajinou zpět.
(překlad: M. Weber)

Méně častá je **trojice spojovacích výrazů**, a to souřadící spojky a kontaktní dvojice různovětných podřadicích výrazů:

Dnes Dora ví, **že** i tak malé dítě ještě nevidí, **a že i kdyby** vidělo, tak zrovna Jakoubek ji tehdy pravým okem určitě nespátril [...] (K. Tučková – ČNK)

Mezi větami hlavními je nejčastěji poměr slučovací a odporovací, méně často stupňovací a vylučovací, nejméně často prostě vysvětlovací.

3.7.2 Vztah slučovací

Pravopisná poznámka:

U tohoto typu souvětí je v jazykové praxi pro pochopení smyslu souvětí důležitá **správná interpunkce**. První závislá klauze musí být nejen vepředu, ale i vzadu oddělena čárkami (*Akademická příručka českého jazyka*, 2019, s. 168). Před spojkami *a*, *i*, *nebo*, *ani*, *či* se však na konci první závislé klauze často nesprávně čárka nepíše. Vychází se totiž z pravidla pro větu jednoduchou (*Pravidla českého pravopisu*, 1993, s. 63). Srov. **nesprávnou absenci čárky** před spojkou *a*:

Zdálo se, **že** je to až neskutečné **a** v duchu byla přesvědčena, **že** ona nikdy nic podobného nedokáže. (L. Mikisek)

Mluvili jsme spolu tak deset minut, **než** jsme si nakonec rozuměli **a** Beny už tušil, **co** ti Rusové chtějí. (J. Formánek)

Čárka **se nesprávně nepíše** také před spojkou *a* na konci první hlavní věty:

Když jsem se zastavil, čekal na mě **a když** jsem se dal do chůze, rozjel se taky. (J. Fousek)

3.7.2.1. Závislé klauze jsou téhož obecného druhu

Závislé klauze jsou obě předmětové nebo obě přívlastkové nebo obě příslovečné.

I. Věty předmětové nebo přívlastkové

Obě závislé klauze jsou buď předmětové (věta (10)), nebo přívlastkové (věta (11)):

(10) Řekl jí, **že** je to správné, **a** zeptal se jí, **jestli** se mnou ještě chodí. (M. Kundera, *Žert* – ČNK)

(11) Měl schovaný zbytek mrkve, **kterou** strážci přidávali do masové polévky, **a** potají přilepšoval kozám, **které** za ním na oplátku běhaly jak pejsci. (Z. Fišera)

Srov. dále:

[...] teď vidím, **že** i moje choť je mi věrná, **a** naopak nevidím, **proč** by mi věrná být neměla [...] (Z. Šmíd)

Nejdřív prohlásil, **že** se to v domě hemží křesťanskými dívkami, **a pak** řekl, **že** pro dnešek je konec s učením [...] (K. Štorkán)

Jednak chtěl celému dvoru dokázat, **že** je mužem na svém místě, **a** za druhé prostě nedokázal nepochlubit se s tím, **co** dokázal. (M. Švandrlík)

Jednak jsem vůbec nevěděla, **o jakém** smetišti je řeč, **a pak** jsem považovala za nad slunce jasnější, **že** na smetišti se ani krást nedá. (I. Devátá)

II. Věty příslovečné

Obě závislé klauze jsou příslovečné a jejich pozice vůči větám hlavním je buď identická, nebo rozdílná.

A. Identická pozice závislých klauzí

1. Antepozice

(12) **Kdybych** měl peníze, nemusel bych se odvolávat, **a když** je nemám, nebylo by odvolání stejně k ničemu. (J. Loukotková)

Srov. dále:

Co odjel z Anglie, myslela jsem jenom a jenom na něj, **a pak když** mi byl konečně na dosah, přála jsem si být sama. (H. Žáková)

2. Postpozice

(13) Ozbrojenci se v mžiku shlukli kolem urozené dvojice, **aby** ji ochránili, **a** jeden z nich pozdvihl louči, **aby** si na vetřelce posvítit. (H. Whitton)

Srov. dále:

Tehdy vyhlížela servaně, **protože** se bála dovnitř, **a** teď ji naopak deptá, **že** dovnitř nemůže. (J. Loukotková)

Někdy příliš pršelo, **takže** obilí shnilo, **jindy** bylo jaro tak suché, **že** osení nevzešlo [...] (I. Devátá)

B. Rozdílná pozice závislých klauzí

1. první klauze je v postpozici, druhá v antepozici

- (14) Kulhala jsem, **protože** jsem měla něco s kolenem, **a protože** v klubovně táhlo, tak jsem drkotala zubama. (H. Pawłowska)

2. první závislá klauze je v antepozici, druhá v postpozici

- (15) **Protože** byl jejím velkým obdivovatelem, nelenil **a** vyrazil, **aby** tam byl mezi prvními. (ČNK)

3.7.2.2 Závislé klauze jsou různého obecného druhu

Jedna ze závislých klauzí je nepříslovečná, druhá je příslovečná.

I. Obě závislé klauze jsou v postpozici

předmětová a příčinná:

- (16) Cítila jsem jen, **že** se mi tu nabízí přátelství, **a** byla za to vděčná, **protože** ne od každého z mých starých přátel se mi dostalo napoprvé tak vřelého přijetí. (J. Tichá)

Dále dochází např. k následujícím kombinacím závislých klauzí:

předmětová a přípustková:

On je jednak zvědavý, **jak** postupuje „jeho“ případ, **a** jednak ona už je mu hodně blízká, **i když** vlastně ani neví, jak se to stalo. (J. Žáček)

podmětová a příčinná:

Trvalo dost dlouho, **než** ho vůbec dostihl, **a** podařilo se mu to jen **proto, že** se Soběslav nepokusil překročit hranici. (H. Whitton)

přívlastková a předmětová:

Důvěru vkládá do lidí, **které** dosud nepotkal, **a** i přesto je skálopevně přesvědčen, **že** mu bezpochyby pomohou v rozuzlení i záchraně možného i nemožného. (T. Zrůst)

přívlastková a účinková:

Popadla pak džber, **ve kterém** si Mlada nepřestávala máčet šátek, **a** vrazila jí ho do rukou, **že** Mladě vyšpláchla voda na vysoký vyšívaný pás [...] (H. Whitton)

účelová a předmětová:

Postaví Matěje na zem, **aby** je mohl políbit, **a** ani si nevšimne, **že** mu vítr na hlavě zvedá řídké bílé chmýří. (J. Svěrák)

přípustková a přívlastková:

Usmívala se stále víc, **přestože** nepohnula rty, **a** s přibývajícím úsměvem začalo sílit světlo, **které** je oba obklopovalo. (E. Talpová)

II. Obě závislé klauze jsou v antepozici

Dochází např. k následujícím kombinacím závislých klauzí:

předmětová a příčinná:

Že je cikán, o tom Dežo nepochyboval, **a jelikož** cikáni jsou katolíci, měl jeden čas představu [...] (J. Štětina)

předmětová a časová

Co si kdo nadrobí, slíznou ostatní, **a jak** ubíhá propocená hodina za hodinou, Zlatokop zpanikaří. (R. Denemarková)

III. První závislá klauze je v postpozici, druhá v antepozici

Dochází např. k následujícím kombinacím závislých klauzí:

přívlastková a místní:

Příští den odtáhl s celým vojskem, **které** pomalu postupovalo křížem krážem Českou zemí, **a kudy** prošlo, zanechávalo spoušť. (L. Vaňková)

podmětová a časová:

Největším překvapením ale pro mě bylo, **že** dokonce i ona si mě pamatovala, a **hned jak** mě zaregistrovala, tak se usmála [...] (M. Cabák)

IV. První závislá klauze je v antepozici, druhá v postpozici

přípustková a podmětová:

Byť nepatřil mezi esa třídy, čamar si nikdy jako outsider nepřipadal, **a** je pravda, **že** ho za něj nikdo v kolektivu ani nepovažoval. (K. Vondrášek)

3.7.3 Vztah odporovací

3.7.3.1 Závislé klauze jsou téhož obecného druhu

I. Závislé klauze jsou nepříslovečné

A. Obě jsou v postpozici

obě klauze jsou předmětové:

(17) Řekla, **že** je tady už pátý den na prázdninách, **ale** nezmínila se, **že** sem přijela na ozdravný pobyt. (I. Tajovská)

obě klauze jsou podmětové:

(18) Připadalo jí, **že** jasně slyší „Prag“, **ale** znepokojilo ji, **že** na začátku ten těžko srozumitelný nádražní hlas říkal něco jako „zweite“. (S. Dvořák)

obě klauze jsou přívlastkové:

- (19) Babička pak vstoupila do komunistické **strany, kterou sice** nenáviděla, **ale** chodila na schůze v **naději, že** tak manžela dostane zpátky. (O. Burian)

přívlastková a podmětová:

- (20) Byl to vysoký urostlý muž, **který** se sice dosud držel zpříma, s nenahrbenými rameny, **přesto** na něm bylo patrné, **že** nejlepší léta života má dávno za sebou. (H. Whitton)

B. Obě klauze jsou v antepozici

obě věty jsou předmětové:

- (21) **Že** je divný, cítil v tom snu úplně jasně, **ale proč** tomu tak je, nevěděl. (I. Dousková)

C. První závislá klauze je v postpozici, druhá v antepozici

obě věty jsou předmětové:

- (22) Už bych měla být zvyklá na to, **že** mě mlátí, **ale že** to pak pokaždé otočí proti mně, na to si zvykat odmítám. (V. Veselá)

D. První závislá klauze je v antepozici, druhá v postpozici

obě věty jsou předmětové:

- (23) **O čem** spolu rozmlouvali, prý odmítl Winkler referovat, **ale** po týdnu sdělil svým kolegům v tribunálu, **že** z důvodu nemoci již není schopný se dále účastnit zasedání [...] (překlad: M. Weber)

II. Závislé klauze jsou příslovečné

A. Obě klauze jsou v antepozici

- (24) **Pokud** se potkáme, určitě si spolu skvěle popovídáme, **ale když** se půl roku nevidíme, nic se nestane. (M. Seidlová)

B. Obě klauze jsou v postpozici

- (25) Nechtěla jsem Rafaela rušit, **dokud** sám nepřijde, **ovšem** pro jistotu jsem nechala vypnutý počítač, **kdyby** se náhodou objevil ve dveřích [...] (H. Žáková)

C. První klauze je v postpozici, druhá v antepozici

- (26) Sice mu podryvala sebevědomí, **kde** jen mohla, **ale kdyby** chtěl skutečně v koncertování pokračovat, stěží by se nechal psychicky tak zdeptat [...] (M. Váňová)

3.7.3.2 Závislé klauze jsou různého obecného druhu

Jedna ze závislých klauzí je nepříslovečná, druhá je příslovečná.

I. Obě závislé klauze jsou v postpozici

předmětová a časová:

- (27) Příští neděli Karasová ani nepočkala, **až** po mši vystoupí společně s věřícími z kostela, **ale** přistoupila ke knězi prakticky ihned, **jakmile** opustil oltářní prostor. (H. Vojtíšek)

předmětová a příčinná

- (28) Věděla jsem, **že** Josef se samozřejmě mylí, **ale** mlčela jsem, **protože** bych ho stejně nepřesvědčila. (překlad: M. Waltari – ČNK)

Srov. dále:

předmětová a přípustková:

Přikázala mu, **aby** přišel na desátou, **ovšem** nervózně seděla na recepci už od devíti, **ačkoliv** s přípravami v prvopočátku neskutečně pospíchala [...] (H. Žáková)

předmětová a odporovací:

Muži si obvykle naříkají, **že** jejich manželky vyhadzují peníze za kosmetiku a oblečení, **avšak** Mojmir paradoxně trpí tím, **že** Hedvika utrácí příliš málo. (M. Viewegh)

předmětová a důsledková:

Následně si ještě autoři vyměnili, **aby** Roman hrál osmdesát procent představení, **leč** ani to se tak úplně nedodržovalo, **takže** Zavadil nakonec působil spíš jako jakýsi swing. (J. Štědroň)

předmětová a přívlastková:

Bee nevdává, **že** nespál doma, **ale** má **přece** jenom strach, **že** se mu něco mohlo stát. (Z. Zapletal)

účelová a přívlastková:

Otočil se, **aby** se vydal zpět, **ale** proti němu byla stejná zeď, **která** se jako radlice gigantického buldozeru pomalu posouvala proti němu. (J. Brodíl)

způsobová a předmětová

Tvářil se, **jako by** ho to ani moc nezajímalo, **přesto** si Lukáš všiml, **že** by člověka kulka opravdu trefila. (A. Polách)

II. Obě závislé klauze jsou v antepozici

(29) **Když** se nemračí, tak je moc hezká, **ale jak** se sem dostala a odkud je, nikdo z nás neví.

(J. Urban)

Srov. dále:

Že by si Hanka nezamkla, nechtělo se mu věřit, **ale už jak** vstoupil, slyšel ze své kanceláře něco jako šramot a pobrukování. (Z. Helcl)

Co způsobilo samotný zával, lze nyní jen těžko odhadnout, **ale aby** se obecně masa zeminy dala do pohybu, je zapotřebí nějaký impulz. (J. Tománek)

III. První závislá klauze je v postpozici, druhá v antepozici

(30) Doufal, **že** zahlédne dlaska tlustozobého, **když ale** vyšel mezi stromy, zpozoroval jen datla. (Z. Kaiserová)

Srov. dále:

Napadlo ji, **že** si noviny přečte, **ale když** přistoupila ke květináči, podlaha nebezpečně zapraskala. (S. Dvořák)

Operoval uskřípnutou kýlu, **kteřá** by jinak pacienta neohrožovala, **ale protože** by hrozily komplikace, raději přistoupili hned k zákroku. (J. Cimický)

Terezo, věř mi, **že** jsem k tomu člověku necítil ani kapénku othellovského nepřátelství, **když však** označil Evinu lásku jako cit hluboké duchovní hodnoty, začal jsem pěníť. (I. Devátá – M. Plzák)

Sice se zeptal, **jestli** by nebylo lepší informace získat jinou cestou, **ale když** to Gradić kategoricky odmítl, neměl už další námitky. (M. Maratová)

IV. První závislá klauze je v antepozici, druhá v postpozici

(31) **Kdyby** jí to řekl kdokoli jiný, vybuchla by, **ale teď** jen pokorně špitla, **že** se omlouvá.

(V. Vondruška)

3.7.4 Vztah stupňovací

Tento vztah je v rámci daného typu souvětí mnohem méně častý než vztahy slučovací a odporovací.

(32) Tentokrát měl N. skoro jistotu, **že** se jejich oči setkaly, **ba** na chvíli mu připadalo, **že** ho otec už nějakou dobu pozoruje. (J. Štolba)

Srov. dále:

Dívka mužům nerozumí, **protože** hovoří divnou řečí, **ba** zdá se jí, **že** se strýc Mercineri proměnil v cizího člověka [...] (F. Neuzil)

Přečetl jsem si o něm, **co** se dalo sehnat, **a dokonce** jsem si to vypsál, **abych** to měl přehledně. (J. Cimický)

3.7.5 Vztah vylučovací (alternativní)

Dochází tu např. k těmto kombinacím závislých klauzí:

obě klauze jsou předmětové:

(33) Tak chcete, **abych** zůstal, **nebo** chcete, **abych** odešel? (J. Žák)

obě klauze jsou podmínkové:

(34) A **když** žijeme špatným způsobem života, duši se to nelíbí, **nebo** **když** se za naše tělo stydí, sebere se a z těla odejde. (J. Burian)

obě klauze jsou příčinné:

(35) **Bud'** ty baby lžou, **protože** chtějí toho mého ulovit, **nebo** lže on, **protože** už ho některá z nich ulovila. (ČNK)

první klauze je přívlastková, druhá podmětová:

(36) **Bud'** měli silnou motivaci, **aby** se tak stalo, **nebo** jim bylo jedno, **co** se s penězi děje .

první klauze je způsobová, druhá předmětová:

(37) **Bud'** má člověk jednat tak, **aby** nemusel na vězení pomyslet, **nebo** si musí uvážit, **co** mu stojí za takové riziko. (V. Havel, zkráceno)

první klauze je předmětová, druhá podmínková:

(38) **Bud'** opravdu nevěděl, **že** kníže šel nejdříve navštívit své nejbližší, **anebo** **pokud** věděl, chápal to [...] (J. Dobrylovský, zkráceno)

3. 8 Souvětí s dvěma (nebo více) větami hlavními a jednou klauzí závislou na obou (všech) hlavních

Obsah:

3.8.1 Vymezení

3.8.2 Antepozice vedlejší věty

3.8.2.1 Vztah slučovací

3.8.2.2 Vztah odporovací

3.8.2.3 Vztah stupňovací

3.8.2.4 Vztah vylučovací

3.8.3 Postpozice vedlejší věty

3.8.3.1 Vztah slučovací

3.8.3.2 Vztah stupňovací

3.8.1 Vymezení

Terminologická poznámka:

Tento typ složitěho souvětí poprvé u nás zaznamenal Kočiš (1963). Později ho uvádí Hrbáček (1965), když píše o souvětí s větami souřadně spojenými, jež jsou společně rozvíjeny větou vedlejší. Miko (1966) ho označuje jako globální determinaci. Dále se mu věnovali Bauer-Grepl (1972), kteří hovoří o tom, že vedlejší věta determinuje obě souřadně spojené věty hlavní. Svoboda (1972) tento typ nazývá lineárně graduálním, kdy dvě nebo více vět hlavních je rozvíjeno společně jednou nebo několika větami vedlejšími. Grepl-Karlík (1986) píše, že vedlejší věta je závislá na všech větách hlavních (determinuje všechny věty hlavní).

Jde o typ souvětí, na jehož obou hlavních větách společně závisí jedna klauze a souvětí má zpravidla jednotnou vztahovou modálnost oznamovací:

- (1) **Když** zkazil svůj lov poprvé, sám **se zasmál a začal** vesele od nové půlhodiny znovu.
(J. Foglar – ČNK)

Zřídka má jednotnou vztahovou modálnost buď **tázací**, nebo **výzvodou**:

- (2) **Když** odcházeli, **zmizeli** hned, **nebo se** ve věži **zdrželi**? (V. Vondruška)
(3) **Když** se ti to nezdá, **dejte** peníze dohromady **a mějte** společnou pokladnu. (L. Fuks)

Jen výjimečně je v souvětí **modálnost smíšená**, např. výzvodová a oznamovací:

- (4) **Když** budete potřebovat drožku, **zavolejte a Franta Fára** pro vás **přijede** třeba o půlnoci. (Z. Francková)

Věta vedlejší může společně záviset i na více než dvou větách hlavních:

- (5) **Jakmile** oba pomocníci odběhli splnit úkoly, královský prokurátor **se opřel** ve svém křesle, **zavřel** oči **a** na chvíli **si** krátce **zdřímá**. (V. Vondruška)

Stylově příznakové je opakování souřadící spojky *a* mezi třemi větami hlavními:

- (6) **Než** tu kulovnici našel, začal vát vítr **a** ty včely se ze mne po desítkách zvedly **a** odletěly **a** já stál najednou vykulený [...] (F. Nepil)

Dvě věty vedlejší mohou záviset také na dvou větách hlavních společně:

Ale **když** led rozehřáli **a** otočili Svatava na záda, usmíval se **a** jeho oči byly otevřené [...] (J. Dotlačil)

Kdykoliv zazněl smuteční marš **a** ministr s křížkem vyšel klátivým krokem z ohybu cesty, nechali všichni práce **a** vyběhli před vrata. (J. Smetanová)

Místo abych se štěstím roztetelila **a** skočila mu kolem krku, seděla jsem nehnutě **a** snažila se potlačit pláč. (O. Táborská)

Souvětí, v němž věta vedlejší závisí na dvou větách hlavních společně, má dvě větosledné varianty.

3.8.2 Antepozice vedlejší věty

3.8.2.1 Vztah slučovací

I. Závislá klauze je příslovečná

A. Závislá klauze je časová

- (7) **Když** jsme se vrátili k otci, hlava mu ležela na polštáři **a** puls už měl nehmatný.
(překlad: A. C. Doyle – ČNK)

Srov. dále:

Jen jsme vyšli, déšť ustal **a** mlha se roztrhla. (Z. Šmíd)

Když ho propustili, měla jsem zrovna jiné starosti, **ani** jsem si na něho nevzpomněla. (D. Šafránková)

Když Hynek znovu otevře oči, **ani** před ním neleží Kirnbach, **ani** se vedle něho nesklání nad zraněným tělem Boris. (J. Dotlačil)

Mezitímco stavěl figurky, vstala **a** přešla několikrát pokojem. (V. Erben)

B. Závislá klauze je jiného příslovečného druhu

závislá klauze je účelová:

- (8) **Aby** se jí lépe přemýšlelo, vyšla na ulici **a** zapálila si cigaretu. (A. Hrachovcová)

závislá klauze je podmínková:

- (9) **Kdyby** to záviselo jen na mně, nosil bych tě třeba na rukou, říkal ti jen krásné věci, opustil bych svůj dosavadní život **a** utekl s tebou na konec světa! (H. M. Körnerová)

závislá klauze je odporovací:

- (10) **Aniž** čekala na nějakou odezvu, svlékla se donaha **a** rozvěsila svých několik hadříků kolem ohně. (J. Jandourek)
- (11) **Místo toho, aby** byl někde v hospůdce se svými kamarády, osaměle usrkával Old English Cider **a** díval se na bolševník [...] (P. Šabach)

II. Závislá klauze je podmětová

- (12) **Kdo** se probudil první, přinesl ze sklepa koks **a** vysypal včerejší popel. (L. Procházková)
- (13) **Co** v následujícím okamžiku spatřil, jej naprosto ohromilo **a** na chvíli i paralyzovalo. (P. Grandl)

3.8.2.2 Vztah odporovací

I. Závislá klauze je příslovečná

A. Závislá klauze je časová

- (14) **Když** se vzbudil, točila se mu hlava, **ale** tlak ve spáncích ustal. (K. Kováčová)
- (15) **Sotva** se rozednilo, vraceli se k řece, **ale** hladina již zůstávala prázdná. (V. Körner)
- (16) **Jak** dny ubíhaly, zásoba naštěpaného dříví se tenčila, **ale** Pátek se neobjevoval. (E. Řehořková)

Srov. dále:

Když je vyslychal poprvé, odpovídali **sice** uctivě, **ale** v podstatě nic důležitého neřekli. (V. Vondruška)

Když se Trautman vydal na cestu, vzduch třaskal mrazem, **avšak** les byl hluchý a slepý. (M. Valenta)

Když se konečně dostali ze stanice metra, nebylo to o nic lepší, **nicméně** tu přece jenom nešlo o život [...] (P. Šabach)

Když je pak oba odveze zpáteční vlak, nic nezešedne, **naopak**, teprve teď vypučí ty pravý odstíny [...] (K. Rada)

Když můj milovaný vyšel z holičství, měl **sice** kratší vlasy, **zato** ramena měl dvakrát tak široká, než když tam šel. (I. Devátá)

B. Závislá klauze je jiného příslovečného druhu

(17) **Kdyby** se Plukovník po nočním zátahu šel domů na pár hodin vyspat, nikdo by mu to jistě nevyčítal, **ale přesto** se rozhodl vrátit na Zbraslav do kanceláře. (M. Viewegh)

II. Závislá klauze je podmětová

(18) **Že** se pod tím dojmem rozhodli kapitulovat, nebylo možná nejudatnější, **ale** každopádně to dělalo čest jejich rozvaze a zdravému rozumu. (J. Dobrylovský)

3.8.2.3 Vztah stupňovací

Tento typ souvětí je poměrně vzácný:

(19) **Jestliže** je tomu naopak, gesta se se slovy rozcházejí, **ba** jim i protiřečí. (J. Kubánek)

(20) **Než** slunce zapadne, máme **nejen** nakoupeno, **ale** máme i dům s bazénem [...] (J. Svěrák)

3.8.2.4. Vztah vylučovací

závislá klauze je podmínková:

(21) **Pokud** odpovím po pravdě, **bud'** mě začnou litovat, **nebo** se se mnou možná úplně přestanou bavit. (J. Šimáček)

(22) **Kdyby** v těchto dramatických okamžicích císař viděl svého favorita, patrně by si zoufal, **nebo** alespoň silně zneklidněl. (M. Švandrlík)

závislá klauze je podmětová:

- (23) Co z Němec k nám kdy přišlo, všechno bylo proti našemu národu, **nebo** mu později neštěstí přineslo. (J. Brabeneč)

3.8.3 Postpozice vedlejší věty

3.8.3.1 Vztah slučovací

I. Závislá klauze je příslovečná

Vedlejší věta je nejčastěji časová, méně často účelová a přípustková:

- (24) Bylo ještě šero **a** lezavá ranní mlha stoupala z mokřin, **když** z Bezdězu vyrazila družina jezdců (V. Vondruška)
- (25) Rychtář Beutl mu donesl džbáněk piva **a** obskakoval ho, **aby** si ho nějak udobřil. (V. Vondruška)
- (26) Okamžitě ji objal mrazivý chlad komnaty **a** roztřásla ji zima, **přestože** oheň v krbu dosud plápolal vysokými, veselými plameny. (H. Whitton)

Srov. dále:

Zrovna dávala papír do obálky **a** chystala se jít spát, **když** uslyšela z obýváku hudbu. (S. Dvořák)

Mlčky jsem dokuřoval na chodbě **a** probíral jsem se v Plocarově proměně, **zatímco** on telefonoval v bytě. (J. Navrátil)

II. Závislá klauze je podmětová nebo předmětová

- (27) Sledovala jsem ho **a** bylo mi jasné, **že** tenhle nezůstane na mém seznamu ani na posledním místě. (E. Martin)
- (28) Byl nadšen, byl šťasten, byl si znovu jist, **že** ho má ráda [...] (P. Kohout)

3.8.3.2 Vztah stupňovací

Jde o poměrně vzácný typ souvětí:

- (29) A to jsem tehdy netušil, **ba** ani v tom nejsmělejším snu bych se byl neodvážil doufat, **že** ve stejném městě na mne bude čekat obrazovka. (M. Gruša)

ODDÍL VII: KONGRUENCE (SHODA)

(V tomto oddílu se nepojednává o kongruenci **u přechodníků**, ani o kongruenci **v rámci rezultativních konstrukcí** – tyto případy shody jsou zahrnuty v oddílu V., kap. 2 *Nominalizace pomocí přechodníků a participií* a v oddílu III., kap. 6.6 *Rezultativum*)

Obsah:

1. Obecná charakteristika
2. Shoda v rámci nominální skupiny jako prostředek determinace
 - 2.1 Vymezení
 - 2.1.1 Shodný přívlastek vyjádřený syntaktickým adjektivem – pravidelné případy
 - 2.1.2 Shodný přívlastek vyjádřený syntaktickým adjektivem – zvláštní případy
 - 2.2 Shodné adjektivní vztažné zájmeno
 - 2.2.1 Shodné adjektivní vztažné zájmeno – pravidelné případy
 - 2.2.2 Shodné adjektivní vztažné zájmeno – zvláštní případy
 - 2.3 Shoda antecedentu s koreferenčním zájmenem *kdo, co*
 - 2.3.1 Zájmeno *kdo*
 - 2.3.2 Zájmeno *co*
 - 2.4 Shodný přívlastek vyjádřený syntaktickým substantivem
 - 2.4.1 Shodný přívlastek vyjádřený syntaktickým substantivem – pravidelné případy
 - 2.4.2 Shodný přívlastek vyjádřený syntaktickým substantivem – zvláštní případy
 - 2.5 Číselná shoda v atributivním syntagmatu typu *byty s terasou / terasami*
3. Shoda v rámci nominální skupiny: apozice
 - 3.1 Shoda v rámci nominální skupiny: apozice – pravidelné případy
 - 3.2 Shoda v rámci nominální skupiny: apozice – zvláštní případy
4. Shoda v koordinaci
5. Shoda v doplňkové konstrukci
 - 5.1 Kongruence v doplňkové konstrukci – pravidelné případy
 - 5.2 Kongruence v doplňkové konstrukci – zvláštní případy
6. Shoda v predikaci
 - 6.1 Shoda slovesného přísudku s jednoduchým podmětem
 - 6.1.1 Obecný přehled
 - 6.1.2 Shoda v osobě
 - 6.1.2.1 Shoda v 1. osobě singuláru a plurálu
 - 6.1.2.2 Shoda v 2. osobě singuláru
 - 6.1.2.3 Shoda v 2. osobě plurálu
 - 6.1.2.4 Shoda se vztažným zájmenem uvozujícím vztažnou větu (*já, který/kdo; my, kteří/kdo* + finitní sloveso)
 - 6.1.3 Shoda v čísle
 - 6.1.3.1 Shoda v čísle – pravidelné případy
 - 6.1.3.2 Shoda v čísle – zvláštní případy
 - I. Podmětem je číslovka
 - II. Podmětem je citovaný zpodstatnělý výraz
 - III. Podmětem je infinitiv
 - IV. Podmětem je vedlejší věta
 - 6.1.4 Shoda v rodě
 - 6.1.4.1 Pravidelné případy

- 6.1.4.2 Shoda v elektivních konstrukcích
- 6.1.5 Shoda v konstrukcích se sponou
 - 6.1.5.1 Standardní shoda
 - 6.1.5.2 Neshoda přísudku s podmětem
 - 6.1.5.3. Shoda adjektivního přísudku v čísle a rodě
- 6.2 Číselná shoda slovesného přísudku s několikanásobným podmětem
 - 6.2.1 Podmět je tvořen parataktickou koordinací jmen (*Jana a Petr*)
 - 6.2.1.1 Podmět je dvoučlenný
 - 6.2.1.2 Podmět je vícečlenný
 - 6.2.2 Podmět je tvořen hypotaktickou koordinací jmen (*Jana s Petrem*)
- 7. Shoda složených slovesných tvarů v čísle a rodě
 - 7.1 Přehled syntetických a analytických slovesných tvarů
 - 7.2 Shoda složených slovesných tvarů v čísle a rodě – pravidelné případy
 - 7.2.1 Shoda v konstrukci předminulého času indikativu aktiva
 - 7.2.2 Shoda v konstrukci minulého času indikativu aktiva 1. a 2. osoby obou čísel
 - 7.2.3 Shoda v konstrukci přítomného kondicionálu
 - 7.2.4 Shoda v konstrukci minulého kondicionálu
 - 7.2.5 Shoda v konstrukci opisného pasiva všech způsobů (až na infinitiv), osob a čísel
 - 7.3 Shoda složených slovesných tvarů v čísle a rodě – nepravidelné případy
 - 7.3.1 Vykání jednotlivci
 - 7.3.2 Elektivní konstrukce
- 8. Zvláštní případy
 - 8.1 Shoda podle smyslu
 - 8.2 Vykání jednotlivci – neshoda s adjektivem
 - 8.3 Typ: *něco/co nového*
 - 8.4 Shoda v konstrukci typu: *chtěl být dobrý/vyzkoušen*
 - 8.5 Shoda v konstrukci s kontrolou
 - 8.6 Shoda v konstrukci typu *Většina výletníků bylo opálených*
 - 8.7 Shoda ve vokativních konstrukcích
 - 8.8 Číselná shoda předmětu s plurálovým podmětem
 - 8.8.1 Vymezení
 - 8.8.2 Distribuční plurál závislého substantiva
 - 8.8.3 Distribuční singulár závislého substantiva
 - 8.8.4 Konkurence distribučního plurálu a singuláru

1. Obecná charakteristika

Kongruence (shoda) představuje bohatý a různorodý komplex syntaktických jevů, neboť je formálním morfologickým vyjádřením velkého množství syntaktických a sémantických vztahů.

Kongruence se účastní tyto morfologické kategorie: **osoba** (hodnoty: 1., 2., 3.), **číslo** (hodnoty: singulár, plurál, duál), **jmenný rod** (hodnoty: maskulinum životné, maskulinum neživotné, femininum, neutrum) a **pád** (hodnoty: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, lokál, instrumentál).

Kongruence je porůznu popsána v různých mluvnicích současné češtiny, např. Štícha a kol. (2013, 736–746), Štícha, F. (ed.) (2011, 885–909), Grepl et al. (1986; 1998); Karlík P. et al. (1995); Šmilauer (1966, 70–80), Šmilauer (1972).

V této kapitole systematicky a v celku postihujeme – i na základě dosavadní literatury – všechny typy kongruence v současné spisovné češtině.

Hlavní typy kongruence jsou následující:

1. Kongruence v rámci nominální skupiny jako prostředek determinace
2. Kongruence v rámci nominální skupiny: apozice
3. Kongruence v koordinaci
4. Kongruence v doplňkové konstrukci
5. Kongruence v predikaci
 - 5.1 Kongruence slovesného přísudku s jednoduchým podmětem
 - 5.2 Kongruence v predikaci – kongruence slovesného přísudku s podmětem tvořeným koordinátem
6. Kongruence složených slovesných tvarů v čísle a rodě
7. Zvláštní případy

2. Shoda v rámci nominální skupiny jako prostředek determinace

2.1 Vymezení

Nominální skupinu tvoří:

(a) syntakticky řídicí tvar (jakožto syntaktické substantivum):

- substantiva
- zpodstatnělého adjektiva
- osobního zájmena a zpodstatnělých dalších druhů zájmen
- substantivní číslovky základní a souborové,

případně zpodstatnělý tvar patřící k jinému slovnímu druhu a

(b) slova, která tento řídicí tvar rozvíjejí (determinují).

Rozvíjející tvary se mohou s řídicím syntaktickým substantivem shodovat ve jmenných morfologických kategoriích, tj. ve jmenném rodě, čísle a pádě. Rozvíjející, tj.

determinující tvar vyjadřuje kongruencí se substantivem, že určuje právě toto substantivum, tj. že s ním tvoří syntagma. Kongruence je tedy morfologický prostředek k vyjádření syntaktického vztahu determinace.

2.2 Shodný přívlastek vyjádřený syntaktickým adjektivem

2.1.1 Shodný přívlastek vyjádřený syntaktickým adjektivem – pravidelné případy

I. Shodný přívlastek vyjádřený syntaktickým adjektivem a stojící ve vztahu k němu v prepozici nebo v postpozici se se svým řídicím syntaktickým substantivem shoduje ve jmenném rodě, čísle a pádě, tj. shodující se slovní tvary vyjadřují svými morfy týž jmenný rod, totéž číslo a týž pád (níže v příkladech je řídicí slovo je podtrženo, jmenná skupina je vyznačena **tučně**):

(1) V celém bytě je **naleštěná podlaha z bílého dubu**.

Syntakticky závislé adjektivum *naleštěná* se v antepozici shoduje se svým řídicím substantivem *podlaha* ve jmenném rodě (= femininum), čísle (= singulár) a pádě (= nominativ); obdobně se preponované závislé adjektivum *bílého* shoduje se svým řídicím substantivem *dubu* ve jmenném rodě (= neživotné maskulinum), čísle (= singulár) a pádě (= genitiv). Ve větě:

(2) Pokud se do vody toto onemocnění dostane, úmrtnost **našich raků říčních** je stoprocentní.

se jak preponované adjektivní zájmeno *našich*, tak postponované adjektivum *říčních* shoduje se svým řídicím substantivem *raků* ve jmenném rodě (= maskulinum životné), čísle (= plurál) a pádě (= genitiv).

Ve větě:

(3) V televizi je **vyladěná Reaganova tisková konference**.

rozvíjejí všechna tři adjektiva v prepozici, tj. *vyladěná*, *Reaganova* a *tisková*, substantivum *konference* ve jmenném rodě (= femininum), čísle (= singulár) a pádě (= nominativ).

II. K pravidelným případům řadíme i případy tzv. nesklonných adjektiv, např. *blond*.

Tato adjektiva chápeme tak, že mají plné paradigma, kde každá kombinace jmenného rodu, čísla a pádu je vyjádřena tímž tvarem. Konstatujeme tedy, že např. ve větě:

- (4) Magnus má **blond** kudrnaté vlasy, d'olíčky ve tvářích [...]

se preponované adjektivum *blond* i preponované adjektivum *kudrnaté* shodují s řídicím substantivem *vlas*y ve jmenném rodě (= maskulinum neživotné), čísle (= singulár) a pádě (= akuzativ).

III. Determinující syntaktické adjektivum může společně rozvíjet všechny členy koordinátu. Je-li v prepozici, děje se tak kongruencí pouze s prvním členem koordinátu:

- (5) To by potom celá **tvoje krásná zahrada a dům** smrděly prasečí hnojůvkou!
(6) Hlavní oltář je bez obrazu a **svatý Petr a Pavel** jsou nad oltářem vymalováni na zdi.

Věta (5) je zjevně homonymní: posesivní zájmeno *tvoje* a adjektivum *krásná* určují buď jen první člen koordinace, tj. *zahrada*, nebo všechny členy koordinátu, tj. jak substantivum *zahrada*, tak substantivum *dům*. Je to příklad obecně platné systémové homonymie: kongruence s prvním členem koordinátu (v singuláru i plurálu) může vyjadřovat i kongruenci s celým koordinátem. Tento typ kongruence exemplifikuje podobně i věta (6).

Nepříliš častý je případ, kdy **adjektivum je v plurálu a první člen koordinátu v singuláru**; preponované adjektivum pak rozvíjí celý koordinát:

- (7) Hlavní oltář je bez obrazu a **svatí Petr a Pavel** jsou nad oltářem vymalováni na zdi.
(8) Měl jste krásnou kancelář v krásném kostele **svatých Šimona a Judy**.

Ve větě (7) adjektivní tvar *svatí*, který se neshoduje s prvním členem koordinátu v čísle, nehomonymně rozvíjí celý koordinát *Petr a Pavel* prostřednictvím kongruence v čísle koordinátu (= plurál), ve jmenném rodě (= maskulinum životné) a pádě (= nominativ). Obdobně ve větě (8).

V postpozici je analogická konfigurace běžnější, např. ve větě:

- (9) Musíme nejprve společně uctít liščí tažení a zúčastnit se **hostiny a tance pořádaných** v příbytku jejich vůdce.

rozvíjí adjektivum *pořádaných* celý koordinát *hostiny a tance* a s koordinátem se shoduje ve jmenném rodě (jakkoli formálně jednoznačně nevyjádřeným), tj. femininu / maskulinu neživotném, dále v čísle (= plurál) a pádě (= genitiv).

Častý je typ homonymie, kdy adjektivum v postpozici rozvíjí buď celý koordinát, nebo jen jeho poslední konjunkt:

- (10) To musíš ještě moc přemýšlet o neskonalé **milosti a milosrdenství božím**.

Zde adjektivum *božím* v lokálu singuláru neutra rozvíjí buď celý koordinát *milosti a milosrdenství*, nebo jen jeho druhý člen, tj. *božím*; nehomonymním případem by bylo užití plurálního tvaru *božích*.

IV. K pravidelným typům adjektivní atributivní shody patří i shoda původních duálových tvarů v instrumentálu – *nohama, očima, rukama, ušima, prsama*:

- (11) Hleděl však na své bližní **novýma očima**, rozšířen o jeden rozměr.
(12) **Těma novýma ušima** zřetelně slyším, jak z mletého masa uplácává karbanátky.

V. Rozvíjí-li adjektivum v prepozici adordinovanou konstrukci typu *město Praha*, rozvíjí nejbližší, tj. první substantivum:

- (13) Měla by taková iniciativa vzejít od samotného **města Prahy**.

2.1.2 Shodný přívlastek vyjádřený syntaktickým adjektivem – zvláštní případy

1. Zpodstatnělé výrazy jsou typicky v neutru, jak signalizují adjektiva rozvíjející takové výrazy:

- (14) Teprve **hromové apríl!!** odvolá blížící se srdeční slabost.

Ve větě (14) se zpodstatnělé substantivum *apríl* shoduje s adjektivem *hromové* ve jmenném rodě (= neutrum), čísle (= singulár) a pádě (= nominativ).

2. Vedle standardního případu kongruence adjektiva v postpozici

(15) Jde se spát, **holka zlatá!**

existují i případy **expresivních konstrukcí**, kdy rozvíjené substantivum je maskulinum životné ve vokativu, méně často pak v nominativu, a je v expresivním (nezřídka hanlivém) významu rozvíjeno v postpozici adjektivem ve femininu:

(16) A ten **chlap sprostá, zlá, kouzelnická** vykládal můj sen, jako by to byly zprávy.

Expresivní tvary *prostá, zlá, kouzelnická* jsou tvary nominativu singuláru feminina rozvíjející v postpozici substantivum *chlap* v maskulinu životném; kongruence je tedy jen v čísle a pádě, nikoli ve jmenném rodě.

2.2 Shodné adjektivní vztažné zájmeno

2.2.1 Shodné adjektivní vztažné zájmeno – pravidelné případy

Adjektivní vztažné zájmeno (dále zájmeno Rel) odkazuje k nějakému syntaktickému substantivu S a vyjadřuje spolu s ním koreferenční vztah. Morfologickým prostředkem k vyjádření tohoto vztahu je kongruence zájmena Rel se substantivem S ve jmenném rodě a čísle, přičemž substantivum S se nachází v klauzi C₁, jež je nadřazena klauzi C₂, v níž se nachází zájmeno Rel. Zájmeno Rel se se substantivem S neshoduje v pádě, neboť pád je dán větným vztahem (zvl. valencí) v klauzi C₂;¹⁸ zájmeno Rel tedy netvoří se substantivem S syntagma. Tak ve větě

(17) Je reprezentantem **generace, která** i v těchto dnech žije mezi námi.

se morfologicky adjektivní zájmeno *kteřá* shoduje se substantivem *generace* ve jmenném rodě (= femininum) a čísle (= singulár); neshoduje se s ním v pádě (substantivum *generace* je v genitivu, zájmeno *kteřá* je jakožto podmět závislé vztažné klauze v nominativu).

¹⁸ Shoduje-li se zájmeno s antecedentem i v pádě, jde o případ negramatické atrakce.

Adjektivní zájmeno Rel může být v klauzi C₂ jakýmkoli větňým členem, mimo jiné i syntakticky adjektivním přívlastkem:

(18) Má hranatou **tvář, jejíž** nedostatek půvabu tlumí krásné zelené oči.

Syntakticky je ve větě (18) adjektivní vztažné zájmeno *jejíž* zanořeno hlouběji: v závislé klauzi C₂ *jejíž nedostatek půvabu tlumí krásné zelené oči* rozvíjí jakožto přívlastek substantivum *nedostatek*. Kongruencí ve jmenném rodě (= femininum) a čísle (= singulár) vyjadřuje koreferenční vztah se substantivem *tvář* v nadřazené klauzi C₁.

Zájmeno Rel může být koreferenční i s koordinátem, jenž může vyjadřovat buď několik entit, nebo entitu jedinou:

(19) Měl by spíš zabít tyhle **aristokraty a bezvýznamné šlechtice, kteří** vykořist'ují lid.

Vztažné zájmeno *kteří* (maskulinum životné, nominativ plurálu) koreferuje s plurálovým koordinátem *aristokraty a bezvýznamné šlechtice* a vykazuje tak kongruenci ve jmenném rodě (= maskulinum životné) a v čísle (= plurál).

V případě, že koordinát je denotátem jediné entity, je koreferenční vztažné zájmeno samozřejmě v singuláru:

(20) Soukup se prý zlobil, že on je **místopředseda Demokratické strany zelených a člověk, který** dává do její kampaně peníze.

V syntakticky, ne však sémanticky homonymní větě (20) je vztažné zájmeno *který* koreferenční (a) buď pouze se substantivem *člověk* a shoduje se s ním ve jmenném rodě a čísle, nebo (b) s koordinovanou skupinou *místopředseda Demokratické strany zelených a člověk* a při této interpretaci se shoduje s touto skupinou jen v rodě.

2.2.2 Shodné adjektivní vztažné zájmeno – zvláštní případy

Existují případy, kdy antecedent koreferenčního vztahu je v singuláru, ale koreferenční vztažné zájmeno je v plurálu:

(21) Nebylo to **obyčejné auto, jakých** jsou tisíce.

V tomto případě se koreferenční vztažné zájmeno *jakých* neshoduje se svým antecedentem v čísle (*auto* je v singuláru, *jakých* je v plurálu), ale shoduje se s ním ve jmenném rodě, ač z tvaru se to nepozná: morfologicky homonymní tvar *jakých* je týž pro všechny hodnoty jmenného rodu.

2.3 Kongruence antecedentu s koreferenčním zájmenem *kdo, co*

2.3.1 Zájmeno *kdo*

Lexém *kdo* je morfologicky životné maskulinum v singuláru, srov.:

(22a) **Kdo** jiný tam byl?

(22b) ***Kdo** jiná tam byla?

(22c) ***Kdo** jiní tam byli?

(23a) Nevím, **kdo** tady byl.

(23b) *Nevím, **kdo** tady byla.

(23c) *Nevím, **kdo** tady byli.

Pokud uvozuje atributivní klauzi, koreferuje se zájmenem *ten* či *všechen* v postavení antecedentu (v nadřazené klauzi) koreferenčního vztahu. **Koreference je vyjádřena kongruencí** se zájmenem *ten* či *všechen* ve jmenném rodě a čísle podobně jako v případě adjektivního vztažného zájmena:

(24) **Ten, kdo** vykouznil Znamení zla, ať už to byl kdokoli [...]

Případ exemplifikovaný větou (24) je standardní: podmětové zájmeno *kdo* je koreferenční s antecedentem *ten* a tato koreference je morfologicky vyjádřena kongruencí obou zájmen v čísle (= singulár) a jmenném rodě (= maskulinum životné).

Jsou ale případy, kdy zájmeno *kdo* vyjadřující koreferenční vztah nemusí být v maskulinu životném ani v singuláru:

(25) Většina **těch, kdo** zemřeli v této aréně, patří k římským patricijským rodinám.

(26) Patřím mezi **ty, kdo** nezapomněly na nic.

Ve větě (25) je zájmeno *kdo* koreferenční se zájmenem *těch* v nadřazené klauzi a shoduje se s ním v čísle (= plurál) a ve jmenném rodě (= maskulinum životné), protože v závislé klauzi je *kdo* podmět a přísudek je tvořen finitním slovesem *zemřeli*, přičemž přísudek se tu shoduje s podmětem *kdo* v rodě, čísle a osobě. **Zájmeno *kdo* je tu tedy morfologicky v plurálu životného maskulina**, jak signalizuje pouze slovesný tvar životného maskulina *zemřeli*. Ve větě (26) zájmeno *kdo* ve funkci podmětu je ve femininu plurálu, jak signalizuje finitní tvar *nezapomněly*. Slovesný tvar rovněž určuje rod zájmeného tvaru *ty*, tj. femininum.

2.3.2 Zájmeno *co*

Zájmenný lexém *co* je morfologicky neutrum singuláru:

(27a) Neví, **co** bylo dobré.

(27b) *Neví, **co** byl dobrý.

(27c) *Neví, **co** byla dobrá.

(27d) *Neví, **co** byli dobří.

Jako koreferenční zájmeno se *co* chová podobně jako zájmeno *kdo*: shoduje se se svým antecedentem ve jmenném rodě a čísle. Na rozdíl od zájmena *kdo* však nemusí být antecedentem pouze zájmeno *ten* a *všechen*, ale i libovolné substantivum či zpodstatnělý tvar jiného slovního druhu:

(28a) **Ta žena**, **co** mu přinesla jogurtovou zmrzlinu [...]

(28b) ***Ta žena**, **kdo** mu přinesla jogurtovou zmrzlinu [...]

Ve větě (28a) je *co* tvarem feminina singuláru, neboť koreferuje s antecedentem *žena* týchž morfologických vlastností.

Vztažné zájmeno *co* zprostředkuje jistý specifický typ kongruence zejména v hovorové, ale i literární češtině. Ve větě:

(29) **Chlapec**, **co ho**/***ji** uvrhli do pískovcové cely v podzemí a nechali ho tam s jedinou svíčkou a úzkou postelí, nepronesl ani slůvko.

kombinace *co ho* analyticky nahrazuje spisovný tvar *kterého* a tato kombinace zároveň vyjadřuje koreferenční vztah se svým antecedentem *chlapec* prostřednictvím kongruence ve jmenném rodě (= maskulinum životné) a čísle (= singulár).

(Podrobně k tomuto typu kongruence z jiných hledisek viz oddíl VI., kap. 2.2.1.2)

2.4 Shodný přívlastek vyjádřený syntaktickým substantivem

2.4.1 Shodný přívlastek vyjádřený syntaktickým substantivem – pravidelné případy

Je-li přívlastek tvořen shodným substantivem, jde typicky o kongruenci v pádě a čísle, srov.:

(30) Trvalo nám to bůhvíkolik hodin, protože ten **chudák kuň** byl unavený.

(31) **Chudinka paní** Moskowitzová

Ve větě (30) se přívlastek *chudák* shoduje se svým řídicím substantivem *kuň* ve jmenném rodě (= životné maskulinum), čísle (= singulár) a pádě (= nominativ). Podobně je shoda ve femininu ve větě (31).

Jsou ale případy, kdy shoda být nemusí, zvláště ve jmenném rodě. Ve větě

(32) Jak jinak se **chudák holka** má dovědět, že se jim líbí?

se řídicí substantivum *holka* shoduje se svým substantivním přívlastkem *chudák* v pádě a čísle, nikoli ve jmenném rodě.

2.4.2 Shodný přívlastek vyjádřený syntaktickým substantivem – zvláštní případy

1. Nominativ jmenovací.

Substantivum N₂ v nominativu jmenovacím typicky následuje po generickém substantivu N₁, přičemž obě substantiva se mohou, ale nemusí shodovat ve jmenném rodě, čísle a pádě:

(33) V případě MUDr. Bartáka se jedná o **město Praha**.

(34) Obrátili jsme se také na **město Prahu**, jestli by nám letos výjimečně nepomohli.

(35) v **knize Budenbrookovi**

(36) Litvínovští radní doporučili povolit stavbu soukromé **firmě Handlíř a syn**.

Věta (33) obsahuje konstrukci s nominativem jmenovacím *město Praha*, kde *město* je v akuzativu a *Praha* v nominativu, je tu tedy **pouze kongruence v čísle**, ne v pádě. Věta (34)

neobsahuje konstrukci s nominativem jmenovacím, ale přívlastek *Prahu* se shoduje se svým řídicím substantivem *město* v čísle a pádě (v rodě se shodovat nemůže). Další konstrukce s nominativem jmenovacím vidíme v příkladu (35) a ve větě (36), kde *Budenbrookovi* a *Handlíř a syn* jsou v **nominativu jmenovacím a neshodují se** se svým generickým substantivem v rodě, čísle ani pádě.

2. Rodinné společné příjmení.

V adordinovaných konstrukcích typu:

(37) Václav a Ivan Havel

(38) Zuzana a Marie Strnadová

se příjmení *Havel*, resp. *Strnadová* shoduje s oběma příslušnými konjunktami koordinátu *Václav a Ivan*, resp. *Zuzana a Marie* ve jmenném rodě, čísle a pádě.

V konstrukcích typu:

(39) Petr a Eva Jelínkovi/Novotných

(40) Jan a Jiří Novotný/Novotní/Novotných

se v příkladu (39) příjmení *Jelínkovi* shoduje s příslušnými konjunktami v pádě a v maskulinu životném s konjunktou v maskulinu životném; *Novotných* se shoduje pouze v čísle (= plurál) s celým koordinátem. V příkladu (40) uvádíme pro úplnost všechny možné podoby, přičemž tvar *Novotní* se shoduje s koordinátem *Jan a Jiří* v rodě, čísle (= plurál) a v pádě; tvar *Novotných* se neshoduje s koordinátem ani s jeho konjunktami v pádě.

2.5 Číselná shoda v atributivním syntagmatu typu *byty s terasou / terasami*

Jde o atributivní syntagma, jímž se entitě vyjádřené určovaným substantivem; např. *byt*, *maminka*, *klisna* přívlastňuje entita označená závislou předložkovou vazbou: *s terasou*, *s kočárkem*, *s hřibětem*.

Potíže se shodou nastávají, je-li **určované substantivum v plurálu**. Atributivní substantivum pak může být **při nezměněném uzuálním významu** buď rovněž **v plurálu**, **anebo v singuláru** (obě věty ČNK):

(1a) V nabídce by měly být i prostorné **byty s terasou**.

(1b) Vyšší patra nabízejí i prostornější **byty s terasami** pro mladé rodiny.

Číselné poměry implikované komitativním atributem (*s terasou, s terasami*) lze vyjádřit takto:

byty s terasou = byty, z nichž každý má jednu terasu

byty s terasami = byty, z nichž každý má jednu terasu

Singuláru v tomto typu atributivního syntagmatu říkáme ‚**komitativní singulár**‘ (KS), plurálu pak ‚**komitativní plurál**‘ (KP) – ten se někdy nazývá **plurál distributivní**; singulárový nebo plurálový atribut pak nazýváme ‚**komitativní atribut**‘.

Pokud pragmaticky připadá v úvahu, že k entitě označené určovaným substantivem (např. *maminka*) může běžně přináležet více entit (např. *děti*), pak je číselný význam syntagmatu s plurálem určovaného substantiva **vágní**:

(a) *maminky s dětmi* = maminky, z nichž některá má jedno dítě, jiná dvě nebo více dětí

(b) *maminky s dětmi* = maminky, z nichž každá má dvě nebo více dětí

(c) *maminky s dětmi* = maminky, z nichž každá má jedno dítě

Jen ze zkušenosti se světem (tj. z pragmatiky) plyne, že nejčastějším významem tu bude patrně význam (a).

Pro volbu KS nebo KP tu neexistuje žádné jasné a striktní pravidlo, nicméně jisté tendence lze pozorovat – **při některých lexikálních obsazeních** daného typu syntagmatu se preferuje plurál, při jiných se preferuje singulár. Ukazuje to následující tabulka:

Tab. 1: Konkurence KS a KP (pouze u nominativního tvaru determinovaného substantiva; u homonymních tvarů pro nominativ a akuzativ jsou zahrnuty i akuzativy, u nehomonymních tvarů je zahrnut pouze nominativ; homonymní singulárové tvary typu *ženy, muži* byly manuálně vytříděny)

Pořadí	Syntagma s KP	Počet dokladů	Syntagma s KS	Počet dokladů	Násobek
1.	policisté s obušky	59	policisté s obuškem	0	-
2.	lidé s transparenty	130	lidé s transparentem	7	18,6
3.	lidé s deštníky	34	lidé s deštníkem	2	17,0
4.	maminky s kočárky	5 253	maminky s kočárkem	327	16,1
5.	chlapi s lopatami	22	chlapi s lopatou	2	11,0
6.	rodiny s kočárky	364	rodiny s kočárkem	53	6,9
7.	pacienti s úrazy	34	pacienti s úrazem	10	3,4
8.	byty s terasami	76	byty s terasou	49	1,6

9.	hlídky s radary	36	hlídky s radarem	31	1,2
10.	policisté s radary	39	policisté s radarem	85	0,5
11.	lidé s maturitami	1	lidé s maturitou	199	0,005
12.	prohlídky s výklady	1	prohlídky s výkladem	394	0,003
13.	lidé s nadváhami	0	lidé s nadváhou	626	0

Tabulka naznačuje, že **KS je normou** u některých typů **jmen abstraktních**, u nichž je plurál obecně řídký (*maturity, nadváhy*).

Opakem komitativního atributu je **atribut uvozený předložkou bez: ženy bez muže/mužů** (obě věty ČNK):

(2a) V Praze se zachovalo z původního velkého uměleckého bohatství jen pár potlučených **soch bez hlavy** a několik obrazů odlomených z původních, větších oltářů.

(2b) „Mou specialitou je výroba **soch bez hlav**, mám na to i licenci.

Srov. dále:

V Liberci měla premiéru irská hra o **ženách bez mužů**.

Ministryně práce a sociálních věcí chce [...] porodnost zachránit třeba tím, že umožní umělé oplodnění i **ženám bez muže**.

Úřednice se divila pouze tomu, že ještě existují **lidé bez auta**.
Starší **lidé bez aut** pak nemají možnost nákupu ani základních potravin.

3. Shoda v rámci nominální skupiny: apozice

3.1 Shoda v rámci nominální skupiny: apozice – pravidelné případy

Je-li substantivum rozvíto apoziční konstrukcí, shoduje se s ním tato konstrukce typicky ve jmenném rodě, čísle a pádě:

- (1) Indický festival slavnostně zahájily Alena Schillerová, **ministřyně financí České republiky**, a [...]
- (2) Doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D., **historička a archivářka, vědecká pracovnice Masarykova ústavu AV ČR**, působí na katedře dějin a didaktiky dějepisu UK.
- (3) [...] na nichž byly na zlaté a hedvábné podložce vyšity znaky Jeho **nejkřesťanštějšího Veličenstva, francouzského krále**.
- (4) Považ, spatřil jsem Odyssea, **ithackého krále**, nejlstivějšího ze těch, kteří přijeli do této země bojovat s bídným Paridem.

Shoda v čísle a v pádě je typickou vlastností apozice; jmenný rod apozice se může lišit od jmenného rodu řídicího substantiva:

- (5) Dosavadní **majitel**, **ústecká Spolchemie**, prodala 100 akcií Lybaru společnosti AKB Aerosol.
- (6) Lidské **stoličky**, **prvotřídní kousky**.

Ve větě (5) se řídicí substantivum v maskulinu životném, *majitel*, shoduje se svou apozicí *ústecká Spolchemie*, která je ve femininu, jen v čísle a pádě, nikoli ve jmenném rodě. Slovesný přísudek se typicky shoduje v rodě s nejbližším větným členem (zde *prodala*), ve větě (5) tedy s apozicí. Zleva je adjektivem *dosavadní* rozvíjen řídicí větný člen, nikoli apozice. I ve větě (6) se rod apozice (= maskulinum neživotné) liší od rodu řídicího substantiva (= femininum).

Někdy se může řídicí substantivum lišit od apozice i v čísle, zvláště je-li jeden člen plurale tantum:

- (7) V tuto chvíli už víme, jak dopadly **volby**, **základ demokracie**.

Řídicí substantivum *volby* jsou plurale tantum, apozice *základ* je v singuláru.

K nekongruenci v čísle dochází i v případě vykání jednotlivci:

- (8) Nemohu přijmout jakékoli ocenění od **Vás**, **člověka**, který se ve své funkci soustavně pokouší udusit veškeré svobodné myšlení na Slovensku.

Ve větě (8) se zájmenný tvar *Vás*, který je morfologicky v plurálu, neshoduje v čísle s apozičním substantivem *člověka* (singulár).

3.2 Shoda v rámci nominální skupiny: apozice – zvláštní případy

Za zvláštní případ pokládáme pluralis maiestaticus, kde zájmenný tvar *my* se neshoduje s následujícím substantivem, typicky označením nějakého velmože:

- (9) **My**, **císař Svaté říše římské německého národa**, se plazíme v nočních košilích dvířky pro služebníky.

4. Shoda v koordinaci

Koordinát se skládá ze jmenných konjunktů, které se mohou neshodovat ve jmenném rodě i čísle, ale musí se shodovat v pádě. Ve větě

- (10) Muži kráčejí v dokonale uspořádaném útvaru a nesou si **zbraně**, krátký **meč**, **pilum** a **štít**, **přilbu** kolem krku a **ranec** přivázaný na konci hole.

se substantiva *zbraně*, *meč*, *pilum*, *štít*, *přilbu* a *ranec* neshodují v čísle ani ve jmenném rodě, zato se shodují v pádě (= akuzativ). Podobně se shodují substantiva různých jmenných rodů v pádě ve větě

- (11) **Bujon**, grilované **jehněčí** se zeleninou, **filé** z candáta, mražené **ovoce**, **káva** a **mrkve**.

V rámci adjektivní fráze, tedy skupiny adjektiv rozvíjejících určité substantivum, se adjektiva shodují ve všech kategoriích, tedy jmenném rodě, čísle a pádě:

- (12) Čekala na něj tak, jak čekají **krásné**, **chytré**, **bohaté** a **talentované** holky.

Adjektiva *krásné*, *chytré*, *bohaté* a *talentované* vyjadřují kongruenci se svým řídicím substantivem *holky* ve jmenném rodě (= femininum), čísle (= plurál) a pádě (= nominativ).

5. Shoda v doplňkové konstrukci

(K doplňku jako větnému členu viz podrobně oddíl III, kap. 9.4)

5.1 Shoda v doplňkové konstrukci – pravidelné případy

1. **Doplňek se shoduje v rodě, čísle a pádě s podmínkem či objektem** přísudku v klauzi nebo ve větě s přechodníkem (v případě přechodníku není samozřejmě kongruence v pádě).

Shodu s podmínkem (v dokladech níže je podmět podtržen a vyznačen tučně, adjektivní doplněk je vyznačen tučně) ve jmenném rodě, čísle a pádě dokládají například tyto věty:

- (1) **Adolf Kroupa** to neviděl **rád**, šlo o jeho čerstvě vydané překlady poezie Jannise Ritsose Sonáta měsíčního svitu.
- (2) **Vojáci** pátravě sledovali tváře svých kamarádů, **vědomi** si toho, že jeden z nich trpí.
- (3) **Karolína** Peake chodí doma ráda **bosa** (titulek)

Podmětový antecedent doplňku nemusí být lexikálně vyjádřen, srov.:

- (4) Pokud budu dost rychlá, pokud si troufnu běžet **bosa** sněhem [...]

Doplňěk *bosa* se tu shoduje s nevyjádřeným podnětem ve jmenném rodě (= femininum), čísle (= singulár) a pádě (= nominativ); finitní tvar 1. osoby signalizuje, že obecně morfologicky homonymní tvar *bosa* nemůže být tvarem neutra plurálu.

Doplňěk pochopitelně může být i v **jiném pádě než v nominaativu**:

akuzativ:

- (5) Vypočteme derivaci I, položíme **ji rovnu** nule a rovnicí řešíme pro x.
(6) Dětské oddělení mělo být zavřené první čtyři dny v červenci, řemeslníci však měli **práci hotovu** dřív.
(7) Proto Merit došla pro chlapce a přinesla **ho spícího** na loď a **zabaleného** v pokrývkách.

dativ:

- (8) A dáme **mu malému** trhat květ.

Doplňěk může být i v **pádě předložkovém**:

- (9) [...] který hned tak nějaké **plácání** neuznal **za hodna** červeného bobříka.

5.2 Shoda v doplňkové konstrukci – zvláštní případy

Mezi zvláštní případy řadíme následující typy koreference vyjadřující dělení podmětového i jiného celku na jednotlivce:

- (a) věty s plurálovým antecedentem a singulárovým koreferenčním zájmenem (*jeden*)
každý
(b) věty s plurálovým antecedentem a konstrukcí *jeden – druhý* v singuláru

Typ (a):

- (10) Znamená to provádět levou a pravou **hemisférou každou** zvlášť jiný výpočet, a oba výsledky pak ještě sesadit dohromady, jako když skládáte rozpůlený meloun.
- (11) Pod ním ležely zabalené, **každá** zvlášť, **stránky** z Bible krále Jamese.
- (12) **Tom a slečna Bakerová** seděli **každý** na jednom konci dlouhého gauče a ona mu nahlas předčítala ze Saturday Evening Post.

Zájmeno *každý* se v těchto konstrukcích může shodovat s antecedentem, s nímž je koreferenční, ve jmenném rodě, čísle i pádě. Ve větě (10) se oba elementy shodují ve všech třech morfologických kategoriích, ve větě (11) se neshodují v čísle (*každá* je tvar singuláru, *stránky* zato plurálu). Ve větě (12), kde *každý* koreferuje s plurálovým koordinátem *Tom a slečna Bakerová*, se oba koreferující elementy shodují jenom v pádě (= nominativ).

Typ (b):

- (13) V tom se také spatřuje smysl manželství – že se dva **lidé** přizpůsobí **jeden druhému**
- (14) [...] když uvidím, jak ti **lidé** za plotem nacházejí aspoň **jeden druhého**.
- (15) Rozhořčené **připomínky** stíhaly **jedna druhou**.
- (16) Kdyby si **Romové a bílí Češi** dokázali **jedni druhých** vážit [...]
- (17) Jako kdyby **všecko** z tebe spadávalo, **jedno po druhém**.

Ve větách obsahujících dvojici *jeden – druhý* se zájmena *jeden* a *druhý* shodují s koreferenčním antecedentem v rodě (věta (13)), nemusí se shodovat v čísle nebo v pádě (věty (14), (15)), ale mohou (ve větě (16) se *jedni* ve všech kategoriích shodují s koordinátem *Romové a bílí Češi*), podobně jako *jedno* s antecedentem *všecko* ve větě (17). Číslovka *jeden* se s číslovkou *druhý* v každém případě shoduje ve jmenném rodě a čísle.

6. Shoda v predikaci

Jde o různé typy shody slovesného přísudku s podmětem ve větě/klauzi, a to zvláště podle povahy podmětu: rozlišujeme přitom podmět jednoduchý a několikanásobný.

6.1 Shoda slovesného přísudku s jednoduchým podmětem

6.1.1. Obecný přehled

Obecně se v češtině shoduje přísudek s příslušným podmětem v těchto morfologických kategoriích: osobě, čísle a rodě, popř. jen v některých z nich. Přísudek je sice syntakticky řídicím členem, ale přejímá kategorii *osoby* a *rodu* od podmětu, od něhož přejímá i hodnotu

čísle (singulár vs. plurál) buď jako jeho inherentní lexikální hodnotu (např. u singularií tantum a pluralií tantum), nebo podle jeho aktuální realizace v klauzi. Srov.:

- (1) [...] ale **já se snažím** pohlédnout jednomu po druhém do očí.
- (2) **Fraky** z mého obchodu **se vyrovnají** těm, **které se nosí** na vládních recepcích.
- (3) **Ženy vyskočily**, aby provedly uložené úkoly.
- (4) Když **hora uteče** před Mohamedem, **bude** ji **Mohamed pronásledovat**.
- (5) Takže **vy** tady žádné nekuřácké oddělení **nemáte**?

Ve větě (1) je podmětem osobní zájmeno *já*, které se shoduje v osobě (= 1.) a čísle (= singulár) s přísudkem *se snažím*; podobně ve větě (2) se podmět *fraky* shoduje s přísudkem *se vyrovnají* v osobě (= 3.) a čísle (= plurál). Ve větě (3) se podmět *ženy* shoduje s přísudkem *vyskočily* v osobě (= 3.), čísle (= plurál) a také ve jmenném rodě (= femininum).

6.1.2 Shoda v osobě

6.1.2.1 Shoda v 1. osobě singuláru a plurálu

I. Shoda v 1. osobě singuláru a plurálu – pravidelné případy

První osoba je lexikálně vyjádřena bezrodým zájmenem *já* (= nominativ singuláru 1. osoby) a *my* (= nominativ plurálu 1. osoby). Jsou-li tyto tvary ve větě/klauzi ve funkci podmětu, shoduje se s nimi slovesný přísudek v 1. osobě a v čísle:

- (6) Ono je to vlastně tak, **já** už **jsem** je hrát **viděla**, ale chtěla jsem, abys je viděl ty.

Ve větě (75) se podmět *já* shoduje s auxiliárem *jsem* v osobě (1.) a čísle (singulár). Bezrodé zájmeno *já* se ve větě aktualizuje kongruencí se složeným (víceslovným) přísudkem *jsem viděla* ve femininu singuláru, podmět tedy označuje ženský denotát.

Podmět může předcházet nebo následovat přísudek, kongruence je však v obou případech zachována:

- (7) Pověz mu, že nám poskytl už dost, a **poctění jsme** **my**.

Ve větě (76) se složený přísudek, který je tvořen pasivem *poctění jsme*, shoduje s postponovaným podmětem *my* v osobě (= 1.) a čísle (= plurál).

II. Shoda v 1. osobě singuláru a plurálu – zvláštní případy

Je-li přísudek v préteritu, před nímž předchází podmět *já* nebo *my*, může v přísudku scházet pomocný tvar *jsem/jsme*; jde ovšem převážně o rys **běžně mluvené češtiny**; srov.:

- (8) Srdce mi zrovna uhánělo a **já** sotva **popadal** dech.
- (9) Polštář mě přitáhl a **já se svalil**.
- (10) A **my se dívali**, jak našimi životy procházejí.

V těchto případech se zájmeno *já*, resp. *my* shoduje s *l*-ovým přičestím pouze v čísle: *já – popadal, já – svalil, my – se dívali*, neboť přičestí nevyjadřují osobu.¹⁹

Pokud však přičestí předchází před podmětem *já/my*, pak nepřítomnost auxiliáru *jsem/jsme* je v oznamovací větě patrně negramatická (v textech současné češtiny, reprezentovaných korpusem, se takový případ nevyskytuje):

- (11a) [...] kdykoli mě nějaká žena opustila dříve, než **jsem opustil já** ji, [...]
- (11b) ?kdykoli mě nějaká žena opustila dříve, než **opustil já** ji, [...]
- (12a) Ten jsme mu **poslali my**.
- (12b) *Ten mu **poslali my**.

6.1.2.2 Shoda v 2. osobě singuláru

Druhá osoba je lexikálně vyjádřena bezrodým zájmenem *ty* (nominativ singuláru 2. osoby) a *vy* (nominativ plurálu 2. osoby). Jsou-li tyto tvary ve větě/klauzi ve funkci podmětu, shoduje se s nimi slovesný přísudek v 2. osobě a v čísle. U přísudku 2. os. sg. préterita může mít pomocný tvar *jsi* (a hovorové *si*) i podobu enklitického *-s*:

- (13) **Četl jsi** to?
- (14) **Četls** to?
- (15) **Tys to četl**?

¹⁹ Až na 2. osobu singuláru přičestí minulého a pasivního přičestí vyjádřenou enklitickým *-s*, nikoli samostatně stojícím *jsi*: **Přišels** domů včas. Enklitické *-s*, jež se připojuje k bezprostředně předcházejícímu přičestí minulému, ale i k jiným slovům, s ním tak tvoří jedno ortografické slovo.

Ve větě (15) tvar *tys* (= *ty* + *jsi*) sám synteticky vyjadřuje shodu obou komponentů v osobě (= 2.) a v čísle (= singulár); při tvoření préterita exemplifikovaném touto větou se pak celý tvar shoduje s *l-ovým* přičestím v čísle (= singulár). Příklonka obvykle zaujímá v klauzi druhou syntaktickou pozici, a proto se připojuje na konec prvního větného členu (*ty* ve větě (15), nejsou-li ovšem v klauzi příklonky *se* a *si*).

Enklitické *-s* se připojuje především k následujícím tvarům, ale neomezuje se na ně:

se+s = **ses**, *si+s* = **sis**, *ty+s* = **tys**, *že+s* = **žes**, *co+s* = **cos**, *to+s* = **tos**, *-li+s* = **-lis**, *kde+s* = **kdes** atd.

Také kondicionálovou částicí *bys* a spojky *abys* a *kdybys* lze chápat jako spojení *by+s*, *aby+s*, *kdyby+s*.

Typické příklady:

- (16) Důležité je, **abys ty** nevířil vodu.
- (17) A tím, že **ty ses** do toho zapletl [...]
- (18) Anno, **ty by ses** mohla podívat, jak se v podobných případech postupovalo dřív.
- (19) A **ty by sis** měl taky odpočinout.

Konfigurace kondicionálového morfému *by* ve tvaru 2. osoby singuláru kondicionálu s připojeným enklitickým *-s* následovaná zvrtným zájmenem *se* je v současném standardním psaném úzu zcela výjimečná, a lze ji proto pokládat za **chybu**:

- (20) *„I ty chlape,“ pomyslí si poznovu strážmistr, „ty **bys se** chtěl teď nějak rád z toho dostat.“ (J. Hašek – ČNK)

Jinak se enklitické *-s* připojuje na konec prvního větného členu v takových syntaktických konfiguracích, jež umožňují, aby na příslušném místě stál homonymní tvar *jsi*; téměř vždy je tento první větný člen tvořen jedním slovem:

- (21) Naposledys mu to **řikal ty**, ty zatracenej šarlatáne.

Velmi výjimečně se enklitické *-s* připojuje **jinam než za první větný člen**, například k *l-ovému* přičestí. Tak vedle výše uvedené gramatické věty (15):

(15) **Tys to četl?**

se lze výjimečně setkat i s větami typu:

(22) Stejně to **četls** zbytečně.

kde se enklitické *-s* připojuje k *l-ovému* přičestí (*četl+s*), přičemž toto přičestí nezaujímá první syntaktickou pozici ve větě.

Na rozdíl od 1. osoby musí být 2. osoba singuláru v préteritu vyjádřena (buď samostatným slovesným tvarem, nebo příklonným *-s*), nemůže chybět, srov.:

Já to viděl : ***Ty** to **viděl**.

6.1.2.3 Shoda v 2. osobě plurálu

Na rozdíl od 1. osoby musí být 2. osoba plurálu v préteritu vyjádřena i jinak než pouhým zájmenem *vy*: buď samostatným slovesným tvarem (*jste, pracujete...*), nebo kondicionálovou částicí *byste*, nebo spojkou *abyste, kdybyste*; srov.:

My to **viděli**. : ***Vy** to **viděli**.

6.1.2.4 Shoda se vztažným zájmenem uvozujícím vztažnou větu (*já, který/kdo; my, kteří/kdo* + finitní sloveso)

K adjektivnímu nebo substantivnímu vztažnému zájmenu *který, jaký, jenž, čím, kdo, co* ve funkci podmětu, které je **koreferenční s osobním zájmenem 1. osoby** (*já, my*), se může vztahovat **přísudek v 1. i 3. osobě**

Je-li vztažné zájmeno **koreferenční s osobním zájmenem 2. osoby** (*ty, vy*), může se k němu vztahovat **přísudek ve 2. i 3. osobě**. Je to zajímavý jev: v případě 1./2. osoby je osoba vztažného zájmena dána koreferencí, přesněji osobou antecedentu koreference, a vztažné zájmeno tak pozbývá své inherentní 3. osoby a pouze přejímá 1./2. osobu od antecedentu; ve druhém případě (3. osoba) se koreference zanedbá a vztažné zájmeno vyjadřuje 3. osobu.

Shoda koreferenčního zájmena v 1./2. osobě, signalizovaná osobou slovesa v závislé klauzi, je přibližně **čtyřikrát častější** než případ, kdy zájmeno na základě přísudku v závislé klauzi vyjadřuje 3. osobu a ke kongruenci s antecedentem koreferenčního vztahu nedochází. Srov.

1. osoba přísudku (osobní zájmeno je vyznačeno **tučně**, vztažné zájmeno je navíc **podtrženo**):

- (23) A **já**, **který** jsem se vracel po stopách Případu X, jsem našel dva světy [...]
- (24) [...] že tady dole jsem **já**, **kdo** vzhlížím a hledám Ho.
- (25) [...]ale horší to máme **my**, **kterí** musíme ve všedním životě sami u sebe i u jiných vybavovat svobodu ze strusek předsudků.
- (26) A **my**, **kdo** odcházíme, mu vzdáváme hold [...]
- (27) **My**, **kdo** jsme žili nebo stále ještě žijeme pod jhem socialistického systému [...]

3. osoba přísudku (přísudek je vyznačen tučně, vztažné zájmeno je navíc podtrženo):

- (28) [...] nebudu to **já**, **který** nastoupí, vždyť mne již přešli a kromě toho byli již jistě určeni náhradníci [...]
- (29) [...] že to mám být právě **já**, **kdo** se má s Vámi na této stránce setkávat [...]
- (30) Ve skutečnosti jsem to byla **já**, **kdo** dělal mé matce ostudu.
- (31) Jsme to vždy **my**, **kterí** jsou první na místě, poskytnou nezbytnou zdravotní pomoc a přepraví pacienta. [...]
- (32) [...] že jsme to **my**, **kdo** volí, [...]
- (33) [...] jsme to **my**, **kdo** chce solidní regulovanou péči.

V konkurenci 2. a 3. osoby má jednoznačně navrch osoba druhá, srov.:

2. osoba:

- (34) Ty, **který** ses pošpinil nedůstojným svazkem s mou služebnou [...]
- (35) [...] ty, **kdo** vlastníš tuto knihu [...] abys ji zcela vědomě a záměrně nikomu nečetl.
- (36) Slepí jste vy, **kterí** nevidíte, že my vidíme [...]

Případy, kdy je přísudek závislé klauze uvozené vztažným zájmenem *který* ve 3. osobě, jsou méně časté:

3. osoba:

- (37) A zvlášť nechci zabít kluka, jako jsi ty, **který** je moc mladý a moc hloupý na to, aby...
- (38) Jste to totiž právě vy, **kterí** mohou ovlivnit obsah našich (vašich) novin.

6.1.3 Shoda v čísle

6.1.3.1 Shoda v čísle – pravidelné případy (přísudek je vyznačen **tučně**, podmět je navíc **podtržen**)

I. Shoda v singuláru:

- (39) Tak **já** už **musím** jít.
- (40) A **ty** mi **připravíš** trůn.
- (41) Zdálo se, že okolní **krajina** je **napjata** očekáváním.
- (42) Už za Béma **město** **prodalo** pozemky na Rohanském ostrově.

II. Shoda v plurálu:

- (43) [...] ale **my** se **musíme** semknout a dělat vše, jak nejlépe umíme.
- (44) **Chovatelé** jim **házejí** mrtvé ryby.
- (45) [...] mé **ruce** **nedokážou** škrtit, mé **paže** **vypadají** směšně v té bizarní a zbytečné pozici.

6.1.3.2 Shoda v čísle – zvláštní případy

I. Podmětem je číslovka

A. Shoda s číslovkami *jeden, jedna, jedno*

Základní číslovka *jeden, jedna, jedno* (singulare tantum) ve funkci podmětu se se slovesným přísudkem shoduje v čísle (singulár) a v příslušném jmenném rodě:

- (46) **Jeden** z kluků **vstal** od stolu.
- (47) **Jedna** z nich **byla** černoška.
- (48) **Jedno** z nich **kreslilo** [...]

B. Shoda s číslovkami *dva, oba*

- (49) Vozkovi se **splašili** **dva** koně.
- (50) Z pohledu zpracovatele **jsou** **obě** řešení nákladově srovnatelná.

Číslovka *dva, oba* (plurale tantum) se se slovesným přísudkem shoduje v plurálu a jmenném rodě: *dva/oba koně* (maskulinum) vs. *dvě/obě skupiny* (femininum), *dvě/obě řešení* (neutrum).

C. Shoda s číslovkami *tři, čtyři*

Číslovka *tři* a *čtyři* (plurale tantum) ve funkci podmětu se se slovesným přísudkem shoduje v plurálu:

(51) **Čtyři** to podepsali a **tři** už se více méně rozhodli.

D. Shoda s číslovkami *pět, šest...*

Číslovka *pět, šest...* v postavení podmětu vyžaduje přísudek v singuláru (a navíc neutra u přičestí):

(52) Posledních **pět** jízd **proběhlo** bez jediné komplikace.

(53) V době, kdy **devět** nápadníků **klečelo** v kruhu kolem ní, střežila úzkostlivě svoji nahotu.

E. Shoda s ostatními číslovkami základními a s číslovkami neurčitými

1. Složené číslovky

Ve **3. osobě singuláru** neutra mají přísudek tyto složené číslovky ve funkci podmětu:

(a) ty, které jsou zakončené posledním členem *jedna*:

(54) Když před rokem vypluli z Aberdeenu, **bylo** jich **třicet jedna**.

(b) číslovky typu *jednadvacet*:

(55) **Bylo** nás ve třídě **jednadvacet**.

(c) složené číslovky s posledním členem *dva/tři, čtyři*:

(56) **Sto dvacet dva** vražedkyň svých manželů **je** v Chicagu **obžalováno** mezi roky 1875 a 1920.

U složených číslovek s posledním členem *dva, dvě, tři* může být **přísudek v plurálu** a vyjadřovat tak kongruenci v čísle plurálový význam těchto číslovek:

(57) **Půjdou** volit třicet **dvě procenta** obyvatel metropole.

(58) Její **dvacet dva body** byly více než třetinou celkového bodového zisku dukovanských atletek.

(d) tvar *sta*

Tvar *sta* má přísudek v 3. osobě **singuláru nebo plurálu** neutra:

(59a) Býků **je** v ohradě **čtyři sta** [...] (E. Kriseová – ČNK)

(59b) Býků **jsou** v ohradě **čtyři sta**.

2. Tvar *tisíce*

Tvar *tisíce* má přísudek ve 3. osobě plurálu maskulina neživotného (kongruence se jmenným rodem číslovky *tisíc*) nebo ve 3. osobě singuláru neutra:

3. osoba plurálu maskulina neživotného:

(60) Takových šál **jsou tisíce** stejně jako klobouků a kabátů.

(61) Uvnitř vagonů **byly tisíce** hladových lidí, ženy, děti, starci.

3. osoba singuláru neutra:

(62) A tady **je tisíce** jiných a dalších obrazů.

(63) Přivedli mě do obrovského sálu, kde **bylo tisíce** žárovek a reflektorů.

Také složená číslovka typu *dva tisíce, tři tisíce, čtyři tisíce* má přísudek ve 3. os. pl. nebo sg. maskulina neživotného nebo ve 3. os. sg. neutra:

(64) Dnes v této čtvrti Liberce **žijí čtyři tisíce** obyvatel.

(65) Normálně tam **žije čtyři tisíce** lidí.

(66) Podle mě tam **mohlo** být tak **dva tisíce** dolarů.

3. Číslovka *milion/milión a miliarda*

Slovo *milion* se v postavení podmětu běžně shoduje s přísudkem v čísle a jmenném rodě; užívá se tu však i přísudek ve tvaru neutra singuláru:

(67) Na útěku se **ocitl milion** lidí, na 30 000 dalších džandžavidové - jak si milice říkají - zabili.

(68) Jako by mezi tím **uběhlo milion** let.

Je-li podmíněm slovo *miliarda* v nominativu singuláru, shoduje se s ním přísudek v rodě (femininum), čísle (singulár) a osobě (3. os.):

(69) Nemyslím si, že rozpočet je připraven na to, aby **se vzala miliarda** a **dala se** do sportu.

4. Plurálové tvary *miliony, statisíce, miliardy*

Tvary *miliony, statisíce, miliardy* mají vždy kongruenci s 3. o. pl. a rodem číslovky: číslovky *milion* a *statisíce* jsou v maskulinu životném, číslovka *miliardy* ve femininu:

(70) Někde velmi daleko **vzlétly miliony** andělů.

(71) Slyšel jsi někdy o moru ... o té metle středověku, na kterou **umíraly statisíce** lidí?

(72) Nad námi **se třpytily miliardy** hvězd, z nichž jsme pouhým zrakem neviděli ani tisícinu.

5. Číslovky neurčité

Stejně jako základní číslovky typu *pět, šest* (srov. 6.1.3.2.I.D.) mají kongruenci se singulárem (a navíc neutra u přičestí) mají ji i neurčité číslovky *dost, hodně, hromadu, málo, méně, mnoho, moc, nejméně, nejvíce, několik, pár, poskrovnu, spoustu, tolik, více* aj.:

(73) A **mnoho** žen změnu **akceptuje**.

(74) [...] zato diváků **bylo poskrovnu**.

(75) **Spoustu** podniků **zaniklo**.

Pozoruhodná jsou morfologická feminina typu *spousta* ve funkci podmětu; výrazně častější je u nich přísudek ve femininu než v neutru singuláru:

(76) Ale **válela se tu spousta** lejster.

(77) **Spousta** lidí **zíralo** do těchto očí.

U sémanticky i morfologicky podobného slova *většina* drtivě převažuje kongruence ve femininu singuláru:

- (78) **Většina** zrníček **se vytrousila**.
- (79) **Většina** studentů **byla** pořád bez peněz.

Kongruence v neutru je výjimečná, kvalifikovali bychom ji spíše jako **negramatickou**:

- (80) Státní podíl v Českých radiokomunikacích byl prodán za obecně nižší cenu, než **většina** analytiků **očekávalo**.
- (81) **Většina** prostředků **směřovalo** do obnovy technologie a jejích úprav.

Ke speciálnímu případu kongruence dochází v konstrukci s numerativem a verbonominálním přísudkem s adjektivní složkou:

- (82) Pět z **nich** bylo **proškolených**.
- (83) Prvních pár **let** bylo pro Izrael **nejistých**.
- (84) Co nejvíce **lidí** bylo **odolných**.

Numerativ (*nich, let, lidí*) se tu shoduje s adjektivem verbonominálního přísudku (*proškolených, nejistých, odolných*) v genitivu plurálu příslušného jmenného rodu numerativu. Podmět vyžaduje přísudek v singuláru (a navíc neutrum u přičestí).

F. Podmětem je předložkový pád s významem přibližnosti nebo podílnosti

Je-li podmět tvořen předložkovým pádem s významem přibližnosti nebo podílnosti, je přísudek v singuláru (a neutru u přičestí):

Přibližnost:

- (85) Těch, kteří odnikud nejsou, **je** už **na tisíce**.
- (86) Po počátečním boomu, kdy **vzniklo na tisíce** firem a podniků [...]
- (87) Během tří dnů jich **přišlo přes třináct set**.
- (88) **Přes jeden milión** osob **zahyne** mučivou smrtí

Podílnost:

- (89) Klání se zúčastnilo 31 hráčů, **po třech** jich **bylo** ze Stříbra, z Chodové Plané a z Mariánských Lázní, zbytek domácí.

G. Podmětem je číslovkový výrazem typu ‚x lomeno y‘

Je-li podmětem číslovkový výrazem typu ‚x lomeno y‘, je tvar pasivního přičestí ve funkci přísudku v neutru singuláru:

(90) Protože mně byl sotva po pás a bylo mu necelých **deset lomeno** dvěma.

II. Podmětem je citovaný zpodstatnělý výraz

Citovaný **zpodstatnělý výraz** ve funkci podmětu přísudku má **tvar singuláru** (a navíc neutra u přičestí):

(91) Teprve hromové **april!!** **odvolá** blížící se srdeční slabost.

(92) **Ozvalo** se mohutné **hurá** a silné dupání nohou.

III. Podmětem je infinitiv

Je-li podmětem v klauzi infinitiv, je **přísudek v singuláru** (a navíc neutru u *l*-ového tvaru):

(93) **Stát je** lepší než chodit, **sedět je** lepší než stát, a ještě lepší **je ležet**.

(94) Nikdy by si nedovedl představit, že **je** možno **být** tak **unaven**.

(95) Ale **udeřit** zpříma **nemělo** smysl.

(96) Už je to tak, že **proniknout** dovnitř **bylo** ze všeho nejlehčí.

Přísudek je v singuláru i tehdy, je-li podmět tvořen infinitivním koordinátem:

(97) Odtud představa, že les **pokácet a zpeněžit je** rozumné, les milovat a chránit je sentimentalita a přinejlepším zcela iracionální osobní záliba.

IV. Podmětem je vedlejší věta

Je-li podmět tvořen vedlejší větou, je – obdobně jako v případě infinitivu – přísudek v singuláru (a navíc neutru v případě přičestí):

(98) Teprve tady se **ukázalo, že se pan Gottlob plácl přes kapsu**.

(99) Ale student si pospíšil ještě víc než já, měl ovšem kratší cestu, **stačilo, aby seběhl po schodech z půdy**.

- (100) Ani ji **nenapadlo**, aby se ze všeho nejdříve učesala jako pokaždé, když ráno procítala.
- (101) Nemohu vám popsat, jak mě **překvapilo**, když jsem přišel na to, že ji miluji, kamaráde.

Je-li podmětem koordinát klauzí, je stejně jako v případě infinitivu přísudek v singuláru (a navíc neutra u příčestí):

- (102) Skoro poslední, nač si pamatuji, **bylo**, že jsem stál s Daisy a díval se na filmového režiséra a jeho hvězdu.

6.1.4 Shoda v rodě

6.1.4.1 Pravidelné případy

Ke kongruenci v rodě dochází, je-li přísudek tvořen *l*-ovým tvarem (*pracoval*) v aktivní konstrukci, nebo trpným participiem (*ušetřena*) v konstrukci pasivní:

- (103) Váš **strýc** **pracoval** ještě začátkem války jako zubní technik.
- (104) **Lpěla** na něm podivná rudá **skvrna**, jíž cosi prosakovalo.
- (105) A tak v záři slunce [...] **zmocnilo se** mě ono známé **přesvědčení**, že s létem začíná život znovu.
- (106) **Chlapi** na kozlíkách prvních dvou kočárů **byli připraveni** [...]
- (107) Kořistnické **rysy** pana Cranforda **se ponořily** hlouběji do límce kabátu.
- (108) Raketový **program** **byl řízen** armádou.
- (109) **Lucie** **byla přesvědčena**, že je to jeho tajné přání.
- (110) Jen **tvář** **byla/zůstala ušetřena**.

V těchto případech přísudek tvořený *l*-ovým tvarem nebo pasivním příčestím se sponou se shoduje se svým podmětem v rodě, čísle a pádě, jako například ve větě (103), kde se přísudek *pracoval* shoduje se svým podmětem *strýc* v rodě (= maskulinum životné), čísle (= singulár) a osobě (= 3.)

Zájmena *kdo*, *někdo*, *nikdo*, *kdo* jsou maskulina životná v singuláru a takové vlastnosti má i jejich kongruence (vystupují-li ve funkci podmětu) s přísudkem:

- (111a) **Kdo** ti říkal, že mě to pořád štve? (ČNK)
- (111b) ***Kdo** ti říkala/říkalo/říkali/říkaly, že mě to pořád štve?
- (112) A cítil jsem se trapně, když **někdo** chtěl, abych bláznil. (J. Škvorecký – ČNK)
- (113) Ač volala o pomoc v silně obydlené čtvrti, **nikdo** jí nepomohl ani nezavolal policii.
- (114) Operace Záruka, jak to **překřtil kdosi** se sklonem k vojenskému názvosloví [...]

Zájmeno kdo ve funkci podmětu má však specifickou kongruenci ve vztazných větách (viz kap. 2.3.1) a v tzv. elektivních konstrukcích (viz níže). Specifickou kongruenci v elektivních konstrukcích mají i zájmena *někdo*, *nikdo*.

Zájmena co, cosi jsou neutra singuláru a takové vlastnosti má i jejich kongruence (vystupují-li ve funkci podmětu) s přísudkem:

- (115) A **co** bylo ze všeho nejhorší, stýskalo se mi po Ariel.
- (116) Nebylo pochyby, **cosi** se pohnulo na dně jeho duše.

Zájmeno *co* ve funkci podmětu má však specifickou kongruenci ve vztazných větách (viz kap. 2.3.1).

6.1.4.2 Shoda v elektivních konstrukcích

Elektivní konstrukce jsou konstrukce v oznamovacích, rozkazovacích, tázacích či vztazných větách (klauzích), kde zájmena/číslovky ve funkci podmětu vybírají z určitého souboru entit. Vykazují zajímavé typy (ne)kongruence.

I. Elektivní konstrukce se zájmeny

U tohoto typu konstrukcí je podmětem tázací/neurčité zájmeno, zejména *kdo* (z *nás*, *vás*), *někdo* (z *nás*, *vás*), *nikdo* (z *nás*, *vás*), *každý* (z *nás*, z *vás*), *některý/někteří* (z *nás*, *vás*), *žádný* (z *nás*, z *vás*). Příisudek může být i v 1. nebo 2. osobě plurálu/singuláru.

A. Věty s podmětem *kdo*, *někdo*, *nikdo* (z *nás*, *vás*)

V těchto větách je slovesný přísudek obvykle ve **3. osobě singuláru** maskulina:

- (117) **Kdo** zůstal doma?
- (118) Pravděpodobně by si **nikdo** nevšiml, že jsem fuč.

V úzu se však běžně vyskytují i konstrukce (srov. např. Šmilauer 1966, s. 73; Panevová et al. 1997), v nichž je přísudek v **1. nebo 2. osobě plurálu**:

1. osoba:

- (119) Je nás ještě pár, **kdo** věříme v nesplacený dluh.
(120) **Kdo** jsme ti chytří?
(121) **Kdo** jsme byli my, abychom jim stáli v cestě?
(122) **Někdo** máme geny štíhlé a někdo zase boubelaté.
(123) Bylo jasné, že **nikdo** nepůjdeme spát.
(124) **Nikdo** jsme se k ničemu **nezavazovali** a **nikdo** jsme **neposkytovali** žádné záruky.
(125) **Nikdo** jsme celou noc **nespali**.

2. osoba:

- (126) **Kdo** jedete 13.–15. října, dejte mi prosím co nejdříve vědět.
(127) **Jděte někdo** vstříc a odejměte jí svrchní šat.
(128) **Chodíváte tam někdo**?
(129) Když vás svět neustále naplňuje, už si **nikdo nemusíte** lámat hlavu s tím, co je ve vašem mozku.
(130) Hlavně **nikdo nezapomeňte** k volbám přijít.

Konstrukce v uvedených větách vykazují pozoruhodnou **neshodu**:

- v osobě: podmět je ve třetí osobě, přísudek v osobě první či druhé
- v čísle: podmět je v singuláru, přičestí v přísudku je v plurálu.

Kdo ve funkci podmětu může uvozovat předmětové a podmětové věty s přísudkem ve **2. osobě singuláru**; jde však o (ne)shodu **příznakovou (archaický styl, přísloví apod.)**:

- (131) Neboť jest psáno, **kdo jsi** bez viny [...]
(132) Zachraň se, **kdo můžeš!**

B. Věty s podmětem, jímž je zájmeno adjektivní

Obdobně se chovají zájmena *každý/některý/někteří/ žádný (z nás, vás) aj.* (srov. Panevová et al. 1997):

1. osoba:

- (133) **Každý máme** nějaké jméno.
(134) **Každá máme** svůj pokoj.
(135) **Někteří vyrazíme** za kulturou.

2. osoba:

- (136) **Každý si** o kousek **postupte** dopředu.
(137) **Každý jste dělali** na něčem jiném?

V těchto větách se přísudek neshoduje s podmětem *každý, každá, někteří* ani v osobě, ani v čísle.

C. Věty s hybridním podmětem

Slovesný přísudek může být tvořen zvláštním **hybridem singuláru a plurálu**: finitní tvar je v 1. nebo 2. osobě plurálu, *l*-ový tvar či přičestí trpné (a jmenný přísudek) v singuláru maskulina, aniž jde přitom o vykání:

- (138) Tak **jste někdo** vyhrál na los!
(139) A **nikdo** **jste** z bytu v té době **neodešel**?
(140) **Nikdo** **nejsme** úplně čistý.

Ve větě (139) se *l*-ové přičestí v přísudku shoduje s podmětem (= *nikdo*) v čísle (singulár), ovšem obě tato slova **se neshodují se sponovým tvarem *jste*** v čísle, podmět se navíc neshoduje v osobě. Ve větě (140) se pomocný tvar *nejsme* 1. osoby plurálu neshoduje s podmětem (= *nikdo*) v čísle ani osobě, jmenný adjektivní přísudek *čistý* se shoduje ve jmenném rodě (= maskulinum) a čísle (= singulár) i pádě (= nominativ) s podmětem *nikdo*, ne však se sponou *nejsme*.

II. Elektivní konstrukce s číslovkami

Podobně jako zájmena se ve funkci podmětu chovají základní číslovky *jeden/jedna/jedno, dva/dvě, oba/obě, tři, čtyři*. Vedle bezpříznakové kongruence (viz níže větu (141)) existují v úzu i případy formální **nekongruence** (věta (142a) a (142b)) – kongruence je tu záležitostí sémantické implikace:

- (141) Ani **jeden z nás nezamhouřil** oko.
(142a) Ani **jeden z nás jsme** uvedené záběry neviděli.
(142b) Ani **jeden z nás jste** uvedené záběry neviděli.

Osoba i číslo jazykového vyjádření denotátu, z něhož se vybírá (tj. *nás*), se při této elektivní konstrukci přejímá do přísudku. Přísudek se s podmětem (= *jeden*) neshoduje v osobě.

Číslovku *dva* vztahovanou k 1./2. osobě lze užít bezpříznakově s číslovkou *oba* (*oba dva*) nebo se zájmenem *my/vy* (*my/vy dva*), nebo příznakově samostatně; **elipsa zájmen *my/vy* však není vždy možná** (viz větu (144)):

- (143) Ale **my dva se musíme** spolu důkladně poradit.
(144) *Ale **dva se musíme** spolu důkladně poradit.
(145) **Oba dva jsme/jste byli** ženatí.
(146) **Dva bychom/byste** se ke klavíru nevešli.

Podobně se chovají i číslovky *tři*, *čtyři*, zejména je-li součástí podmětové konstrukce totalizátor *všichni*, který ovšem v takových konstrukcích není povinný:

- (147) **Všichni čtyři jsme** spolu často **plavali** v lesním jezírku.
(148) **Všichni tři jste se vtěsnali** mezi nejlepší pěťici produktivity turnaje.
(149) **Všichni čtyři jste pracovali** v Sialu, tedy lépe řečeno v libereckém Stavoprojektu.

6.1.5 Shoda v konstrukcích se sponou

6.1.5.1 Standardní shoda

V konstrukcích se sponou se standardně shoduje spona i jmenná část přísudku v nominativu s podmětem v rodě, čísle a osobě:

- (150) Oni se koukali a **já** jsem byl **hrdý**.
(151) Bože, **vy** jste všichni nepolepšitelní **fantastové!**
(152) Přední **strana** rukávů byla **suchá**, zadní **vlhká**.
(153) **Kaplan** by byl taky **rád**, kdybyste si dal říct.
(154) **Sportovci** jsou **úspěšní**.

Například ve větě (152) se sponový tvar *byla* i adjektivní součást přísudku *suchá* shodují ve všech relevantních morfologických kategoriích s podmětem *strana*: v rodě (= femininum), čísle (= singulár) a osobě (= 3.).

6.1.5.2 Neshoda přísudku s podmětem

Přísudkové substantivum se s podmětem často neshoduje. Srov.:

I. Neshoda v rodě:

(Podmětové i přísudkové substantivum jsou vyznačeny **tučně** a **podtržením**.)

(155) **Strana** není žádný **holubník**.

(156) Kdyby to **dítě** bylo **syn** [...]

(157) Ten povznesený **tón** byl hlavní **část** ceremoniálu při navazování přátelského vztahu.

(158) Odcházející **člověk** byl vtělená **nešikovnost**.

(159) **Řím** je Věčné **město**.

Např. ve větě (155) se přísudkové substantivum *holubník* (= maskulinum) neshoduje s podmětem *strana* (= femininum). Ve větě (158) se syntagma *vtělená nešikovnost* (= femininum) neshoduje s podmětem *člověk* (= maskulinum).

Sponové sloveso se někdy neshoduje s přísudkovým jménem ani tehdy, jsou-li podmětové i přísudkové jméno v singuláru:

(160) **Kláster** byla velká dvoupátrová **budova**.

(161) Tahle **zkouška** byl **nápad** Wolinského [...]

(162) První **štace** bylo **Rakousko**.

(163) Winnie později prohlásila, že jejich **manželství** byl **omyl**.

Například ve větě (163) se podmět *manželství* (= neutrum) neshoduje s přísudkovým jménem *Bronowski* (= maskulinum).

Ve všech těchto případech předpokládáme, že podmět, jemuž se přisuzuje a o němž se vypovídá, stojí nalevo od přísudku.

Obecně platí, že **jmenný rod spony** může být určen podmětem nebo přísudkovým substantivem (podmět je vyznačen **tučně** a spona navíc **podtržením**):

(160a) **Kláster byl/byla velká dvoupatrová **budova**.**

(162a) První **štace bylo/byla Rakousko**.

Stanovit v těchto případech pravidla kongruence týkající se nějaké hierarchie či preferencí dosud nedovedeme.

Přísudkové substantivum se často neshoduje s podmětem, jímž je jméno ženy, tj. u přísudkového jména nedochází k přechylování:

(164) [...] uvedla **Eva Kočárková**, která byla **lídr** kandidátky SOS a nyní je městská **zastupitelka**.

(165) **Blanka Jehličková** je **vědec**, ale umí psát tak zajímavě, že se stala letošním Objevem roku prestižní soutěže Magnesia Litera.

II. Neshoda v čísle:

A. Podmět může být v singuláru a přísudkové substantivum v plurálu, nebo naopak.

(Podmětové i přísudkové substantivum jsou vyznačeny **tučně** a **podtržením**.)

(166) Můj taťka [...] říká, že **kluci** jsou **soubor** jednotlivců, kteří se musí naučit být celkem.

(167) [...] **holky** jsou **celek**, který se skládá z jednotlivců.

(168) Naše **společnost** nejsou jen **stanovy**.

(169) Etické komise představují soubor laiků i odborníků, z nichž významná **část** nejsou ani **lékaři**, ani **přírodovědci**, na institucích školy jsou nezávislí [...]

Např. ve větě (166) se přísudkové substantivum *soubor* (= singulár) neshoduje s podmětem *kluci* (= plurál).

B. Shoda spony s přísudkovým substantivem v plurálu

Je-li podmět v singuláru a přísudkové substantivum v nominativu plurálu, **je spona v plurálu, a shoduje se tak v čísle** (i ve jmenném rodě) se jmenným přísudkem (podmět je vyznačen **tučně**, spona navíc **podtržením**):

(170a) **Čas jsou** peníze.

(170b) ***Čas je** peníze.

(171a) Svět nejsou jen ony.

(171b) *Svět není jen ony

(172a) Polovina byli taxikáři.

(172b) *Polovina byla taxikáři

Je tomu tak i v případě, že podmětem je zájmeno *to, toto, takto, tohle, kdo, co* aj.:

(173) To nejsou žádné myši.

(174) Byly to nevhodné předpoklady.

(175) Tohle jsou doupata samiček.

(176) Kdo jsou lidé a kdo nejsou?

6.1.5.3 Shoda adjektivního přísudku v čísle a rodě

Shoduje-li se přísudkové adjektivum s podmětem v čísle, shoduje se i ve jmenném rodě a pádě (= nominativ) a navíc spona se s podmětem i jmenným přísudkem shoduje i v čísle (přísudek je vyznačen **tučně**, podmět je navíc **podtržen**):

(177) Otec na ni **byl** velmi **hodný**.

(178) Ropa **byla** **známa** lidem stovky let, aniž by ji výrazněji zaznamenali.

(179) [...] takřka všechny domy ve vsi **byly** **zaplavené**.

Vyjadřuje-li predikace početní úkon, sponové sloveso se shoduje s přísudkovým jménem, je-li jím číslovka (srov. Šmilauer 1966, 74):

(180a) **Tři a tři je** šest.

(180b) ***Tři a tři jsou** šest.

(181a) **Čtyři bez dvou není** pět.

(181b) ***Čtyři bez dvou nejsou** pět.

(182a) **Tři děleno dvěma není** pět.

(182b) ***Tři děleno dvěma nejsou** pět.

(183a) **Dvakrát dvě jsou čtyři.**

(183b) ***Dvakrát dvě je čtyři.**

6.2 Číselná shoda slovesného přísudku s několikanásobným podmětem

6.2.1 Podmět je tvořen parataktickou koordinací jmen (*Jana a Petr*)

Dvoj- nebo vícenásobný koordinovaný podmět zde nazýváme **koordinát**.

6.2.1.1 Podmět je dvoučlenný

I. Obecná charakteristika

Má-li věta **dvojnásobný podmět typu N a N** (*Jana a Petr*), pak přísudek stává jak v **plurálu**, tak v **singuláru**.

(V následujících dokladech i příkladech vyznačujeme koordinát **tučně** a **podtržením**, přísudek **tučně**; věty (1) až (4) ČNK.)

(1) **Jana a Petr milují** staré věci, které mají svoji historii. (upraveno)

(2) Ale **teorie a praxe má** někdy k sobě daleko.

(3) Zamezit další brance **přišli Žižka a Sedláček**.

(4) Už **přišla Karin a Eva**.

V téže větě lze někdy bez výraznější změny významu nebo stylu plurál a singulár zaměnit. **Singulár** se užívá a někdy dokonce **převládá nad plurálem** navzdory jednoduché a jasné logice předpokladu, že **plurálový podmět** vyžaduje **plurálový tvar slovesného přísudku**:

(5a) V oblasti kultu **mají muž a žena** stejné povinnosti a závazky. (ČNK)

(5b) V oblasti kultu **má muž a žena** stejné povinnosti a závazky.

(6a) Lidská **lhostejnost a bezohlednost jsou** do nebe volající.

(6b) Lidská **lhostejnost a bezohlednost je** do nebe volající. (ČNK)

(7a) Jak **chtějí policie a vedení** města snížit kriminalitu v Mladé Boleslavi?

(7b) Jak **chce policie a vedení** města snížit kriminalitu v Mladé Boleslavi? (ČNK)

(8a) Obchvat povede, kudy **chtějí obec a kraj**, a ne ministerstvo.

- (8b) Obchvat povede, kudy **chce obec a kraj**, a ne ministerstvo. (ČNK)
- (9a) Vybrat nejvhodnější variantu z předložené studie **chtějí rada a zastupitelstvo** co nejdříve.
- (9b) Vybrat nejvhodnější variantu z předložené studie **chce rada a zastupitelstvo** co nejdříve. (ČNK)

Singulár se někdy užije i tehdy, obsahuje-li koordinát **jeden člen v plurálu**:

- (10) Právě tento klidný dům **chce hejtman a členové** rady Ústeckého kraje nechat uzavřít. (ČNK)

Poměr plurálu a singuláru je však za různých jazykových okolností různý – k tomu viz níže bod IV.

Pokud se koordinát stabilně chápe jako jeden celek, je **přísudek zpravidla v singuláru**, plurál tu lze chápat jako výjimku (obě věty ČNK):

- (11a) **Parkování a stanování** je zdarma.
- (11b) A **parkování a stanování** jsou také zdarma.

V **plurálu** musí být přísudek často i tehdy, má-li **reciproční** význam (obě věty ČNK):

- (12) O tomto víkendu **se matka a dcera** viděly znovu po sedmi desetiletích.
- (13) Když **se otec a syn** loučili na letišti v Sao Paulu [...]

Srov. dále:

Znalci proto rodině doporučili psychoterapii. Až po ní a dlouhodobějším dopisování by **se prý otec a syn** mohli začít vídat.

Ani přes Jandaliho přání **se** nakonec **otec a syn** neseťkali.

Od té doby spolu **otec a syn** nestrávili o samotě ani chvíli, i když se měli vídat každých čtrnáct dní.

Zvláštní případ číselné shody a zároveň neshody jsou struktury jako: *Leden a únor jsou v plzeňské zoo měsícem kůzlat, jehňat a selátek*. Tvar spony je zde shodně plurálový, avšak přísudkové jméno *měsícem* je v singuláru. Je to shoda/neshoda problematická. Koordinát se sice dá chápat jako jeden celek, např. jako jisté období, avšak nikoli jako jeden měsíc; proto by tu bylo vhodnější, aby přísudkové jméno bylo také v plurálu: *Leden a únor jsou v plzeňské zoo měsíci kůzlat, jehňat a selátek*.

Volba plurálu nebo singuláru podléhá množství dalších jazykových podmínek, o nichž – ve výběru a zjednodušení – pojednávají následující oddíly.

Plurálový tvar přísudku pokládáme za **kongruentní** (shodný), tvar singulárový za **nekongruentní** (neshodný).

II. Faktory ovlivňující volbu singulárového nebo plurálového tvaru přísudku

Volbu kongruentního plurálového tvaru přísudku nebo nekongruentního tvaru singulárového ovlivňují nejméně **čtyři faktory**:

- (a) pozice koordinátu vůči přísudku
- (b) *propria* v koordinátu
- (c) paradigmatická substantiva verbální v koordinátu
- (d) verbonominální přísudek

K těmto faktorům viz níže bod IV.

III. Homonymie a reference

Statistické vyhodnocování konkurence singuláru a plurálu přísudku ve větách s dvoučlenným koordinátem ztěžují dvě okolnosti:

(a) Homonymie singulárového a plurálového tvaru sloves 4. přítomné třídy (*prosí*) v přítomnosti, jak ji demonstruje věta (14a):

(14a) Vyšetřovatel a žalobce **tvrdí** opak. (ČNK)

(14b) Vyšetřovatel a žalobce **tvrdili** opak.

Tvar *tvrdí* je sám o sobě tvarem **singulárovým i plurálovým**. Naproti tomu v minulém čase je tvar jednoznačně singulárový (*tvrdil, tvrdila*) nebo plurálový (*tvrdili, tvrdily*).

(b) Fakt, že koordinát typu *hudebník a pedagog* může referovat ke dvěma osobám, nebo k osobě jediné – viz věta (15) níže:

- (15) Marmando Salarza z Filipín dnes rozezná varhany v děčínském kostele sv. Kříže.
Hudebník a pedagog uvede vedle skladeb od Bacha či Duprého i lidové melodie, které se hrají na Filipínách na bambusové varhany, na nichž Salarza v jedenácti letech začínal. (ČNK)

Ve větě (15) referuje koordinát **hudebník a pedagog k jediné osobě**, jak jednoznačně plyne z kontextu.

Jediným referentem koordinátu bývá poměrně často i **souslovný název** typu *Romeo a Julie*; *Tygr a drak*:

- (16) **Romeo a Julie je hra** o tom, jak na zlobu, nenávisť, neprozřetelnost a hloupost zemře spousta lidí. (ČNK)

Souslovný název (filmu, knihy, divadelní hry apod.) bývá užitý samostatně, nebo mu předchází generické substantivum (*film, román, hra*) (vše ČNK):

- (17a) **Tygr a drak je milostným příběhem** zasazeným do staré Číny.

- (17b) Film **Tygr a drak je poetickým příběhem** [...]

- (18a) **Mistr a Markétka je oblíbenou knihou** mnohých lidí včetně mě.

- (18b) Román **Mistr a Markétka je podobenství** propojující fantaskní grotesku na d'ábelské motivy s travestií faustovského a biblického tématu.

IV. Jednotlivé faktory

1. Pozice koordinátu

(a) Antepozice

Stojí-li koordinát **před přísudkem**, má přísudek častěji **shodný tvar plurálový**:

- (19) **Ankara a Moskva chtějí** prohloubit své vztahy (ČNK, titulek)

Za **závazný** ho lze pokládat tehdy, jde-li o **koordinaci jmen osob**:

- (20) **Albrightová a Forman chtějí** pomoci Česku (ČNK, titulek)

Pokud za koordinátem dvou osobních jmen stojí přísudek v **singuláru**, znamená to, že koordinát referuje k **jediné osobě**, jinak musí být v **plurálu** (obě věty ČNK):

- (21a) **Allen a Gates** založili Microsoft společně v roce 1975.
- (21b) Pavol Hammel patří k nejvýznamnějším postavám slovenské populární hudby. **Zpěvák a skladatel** založil v šedesátých letech v Bratislavě skupinu Prúdy [...]

Srov. dále:

Důchodce a vdovec měl za rodinným domkem pole se slámou.
Hudebník a zpěvák měl své rodné město velice rád a nikdy na něj nezapomněl.

Normou je plurál také tehdy, jsou-li koordinovány **názvy států**:

- (22) **Indie a Čína** přispívají ve světovém měřítku k zatížení životního prostředí skutečně největší měrou. (ČNK)

Avšak protože státy Česko a Slovensko bývají nazírány jako jeden celek, méně často se po tomto koordinátu užije i přísudek v singuláru (obě věty ČNK):

- (23a) Není to ale poprvé, kdy **Česko a Slovensko** postupují vůči Maďarsku společně.
- (23b) Možná by bylo lepší, kdyby **Česko a Slovensko** táhlo za jeden provaz [...]

Pokud nejsou koordinována jména osob nebo států, **neshodný singulárový tvar** přísudku ani v **pozici za koordinátem** není výjimkou, a nepokládáme ho proto za nesprávný. Užívá se zejména tam, kde lze koordinát chápat jako jistou jednotu:

- (24) **Město a kraj** chce na společný projekt získat 100 milionů z EU. (ČNK)

(b) Postpozice

Stojí-li koordinát **za přísudkem**, je **neshodný tvar singulárový častější**; např. (obě věty ČNK):

- (25) Ve druhém kole **chce kraj a ministerstvo** rozdělit mezi zájemce dalších čtyřicet milionů korun.

(26) Japonsko se počítá mezi čajové velmoci, jako je **Indie a Čína**.

U některých koordinátů v postpozici je **singulár** dokonce **téměř výlučný**; např.:

(27) Potravinářským veletrhům v Brně letos **chyběla vůně a chuť** piva. (ČNK)

2. Propria

Pokud koordinát tvoří **jména osob**, je bez ohledu na pozici koordinátu obvykle většinový až výlučný **plurálový tvar** přísudku:

(28) Na dvorci ovšem bylo znát, jak moc **chtějí Serena a Venus** vyhrát. (ČNK)

Pravidelný bývá plurál při **oznamování svátku**:

(29) Svátek **mají Milada a Aranka**. (ČNK)

U přísudkového slovesa *dělat* je však častý singulár:

(30) To, co **dělá Zeman a Klaus**, je zcela postavené na hlavu. (ČNK)

Pokud koordinát tvoří **jména měst nebo států**, je obvykle **plurál** bez ohledu na pozici koordinátu **preferenční**; častý je ale i singulár (vše ČNK):

(31a) Pokud **chtějí Washington a Brusel** zajistit bezpečnost svých obyvatel, nic jiného než partnerství jim nezbývá.

(31b) Afghánci si naopak dost jasně nezvolili politika, kterého Západ před lety instaloval do úřadu a který vždy věděl, co **chce Washington a Brusel** slyšet.

(32a) Ještě před summitem **chtějí Francie a Německo** předložit návrhy na změny Smluv o EU.

(32b) Jestli **chce Německo a Francie** dále budovat EU jako politický a vojenský protipól váhy USA ve světě, těžko jim v tom někdo bude bránit nebo je brzdit.

Srov. dále:

Potíže **dělají Polsko a Maďarsko**, které nechtějí přistoupit na podmínky udržování právního státu. „Je načase, aby ČR začala hájit národní zájmy alespoň tak, jako to **dělá Polsko a Maďarsko**.“

O vstupu do unie **jednají Bulharsko a Rumunsko**, kandidátskou zemí je Turecko.
O dalších dodávkách **jedná Bulharsko a Slovensko**.

Postupný odchod od jaderné energetiky **plánují Německo a Belgie**.
Podobný krok nicméně **plánuje Norsko a Nizozemsko**.

3. Paradigmatická substantiva verbální a jiná abstrakta v koordinátu

Jsou-li koordinována neutra na *-ní*, je přísudek pravidelně v **singuláru**:

(33) Dobré **chování a vystupování** může znamenat vyšší zisk. (ČNK)

Srov. dále:

Přehnané **čištění a odšumování** může vést až k naprosté neposlouchatelnosti nahrávky.

I **cestování a poznávání** může být šetrné ke kraji, přírodě i památkám.

Následné **kvašení a zrání** může trvat i několik let.

Nedorozumění a zdržení může mít tragické následky.

Ponížení a pošpinění může mít různé podoby.

Na druhé straně chceme lidem ukázat, že **učení a vzdělávání** může být nejen zajímavé i zábavné, ale především užitečné pro práci i osobní život každého z nás [...]

Zjednodušování a zestručňování může vést ke zkreslení nebo dvojznačnosti.

Plurál je zde výjimečný:

(34) Zabývá se otázkami, jak **vědění a učení** mohou přispívat k řešení globálních problémů. (ČNK)

Srov. dále:

"Předpokládám, že **vyjednávání a upřesňování** mohou trvat půl až tři čtvrtě roku. Stavět by se mohlo začít tak za dva roky," odhaduje náměstek.

Před půl druhou odpoledne se ochozy kolem lachtaného výběhu zaplní diváky a **krmení a cvičení** mohou začít.

Přívod zvnějšku má výhodu v tom, že poskytuje větší průřez potrubí, takže **plnění a odvzdušnění** mohou probíhat rychleji.

Singulár bývá častější i u jiných abstrakt (obě věty ČNK):

(35) **Sběr a recyklace probíhá** v této zemi bez potíží.

(36) Indie je země, kde **panuje chaos a špína**.

Srov. dále:

Mezi uprchlíky **panovala řevnivost a politikaření**.

Přístavba a rekonstrukce probíhala dva a půl roku a stála více jak čtyři miliony.

Středověcí spisovatelé prohlašovali, že **dětství a mládí probíhá** v podstatě ve třech etapách, které tvoří počátek životního běhu o sedmi cyklech.

Vývoj a modernizace neprobíhá jen u techniky ke sklizni píce, ale také v programu strojů pro zpracování půdy a setí.

Jásot a nadšení záhy **vystřídal vztek a bezmocnost**.

4. Verbonominální přísudek

(a) Obecná charakteristika

U verbonominálního přísudku je číselná shoda komplikována faktem, že přísudkové jméno za jistých podmínek (k nim viz oddíl III., kap. 2.3.3) může být v nominativu nebo v instrumentálu.

Kombinací číselného tvaru spony (*je* vs. *jsou*), čísla přísudkového jména (*cesta* vs. *cesty*) a

pádu přísudkového jména (*cesta* vs. *cestou*, *cesty* vs. *cestami*) dostáváme **šest** možných

shodových variant (vše ČNK; řazeno nikoli podle frekvence, ale podle morfologické formy přísudku – od základní po nejspecifičtější):

(37a) **Úsměv a optimismus je cesta** ke zdraví [...]

(37b) **Tvořivost a nápaditost je cestou** k výjimečnosti [...]

(37c) Vědí, že pouze celoživotní **rozvoj a vzdělávání jsou cesta** k bohatšímu a šťastnějšímu životu.

(37d) **Arogance a odtažitost jsou cestou** do pekel.

(37e) Potvrzujeme, že **výchova a morálka jsou** jediné *cesty* k reformě společenského, politického a náboženského života.

(37f) **Trpělivost a soustavnost jsou** jedinými *cestami* k úspěchu.

Vzhledem k různým okolnostem popsaným výše nelze však všech těchto šest variant uplatnit u každého koordinátu a každého jemu přisuzovaného substantiva.

(b) Další doklady

(Uspořádáno abecedně podle prvního substantiva v koordinátu; koordinát zde vyznačuje pouze podtržením)

singulár spony a nominativ přísudkového jména

Cynismus a nepřístupnost **je** jen ochranná **maska**, kterou nosí na veřejnosti.

Domácnost a zahrada **je** **vizitka** každého člověka.

Elektrina a plyn **je** **zboží** a jako takové podléhá reklamaci.

Klid a harmonie **je** největší **luxus** i zdroj krásy.

Medializace a popularizace **je** hnací **motor**.

Nadváha a obezita **je** totiž především **důsledek** nezdravého stravování a životního stylu.

Poezie a hudba **je** šťastné **spojení**.

Přátelství a pohoda **je** ten nejdůležitější **dar**, který nám Bůh dal [...]

Ale radost a smích **je** **víno**, které pijeme.

Serióznost a důvěryhodnost **je** základní **premise** podnikání [...]

Těhotenství a kojení **je** krátká **část** vašeho života!

Tetování a piercing **je** nepřirozený **zásah** do integrity lidského organismu [...]

singulár spony a instrumentál přísudkového jména:

Bilingvnost a bikulturnost **je** složitým **procesem**, jehož jednotlivé složky nejsou nikdy zcela v rovnováze.

Čistota a hygiena **je** nedílnou **součástí** celého úkonu.

Humor a satira **je** nejzřejmějším **pojítkem** autorů.

Kamufláž a podvádění **je** normální **praxí**.

Krajina a příroda **je** důležitou **hodnotou** Liberce.

Kultura a literatura **je** přirozenou **součástí** života [...]

Manželství a mateřství **je** svým způsobem jedinou **kariérou** většiny afrických žen a žen Blízkého východu.

"Nejednotnost a roztříštěnost **je** chronickou **nemocí** české krajní pravice," dodal Charvát.

Opulentnost a přezdobenost **je** aktuálním **trendem**.

Pružnost a specializace **je** nutnou **cestou**, kterou se vydaly západoevropské firmy.

Přesnost a správnost **je** naprostou **nezbytností**.

Sklo a kámen **je** hlavním **tématem** výstavy ve Světlé nad Sázavou.

Ticho a klid **je** jedinou **výhodou** vesnice – a to bychom ztratili," řekl jeden z místních obyvatel.

Věrohodnost a poctivost **je** základní **podmínkou** naší práce ...

Vyjadřování a sdělování **je** základní **funkcí** jazyka.

Vynechávání a škrtnání **je** důležitou **součástí** každé tvůrčí práce [...]

Těhotenství a mateřství **je** logickým **vyústěním** milostného partnerského vztahu.

plurál spony a singulár přísudkového jména v nominativu

[...] chmel a pivo **jsou** specifický **produkt**.

Krmení a prostředí **jsou** pouze **část** dlouhého seznamu možných vlivů.

A láska a vztah **jsou** stálá **výzva**.

Přetvářka a lež **jsou** **nepřítel** nás všech.

Vůně a světlo **jsou** jeho **svět**.

Zemědělství a potravinářství **jsou** strategický **sektor** [...]

plurál spony a singulár přísudkového jména v instrumentálu

Architektura a urbanismus **jsou** důležitou **součástí** lidské kultury.

Hudba a sport **jsou** nedílnou **součástí** našich životů a přinášejí nám každodenně radost.

Hudba a tanec **jsou** krásnou mezinárodní **řečí**, která všechny lidi spojuje [...]

[...] humor a smích **jsou** **kořením** života.

Chřipka a nachlazení **jsou** nejčastějším **onemocněním**, se kterým Češi bojují.

[...] krádež a korupce **jsou** přirozenou **součástí** podnikání a moci.

Ovoce a zelenina jsou velice důležitým **zdrojem** vitaminů a minerálních látek.
 Krásné vlasy a nehty jsou **vizitkou** každé ženy.
Ženskost a elegance jsou společným **prvkem** nové kolekce bižuterie [...]

plurál spony a plurál přísudkového jména v nominativu

[...] energetika a peněžnictví jsou nejstabilnější **obory** podnikání v České republice.
Humor a smích jsou účinné **léky** proti stáří.
 [...] jazyk a práce jsou nejdůležitější **podmínky** pro začlenění se do společnosti.
Komunismus a demokracie jsou neslučitelné **pojmy** [...]
Lehkost a praktičnost jsou základní **prvky**, na nichž výrobci staví své návrhy.
Myšlenka a láska jsou největší **síly**, které máme.
Pravda a láska jsou velmi důležité **pojmy**.
Sport a byznys jsou spojené **nádoby**.
Stud a zklamání jsou nejčastější **pocity**, které zažívají Češi při sledování současné vládní krize.
Tělo a duše jsou spojené **nádoby**.
Zastrašování a lež jsou obvyklé **metody** miliardáře Babiše při přebírání firem.
Zemědělství a potravinářství jsou ve Středočeském kraji významná hospodářská **odvětví**.

plurál spony a plurál přísudkového jména v instrumentálu

Agrese a tabu jsou nejlepšími **prostředky** k probuzení lidí.
Bezespornost a úplnost jsou dostatečnými **podmínkami** k tomu, abychom o vybudovaném systému řekli, že je adekvátní.
Bezpečnost a spolehlivost jsou hlavními společnými **atributy** činností v dopravě.
 [...] hra a explorace jsou klíčovými **aktivitami** chování mláďat [...]
Pitky a hostiny jsou přítom ústředními **body** mnohého mytického prostoru [...]
Prostornost a variabilita jsou hlavními a nejdůležitějšími **přednostmi** velkoprostorových vozů [...]
Přesné řízení a synchronizace jsou klíčovými **podmínkami** pro správný provoz [...]
Svoboda a zákonnost jsou prvními **předpoklady** normálně a zdravě fungujícího společenského organismu [...]
 [...] vcítění a soucítění jsou **pilíři** lidské mravnosti.
Voda a oheň jsou pro lidstvo odvěkými **nepřáteli**, letos přibyla navíc pandemie koronaviru.

(c) Statistiky

Následují statistiky s vybranými přísudkovými substantivy. Tyto statistiky jsou dále omezeny tím, že koordinát vždy následuje bezprostředně po tečce, čili první substantivum v koordinátu je s velkým písmenem, **bezprostředně po koordinátu** následuje **spona** a po ní buď bezprostředně, nebo po jednom dalším slově (zpravidla je to určující adjektivum, např. ‚N1 a N1 je *jedinou cestou*‘) **přísudkové jméno**. Statistiky jsou dále omezeny jen na takové koordináty, které mají jen dva členy.

Do statistik nejsou zahrnuty ani případy, kdy je singulár nebo plurál spony dán vazbou na nějakou singularitu nebo naopak pluralitu. Např. *Janáček a Brno je velké téma* – jde tu nesporně o jedno téma, nikoli o dvě témata.

Korpusové nálezy byly manuálně vytříděny.

N1 = substantivum v nominativu sg., PD = počet dokladů, N = nominativ, I = instrumentál, N/I = nominativ nebo instrumentál u homonymního tvaru bez determinantu rozlišujícího pád.

Tučně jsou vyznačeny struktury s nejvyšším počtem dokladů v souboru vět s daným přísudkovým substantivem.

Koordinát	Přísudek	PD	Koordinát	Přísudek	PD
N1 a N1	je prostředek	3	N1 a N1	je cesta	19
N1 a N1	je prostředkem	3	N1 a N1	je cestou	16
N1 a N1	jsou prostředek	1	N1 a N1	jsou cesta	8
N1 a N1	jsou prostředkem	23	N1 a N1	jsou cestou	46
N1 a N1	jsou prostředky (N)	17	N1 a N1	jsou cesty	5

N1 a N1	jsou prostředky (I)	30	N1 a N1	jsou cestami	5
N1 a N1	jsou prostředky (N/I)	12			

Koordinát	Přísudek	PD	Koordinát	Přísudek	PD
N1 a N1	je vizitka	2	N1 a N1	je pilíř	0
N1 a N1	je vizitkou	3	N1 a N1	je pilířem	3
N1 a N1	jsou vizitka	2	N1 a N1	jsou pilíř	0
N1 a N1	jsou vizitkou	34	N1 a N1	jsou pilířem	4
N1 a N1	jsou vizitky	0	N1 a N1	jsou pilíře	16
N1 a N1	jsou vizitkami	0	N1 a N1	jsou pilíři	18

Koordinát	Přísudek	PD	Koordinát	Přísudek	PD
N1 a N1	je podmínka	0	N1 a N1	je výhoda	2
N1 a N1	je podmínkou	23	N1 a N1	je výhodou	8
N1 a N1	jsou podmínka	0	N1 a N1	jsou výhoda	0
N1 a N1	jsou podmínkou	28	N1 a N1	jsou výhodou	12
N1 a N1	jsou podmínky	19	N1 a N1	jsou výhody	3
N1 a N1	jsou podmínkami	6	N1 a N1	jsou výhodami	5

Tyto statistiky naznačují, že nejčastějším typem struktury s podmětovým koordinátem N1 a N1 a přísudkovým substantivem jsou struktury s **plurálovou sponou** a přísudkovým **instrumentálem v singuláru**.

V. Negramatická nekongruence

Za negramatickou považujeme takovou číselně nekongruentní strukturu, v níž přísudek rodově kongruje jen s jedním z preverbálních koordinovaných substantiv různého rodu:

(38) *Půvab a krása pomínula.

Doklady negramatické nekongruence:

Při nákupu si bonsaj dobře prohlédneme, zda nechřadne a nemá mnoho suchých větvíček. Vzhled a vitalita je důležitá.

Prach a špína bude zachycena ve starém klišu, proto ho z dýhy a podkladu musíme seškrábnout.

Do Evropy byl poprvé dovezen v roce 1817, dlouho ale byl vzácný. Běžněji ho lze získat až v posledních desetiletích. Jeho chov a krmení je stejný jako u astrilda šedého.

6.2.1.2 Podmět je vícečlenný

Jako jeden celek lze pojmout i vícenásobný koordinát a slovesný **přísudek** nebo **sponu** pak užít v **singuláru**, zejména jsou-li všechna podmětová substantiva **téhož rodu** (obě věty ČNK):

(39) Jeho vitalita, vytrvalost a důslednost udivovala žáky i pedagogické okolí.

- (40) Ta proklamovaná **složitost, neproniknutelnost a spletitost** je vymyšlená **houština**.
(překlad: A Hailey)

Srov. dále:

[...] zřejmý kontemplativní **klid, jistota a hrdost** **vyzařuje** z celého těla [...]

Jejich **odvaha, píle a profesionalita** přinesla nejstarší vizuální obrazy zemím, jako je Keňa, Malajsie nebo Šalomounovy ostrovy.
Brutalita, násilí a hněv je způsob, jakým si lidé ve vesnické společnosti mezi sebou vyřizují spory.

A je pravda, že **sex, krev a násilí je** atraktivní **téma**.

Pokud však nemá být koordinát pojat či zdůrazněn jako jeden celek a/nebo jsou-li podmětová substantiva různého rodu, je vhodnější užít plurálu, zejména (obě věty ČNK):

- (41) **Strach, nejistota a nervozita ovládaly** celé její tělo.
(42) **Počasi, zima a mráz dovedou** na povrchu silnic i ve zpevněných páslech vytvořit nejrozmanitější výtluky a nerovnosti.

Srov. dále:

Žula, bronz a zlato provázejí lidstvo dějinami jako materiál pro nejlepší umělecká díla a navozují pocit tradice a stability.

Ovšem i na počátku 19. století [...] se tak velké kameny nenacházely pravidelně a **opotřebení, vrtání a broušení dokazují**, že některé granáty byly pravděpodobně vyjmuty ze starších šperků a nově vsazeny [...]

Moře, les a příroda jsou hlavními inspiračními **zdroji** litevské malířky Vidy Kiuduliene, která vystavuje v ostravském výtvarném centru Chagall.

Komfort, stabilita a pohodlí jsou příjemnými **bonusy** [...]

6.2.2 Podmět je tvořen hypotaktickou koordinací jmen (*Jana s Petrem*)

I. Základní je plurál

Pokud jsou v koordinátu **názvy osob** nebo zájmena k nim odkazující, přísudek bývá dosti pravidelně v **plurálu**:

- (43a) **David s Pavlou zůstali** ve vestibulu sami. (ČNK)
(44a) **Já s advokátem tvrdíme**, že se obchodní podíl vypočítává z tržní hodnoty. (ČNK)
(45a) Soud jim rozdělil byt. **Ona s holčičkou měly** pokojíček a obývací. (ČNK)

Tento plurál je důsledkem obsahové koordinace, kterou lze vyjádřit i koordinací parataktickou:

- (43b) **David a Pavla zůstali** ve vestibulu sami.
- (44b) **Já a advokát tvrdíme**, že se obchodní podíl vypočítává z tržní hodnoty.
- (45b) **Ona a holčička měly** pokojíček a obývací.

Komitativ ve větách jako (43a) až (45a) však vyjadřuje jistou přináležitost jedné osoby k druhé a navíc má snad i výhodu rytmičnou, ovlivňující snadnost výslovnosti její splývavostí.

II. Specifický je singulár

Pokud je první z obou osob osobou **dominantní** (např. *matka s dítětem*), užívá se i singuláru:

- (46) **Muž s dítětem přišel** do jednoho z obchůdků v pasáži obchodního domu a začal vybírat zboží. (ČNK)

Platí to i tehdy, stojí-li na prvním místě **osobní zájmeno**; singulár je tu obvykle preferenční nebo závazný. Např. (obě věty ČNK):

- (47) Z naší rodiny lyžuje jenom manžel a Maruška. **Já s Aničkou popíjím** ve skibaru pod sjezdovkou čaj.
- (48) **Ona s manželem utíká**, schovává se a proplová celým příběhem.

Srov. dále:

Já s asistentem zůstávám po tréninku na hřišti a pilujeme ty centry.

Já s kameramanem jsem přes vodu **pozoroval** Libíčka, jak si povídá s Menšíkem [...]

Já s manželem bydlím v bytě, který máme v osobním vlastnictví.

Některé holky, které si tam samy platily ubytování, Rusky nebo Rumunky, jež se do Japonska provdaly, uměly řeč a v klubu zůstávaly delší čas, měly plat i milion jenů týdně. **Já s kamarádkou brala** sto padesát tisíc měsíčně.

V singuláru stává vedle plurálu přísudek poněkud paradoxně i tehdy, je-li **komitativ v plurálu**; volba singuláru nebo plurálu parně závisí na tom, zda osobu pojmenovanou prvním substantivem chápeme či nechápeme, resp. prezentujeme či neprezentujeme jako důležitější, vůdčí osobnost (obě věty ČNK):

- (49) Sperry s kolegy **žadával** pacientům prostorové úkoly.
- (50) Starosta s pomocníky **vzali** zatčené s sebou na noc domů.

Srov. dále:

Přísudek je v singuláru (koordinát zde vyznačujeme pouze podtržením):

Mileva s dětmi **našla** dočasné ubytování v jednom curyšském pensionu.

Eduard s bratry **založil** roku 1833 v Brně dílnu [...]

Ellen s přáteli **nechala** vyrobit trička, školáci je pak prodávali po tisících a zisk z každé z nich zajistil jídlo pro jedno dítě na celý rok.

Horváthová s kolegy **vybrala** mláďata z vaku třiceti samicím v době, kdy ještě žijí akvaticky, a umístila je jednotlivě do komůrek s vodou a kouskem filtračního papíru, který mohla využít k opuštění vody.

Tchyně s vnučkami **našla** po návratu svou snachu celou zkrvavenou s mrtvým kojencem v náručí.

Přísudek je v plurálu:

Marta s dětmi **pozorovaly**, jak se rybičky krmí. (A. Lustig – ČNK)

Garp s chlapci **měli** tedy možnost povyrazet se v chlapecké tělocvičně a Helena se mohla zabavit s nějakým nadaným studentem z vyššího ročníku [...] (překlad: J. Irving – ČNK)

Erik s kamarády **seděli** na lačkových židlích v garáži, kde táta postavil malou scénu s tajnými propadlišti.

John s příbuznými **odešli** z Rwandy, aby se vyhnuli chaosu, který následoval po genocidě.

Marc s policisty **krácejí** za ní.

Lee s kolegy **prokázali** na běžných myších, že zvýšené množství folistatinu způsobí zvětšení svalů.

III. Doplnění přísudku a homonymie

Předložkové spojení ‚s N7‘ (*s Janou*) bezprostředně následující po prvním názvu osoby nemusí mít ovšem ve větě funkci komitativu, může být **doplněním přísudku**:

- (51a) Topolánek **s Kaczynským jednal** i o evropské ústavě, schengenské dohodě a dalších záležitostech obou států. (ČNK)

V takových případech lze, pokud to umožní pravidla aktuálního členění věty (k nim viz podrobné 4. díl), přísudek umístit mezi obě jména:

- (51b) Topolánek **jednal s Kaczynským** i o evropské ústavě, schengenské dohodě a dalších záležitostech obou států.

Srov. dále:

Učitel **s dětmi pracuje** pravidelně, zná jejich reakce.

Barbara **s dětmi zpívala**, sázela se s nimi, kdo nejlíp odhadne registrační značku na projíždějících autech nebo kdo první najde na obloze mrak ve tvaru zvířete.

Za určitých lexikálně-syntaktických podmínek vzniká však syntaktická **homonymie**, kterou nemusí odstranit ani kontext:

(52a) Bernard **s dětmi odjel** na týden za turistikou. (ČNK)

Pokud je výraz *s dětmi* výrazem kontextově zapojeným (o oněch dětech se již dříve mluvilo), lze ho spíše chápat jako určení přísudku (věta (52(b)) než jako koordinát (věta (52c)):

(52b) Bernard **odjel s dětmi** na týden za turistikou.

(52c) **Bernard a jeho děti odjeli** na týden za turistikou.

7. Shoda složených slovesných tvarů v čísle a rodě

7.1 Přehled syntetických a analytických slovesných tvarů

V češtině se hodnoty/významy slovesných morfologických kategorií vyjadřují dvěma způsoby:

- synteticky:
 - minulý čas indikativu aktiva 3. osoby obou čísel (*seděla*)
 - přezens indikativu aktiva nedokonavých sloves (*vytváříš*)
 - futurum indikativu aktiva dokonavých sloves (*zajdeme*)
 - syntetické futurum indikativu aktiva (*půjdu, poběžím*)
 - aktivní imperativ (*zmiz!*)
 - aktivní infinitiv (*tloustnout*)
 - aktivní přechodník (*majíc*)
- analyticky:
 - předminulý čas indikativu aktiva
 - minulý čas indikativu aktiva 1. a 2. osoby obou čísel
 - opisné futurum indikativu aktiva
 - přítomný kondicionál
 - minulý kondicionál
 - opisné pasivum všech způsobů (i pasivum reflexivní vyjadřované s pomocí reflexiva *se*), osob a čísel.

7.2 Shoda složených slovesných tvarů v čísle a rodě – pravidelné případy

Ke shodě dochází u těchto typů analytického vyjadřování hodnoty slovesných morfologických kategorií:

- předminulý čas indikativu aktiva
- minulý čas indikativu aktiva 1. a 2. osoby obou čísel
- přítomný kondicionál
- minulý kondicionál
- opisné pasivum všech způsobů (i pasivum reflexivní vyjadřované s pomocí reflexiva *se*), osob a čísel.

Zdrojem hodnot morfologických kategorií vstupujících do vztahu kongruence jsou vlastnosti (případně nevyjádřeného) podmětu. V této kapitole se zabýváme pouze vzájemným vztahem slovesných tvarů analytického přísudku.

7.2.1 Shoda v konstrukci předminulém času indikativu aktiva

U tohoto typu exemplifikovaného doloženou větou:

- (1) Jak **jsem byl předeslal**, dvě mouchy jednou ranou.

se příslušný čas tvoří pomocí *l*-ového přičestí pomocného slovesa *být* (výjimečně i *bývat*) a *l*-ového přičestí plnovýznamového slovesa. Všechna *l*-ová přičestí se spolu shodují ve jmenném rodě a čísle (konkrétní hodnota rodu a čísla je dána podmětem příslušné klauze), zde tvarů *byl* (případně i *býval*) a *předeslal*. Je-li navíc přítomen tvar pomocného *být* v 1. či 2. osobě, shoduje se tento tvar s *l*-ovými přičestími v čísle; ve větě (1) je to singulárový tvar *jsem*.

7.2.2 Shoda v konstrukci minulého času indikativu aktiva 1. a 2. osoby obou čísel

Moderní čeština vyjadřuje minulý čas indikativu aktiva 1. a 2. osoby pomocí prezentních pomocných slovesných tvarů slovesa *být*: *jsem*, *j sme*, *jsi*, enklitické *'s*, *jste* a *l*-ového přičestí plnovýznamového slovesa; ve 3. osobě pomocný tvar schází. Oba slovesné tvary se shodují v čísle:

- (2) **Chtěl jsem** mu vysvětlit, že **jsem** se po něm **sháněl** hned zvečera.

- (3) Byla to příjemná návštěva a trochu **jsme** si navzájem **lhali**.
- (4) Tak **jsi** se starým **udělal** krátkej proces?
- (5) **Půjčil sis** ve Phoenixu aut'ák?

Ve větě (2) je v každé klauzi jedna konstrukce minulého času: v obou se vyznačené tvary shodují v čísle (= singulár), tj. *chtěl jsem* a *jsem ... sháněl*, a to v obou slovosledných variantách. Podobná shoda je i ve větách (3) až (5).

7.2.3 Shoda v konstrukci přítomného kondicionálu

Přítomný kondicionál se vždy vyjadřuje kondicionálovým tvarem (*bych, bys, by, bychom, bysme, byste*) a *l*-ovým přičestím plnovýznamového slovesa, případně přítomným pomocným tvarem slovesa *být*. Kondicionálový tvar vyjadřuje osobu a číslo, *l*-ové přičestí vyjadřuje jmenný rod a čas, přítomný pomocný tvar slovesa *být* vyjadřuje osobu a číslo; kondicionálový tvar se shoduje s *l*-ovým přičestím v čísle:

- (6) **Nakopal bych** si, že jsem s tím vším začal.
- (7) Patricku, myslím to vážně, opravdu **bys** je **měl** vidět.
- (8) **Mohla by** nás později obvinit.
- (9) Vysoká tráva skláněla větrem hlavu, jako **by** ji **tlačil** dolů, ale nehýbala se.
- (10) Možná **bychom neměli** na tu večeri chodit.
- (11) Ale ne, ne, když nemám kolonku, tak jako **byste neexistovali**.
- (12) Víš, Courtney, **měla by** ses trochu vzchopit a nechat si vanu obložit mramorem.
- (13) **Nechtěla by** sis skočit na toaletu?

Např. ve větě (10) se kondicionálový tvar *bychom* shoduje s *l*-ovým přičestím *neměli* v čísle (= plurál); ve větě (12) se pomocné enklitické *'s* ve složenině *ses* shoduje s *l*-ovým přičestím *měla* v čísle (= singulár).

7.2.4 Shoda v konstrukci minulého kondicionálu

Minulý kondicionál se vždy vyjadřuje kondicionálovým tvarem (*bych, bys, by, bychom, bysme, byste*), *l*-ovým přičestím plnovýznamového slovesa a aspoň jedním pomocným *l*-ovým přičestím slovesa *být/bývat*. Navíc se v takové konstrukci může (v nespisovné obecné češtině) vyskytnout přítomný pomocný tvar slovesa *být* (*by jsem*). Kondicionálový tvar vyjadřuje

osobu a číslo, *l*-ové přičestí vyjadřuje jmenný rod a čas, přítomný pomocný tvar slovesa *být* vyjadřuje osobu a číslo; kondicionálový tvar se shoduje s *l*-ovým přičestím v čísle:

- (14) Kdybych byl mohl doufat, že už celý život strávím jen na polích toho neznámého Filipínce, **byl bych zmobilizoval** všechny své ubohé znalosti zemědělství.
- (15) Jako stasisce mladých žen před ní neměla ani ona představu o tom, jak ho to ve skutečnosti trápí, jinak **by ho byla nedráždila**.
- (16) Jedno bylo hrabě Monte Cristo – moc **by ses byla nasmála**, hrál jsem abbé Faríu a umíral jsem v ohromném detailu.

Ve větě (14) je kondicionálový tvar zabudován do podmínkové spojky *kdybych* a s *l*-ovými přičestími *mohl* a *byl* vykazuje kongruenci v čísle (= singulár), zároveň se obě *l*-ová přičestí shodují ve jmenném rodě (= maskulinum životné). Ve větě (16) se enklitické *'s* shoduje s oběma *l*-ovými přičestími v čísle (= singulár), obě *l*-ová přičestí se navíc shodují ve jmenném rodě (= femininum).

Tvar *by* může kombinací s přítomným slovesným tvarem slovesa *být*, případně absencí takového tvaru vyjadřovat libovolnou osobu (nespisovně *by (j)sem*; spisovně *by ses, by sis*; absence tvaru vyjadřuje 3. osobu. O kondicionálu celkově viz též 2. díl, oddíl I B., kap. 7.3.

7.2.5 Shoda v konstrukci participiálního pasiva všech způsobů (až na infinitiv), osob a čísel

(K pasivu celkově viz oddíl III, kap. 6.2)

Participiální pasivum se vyjadřuje více slovesnými tvary. Pasivní konstrukce se skládá z pasivního participia a jednoho až tří tvarů auxiliáru *být/bývat*. Pasivní tvar vždy vyjadřuje číslo a jmenný rod (výjimečně i 2. os. sg., a to u enklitického *'s* (*pozáns = pozván jsi*); pasivní tvar se s *l*-ovými tvary auxiliáru *být/bývat* shoduje v čísle a jmenném rodě, s přítomnými a budoucími pomocnými tvary těchto sloves (*jsem, jsi... budu, budeš, bývám, býváš...*) jen v čísle:

- (17) **Jsem přesvědčen**, že když jsem šel ke Gatsbymu poprvé, byl jsem jedním z mála hostů, kteří **byli** skutečně **pozáni**.
- (18) Můj dům stál na samé špičce Vejce, pouhých padesát yardů od Průlivu a **byl vmáčknut** mezi dvě obrovské budovy.

- (19) Sestra Kateřina byla štíhlá světácká dívka asi třicetiletá, s hustou kšticí zrzavých vlasů, které **byly ostříhány** na krátko a držely fazónu.
- (20) Přejeli jsme Pátou avenue za letního nedělního odpoledne, tak teplou a měkkou, skoro pastorální, že **bych nebyl býval překvapen**, kdybych byl spatřil, jak za roh zahýbá velké stádo ovcí.
- (21) „**Bud' vítán** doma!“ zvolal a rozběhl se ke mně s otevřenou náručí.
- (22) Hudba byla neméně zábavná, **jsouc zkomponována** s tak velikou rozmanitostí.

Například ve větě (19) se auxiliár *byly* a plnovýznamový pasivní tvar *ostříhány* shodují ve jmenném rodě (= maskulinum neživotné; je tomu tak ovšem jen v pravopisu) a v čísle (= plurál). Ve větě (17) se tvar *jsem* shoduje s pasivním tvarem *přesvědčen* jen v čísle (= singulár). Ve větě (20) se v pasivní konstrukci *bych nebyl býval překvapen* shodují tři pomocné tvary slovesa *být/bývat* s pasivním přičestím *překvapen* v čísle (= singulár), *l*-ová přičestí *nebyl* a *býval* zároveň ve jmenném rodě (= maskulinum životné).

7.3 Shoda složených slovesných tvarů v čísle a rodě – nepravidelné případy

Existují konstrukce, v nichž **je porušena kongruence v čísle**:

- vykání jednotlivci
- elektivní konstrukce (srov. odst. 6.1.4)

7.3.1 Vykání jednotlivci

U vykání jednotlivci je jednotlivina vyjádřena singulárovým *l*-ovým tvarem nebo tvarem pasivního participia, ale auxiliár *být/bývat*, tj. *jste, byste*, je v plurálu 2. osoby; morfologický plurál tu nevyjadřuje logický plurál, nýbrž uctivost (ve slovenštině je na rozdíl od češtiny i pomocný tvar v plurálu). (V následujících dokladech jsou neshodující se slovesné tvary vyznačeny **tučně**):

- (23) To ale nevysvětluje, proč jsme nereagovali, když **jste** nás **oslovil**.
- (24) **Dovolala jste** se na číslo Patricka Moynihana.
- (25) Kde **byste** mi **doporučila** začít?
- (26) „Vypadáte, že **byste** něco **snědl**,“ a zavedl hovor na jinou kolej.
- (27) „A jestli sebou musíme zítra hodit, pak bych vám doporučoval, **abyste si odpočinul**,“ pravil robot něžně.
- (28) **Byl byste** velmi **překvapen**, pane Deckarde.

Ve větě (27) je plurálový kondicionálový tvar součástí spojky *abyste* morfologicky vyjadřující kondicionál 2. osoby plurálu; ten se neshoduje s *l*-ovým tvarem *odpočinul* v singuláru. Obdobně je tomu i u pasivních konstrukcí (věta (28)).

V klauzi může být plurálové zájmeno *vy* ve funkci podmětu:

(29) A **vy jste ji vyprovokoval.**

(O vykání srov. též 2. díl, oddíl I B., kap. 4.1)

7.3.2 Elektivní konstrukce

Elektivní konstrukce z hlediska shody v rodu se probírají v kap. 6.1.4.2, zde jen upozorňujeme na neshodu slovesných tvarů v těchto konstrukcích:

(30) **Kdo jste ji znal**, ozvěte se, prosím, v redakci Deníku.

(31) **Někdo jste slíbil**, že přinesete řízky, tak kde je máme?

(32) **Každý jste zaujal** nějaké stanovisko, teď ho však musíte obhájit.

(33) Nedejbože aby se vás u stolu sešlo víc než čtyři a **každý byste chtěl** něco jiného.

V těchto větách se *l*-ový tvar v přísudku shoduje se zájmeným podmětem v čísle (= singulár), pomocné sloveso *jste*, *byste* je však v plurálu.

8. Zvláštní případy

8.1 Shoda podle smyslu

Ve výjimečných případech je porušena striktně morfologicky chápaná kongruence, která je jinak v češtině (na rozdíl od jiných jazyků, např. angličtiny, i v čísle) morfologicky vyžadována; tradičně se tu hovoří se o shodě podle smyslu, jak je tomu v následujících větách (uvádí Šmilauer, 1966, s. 75 a 79) (přísudek je vyznačen **tučně**, podmět je navíc **podtržen**):

(34) **Panstvo i** všechen **lid provolávali** slávu Žitovi.

(35) **Mnoho** lidí, kteří brzy opustili lože, **nedostanou** žádné komplikace.

(36) **Dvojice** mladých lidí, zřejmě úředník a slečinka z kanceláře, šušlavě si **smlouvali** návštěvu kina.

Ve větě (34) je přísudek v maskulinu životném (*provolávali*), ač gramaticky je podmětový koordinát maskulinum neživotné, a přísudk by tedy měl být *provolávaly*; jde tu ovšem jen o jev pravopisný. Neshodu v čísle ve větě (35) vysvětluje Šmilauer tím, že druhé části hlavní věty předchází přívlastková věta v plurálu, jde tedy přesněji patrně o atrakci s tvarem *opustili*. Nekongruenci přísudku *smlouvali* ve větě (36)) s podmětem *dvojice* v čísle i jmenném rodě, vysvětluje Šmilauer přítomností apozyce stojící mezi podmětem a přísudkem.

V současných spisovných textech se však podobné případy neshody téměř nevyskytují.

8.2 Vykání jednotlivci – neshoda s adjektivem

V kap. (7.3.1) jsme uvedli, že *l-ový* tvar a trpné přičestí je v konstrukcích s vykáním jednotlivci v singuláru, pomocné sloveso v plurálu, například:

(37) **Vy jste odešel.**

Totéž ale platí i o přísudku verbonominálním (tj vyjádřeném auxiliárem a substantivem, adjektivem, zájmenem nebo číslovkou), srov.:

(38) **Vy jste** dobrý.

(39) **Jste** pohledný **chlap**, Carle.

(40) „**Jste vyčerpaný**, otče,“ namítl Hawk.

(41) **Byl byste** tak **laskav/laskavý** a prozradil mi, proč jste ho zabil?

(42) **Jste** tak **zdráv**, abyste mohl odjet?

Tvar pomocného slovesa *být*, tedy *jste*, je v plurálu, nominální tvary *chlap*, *vyčerpaný*, *laskav/laskavý* a *zdráv* v nominativu a přičestí *byl* se shodují v singuláru.

(Celkově o verbonominálním přísudku viz oddíl III, kap. 2.3.3)

8.3 Typ: *něco/co nového*

V atributivních konstrukcích typu *něco/co nového* je shoda zájmena *něco/co* s rozvíjejícím adjektivem v čísle (= singulár) a jmenném rodě (= neutrum):

(43) **Co jiného** mu můžu říct?

(44) Mám nutkání pronést na to téma **něco** velmi **urážlivého** [...]

V přímých pádech, tedy v nominativu a akuzativu, není shoda v pádě, avšak v pádech nepřímých (*čeho/něčeho nového, čemu/něčemu novému, čem/něčem novém, čím/něčím novým*) je shoda i v pádě.

8.4 Shoda v konstrukci typu: *chtěl být dobrý/vyzkoušen*

U konstrukcí typu:

chtěl být/zůstat dobrý/vyzkoušen vs. *chtěl být/zůstat dobrá/vyzkoušena
chtěla být/zůstat dobrá/vyzkoušena vs. *chtěla být/zůstat dobrý/vyzkoušen

je shoda mezi finitním slovesem a přísudkovým adjektivem v nominativu nebo pasivním přičestím v nominativu v čísle a jmenném rodě; finitní sloveso a adjektivum/přičestí přitom netvoří syntagma, jejich vztah je zprostředkován infinitivem (zvláště *být* a *zůstat*) (doloženy jsou pouze věty s tvarem bez hvězdičky a věta (45b)):

- (45a) Člověk by si naivně myslel, že **má být spokojená/*spokojení/*spokojené** s tím, co má, a ona tady zatím remcá.
- (45b) Člověk by si naivně myslel, že by **měla být spokojená/*spokojený/*spokojené** s tím, co má, a ona tady zatím remcá.
- (46) [...] model postupného sblížování dvou lidí, kteří **chtěli zůstat sami/*sám**.
- (47) Po jednobrankové výhře nad Loktem by **chtěli zůstat vítězně naladěni/*naladěn/*naladěny/*naladěna** i v Sedleci.
- (48) **Zasloužili si být milováni**.

Např. ve větě (45a) se finitní slovesný tvar *má* shoduje s adjektivem v nominativu v čísle (= singulár), ve větě (45b) navíc ve jmenném rodě (= femininum).

8.5 Shoda v konstrukci s kontrolou

Shoda jako **prostředek koreference** se v konstrukcích s tzv. kontrolou projevuje u následujících dvou typů kontroly.

1. Lexikálně nevyjádřený podmět pasivního infinitivu (např. *být odměněn*) nebo infinitivu rozvitého adjektivem (např. *být úspěšný*) v nominativu **je koreferenční s lexikálně**

vyjádřeným předmětem nějakého slovesa v téže klauzi; jde zejména o infinitiv sloves *být*, *zůstat*, dále o infinitiv sloves typu *poručit*, *zakázat* aj. Tato koreference se projevuje kongruencí ve jmenném rodě a čísle (v následujících příkladech jsou doloženy pouze věty s tvarem bez hvězdičky):

- (49) Ale kritickým měřítkem je, zda vláda skutečně pracuje na tom, aby osvobodila jedince vytvářením stimulů k práci, šetření a investicím a umožnila **mu** být **úspěšný/*úspěšná/*úspěšné /*úspěšní** [...]
- (50) [...] správné finanční návyky mohou situaci těchto žen zásadně zlepšit a pomoci **jim/těmto ženám** být/zůstat **schopné** se o své děti postarat.
- (51) Vyhovuje **ženě** být spíš **nenápadná/*nenápadný/*nenápadné?**
- (52) Dovolte **kandidátům** být **struční/*stručný/*stručná/*stručné**.
- (53) Zakázat pít je jako zakázat **lidem** být **smutní/*smutný/*smutná/*smutné** [...]
- (54) Nařídila **mu** být **/připraven/připravený/*připravená/*připravení/*připravené /*připraveny**.
- (55) Slíbila **dětem** být bohatě **/odměněno/odměněné/*odměněni//odměnění *odměněna/*odměněno**.

Např. ve větě (51) je nevyjádřený podmět infinitivní konstrukce *být nenápadná* koreferenční s předmětem *ženě* a tato koreference se projevuje ve jmenném rodě (= femininum) a čísle (= singulár).

2. Lexikálně nevyjádřený podmět závislé klauze je koreferenční s lexikálně vyjádřeným předmětem nějakého slovesa v nadřazené klauzi.

Také tato koreference se projevuje shodou ve jmenném rodě a čísle (v následujících příkladech jsou doloženy pouze věty s tvarem bez hvězdičky):

- (56) „Dobrý večer,“ řekl K. a pokynul **obchodníkovi**, aby se **posadil/*posadila/*posadili/*posadily** na židli opodál, a ten uposlechl.
- (57) Zavrtěla záporně hlavou a pokynula **sluhovi**, aby **odešel/*odešla/*odešli/*odešly**.
- (58) On na to nic neřekl, jen poručil **pomocníkům**, aby už **přestali/*přestala/*přestaly/*přestalo** s topením.
- (59) Rovněž jsem zakázal **kočimu**, aby **vozil** večer montéry po hostincích kamsi do pekla.
- (60) Úřednice zřejmě navrhovala **ženě**, aby se **dala** pojistit na vyšší sumu.

- (61) Miláčku, proč nedopřeješ **vlasům**, aby **rostly**?
- (62) Pokynula **Lucii**, aby šaty opět **svlékla**, a zahrnala ji spát.
- (63) Slíbila **dětem**, že **půjdou** do biografu.

Např. ve větě (58) je nevyjádřený podmět závislé klauze *aby už přestali s topením* koreferenční s předmětem *pomocníkům*. Tato koreference se projevuje ve jmenném rodě (= maskulinum životné) a čísle (= plurál). U tohoto typu konstrukce ovšem koreference uvedených větných členů patrně není obligatorní: například ve větě (60) může být nevyjádřeným podmětem závislé klauze např. slovo *děvčata, města* aj., a pak ovšem nejde o koreferenci s předmětem *ženě*, a tedy ani o shodu. (Srov. Štícha a kol. (2013, s. 747nn.)

8.6 Shoda v konstrukci typu *Většina výletníků bylo opálených*

V syntaktických konstrukcích typu *Většina výletníků bylo opálených* je podmět, obvykle vyjadřující množství, rozvit numerativem Gpl₁ v genitivu plurálu, přísudek tvoří spona v singuláru neutra a jmenný přísudek je tvořen adjektivem Gpl₂ v genitivu plurálu, přičemž Gpl₁ a Gpl₂ se shodují ve jmenném rodě (ač všechny rody jsou vyjádřeny týmž morfem), v čísle (= plurál) a pochopitelně v pádě (= genitiv):

- (64) Často porůznu vídal pěkná děvčata, v obchodech, v autobuse, hodně jich nemělo chlapce, **spousta mužů bylo mrtvých** [...]
- (65) **Většina závěsů bylo zatažených**.
- (66) **Množství přihrávek bylo hodně zkažených** laxním přístupem hráčů [...]

Zajímavá je tu **neshoda spony** (*bylo, je, bude*) s **podmětem i jmenným přísudkem**; shoduje se naopak numerativní atribut podmětu v genitivu plurálu s adjektivním jmenným přísudkem.

8.7 Shoda ve vokativních konstrukcích

O zvláštním typu shody lze hovořit u konstrukcí s vokativem, kde je podmět klauze související se substantivem (v mnohem menší míře s adjektivem) ve vokativu koreferenční s tímto vokativem:

- (67) **Blanko**, už **ses umyla**?
- (68) **Marto**, **připrav** mi uniformu a kvér.

- (69) Můj **synu**, co **jsi to provedl**?
- (70) Tedy znovu, **pánové**, proč **jste podporovali** Suhartův genocidní režim v Indonésii?
- (71) Draží **přátelé**, **odříkejme** nyní slova požehnání!

Např. ve větě (70) je lexikálně nevyjádřený podmět, který je – jak signalizuje přísudek – v plurálu životného maskulina, koreferenční se souvisejícím vokativním tvarem *pánové*. Tato koreference se projevuje kongruencí ve jmenném rodě (= maskulinum životné) a v čísle (= plurál).

Obecně platí, že vokativní tvar navíc indukuje v související klauzi 1. nebo 2. osobu finitivního slovesa.

8.8 Číselná shoda předmětu s plurálovým podmětem

8.8.1 Vymezení

Stejně jako v rámci nominální skupiny (viz výše kap. 2.5) se uplatňuje číselná shoda i v rámci věty mezi plurálovým podmětem a předmětem; závislé substantivum je **často v plurálu**, i když označuje distribuční **singularitu**:

domy s **balkony** = domy, z nichž každý má **jeden balkon**
 domy mají **balkony** = každý dům má **jeden balkon**

Věty (1a) a (1b) níže jsou tedy **obsahově totožné**:

- (1a) **Domy** mají **balkony** s nádherným kovaným zábradlím, každý jiné. (ČNK)
 (1b) **Domy** mají **balkon** s nádherným kovaným zábradlím, každý jiné.

8.8.2 Distribuční plurál závislého substantiva

Nevýhodou plurálu závislého substantiva je, že může označovat **jak distribuční singularitu, tak pluralitu** referentu, i když znalost světa obvykle jednu z obou možností podpoří nebo vyloučí. Mohou-li připadat v úvahu obě možnosti, je v případě distribuční singularity lépe dát přednost singuláru: (obě věty ČNK):

- (2a) **Lidé** mají **auta**, snadno dojedou do sousední farnosti, to je v našem kraji pár kilometrů. (= *každý má auto*)

(2b) Chybí tu hlavně podzemní garáže, kde by **lidé** měli **auto** pod střechou.

Distribuční **pluralita referentu závislého substantiva je často vyloučena:**

(3) **Domečky** mají **střechy** ze dřevěných šindelů a jsou omítnuté v pastelových barvách.

(4) **Muži** nosili **plnovousy** a vlasy jim spadaly na ramena.

Srov. dále:

Všechny **rajky** mají **zobáky** víceméně **podobné** [...] **Sestry** nosily **pláště**, co přímo píchaly do očí každou bělostnou nitkou.

Někdy **distribuční pluralita** vyloučena není, ale je **málo pravděpodobná:**

(5) **Řidiči** používají **tablety**, které jsou napojené na podnikový systém.

Jindy naopak **jde spíše o** distribuční **pluralitu** referentu závislého substantiva:

(6) „**Firmy** mají **zakázky**, ale nemají zaměstnance, kteří by na nich pracovali,“ říká Dlouhý.

Srov. dále:

[...] dnes **muži** používají **kondomy**, ženy antikoncepci, někteří jsou neplodní a jiní se rozhodnou pro potrat.

Někdy může jít o to, že plurál závislého substantiva označuje různé distribuční singularity vztahující se k různým podmnožinám entit označených podmětovým substantivem:

(7) A protože opravdoví **vědci** používají **mikroskopy** a elektronické váhy, Paul si o ně řekl Ježíškovi.

Ve větě (7) může jít o to, že **jedna skupina** vědců používá **jeden mikroskop** a **jiná skupina** vědců používá **jiný mikroskop** atd.

Srov. dále:

Naši **výrobci** ztratí **trhy**, které znají a na nichž umějí prodávat.

Před pěti lety naše **podniky** ztratily **pozice** na ruském trhu.

8.8.3 Distribuční singulár závislého substantiva

V některých případech se dává přednost singuláru jako prostředku označujícímu **druh**:

(8) **Řekové** používali **ředkev** jako léčivo. (ČNK)

Pokud je druhové **jméno abstraktní**, bývá **singulár závazný**:

(9) **Matematici** používají **metodu** zvanou Hausdorffova – Besicovitchova dimenze.
(ČNK)

Srov. dále (řazeno abecedně podle závislého substantiva):

Některé **systemy** používají **čerpadlo**, které tlačí vodu do oběhu [...]

Exaktní **vědy** používají **experiment** mnohem častěji nežli my a jsou mnohem častěji schopny nabídnout spolehlivou výpověď o kauzálním charakteru vztahu mezi proměnnými.

A **psychiatři** nepoužívají **fonendoskop**.

Tinini **zákazníci** nepoužívali **kondom**.

Některá **zdravotnická zařízení** používají **monitor** i během celé druhé doby porodní, tedy během tlačení, což může rodičku negativně psychicky ovlivnit.

[...] **ženy** používají **parfém** téměř dvakrát častěji než muži.

Když zjistíme, že **ženy** používají **rtěnku** mnohem častěji než muži, nebudeme pochybovat o směru kauzality.

Ostatní **motory** používají **řetěz**.

Ruští **vojáci** používali **samopal** PPš vzor 1941.

Pokud se ale pro disekci využívá stereomikroskop, pak **operatéři** používají **skalpel** s jedním ostřím.

Neměli jsme počítače. Žádný internet ani e-mail. **Reportéři** používali **telefon**.

8.8.4 Konkurence distribučního plurálu a singuláru

Konkurence distribučního plurálu a singuláru se uplatňuje v různé míře i u **téhož** přísudkového **slovesa** a **téhož substantiva** na něm závislého (vše ČNK):

- (10a) „Situace je hrozivá, neboť lidé **ztratili domovy**, úrodu, prostě všechno,“ uvádí zpráva organizace.
- (10b) Ale ti lidé **ztratili domov**, což snášeli velice těžce.
- (11a) Téměř všechny byty **mají balkon** či prostornou **terasu**.
- (11b) Byty **mají balkony** či **terasy**.
- (12a) Luxusní hotely **mají bazény**.
- (12b) Pokud horské chaty **mají bazén**, je určen jen pro ubytovanou klientelu.
- (13a) Už šedesát let strana obyčejným lidem **vymývá mozky**.
- (13b) Svě hlasivky rozechvívá v dokonale propočítaných frekvencích, a tak pohodlně lidem **vymývá mozek**.
- (14a) Nebudou psům muset **dávat náhubky** [...]
- (14b) Psi mohou od září v Olomouci volně pobíhat jen na vyhrazených místech. Mimo ně je musí majitelé uvázat na vodítko, nebo jim **dát náhubek**.
- (15a) Turečtí muži **nosí kníry** nejen jako výraz mužnosti, ale také jako vyjádření politické ideologie: dlouhé a špičaté jsou pro pravičáky [...]
- (15b) Ženy nesmějí mít šperky ani boty na podpatku, muži nesmějí **nosit knír** ani plnovous.

RÉSUMÉ

Résumé

Třetí díl *Velké akademické gramatiky spisovné češtiny* je rozvržen do sedmi oddílů, řady kapitol a množství podkapitol.

První oddíl podává definici syntaxe a dále pojednává o hlavních pojmech a termínech, s nimiž se podrobně pracuje v oddílech následujících (např. syntagma, věta, valence, sémantické role). Má sedm hlavních kapitol.

Druhý oddíl je věnován skladbě nominální skupiny. Podrobně je zpracován ve dvou hlavních kapitolách jednak její slovosled, kde jsou zčásti uplatňována nová hlediska, jednak její valenční struktury.

Třetí oddíl se zabývá syntaxí věty a je zde uplatněno mnoho různých hledisek strukturní a valenční povahy; např. typy přísudku, slovosled, sémantika větných typů, deagentnost, paradigmaticnost struktur, jejich modifikace aj. Poprvé v českém gramatikopisectví je zařazena samostatná rozsáhlá kapitola o funkcích infinitivu. Oddíl má dvanáct hlavních kapitol.

Čtvrtý oddíl je nejkratší a uzavírá první svazek tohoto dílu. Je v něm důkladně a z nových teoretických pohledů pojednáno o apozici.

Pátý oddíl zahrnuje útvary polovětné, a sice ve třech hlavních kapitolách výklady o nominalizaci pomocí infinitivu, pomocí přechodníků a participií a pomocí dějového substantiva.

Šestý oddíl obsahuje skladbu souvětí. Má čtyři hlavní kapitoly, přičemž první má osm hlavních podkapitol a druhá sedm. Poprvé v českém gramatikopisectví je zařazena rozsáhlá kapitola o souvětí složitém a nově se vymezuje typ souvětí s větami polovedlejšími.

Sedmý oddíl je věnován kongruenci neboli shodě. Má osm hlavních kapitol a jevy kongruence jsou zde zpracovány mnohem podrobněji než v *Novočeské skladbě* V. Šmilauera a – jako velká většina jevů ve třetím dílu popisovaných – na korpusové bázi.

SUMMARY

The third volume of the *Comprehensive Academic Grammar of Contemporary Standard Czech* is divided into seven sections, a series of chapters, and numerous subchapters.

The first section defines syntax and further discusses the main concepts and terms that are examined in detail in the following sections (e.g., syntagma, sentence, valency, semantic roles). It consists of seven main chapters.

The second section focuses on the structure of the nominal group. In its two main chapters, it thoroughly treats the word order, where some new perspectives are applied, and valency structures.

The third section deals with sentence syntax, incorporating various structural and valency-based perspectives; for example, types of predicates, word order, sentence type semantics, deagentive constructions, paradigmatic structures, their modifications, etc. For the first time in Czech grammar literature, an extensive chapter on the functions of the infinitive is included. The section contains twelve main chapters.

The fourth section is the shortest and concludes the first volume of this part. It thoroughly discusses apposition from new theoretical viewpoints.

The fifth section covers semi-clausal structures, explained in three main chapters that deal with nominalization using the infinitive, participles, as well as action nouns.

The sixth section addresses complex sentence structure. It has four main chapters, with the first consisting of eight main subchapters and the second seven. For the first time in Czech grammar literature, an extensive chapter on complex sentences is included, and a new definition of sentences with semi-dependent clauses is provided.

The seventh section is dedicated to concord or agreement. It contains eight main chapters, and concord phenomena are examined in much greater detail than in V. Šmilauer's *Novočeská Skladba* and, like the majority of phenomena described in the third volume, the analysis is grounded in corpus data.

LITERATURA

- AGRICOLA, E. (1986): Syntaktische Mehrdeutigkeit (Polysyntaktizität) bei der Analyse des Deutschen und des Englischen. Berlin.
- ADAMEC, P. (1981): Elipsa zájmných elementů v současné ruštině. *Ruský jazyk*, 32, 9-18.
- Akademická příručka českého jazyka* (2019) (M. Pravdová – I. Svobodová, eds.), 2. rozšířené vydání. Praha: Academia.
- ALISOVA, T. B. (1971): *Očerki sintaksisa sovremennogo italjanskogo jazyka*. Moskva.
- BACHMANNOVÁ, J. (1997a): Mluva mládeže v Podkrkonoší. *Naše řeč* 80, 184–189.
- BACHMANNOVÁ, J. (1997b). Tradiční dialekt a mluva mládeže na Železnobrodsku. In: *Český jazykový atlas 1-5*. (1992–2005). Praha: Academia.
- BAUER, F. (1850): *Grundzüge der neuhochdeutschen Grammatik für höhere Bildungs-Anstalten*. Nördlingen: C. H. Beck.
- BAUER, J. (1965): Souvětí s větami obsahovými. *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university: Řada jazykovědná*, 16(A13), s. 55–66.
- BAUER, J. (1966): Složitě souvětí a jeho klasifikace. *Slovo a slovesnost*, 27, 289–299.
- BAUER, J. – GREPL, M. (1965): *Skladba spisovné češtiny* (učební text UJEP v Brně). Praha: SPN.
- BAUER, J. – GREPL, M. (1972, 1980): *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- BECKER, K. F. (1848): *Schulgrammatik der deutschen Sprache*, 6. vyd., Frankfurt a. M.: G. F. Kettembeil.
- BEČKA J. V. (1935): Těsné a volné vazby větné, *Naše řeč*, s. 97–107.
- BEČKA, J. V. (1944): O souměrnosti složitějších větných celků. *Naše řeč*, 28. 45–52, 69–75.
- BEČKA, J. V. (1975): O relativních a subjektivních časech v češtině. *Naše řeč*, 58, s. 186–195.
- BĚLIČOVÁ, H.; SEDLÁČEK J. (1990): *Slovanské souvětí*. Praha: Academia.
- BĚLIČOVÁ, H. – UHLÍŘOVÁ, L. (1996): *Slovanská věta*. Euroslavica.
- BIERWISCH, M. (2015): Word-formation and argument structure. In: P. O. Müller, I. Ohnheiser, S. Olsen & F. Rainer (eds.), *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe, Vol. 2*, s. 1056–1099. De Gruyter Mouton.
- BÍLKOVÁ, J. (2007): Sémantika versus pragmatika. *Eurolingua & Euroliteraria 2006*. Liberec, TUL.
- BÍLKOVÁ, J. (2020): Výraz *což* v současné psané češtině. *Korpus – gramatika – axiologie*, 22, s. 3–15.

- BÍLKOVÁ, J (2021).: Diskurzí konektor „což“ v neformálních mluvených rozhovorech *Bohemistika* 21, 2021, č. 3, s. 319–330.
- BOOIJ, G. (2007): *The Grammar of Words*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.
- BROSCART, J. (1991): On the Sequence of the Techniques on the Dimension of Participation. In: *Partizipation. Das sprachliche erfassen von Sachverhalten*. H. Seiler, W. Premper (eds.). Tübingen: Gunter Narr Verlag,.
- BUSSMANN, H. (1990): *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: A. Kröner Verlag.
- ČECHOVÁ, M. (1981): K expanzi předložky na v současné jazykové praxi. *Naše řeč*, 64, 1, s. 33-45.
- ČECHOVÁ, M. a kol. (1996): *Čeština – řeč a jazyk*. Praha, Institut sociálních vztahů.
- ČERMÁK F. (1974), Víceslovná pojmenování typu verbum-substantivum v češtině. *Slovo a slovesnost*, 35, s. 287-306.
- ČERMÁK, F. (2008): Syntagmatika, kombinace a kumulace spojek. In: F. Štícha – M. Fried (eds.), *Grammar & Corpora/Gramatika a korpus 2007*. Praha: Academia, s. 315–323.
- ČERMÁK F. – CVRČEK V. (2017): KOLOKACE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*.
- ČERMÁK, F. – HOLUB, J. (1991): *Syntagmatika a paradigmatika českého slova I. Valence a kolokabilita*. Univerzita Karlova, Karolinum.
- DAMBORSKÝ, J. (1967): *Participium l-ové ve slovanštině*. Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego 15. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- DANAHER, D. S. (2017): Konceptuální integrace. In: P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny.
- DANEŠ, F. (1959): K vymezení syntaxe. In: J. Ružička (ed.): *Jazykovedné štúdie IV*. Bratislava: Vydavateľ'stvo SAV, s. 41-45.
- DANEŠ, F. (1964): A Three-level Approach to Syntax. In: *Travaux Linguistiques de Prague* 1. Praha, ČSAV, 223-240.
- DANEŠ, F. (1965): Jeden typ doplňku se spojkou „jako“. In: *Naše řeč*, 48, s. 263-271.
- DANEŠ, F. (1968): *Dostal jsem přidáno* a podobné pasivní konstrukce. *Naše řeč*, 51, s. 269-290.
- DANEŠ, F. (1971): Větné členy obligatorní, fakultativní a potenciální. *Miscellanea Linguistica*, 129–139.
- DANEŠ, F. (1985): *Věta a text*. Praha: Academia.

- DANEŠ, F. (2009): Takzvané „vztažné věty nepřívlastkové“: současné názory na jejich status. *Naše řeč*, 92, č. 4, 169–183.
- DANEŠ, F. a kol. (1967): *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. Praha: Academia.
- DANEŠ, F. a kol. (1987): *Mluvnice češtiny III*. Praha: Academia
- DANEŠ, F. a kol. (1997): *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 183–192.
- DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. (1981): *Větné vzorce v češtině*. Praha, Academia.
- DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. – KOŘENSKÝ, J. (eds.) (1973): *Práce o sémantické struktuře věty*. ÚJČ ČSAV.
- DE VOS, Mark. 2005. *The syntax of verbal pseudo-coordination in English and Afrikaans*. Utrecht: LOT.
- DOKULIL, M.: Slovenský příspěvek k sémantice a syntaxi slovesa. In: *Slovo a slovesnost*, 11, č. 2, 68–78.
- DOKULIL, M. a kol. (1986): *Mluvnice češtiny I*. Praha: Academia.
- DOKULIL, M. – DANEŠ, F. (1958): K tzv. významové a mluvnické stavbě věty. In: *O vědeckém poznání soudobých jazyků*. Praha.
- DVOŘÁK, V. (2016a): Dějové substantivum. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 309–315.
- DVOŘÁK, V. (2016b): Verbální substantivum. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 1948–1953.
- FIDLER, M. (2017): Prostorová sémantika. In: P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- GIGER, M. (2003): *Resultativa im modernen Tschechischen (unter Berücksichtigung der Sprachgeschichte und der übrigen slavischen Sprachen)*. Slavica Helvetica 69. Bern: Peter Lang.
- GIGER, M. (2010): Příčestí minulé činné na -(v)ší v dnešních českých publicistických textech. *Korpus - Gramatika – Axiologie* 1, č. 2, 3-23.
- GIGER, M. (2015). Subjektová resultativa v češtině ve srovnání s ruštinou. *Časopis pro moderní filologii* 97, 146-156.
- GIGER, M. 2021. Aspektuelle Funktionen tschechischer Aktivpartizipien (am Beispiel des imperfektiven Partizips Präteritum aktiv). In: Brehmer, B., Gattnar, A., Perevozchikova, T. (eds.): *Von A wie Aspekt bis Z wie zdvořilost. Ein Kaleidoskop der Slavistik für Tilman Berger zum 65. Geburtstag*. Tübingen, 53-64.

- GIGER, M., KOČKOVÁ, J. 2024. Grenzüberschreitungen an der Peripherie: Aspectuelle Funktionen von Aktivpartizipien und Verbalsubstantiven im Tschechischen. *Zeitschrift für Slawistik* 69 (2024), 1.
- GREPL, M. (2016): Epistémická modalita. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Ed. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. (1983): *Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty*. Brno: UJEP.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. (1986): *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- GREPL, M. – NEKULA, M. (2016): Epistémická částice (jistotněmodalitní částice, modální částice, faktuální částice, modální slovo). In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Ed. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- GROCHOWSKI, M. (1976): O pojeciu elipsy. *Pamiętnik literacki*, 47, 121-136.
- GROCHOWSKI, M. (1978): Czy zjawisko elipsy istnieje? In: Mayenowa, M. R. (ed.): *Tekst. Język. Poetyka*. Wrocław, 73-85.
- GROCHOWSKI, M. (1984): Problem elipsy z punktu widzenia regul generowania zdan. *Makedonski jazik*, 35, 261-269.
- HAJIČOVÁ, E. (1975) *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*. Praha: Academia.
- HAJIČOVÁ, E. – SGALL, P. (1972). Současnost s čím? *Cizí jazyky ve škole*, 15, s. 315–320.
- HATTALA, M. (1857): *Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského*. Praha: Nákladem Calveova kněhkupectví.
- HAUSENBLAS, K. (1958): *Vývoj předmětového genitivu v češtině*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- HAUSENBLAS, K. (1959): Syntaktická závislost, způsoby a prostředky jejího vyjadřování. *Bulletin VŠRJL II*, 23-51.
- HAUSENBLAS, K (1963): Slovesná kategorie výsledného stavu v dnešní češtině. *Naše řeč* 46, 13–28.
- HAUSENBLAS, K. (1972): Explicitnost a implicitnost jazykového vyjadřování. *Slovo a slovesnost*, 33, 98-105.
- HAUSENBLAS, K. (1979): Gramatická syntax v textu. In: Referati od X zasedanie na megunarodnata komisija za izučuvanje na gramatičkata struktura na slovenskite literaturni jazici. Skopje, Makedonskaja akademija na naukite i umetnostite, 175-182.
- HAVRÁNEK, B. (1937): *Genera verbi v slovanských jazycích II*. Praha: Kr. česká spol. nauk.
- HAVRÁNEK, B. – JEDLIČKA, A. (1960, 1988): *Česká mluvnice*. Praha: SPN.

- HEYSE, J. CH. A. (1854): *Deutsche Schulgrammatik*. Hannover: Hahn.
- HIRSCHOVÁ, M. (1988): Uplatňování negace ve výpovědích s performativní platností. *Slovo a slovesnost*, 49, s. 101-110.
- HIRSCHOVÁ, M. (2016): Evidenciálnost (evidencialita). In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Ed. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- HLADKÁ, Z., KARLÍK, P. (2017): Konverzivnost. In: Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: <https://www.czechency.org>. (cit. 4. 2. 2023).
- HLAVSA, Z. (1975): *Denotace objektu a její prostředky v současné češtině*. Praha: Academia.
- HLAVSA, Z. (1981): On Syntactical Ellipsis. In Daneš, F. – Viehweger, D. (eds.): *Satzsemantische Komponenten und Relationem im Text*. Praha, ÚJČ ČSAV, 119-128.
- HLAVSA, Z. (1986): Přístavkový vztah a popis české skladby. *Slovo a slovesnost* 47, s. 186–192.
- HOFFMANNOVÁ, J. – KOLÁŘOVÁ I. (2011): Kombinatorika temporálních konektorů. In: F. Štícha (ed.), *Kapitoly z české gramatiky*, Praha: Academia.
- HOŠNOVÁ, E. (1994): *K vývoji české syntaxe*. Praha: Karolinum.
- HOŠNOVÁ, E. (2005): *Studie z vývoje novočeské syntaxe (konjunkce, pronominalizace)*. Praha: UK, nakladatelství Karolinum.
- HOUŠKOVÁ, Z. (1948) Některé druhy shody v češtině. *Naše řeč* 32, 118-120.
- HRBÁČEK, J. (1956): O několikanásobných větných členech, zvláště o několikanásobném přísudku. In: *Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury* I. Praha: SPN, s. 49-59.
- HRBÁČEK, J. (1960): K otázce několikanásobnosti přísudku. *Naše řeč*, s. 4-18.
- HRBÁČEK, J. (1963): Opakování stejných předložek v několikanásobných předložkových výrazech. *Naše řeč*, s. 169-179.
- HRBÁČEK, J. (1965): O pojetí a klasifikaci tzv. složitého souvětí; typy souvětých konstrukcí. *Slovo a slovesnost*, 26, 26–35.
- HRBÁČEK, J. (1970): Poznámky k diskusi o tzv. složitém souvětí. *Slovo a slovesnost*, 31, s. 58–64.
- HRBÁČEK, J. (1987): Souvětí. In: F. Daneš – M. Grepl – Z. Hlavsa (eds.), *Mluvnice češtiny, 3. Skladba*. Praha: Academia, 443–548.
- HRBÁČEK, J. (1994): *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Trizonia.
- HRBÁČEK, J. (1997): K problematice syntaktických vztahů a jejich terminologii. *Naše řeč*, 80, 169–17

- HRDLIČKA, M. (1998): K některým faktorům ovlivňujícím užívání předložek do a na v současné češtině. *Slovo a slovesnost*, 59, 2, s. 96-104.
- HRDLIČKA, M. (2001): K užívání předložkových spojení s významem místním. *Poznaň: Bohemistika I*, 2, s. 137-152.
- JANEČKA, M. – BLÁHA, O. (2020): *Genitiv adnominální v češtině: vývoj a současný stav*. Olomouc: Vydavatelství FF UP.
- JELÍNEK, M. (2003): Transpoziční verbální adjektiva aktivní. In: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity – LINGUISTICA BRUNENSIA*, A 51, s. 113–123.
- KAČALA, J. (1971): *Dopl' nok v slovenčine*. Bratislava: SAV.
- KARLÍK, P. (1995a): *Studie o českém souvětí*. Brno: Masarykova univerzita.
- KARLÍK, P. (1995b): Pojistkové věty. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, A 43. Brno: MU, s. 49–60.
- KARLÍK, P. a kol. (1997). *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny.
- KARLÍK, P. (1998): Ke klasifikaci genitivu adnominálního. In: *SPFFBU 47, A46*, Brno: MU.
- KARLÍK, P. (2000): Valence substantiv v modifikované valenční teorii. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (ed.): *Čeština – univerzália a specifika 2*. Brno, Vydavatelství MU, s. 181–192.
- KARLÍK, P. (2002): Ještě jednou k českým deverbálním substantivům. In: Hladká, Z. – KARLÍK, P. (ed.) (2002): *Čeština – univerzália a specifika 4*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, s. 13–23.
- KARLÍK, P. (2003): K syntaxi českého infinitivu. In: Rusínová, E.(ed.): *Přednášky a besedy z XXXVI. běhu LŠSS*. Brno, FF MU, s. 56-65.
- KARLÍK, P. (2004): Mají dějová substantiva slovesný rod? In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzália a specifika 5*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, s. 33–46.
- KARLÍK, P. (2004): Mikrosyntax českých deverbálních jmen. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A 52*, 71–81.
- KARLÍK, P. (2017): Deverbální substantivum. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 329 – 331.
- KARLÍK, P. (2017): Faktové sloveso. In: Karlík. P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 474 – 475.
- KARLÍK, P. (2017): Koordinace. In: Karlík. P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 909 – 917.

- KARLÍK, P. (2017): Neomezovací vztažná věta, In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 1165 – 1167.
- KARLÍK, P. (2017): Nomen patientis. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): Karlík, P. (2017): Nominalizace. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1193–1197.
- KARLÍK, P. (2017): Obsahová věta (kompletivní věta). In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KARLÍK, P. (2017): Participium. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 1297–1299.
- KARLÍK, P. (2017): Příslowečné určení příčiny. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 1500–1501.
- KARLÍK, P. (2017): Přívlastek. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 1192 – 1193.
- KARLÍK, P. (2017): Spojka. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 1736–1737.
- KARLÍK, P. (2017): Substantivum s adjektivním skloňováním. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 1788–1789.
- KARLÍK, P. (2017): Vztažná věta. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2069–2073.
- KARLÍK, P. (2019): Škála nominalizací. In Petr Malčík, P. K. (ed.) *Svět podle Grepla*, s. 91–110. Brno: Host.
- KARLÍK, P. – NÜBLER, N. (1998): Poznámky k nominalizaci v češtině. SaS, 59, s. 105–112.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.) (2016): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KARLÍK, P. – ŠKRABALOVÁ, H. G. (2016): Koordinace. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

- KARLÍK, P. – ZIKOVÁ, M. (2016): -Teln-adjektivum. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 1826–1829.
- KETTNEROVÁ V. (2017): Syntaktická struktura komplexních predikátů v češtině. *Slovo a slovesnost*, 1/78, p. 3-24.
- KETTNEROVÁ, V. – KOLÁŘOVÁ, V. (2023): K reciprocitě adjektiv v češtině. *Slovo a slovesnost*, 3/84, s. 179–200.
- KETTNEROVÁ V. – LOPATKOVÁ M.: Ke koreferenci u komplexních predikátů s kategoriálním slovesem. In: *Korpus – gramatika – axiologie*, 16, 2017, s. 3-26.
- KLOUDOVÁ, V. (2021) O výjimečných frázích v češtině. *Slovo a slovesnost*, 2/82, s.118-138.
- KOCKOVÁ, J. (2024): *Budující se dálnice: Zvratná participia s pasivním významem v češtině*. In: Bozděchová Ivana, Niševa Božana, Skwarska Karolína (eds.): *Česká slovotvorná koncepce v kontextu slovanské jazykovědy*. Praha: Academia, s. 251-261.
- KOČIŠ, F. (1963): Ku klasifikácii zloženého súvetia. *Slovenská reč*, 28, s. 155–164.
- KOČIŠ, F. (1973): *Zložené súvetie v slovenčine*. Bratislava: SAV.
- KOCHOVÁ, P. – OPAVSKÁ, Z. (eds.) (2016): *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
- KOLÁŘOVÁ, V. (2010): *Valence deverbativních substantiv v češtině (na materiálu substantiv s dativní valencí)*. Praha, Karolinum.
- KOLÁŘOVÁ, V. (2014): Nominalizované struktury se dvěma aktanty ve formě bezpředložkového genitivu. *Naše řeč*, 97(4–5), s. 286–299.
- KOLÁŘOVÁ, V. – VERNEROVÁ, A. – KLÍMOVÁ, J. (2020): *NomVallex I. Valenční slovník substantiv*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky, MFF UK.
- KOLÁŘOVÁ, V. – VERNEROVÁ, A. – KLÍMOVÁ, J. (2021): Systemic and non-systemic valency behavior of Czech deverbal adjectives. *Jazykovedný časopis* 72 (2), s. 371–382.
- KOLÁŘOVÁ, V. – VERNEROVÁ, A. – KLÍMOVÁ, J. (2022): *NomVallex 2.0*.
- KONVALINKOVÁ, R. (2011): *Vyjadřování prostorových vztahů v češtině (valenčně-kognitivní analýza)*. Disertační práce, Brno: FF MU.
- KOPEČNÝ, F. (1958): *Základy české skladby*. Praha: SPN.
- KOŘENSKÝ, J. (1972): *Komplexní popis výrazové struktury pádu substantiva v češtině*. Praha: Academia.
- KOŘENSKÝ, J. (1984): *Konstrukce gramatiky ze sémantické báze*. Praha: Academia

LINDAT/CLARIAH-CZ digital library at the Institute of Formal and Applied Linguistics (ÚFAL), Faculty of Mathematics and Physics, Charles University.

KOŘENSKÝ, J. (1984): *Konstrukce gramatiky ze sémantické báze*. Praha: Academia.

KOŤÁTKO, P. (1998) *Význam a komunikace*. Praha: Filosofia.

KOUTOVÁ, M. (2019): Původci sdělení v souvětích s větami obsahovými – prvotní konatel a mluvčí. In: *Korpus – gramatika – axiologie*, 10, s. 59–70.

KOUTOVÁ, M. (2021): Užití slovesného času ve vedlejších větách obsahových. *Naše řeč*, s. 100-116.

KOPŘIVOVÁ, M. (2006): *Valence českých adjektiv*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

KŘÍŽKOVÁ, H. (1968): Substantiva s dějovým významem v ruštině a v češtině. In: *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české III. O ruském slovese*. Praha, Academia, s. 81–152.

KUČEROVÁ, I. (2000): K subjekt-predikátové shodě v češtině. Praha: FF UK (diplomová práce).

KUČEROVÁ, I. (2002): Subjekt-predikátová shoda v češtině: univerzální mechanismus, nebo jedinečná jazyková forma? In: *Čeština - univerzália a specifiká* 4, 213-222. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

LAKOFF, G., J. – Čejka, M. (2002): *Metafory, kterými žijeme. (Metaphors We Live By, 1980)*. Brno: Host.

LAKOFF, G., J. – Čejka, M. – Fried, M. (2024): *Metafory, kterými žijeme. (Metaphors We Live By, 1980)*. Praha: Portál.

LOPATKOVÁ, M. – KETTNEROVÁ, V. – BEJČEK, E. – VERNEROVÁ, A. –

ŽABOKRTSKÝ, Z. (2016): *Valenční slovník českých sloves VALLEX*. Praha: Karolinum.

LOPATKOVÁ, M. – ŽABOKRTSKÝ, Z. – KETTNEROVÁ, V. (2008): *Valenční slovník českých sloves*. Praha: Academia.

MACUROVÁ, P. (2021): Užívání přechodníků v současné češtině. *Korpus – gramatika – axiologie* 23, 14-27.

MAGER, K. W. E. (1842): *Deutsches Sprachbuch. Anfänge der Grammatik, Onomatik a Sprachkunst*. Stuttgart.

MACHAČ, J. (1967): K lexikologické problematice slovních spojení. *SaS* 28, s. 137–149.

MACHÁČKOVÁ E. (1979), *Analytická spojení typu sloveso + abstraktní substantivum (analytické vyjadřování predikátů)*, Praha, Ústav pro jazyk český ČSAV, kandidátská práce.

MÁRA, K. (1968): Změny v užívání předložek v a na v současné češtině ve srovnání s polštinou. *AUC - Slavica Pragensia*, X, Praha, s. 131-136.

- MATHESIUS, V. (1925): Slovesné časy typu perfektního v hovorové češtině. *Naše řeč* 9, 200–202.
- MATHESIUS, V. (1936): Několik zásadních slov o kongruenci, *Sborník matice slovenskej* 14, s. 15n.
- MATHESIUS, V. (1947): *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich.
- MLUVNICE ČEŠTINY 1–3. (1987). Praha: Academia.
- MIKO, F. (1966): K diskusii o zloženom súvetí. *Jazykovedný časopis*, 17, s. 64–73.
- MIKULOVÁ M. (2011): Významová reprezentace elipsy. Ústav formální a aplikované lingvistiky, Praha.
- MIKULOVÁ M. – PANEVOVÁ J. (2021): *Formy a funkce okolnostních určení v češtině. Určení prostorová a časová. ÚFAL MFF UK*, Praha.
- NAČEVA-MARVANOVÁ, M. (2010): *Perfektum v současné češtině*. Praha: Lidové noviny. (Studie z korpusové lingvistiky 11)
- NEDJALKOV, V. P. (red.) (1983). *Tipologija rezul'tativnykh konstrukcii*. Leningrad: Nauka.
- NEDJALKOV, V. P. (ed.). (1988). *Typology of resultative constructions*. Typological Studies in Language 12. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- NĚMEC, I. (1989): Ještě k funkcím lexikálního nevyjádření objektu děje ve větě. *Naše řeč*, 72, s. 119–131.
- NOVOTNÝ, J. (1980): *Valence dějových substantiv v češtině*. Sb. pedagogické fakulty v Ústí nad Labem, Praha, SPN.
- NOVOTNÝ, J. (1980): *Sbírka úkolů k rozboru českého souvětí (s řešeními)*. Praha: SPN Ústřední ústav pro vzdělávání pedagogických pracovníků.
- OCELÁK, R. 2010. Časový význam aktivních deverbativních adjektiv typu *-ící/-oucí* a *-(v)ší*. *Naše řeč* 93, 125–138.
- PALEK, B. (1988): *Referenční výstavba textu*. Praha: UK.
- PANEVOVÁ, J. (1971a): Relativní a rekurzivní vlastnosti významu času. In: J. Panevová – E. Benešová – P. Sgall, *Čas a modalita v češtině*. Praha: UK s. 45–63.
- PANEVOVÁ, J. (1971b): Vedlejší věty obsahové. *Slovo a slovesnost*, s. 289–300.
- PANEVOVÁ, J. (1973): Věty s všeobecným konatelem. In: *Studia Slavica Pragensia*. Praha: UK, s. 133–144.
- PANEVOVÁ, J. (1979): Všeobecný konatel a jeho vztah k mluvčímu. In: *Otázky slovanské syntaxe IV/1*. Brno: UJEP, s. 101–106.
- PANEVOVÁ, J. (1980): *Formy a funkce ve stavbě české věty*. Praha: Academia.
- PANEVOVÁ, J. (1998): Ještě k teorii valence. *Slovo a slovesnost* 59 (1), s. 1–14.

- PANEVOVÁ, J. (2000): Poznámky k valenci podstatných jmen. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzália a specifika 2*. Brno, MU, s. 173–180.
- PANEVOVÁ, J. (2002): K valenci substantiv (s ohledem na jejich derivaci). *Zbornik matice srpske za slavistiku* 61, 29–36.
- PANEVOVÁ, J. (2006): Na co jsme pyšní a čemu zůstaneme věrní. (Poznámky k valenci několika českých adjektiv). In: Štícha, F. (ed.): *Možnosti a meze české gramatiky*. Praha: Academia, s. 153–166.
- PANEVOVÁ, J. (2011): Nominalizace vyjádřené slovesnými adjektivy. In: Štícha, F. (ed.): *Kapitoly z české gramatiky*. Praha, 961-973.
- PANEVOVÁ, J. (2021): K vybraným typům deverbativních adjektiv v češtině (ve srovnání s ruštinou). *Zbornik Matice srpske za slavistiku 100*, Novi Sad: Matica srpska, s. 205–218
- PANEVOVÁ, J. a kol. (2014): *Mluvnice současné češtiny: 2, Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum.
- PANEVOVÁ, J. – Karlík, P. (2016): Rezultativ. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1556–1557.
- PANEVOVÁ, J. – SGALL, P. (1971): Relativní čas. *Slovo a slovesnost*, s. 140–148.
- PAULINY, E. (1943): *Štruktúra slovenského slovesa*. Bratislava.
- PEREGRIN, J. (2003): *Filosofie a jazyk*. Praha: Triton.
- PIŤHA, P. (1982): K otázce valence u adjektiv. *Slovo a slovesnost* 43 (2), s. 113–118.
- PIŤHA, P. (1984): Case frames of nouns. In: Sgall, P. (ed.): *Contributions to functional syntax, semantics, and language comprehension*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia, pp. 225–238.
- PIŤHA, P. (1986): Lexikální ukazatelé nemožnosti dekomponovat věty s koordinací. *Slovo a slovesnost*, 47, 96–104.
- PIŤHA, P. (1991). K popisu přivlastňovacích adjektiv I. *Slovo a slovesnost*, 52, č. 1, s. 4–9.
- PIŤHA, P. (1991). K popisu přivlastňovacích adjektiv II. *Slovo a slovesnost*, 52, č. 2, s. 81–88.
- PIŤHA, P. (1992): *Posesivní vztah v češtině*. Praha: AVED.
- PODOBOVÁ, M. (2013). Dynamické a statické vyjadřování lokace v češtině a ruštině. *Nová Čeština doma a ve světě* 2013, 1/2, 94–109.
- PODOBOVÁ, M. (2013). Bezobjektové posesivní rezultativní konstrukce od sloves tranzitivních a bezobjektové i objektové posesivní rezultativní konstrukce od sloves

intransitivních – jejich tvorba a funkce v českém jazyce. *Nová Čeština doma a ve světě* 2015, 1, 82–113.

Příruční mluvnice češtiny (1995). Praha: Lidové noviny.

PROUZOVÁ, H. (1964). Přivlastňovací přídavná jména na *-ův, -in* v současné češtině. *Naše řeč*, 47, č. 3, s. 129–142.

PROUZOVÁ, H. (1983): K valenčním vlastnostem primárních adjektiv v češtině. *Slovo a slovesnost* 44 (4), s. 265–274.

RADIMSKÝ J. (2010), *Verbo-nominální predikát s kategoriálním slovesem*. Jihočeská univerzita, České Budějovice.

RADIMSKÝ J. (2016), Analytický predikát s kategoriálním slovesem. In: Karlík, P. - Nekula, M. - Pleskalová, J. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

RULÍKOVÁ, B. (1966): K problematice některých typů vedlejších vět s výrazem *jak*. *Slovo a slovesnost*, 27, s. 300-316.

RULÍKOVÁ, B. (1973): *Parenteze v současné češtině*. Praha: Academia.

RUSÍNOVÁ, Z. (2016): Deverbální adjektivum. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 328.

SGALL, P. a kol. (1986): *Úvod do syntaxe a sémantiky*. Praha: Academia.

SKWARSKA, K. (2018): Valence adjektiv v komparativním pohledu (na materiálu češtiny, ruštiny a polštiny). *Slavia* 87 (1–3), s. 302–315.

RYSOVÁ, M. (2018): *Diskurzívní konektory v češtině. Od centra k periferii*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.

SEDLÁČEK, J. (1988): K otázce slovanské elipsy. *Slavia*, 57, 378-388.

Slovník spisovného jazyka českého I. (1960). Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (1994, 2003). Praha: Academia.

SPAL, J. (1968): Význam a funkce slovesa „býti“. In: *Sborník pedagogické fakulty v Plzni*. SPN, s. 5–15.

SVOBODA, K. (1961): Determinace platnosti sdělení v souvětích. In: *AUC-Slavica Pragensia III*, Praha: UK, s. 127-136.

SVOBODA, K. (1962): *Infinitiv v současné spisovné češtině*. Praha: ČSAV.

SVOBODA, K. (1965): K třídění složených souvětí. *Slovo a slovesnost*, 26, s. 35–44.

SVOBODA, K. (1966): K pojetí doplňku. In: *Naše řeč*, s. 199-203.

SVOBODA, K. (1967): Vztažné věty s nesklonným *co*. In: *Naše řeč*, s. 1-12.

- SVOBODA, K. (1969): Poznámky k problematice doplňku. In: *Slovo a slovesnost*, 30, s. 309-320.
- SVOBODA, K. (1970): Poznámky k jednomu výkladu souvětí stavby. *Slovo a slovesnost*, 31, s. 265–270.
- SVOBODA, K. (1972): Věty se spojkou *aniž*. *Naše řeč*, s. 97-103.
- SVOBODA, K. (1972): *Souvětí spisovné češtiny*. Praha: AUC.
- SVOZILOVÁ, N. (2000): *Jak dnes píšeme / mluvíme a jak hřešíme proti dobré češtině*. Jinočany: H & H.
- SVOZILOVÁ, N. – PROUZOVÁ, H. – JIRSOVÁ, A. (1997): *Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha: Academia.
- SVOZILOVÁ, N. – PROUZOVÁ, H. – JIRSOVÁ, A. (2005): *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*. Praha, Academia.
- ŠEVČÍKOVÁ, M. (2021): Bezpříponová substantiva a vyjadřování vidového protikladu u příbuzných sloves. *Slovo a slovesnost* 82, s. 263–288.
- ŠIMANDL, J. (ed.) (2016): *Slovník afixů užívaných v češtině*. Praha: Karolinum.
- ŠINDLEROVÁ J. - ŠTĚPÁNKOVÁ B. (2021). Between Adverbs and Particles: A Corpus Study of Selected Intensifiers. *Jazykovedný časopis*, 72(2), 444-453 .
- ŠMILAUER, V. (1947, 1966): *Novočeská skladba*. Praha: SPN.
- ŠMILAUER, V. (1947): Elipsa (úspora slovního výrazu). In: Opravil, A. (usp.), *Druhé hovory o českém jazyce. Knižnice Kruhu přátel českého jazyka 3*. Praha: R. Mikuta, s. 43-49.
- ŠMILAUER, V. (1947): Slovesný čas. In: *Druhé hovory o českém jazyce. Knižnice Kruhu přátel českého jazyka 3*. Praha: R. Mikuta, s. 49–165.
- ŠMILAUER, V. (1972): *Nauka o českém jazyce*. Praha.
- ŠTĚPÁN, J. (1968): K problematice složitěho souvětí v současné spisovné češtině (Pokus o dynamický popis). *Slovo a slovesnost*, 29, s. 384–398.
- ŠTĚPÁN, J. (1977): *Složitě souvětí s řetězcovou závislostí*. Praha: Univerzita Karlova.
- ŠTĚPÁN, J. (1985). Ke kategorii posesivity a jejímu ztvárnění v jazycích. *Slovo a slovesnost*, 46, s. 20–27.
- ŠTĚPÁN, J. (1990): K některým transformacím podřadného složitěho souvětí. *Slovo a slovesnost*, 51, 16–20.
- ŠTĚPÁN, J. (2007): Ke komentujícím vedlejším větám se spojovacím výrazem *jak*. *Slovo a slovesnost* 68, 101-116.

- ŠTĚPÁN, J. (2011): Polovedlejší věty se spojkami *jestli, pokud, aby* v současné češtině. *Slovo a slovesnost* 72, 102–117.
- ŠTĚPÁN, J. (2011): Souvětí s řetězcovou závislostí vedlejších vět (se specifickým zřetelem ke kontaktním dvojicím různovětných podřadicích spojovacích výrazů). In: F. Štícha (ed.): *Kapitoly z české gramatiky*. Praha: Academia, 1043–1080.
- ŠTĚPÁN, J. (2013): *Souvětí současné češtiny*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.
- ŠTĚPÁN, J. (2014): Přirovnávací vedlejší věty se spojkami *jako* a *než*. *Naše řeč*, 97, 13–25.
- ŠTĚPÁN, J. (2015): Podmínky elipsy střední věty v podřadném souvětí. *Naše řeč*, s. 225-237.
- ŠTĚPÁN, J. (2017): Souvětí se souřadnými vedlejšími větami. *Korpus – gramatika – axiologie*, 16, 47–63.
- ŠTĚPÁN, J. (2019): Složitý nadsouvětný celek v současné próze. *Naše řeč* 102, 239–251.
- ŠTĚPÁN, J. (2020): Souvětí s řetězcovou závislostí vedlejších vět jako nejvyšší gramatická jednotka. *Korpus – gramatika – axiologie*, 21, 41–58.
- ŠTÍCHA, F. (1975): K problematice významu slovesných reflexivních forem fakultativních. *Naše řeč* 58, s. 127-132.
- ŠTÍCHA, F. (1976): Vypouštění částice *se* v koordinovaném a závislostním spojení zvratných sloves. *Naše řeč*, s. 68-76.
- ŠTÍCHA, F. (1979): K užívání a významu dvojí formy trpného rodu v současné spisovné češtině. *Naše řeč* 62, s. 57-71.
- ŠTÍCHA, F. (1980): Konkurence krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku. *Naše řeč*, s. 1–14.
- ŠTÍCHA, F. (1980): . Konkurence nominativu a instrumentálu přísudkového substantiva v současné spisovné češtině. *Naše řeč* 63, s. 192-200.
- ŠTÍCHA, F. (1981): Poznámky k pojmu kauzace. *Slovo a slovesnost* 42, s. 41-49.
- ŠTÍCHA, F. (1981): K syntakticko-sémantické konkurenci aktivních, participiálních a reflexivních konstrukcí. *Slovo a slovesnost* 42, s. 183-192.
- ŠTÍCHA, F. (1983): K pojmu slovesný rod. *Jazykovedný časopis*, 34, s. 145-155.
- ŠTÍCHA, F. (1983): Slovosled v prózách Bohumila Hrabala. *Naše řeč* 66, s. 75-83.
- ŠTÍCHA, F. (1984): *Utváření a hierarchizace struktury větného znaku*. Praha: UK.
- ŠTÍCHA, F. (1984): K pojům vazba a rekce. *Jazykovědně aktuální*, 21, s. 14-15.
- ŠTÍCHA, F. (1985): K problematice vazby. *Slovo a slovesnost* 46, s. 38-45.
- ŠTÍCHA, F. (1985): Poznámky o staročeském pasívu. *Listy filologické* 108, s. 77-82.
- ŠTÍCHA, F. (1985): Sovětská práce o typologii rezultativních konstrukcí. *Slovo a slovesnost*, 46, s. 164-167.

- ŠTÍCHA, F. (1986a): Systémový a funkční status konstrukcí s *n-/t-*ovými participií v současné češtině. *Slovo a slovesnost*, s. 177–185.
- ŠTÍCHA, F. (1986b): Predikativní status konstrukcí s *n/t-*ovými participií ve starší češtině. *Slavia* 55, s. 384-390.
- ŠTÍCHA, F. (1987): Komunikativní a jazykové funkce lexikálního nevyjádření objektu děje ve větě. *Naše řeč*, s. 184–193.
- ŠTÍCHA, F. (1988): K vývoji zvrátého pasíva ve spisovné češtině. *Listy filologické* 111, s. 22-29.
- ŠTÍCHA, F. (1988): O přívlastku volném a těsném. *Naše řeč* 71, s. 243-252
- ŠTÍCHA, F. (1989): *Současný český jazyk - Význam a konkurence v syntaxi*. Praha (skripta)
- ŠTÍCHA, F. (1989): Elipsa a teoretická syntax. *Slovo a slovesnost*, s. 226-234.
- ŠTÍCHA, F. (1989): Lexikální neurčenost participantu ve starší češtině ve srovnání se současnou češtinou a ruštinou. In: *Slavia* 58, s.275-283.
- ŠTÍCHA, F. (1990): K užívání opisného pasíva v současné češtině. *Naše řeč* 73, s. 63-73.
- ŠTÍCHA, F. (1992): O povaze jednoho typu adverbialní determinace. *Naše řeč* 75, s. 183-193.
- ŠTÍCHA, F. (1992): Ještě o přívlastku volném a těsném. *Naše řeč* 75, s. 255-258.
- ŠTÍCHA, F. (1996): Křížení vět v češtině. *Naše řeč* 79, s. 26-31.
- ŠTÍCHA, F. (1996): Nad novou *Příruční mluvnici češtiny*. *Naše řeč*, s. 252–265.
- ŠTÍCHA, F. (1997): Ke dvěma méně běžným spojovacím prostředkům v současné češtině (*poté, co a bez toho, aby/že*: korpusová analýza. *Naše řeč* 80, s. 73-80.
- ŠTÍCHA, F. (2004): Nominativ a instrumentál predikátového substantiva v současné češtině: sonda do korpusu. *SaS*, 65, 2004, s. 113-132.
- ŠTÍCHA, F. (2004): Opisné pasivní konstrukce s relátorem *dostat* a trpným participií v současné češtině: úzus a gramatičnost. In: *Čeština. Univerzália a specifika* 4, Brno, s. 391-398.
- ŠTÍCHA, F. (2004): Pasivum (v češtině) spisovné a nespisovné. In.: E. Minářová-K. Ondrášková (eds.), *Spisovnost a nespisovnost. Zdroje, proměny a perspektivy*, s. 140-146, Brno: MU.
- ŠTÍCHA, F. (2005): K lexikálně-syntaktickým významům předložky *mezi*. *Naše řeč*, 88, s. 232-237.
- ŠTÍCHA, F. (2008): Uzuálnost, funkčnost a systémovost jako kritéria gramatičnosti. K jednomu typu morfologické derivace (*udělajíc – udělající*). *Slovo a slovesnost* 69, 176-191.
- ŠTÍCHA, F. (2008): Abstraktní „vlastnictví“ (*mít pravdu*) z hlediska jazykového úzu a teorie gramatičnosti. In: A. Jaklová (es.), *Člověk - jazyk - text*, České Budějovice, s. 235 - 240.

- ŠTÍCHA, F. (2010): K jednomu typu číselné (ne)kongruence. (na bázi ČNK). In: *Karlík a továrna na lingvistiku. Prof. Petru Karlíkovi k šedesátým narozeninám*. Brno: Host – Masarykova univerzita, 2010, s. 406-427-
- ŠTÍCHA, F. (2011): Pasivum, reflexivní deagentiv a implicitní deagentiv. In: *Kapitoly z české gramatiky*. Praha: Academia, s. 809-856.
- ŠTÍCHA, F. (2015): *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Academia.
- ŠTÍCHA, F. (2018): Několik poznámek k synonymii a frekvenci příčinných spojek. *Korpus – gramatika – axiologie*, 17/2018, 57–65.
- TESNIÈRE, L. (1988): *Osnovy strukturného syntaksisa*. Moskva: Progress.
- TĚŠITELOVÁ, M. a kol. (1985): *Kvantitativní charakteristiky současné češtiny*. Praha: Academia.
- TRÁVNÍČEK, F. (1935): Záporky ve spisovné češtině. *Naše řeč* 19, 6-7, s. 315-320.
- TRÁVNÍČEK, F. (1938): Záporový genitiv v češtině. *SaS*, 4, s. 129-138.
- TRÁVNÍČEK, F. (1951): *Mluvnice spisovné češtiny II*. Praha: Slovanské nakladatelství.
- UHLÍŘOVÁ, L. (1987): *Knížka o slovosledu*. Praha: Academia.
- UHLÍŘOVÁ, L. (2014): Konkurence předložek v(e) – na, do – na. In: Markéta Pravdová, Ivana Svobodová (eds.): *Akademická příručka českého jazyka*. Praha: Academia, s. 443-447.
- UHLÍŘOVÁ, L., - KUČEROVÁ, I. (2017): Projektivnost (projektivita). In: P. Karlík – P. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- ULIČNÝ, O. (1984): *Instrumentál v struktuře české věty*. Praha: OBIS
- VACHEK, J. (1939): Porušování záporové shody v českých záporných větách obecné platnosti. In: *Časopis pro moderní filologii*, 26, s. 47-52.
- VACHEK, J. (1947): Obecný zápor v angličtině a češtině. In: *Příspěvky k dějinám řeči a literatury anglické*. Praha: UK.
- VESELÝ, L. (2014): *Gramatické studie I.: příspěvky k české aspektologii*. Olomouc.
- VESELÝ, V. (2013): K významovým vztahům v apoziční skupině. *Slovo a slovesnost* 74, s. 178–194.
- VONDRÁČEK M. (1999): Příslovce a částice - hranice slovního druhu. *Naše řeč*, 82(2), s. 72-78.
- VONDRÁČEK, M. (2002): Prší, fouká a je mi bídňě. (Pragmatika tzv. jednočlenných vět). In: *Čestina – univerzália a specifika 4. Sborník konference v Brně 15.–17. 11. 2001*. Praha: Lidové noviny, s. 265–276.
- VONDRÁČEK M. (2003): *Nepredikativnost*. Hradec Králové: Gaudemus.

- VONDRÁČEK, M. (2004): Bezsubjektové konstrukce a oficiální komunikační situace. In: *Spisovnost a nespisovnost. Zdroje, proměny, perspektivy. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané 10. - 12. února 2004*. E. Minářová – K. Ondráčková (eds.), Brno: Masarykova univerzita, s. 266–268.
- VONDRÁČEK, M. (2004): Formální subjekt v češtině (pragmatický faktor pohybu mezi centrem a periferií). *Sborník příspěvků z 3. mezinárodní konference*. P. Pořízka – VI. Polách (eds.), Olomouc: Univerzita Palackého, s. 126–133.
- VONDRÁČEK, M. (2005): Dynamika gramatického čísla. In: *Gramatika a korpus, Grammar & Corpora 2005. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, 23.–25. 11. 2005, sídlo AV ČR v Praze*. F. Štícha, J. Šimandl (eds.). Praha: Academia, s. 282-294.
- VONDRÁČEK, M. (2006): Možnosti a meze přisuzování. In: *Možnosti a meze české gramatiky*. F. Štícha (ed.), Praha: Academia 2006, s. 195–207.
- VONDRÁČEK, M. (2007): Dynamika gramatického čísla. In: *Gramatika a korpus, Grammar & Corpora 2005. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, 23.–25. 11. 2005, AV ČR v Praze*. Praha: ÚJČ AV ČR, s. 282–294.
- VONDRÁČEK, M. (2008): Nominativ: forma a funkce. In: *Grammar & Corpora, Gramatika a korpus 2007*. F. Štícha, M. Fried (eds.), Praha: Academia, s. 437–443.
- VONDRÁČEK, M. (2017): Negace – aspekt slovtvorný. In: *Jazyk a jazykoveda v pohybe II*. VEDA, Bratislava 2017, s. 544–548. El. verze: http://www.juls.savba.sk/knizne_novinky.html
- VONDRÁČEK, M. (2022): K (pseudo)koordinaci v konstrukcích typu „sáhnout a vytáhnout“, „čichat a cítit“. *Slavistična prepletanja I*. Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Slovenija, s. 59–68. ISBN 978-961-286-581-8. DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2022>
- VONDRÁČEK, M. (2024): *Gramatické kategorie substantiv*. Praha: Academia, 351 s.
- WUNDERLICH, D. (1974): Pragmatik. Einleitung und Referenzsemantik. In: *Lehrgang Sprache*, II, Basel: Beltz Verlag und Tübingen: Weinheim Niemeier Verlag,.
- ZIKMUND, V. (1863): *Skladba jazyka českého*. Litomyšl-Praha: Nákladem Antonína Augusty.
- ZIMEK, R. (1960). K chápání posesívnosti. *Rusko-české studie*. Praha: Vysoká škola pedagogická, s. 131–156

SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK

Zkratky názvů korpusů:

ČNK	Český národní korpus
PDT	Pražský závislostní korpus (Prague Dependency Treebank)
v7, v8 atd.	souhrnné korpusy psaných textů od starších po novější

Zkratky názvů novin:

LN	Lidové noviny
MFD	Mladá fronta Dnes

Zkratky názvů pádů:

I	instrumentál
N	nominativ
N/I	nominativ nebo instrumentál
Nsg	nominativ singuláru (1. pád j. č.)
Gsg	genitiv singuláru (2. pád j. č.)
Dsg	dativ singuláru (3. pád j. č.)
Asg	akuzativ singuláru (4. pád j. č.)
Lsg	lokál singuláru (6. pád j. č.)
Isg	instrumentál singuláru (7. pád j. č.)
Npl	nominativ plurálu (1. pád mn. č.)
Gpl	genitiv plurálu (2. pád mn. č.)
Dpl	dativ plurálu (3. pád mn. č.)
Apl	akuzativ plurálu (4. pád mn. č.)
Lpl	lokál plurálu (6. pád mn. č.)
Ipl	instrumentál plurálu (7. pád mn. č.)

Zkratky názvů gramatických jevů (kromě pádů):

(Běžné zkratky jako adj. (adjektivum), komp. (komparativ) aj. zde neuvádíme.)

A	adjektivum
C	klauze
HV	hlavní věta
I	infinitiv
K	korelativum
KP	komitativní plurál
KS	komitativní singulár
N1	substantivum v nominativu singuláru
PA	posesivní adjektivum
PI	přísudkový instrumentál
PN	přísudkový nominativ
RD	reflexivní deagentiv
Rel	adjektivní vztažné zájmeno
RM	reflexivní morfém (<i>se, si</i>)
ŘZVV	souvětí s řetězcovou závislostí vedlejších vět

S	substantivum
SR	sémantická role
SVV	souvětí se souřadnými vedlejšími větami
V	verbum
VF	verbum finitum
VNP	verbonominální přísudek
VV	vedlejší věta
VVBSV	souvětí s vedlejšími větami bez syntaktického vztahu

Zkratky názvů gramatik (mluvnic), gramatických příruček a slovníků:
(bibliografické údaje viz v seznamu literatury)

ČNSG	Česko-německá srovnávací gramatika
MČ	Mluvnice češtiny
NESČ	Nový encyklopedický slovník češtiny
PMČ	Příruční mluvnice češtiny
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého

Značky:

*	označuje negramatický výraz
?	označuje gramaticky sporný výraz
°	označuje nedoložený výraz
/	stojí mezi variantami slova, výrazy synonymními apod.
//	stojí mezi variantami slova, výrazy synonymními apod.
–	konfrontuje jeden výraz s druhým
:	konfrontuje jeden výraz s druhým
x	konfrontuje výrazy v nějakém smyslu protikladné
←	vyjadřuje ‚derivováno z‘

JMENNÝ REJSTŘÍK

(Autoři citovaných dokladů. V rejstříku nejsou rozlišeni autoři českých originálů od autorů cizích, zpravidla klasiků světové prózy (např. I. Babel, S. Beckett, A. Camus, F. M. Dostojevskij, F. Dürrenmatt, E. Zola), u nichž jde o překlady do češtiny.)

A

Ajtmatov, Č.
Ajvaz M.
Andersch, A.
Andrásová R.
Arbes, J.
Aškenazy, L.

B

Baar, J. Š.
Babel, I.
Babická, H.
Bajaja, A.
Bašta, J.
Batlička, O.
Bauer, J.
Bauerová, A.
Bažant, J.
Beckett, S.
Bělehrádek J.
Beneš, E.
Benýšek, Z.
Beran, L.
Berková, A.
Bernášek, V.
Bílek, J.
Bílý, J.
Binar, I.
Blažková, K.
Blechová, Z.
Boček, E.
Boček, J.
Boček, L.
Böhmsche, V.
Bolavá, A.
Bonaventura, M.
Borovička, V. P.
Boudník, V.
Brabenec, J.
Bradbury, R.
Branald, A.
Brdečková, T.
Brodil, J.

Broumovská, A.
Brycz, P.
Březinová, A.
Březinová, T.
Březovský, B.
Buberle, M.
Bukowski, Ch.
Bulgakov, M. A.
Bunin, I.
Burian, J.
Burian, O.
Buš, K.
Bušta, P.

C

Cabák, M.
Camus, A.
Camus, A.
Capponi, V. – Novák, T.
Cerman, P.
Cervantes, M. de
Cicero M. T.
Cílek, R.
Cílek, V.
Cimický, J.
Cíprová, O.
Clarke A. C.
Coelho, P.
Csicsely, L.

Č

Čapek, J.
Čapek, K.
Čechov, A. P.
Čechura, J.
Čechura, R.
Čep, J.
Černá, J.
Černík Z.
Černucká, V.
Čtvrtek, V.

D

Darwin Ch.
de Balzac H.
Denemarková, R.
Denková, M.
Devátá, I.
Devátá I. – Plzák M.
Dickens, Ch.

Dienstbier, Z.
Dietl, J.
Diviš, I.
Dobrylovský, J.
Doctorow, E. I.
Dostojevskij, F. M.
Dotlačil, J.
Dousková, I.
Dousková, I.
Doyle, A. C.
Dufek, P.
Dumas, A.
Dürrenmatt, F.
Durych, J.
Dušek, M.
Dvořák, O.
Dvořák, S.
Dvořáková, P.

E

Eco, U.
Eichler, P.
Erben, V.
Etzler, T.
Exner, M.

F

Faber, M.
Faulkner, W.
Fendrych, M.
Ferrante, E.
Fibiger, M.
Fic, I.
Filip, O.
Fischerová, A.
Fišera, Z.
Fitzgerald, F. S.
Flaubert, G.
Flegr, J.
Foglar J.
Formánek, J.
Fousek, J.
France, A.
Francková, Z.
Frýbort, P.
Frýbová, Z.
Frýdlová, P.
Fuks, L.
Fulghum R.
Fulghum, R.

G

García-Márquez, G.
Gordonová, B.
Gorkij, M.
Gott, K.
Götzová, B.
Graclík, M.
Grandl, P.
Grass, G.
Grosman, L.
Gruša, J.
Gruša, M.

H

Hailay, A.
Hájková, V.
Hakl, E.
Halas, F.
Hanzelka, J. – Zikmund, M.
Hašek, J.
Havel, I. M.
Havel V.
Havelka, M.
Hejdánek, L.
Hejl, V.
Helcl, Z.
Heller J.
Hemingway, E.
Hodrová, D.
Hofman, R.
Holubová, M.
Homér
Horáček, M.
Horáková, P.
Horníček, M.
Horská, B. M.
Horyna, B.
Hořejší, J.
Hostovský E.
Houser, P.
Houška, V.
Hrabal, B.
Hrachovcová, A.
Hrdlička, P.
Hrkal, Z.
Hubač, J.
Hudeček, V.
Hudečková, E.
Hudský, P.

Hugo, V.
Hule, M.
Hůlová, P.
Hurník, I.
Hutka, J.

CH

Chandler, R.
Chesterton, G. K.
Chrastil, P.
Christie, A.
Chroustová, J.
Chytková, O.

I

Irving, J.
Ishiguro, K.

J

Jahn, D.
Jakoubková, A.
Jančíková, E.
Jandourek, J.
Janoušek, J.
Jansa, P.
Jareš, V.
Jerie, P.
Jindra, J.
Jirotko, Z.
Junek, V.
Junková, Š.

K

Kačer, J.
Kačírková, E.
Kafka, F.
Kaiserová, Z.
Kameníček, J.
Kantůrková, E.
Kašparová, I.
Katalpa, J.
Kazan, E.
Keller, J.
Kerouac, J.
Klánský, M.
Klaus, V.
Klevisová, M.
Klíma, I.
Klíma J.
Klíma, L.

Klobouk, J.
Kment, J.
Knapová, A.
Kocourek, M.
Kohout, P.
Kohoutek, T. – Čermák, I.
Kolář, J.
Komárek, V.
Konáš, M.
Koppová, E.
Körner, V.
Körnerová, H. M.
Kosatík, P.
Kosek, J.
Košanová, M.
Koukolík, F.
Kouřil, V.
Kováčová, K.
Koval, K.
Kovaříková, J.
Kozák, K. – Weiss, T. – Schulzová, H.
Král, M.
Kratochvíl, J.
Kraus, I.
Krechler, J.
Kriseová, E.
Kryl, K.
Křístek, V.
Kříž, I.
Kubánek, J.
Kubátová, T.
Kubišová, M.
Kundera, M.
Kupka, J. S.

L

Landovský, P.
Langer, F.
Lavalová, V.
Lawrence, D. H.
Legátová, K.
Lenz, S.
Levy, S.
Lipecká, O.
Locke J.
London, J.
Loukotková, J.
Lustig, A.

M

MacDonaldová, B.
Macek, J.
Macek, M.
Macková, M.
Macner, D.
Macourek, M.
Macháček, L.
Macho, M.
Machonin, P. – Tuček, M.
Majerová, M.
Makásek, I.
Maratová, M.
Marek, J.
Martin, E.
Martínek, L.
Masaryk, T. G.
Matějka, V.
Matoušek, I.
Maupassant, G. de
Maurois, A.
McBain, E.
Meyrink, G.
Michl, J.
Mikisek, L.
Mirovská, I.
Mlynářová, M.
Mlynkec, T.
Moc, S.
Moravec, M.
Mornštajnová, A.
Morrison, T.
Moučková, M.
Muchová, L.
Murakami, H.
Muška, L.
Myšková, I.

N

Nabokov, V.
Nacume, S.
Navrátil, B.
Navrátil, J.
Neff, O.
Nepil, F.
Neužil, F.
Nohavica, J.
Novotný, P.

O

Obermannová, I.

Odvárka, J.
Oldřichová, J.
Otčenášek, J.
Ovečka, J.

P

Padevět, J.
Padevět, T.
Pachtová, H.
Páral, V.
Parkánová-Whiton, H.
Pasternak, B.
Patočka, K.
Pavel, O.
Pavlík, P.
Pawłowska, H.
Pazdera, L.
Pehe, J.
Pechar, I.
Pekárková, I.
Pelant, I.
Pelcová, N.
Peroutka, F.
Petiška, E.
Pivoda, O.
Pixa, J.
Plzák, M.
Poberová, S.
Poláček, K.
Polách, A.
Pospíchal, A.
Pospíšilová, J.
Pospíšilová, Z.
Potok, Ch.
Požárová, L.
Preclík, V.
Procházka, R.
Procházková, L.
Prošková, H.
Prouza, P.
Příbský, V.
Pucholt, V.
Pujmanová, M.

R

Rada, K.
Rakoncaj, J. – Jasanský, M.
Randová, A.
Rankov, P.
Rašek, A.

Rath, D.
Rauwolf, J.
Ráž, R.
Richter, K.
Richterová, S.
Ringen, S.
Rotrekl, Z.
Rowlingová, J. K.
Rudiš, J.
Rudolf, S.
Rushdie, S.
Růžička, M.
Rychlík, J. – Penčev, V.

Ř

Řeháčková, V.
Řehák, Z.
Řehořková, E.
Řeřicha, B.
Řezáč, V.
Říčan, P.
Říchová, B.

S

Salinger, J. D.
Salivarová, Z.
Saltykov-Ščedrin, M. J.
Saroyan, W.
Sartre, J. P.
Seidlová, M.
Sekera, J.
Selucký, O.
Shakespeare, W.
Shaw, I.
Schreiber, V. – Budil, I.
Sidon, K.
Sienkiewicz, H.
Simenon, G.
Singer, I. B.
Skuhra, J. M.
Smetanová, J.
Smoljak, L. – Svěrák, Z.
Solženicyn, A.
Sommerová, O.
Soška, M.
Sousedík, P.
Stašek, A.
Steinbeck, J.
Steklač, V.
Stendhal

Stevenson, R. L.
Stiborová, V.
Stich, A.
Stoniš, M.
Stránský, J.
Stryková, J.
Styron, W.
Suchý, J.
Suchý, O.
Svárovská, B.
Svěrák, J.
Světlá, K.
Szalaiová, R.

Š

Šabach, P.
Šafránková, D.
Šefara, M.
Šichtarová, M. – Pikora, V.
Šimáček, J.
Šindelář, V.
Šindelka, M.
Šír, O.
Škvorecký, J.
Šlachta, R.
Šlik, P. H.
Šmahel, F.
Šmíd, Z.
Šochová, A.
Šolochov, M.
Šotnarová, I.
Špáta, J.
Štampach, I.
Štědroň, J.
Štěpánek, Zb.
Štěpánková, I.
Štětina, J.
Štolba, J.
Štorkán, K.
Štráfěldová, M.
Šuleř, P.
Švandrlík, M.
Švejda, J.

T

Táborská, O.
Tajovská, I.
Talpová, E.
Thoma, Z.
Tigríd, P.

Tichá, J.
Tocqueville, A. de
Tokarczuk, O.
Tolkien, J.
Tolstoj, L. N.
Toman, M.
Tománek, J.
Tomek, J.
Tomsová, K. – Müllerová, L.
Topol, J.
Towles, A.
Trefulka, J.
Trojan, P.
Tučková, K.
Turgeněv I. S.
Tvrdá, E.

U

Uhde, M.
Uličný, M.
Updike, J.
Urban, J.
Urban, L. a kol.
Urban, M.
Ustohal, V.

V

Vaculík, L.
Vaculík, O.
Vaculíková, M.
Vágnerová, M.
Vácha, D.
Vácha, M. O.
Valenta, M.
Valenta, E.
Valová, N.
Vančura, V.
Vaněček, M.
Vaňková, L.
Váňová, M.
Vašíček, A.
Vávra, J.
Vávra, S.
Veselá, V.
Veverka, P.
Viewegh, M.
Villon F.
Vlasák, V.
Vojtíšek, H.
von Hofmannsthal, H.

Vondráček, M.
Vondrášek, K.
Vondruška, V.
Vonnegut, K.
Vopěnka, M.
Voskovec J. – Werich J.
Vovsová, A.
Vrba, M.
Vrchovský, L.

W

Wagnerová, A.
Waltari, M.
Walterová, B.
Walterová Benešová, B.
Weber, M.
Weil, J.
Werich, J.
Whitton, H.
Woolfová, V.

Z

Zábrana, J.
Zamarovský, V.
Zapletal, Z.
Zgustová, M.
Zibura, L.
Zikmund, P.
Zmeškal, T.
Zola, E.
Zoščenko, M.
Zrůst T.

Ž

Žáček, J.
Žadan, S.
Žák, J.
Žáková, H.
Žantovský, M.

VĚCNÝ REJSTŘÍK

A

absence čárky
absence pauzy
absence úzu
absentovat
abstrakta
adjektiva desubstantivní
adjektiva deverbální
adjektiva hodnotící
adjektiva kvalitativní
adjektiva posesivní
adjektiva primární
adjektiva relační
adjektiva substantivizovaná
adjektivní atribut
adjektivum posesivní
adjektivum relační deadjektivní
adjektivum relační desubstantivní
adjektivum účelové
adjektivum v postpozici
adjektivum verbální
adjektivum závislé na infinitivu
adjunkce
administrativní mluva
adnominální
adordinace
adresát
adverbální
adverbia s časovým významem
adverbia zájmenná vztažná (příslovce vztažná, relativa)
adverbiále
adverbiália
adverbializovat
adverbiální doplnění
adverbiální určení
adverbium *jinak*
adverbium *kam*
adverbium *kde*
adverbium *kdy*
adverbium *kudy*
adverbium *natolik* a spojka *až* (viz spojka *až* s adverbium *natolik*)
adverbium *natolik* a spojka *že* (viz spojka *že* s adverbium *natolik*)
adverbium *odkud*
adverbium *tak* a spojka *až* (viz spojka *až* s adverbium *tak*)
adverbium *tak* a spojka *že* (viz spojka *že* s adverbium *tak*)
adverze
agens
aktant

aktivní perspektiva
aktivum
aktuální členění
akuzativ měrový
anaforický
analytické tvary složené (viz též slovesné t. s.)
angličtina
anonymizovat
anteponovaná složka
anteponovaný
anteponovaný člen
antepozice
antepozice příklonky
antepréteritum
antikadence
antonymie
antonymní
apelativní
apelativum
apozice
apozice vedlejších vět
apozice vysvětlovací
apoziční skupina
apoziopeze
arbitrárnost
argument
archaický
archaizace
asyndetický
asyndeton
atrakce
atribut
atribut adjunkční
atribut genitivní
atribut komitativní
atribut několikanásobný
atribut nerestriktivní
atribut neshodný
atribut postupně rozvíjející
atribut relační
atribut restriktivní
atribut shodný
atribut těsný (viz též a. restriktivní)
atribut volný (viz též a. nerestriktivní)
atributivní infinitiv
autor věty
autorský jazyk
autorský vypravěč
autostylizace
auxiliár

B

beletrie
benefaktor
beneficient
bezpříznakový pád
bezpřízvučný tvar

C

centrální větný člen
cirkumpozice
cirkumstant
cirkumstant cíle pohybu
cirkumstant časově měrový
cirkumstant času
cirkumstant doprovodu
cirkumstant míry
cirkumstant místa
cirkumstant podmínky
cirkumstant prostředku
cirkumstant příčiny
cirkumstant přípustky
cirkumstant srovnání
cirkumstant účelu
cirkumstant východiska pohybu
cirkumstant výjimky
cirkumstant výsledku děje
cirkumstant zdroje informace
cirkumstant způsobu
cirkumstant zřetele
cirkumstanty časové
cirkumstanty kauzální
cirkumstanty prostorové
cirkumstanty způsobové
citoslovečný

Č

čas absolutní
čas budoucí
čas minulý
čas předminulý
čas relativní
časová distributivnost
časová lokalizace
časové charakteristiky
časově navazovací věty vztažné
časové údaje
časové určení
časový rámec
časový údaj

částice jistotně modální
částice *to*
částice *vůbec*
částice vymežovací
čeština literární
čeština mluvená
čeština nespisovná
čeština spisovná
čeština stará
činnost aktivní
činnost intelektuální
činnost komplexní
činnost manipulativní
činnost mentální
činnost smyslová
činnost sociální
činnost verbální
činnost volní
číslovka neurčitá
číslovka řadová
číslovka základní
člen řídící
člen závislý
členění textu
členy apoziční skupiny
členy závislé

D

dativ etický
dativ proživatele
deagentiv
deagentiv implicitní
deagentiv reflexivní
deagentizace
deagentizátor
deagentní konstrukce
deagentní struktury
dedikační funkce
definiční kvalifikace
děj psychický
děj způsobovaný (viz též d. kauzovaný)
děj způsobující
děje hypotetické
dějová situace
dekonkretizovat
denotát
designace
determinace
determinace souvětná
determinátor

determinovat
disjunkce
disjunkce distributivní
disjunkce exkluzivní
disjunktivní
dispozitiv
distribuce forem
distribuční plurál/pluralita
distribuční singulár/singularita
distributivnost
dlouhý tvar participia
dodatečně připojený větný člen
dodatečné připojování
dokonavý
dominovat
doplňek
doplňek interponovaný
doplňek k podmětu
doplňek k předmětu
doplňek několikanásobný
doplňek podmětový
doplňek předmětový
doplňek subjektivý (kopredikát)
doplňek těsný
doplňek těsný rozvitý
doplňek volný
doplnění adresáta
doplnění agentivní
doplnění neobligatorní
doplnění v dativu
doplňková adverbia
doplňkový atribut
doplňkový infinitiv
doplňky anglické
druh věty
druhy klauzí
druhy závislých klauzí (vět)
durativní
dvojice spojek kontaktních

E

ekvivalence
elektivní konstrukce
elementární věta
elidovaný
elipsa
elipsa aktuální
elipsa části kompozita
elipsa části slova
elipsa části složeného slovesného tvaru

elipsa části víceslovného větného členu
elipsa jmenné části složeného predikátu
elipsa kontextová
elipsa modálního slovesa
elipsa objektu
elipsa pomocného slovesa *být*
elipsa predikátu
elipsa předložky
elipsa řídicího substantiva
elipsa sémantická
elipsa slovesa
elipsa složené části složeného predikátu
elipsa spojky
elipsa spojovacího výrazu
elipsa strukturní
elipsa subjektu
elipsa systémová
elipsa valenční
elipsa věty hlavní
eliptické konstrukce
eliptické věty
eliptický
elize
emoce
enklitika
existenciální *je*
expresivní
expresivní mluva

F

facilativ
faktovost
fakultativní
fakultativní užívání
fakultativní větný člen
fakultativnost
 fáze děje
fiktivní konverzace
fokus
formální struktura věty
formální *to*
formy nesystémové
formy systémové
francouzština
frazém
frazologismus
frazologizace
frazologizovaný
frekvence
frekvence absolutní

frekvence nízká
frekvence pasiva
frekvence velmi nízká
frekvenční pásmo
frekvenční poměry
frekvenční pořadí
frekvenční rozpětí
frekvenční rozdíly
frekventovaný
funkce doplňující
funkce generická
funkce identifikační
funkce individualizační
funkce infinitivu
funkce klasifikační
funkce kvalifikační
funkce pasiva
funkční větná perspektiva
funkčnost
futurum
generická funkce
generický
generičnost
genitiv bezpředložkový
genitiv numerativní
genitiv partitivní
genitiv předložkový
genitiv u sloves nereflexivních
genitiv u sloves reflexivních
genitiv záporový
gradace
gramatická kategorie
gramatická shoda
gramatický
gramatikografie

H

heterogenní
hierarchická výstavba
hierarchie
hodnotící postoje
hodnotící složka
homonymie
homonymie spojek
homonymie tvarová
homonymní
hovorové vrstvy češtiny
hovorový
humor jazykový
humoristická próza

humorotvorný
hyperonymum
hypotaktická koordinace (nepravá hypotaxe)
hypotaxe

I

identifikace
identifikace jedinečné entity
idiolekt
imperfektivní (viz též nedokonavý)
implicitní
implikované významy
implikovat
infinitiv
infinitiv atributivní
infinitiv doplňkový
infinitiv objektový (předmětový)
infinitiv pasivní
infinitiv podmětový
infinitiv podmínkový
infinitiv práci
infinitiv předmětový
infinitiv účelový
infinitiv valenční
infinitiv vyjadřující rozhořčení
infinitiv výzvolový
infinitiv záporný
infinitivní konstrukce
infinitivní skupina
infinitivní vazba
inchoativní
iniciace
iniciace explicitní
iniciace implicitní
iniciační operátory
iniciační predikáty
iniciátor
iniciovaný děj
instrumentál
instrumentál bezpředložkový
instrumentál příčiny
instrumentál subjektový
intence
intenzita děje
interpozice
interpunkce
intonační centrum
invariant
invariantní
invariantnost slovosledná

invarinaty slovosledné struktury
inverze
inverzní
irelevantní
ironie
ironizační
iterativní

J

jednotka promluvy
jednotka syntaxe
jednotka textu
jednotka textu/textová
jev negativní
jev pozitivní
jevy záporné
jistotně modalitní výrazy
jména odvozená
jména vidově nespecifická
jmenná skupina (viz též s. nominální / nominální s.)
jmenná složka přísudku
jmenný tvar
jméno dějové
juxtapozice
juxtapozice atributivní věty

K

kadence
kannadština
kataforikum *o to a tím*
kategoriální konstrukce
kategoriální sémantika
kategoriální sloveso generické
kategorie aktualizační
kategorie času
kategorie čísla
kategorie modu
kategorie osoby
kategorie predikační
kategorie shodové
kategorie vidu
kategorie výsledného stavu
kategorie způsobu
kauzace
kauzativní konstrukce
kauzativní význam
kauzátor
kauzovaný
kauzující
klasifikace apozičních skupin

klauze
klauze hlavní
klauze lokalizační (místní)
klauze příslovečná
klauze řídicí
klauze s kondicionálem
klauze vedlejší
klauze vložená
klauze závislá
knižní
knižní okazionalismus
knižní stylizace
knižní tvar
kognitivní
kognitivní model
kohanonymie
kohanonymum
kolokabilita (viz též spojitelnost)
kolokace
kombinace atributů
kombinace modálních sloves
kombinace valenčních doplnění
komika
komitativní plurál viz plurál komitativní
komitativní singulár viz singulár komitativní
kompaktnost souvětňá
komparativ
komplement
komplement času
komplement doplňkový
komplement míry
komplement místa
komplement nulový
komplement objektový
komplement okolnosti
komplement prostředku děje
komplement směru a cíle pohybu
komplement subjektový
komplement trasy pohybu
komplement východiska pohybu
komplement způsobu děje
kompletace souvětňá
kompletace větou podmětovou
kompletace větou předmětovou
komplexní sémantika dispozitivu
komunikační podmínky
komunikační potřeba
komunikační proces
komunikační účel
komunikační záměr

konatel
konatel anonymní
kondicionál
kondicionál složený
kondicionálové tvary složené
konec děje
kongruence (viz shoda)
kongruence antecedentu s koreferenčním zájmenem *kdo, co*
kongruentní
konjunkce
konjunkce
konjunkt
konkréta
konkurence
konkurence doplňku a atributu
konkurence prostředků
konkurence předložek
konkurence vedlejší věty a infinitivu
konkurence větných vzorců
konkurence vyvážená
konkurenční předložky
konotace
konstitutivní
konstitutivní složky
konstitutivní větný člen
konstrukce archaická
konstrukce hovorová
konstrukce participiální
konstrukce přechodníkové
konstrukce s infinitivem
konstrukce s tematizovaným infinitivem
konstrukce se zájmenem *co*
kontaminace
kontext
kontextový
kontexty specifické
kontrast
kontrastivní
kontrastování
koordinace
koordinace asyndetická
koordinace číslovek
koordinace hypotaktická (nepravá hypotaxe)
koordinace kontaktní
koordinace prostá
koordinace shodných atributů
koordinace souvětná
koordinace spojková
koordinace syndetická
koordinace vět hlavních

koordinace vět vedlejších
koordinace vztažně navazovací
koordinace zájmen
koordinační spojení s významem stupňovacím
koordinační spojení s významem časové následnosti
koordinační spojení s významem důsledkovým
koordinační spojení s významem konfrontačním
koordinační spojení s významem odporovacím (adverze)
koordinační spojení s významem slučovacím (konjunkce)
koordinační spojení s významem vylučovacím (disjunkce)
koordinační typ
koordinát
koordinátory
koordinovaná adjektiva
koordinované členy
koordinované výrazy
koreference
koreferenční vztah
korelativa
korelativa *jednou, když; dřív/dříve, když; tehdy/tenkrát, když; kdysi, když*
korelativní *ani / i tehdy*
korelativní časová substantiva
korelativní *pak* v podmínkové klauzi
korelativní spojková struktura *pokud – potud*
korelativní spojkový výraz *do té míry, až* (spojka *až* s korelativem *do té míry*)
korelativní spojkový výraz *do té míry, že* (spojka *že* s korelativem *do té míry*)
korelativní *tam*
korelativní *toho, tomu, tím*
korelativní výraz *proto, že*
korelativum *během toho, co*
korelativum *bez ohledu na to, že*
korelativum bez předložky
korelativum *jen tehdy, kdyby*
korelativum *jen tehdy, když*
korelativum *jen tehdy, pokud*
korelativum *jen, kdyby*
korelativum *jen, když*
korelativum *jen, pokud*
korelativum *kvůli tomu, že*
korelativum *navzdory tomu, že*
korelativum *ne / nikoli proto, aby, ale / nýbrž proto, aby*
korelativum *ne / nikoli proto, že / že by..., ale / nýbrž proto, že*
korelativum *nejen proto, aby ..., ale také / zejména / především proto, aby*
korelativum *nejen proto, že ..., ale také / zejména / především proto, že*
korelativum *někam, kde*
korelativum *někde, kde*
korelativum nespojitě
korelativum *proto, aby*
korelativum s předložkou
korelativum spojitě

korelativum *tam, kam*
korelativum *tam, kde*
korelativum *ted' když*
korelativum *tehdy, jestliže*
korelativum *tehdy, kdyby*
korelativum *tehdy, když*
korelativum *tehdy, pokud*
korelativum *to*
korelativum *z toho důvodu, že*
korelativum zdvojené
korpus
korpus SYN 2020
korpus SYN v7
korpus SYN v8
korpus SYN v9
korpus SYN v10
korpus SYN v11
krátký tvar osobního zájmena
křížení vět
kumulace funkcí
kvalifikace
kvalitativní rys
kvantifikátor
kvantifikátor zájmenný
kvantifikující
kvantitativní údaj
langue
lexikalizace
lexikalizovaný
lexikalizovat se
lexikální obsazení věty
linearita
linearita základní
lineární
lineární postavení
lokalizace
lokalizace časová
lokalizace dějová
lokalizace dynamická
lokalizace existence
lokalizace prostorová
lokalizace statická
lokalizace stavová

M

maďarština
malfaktor
malficient
medium
meteorologické procesy a stavy

míra děje
míra ustálenosti
místo ve větě
mluva administrativní
mluvčí
mluvená komunikace
mluvená řeč
množina
modálnost
modifikace doby trvání
modifikace větných struktur
modifikované věty
modifikace
morfém reflexivní *se/si*
morfologie pasiva
motivovanost

N

národní obrození
následnost
navazování větné
názvy ustálené
nedokonavý
neformální
negace
negace celková
negace částečná
negramatický
negramatičnost
nekongruentní
nekonstitutivní
nekonstitutivní větný člen
němčina
nepersonálnost
nepravá či nevlastní věta vztažná
nepravá hypotaxe (viz hypotaktická koordinace)
nepravá věta účelová
nepravé věty vedlejší spojkové
neprediktabilní
neprojektivita
neprojektivita slovosledná
neprojektivní struktura
nepřijatelnost věty
nepříznakový
nerealizace obligatorního objektu
nerestriktivní
nevhodný instrumentál
nominalizace
nominalizace adverbialní věty účelové
nominalizace adverbialních klauzí

nominalizace adverbálních klauzí s časovým významem
nominalizace atributivních vedlejších vět
nominalizace doplňkových klauzí
nominalizace podle druhů vedlejších klauzí
nominalizace podmětových/podmětných klauzí
nominalizace podmínkových klauzí
nominalizace pomocí dějového substantiva
nominalizace pomocí infinitivu
nominalizace pomocí participia
nominalizace pomocí participia minulého činného na -lý
nominalizace pomocí participia minulého činného na -vší
nominalizace pomocí participia přítomného činného
nominalizace pomocí participia trpného
nominalizace pomocí přechodníků
nominalizace pomocí přechodníku minulého
nominalizace pomocí přechodníku přítomného
nominalizace předmětových klauzí
nominalizace přívláskových klauzí
nominalizace souvětí
nominalizace účelových klauzí
nominalizace ve spojení s fázovými slovesy
nominalizace ve spojení s předložkami
nominalizace věty způsobové
nominalizace závislé věty
nominální fráze
nominální konstrukce
nominální skupina
nominální skupina (viz též jmenná s.)
nominativ
nominativ jmenovací
norma
normativní
nositel děje
nositel statické relace
novináři
nulová doloženost
nulový znak
numerativ
numerativní

O

objekt v akuzativu
objekt v genitivu
objekt v instrumentálu
objekt v předložkovém pádě
objekty nulové
obligatorní
obligatornost
oblitatorní větný člen
obrat rektifikační

obraty ustálené
obrazný
obsah situační
odborné vyjadřování
odborný termín
odkazovací funkce
odkazovací *ten*
odkazovací *tento*
odkazovací *to*
ohnisko
okamžik promluvy
okazionalismus
okazionálně
okazionální
okazionální infinitivní vazby
okolnosti specifické
okolnostní určení
okolnostní určení závazné
okolnostní význam
opakovanost dějů
operátor
opisné pasivní konstrukce
organizační centrum věty
organizační potenciál
orientátory textové
otázka
otázka rozvažovací (deliberativní)

P

pád bezpředložkový
pád předložkový
pádová forma
pádové formy nesystémové
pády předložkové
parcelace koordinátu
paradigma
paradigma syntaktické
paradigma šestičlenné
paradigma trojčlenné
paradigma větných struktur
paradigma vícečetné
paralelismus
paralelnost
parataxe
parcelace
parcelace atributu
parcelace cirkumstantu
parcelace komplementu
parcelace závislé klauze
parcelát

parcelovaná struktura
paradigma dvoučlenné
parenteze
parolový
participant
participium
participium minulé činné na *-lý*
participium minulé činné na *-vší*
participium pasivní (viz též p. trpné)
participium přítomné činné
participium reflexivní
participium trpné (viz též p. pasivní)
partikule
partikule návrhové *co kdyby*
partikule omezující *jen/jenom, pouze*
partikule *sice*
partikule *totiž / tedy*
partikule *třeba*
partikule vytykáací *zvláště, zejména, především*
partikule zdůrazňovací *přece, přece jen, přesto a stejně*
partikule zdůrazňující *dokonce, navíc, přímo, rovnou*
partitivní
partitivnost
pasivizace
pasivizovat
pasivní imperativ
pasivní infinitiv
pasivní infinitiv
pasivní participium
pasivum
pasivum iterativní
pasivum participiální
pasivum s nevyjádřeným subjektem
pasivum s vyjádřeným subjektem
patiens
perfektivní (viz též dokonavý)
performativní
periferie jazykového systému
periferní
personálnost
personický subjekt obecný
perspektivizace
plurál distributivní
plurál komitativní
pluralis maiestaticus
podmět
podmět formální
podmět implikovaný
podmět infinitivní
podmět jmenný

podmět komplexní
podmět nejmenný
podmět neurčitý
podmět nevyjádřený
podmět složený
podmět substantivní
podmět větný
podmět zájmenný
podmětový infinitiv
podmětový patiens
podmínkový imperativ
podmínkový infinitiv
podmiňování
podmnožina
pojmová třída
polokadence
polosouvětí
polovětné konstrukce
polysémie
polysémni
poměr (vztah) důsledkový
poměr (vztah) odporovací
poměr (vztah) slučovací
poměr (vztah) stupňovací
poměr (vztah) vylučovací (alternativní)
poměr (vztah) vysvětlovací
pořadí podmětu a objektu
pořadí příklonek
pořadí složek
pořadí variantní
pořadí větných členů
posesivita
posesum
posloupnost časová
posloupnost dějů
posloupnost dějů nespecifická
posloupnost dějů specifická
posloupnost infinitivu a RM
posloupnost větných členů
postoj (mluvčího) jistotně modální
postponovaná klauze řídicí
postpozice
postpozice atributivní skupiny
postpozice atributu
postpozice neshodného atributu
postpozice příklonky
postupné rozvíjení
posuny nesystémové
posuny participantů
posuny systémové

potencialita
potenciálně
potenciální
potenciální větný člen
povaha slovesného děje
povolání
pozice adjektiva
pozice atributu
pozice doplňku
pozice odkazovacího zájmena
pozice podmětová
pozice příklonek
pozice RM
pozice ve větě
pozice zájmena
pozice základní
pragmaticky
pragmatický
pravidla pravopisu
pravidla slovosledná
pravidlo
predikace
predikace děje
predikace hlavní
predikace nadřazená
predikace vedlejší
predikace vlastnosti
predikační celek
predikační struktura
predikát
predikát analytický
predikát kauzativní
predikativní funkce
predikativní
predikativní adjektivum
predikativní jméno
predikativní substantivum
predikativum
predikátor
predikáty faktové
preferance
preferenčně
preferenční
preferovat
prefigáty
prefix
presupozice zkušenostní
préteritum
prézens
prézens narativní

produktivita
produktivita latentní
produktivní struktura
produktor
profese
proklitika
promluvová jednotka
promluvový
propozice
propriální
proprium
próza umělecká
proživatel
proživatel dativní
proživatel lexikálně nevyjádřený
průběh děje
prvky množiny
první přízvučný větný člen
prvotní konatel
předčasnost
předložka *bez*
předložka *díky*
předložka *k*
předložka *kromě*
předložka *kvůli*
předložka *mimo*
předložka *na*
předložka *nad*
předložka *navzdory*
předložka *nehledě na*
předložka *pro*
předložka *přes*
předložka *při*
předložka *s*
předložka složená
předložka *vedle*
předložka *vinou*
předložka *vzdor*
předložka *z/ze*
předložka *za*
předložková konstrukce
předložková vazba
předložkový lokál
předložky *následkem, vzhledem k a v důsledku*
předložky přípustkové
předložky sekundární
předmět
předmět řeči
předmět větný (věta předmětová)
předmět vnitřní

předsouvání
předsunutý větný člen
přechodník
přechodník minulý
přechodník přítomný
překlady antické prózy
přesouvání komplementů
přibližnostní
příčina děje
příčina děje pasivní
přijatelnost
příklonka
příklonky nestálé
příklonky stálé
příklonná zájmena
příklonné *se*
příklonné zájmeno
příklonný auxiliár
příklonný RM
přímá řeč
přináležitost
připojený větný člen
připustkově-podmínkové *i a ani*
přírodní děje
přírodní síly
přírodní úkaz
přírodní živel
příslovce vztažná (relativa)
příslovce zájmenné vztažné *jak*
přístavek
přísudek elementární
přísudek několikanásobný
přísudek slovesně-jmenný (verbonominální)
přísudek slovesný
přísudek složený
přísudek složený
přísudek verbonominální
přísudkové adjektivum
přísudkové substantivum
přísudkový instrumentál
přísudkový nominativ
přívlastek kvantitativní
přívlastek shodný
příznakový
přízvučný tvar osobního zájmena
přízvuk
přízvuk větný
pseudokoordinační
pseudokoordinát
pseudopodmínka

psychický stav
psychosomatické procesy a stavy
publicistika
původce děje

R

rámec udaného místa
receptor
recipient
redundantní
reference
reference individuální
referenční funkce
referenční platnost
referenční vztah
reflexivní deagentiv (viz deagentiv reflexivní)
reflexivní forma
reflexivní infinitiv
reflexivní intransitivum
reflexivní sloveso
rekce
reklama
rekurzivnost
relativa (vztažná příslovce, vztažná zájmena)
relativum složené
réma
rematické členy
rematičnost
rematizace
rematizační funkce
renesance genitivních vazeb
reprodukce přímé řeči
restriktivní
restriktivnost
rezultatativa bezpředmětová
rezultativa objektová
rezultativa posesivní
rezultativa subjektová
rezultativum
rodič mládeže
rodinné společné příjmení
role adrestáta
role patientu
rozdíly kategoriální
rozpor formy a obsahu
rozsah spojitelnosti
rozsah významu
rozvíjející
rozvíjející větný člen
rozvíjení

ruština
rytmický
rytmus věty
řízenost

S

samovolnost děje
sdělná perspektiva
sémantická role
sémantický větný vzorec
shoda
shoda (číselná) předmětu s plurálovým podmětem
shoda (číselná) slovesného přísudku s několikanásobným podmětem
shoda (číselná) v atributivním syntagmatu typu *byty s terasou / terasami*
shoda morfologických kategorií
shoda podle smyslu
shoda s číslovkami
shoda slovesného přísudku s jednoduchým podmětem
shoda složených slovesných tvarů v čísle a rodě
shoda v konstrukci s kontrolou
shoda v čísle
shoda v doplňkové konstrukci
shoda v elektivních konstrukcích
shoda v konstrukcích se sponou
shoda v koordinaci
shoda v osobě
shoda v predikaci
shoda v rámci nominální skupiny
shoda v rodě
shoda ve vokativních konstrukcích
shodné adjektivní vztažné zájmeno
shodové kategorie
síla duševní
síla přírodní
síla sociální
síla tělesná
singulár komitativní
singulativní
skladba syntagmatu
skupina koordinační
skupina nominální
skupina novinářů
skupina osob
skupina profesní
skupina sloves
skupina vícečlenná
skupina zájmová
slangový
slovesa dotyku
slovesa fázová

slovesa mluvení
slovesa modální
slovesa myšlení
slovesa obavy
slovesa odluky
slovesa performativní
slovesa pohybu
slovesa primárně činnostní
slovesa primárně kauzativní
slovesa přijímání
slovesa s alternativní vazbou na infinitiv
slovesa s dativní vazbou
slovesa záporná
slovesné tvary složené (viz též analytické t. s.)
sloveso bezpředmětové
sloveso *být*
sloveso dokonavé
sloveso funkční
sloveso kategoriální
sloveso kauzativní
sloveso *mít*
sloveso nedokonavé
sloveso plnovýznamové
sloveso podpůrné
sloveso polyfunkční
sloveso pomocné
sloveso předmětové
sloveso řídicí
slovní druh neohebný
slovní skupina
slovo neohebné
slovosled fixní
slovosled inverzní
slovosled méně obvyklý
slovosled neprojektivní
slovosled noremní
slovosled potenciální
slovosled projektivní
slovosled příklonek
slovosled variantní
slovosled zastaralý
slovosledná aktualizace
slovosledná struktura
slovosledná záměna
slovosledné modely
slovosledné varianty
slovosledné zkřížení
složky skupiny
sociální akty
současnost dějů nespecifická

současnost dějů specifická
sousednost časová
souslovné názvy
souvětí elementární
souvětí komplexně (graduálně) lineární
souvětí podmínkově přípustkové
souvětí podřadná souřadně spojená
souvětí podřadné
souvětí podřadné několikanásobné
souvětí prostě přípustkové
souvětí pseudopodmínkové
souvětí s časově navazovací (pokračovací) vztahnou větou
souvětí s nepravou větou účelovou
souvětí s tzv. nepravou větou vedlejší spojkovou
souvětí s větou omezovací
souvětí s větou způsobovou srovnávací
souvětí s atributivní větou spojkovou
souvětí s atributivní větou vztahnou
souvětí s časovou větou
souvětí s místní větou
souvětí s přísudkovým adjektivem
souvětí s přísudkovým substantivem
souvětí s řetězcovou závislostí vedlejších vět
souvětí s větami hlavními
souvětí s větami vedlejšími bez syntaktického vztahu (souvětí s větvenou závislostí vedlejších vět)
souvětí s větami vedlejšími v distantním postavení
souvětí s větami vedlejšími v kontaktním postavení
souvětí s větami vztahnými
souvětí s větami zkříženými
souvětí s větou důsledkovou
souvětí s větou odporovací
souvětí s větou podmínkovou
souvětí s větou polovedlejší
souvětí s větou příčinnou (důvodovou)
souvětí s větou přípustkovou
souvětí s větou srovnávací
souvětí s větou účelovou
souvětí s větou účinkovou
souvětí s větou výjimkovou
souvětí s větou vyvozovací
souvětí s větou zdůvodňovací
souvětí s větou zřetelovou
souvětí s větou způsobovou
souvětí se souřadnými vedlejšími větami
souvětí se vztahem alternativním
souvětí se vztahem kontrastně porovnávacím
souvětí se vztahem rozporu
souvětí se vztahem stupňovacím
souvětí složitě
souvětí souřadné

souvětí vyjadřující irelevanci
souvětí vylučovací (disjunktivní)
souvětná kompletace (viz též kompletace souvětná)
splývání hranic
spojení asyndetické (asyndeton)
spojení syndetické
spojení těsné
spojení volné
spojitelnost (viz též kolokabilita)
spojka *(a) proto*
spojka *(a) tudíž*
spojka *a*
spojka *a proto*
spojka *a přece*
spojka *a přesto*
spojka *a přitom*
spojka *a tak*
spojka *a zatím*
spojka *aby*
spojka *ačkoli(v)*
spojka *ale*
spojka *ale i tak*
spojka *ale přesto*
spojka *ale stejně*
spojka *ale zase*
spojka *ani kdyby*
spojka *ani když*
spojka *ani pokud*
spojka *aniž*
spojka *anžto*
spojka *at'*
spojka *avšak*
spojka *avšak přesto*
spojka *až*
spojka *až na to, že*
spojka *až s adverbium tak*
spojka *až s adverbium natolik*
spojka *až s korelativem do té míry*
spojka *až se zájmeným adjektivem takový a substantivem míra*
spojka *ba*
spojka *bez toho, aby/že*
spojka *bud', nebo; bud' ..., nebo/anebo; bud'(to) – anebo*
spojka *byť*
spojka *co*
spojka časová
spojka časová složená
spojka *do té doby, než/dokud*
spojka *dokud*
spojka *dokud ne*
spojka *dříve, než/dřív než*

spojka *hned jak*
spojka *hned když*
spojka *i*
spojka *i kdyby*
spojka *I kdyby ..., (s částicí) at'*
spojka *jak*
spojka *jak ..., tak*
spojka *jakkoli*
spojka *jakmile*
spojka jednoduchá (monolexémová)
spojka *jelikož*
spojka *jen*
spojka *jen co*
spojka *jenžel/jenomže*
spojka *jestli*
spojka *jestliže*
spojka *ještě než*
spojka *ježto*
spojka *kdežto*
spojka *kdy*
spojka *kdyby*
spojka *kdykoli*
spojka *když*
spojka kontrastně srovnávací
spojka *leč*
spojka *leda/ledaže/leda že*
spojka *-li*
spojka *mezitím, co*
spojka *místo, aby*
spojka *natož aby/když*
spojka *neb*
spojka *nebo/anebo*
spojka *neboť*
spojka *nejen*
spojka *nejenže ..., ale/nejen..., ale*
spojka *než*
spojka *než aby*
spojka *nicméně*
spojka *nýbrž/nýbrž i*
spojka *od té doby, co*
spojka odporovací
spojka *ovšem*
spojka *pakliže/pakli*
spojka podmínková
spojka podřadicí (hypotaktická)
spojka *pokavád/pokavád'*
spojka *pokud*
spojka *poněvadž*
spojka *poté(,) co*
spojka *potom, co*

spojka *potud, že*
spojka *právě/zrovna když*
spojka *proto/a proto*
spojka *protože*
spojka *přece však*
spojka *předtím, než*
spojka *přesto*
spojka *přesto však*
spojka *přestože*
spojka *přípustková*
spojka *slučovací*
spojka *sotva*
spojka *sotvaže*
spojka *souřadící (parataktická)*
spojka *souřadící odporovací*
spojka *souřadící slučovací*
spojka *tak, aby*
spojka *tak, že*
spojka *takže*
spojka *tím, že*
spojka *totiž*
spojka *třeba(s)*
spojka *účelová*
spojka *však*
spojka *vždyť*
spojka *za tu dobu, co*
spojka *zatímco*
spojka *zda, zdali*
spojka *že*
spojka *že až*
spojka *že s adverbium tak*
spojka *že s korelativem navzdory tomu*
spojka *že s adverbium natolik*
spojka *že s korelativem do té míry*
spojka *že se zájmeným adjektivem takový a substantivem míra*
spojkové řetězce
spojky *(a) proto, (a) tedy, a tak, takže, (a) tudíž*
spojky *(a) tedy*
spojky *aby a ať*
spojky *ač a třebaže*
spojky *ačkoli, i když, přestože*
spojky *až když; teprve když; teprve až když*
spojky *až poté, co/když; teprve poté, co/když*
spojky *čili / neboli*
spojky *i když*
spojky *i pokud*
spojky *jakmile, jak, sotva a sotvaže*
spojky *jen; hned jak a jen co*
spojky *jen; hned jak; hned když; jen co a jak jen*
spojky *jestli a zda*

spojky *jestli/jestliže/-li*
spojky *jestliže a jak*
spojky *ještě když; už když*
spojky *kdyby a pokud* s kondicionálem
spojky *kdykoli; pokaždé když; vždy/vždycky když*
spojky *když, jestliže, pokud, -li*
spojky *když; poté, co; až*
spojky *když; poté, co; poté, kdy/když; až*
spojky *leda až, leda aby*
spojky *leda když/leda kdyby/leda pokud*
spojky *pakliže a pokavad/pokavad'*
spojky *poté, kdy a poté, když*
spojky různověté
spojky synonymní
spojky *v případě, že; za podmínky/předpokladu, že; pod podmínkou, že*
spojky víceslovné (analytické)
spojky *zatímco a kdežto*
spojky *zato; ale zato; zato však*
spojky že a aby
spojky *že a až*
spojovací výraz
spojovací výraz (spojka) *distantní a kontaktní*
spojovací výraz *dvojitý*
spojovací výraz *jednak – jednak*
spojovací výraz *Ještě ... a už*
spojovací výraz *korelativní*
spojovací výraz *Na to, aby / na to, aby*
spojovací výraz *na to, že*
spojovací výraz *nejen ..., ale*
spojovací výraz *nejenže ..., ale*
spojovací výraz *v tom ohledu, že*
spojovací výraz *za tím účelem, aby nebo kvůli tomu, aby*
spona
spontánnost děje
sportovní zpravodajství
standardní čeština
statická relace
statistiky
stav duševní
stav mluvčího
stav psychický
stav somatický
stav tělesný
struktury identifikační
struktury lineární
struktury málo doložené
struktury neosobní
struktury osobní
struktury periferní
struktury sekundární

struktury závislostní
stupňovatelnost
styl
styl administrativní
styl literární
styl VNP
stylisticky příznakový
stylisticky vhodnější
stylistický záměr
stylizace
stylizace humorotvorná
stylizační
stylizační efekt
stylizační záměr
stylotvorná funkce
stylotvorné funkce pasiva
stylová hodnota
stylová vyváženost
stylově neutrální
stylově příznakový
stylově různorodý
stylově vyšší
stylový
stylový příznak
stylový rozdíl
subjekt aktivní
subjekt animální
subjekt explicitní
subjekt *lidé*
subjekt neaktivní
subjekt neživý
subjekt personický
subjekt podmiňujícího děje
subjekt působící
subjekt specificky obecný
subjekt všeobecný
subjekt zdvojený
subjekt zevšeobecněný
substandardní
substantiva verbální neparadigmatická
substantiva verbální paradigmatická
substantivum dějové
substantivum doplňkové
substantivum predikativní
substantivum účelové
substantivum verbální
superlativ
symbolicky
synonymie
synonymie absolutní

synonymie spojek
synonymie spojek podmínkových
synonymie spojek příčinných
synonymie spojek přípustkových
synonymně
synonymní
synonymní řady
syntagma
syntagma s větným atributem
syntagma výpovědní
syntaktická forma
syntaktická funkce
syntaktická jednotka
syntaktická pozice
syntaktické funkce pasiva
syntaktické konkurenty
syntakticky neúplný
syntakticky úplný
syntaktický větný vzorec
syntax pasiva

T

tautonymie
taxonomický
téma kontrastní
téma nekontrastní
téma věty
téma zájmené
tematická pozice
tematické okolnostní určení
tematické prvky
tematické substantivum
tematické určení
tematický podmět
tematický prvek
tematický prvek navazovací
tematický subjekt
temporální totožnost
temporální unifikace
teritoriálně omezen
terminativní
terminologické užití
terminologie
terminologie právní
terminologizace
termíny dvouslovné
text lingvistický
text právní
text psaný
textotvorný proces

textové orientátory
textovorný
texty náboženské
texty odborné
texty poetické
texty publicistické
texty spisovné
texty umělecké
titulky
toponymický
trasa pohybu
trvání stavu
tvar trpného participia dlouhý
tvar trpného participia krátký
tvar určitý slovesný
typ dějové situace
typ rozvíjení
typy apozic
typy cirkumstantů
typy elips
typy větných vzorců

U

určení adverbialní
určení času
určení frekvenční
určení místa
určení okolnosti
určení příčiny
určení volné
určení způsobu
určení způsobu děje
ustálená spojení
útvary polovětné
úzus

V

vágní
vágnost
valence
valence adjektiv
valence slovesa
valence větná
valenční doplnění
valenční doplnění adjektiv
valenční doplnění fakultativní
valenční doplnění obligatorní
valenční doplnění slovesa
valenční doplnění substantiv
valenční chování nesystémové

valenční chování systémové
valenční potenciál
valenční pozice
valenční rámec
valenční slovník
variabilita
variabilita slovosledu
variantní
variantní potenciálně
variantní pozice RM
variantnost
variantnost slovosledná
varianty slovosledné
vazba
vazba adverbiální
vazba dativní
vazba objektová
vazba předložek
vazby předložkové
verbum finitum
věta apozičního typu
věta atributivní
věta beze smyslu
věta časová
věta důsledková
věta elementární
věta elementární samostatná
věta hlavní
věta kompletivní (doplňovací)
věta kontaktová
věta měrová
věta měrově-účinková
věta místní
věta nepravdivá
věta odporovací
věta okolnostní
věta podmětová
věta podmětová (podmětná) spojková (věta podmětová primární)
věta podmětová vztažná
věta polovedlejší
věta postponovaná
věta predikativní
věta prostředková
věta předmětová
věta předmětová spojková
věta předmětová vztažná
věta příčinná (důvodová)
věta přípustková
věta přirovnávací
věta příslovečná

věta přísudková
věta přívlastková
věta rematizační
věta řídicí
věta složená
věta spojková
věta stupňovací
věta syntakticky nadřazená
věta syntakticky podřazené (závislá)
věta účelová
věta účinková
věta vedlejší
věta vedlejší adverbialní
věta vedlejší atributivní (přívlastková)
věta vedlejší několikanásobná
věta vedlejší nepravá
věta vedlejší spojková
věta vedlejší spojková nepravá
věta vedlejší vztažná
věta vedlejší vztažná nepravá
věta vysvětlovací
věta vyvozovací
věta vztažná
věta vztažná atributivní
věta vztažná časově navazovací
věta vztažná kompletivní
věta vztažná navazovací
věta vztažná nepřívlastková či *kvaziatributivní*
věta vztažná nerestriktivní
věta vztažná podmětová
věta vztažná restriktivní
věta závislá
věta zdůvodňovací
větné členy
větné schéma
větné téma
větné vzorce
větný člen
větný člen konstitutivní
větný ekvivalent
větný přízvuk
větný přízvuk zesílený
větný vzorec
větosled
větosled pevný
větosled v elementárním podřadném souvětí
větosled v elementárním souřadném souvětí
větosled ve složitém souvětí
větosled volný
větotvorný

věty (klauze) odkazující k řečovému aktu/klauze komentující
věty bez podmětu
věty bezpodměté (bezpodmětné, bezpodmětové)
věty citového hodnocení
věty eliptické
věty jedině realizovatelného děje
věty jednočlenné
věty komentující slovo jiné věty
věty kontaktové
věty o existenci
věty o identitě
věty o lokalizaci
věty o příslušnosti
věty o vlastnosti
věty o způsobování
věty postojové
věty postojové s *jak*
věty přisuzující výrok určitému subjektu
věty řečového aktu
věty tautologické
věty tázací
věty vedlejší kontaktní
věty záporné
vid
vliv němčiny
vokativ
vokativní
vokativní forma
vokativní vazba
volné určení
vsuvka (viz též parenthese)
vsuvka aktuální
vsuvka ustálená
východisko výpovědi
vykání
vykonavatel děje
výpověď nevětná
výpovědní jednotka
výpovědní perspektiva
výpovědní textová jednotka
výraz explicitně ztotožňující *tj. (tj.), tzn. (to znamená)*
výraz hovorový
výraz méně přesný
výraz modální
výraz ztotožňující
výsledek děje
výsledný stav
výstavba věty
význam implikovaný
význam momentální

význam potenciální
význam přípustkový
význam výjimky
významové napětí
významové odstíny
významové typy cirkumstantů
významový rozdíl
významy prostorové
významy protikladné
vzácný textotvorný jev
vzorce bez podmtu
vztah časově-podmiňovací
vztah inkluze
vztah souřadnosti
vztah závislosti
vztahy mezi klauzemi/vztahy klauzí v rámci souvětí

Z

začátek děje
začátek stavu
zájmena *co* a *který*
zájmena *který* a *jaký*
zájmena přivlastňovací
zájmena vztažná (relativa)
zájmenný odkaz
zájmeno *co*
zájmeno *co* (vztažně uvozující)
zájmeno *co* nesklonné
zájmeno *což* (vztažně navazující)
zájmeno *čí*
zájmeno *jaký*
zájmeno *jehož, jejíž, jejichž*
zájmeno *jenž*
zájmeno *kdo*
zájmeno *který*
zájmeno neurčité
zájmeno odkazovací
zájmeno odkazovací *to*
zájmeno *ten*
zájmeno vztažně přivlastňovací
zájmeno záporné
základová větná struktura
zaměnitelnost prostředků
zámenná příslovce
zápor členský
zápor noremní
zápor preferenční
zápor složených tvarů slovesných
zápor u performativních sloves
zápor v otázkách

záporka
záporka *nijak*
záporka před předložkou
záporka *žádný*
záporky odpověďové
záporná odpověď
záporná příslovce
záporná substantiva
záporná zájmena
záporné slovo
záporný infinitiv
záporný přísudek
zastaralý
závislá klauze
závislost na kontextu
zdůvodňování děje
zdynamičtění
zesílený důraz
zevšeobecnující prostředky
změna vlastnosti
zmnožené určení času nebo místa
znalost světa
způsob negace
způsobovanost děje
způsobovatel děje
způsoby slovesného děje
ztotožňovací funkce
zvrtné *si*
žánrový